

NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

OBRES GENERALS I BIBLIOGRAFIES

Xavier LUNA-BATLLE, *Textos històrics catalans (segles XII al XVIII)* (Materials, 69), Barcelona-Bellaterra, Universitat Autònoma (Departament de Filologia Catalana) 1999, 196 pp.

L'objectiu del present aplec és el d'oferir sobretot a l'estudiant d'història de la llengua catalana un conjunt de mostres en prosa de textos no inclosos dins la denominació de 'literaris'; aquests tipus textuais constitueixen l'eix vertebrador del conjunt, estructurat en seccions de textos jurídics i administratius (tretze mostres), judicials (quatre mostres), religiosos (tres), cròniques (tres), dietaris i memòries, tractats i assaigs (tres), oratòria (dos), cartes (cinc), tractats pràctics (tres) i llibres de cuina (quatre). Els fragments reproduïxen, àdhuc per fotografia, les respectives edicions, i l'autor en prepara la lectura amb una breu introducció; al final ha ordenat els fragments en seqüència cronològica: hi predominen els del segle XIV amb quinze mostres (193-194). [Em permeto de fer dos suggeriments: primer, que en el futur, reculls com el que ens ocupa, no comencin el segle XII, ans en l'anterior, l'onzè, amb dues mostres: algun document sencer en què el català ja es veu ben format i puixant darrere una vestidura llatina totalment esquinçada; i un fragment d'un de tants juraments de fidelitat, en el qual el pinyol del compromís és formulat en català: «e no-l decebré...»: tals mostres permetrien d'assistir al naixement de la llengua catalana. Segon, és el d'oferir més mostres de tipus científic (en forma de traduccions medievals o de llibres d'alquímia), i de teoria política, tant medievals com sobretot del Barroc]. – J. P. E. [15.264

Medieval Iberia. Readings from Christian, Muslim and Jewish Sources. Edited by Olivia Remie CONSTABLE (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Pennsylvania Press 1997, XVIII i 428 pp.

Amb l'objectiu de facilitar l'accés a les diferències i hostilitats entre els pobles de la Península Ibèrica durant l'Edat Mitjana a través dels respectius textos, i alhora manifestar llurs punts de contacte, l'editora ha elaborat un esquema dins el qual ha integrat els següents textos nostres: *A Muslim-Christian Treaty. The Treaty of Tudmir (713)*. Translated from the Arabic by Olivia R. Constable (37-38). *Exile of the Cid and his Capture of Valencia (1089-1094)*. *Song of the Cid (ca. 1200)*. Translated from Castilian by Rita Hamilton (111-117). *Two Christian Urban Charters. 2. Charter of Siurana (1153)*. Translated from Latin by Thomas N. Bisson (125-126). *Justice in Catalonia. Usatges of Barcelona*. Translated from Latin by Donald Kagay (127-130). *Planning for Christian Expansion. The Treaty of Cazola (1178)*. Translated from Latin by James W. Brodman (162-163). *Toward a New Order of Power. B. Statutes of Girona (1188)*. Translated from Latin by Thomas N. Bisson (167-172). *The Christian Conquest of Valencia (1238)*. A. *Jaime I of Aragon (r. 1213-1276)*. *Chronicle*. Translated from Catalan by John Forster (209-212); B. *Three Charters from the Kingdom of Valencia (1238-1259)*. Translated from Latin by Robert I. Burns (212-216). *A Christian Alliance against Granada (1309-1310)*. *Ramon Muntaner (d. 1336)*, *Chronicle (1325-1328)*. Translated from Catalan by Anna Goodenough (232-236). *Everyday Life in the Crown of Aragon. A. Three Documents from Vic (1101-1269)*. Translated from Latin by Paul Freedman (239-241). C. *Will of Pere Calafat, Mallorca (1267)*. Translated from Latin by Larry J. Simon (246-249). *The early Career of Ramon Llull (ca. 1311)*. Translated from Latin by Anthony Bonner (276-279). *On Preaching and Conversion. Ramon Llull (ca. 1232-1311)*, *Blanquerna (ca. 1285)*. Translated from Catalan by A. E. Peers (280-284). *Foundation of a Convent of Friars. Foundation of Puigcerdà (1320)*. Translated from Latin by Jill R. Webster (285-287). *Love Lyrics of a Catalan Queen. Queen Violant, E-z ieu am tal que és bo e bell*. Translated from Catalan by James J. Wilhelm

(292-293). *Muslim and Christians in Valencia. A Socializing and Violence on Corpus Christi Day (1491)*. Translated from Catalan by Mark Meyerson (338-340). *Confession of a Muslim Prostitute (1491)*. Translated from Catalan by Mark Meyerson (340-342). Hi ha bibliografia (403-408) i taula única d'antropònims i de topònims (411-426). – J. P. E. [15.265]

Bibliographie annuelle du Moyen Age tardif. Auteurs et textes latins. Rassemblée et compilée à la section latine de l'Institut de recherche et d'histoire des textes (C.N.R.S.) par Jean-Pierre ROTHSCCHILD avec la collaboration de Ariane BERGERON, Pascale BERMON, Christine GEORGELIN et Patrice SICARD, IX (1999), X i 670 pp.

Aquest volum ofereix bibliografia recent sobre els següents autors nostres: *Alexander VI papa* (25/202); *Antonius Andrae* (36/278-280); *Arnaldus de Villanova* (46/366-378); *Bonifatius Ferrerii* (100-101/755-756); *Franciscus Eximienius* (181-184/1279-1284); *Franciscus Martini* (185/1296); *Guido de Monteroquerio* (223/1627); *Guido Terreni* (223/1628; cf. 334/2113); *Hieronymus Torrella* (357/1877); *Jacob de David Bonjorn* (268/1965); *Iobannes Marbres (Canonicus)* (289/2128); *Iobannes Iacobus (! Iacobi)* (345/2526); *Iobannes-Ludovicus Vives* (346/346/2530-2540); *Iulianus Tallada* (351/2584; cf. 506/3773); *Nicolaus EymERICI* (423/3180-4184); *Petrus Pascalis* (476/3559); *Petrus Thomae* (480-481/3579-3584); *Raymundus Lullus* (306/2233; 507-518/3777-3832; 598/4296); *Raymundus Martini* (507-508/3833-3836); *Raymundus de Penyafort* (508-509/3837-3842); *Raymundus Sibiuda* (520/3844-3845); i *Vincentius Ferrarii* (604-605/4343-4351); també hi pot haver informació bibliogràfica nostra en les seccions temàtiques, com les dedicades a filosofia, dret, medicina, mística, etc.. En general hi ha resum dels estudis i en algun cas indicació de manuscrits. – J. P. E. [15.266]

Dizionario Biografico degli Italiani. LII. *Gambacorta - Gelasio II*. Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana 1999, XX i 812 pp.

Recauen en el nostre camp les biografies següents: *Gambacorta, Buonaccorso* (Coscio), de Franca Ragona: aquell personatge formà part de l'ambaixada tramesa pel comú de Pisa a Barcelona per tractar amb Jaume II de Catalunya-Aragó de la incorporació de Pisa a la corona catalanoaragonesa (4-6); *Gambacorta, Francesco*, de la mateixa: consta que mantingué relacions comercials amb catalans i que importava llana de Mallorca cap a mitjan segle XIV (7-9); *Gareth (o Garret), Benet (Cariteo, Chariteo)*, d'Angela Astor Rosa (285-288); *Gattilusio, Jacopo*, d'Enrico Basso: estigué implicat en les lluites i els contactes entre Gènova i el rei Alfons dit el Magnànim entorn la possessió de Sardenya (616-617); *Gattola (Gattalia, Gattoli, Gattula, de Gattulis), Bartolomeo*, d'Alessandro Ottaviani: eclesiàstic, home de confiança del dit rei Alfons tant a Sicília com a Nàpols, des d'entorn el 1425 (656-657); *Gaza, Teodoro*, de Concetta Bianca: des del 1455 fins a la mort de l'esmentat rei Alfons formà part dels humanistes de la cort i traduí obres del grec (737-746). Com sempre, aquestes biografies són acompanyades de llarga llista tant de fonts com de bibliografia. – J. P. E. [15.267]

Dizionario Biografico degli Italiani. LIII. *Gelati - Ghisalberti*, Roma, Istituto dell'Enciclopedia Italiana 1999, XX i 816 pp.

Les biografies que d'alguna manera recauen en aquestes pàgines són: *Gentile da Foligno*, de Paolo Vian: un manuscrit de la BN de Florència li atribueix un comentari al *Vae mundo in centum annis*, acollida per Arnau de Vilanova dins el seu *De mysterio cymbalorum* (161); *Geraldini, Agapito*, de Dario Busolini: des de càrrecs de confiança col·laborà tant amb Alexandre VI com amb alguns dels seus fills i en particular amb Cèsar Borja (309-311); *Geraldini, Alessandro*, de Francesco D'Esposito: col·laborà amb Ferran II, particularment en la presa del Regne de Nàpols el 1506 (312-316); *Geraldini, Angelo*, de Jürgen Petersohn (317-321), i *Geraldini, Antonio*, de Francesco

Bausi (321-324): aquest hauria escrit un diari de la travessia de Nàpols a Tarragona, acompanyant Angelo en una ambaixada a Joan II de Catalunya-Aragó, del qual Antonio hauria esdevingut secretari, i al qual dedicaria almenys una oda i un 'eulogium' funerari: *Gerardo da Bologna*, de Silvana Vecchio: en recorda la recent hipotètica atribució de l'*Expositio super Apocalypsi*, abans atribuïda a Arnau de Vilanova (351-354); *Geremia, Pietro*, de Silvano Giordano: molt implicat en l'actuació a Sicília dels virreis dels Trastàmara, imità sant Vicent Ferrer en la predicació, fins al punt que alguns sermons del sant passen com a seus (407-410); *Gberardo (Gerardo) da Cremona* (article només signat amb *): d'ell és la traducció llatina del *Liber de causis* d'al-Kindi, recentment publicat entre les *Opera medica omnia* d'Arnau de Vilanova (625); *Ghini, Lucca*, de Franco Aurelio Meschini: abans que ell es dediqués a l'herbologia, el camp era ocupat per l'*Herbolario*, publicat el 1503 a Venècia sota el nom d'Arnau de Vilanova (768); *Ghini, Simone*, de Stefano Coltellacci: argenter que produí, entre d'altres, la rosa d'or enviada pel papa a Joan II de Catalunya-Aragó (772-773). – J. P. E. [15.268]

«Dominican History Newsletter», VII (1998), 204 pp.

Després d'algunes seccions en les quals la presència de fitxes bibliogràfiques que ens afecten és esporàdica, arriba la dedicada 'fratribus OP.', on trobem encapçalaments dedicats a Andreu d'Albalat (64), Antoni Canals (65), Gabriel Ferrandis (81), Juan de Gavastón (83), Guillem de Sequavilla (contra Ramon Lull?) (85), Joan de Casanova (94), Joan de Montsó (102); Joan Micó (116), Nicolau Eimeric (117), Nicolas Trevet (glosses en traducció catalana: 118), Pau Cristià (118), Philippus de Ferrara (en relació a Lull: 120), Ramon Martí, Ramon de Penyafort (121-122), Joan Tomàs de Rocabertí (124), sant Vicent Ferrer (139-141), Vidal Micó, Francesc; Vidal Micó, Josep; Vidal Micó, Vicent (141). La secció *De locis fratrum* té epígraf dedicat a la província dominicana d'Aragó (144-145), també la *De locis sororum* (169). – J. P. E. [15.269]

«Dominican History Newsletter», VIII (1999), 274 pp.

Troblem en aquest fascicle informació sobre recents o pròximes publicacions d'Alfonso Esponeira Cerdán dedicades a dominicans de València (11-12); també títol escadusser d'algun estudi en la secció *De traditione intellectuali ordinis* (42-49), en la *De libris bibliobecisque fratrum* (50-53), i en la *De Rosario* (63). La més abundosa en bibliografia és la secció *De fratribus OP*, on n'hi ha sobre Isidoro Aliaga (70-71), Vicent Justinià Antist (73), Antoni Canals (74), Andreu Balaguer (75), Dalmau Moner (88), Francisco Diago (89), Gabriel Ferrandis, Ferrer d'Abella (98), Joan de Casanova (120), Johannes de Friburgo (121: relacionat amb la *Summa* de sant Ramon de Penyafort), Johannes de Montesono (123), Iulianus Tallada Maioricensis (129), Nicolaus Eymerici (140-141), Felip Puigserver (149), Raimundus Martini (150), Raimundus de Pennaforti (150-151), Jaime Rebullosa (152), Onofre Requesens (153), Bartomeu Riera (154), Sebastià Rubí (155), Josep Teixidor i Trelles (162-163) i S. Vincentius Ferrerii (189-190). – J. P. E. [15.270]

«Lexikon für Theologie und Kirche». Achter Band. *Pearson bis Samuel*, Freiburg, Basel, Rom, Wien 1999, 14* pp. i 1518 cols.

Aquest novè volum ofereix breus informacions sobre *Peña (Pegna)*, Francisco, editor del *Directorium inquisitorum* de Nicolau Eimeric (Fernando Domínguez) (18); *Pereirus, Benedictus* (Benito (!) Perera), de Charles H. Lohr (27); *Perpignan-Elne*, de Marcel Albert (38); *Petrus von Aragon*, de Ludwig Vones; *Pere II. el Catòlic*; *Pere III. el Gran*; *Pere IV. el Cerimoniós*, del mateix (107-109); *Pedro (!) Armengol*, d'Odilo Engels (110); *Petrus Geremia* [imitador de sant Vicenç Ferrer] (124); *Petrus von Limoges* [primitiu deixeble de Ramon Lull a París], de Laetitia Boehm (127); *Petrus Nolascus*, de Karl Suso Franck (132-133); *Pietro Urseolo*, de Knut Göerich (133); *Pedro Pascual*, d'Odilo Engels (135); *Petrus Thomaë, OFM*, de Johannes Schlageter (141); *Poblet*, d'Alberich Martin Altermatt (368-369);

Poncio Carbonelli (*Poncius Carbonel*), de Johannes Schlageter (413); *Ràfols Bruna, Maria*, de Karl Suso Frank (802-803); *Raimundus Lullus*, de Helmut Riedlinger (810-811); *Lullismus*, de Fernando Domínguez (811); *Raimund Martini*, d'Ursula Ragacs; i *Raimundus Nonnatus*, d'Àngel Fàbrega i Grau (812); *Raimund von Peñafort* (!), de Rudolf Weigand (813); *Raimundus Sabundus*, de Charles H. Lohr (814); *Ribera, Jusepe (José)* (!), de Justus Lange (1163); *Ripoll*, d'Ursula Vones-Liebenstein (1197); *Roda*, de la mateixa autora (1229); *Salón, Miguel Bartolomé*, de Fernando Domínguez (1494-1495); *Salzinger, Ivo*, del mateix (1507). – J. P. E. [15.271]

«Medioevo Latino», XX. A cura di Claudio LEONARDI e Lucia PINELLI, e di Rino AVESANI, Ferruccio BERTINI, Giuseppe CREMASCOLI, Giuseppe SCALIA. Firenze/Bottai, Edizioni del Galuzzo 1999, XXXVIII i 1178 pp.

El present anuari figura en la llista de publicacions, de les quals «Medioevo latino» es fa ressò (XIII i XXIII). En la primera secció, dedicada a la bibliografia relativa a autors i obres, n'hi ha sobre: Agobardus Legionensis (14), Alexander VI papa (21-22), Antonius Andreae (36); Armen-gaudus Blasii (41); Arnaldus de Villanova (41-42); pseudo Arnaldus de Villanova (42), Anfredus Gonteri Brito (43); Benedictus XIII antipapa (!) (56); Bernardus Ermengaudi de Aragonia (65); *Carmina Rivipullensia* (83); *Chronicon Rivipullense*; *Chronicon Rotense alterum* (87); Claudius Taurinensis episcopus (90), *Compendium examinatorum Parisiense* (93); *De modis orandi corporaliter sancti Dominici* (101), *Dhonda* (103-104); Durandus de Huesca (107); Felix Urgellensis episcopus (120); Florus Lugdunensis (121); Franciscus Prats (130-131); Franciscus Ximenius Gerundensis (131); Fridericus III Aragoniae, Trinacriae rex (134); *Gesta comitum Barcinonensium* (143); Gonde-marus Gerundensis episcopus (147); Guido de Monte Rocherii; Guido Terrena de Perpiniano (157); Iacobus I Aragoniae rex (191); Iohannes Biclarensis abbas (203); Iohannes de Montesono Valentinus (215); Iulianus de Tallada Maioricensis (232); *Liber Maioricinus* (242); Nahmanides (262); Nicolaus Eymerici (267); Nicolaus Rossell Maioricensis (209); Oliba Rivipullensis mon. (271); Petrus de Albalat, Tarraconensis archiep. (277); Petrus Correger Maioricensis (282); Ray-mundus Lullus (296-300); Raymundus Lullus pseudo (300); Raymundus Martini (300); Ray-mundus de Pennaforti (300); Raymundus Sabunde (300); Raymundus de Tárrega (300); Salomon ben Adret Barcinonensis; Savasorda (311); Vincentius Ferrerii (350); i Vitalis de Canel-las (351). Les seccions següents ofereixen informació bibliogràfica nostra saltuària, que trobem, per exemple, en la de biografies (*Vite*) (355-390), en les de seccions temàtiques (449-567), o en les de biblioteques medievals (568-584). – J. P. E. [15.272]

«Quèrn. Repertori bibliogràfic biennal de literatura i llengua catalanes de l'edat mitjana i l'edat moderna», III. Elaborat per Pep BALSALOBRE (amb la col·laboració de Francesc Xavier GÓMEZ i David PRATS). Dirigit per Albert ROSSICH i Lola BADIA, Girona, Universitat 1999, 200 pp.

Aquesta nova bibliografia d'estudis i edicions apareguts durant els anys 1997-1998, manté les característiques ja conegudes pels dos precedents [ATCA, XVI (1997), 552, núm. 11602 i XVIII (1999), 879, núm. 13514]; en la *Nota de la redacció* (5-6), els autors celebren l'aparició del present núm. 3 i de les seves 1480 entrades (el doble de les que tenia el núm. primer: 713); recordem que hom hi troba títols no sols de llibres i d'estudis en forma d'article, nombre dels quals brevíssimament resumits, ans també de recensions; recordem aixímateix que, ultra la llista alfabètica d'autors amb els corresponents títols, n'hi ha una altra d'obres col·lectives (185-189). – J. P. E. [15.273]

Lola BADIA, *Bibliografia de la literatura catalana medieval*. Amb la col·laboració d'Anna ALBERNI, Francesc GÓMEZ, Joan SANTANACH i Olga TURROJA, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 11 (1997), 1-79.

Lola BADIA, *Bibliografía de la literatura catalana medieval*. Amb la col·laboració d'Anna ALBERNI, Francesc GÓMEZ MARTÍN, F. Xavier RODRÍGUEZ RISQUETE, Joan SANTANACH, Albert SOLER i Olga TURROJA, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 12 (1998), 1-53.

Lola BADIA, *Bibliografía de la literatura catalana medieval*. Amb la col·laboració d'Anna ALBERNI, Enric BASSEGODA, Francesc GÓMEZ MARTÍN, F. Xavier RODRÍGUEZ RISQUETE, Joan SANTANACH, Albert SOLER, Olga TURROJA, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 13 (1999), 1-73.

Amb característiques editorials idèntiques a les indicades en el resum anterior (fitxes alfabèticament ordenades limitades al títol i dades editorials de l'estudi, brevíssim resum i inclusió de recensions), limitades, però a la literatura medieval, el primer dels reculls ofereix tres-cents cinquanta-vuit títols publicats el fins al 1997. Hi ha taula de matèries. – J. P. E. [15.274-15.275-15.276]

Joaquim GARRIGOSA, *Medieval I*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», IV (1997 [1999]), 25-30.

Aquestes pàgines ens proporcionen la notícia que «avui tenim referències de prop de cinc-cents còdexs i fragments conservats a més d'una quarantena d'arxius i biblioteques» (26), quan en el moment en què Higiní Anglès elaborava *La música a Catalunya fins al segle XIII*, tothora bàsica, només pogué treballar a base d'uns cent trenta còdexs de vint-i-dos arxius (26); també ofereixen un mòdul per a la descripció de manuscrits, que adapten a les característiques dels volums musicals monòdics (29-30). – J. P. E. [15.277]

Memòria de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (curs 1997-1998), València-Alacant-Castelló, Universitat, desembre 1998, 36 pp.

Ultra la informació de les activitats dels respectius instituts, aquestes pàgines contenen la bibliografia publicada durant els dits dos anys pels mateixos instituts o per llurs membres; molts dels títols recauen en el nostre camp. – J. P. E. [15.278]

Bibliografía (1998-1999), dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 519-530.

Aquestes dotze pàgines contenen llista única i estricta de fitxes bibliogràfiques relatives a l'actual comunitat autònoma de les Illes Balears, ordenades alfabèticament pel primer cognom de l'autor; hi són aplegades les publicacions illenques i també algunes d'altres bandes. – J. P. E. [15.279]

Melquíades ANDRÉS MARTÍN, *Historia de la mística de la Edad de Oro en España y América* (Biblioteca de Autores Cristianos Maior, 44), Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos 1994, XX i 492 pp.

Melquíades ANDRÉS MARTÍN, *Los místicos de la edad de Oro en España y América* (Biblioteca de Autores Cristianos Maior, 51), Madrid, Biblioteca de Autores Cristianos 1996, XX i 384 pp.

Després d'una exposició globalitzadora en el primer dels dos volums, el segon dedica capítols propis a transcripció de fragments de Garcias Jiménez de Cisneros (24-27), de l'*Espill de la vida religiosa* (38-41), de Jeroni Nadal (100-101), Antoni Cordeses (101-102), Nicolau Factor (121-125), Diego Pérez de Valdivia (150-152), Andreu Capella (156-157), Joan Sanç Caset (346-348), Vicent Olleme (361), Joan Tomàs de Rocabertí (362-364) i Alonso Pastor (367-369). – J. P. E. [15.280-15.281]

Josep Mª MARQUÈS - Enric MOLINÉ, *Els bisbes auxiliars antics a Catalunya (1320-1550)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 72 (1999), 5-54.

Arran d'una observació de Jaume Villanueva en el *Viage literario a las iglesias de España* i utilitzant una bibliografia més o menys ambiciosa sobre aquest tema, els autors han despulat els arxius diocesans de Girona i de la Seu d'Urgell, per tal d'establir un primer llistat d'aquesta figura eclesiàstica en els bisbats catalans. Abans de donar el llistat, descriuen les funcions dels bisbes auxiliars i llur remuneració, es fixen en els casos de bisbes auxiliars titulars de diòcesis ,in partibus infidelium' i en els bisbes catalans de Sardenya, que per l'exigüitat de llurs bisbats i les dificultats de la conquesta durant el segle XIV, tenien els obstacles que són fàcilment imaginables. La llista de bisbes auxiliars del període contemplat és donada per ordre cronològic, utilitzant la bibliografia publicada i amb aportació de moltes dades dels arxius diocesans de Girona i de la Seu d'Urgell. En apèndix han estat transcrits dinou documents d'aquests dos arxius i un de l'ADB, que els autors han trobat particularment significatius. - J. de P. [15.282

Pere MOLAS I RIBALTA, *Magistrats catalans a la Itàlia Espanyola*, dins *Catalunya i Europa*, II, 213-220.

Després de Ferran II, el Catòlic, la presència de catalans o aragonesos en els consells reials dels regnes de la Corona catalanoaragonesa fou cada vegada més minsa, fins al punt que se'n queixaren les corts dels estats peninsulars (218 i 219). Ací són aplegades notícies tant dels qui entraren en algun esgraó de l'administració reial de Nàpols, amb particular atenció al segle XVII (214-215; 217-218), com dels de la Llombardia (216-217); després de la Guerra de Successió, els no italians en l'administració de l'emperador Carles VI eren anomenats ,catalans' i acusats de corrupció i avidesa (219). Un d'ells, Domènec Aguirre, encara el 1721 publicava a Viena un *Discursus super officiis venalibus Generalitatis Cataloniae...* (219-220). - J. P. E. [15.283

Jean Dominique MELLOT, Elisabeth QUEROL, *Répertoire d'imprimeurs/libraires XVIè-XVIIIè siècle. État en 1995*, París, Bibliothèque nationale de France 1997, 720 pp.

Breu presentació ordenada alfabèticament dels impressors que treballaren fins a darraries del segle XVIII; al final són agrupats per localitats: n'hi ha trenta-un de Barcelona (635), un de Cervera (639), Lleida (650) i Montserrat (660); dos de Perpinyà (672) i vuit de València (680). [En una pròxima edició no haurien de mancar almenys Tarragona, Girona, Mallorca, Manresa o Vic]. - J. P. E. [15.284

Baltasar CUART MONER, *Naturals i forans. Algunes consideracions sobre col·legis majors i col·legials de la Corona d'Aragó a l'època moderna*, dins *Catalunya i Europa*, II, 251-264.

Dámaso de LARIO, *Catalanes en los colegios mayores españoles (1560-1650)*, dins *Catalunya i Europa*, II, 265-271.

La primera part del primer article resumeix allò que significaven els Colegios Mayores en les universitats castellanques modernes encaminades a proporcionar a la monarquia i a l'Església professionals castellans (sobretot juristes) per al seu servei: «col·legis majors per a castellans, buròcrates per a servir dins institucions ,castellanques'. Així és com ho veien aquells col·legials» (253). Els no castellans, ni que fossin súbdits del rei de Castella, només eren acceptats excepcionalment («De natione Visacadorum, Vascongorum et Gallaeorum recipiatur... praecise unus et non plures»: 254); és normal que un català fos una raresa, com ho foren els vuit de tota la corona catalanoaragonesa entre els 238 ingressats durant el segle XVI al de San Bartolomé de Salamanca, tres valencians, cap català (n'hi hagué un en tot el segle XVII); situació semblant es donà en el d'Oviedo i en el de Cuenca. En el Collegio di San Clemente de Bolonya, els de la corona catalanoaragonesa arribaren al 10%, tres catalans i un valencià en el segle XV (260-263).

Precisat el fragment cronològic pres en consideració, l'autor del segon article presenta els resultats numèrics en quadre sinòptic per bisbats catalans, vàlid per als quatre col·legis esmentats en el resum anterior, i per als de Santa Cruz i San Ildefonso, d'on resulta que només Barcelona n'arribà a tenir dos a San Bartolomé, i que ni Elna ni Girona ni Tortosa no en tingueren cap. Segueix el ‚cursus honorum‘ de Pasqual d'Aragó i de Còrdova, futur cardenal i virrei de Nàpols; de Bartomeu Calassanç i Clavero, Celdoni Benito, Francesc Bartolomé i Ves, Ramon de Rubí i Marimon, Josep Sosa i Cardona, Onofre d'Argensola i Clariana, Pacià Soler, Jacint de Valonga i Josep Boixadors i Llull (267-270). – J. P. E. [15.285-15.286]

Josep M. NADAL, «Són les llengües semblants a les aigües del mar»: *Normativa i història de la llengua*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 9-27.

Obrint les seves pàgines amb unes notes de la *Grammatica Cathalana* de Josep Ullastre i gairebé tancant-les amb la citació d'un text prou estimulador d'un secretari de la Bisbal del 1704, l'autor planteja l'estudi de la història de la llengua com el d'una construcció històrica que, per l'artificiositat i la neutralitat amb què pot arribar a caracteritzar-se, un parlar donat esdevé apte per a imposar-se a i substituir l'ús espontani i natural -és a dir, no cultivat- de la ‚langue‘ d'un grup humà determinat. Moment essencial de la decantació de les sobredites artificiositat i neutralitat és el de l'escriptura, quan, més enllà de l'oralitat, la llengua rep una configuració visual que la farà apta per a esdevenir pública, comunitària, oficial, referent identitari, etc. En aquest context, la normativa lingüística, és a dir, les eines amb les quals es manté l'artificiositat i la neutralitat -o sia, el caràcter públic- de la llengua, pren un relleu decisiu. I les polèmiques sobre la tensió entre llengua parlada i llengua escrita i encara més les pretensions d'alguns de fer passar la normativa -i la normativitat- per l'adreçador de «la llengua que ara es parla» apareixen com un retrocés vers el magma poliglòssic -històricament ja superat- i, com correspon sempre que s'aplica la llei del mínim esforç, cap a la dissolució dels únics elements vàlids per a parar els peus a una possible substitució lingüística. Hi ha bibliografia. – J. de P. [15.287]

August RAFANELL, *Una minúcia en la història de la llengua catalana*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 29-68.

L'autor insisteix en el fet que la història d'una llengua ha d'ésser sobretot social, i que mai no ha de perdre de vista que la llengua estudiada és una llengua políticament i socialment reeixida, és a dir, és el resultat d'una tria entre possibilitats i solucions diverses, o sia, una normativa; i la història d'una normativa és la part central, la part integradora de la història d'una llengua. Com a il·lustració d'aquesta tesi, l'autor estudia el cas de la terminació verbal ‚-itzar‘ i mostra com, partint d'una fonamental ambigüetat medieval i enmig de posicionaments i controvèrsies abrandaes com només ho solen ésser les gramaticals, la forma ara finalment consolidada i amb tendència a ampliar-se i àdhuc a contaminar zones veïnes, ha estat el resultat d'una normativa, la qual va tenir la virtut de convertir en norma la solució menys comuna i en infracció el que tothom deia normalment. La qual cosa és senyal inequívoca de la força i les possibilitats d'una normativa. Hi ha bibliografia. – J. de P. [15.288]

Albert ROSSICH, *El nom de les lletres*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (Tardor 1999), 65-86.

El 1640 Pere Torra publicava per primera vegada la llista nominal de les lletres catalanes i l'autor esbrina «la significació que té el fet que [el dit sistema] s'abandonés o el moment en què es va oblidar» (65) i presenta un tríptic. Partint de la denominació llatina i de la preceptiva poètica de tradició trovadoresca de les lletres, personificada a Catalunya per Berenguer d'Anoia i Lluís d'Averçó (66-68), recorda que aquesta fou la denominació compartida en totes les zones de la llen-

gua fins a mitjan segle XIX (69-72), en què gramàtiques i diccionaris, tot i recordar-lo, introduïren en el sistema tradicional modificacions d'origen castellà, fins a fer-ne bandera (cas d'Andreu Pastell, 'lo Fluvioler del Ter' el 1868 (73-75). La normalització lingüística del segle XX reafirmaria la ruptura (76-77) i àdhuc influiria en la gramàtica occitana (78). Hi ha en apèndix tres fragments en vers, on consta que al final de l'abecedari hom aprenia tres abreviatures tradicionals (79-81), i un fragment de Carles Ros sobre les lletres de l'abecedari (82-83). – J. P. E. [15.289]

Anscari M. MUNDÓ, *Obres completes I. Catalunya. 1. De la romanitat a la sobirania* (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 66), Barcelona, Curial Edicions Catalanes. Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998 [1999], 632 pp.

Aquest volum, doblement primer, aplega cinquanta-cinc treballs de longitud desigual, al començament del qual trobem divuit títols centrats en làpides i personatges anteriors a l'any mil; destaca el políptic de béns i censos de Sant Pere de Vilamajor. Ja entrats en el segon mil·lenni, ens passen davant dels ulls Bonsom de Barcelona, estudis sobre la historiografia de la Catalunya més primitiva, sobre la família, l'obra escrita del bisbe Olibà i l'herència ripollesa, *La cultura i els llibres (a Catalunya segles VIII a XII)* i *La cultura escrita dels segles IX al XII a Catalunya*, i sobre reculls documentals d'indrets diversos. – J. P. E. [15.290]

Barbara SPAGGIARI, *Per l'edizione dei testi catalani medievali*, dins «Studi Medievali. Serie Terza», XXXVIII (1997), 819-835.

L'autora pren per base de la seva reflexió les normes editorials de la «Nova Edició de les obres de Ramon Llull». En la dita reflexió distingeix entre l'edició de textos en vers i de prosa. Per a les primeres, és a dir, per a les obres rimades de Llull, defensa que és necessari d'atendre's a les mateixes normes editorials aplicades a l'edició de textos occitans (820), norma que aplica al plant marià *De gran dolor cruzel ab mortal pena*, on 'amia' i 'estrayre' demostrarien la pertanyença d'*Aujats* a l'àrea llemosina; la variant del segon mot, 'retrayre', confirmaria que es tracta d'un provençalisme repescat en època tardana (822); també l'aplica a Ramon Llull: ell adoptà en les *Obres rimades* la llengua poètica per antonomàsia, el provençal; l'edició, doncs, ha d'ésser coherent a aplicar els criteris editorials per als textos medievals en llengua d'oc (823); de més a més, el problema dels accents ha d'ésser resolt en cada cas (823-824). Per a les obres en prosa, el tema de l'accentuació pot tenir una solució radical, la d'atendre's a les còpies medievals mai accentuades; però també existeix la solució prudential: els textos llargs no poden prescindir totalment d'accentos, tenint en compte el gènere literari i la unicitat o multiplicitat de còpies (825-826); l'autora propugna l'ús de l'accent quan aquest determina què és una paraula (,és'/,es', verb o pronom) i considera opcional el seu ús en casos no dubtosos (,ésser'/,esser'), i «davvero inopportuno generalizzare l'uso del solo accento acuto», ni que fos perquè aplicar mecànicament al català medieval criteris d'edició pensades per al francès antic és «in principio sconsigliabile» (828). Quant a la grafia, les variants gràfiques mai no han d'ésser normalitzades, i per tant no s'ha de normalitzar ,i/j', ,u/v' (831-832), ans s'hauria d'imposar «una soluzione tuzioristica, che eviti qualunque intervento» (833). Les darreres pàgines apliquen aquestes normes al cas de l'edició del *Testamentum pseudollul·lià*: és un llarg text en prosa no literària, dins la qual hi ha mots llatins i anglonormands amb algun cas de mots híbrids, que ha d'ésser transcrit amb «il più rigoroso rispetto della realtà del codice» en un «giusto equilibrio fra il rispetto del manoscritto e l'opportunità di rendere un testo immediatamente fruibile» (833-835) [cf. la secció de *Recensions* d'aquest volum]. – J. P. E. [15.291]

José SARRIÓN GUALDA, *El territorio de Cataluña*, dins *Actes Territori*, 199-232.

L'historiador del dret ha de tenir en compte aspectes altres que el merament jurídic, i així ell comença recordant els autors de l'edat moderna que han descrit el territori de Catalunya (Fran-

cesc Calça, Pere Gil, Andreu Bosch, Josep Aparici i Mercader [sobre el qual cf. les pàgines de Christian Windler, resumides dins ATCA, XIX (2000), 923, núm. 15.094] i Jaume Caresmar, amb particular atenció a llurs llistes de comarques (203-208); segueixen les precisions sobre els límits de Catalunya amb València, l'Aragó i França (209-212), i una particular exposició de les raons d'Andreu Bosch per a considerar que els comtats de Rosselló i Cerdanya eren entitat política diversa de Catalunya (213-217), també les de Lluís de Peguera en sentit contrari (218-219); el darrer apartat, reafirmada la significació sobirana del títol de ,comte de Barcelona', exposa la idea que els *Usatges* li donen una primitiva formulació en no limitar la seva ,potestas' a les persones concretes dels vassalls, ans al territori tant continental com marítim i a tot allò que s'hi trobava, pel sol fet de la territorialitat, objecte de la seva protecció (223-230); les *Commemoracions* de Pere Albert reelaborarien la idea dins els esquemes de dret romà (230-232). – J. P. E. [15.292]

Albert BARELLA I MIRÓ, *Alguns mapes itineraris de Catalunya del segle XVIII a començaments del XIX*, dins «Treballs de la Societat Catalana de Geografia», núm. 46 (juny 1998), 5-36.

Els mapes i itineraris analitzats pertanyents al segle XVIII són els de Pieter van der Aa i Jan Goeree, de Leyden 1707, reeditat el 1715 i encara el 1758 (7-12), i un mapa anònim anglès, no datat, però no posterior a l'any 1800 (17-20); en ambdós casos són transcrits, respectant-los la grafia, els topònims consignats en els respectius itineraris. Hi ha bibliografia (28-29) i reproducció del primer mapa (30). – J. P. E. [15.293]

Antoni SIMON I TARRÉS, «*Catalans*» i «*Francesos*» a l'Edat Moderna. *Guerres, identitats i contraidentitats. Algunes consideracions*, dins *Catalunya i Europa*, II, 391-401.

L'autor es proposa «plantejar una sèrie de qüestions a l'entorn de la relació existent entre les contínues guerres que durant els segles moderns van enfrontar ,catalans' i ,francesos' i la configuració d'una contraidentitat que juntament amb la que contraposava ,catalans' i ,castellans' és clau... en la conformació de la consciència i la identitat nacional catalana dels temps moderns» (391-392); i encara més en concret «copsar la presència i la importància de les guerres amb França en la memòria històrica dels catalans dels segles moderns. Segonament, atendrem l'impacte que va tenir en la formació de la consciència nacional catalana la proliferació, en temps de conflicte amb França, d'unes literatures patriòtiques de caràcter propagandístic. Finalment, farem al·lusió a la religió com a factor de legitimació d'aquesta contraidentitat entre ,catalans' i ,francesos'» (392). En els segles XVI-XVII i XVIII, pel cap baix noranta-tres anys foren de guerra d'atac francès a Catalunya (933-936). Existí una bibliografia de raonaments savis per a gent amb estudis, i una altra destinada al poble, de la qual ací són indicats alguns títols i transcrits tres fragments en vers (398-399). El gran escut de la pròpia identitat era la religió i cap esclat en la Guerra dels Segadors no es pot comparar al que seguí les profanacions espanyoles de les esglésies de Riudarenes i de Montiró o les franceses de Cantallops, Mollet d'Empordà, Siurana, Ventalló, Vilopriu, Juià i d'altres; ni tostemps res no tingué tanta força popular com la llegenda de les Mosques antifranceses de Sant Narcís de Girona (399-400), ni tanta solemnitat com les excomunion col·lectives, una de les quals és transcrita (401). – J. P. E. [15.294]

Maria Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Pràctiques familiars i dret en la construcció de la cultura nobiliària moderna: una aproximació comparativa*, dins *Catalunya i Europa*, I, 463-473.

Aquestes pàgines giren entorn la figura del ,paterfamilias' i la seva posició en terres catalanes, posició que era constituïda tant per drets com per obligacions; particular atenció mereix la relació envers els béns patrimonials de l'hereu i dels altres fills i filles, establint comparació amb diversos costums o legislacions europees (p. e., a Anglaterra, l'hereu, en casar-se, ja esdevenia amo d'una part del patrimoni familiar, restant l'altra part per al ,paterfamilias'). Les reflexions teòriques són

confrontades amb casos concrets nostres coneguts per sèries diverses d'ACA, *Canc., reg., Reial Audiència*, o *Consell d'Aragó*, o *Règia Visita*, o *Patrimoniales. Can Falguera*; també per l'AHPB; una de les fonts impreses és el llibre de mossèn (abbé) Josep Xaupí sobre la noblesa dels ciutadans honorats de Perpinyà i de Barcelona, París 1763 (464, nota 8). – J. P. E. [15.295]

Teresa VINYOLES I VIDAL, *La vida privada a l'època gòtica a partir de la documentació matrimonial*, dins «Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols», XVII (1999), 59-86.

L'autora precisa que el seu interès s'ha centrat en la vida privada i encara a relatar «per mitjà dels testimonis escrits pels notaris medievals, petites històries amb protagonistes ignorats, però amb noms, cognoms, vivències i sentiments» (60): i així, atesa la poca importància donada al sentiment amorós a l'hora d'entrar en matrimoni (61-62), segueixen paràgrafs dedicats als dos integrants de la parella (63-66), a precisions econòmiques pactades i alguna vegada incompletes (66-78). Les darreres pàgines reporten casos concrets i poc classificables: el de na Clara Pont, casada abans de la pubertat i contra voluntat (79-81), i el prou més complicat de Caterina Aleu, que acabà casada (81-85). La documentació notarial és la de l'AHPB, completada amb la de l'ACB i de l'AHCB. – J. P. E. [15.296]

James S. AMELANG, *Cataluña desde Europa: las raíces de una cultura autobiográfica*, dins *Catalunya i Europa*, I, 457-462.

L'autor es proposa de comentar dos extrems: «la destacable abundancia en el Principado de escritos en primera persona» i què se'n dedueix per al coneixement de les relacions entre Catalunya i Europa. La literatura autobiogràfica, formada per «cartas, libros de cuentas, documentos familiares y otras crónicas, así como dietarios y memorias» es troba en capes socials més extenses que en les altres contrades de la Mediterrània, car arriba a pagès, tant a propietaris com a masovers, i manifesta una consciència agudíssima d'allò que toca la ,res publica' (458-459). L'altre punt subratlla la conveniència de recercar mostres de la visió que d'altres països d'Europa tenien els catalans que sortien fora, com per exemple Joan Pere Fontanella (460-461). – J. P. E. [15.297]

Magda SAURA I CARULLA, *Pobles catalans. Iconografía de la forma urbana de L. B. Alberti al comtat d'Empúries-Rosselló*, Barcelona, [Universitat Politècnica de Catalunya] 1997, 320 pp.

Repàs de les formes arquitectòniques que han vigit durant segles a Catalunya, amb particular atenció a les que eren aplicades en els anys de la successiva reconstrucció posterior a la reconquesta i als anys en què Leone Battista Alberti s'estigué i viatjà per Catalunya. En realitat, l'exposició té una redacció doble juxtaposada, però no pas paral·lela, catalana i anglesa, en el curs de la qual són transcrits fragments contemporanis de les estructures arquitectòniques exposades. L'aplec de fragments és predominant en l'apèndix I: *Legislation for the foundation of towns*, legislació datada entre el 801 i el 1497, tret sobretot de les *Cartes de poblament* (171-180). L'apèndix II transcriu parts més considerables de quinze documents, del 801 al 1163 (181-194). A la pàgina 207 comença la reproducció de tota mena de figures en nombre de cent quaranta-dues, que ocupen fins a la pàgina 319. – J. P. E. [15.298]

Antoni UDINA I ABELLÓ, *Les Corts medievals, un límit al poder del rei d'Aragó?*, dins «XV Congrés, I/3», 415-427.

Al final d'aquestes pàgines l'autor contesta de forma afirmativa a la pregunta. En l'exposició, basant-se en les proposicions reials a les Corts dels anys 1362-1363, 1382, i 1388, els actes de les quals hi han estat publicades, ressegueix la dialèctica de la discussió i negociació dels diversos afers (suspensió o trasllat de la cort, subsidis al rei, etc.). – J. P. E. [15.299]

Alberto TORRA PÉREZ, *Reyes, santos y reliquias: aspectos de la sacralidad de la monarquía catalano-aragonesa*, dins «XV Congrés, I/3», 493-517.

Visió de conjunt sobre el tema, que va de darreries del segle XIII a mitjan XV: «nos fijamos en el culto de los reyes a los santos y sus reliquias, con sus diferentes implicaciones y su gran repercusión pública», que les grans possibilitats d'ACA, *Canc., reg.* «permite seguir con asombrosa precisión» (496). La narració del naixement de Jaume I ja hauria estat una forma de sacralització i Muntaner l'hauria convertida en tesi global (487); altres elements: el culte a sant Jordi, «cap, patró e intercessor de la casada d'Aragó» segons Martí l'Humà (498); la veneració de relíquies: les de santa Tecla, donades a Tarragona per Jaume II (499); les de santa Eulàlia a Barcelona (500); les relíquies de sant Lluís d'Anjou donades a València; les de sant Narcís de Girona (502); o l'interès de Jaume II en la troballa de 'cossos sants' (503-504) i en la recerca de relíquies: cap de sant Jordi; braç del mateix, comprat a Sant Quirze de Pedret; cos de santa Bàrbara, que l'Humà volia, ni que fos «per via de furt» (506-507): ell volia relíquies en la capella itinerant i en cada un dels palaus, sobretot en el de Barcelona, convertit en reliquiari; hi ha inventaris de relíquies del pas del segle XIV al XV (511): formaven part del tresor reial i eren indissociables de la corona (513); amb els Trastámara i sobretot amb Alfons IV preval l'aspecte econòmic i les empenyorà a la Seu de València (516). – J. P. E. [15.300]

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Notas sobre la potestad normativa en Cataluña*, dins *Actes Territori*, 499-515.

Repàs retrospectiu entorn al subjecte de potestat normativa a Catalunya: per als temps moderns assenyalava una certa bibliografia (503-504, nota 7), recorda parers diversos entorn la distinció entre capítols i actes de cort (505-506), transcriu dos fragments del *Dotzè del crestià* de Francesc Eiximenis sobre la funció de les Corts (506-507) i resumeix la doctrina de Josep M. Font i Rius entorn a la diferència entre cartes de poblament i cartes de franquícia (507-508). La potestat normativa dels comtes de Barcelona fou reafirmada i precisada pels *Usatges* (i tenim nova informació bibliogràfica: 508-511), potestat que no posseïen els altres comtes catalans; el comte de Barcelona l'aplicava de formes diverses (pragmàtiques, privilegis, edictes); una diferència semblant es trobaria en les actuacions dels carolíngis (capitular, privilegi, edicte); i tenim nova informació bibliogràfica sobre el darrer punt (513-515). – J. P. E. [15.301]

Jesús LALINDE ABADÍA, *La administración del rey en Cataluña (s. XII-XVIII)*, dins *Actes Territori*, 257-270.

Recordats els seus estudis previs sobre aspectes diversos del tema, Lalinde estableix una tesi: «Ramiro, el padre de Petronila, ha actuado como 'rex', en tanto que Ramon Berenguer lo ha hecho como 'comes et marchio', y lo que ha concedido aquél a este ha sido el 'principatum et ius' reservando a su hija el 'dominatum'. El propio rey de Aragón en lo que ha estado interesado es en que el conde de Barcelona fuera 'Princeps Aragonensium', lo que no hubiera implicado una sucesión directa, pues Petronila era 'Aragonensis regina y Barchinonensis comitissa'» (259-260 [en tota aquesta 'història' no hi intervingueren per res els ordres militars, autèntics hereus del Regne d'Aragó?]), d'on es deduiria que el comtat de Barcelona i amb ell Catalunya hauria estat «un Principado que políticamente ha dependido sucesivamente del rey de Aragón y del rey de España» (258; cf. 261). Les pàgines següents exposen en forma purament narrativa els successius graus de càrrecs administratius al servei del poder reial. – J. P. E. [15.302]

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *Patronat reial sobre benefets eclesiàstics a la corona catalano-aragonesa*, dins «Analeccta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 131-141.

Presentació i transcripció del *Memorial dels beneficis del senyor Rey de Aragó*, conservat a l'ACA, *Batllia general*, llista de prebendes eclesiàstiques [inferiors a les seues episcopals] damunt les quals

el rei tenia dret o de nomenament o de presentació de candidats a l'autoritat eclesiàstica, a l'Aragó en els bisbats de [Saragossa] i Jaca, i a Catalunya en els de Barcelona, Girona, comtat d'Empúries, Tortosa, Tarragona, Lleida, Vic, Urgell i Elna; a les de Mallorca i Menorca; i a Esglésies, de Sardenya. – J. P. E. [15.303]

Sebastià SOLÉ I COT, *La Cort General a Catalunya. Síntesi de la institució. Projectió posterior a la seva extinció*, dins *Actes Territori*, 117-183.

Objectiu de l'autor no és pas el d'endinsar-se en investigacions noves, ans «resumir els coneixements de què disposem gràcies a una bibliografia històrica tan extensa que l'hem haguda de seleccionar i de valorar» (118; cosa que l'autor ha fet en les darreres pàgines, dedicades a bibliografia: 176-183). De fet, comença resumint les aportacions dels darrers anys, de Víctor Ferrer ençà (118-120; pàgines que podrien formar unitat amb les darreres, dedicades al record pòstum de la institució, des d'immediatament després del 1714 fins a la Guerra Civil del 1936, d'entre les quals destaquen les que resumeixen l'activitat i publicacions d'Antoni de Capmany i de Montpalau en les Cortes de Cádiz: 160-175); defensa que el nom és ,Cort', podent-se usar el plural en el cas de celebració simultània per als tres estats peninsulars de la Corona (120-123); a continuació resumeix els resultats de les investigacions entorn dels extrems següents: origen i causes, composició, convocatòria i regulació, interval i lloc de celebració, organització i funcionament, atribucions (reparar greuges, legislar, votar el donatiu al rei), conclusió i llicenciament (123-142); segueixen apartats dedicats a les tendències historiogràfiques actuals sobre la Cort general com a institució central del pactisme, tema en el qual l'autor pren posició amb quinze punts propis (143-148); a l'evolució de la Cort general en l'edat moderna (149-151); al punt final de la institució en virtut del *Decret de Nova Planta* (151-156); a la documentació del General després del 1714 (integrada en l'Arxiu Reial el 1828, del qual forma la secció *Generalitat*) (156-158); i al tractament rebut per la Cort general en les successives etapes historiogràfiques (158-160). – J. P. E. [15.304]

Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *La recepció del dret tributari comú a la Corona d'Aragó*, dins *Actes Territori*, 361-383.

L'autor exposa el tema en tres punts, els dos primers de caràcter més doctrinal, sobre les causes que s'han de donar per a una imposició (362-368); i sobre la doctrina relativa a pesatges, lleudes, talles, col·lectes, etc. (368-370): en ambdós casos és resumida la doctrina de sant Ramon de Penyafort, que subratlla l'exigència de causa justa (363) i la col·locació dins una estructura legal bàsica i d'alguna manera pactada (369-370). El punt terç es fixa en els tributs de dret comú imposats en concepte de prestacions municipals i observa que les primeres imposicions (temps de Ramon Berenguer III) coincideixen amb la reintroducció del Dret Romà i amb la màxima activitat de les canòniques augustinianes de Sant Ruf d'Avinyó, centre d'expansió del nou dret, amb tantes cases a Catalunya: un dels temes era el del ,vectigal'; al cap de poc era reconeguda al municipi de Barcelona la capacitat d'establir càrregues fiscals obligatòries, però doctrinalment hom passà de considerar-les un ,munus' a qualificar-les un ,donum' i doncs, donacions lliures que havien d'ésser pactades. Més encara, l'intent de promulgar una constitució de cort en la de Montsó 1362 s'aturà perquè hom considerà que qui feia les imposicions era el municipi, no cada un dels estats ni el rei (377-381). Hi ha bibliografia (381-383). – J. P. E. [15.305]

Flocel SABATÉ I CURULL, *Ejes vertebradores de la oligarquía urbana en Cataluña*, dins «Revista d'Història Medieval», 9 (1988 [1999]), 127-153.

Les primeres pàgines repassen les explicacions donades a l'empenta catalana medieval des del XV ençà, en les quals hi hauria una línia contínua, la que afirma la importància de les ciutats i de

llurs estrats governants, i alguna discontinuïtat en les interpretacions recents, entre la d'aquells que subratllen la lluita de classes i la dels qui, més conservadors, subratllen el treball, la família i la religiositat (127-130). L'autor considera que cal identificar «los ejes básicos que tejen el armazón general de la oligarquía catalana medieval», esbrinant les bases de la seva riquesa, la seva estratificació interna, les formes d'organització dins el marc municipal, el capteniment en relació a l'entorn immediat i la capacitat d'incidència en la política general. Basat en nombre d'estudis, tant propis com d'altri i en qualque referència arxivística (Tàrraga, AHC, *Fons municipal. Llibre de privilegis*; Barcelona, AHCB, *Fons municipal*, B-VI), l'autor concentra la seva exposició entorn la riquesa de la burgesia (130-139), i en el municipi i la seva incidència política (140-151): el grup que porta la iniciativa econòmica, tant a ciutat com a pagès, veu com ell i la família augmenta en consideració social (131-136), controla els governs locals i suscita tensions que han d'ésser corregides per la insaculació (139); la comunitat local genera cohesió, cerca confirmació del poder reial o baronial en forma d'ordinacions i privilegis, i es projecta en la pròpia àrea d'influència (145-147); la xarxa constituïda pels poders locals dóna cohesió a Catalunya, fins al punt que en certs moments han d'assegurar l'eficàcia del poder reial dins el marc de les *Constitucions de Catalunya* i dels *Usatges de Barcelona* (150-151). – J. P. E. [15.306]

Flocel SABATÉ, *Orden y desorden. La violencia en la cotidianidad bajomedieval catalana*, dins «Hom. Orcástegui», 1389-1407.

L'autor, amb referència a publicacions d'ell mateix o d'altri, i als arxius barcelonins d'ACA i ACB, al municipal de Lleida i als AHC de Balaguer, Cervera, Vic (també al de la Cúria Fumada), Tàrraga, Tortosa i Valls, es fixa en la violència generada a l'interior de la societat catalana, no pas en la que pot provenir de guerres exteriors; ressegueix en primer lloc les diverses tensions, començant per les dels barons dels segles XI i XII, i seguint per les que enfrontaren barons i església, barons i rei sobretot en la segona meitat del segle XIII, barons i municipis, i ja en la segona meitat del segle XIV, clans o bandositats d'una mateixa localitat (1391-1398). Un segon apartat exposa els continguts de la violència, on veiem desfilars les amenaces i els insults, els segrests de persona, la destrucció de cases, bestiar i collites, les cavalcades de càstig, els avalots contra els jueus i els altres, les amputacions de membres i els assassinats (1399-1403); hi ha, encara, ultra les violències acabades de veure i de les quals hom es queixa amb les ‚quaerimoniae‘, la vinculada a l'administració de justícia en la detenció de sospitosos i en l'aplicació de les penes, que podia arribar a la mort legal (1404-1407). – J. P. E. [15.307]

Román PIÑA HOMS, *La Corona de Aragón en la historiografía de una década, 1987-1997*, dins *Actes Territori*, 49-66.

Butlletí bibliogràfic, en el qual l'autor segueix una pauta sistemàtica, influïda per la diferència entre ‚administració del rei‘ i ‚administració del regne‘; de fet, aplega els estudis en el camp del pensament juridicopolític (50-52), els dedicats a les institucions (on introdueix la distinció esmentada) (52-62) i els destinats a transcripció i estudi de les fonts jurídiques (63-66); cada una de les seccions informa de la relativa bibliografia recent, amb més de cent títols (66); el conjunt permet de constatar la vitalitat actual d'aquell camp d'estudi. – J. P. E. [15.308]

Josefina MATEU IBARS, *Algunas «noticias» sobre virreyes de la Corona de Aragón en el reinado de Felipe II de Austria (1556-1598)*, dins *Catalunya i Europa*, II, 195-207.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el de recordar «algunas fuentes documentales y bibliográficas correspondientes al mandato de algunos virreyes o ‚Alter-Nos‘ del Principado de Cataluña» (195), notícies donades per la mateixa autora en publicacions diverses, de les quals extreu les dades personals relatives a virreis aplegades en arxius diversos (195 i 198). – J. P. E. [15.309]

Xavier LENCINA PÉREZ, *Espais i objectes quotidians. Els inventaris post mortem catalans en el context europeu*, dins *Catalunya i Europa*, I, 303-310.

Estudi teòric del tema de la validesa crítica de les dades ofertes pels inventaris 'post mortem', centrat en Catalunya, on, amb la llei a la mà, tothom havia de fer inventari, cosa particularment necessària quan els béns no passaven directament a poder del propietari (tutories, curadories, vídues, etc. i àdhuc en el cas d'hereus, a fi de destriar els heretats dels béns personals). Els inventaris catalans no taxen els béns i per tant no serveixen per a la quantificació de riquesa, cosa que es trobava d'alguna manera en els encants, si existien; en canvi, ressegueixen i permeten de reconstruir l'estructura de les cases. Per al cas d'ocultació de béns (cas de vídues), els notaris fan constar l'existència de l'objecte i la declaració de propietat personal, car hom posava «força cura a l'hora de registrar tots els béns que hi havia a la casa, encara que no fossin propietat del difunt» (307); tot i els problemes d'interpretació, els inventaris són termòmetre de l'estil de vida, la cultura i les pautes de consum, com és ara el fet que a mitjan segle XVII hi ha una veritable allau de nous objectes, que permet de col·locar cada cas en el seu estrat social (309). – J. P. E. [15.310]

Teresa VINYOLES I VIDAL, *La documentació escrita com a font de la coneixença de la ceràmica*, dins *Ceràmica a l'Europa mediterrània*, 367-412.

A base de textos ja coneguts, i sobretot de cinquanta-tres inventaris o encants 'post mortem', en general de Barcelona, AHPB, indicats en pàgines finals (405-407), l'autora es proposa «establir la relació entre els materials ceràmics conservats i la seva utilització» (368): comença recordant allò que ha pogut extreure de lletres familiars i del procés entorn Arnau Albertí del 1410, de documentació de l'Hospital de Barcelona, o de Poblet (370-373). Quant a la utilització, són documentades gerres per a transport amb la corresponent assegurança, o per a conservació de productes alimenticis, o com a material de construcció, o com a objectes a vendre en una botiga (374-379); es troben recipients de terrissa al celler, al rebost, a la cuina (cf. 383-385) i al safareig (380-382); o per al servei de taula (385-386), per a fer la bugada i rentar els plats i totes formes de neteja (387-389); segueix la llista alfabètica dels estris de terrissa documentats (389-403). – J. P. E. [15.311]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Terminologia i ús dels atuells ceràmics a les apotecaries mallorquines baixmedievales*, dins *Ceràmica a l'Europa mediterrània*, 437-451.

A base d'una dotzena d'inventaris 'post mortem' d'apotecaris, tots d'ARM, *Protocols notarials*, datats entre el 1348 i el 1513, cada un dels quals és resumit (438-445), l'autora informa bo i subratllant l'abundància d'atuells de terrissa de l'apotecari Bartomeu Claret, del 1463 (439-441), la llista dels quals amb transcripció de les corresponents frases omple les pàgines 447-451. – J. P. E. [15.312]

Vicente LEÓN NAVARRO, *Las visitas Ad Limina. Un estudio bibliográfico*, dins «Anales Valencinos», 49 (1999), 195-214.

L'autor avisa al començament que la seva revisió bibliogràfica fou escrita l'any 1995. Esbrinades i exposades les limitacions de la dita documentació com a font històrica (196-199), el cos de l'article proporciona informació sobre edicions i estudis de *Relationes ad limina* dels següents bisbats: Urgell (205), València i els altres dos bisbats valencians (206-207), *Relationes* de bisbats catalans a l'ASV (207-208), Oriola (210). – J. P. E. [15.313]

Lawrence J. MCCRANCK, *Medieval Frontier History in New Catalonia* (Variorum Collected Studies Series), Brookfield (Vermont), Variorum, Ashgate Publishing Co., 1996, XVIII i 325 pp.

Recull de nou estudis dedicats a punts diversos de la reconquesta a la Catalunya Nova i al restabliment de l'església metropolitana de Tarragona, només conegut per referència. – J. P. E. [15.314

Francesc J. CUARTERO IBORRA, *Bibliografia del prof. Manuel Balasch*, dins «Faventia», 20 (1998), 9-12.

M. D. AMORÓS, F. DUET, M. T. FRANCESCH, L. PENYA, *Catulli Carmina*, *ibid.*, 13-14.

Gairebé ofegats pels noranta-cinc títols de la bibliografia balasquiiana hi ha els nùms. 37, 44, 53 i 63, tots relacionats amb l'edició de la primera part del *Memorial del peccador reemut*, de Felip de Malla [de tots els quals hi ha hagut recensió o resum en aquestes pàgines d'ATCA, III (1984), 290-293; VI (1987), 362-364; i XI (1992), 695, núm. 7789].

El segon títol és signat per quatre protoalumnes dels anys 1963-1964 a l'Institut de Segon Ensenyament de Xàtiva, les quals reporten records de la relació personal amb el mestre. – J. P. E. [15.315-15.316

J. Víctor GAY, *El pare Miquel Batllori, alumne de l'institut de Girona*, dins «Revista de Girona», núm. 197 (novembre-desembre 1999), 46-48.

Aquestes pàgines reproduïxen tot l'expedient de Miquel Batllori en els estudis de batxillerat, part dels quals, tot i estudiar en el Col·legi dels Jesuïtes de Casp (Barcelona), els alumnes d'aquest convalidaren en l'Institut General y Tècnic de Girona; són reproduïts els fulls d'expedient amb les qualificacions, conservats a Girona, Arxiu Històric, *Institut de Girona*. – J. P. E. [15.317

Ramon ALBERCH I FUGUERAS, Josep QUER I CARBONELL, *Joaquim Botet i Sisó. Del catalanisme al nacionalisme* (Columna. Assaig, 16), Barcelona, Columna Edicions 1998, 192 pp.

Manuel CRUSAFONT I SABATER, *Notícia sobre el manuscrit de J. Botet i Sisó titulat Ploms i Pallofes catalanes i de l'àlbum d'empremtes de J. Busquets i Duran*, dins «Acta Nimismàtica», 29 (1999), 143-213.

Botet, punt de referència obligat en l'estudi de les monedes catalanes [cf. ATCA, XVIII (1999), 883, núm. 13525bis; XIX (2000), 753, núm. 14401], és ací recordat sobretot per la seva actuació política en el pas del segle XIX al XX en tribunes periodístiques, raó per la qual els textos aplegats al final del llibre són tots de la dita temàtica (171-192); per això, els mateixos autors diuen que l'estudien en tant que «motor del desvetllament cultural i polític de la Girona del darrer terç del segle XIX i del primer quart del segle XX» (15), en gran part a base del *Fons Botet i Sisó*, de Girona, AHM. Un capítol, però, és dedicat a *L'historiador i l'home de lletres* (141-158): els autors hi destaquen la multiplicitat d'interessos de Botet i Sisó i la importància de les grans obres: *Les monedes catalanes* i la transcripció del *Cartoral de Carlemany* de l'AD de Girona. Hi ha bibliografia (159-165) i indicació de les fonts arxivístiques (167-168).

El títol segon dóna notícia d'haver-se conservat un original que Botet i Sisó no pogué acabar, ni en la forma mínima de catàleg, original que ha passat per nombroses vicissituds. Després de les consideracions generals, hi ha un apartat dedicat a cada un dels nou bisbats de Catalunya (147); segueixen les trenta-quatre lletres dels seus corresponents i informadors (149-160) i transcripció de les introduccions tant general com per a cada bisbat (161-168); i la sistematització per ordre alfabètic de topònims (169-190), amb els corresponents comentaris de Crusafont (191-200); clou l'article la col·lecció d'empremtes de Josep Busquets, moltes de les quals són reproduïdes fotogràficament i permeten de llegir-hi les breus inscripcions. – J. P. E. [15.318-15.319

Bibliography of Joseph F. O'Callaghan, dins «Essays O'Callaghan», XIX-XXIII.

Les publicacions del prof. O'Callaghan, tot i ésser predominantment dedicades a la Corona de Castella, s'ocupen també de temes nostres. Ací són ordenades seguint la cronologia de llur publicació, del 1958 al 1996. – J. P. E. [15.320]

Joan CLIMENT, *Semblança de Josep Camarena*, dins «Misc. Camarena», 13-19.

Pàgines guiades per la triple denominació amb què és conegut Josep Camarena: 'José Camarena Mahiques', amb què signà les seves publicacions basades en documentació inèdita del segle XV, des de la tesi doctoral, publicacions que són recordades al començament (14-15); 'Don José Camarena' era el professor de l'institut de segon ensenyament de Gandia, per a ell també càtedra de descobriment de la comarca (16-17); i 'Pepe Camarena' en el tracte amb companys i amics, on no manquen els que configuraren la nova escola valenciana d'història (17-19). – J. P. E. [15.321]

Cyr DESCAMPS, *Georges Clautres, pionnier de l'Archéologie en Roussillon*, dins «Études Roussillonnaises», XV (1997), 9-15.

Jean ABÉLANET, Jérôme KOTARBA, *Bibliographie de Georges Clautres*, dins «Études Roussillonnaises», XV (1997), 17-18.

Nat el 1910 a Cuxac (Aude), traspassat a Montpeller, Georges Clautres, músic professional, derivà ja home madur per afecció i de forma autodidacta a la recerca arqueològica i numismàtica; el 1951 fou membre del grup fundador d'«Études Roussillonnaises», empenia les excavacions al Rosselló justament a Ruscino, feina que l'ocuparia durant un quart de segle, i que prosseguiria a Llo, a Elna i a Peyrestortes, entre d'altres jaciments.

Trobem en la bibliografia alguna edició d'inscripcions descobertes en els jaciments per ell excavats. – J. P. E. [15.322-15.323]

Pep VILA, *Dues cartes del canonge Jaume Collell a l'erudit mallorquí Gabriel Llabrés*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVII (1997), 381-384.

Les dues lletres són al *Fons Llabrés* de Palma de Mallorca, BM: són del 1889 i del 1892; en la primera és esmentada la troballa de les *Consuetes Mallorquines*, ara ms. 1139 de Barcelona, BC; i en la segona Collell parla de la publicació en «Revista Catalana» d'un article sobre Miramar en els projectes de Bartomeu Caldentey i dos sobre el text del *Sidrach* i sobre el *Llibre de paraules e dits dels filòsofs* de Jafudà Bonsenyor. – J. P. E. [15.324]

Joan CAMPDEPADRÓS I NOGUÉ, *El doctor Ramon Corbella i Llobet*, dins «Aplec de treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 17 (1999), 109-126.

Aplec de notícies biogràfiques, moltes d'elles de procedència familiar immediata, entorn d'un personatge que, per la seva feina (fou secretari de visita pastoral dels dos bisbes de Vic Josep Morgades i Josep Torras i Bages) conegué amb detall tant els arxius com les golfes de les parròquies d'aquell bisbat, cosa que el convertí, d'una banda, en un dels creadors del Museu Episcopal de Vic (121), i de l'altra en autor de monografies basades directament en fons arxivístics (122-123). – J. P. E. [15.325]

L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge. Joan SOLÀ (ed.). Amb la col·laboració de Narcís GAROLERA, Ernest RUSINÉS, Antoni TOBELLA (Aula de ciència i cultura, 4), Sabadell, Fundació Caixa de Sabadell 1999, 314 pp.

Emili CASANOVA, *Joan Coromines i el lèxic català: aspectes històric i geogràfic*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1999), 567-628.

El primer títol inclou una sèrie de vint col·laboracions, a través de les quals el possible lector pot seguir les polifacètiques aportacions de Joan Coromines. Hem de destacar les pàgines de Xavier Renedo, *Joan Coromines, editor de textos catalans i occitans* (145-154); la seva primera part avalua l'edició de les *Homilies d'Organyà* (en algun punt confirmada per les *Homilies de Tortosa*) comparant-la amb les precedents, avaluació que l'autor aplica a les *Ordenances dels corredors de Llotja* i a les *Vides de sants rosselloneses* (145-147); en el cas de les obres de Cerverí de Girona, «em sembla que no es pot dir que la seva edició... superi la de M. de Riquer. En tot cas només la supera en detalls concrets» (147); el text del *Maldit ben-dit*, parcialment acollit per Francesc Eiximenis en el *Terc del cristià* (149-150), condueix al treball de Coromines en l'edició del *Llibre de les dones*, que, tot i la qualificació, «de crítica en té ben poc» (151), car Frank Naccarato no realitzà el treball previ d'estudiar la tradició textual (151).

El segon títol correspon a una de les aportacions al cicle esmentat en el primer, «per motius editorials no... inclòs en les Actes del dit Cicle» (567). Casanova hi resumeix els tres objectius de Coromines: «un diccionari etimològic, un onomàsticon i una gramàtica històrica» (567), concentrats en l'estudi del lèxic (568-569), per al qual no sols aprofità la feina feta, sinó que l'obligà «a formar-se la seva calaixera lèxica» a base dels diccionaris històrics, d'edicions de clàssics i d'algunes obres medievals (570-571); però ja no integrà les aportacions del darrer quart de segle, ací assenyalades (571-574). En el curs de l'estudi és esbrinada l'antiguitat de certs mots. Hi ha bibliografia (623-628). – J. P. E. [15.326-15.327]

Arcadi Garcia(+), dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1999), [I-IV].

Ultra el resum biogràfic, aquestes pàgines són particularment atentes a les aportacions d'En Garcia als temes d'història jurídica i d'història marítima dels Països Catalans, dins les quals destaquen els estudis entorn al *Llibre del Consolat del Mar* i sobretot l'edició crítica dels *Furs de València*, el text dels quals pogué veure acabat abans de morir. – J. P. E. [15.328]

Pep VILA, *Onze lletres de mossèn Josep Gudiol i Cunill adreçades al folklorista Rossend Serra i Pagès*, dins «Analecra Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 877-888.

Les dites lletres, datades entre el 1901 i el 1927, es conserven a Barcelona, AHCB, *Fons Serra i Pagès*, i, ultra la relació personal entre ells, permet de conèixer notícies sobre el fons de monedes antigues del Museu Diocesà de Vic, sobre la participació de Gudiol en la celebració dels XXV anys del Centre Excursionista de Catalunya, sobre la publicació del llibre de Gudiol, *Nocions d'arqueologia sagrada catalana*, i la d'altres estudis. – J. P. E. [15.329]

Ernest GUILLE MOLINÉ, *Ernest Moliné i Brasés una personalitat de la història de Catalunya arrelada a les nostres comarques*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», núm. 11 (1998), 143-162.

Variante de les pàgines resumides dins ATCA, XIX (2000), 758, núm. 14.428. – J. P. E. [15.330]

Francesc RAFAT I SELGA, *Masos, safrà, occitans i Pesta Negra. Estudis d'història de la Catalunya Central* (Monogràfics, 11), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1993, 374 pp.

Metge de professió, recercador d'elecció concentrada entorn Manresa, amb motiu del seu traspàs hom reté a Francesc Rafat i Selga l'homenatge d'aplegar quaranta-cinc títols publicats del 1979 ençà, ací reunits en vuit grups. Assenyallem les informacions sobre el arxius parroquials de

Rajadell, de Castellar i d'Aguilar, tots tres amb fons anteriors al segle XIX (16-18); els estudis sobre occitans a Rajadell i a Manresa els segles XVI-XVII (38-133); i els estudis sobre el safrà tant a Rajadell com a Manresa el segle XIV (266-285). Recordem la llista dels llibres del metge Bernat de Figuerola el 1411 (20-22) i la notícia que el 1406 un cavaller de vora Manresa posseïa una *Bíblia en pla* (23). – J. P. E. [15.331]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *In ricordo di Regina Sáinz de la Maza*, dins «Medioevo. Saggi e rassegne», 22 (1999), 321-328.

Acabada la carrera d'història a Barcelona, s'introduí a la investigació a Roma el curs 1969-1970 treballant per al *Diplomatario Albornoz* i en la documentació pontifícia sobre Sardenya en temps d'Alfons el Benigne. Amb la tesi de llicenciatura encetà la investigació sobre ordes militars, primer amb fons de Madrid, AHN, després amb els de Barcelona, ACA, de Roma, ASV, i de València, ARV. Del 1981 ençà, ja col·laboradora científica del CSIC (324), seguí treballant i publicant llibres i articles sobre monestirs i ordes militars (325-328). – J. P. E. [15.332]

Frederic UDINA I MARTORELL, *Record de Ferran Valls i Taberner*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres 1999, 50 pp.

La part biogràfica d'aquesta conferència és atenta de forma particular a les activitats de Valls i Taberner en la dita Reial Acadèmia posteriors a la Guerra dels Tres Anys (9-14); després de les principals dates biogràfiques (15-16; 29-34), arriba el resum de les aportacions de Valls a la història jurídica de Catalunya (18-20), i a la seva història medieval (21-25); també és recordada la dedicació universitària (29-30). És publicada en apèndix la bibliografia de l'homenatjat, aplegada per Manuel J. Peláez Albendea (41-49). – J. P. E. [15.333]

M. Rosa MUÑOZ PALMER, *La documentación parlamentaria y la «Revolución multimedia»*, dins «Hom. Orcástegui», 1167-1184.

L'autora exposa en una primera part la gestació del projecte que portava per títol *Acta Curiarum Regni Valentiae*, per a cada una de les quals hom preveia estudi històric, diplomàtic, apèndix documental, taules i bibliografia (1168-1172); la segona part informa que el grup editorial havia determinat d'emprar el sistema WordPerfect i d'oferir-ho en format de CD-ROM, limitant-se, però, als processos pròpiament dits, completats amb la documentació imprescindible (1173-1174); també el títol general seria modificat en *Corts i parlaments valencians de l'època foral* (1175). Les darreres pàgines transcriuen la metodologia elaborada per a la dita col·lecció (1176-1184). – J. P. E. [15.334]

Marie Thérèse LE LÉANNEC-BAVAVÉAS, *Les papiers non filigranés médiévaux de la Perse à l'Espagne. Bibliographie 1950-1955* (Documents, études et répertoires), París, Centre National de la Recherche Scientifique 1998, 144 pp.

Aquest llibre és constituït d'estrictes llistes bibliogràfiques seguides de comentaris de poques pàgines. Una primera part, dedicada a aquella bibliografia que tracta aspectes generals (origen, tècniques de descripció, etc.), en aplegar els títols d'estudis dedicats a les tècniques de fabricació esmenta estudis nostres (per exemple, d'Oriol Valls i Subirà: 54, 57, 60, 61, 68, 69, 76; Felip Mateu i Llopis: 72; i Josep M. Madurell i Marimon: 72, 76). La segona part col·loca els títols per ordre alfabètic dels respectius països; els de l'Estat Espanyol (87-95) s'alimenten sobretot d'autors nostres com els esmentats i d'algun altre (Josep Trenchs, Antoni M. Aragó, Flocel Sabaté) o de catalanòlegs (R. I. Burns). – J. P. E. [15.335]

II. ESTUDIS DE REFERÈNCIA GEOGRÀFICA

Jean ABÉLANET, *Une voie d'origine antique dans la vallée de l'Agly (Pyrénées Orientales)*, dins «Études Rovssillonaises», XV (1997), 123-136.

Entre Espià i Estagell hi havia un camí antic, del qual l'autor assenyala sis punts que permeten de precisar-li el traçat: la Pedra dreta d'Espirà: hom ha trobat al seu voltant nombre de grafit i potser li pertany un fragment de columna (mil-liari?) ajagut a l'hort de la rectoria (123-126); el 'Pont romà' en realitat només seria del segle XIII i vora d'ell hom trobà monedes d'Indika i d'Empúries amb les corresponents inscripcions, ingressades al Museu Puig de Perpinyà (126-128); en el *Cahier de doléances* del 1789, els habitants de Cases de Pena es queixaven que les revingudes de l'Agly els deixaven sovint incomunicats i sense missa (129); la Plana de Cavanac és documentada el 991 i vora la via antiga hi ha restes preromanes i romanes, i les del Mas d'En Camps (potser un hostal de camí), té la data de 1783 gravada en bloc de marbre (130); i després del Córrec dels Lladres, ens és presentat Estagell, documentat el 806 i com a 'villa' el 959 (134). – J. P. E. [15.336]

Lluís PONS SERRA, *Les propietats eclesiàstiques d'Agramunt segons el cadastre de 1730-1735*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 151-158.

Després de la *Nova Planta*, a Agramunt els cadastres se succeïren els anys 1716, 1717, 1720 i el 1730-1732; el darrer es conserva a Lleida, Arxiu Històric; l'autor es fixa en aquest perquè sembla el més exacte i en resumeix les dades relatives a institucions o a persones eclesiàstiques, de la vila o de fora (153-156), successivament resumides en tres quadre sinòptics (157-158). El principal propietari era la Comunitat de Beneficiats de la parròquia d'Agramunt, amb més de cent quaranta jornals de terra, encara que la immensa majoria (115 jornals) era erma. Hi ha sis reproduccions de pàgines o fragments. – J. P. E. [15.337]

Armando ALBEROLA ROMÀ, *Relacions econòmiques entre el País Valencià i Europa durant l'Edat Moderna: aproximació al cas d'Alacant*, dins *Catalunya i Europa*, 1, 15-24.

A base de publicacions tant dels segles moderns (Martí de Viciana, Gaspar Escolano) com dels investigadors actuals i de documentació inèdita d'Alacant, AM (aquells ja subratllaren l'excel·lent disponibilitat del port d'Alacant sobretot en comparació amb les dificultats de la mar a València), l'autor resumeix dades relatives als segles XVI-XVII (16-20) i al XVIII (20-24). El salt endavant hauria arribat després que Alacant reduí a la meitat els drets duaners el 1550 (17), i només afluixà en situacions de guerra, com la de Successió, o d'abast internacional amb Anglaterra, amb França o amb Holanda. Ultra dades globals, l'autor repassa cada un dels principals articles tant d'importació (drap de qualitat, i brocats i randes d'or i d'argent, però també pesca barata, en particular bacallà), com d'exportació (oli, sabó, vi, panses, ametlles i barrella). – J. P. E. [15.338]

Eugenio DÍAZ MANTECA, *El conde de Aranda y las artes industriales: la cerámica de Alcora*, dins «Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'», LXXV-LXXVI (1999), 301-315.

Text d'una conferència pronunciada amb motiu del segon centenari de la mort de Pedro-Pablo Abarca de Bolea y Jiménez de Urrea, comte d'Aranda, en la qual no consten les referències a fonts arxivístiques en què es basen les notícies aplegades en aquestes pàgines, però hi ha resum de les ordinations laborals, que preveïen contractació davant notari i assegurances per a accidents de treball, alhora que prohibien desviar les prestacions dels obrers a serveis personals o familiars dels directors; també són resumits alguns extrems dels informes de l'estat de la fàbrica (304). Hi ha vuit il·lustracions, una de les quals conté inscripció (310-315). – J. P. E. [15.339]

A. MAS FORNÉS, Guillem ROSSELLÓ BORDOY, Ramon ROSSELLÓ VAQUER, *Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la germania*, Alcúdia, Ajuntament 1999.

Antoni MAYOL I LLOMPART, *La concessió del títol de ciutat a Alcúdia (1523-1525) i les seves franquícies al llarg del segle XVI*, dins «Mayurqa», 25 (1999), 187-196.

El llibre només m'és conegut per referència.

Aliniada amb l'exèrcit reial contra el de les Germanies, Alcúdia fou recompensada per Carles I amb el títol de ciutat i amb diverses exempcions fiscals, amb les quals concessions no estiguieren d'acord ni els jurats de Ciutat i Regne, ni les altres universitats de Part Forana; les dites exempcions repercutien en els preus dels productes i creaven competència deslleial, atacada per tots amb plets constants, però reafirmada pels reis; no sembla que mai s'apliqués el privilegi que els síndics de Part Forana fossin en endavant elegits a Alcúdia; tampoc no tingué repercussió fàctica el títol de ciutat. La documentació corresponent és de l'ARM, *Arxiu Històric, Actes del Gran Consell, Índex de processos de la universitat*; de l'ADM; i d'Alcúdia, AM, *Pergamins*. — J. P. E. [15.340-15.341]

I libri dei privilegi della Città di Alghero: Libre vell, a cura di Francesco MANCONI, Càller 1997.

Aquest volum, en el qual eren copiats els documents reials relatius a la ciutat de l'Alguer, entre els quals destaca el *Privilegi que'l senyor rey no separerà lo loch de l'Alguer de la corona dels regnes d'Aragón, de València, de Mayorches e del comtat de Barchinona*, atorgat per Pere III el Cerimoniós el 1355, només m'és conegut per referència. — J. P. E. [15.342]

Angelo CASTELLACCIO, *La figura del veguer in Sardegna. 2. Alghero*, dins «XV Congrès, I/3», 9-29.

La conquesta de l'Alguer [cf. ATCA, XVII (1998) 213, núm. 14] comportà la introducció del 'veguer', que a l'Alguer, atesos els nous pobladors, fou contemporània de la configuració del municipi a semblança del de Barcelona. La documentació d'ACA, *Canc., reg.*, i de l'Alguer, Arxiu Comunal, el presenta com el més alt funcionari reial, només sotmès al Governador general del Regne de Sardenya. La seva actuació els anys 1368-1387 és coneguda per ACA, *Reial Patrimoni 2063/I*, on consten les quantitats introduïdes a tresoreria reial per accions del veguer en tant que jurge o administrador dels béns o drets reials, o responsable de la seguretat i de l'ordre públic. Ultra bona casa gratuïta, tenia una bona paga. No mancaren conflictes de competència (27); era ajudat per alguns oficials (28). — J. P. E. [15.343]

Gabriel BIBILONI TROBAT, *Inventari del patrimoni menor al terme d'Algaida. Estat de la qüestió*, dins «Congrés Patrimoni», 251-262.

Les inscripcions d'escuts i d'altres relleus, reportades en aquest aplec, són les de propietat, completades amb qualque adagi en el sepulcre de la família de Ferran Valentí (254-255), de la família Reus a la parroquial (255-256) i en algun rellotge de sol (259). — J. P. E. [15.344]

Pilar PELEGRÍ I TERRADO, *Actituds davant la mort en una comunitat rural en l'últim terç del segle XVIII. Alguaire (1766-1795)*, dins *Religiositat popular*, 227-241.

Estudi basat en cent vuitanta-un testaments de cent setanta testadors d'Alguaire, datats entre el 1766 i el 1795, conservats a Balaguer, AHC, *Alguaire* (230: quadres sinòptics d'estat civil i de classificació socioprofessional, bàsicament pagesos; 232: tipus de funerals); altre element analitzat són els sufragis 'post mortem', generalment en forma de misses, la quantitat de les quals i la qualificació social dels encarregats són objecte d'altres tres quadres sinòptics (233-237); no mancava algun cas especial en el punt d'altres deixes, només excepcionalment generoses amb els pobres (237-238). Hi ha bibliografia (239-241). — J. P. E. [15.345]

Nikolas JASPERT, *Un vestigio desconocido de Tierra Santa: la Vera Creu d'Anglesola*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 447-475.

L'estudi de la documentació de l'antic monestir de Santa Anna de Barcelona, ara a l'ADB, *Santa Anna* [cf. ATCA, XIX (2000), 763-764, núm. 14,567], ha portat l'autor a presentar un altre vestigi medieval de Jerusalem a Catalunya: la Vera Creu d'Anglesola; descrit l'actual reliquiari o 'estauroteca' (488), l'autor afirma que el reliquiari romànic interior fou fabricat a Jerusalem (457-460), aplega nombre de notícies de la troballa de la Creu després de la conquesta de Jerusalem el 1099, de l'extensió de petites relíquies per l'Imperi tant oriental com occidental i de l'arribada i presència a Anglesola des del segle XIII vinculades a l'Orde del Sant Sepulcre; la Vera Creu és documentada a l'Arxiu Parroquial d'Anglesola des del segle XIV, com a peça bàsica per a l'acció litúrgica de comunir (449); l'estauroteca forma grup amb les de Santiago de Compostela, París (Musée du Louvre) i Agrigento (458-459). Hi ha vuit reproduccions fotogràfiques (466-474). – J. P. E. [15.346]

Albert COMPTE, *Triptic d'història agrària. Al voltant de la família Casademont, àlies Colombó*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 32 (1999), 127-154.

Gràcies als documents de l'arxiu particular de la família Casademont, d'Arenys d'Empordà, i sobretot gràcies a una relació cadastral, l'autor pot fer un estudi detallat dels habitants, de les propietats i unitats econòmiques, de les categories laborals i socials i dels tipus de cultius corrents en el dit lloc d'Arenys al mig de la divuitena centúria, amb totes les reserves que imposa l'ús de documentació fiscal, generalment falsejada a la baixa. En un segon capítol estudia la formació del patrimoni de la família Casademont, que en un segle deixaran d'ésser bracers i passaran a ésser hisendats, sobretot gràcies a la seva expansió matrimonial cap a la península del Cap de Creus, concretament a la Selva de Mar. L'arribada de la família Casademont en aquells topants ha deixat rastres a l'arxiu familiar sobre la seva participació en l'enderrocament i expoliació de la façana de la galilea de l'església de Sant Pere de Roda, de la qual només en resta un fragment identificat, el relleu de la vocació dels apòstols Pere i Mateu, atribuït al Mestre de Cabestany, avui conservat al Museu Marès gràcies a una sèrie de vicissituds molt ben reconstruïdes per l'autor. – J. de P. [15.347]

M. del Carme PROS I JORDÀ, *El molí fariner flotant de la comanda d'Ascó*, dins *Actes Territori*, 839-841.

L'autora transcriu paràgrafs o frases relatives a molí i moltura dels *Capbreus d'Ascó* dels anys 1558 i 1562, i de la *Carta de poblament* del 1615 per als nous repobladors cristians després de l'expulsió dels moriscs. – J. P. E. [15.348]

Manel MARTÍN PASCUAL, *El Rec Comtal (1822-1879). La lluita per l'aigua a la Barcelona del segle XIX* (Col·lecció Salvador Vives Casajuana, 126), Barcelona, Fundació Vives Casajuana 1999, 230 pp.

[El títol diu que aquest llibre cau fora del nostre camp, però els seus dos primers capítols resumeixen allò que els autors estudiats diuen del dit rec en els segles anteriors al XIX, equivalent a un butlletí bibliogràfic]. El primer reporta la versió segons la qual el rec es remuntaria a l'època romana, recorda la primera menció documentada del 1076 i els intents de Pere III el Cerimoniós d'assortir Barcelona amb l'aigua suficient [no s'hauria d'estudiar la política d'aquell rei per a dotar d'aigua suficient les seves ciutats? Manresa, Barcelona, València en són prova], fins a arribar a l'aturada durant els segles moderns, quan en el darrer quart del segle XVIII una sèrie de circumstàncies (creixement demogràfic, explosió de la indústria tèxtil) obligaren a replantejar el tema de l'assortiment d'aigua a Barcelona. Hi ha bibliografia (179-187) i llista de plànols, un dels quals és del 1740 (228). – J. P. E. [15.349]

Pere BENITO I MONCLÚS, *Clergues feudataris. La disgregació del patrimoni de la Seu de Barcelona i els orígens del sistema beneficial (1091-1157)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 105-119.

L'autor defensa, basat en els *Libri antiquitatum*, de l'ACB i en l'ADB, *Mensa episcopal*, que el patrimoni unitari de la Seu i de la Mitra barcelonines es mantingué indivís fins entorn el 1090, en què canonges barcelonins establiren en emfiteusi propietats que ells posseïen en feu per la Seu esmentada amb dret a gestionar-les i percebre'n rendes (108-109). Però ja el 1090 l'Almoïna de la Seu s'havia independitzat econòmicament i jurídicament (111-112) i en la dècada dels anys 1130-1140 els béns de la canònica i els de la mensa episcopal s'havien mútuament independitzat (114-115). És possible que aquest procés hagués resultat afavorit pels anys de misèria 1092-1093, en què fou fàcil de comprar a baix preu i constituir patrimonis personals a l'interior de la Seu (118-120). – J. P. E. [15.350]

Anna PÉREZ CASTILLO, *Notes sobre canonges de la catedral de Barcelona i els seus testaments (segle XII)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 653-669.

L'autora ha aplegat vint-i-dos testaments en els *Libri Antiquitatum* o en els *Pergamins* de l'ACB, interessants perquè expressen el sentir personal dels testadors, en particular en l'atribució a beneficiaris concrets dels béns relictos; són transcrits íntegres el primer, de Ponç Giribert, del 1116 (656-657) i el darrer, del sagristà Pere, del 1188 (663-665), els altres resumits en regest. Les darreres pàgines esquematitzen les deixes als monestirs de Catalunya (667-669). El primer testament conté una aixol (,exoil I et dextral I': 657/3) datada més de tres segles abans de la reportada pel DCVB; i un ,batsac', que no és un batzac (,sac I et batsac II': ibid., lín. 9), desconegut del dit diccionari. – J. P. E. [15.351]

Josefina MUTGÉ I VIVES, *Documentació per a l'estudi del monestir de Sant Pau del Camp durant l'Edat Mitjana, als arxius de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 597-611.

L'autora aplega en una primera part les referències a fons arxivístics de Barcelona, on hom pot trobar aplecs de documentació relativa a Sant Pau del Camp: ACA, *Ordres Religiosos. Pergamins i Monacals. Hisenda* (capbreus i llevadors de rendes), *Canc., reg. i Diversos. Patrimonials* (599-600); AHPB, que, entre la documentació del segle XIV, posseeix un *Liber negotiorum* del dit monestir, i per als segles XV i XVI diversos capbreus (601-602); ADB, *Regesta communium* (documentació escadussera) i *Processos* (un de sol) (602-604). També hi ha documentació esparsa en els *Libri Antiquitatum* de l'ACB i en cartorals i diplomataris ja publicats (604-605). La segona part ordena temàticament les dades de la documentació presentada en la primera (606-611). – J. P. E. [15.352]

Cristina FORNS DE RIBERA, *El monasterio de Santa Maria de Valldonzella y su relación con la monarquía y la nobleza en la Edad Media*, dins «Cistercium. Revista monástica», LI (1999), 901-926.

Cristina FORNS DE RIBERA, *El bosc de Valldonzella: conflictes d'interès, explotació i domini segons un document de 1340*, dins «Materials del Baix Llobregat», 4 (1999).

A base d'estudis ja realitzats i, havent desaparegut l'arxiu del monestir en la revolta del 1936, la seva documentació és en part suplerta per la de l'ACB, l'AHPB, i ACA, *Canc., reg.*; i així ens passen davant els ulls el primer assentament a les valls de Sant Feliu de Llobregat i d'altres a Santa Creu d'Olorda (de la qual Benet XIII li concedí el dret de patronat: 904), el trasllat a Barcelona prop el portal de Sant Antoni fins a la Guerra dels Segadors, després al priorat pobletà de Nazaret fins a la Setmana Tràgica, i a la part alta de Barcelona, a Sant Gervasi; és particularment documentat allò que es refereix a l'estructura interna de la casa i als establiments emfiteutics. Segueixen pàgines dedicades a la vinculació del monestir amb els Prades (successors de l'infant fra Pere d'Aragó) i en particular amb la reina Margarida de Prades (918-921), i a abadesses o monges com Constança de Cabrera (921-922), Timbor de Prades (923-924) i Timbor de Cardona (925).

El segon títol, que només m'és conegut per referència, és resumit així per la seva autora: «...ya en la época en que se habían trasladado a Barcelona... se planteó [pleito] entre la comunidad monástica y los señores de Sant Feliu de Llobregat debido a la explotación de una parte del bosque en el que estaba ubicado el viejo monasterio. Del bosque, y en régimen de monopolio, los señores de Sant Feliu obtenían la leña necesaria para aprovechar otras dos fuentes de ingresos importantes, asimismo en monopolio, el horno y la herrería de Sant Feliu. En 1340, se planteó un serio conflicto de intereses entre la comunidad y los señores de Sant Feliu por querer éstos talar leña en el bosque de Valldonzella la Vella que las monjas consideraban de su propiedad absoluta, que concluyó con una sentencia según la cual la abadesa repartió el bosque en diferentes partes concediendo una de ellas a los señores» (904). – J. P. E. [15.353-15.354]

James W. BRODMAN, *Shelter and Segregation: Lepers in Medieval Catalonia*, dins «Essays O'Callaghan», 35-45.

Aplec de notícies deduïdes de documents ja publicats sobre leproseries catalanes, la més coneguda de les quals és la de Barcelona, per una acta de visita pastoral del 1307 i per un llibre de comptes del 1379-1380 (38-40). Hi ha notícia de l'existència d'hospitals de mesells a Lleida, Girona, la Seu d'Urgell, Vic, Cervera i Tàrraga (aquests dos, en restar deshabitats, es convertiren en convents franciscans) i Palma de Mallorca, en els quals, almenys en el de Barcelona, sembla que els rics rebien tracte diferent que els pobres, car els primers pagaven quelcom (41-43); el 1326, el bisbe barceloní, Ponç de Gualba, refusava que els acollits fossin considerats religiosos amb la consegüent imposició dels tres vots (44). – J. P. E. [15.355]

Teresa VINYOLES I VIDAL, *La vida privada a l'època gòtica a partir de la documentació matrimonial*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XVII (1999), 59-86.

Teresa VINYOLES I VIDAL, *L'utilitatge de la llar als darrers segles medievals*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 1165-1184.

Llar i obrador alhora, la casa medieval era molt diferent de la d'ara. A base d'inventaris de l'AHCB i d'altres fonts publicades o no, i de pintura i miniatura, l'autora explica les feines domèstiques d'aixopluc, aliment, higiene i vestit, i el parament, estris i eines corresponents (1166). Podem llegir fragments sobre la porta forana, que a la nit havia d'ésser tancada, i sobre les claus (1167-1168); netejar o fer dissabte de les cambres, rentar plats o escudelles, escombrar amb granera, espolsar i respallar o espalmar la roba, fer bugada amb els cossis corresponents, fer els llits, filar amb els estris adients, pastar, desar i cuinar els aliments, són altres tantes ocupacions, normalment femenines, ací notarialment documentades i descrites (1168-1182). – J. P. E. [15.356-15.357]

Thomas LÜTTENBERG, *Le tissu comme aura. Les fonctions des teintures à la cour d'Aragon et à Barcelone (XIVe-XVe siècles)*, dins «Mélanges de l'École Française de Rome. Moyen Âge», 111 (1999), 373-392.

Enlloc com en la documentació catalana dels segles XIV i XV és possible de seguir amb tant de detall les notícies sobre la qualitat i el servei de cortinatges i tapisos. Tant per a la cort reial com per a la ciutat i ciutadans de Barcelona, la documentació utilitzada per l'autor és tota publicada (Antoni Rubió i Lluch, *Ordinacions fetes per lo molt alt senyor rei en Pere Terç...*, Ernesto González Hurtebise, *Llibre de les solemnitats de Barcelona*, *Manual dels novells arxius*, Jaume Massó i Torrents, *Leges Palatinae Maioricenses*, Salvador Sanpere i Miquel, Francesc Carreras Candi). Servien al rei d'ostentació de la sobirania, a ell i a la ciutat i ciutadans, de la pròpia importància política o social, que de vegades havia d'ésser frenada (389-390). L'autor completa amb dades procedents sobretot de la història de l'art europeu els coneixements proporcionats per la documentació catalana. – J. P. E. [15.358]

M. Elisa VARELA, *Navegar y rezar. Devoción y piedad de las gentes de mar barcelonesas (siglos XIV y XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 1119-1132.

La base d'aquest article són els noms de sants posats a naus (1121), els testaments de la gent de mar aplegats a Barcelona, AHPB, i els llibres de comptes de mercaders de Barcelona, ACB, *Llegats i llibres extravagants* (1121, notes 11 i 13), d'on transcriu tota una oració, *Jesuchrist, fill de Déu viu...* (1122, nota 14); són també transcrites les invocacions inicials dels dits llibres (1122-1123, nota 17); altra manifestació de devoció són la voluntat de trobar sepultura en un dels cementiris de parròquies o de convents i les deixes per a bé d'ànima (1224-1226), entre les quals destaquen les *Misses de sant Amador*, que serien «un rasgo original de Cataluña»(?) (1127-1128); no manquen les deixes per a pobres i redempció de captius en poder de sarraïns (1139-1131: d'un consta que fou capturat «in plagia Terrachone»). – J. P. E. [15.359]

Jaume AURELL, *La Barcelona mercantil i les repúbliques comercials italianes (segles XIV-XVI): un estudi comparatiu*, dins *Catalunya i Europa*, I, 293-301.

L'autor defineix aquestes pàgines com a «unes primeres reflexions sobre el seu [de Barcelona] lloc en l'univers comercial de l'Europa baixmedieval i moderna» (294). Comença establint que no es pot aplicar a Barcelona el mòdul explicatiu elaborat en l'estudi de les ciutats italianes, ni la teoria de les diferències entre el Nord i el Sud d'Europa, ans ha d'ésser avaluada per ella mateixa. Per a ell, l'explicació de l'empenta de Barcelona en els segles XI-XV ja pot ésser captada en la fredor sòbria i objectiva de la documentació notarial (294), en la voluntat de pactisme com a «equilibrador d'un espai de gran complexitat política i la seva concepció com a instrument polític al servei d'un grup polític o social» (295), en la viabilitat d'un projecte de cohesió urbana en el creixement de la ciutat (296-297), en la cultura i formació intel·lectual dels mercaders (298-299) i en la suma de tots els factors, que és la laboriositat o la moral del treball: «el treball és la seva autèntica visió del món, des d'on cerquen la coherència entre la propietat privada i la llibertat individual» (300) i amb visió d'estat «entenen que han de pactar amb el monarca i amb els altres estaments» (301); després de la guerra amb Joan II, esmicolada la confiança col·lectiva, la suma d'aquells factors resulta desequilibrada per la preponderància de la seguretat econòmica individual mitjançant compra de censals (300-301). [El lector d'ATCA, XIX (2000), 768, núm. 14.471; i 877, núm. 14.907, coneix altres publicacions de l'autor sobre el tema; amb Alfons Puigarnau ha publicat *La cultura del mercader en la Barcelona del segle XV*, Barcelona, Ed. Omega 1998, 363 pp., recensionat dins «Hispania. Revista Española de Historia», LIX (1999), 785-788, per José M. Monsalvo Antón]. – J. P. E. [15.360]

Jaume AURELL, *Assetto urbano e gerarchizzazione sociale nella Barcellona del Quattrocento*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 22 (1997 [1999]), 55-92.

Recordada la relació entre geografia i història, l'autor l'aplica a Barcelona, on el creixement radial del nucli romà durant l'Edat Mitjana permet d'individuïar les diverses fases d'evolució i de relacionar cada sector amb un estrat social (56). Resumits els estudis d'altri sobre l'evolució urbana de Barcelona (57-59), l'autor sintetitza les investigacions publicades en pàgines recordades en el resum anterior, amb alguna referència excepcional a fons inèdites (83, nota 47). – J. P. E. [15.361]

Damien COULON, *Quelques observations sur le négoce de Barcelone avec l'Égypte et la Syrie, à partir du commerce d'un article secondaire: le miel (1330 et 1430 environ)*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XVII (1999), 25-36.

La documentació dels arxius barcelonins: ACA, *Reial Patrimoni*; i ACB, AHCB i AHPB, *Protocols notarial*s, permet a l'autor quantificar tant en importants unitats (cànters, gerres) exportades com en modestes quantitats percebudes, allò que la mel significà dins el comerç català amb

l'Orient (un 3'7% dels preus globals en el millor dels casos: 30); les contrades productores anaven de Banyoles a Mequinença i al Maestrat, essent aquesta la més ben pagada, seguida de la del Penedès (32-34). – J. P. E. [15.362]

Henri BRESQ, *Le jardin de l'empire: le Palais de Barcelona et la Sicile (1397-1410)*, dins «XV Congrès, I/5», 373-386.

A base sobretot de l'*Itinerari...* de Daniel Girona i Llagostera, i de qualche referència directa a ACA, *Canc., reg.*, l'autor reconstrueix el plànol del Palau Reial de Barcelona, ideat i tothora impulsat pel rei Martí, en el qual s'havia de concentrar el bo i millor dels seus estats (o de més enllà) en els camps religiós (relíquies, solemnitat de la litúrgia), humà (pels components de la Casa Reial), edilícia (per la utilització de materials nobles, fets venir sense gaires contemplacions especialment de Sicília), i vegetal (per les espècies plantades en el verger del palau). L'autor es fixa en els encàrrecs i trameses d'objectes nobles des de l'illa. – J. P. E. [15.363]

Anna M. ADROER I TASIS, *Enteixinats de Xàtiva al Palau Major de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 43-52.

L'operació de desmuntar uns enteixinats moriscs de tres casals de Xàtiva, sobretot del dels Bellví, i la del seu trasllat i col·locació al Palau Reial Major de Barcelona en temps de Martí l'Humà [cf. el resum precedent] és diversament documentada a València, ARV, *Mestre Racional*, 3015, i a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, de cada un dels quals fons són transcrits els dos documents publicats en apèndix (51-52); i resumit tot en reconstruir les etapes d'aquella obra. – J. P. E. [15.364]

Teresa VINYOLES, Elisa VARELA, *Vocacions femenines del segle XV*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 889-906.

La llei de l'Església exigia que tant la contracció del matrimoni com la professió religiosa fossin actes lliures de la persona; les autores presenten tres casos en què donzelles barcelonines, en el pas del segle XIV al XV, es contraposaren a la pressió familiar i àdhuc a un prometatge formal [o, potser, fins i tot, a un cas de *ratum, non consummatum*] i declararen formalment davant qui fos que es volien fer monges, segons documents de l'AHPB, *Joan Nadal 1391*, i *Joan Balcebre 1422-1423* (d'on és tret l'acta de rescisió d'esposalles ací transcrita: 905-906), i ADB, *Processos 520*; en un dels casos, no sols hi és implicada una família socialment alta, ans, per la part de la vocació religiosa, el tracte amb un grup de beguines, documentat a la capella de Santa Margarida: consta que aquestes ensenyaven de lletra a les noies acollides (900). – J. P. E. [15.365]

Bernardo HERNÁNDEZ HERNÁNDEZ, *Un crédito barcelonés sobre la hacienda real catalana. El 'Censal del rey Alfonso', 1429-1640*, dins «XV Congrès, I/4», 99-112.

El 1429 la ciutat de Barcelona avançava 27.500 lliures al rei, a cens de 27.500 sous, carregats damunt els drets reials de la Batllia General (un altre préstec del 1460 a Joan II fou desviat el 1534 damunt les rendes d'Oristany i Gossiano, a Sardenya); a darreries del segle XVI seguia vigent el *Censal del rei Alfons*, tal com demostra la documentació d'ACA, *Canc., reg.*, del *Reial Patrimoni. Batllia general*, i d'AHCB, *Consell de Cent*. El 1583, Felip II proposà l'extinció d'aquell ròssec; l'estudi de la proposta reial és resumit en aquestes pàgines (104-108); d'entre aquella documentació destaca el *Balans fet dels comptes del receptors de la Batllia general de Catalunya...* entre el 1431 i el 1583, ací resumit seguint la cronologia dels successius col·lectors. Segons l'autor del *Balans...*, Jaume Traginer, lloctinent de Mestre Racional, el Reial Patrimoni tenia un remanent d'11.092 lliures i 8 sous (111-112). – J. P. E. [15.366]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Després de la mort. L'actuació d'algunes marmessories a través d'un manual del notari barceloní Nicolau de Mediona (1437-1438)*, dins «Analecra Sacra Tarraconensis», 71 (1998), 281-325.

El manual indicat en el títol es troba a Barcelona, AHPB; aplega documentació de vuit marmessories, de cada una de les quals són resumides les actuacions certificades per acta notarial (284-295); la constància notarial es refereix sobretot a despeses durant la malaltia (297-299) o amb motiu del funeral (299-307), a pagament de serveis en la liquidació de l'herència (testament, inventari, encant) (307-312), i a la distribució dels béns del difunt d'acord amb les indicacions del testament (313-325); són exposades en quadre les deixes per a donzelles pobres a maridar (320), per a pobres i per a captius (322-323). – J. P. E. [15.367]

Juan B. OLAECHEA LABAYEN, *De cómo, dónde y cuándo fueron bautizados los primeros indios*, dins «Hispania Sacra», 50 (1998), 611-636.

Hi ha una versió d'aquell baptisme, segons la qual els primers indis batejats en la Península Ibèrica ho haurien estat a Guadalupe el 29 de juliol del 1496, després del segon viatge (619-620). Però ja abans, en tornar del primer viatge i trobar-se amb els Reis Catòlics a Barcelona, Cristòfor Colom era acompanyat de set indis (623), sis dels quals haurien estat batejats a la Seu de Barcelona el 3 d'abril del 1493, segons que reportà Dídac de Montfar i Sors, notícia confirmada pel primer cronista d'Índies, Gonzalo Fernández de Oviedo, i per Bartolomé de las Casas (624-625 [essent impossible la data del 3 d'abril -entorn el 5 Colom encara era a Sevilla (623)- i tenint en compte el testimoniatge de Bartolomé de las Casas: «...pocos días antes de que [Colón] partiese de Barcelona, los reyes mandaron que se bautizasen los indios...» (625), proposo la hipòtesi que aquell baptisme fou celebrat el dia 3 de juny; la confusió entre abril i juny és explicable, si la grafia de les dades era 3. VI i fou llegida 3. IV]. Les pàgines següents recorden dades i dates relatives al primer delegat apostòlic a Amèrica, Bernat Boïl, al cavaller gironí Pere Margarit, i a Ramon Pané (628-631). – J. P. E. [15.368]

Joaquim GARRIGA RIERA, *Pietro Paolo de Montalbergo, pintor italià, ciutadà de Barcelona*, dins «Misc. Ainaud, II», 5-40.

Pietro Paolo de Montalbergo és ben conegut per estudis anteriors, però l'autor creu que pot aportar algun detall i intentar «un nou balanç del seu protagonisme en la formació de formes renaixentistes a Catalunya» (6), nou balanç que repassa primer l'activitat comercial, on destaca la importació de dibuixos estampats a Roma i dos tractats d'arquitectura, els d'Antonio Labacco i el de Iacobo Barozzio da Vignola (9-11). Després repassa un per un els encàrrecs de pintures, basats en els respectius contractes de Barcelona, AHPB; o de Tarragona, Arxiu de la Catedral; en algun cas s'establí col·laboració amb Pere Serafí (19; cf. 21-26, nota 87); segueix la descripció dels treballs a la catedral de Tarragona, un dels quals, el daurat dels tubs de l'orgue, fou realitzat «in libreria Sedis», i dels dictàmens a Reus i a la Selva del Camp (26-30); hauria introduït llibres teòrics de la nova estètica (31) i models, tots importats d'Itàlia, en els quals s'inspirà i convertiren aquell pintor «en un dels principals protagonistes de la importació de models artístics actualitzats d'Itàlia a Catalunya» (39). – J. P. E. [15.369]

Luis R. CORTEGUERA, *La libertad abusada: identidad y violencia en la Barcelona moderna*, dins *Catalunya i Europa*, I, 243-248.

L'autor aplega judicis de visitants estrangers que trobaven excessius els privilegis de Catalunya, causa de l'abundància de bandolers, i aplega «algunas reacciones catalanas frente a esta identidad violenta a través de varios textos de finales del siglo dieciséis y principios del diecisiete» (244). El judici pejoratiu no era pas compartit i així Jerónimo Zurita i l'italià Giovanni Bote-

ro consideraren positiva la decisió catalana de defensar les pròpies constitucions de poble lliure; igual com Andreu Bosch i Dionís Jeroni de Jorba, juristes i, doncs, d'alguna manera personificadors de la consciència catalana d'aquell moment (245); però la ,gent baixa' ho veia diferent i s'avalotava cridant ,Visca la terra!', com en el Corpus de Sang, que els juristes acabaren justificant (246-247), car de vegades els avalots només eren resposta als abusos del poder contra els principis de la llei o com en el cas del bandolerisme en què ,la medicina' propugnada pels representants reials «podia ser peor que la enfermedad» (247). – J. P. E. [15.370]

Maria PREVOSTI, *Maria d'Hongria a Barcelona: exemple de rebuda d'un personatge reial a la Barcelona del segle XVII*, dins *Catalunya i Europa*, II, 169-178.

La documentació de Barcelona, AHCB, *Registre de deliberacions del Consell de Cent*, el *Manual de novells ardis*, les *Rúbriques de Bruniquer*, el *Llibre de les solemnitats de Barcelona*; l'ACB, *Exemplars i Resolucions capitulars*; ACA, *Dietari de la Generalitat*; els diaris de Miquel Parets i de Jeroni Puja-des; la BC, *Fulletons Bonsoms*, i els *Annales Ferdinandei* del comte Franz Christoph Khevenhüller, permeten de reconstruir el fet polític del casament de la germana de Felip III de Catalunya, IV de Castella, amb el futur Ferdinand III d'Habsburg. Exposada la significació política (170-172), segueix el resum del viatge per Catalunya, en què destaca la visita a Montserrat (173) i la dilatada espera a Barcelona, durant la qual no mancaren els problemes de solemnitació, d'allotjament i de protocol (173-177); «La vinguda de Maria d'Hongria l'any 1630 és un dels esglaons que porten a la ruptura de 1640» (178). – J. P. E. [15.371]

Núria FLORENSA I SOLER, *El Consell de Cent. Barcelona a la Guerra dels Segadors*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili 1996, 690 pp.

Obra coneguda per la recensió publicada dins «Hispania. Revista Española de Historia», LIX (1999), 360-361, signada per Rafael Valladares. – J. P. E. [15.372]

Vittor Ivo COMPARATO, *Barcelona y Nápoles en la búsqueda de un modelo político: analogías, diferencias, contactos*, dins *Catalunya i Europa*, II, 439-452.

«...no tomaremos en consideración el problema de las causas... de las insurrecciones..., sino la ,alteración' política con sus características organizativas y sus motivaciones ideológicas, sus analogías y diferencias, vistas a través de las pocas relaciones documentales disponibles» (439). Les pàgines dedicades a Catalunya recorden que els fets del Corpus de Sang col·locaven les autoritats catalanes en la categoria de rebels, quan a Catalunya, a base del privilegi de Carles el Calb, s'havia enfortit la convicció que el rei només posseïa la sobirania que el país li havia atorgada, convicció que s'acostava a una teoria republicana, però en qualsevol supòsit enfortia el pactisme; de més a més, tenien dret a posar-se sota protecció del rei de França (440-441); sota la defensa d'actuacions concretes (p. e., el Corpus de Sang), aquesta era la tesi defensada per Gaspar Sala i Berart i per Antoni Marquès o per la *Justificación en conciencia*; hom havia dibuixat un doble front: atac ideològic a l'absolutisme reial i suport jurídic a la causa catalana (441-442). Per a Francesc Martí Viladamor, *Noticia universal de Cataluña*, sempre la monarquia catalana havia estat electiva i a partir d'aquest principi qualsevol fet derogatori és invàlid, tal com estableixen les *Constitucions de Catalunya*; és, doncs, legal elegir Lluís XIII de França. I Antoni Marquès, *Cataluña defendida de sus emulos*, afirmava el paral·lel entre Barcelona i les repúbliques italianes (i aquesta hauria estat la primera proposta de Lluís XIII) (443-444), cosa que negava Francesc Martí i que en un segon moment fou desestimada en introduir França la condició de successió dinàstica, però l'autor afirma que «se pueden encontrar vestigios de espíritu republicano no sólo en la doctrina, sino también en algunas actuaciones significativas» (444-445). Després de les pàgines dedicades a Nàpols (445-450), arriben les de comparació: mentre a Nàpols hom tenia a l'abast de la mà comprats do-

cuments, a Catalunya «la inigualable colecció» dels *Fulletons Bonsoms* permet encara ara de seguir els passos principals de la revolta napolitana (451). – J. P. E. [15.373]

Núria FLORENSA I SOLER, *La pobresa i l'ociositat a Europa: política social i aplicació a les ordenances barcelonines del segle XVII i a l'obra de Gaspar Sala*, dins *Catalunya i Europa*, I, 201-213.

Igual com en les altres parts d'Europa, els ciutadans, la ciutat i l'Església de Barcelona feren sorgir institucions destinades als pobres i marginats: la Casa de les Penedides, la Casa dels Infants Orfes, els hospitals integrats dins el General de la Santa Creu, amb les cases de la Convalescència i dels Mesells, i l'Hospital de la Misericòrdia (204-205). Les autoritats reial i episcopal entorn el 1625 proclamaren normes restrictives i la Ciutat el 1633 deliberà unes ordinacions, que foren impreses, ací resumides i documentades a base de l'AHCB, *Deliberacions i Registre d'ordinacions* (206-208). Per la seva banda, un dels ideòlegs del moment, Gaspar Sala i Berart, el 1636 publicava *Govern polític de la Ciutat de Barcelona, per a sustentar los pobres y evitar los vagamundos*, on descriu les formes de mala vida barcelonina, la possibilitat d'avalots, i proposava, entre d'altres de relatius a l'almoïna o al pidoleig pels carrers, el remei de tenir els captaires acollits en una institució pública i a la forma com havien d'ésser governats (209-213). – J. P. E. [15.374]

János KALMÁR, *Sobre la cort barcelonina de l'arxiduc Carles d'Àustria*, dins *Catalunya i Europa*, II, 299-302.

Particular base arxivística d'aquestes pàgines és el Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, *Spanien*, de Viena, en les seves diverses seccions, que permeten a l'autor de presentar el cercle dels consellers determinants mentre Carles III d'Àustria governà des de Barcelona, coneguts gràcies a les informacions de l'ambaixador imperial, Francesco Moles, les pàgines del qual dibuixen una situació preocupant, presidida per un sobirà que només pensa en l'oració i en la música, i dominada per un capità italià Rocco Stella i pel notari català Ramon Vilana Perlas (aquest, no jutjat tan malament com d'altres); una situació de clara manca d'intel·ligència entre els generals, els representants de les potències aliades i els cortesans vinguts de Viena, i on no mancaven punts de vista diferents entre l'arxiduc i el seu germà gran, l'emperador. – J. P. E. [15.375]

Óscar CABALLERO, *Análisis comparativo del aprovisionamiento de carne en las ciudades de Roma y Barcelona durante el siglo XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, I, 273-285.

El primer punt de comparació (per a Barcelona després del *Decret de Nova Planta*) és dedicat als organismes municipals responsables de l'assortiment del mercat de carn, a Barcelona mitjançant la concessió a un arrendatari en concurs, les condicions del qual constaven en la corresponent taba (274-275); en l'assortiment entrava el Gremi de Carnicers, considerat un dels de «mayor desprestigio social» (276), i també es concretava mitjançant concurs i taba de condicions (276-277); assortiment i consum desembocaven en el nombre de caps sacrificats de bestiar oví, boví i porcí, ací presentats en quadre comparatiu, en el qual Barcelona era superior en el primer gènere, Roma en els dos següents (283). Les dades barcelonines procedeixen de l'AHCB. – J. P. E. [15.376]

Elisa BADOSA COLL, *El comerç de Barcelona amb la resta d'Europa segons la correspondència de Francesc Roig Vives 1719-1749*, dins *Catalunya i Europa*, I, 93-106.

Tast d'una investigació en curs. La correspondència, en català, en francès o en castellà, es conserva a Barcelona, BC, *Arxiu*, de la qual són transcrits fragments, algun ben llarg (94, nota 3); a continuació tenim enfilalls de notícies resumides entorn els corresponents dels principals mercats: Marsella (95), Gènova i Amsterdam (96; cf. 102-103); després, informats d'allò que

Roig esperava de l'avituallament a l'exèrcit (97-98), les notícies s'ordenen entorn productes: drap d'Holanda i de França (99-100), possibilitat d'exportació d'aiguarent a Amsterdam (101), riscos de naufragi i corresponents assegurances (102-103), i fraus en el comerç amb Gènova (acer que de fet és ferro, tractes no complets entorn cordovans) (104-105); assenyalen el paper dels traginers de Calaf com a darrera instància per a col·locar productes altrament invendibles (104, 105). – J. P. E. [15.377]

Sergi PLANS, *Estudi de l'inventari de Bartomeu Reig, ferrer (Folgueroles 1661 - Barcelona 1739): noves aportacions a la seva biografia*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonecs», XVII (1997), 333-353.

Pàgines basades en l'inventari dels béns del dit ferrer, conservat a Barcelona, AHPB, *Grau Ferrussola*, realitzat durant deu dies d'agost del 1739, en el qual, ultra l'aixovar, eines i estris de casa i de ferreria, consta un bon nombre de quadres religiosos [però sembla que cap llibre]; hi ha una llista considerable de deutors (349-352) i una de *Deutes perduts o incobrables* (352-353). Casa i obrador-botiga són reconstruïdes a base de l'inventari i d'altra documentació, també de l'AHCB (335-342). Treballà per a l'antic Hospital de la Santa Creu, i una de les seves obres fou la reixa de l'apotecaria, ací reproduïda (339). Les vendes a l'encant pujaren a 676 lliures i 10 sous (343). – J. P. E. [15.378]

Virgínia COSTAFREDA PUIGPINÓS, *Bellver de Sió segons el capbreu de 1692-1693*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 136-150.

El *Capbreu dels llocs y termes de Monroig y Bellver*, ací estudiat, es conserva a Barcelona, BC, *Fons Comtes de Queralt*, núm. 663. La part relativa als drets, prerrogatives i obligacions del comú conté transcripció dels paràgrafs corresponents (137-142); la part de reconeixements de domini eminent sobre propietats de particulars és resumida en cinc quadres sinòptics; consten vint-i-dos propietaris de cases i dos-cents trenta-dos d'unitats agràries; el major propietari en posseïa vint-i-tres, i el menor només tres (147); cinquanta-nou altres propietats pertanyien a forasters (148). Hi ha un quadre amb les formes diverses de tribut senyorial (149). – J. P. E. [15.379]

Francesc CANALS, *Vint-i-tres judicis a Binissalem entre els anys 1379-1382*, Binissalem, Di7, SL Grup d'Edició 1996, 110 pp.

El text ací publicat es conserva a Binissalem, AM, *Justícia*. La introducció consisteix a aplegar les notícies que aporta entorn extrems diversos, com veguers i batlles o llurs lloctinents, notaris, altres funcionaris, menestrals, i veïns ací documentats, amb llista nominal (13-14), qualche jueu, captius, també amb llista nominal (16-17), causes d'algun dels judicis (18-21), els topònims (21-25), jocs, insults, classes d'armes, d'aliments i de vestits (26-32). La transcripció ocupa les pàgines 35-106, després de les quals hi ha taula del vocabulari (107-109). Ultra les causes normals en un poble, ací hi ha un cas de discussió entorn a si la jurisdicció d'una malifeta ha d'ésser la reial o la d'una cavalleria (61-67); en un altre cas, potser la jurisdicció alternativa era l'eclesiàstica (77-80). – J. P. E. [15.380]

Anna M. BALAGUER, A. BOFARULL I COMENGE, *Troballes monetàries XV. Troballa de les Borges Blanques*, dins «Acta Numismàtica», 29 (1999), 247-249.

Les troballes són dues, ambdues fortuïtes en la dècada de 1960; la primera és un diner carolingi de Lluís el Cec (887-934), amb la respectiva inscripció; la segona és un dirhem de la taifa de Lleida a nom de Iusuf al-Mudhaffar [no transcrita en caràcters àrabs] (1046-1067). – J. P. E. [15.381]

Henri DOLSET, *Front pionnier et naissance d'une société féodale: note sur le Camp de Tarragone dans la seconde moitié du XIIe siècle*, dins «Homm. Bonnassie», 237-241.

Amb la conquesta de Tortosa el 1148, el Camp de Tarragona deixava d'ésser la «marca extrema... in loco solitudinis» (237, nota 1). Calia repoblar la contrada i de fet en pocs anys nasqueren noves parròquies, resultat de desplaçaments de població a la recerca de millors condicions de vida. Les *Cartes de poblament*, alhora que confirmaven la millora (com l'absència de mals usos, un esquer per a l'atracció de nous pobladors), establien una senyoria feudal, car era la mateixa baronia qui atorgava la carta als pobladors, fets així vassalls de senyories jerarquitzades, que els sotmetia a prestacions diverses, sobretot per a la defensa. — J. P. E. [15.382]

Lluís SERRANO I JIMÉNEZ, *Aspectes i particularitats entre Cantallops i Requesens*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanencs», 32 (1999), 243-262.

A base de documentació ja publicada i de fragments documentals provinents de Figueres, AHC, l'autor intenta d'explicar «el vincle territorial i els drets i privilegis que tingué el poble de Cantallops sobre la muntanya de Requesens». L'autor esmenta i reproduïx en dibuix les fites lítiques que parteixen Requesens-Cantallops de Baussitges-Espolla. També reproduïx en part el privilegi concedit el 1616 pel primer comte de Peralada, Francesc Jofre de Rocabertí (1592-1634), als habitants de Cantallops d'aprofitar els recursos forestals de la muntanya de Requesens, i una petita nota del *Llibre de les Relacions de Cantallops, fet per a mi Jaume Llobet notari substituït als 9 del mes de novembre de 1629 o per a mi Miquel Costera notari del Panó de Rocabertí*, de l'AHG. Si els privilegis de Cantallops sobre Requesens els concedí el comte de Peralada, la vinculació de Requesens a Cantallops és merament eclesiàstica: l'església de santa Maria de Requesens, citada com a parròquia encara el 1362, passà a ésser sufragània de la parròquia de Sant Esteve de Cantallops el 1592, per decret del papa Climent VII. — J. de P. [15.383]

Pau VICIANO NAVARRO, *La burocràcia fiscal de la corona en el marc local valencià: els batlles de Castelló de la Plana (1366-1500)*, dins «XV Congrés, I/4», 307-318.

La documentació de l'ARV, *Mestre racional*, i de Castelló, AM, *Llibres del consell i Llibres de vàlues de la peita*, permet de constatar les modificacions introduïdes en la batllia local de Castelló durant el segle XV; la fonamental fou el nomenament d'un ciutadà de València a batlle titular el 1466, establiment representat per un lloctinent (309-312); titulars o lloctinents formaven part de l'estrat de professions liberals (notaris) i el càrrec els arribava ja estabilitzada la situació socioeconòmica (312-314); ells eren els encarregats de les capbrevacions, però quan les rendes reials baixaren, ells també foren els encarregats de substituir els establiments per contractes de parceria (314-317). — J. P. E. [15.384]

Pasqual MAS I USÓ, *La representació del Misteri a Castelló* (Col·lecció Universitària, 37), Castelló, Diputació 1999, 254 pp.

Amb motiu de la consagració de l'actual església concatedral de Santa Maria de Castelló, el 1999 fou representada altre cop *La famosa representación de la Asunción de Nuestra Señora a los cielos*, i en la dita avinentesa l'autor i la Diputació editaren críticament per primera vegada un text barroc, acompanyant-lo amb un estudi històric. Aquest, esmenta els *Misteris* celebrats de la reconquesta ençà en el Regne de València (13-14); a Castelló, «fer l'Assumpció de la Verge Maria» és documentat el 1497 a l'AMC, *Llibre de consells*, que dóna notícia no sols de celebracions del 15 d'agost, ans també d'alguna altra representació teatral, com la de *El juí final* el dia de Sant Roc o d'una comèdia de Terenci pel mestre [de gramàtica llatina] i estudiants l'octubre de 1567, i és constant la presència de notícies relatives a la festa i a elements diversos de la representació, ara també en el *Judiciari* o en el *Llibre verd* (20-26), dades que permeten d'establir la llista

d'encarregats de la festa entre el 1572 i el 1714 (27-29). Presentats i comparats els dos textos de *La famosa representación...*, el copiat en el *Llibre verd* de Castelló, AM, i el de Madrid, BN, són ací reportades amb detall les variants (29-38); les còpies són dues perquè la representació podria haver estat doble, la del *Misteri* i la de la *Comèdia* (39-47); a partir d'ací les notícies arxivístiques són aplegades entorn de temes: el llit de la Verge (48-51), el cel o paradís (52-56), el núvol o la magrana (57-58), la cadireta, l'araceli o rescèlica de la coronació (59-62), el cadafal (63-65), la capella de cant (66-72), personatges del *Misteri* (73-81), glossari i cronologia dels elements del mateix (81-86), i bibliografia (87-88). Segueix l'edició crítica del text, basada en la còpia del l'AM de Castelló (89-124). La darrera secció del llibre s'intitula *La festa de l'Assumpció. Fonts textuals*: hi són acollits en successió cronològica, any rere any, tots els paràgrafs o frases de les sèries ja esmentades, relatives a les formes diverses de celebració de la Mare de Déu d'Agost, del 1378 al 1884 (125-252. – J. P. E. [15.385

Francisco A. ROCA TRAYER, *La infanta doña Juana de Austria y el Consell de Castellón de la Plana ante el problema de África*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1998), 477-512.

El 1541 Carles I perdía Alger; el 1546 la mort de Barba-roja permetia l'ascens de Dragut a capítol dels corsaris sarraïns, cosa que posava en perill no sols els punts forts del N. d'Àfrica, ans encara les costes valenciana i catalana; del 1554 al 1559, el rei Felip, absent, és representat per la seva germana, Joana d'Àustria, que cercà arreu col·laboració per a la defensa, també a Castelló; les actuacions d'aquell any 1556 són documentades en les quinze lletres i textos complementaris, ací transcrits de Castelló, AM, *Manuals de Consells* i *Cartes reials*, i de València, ARV, *Cartes reials*, i AMV, *Lletres missives*. – J. P. E. [15.386

Francisco Xavier GARCÍA-BELMONTE, *Mujeres, violencia y poder real. Castelló de la Plana en el siglo XVI*, dins «XV Congrés, XV/5», 113-121.

Primera aproximació al tema, basada en Castelló, AM, *Processos*, concretament en els criminals de 1580-1610, on l'autor veu concretar-se les dues cares contraposades de l'imaginari popular entorn la dona, configurat per valoracions cristianes: la personificació tant del mal com del bé; ací són resumides accions o enraonies femenines socialment negatives (117-120), i reportades les declaracions que subratllen el bon concepte en què algunes eren tingudes (120-121). – J. P. E. [15.387

Ángela ALDEA HERNÁNDEZ, *Aportaciones documentales del convento castellonense del Desierto de Las Palmas*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura». LXXIV (1999), 457-472.

El 1783 el convent del Desert de les Palmes era destruït «por tormentas y temblores»; la construcció del nou fou dirigida pel carmelita aragonès Joaquín del Niño Jesús, que ja havia treballat com a projectista «tanto en su tierra natal como en tierras catalanas» (460). En aquella ocasió intentà d'ésser reconegut com a arquitecte per la «Escuela Valenciana de Arquitectos», vinculada a la Real Acadèmia de San Carlos; l'arxiu de l'acadèmia, *Llibres d'actes* i *Lligalls*, conserva les successives peticions del carmelita i les decisions de la junta, ací transcrites (461-465). Hi ha reproduccions de plànols al final. – J. P. E. [15.388

James William BRODMAN, *Charity and Welfare: Hospitals and the Poor in Medieval Catalonia* (The Middle Ages Series), Philadelphia, University of Philadelphia Press 1998, XV i 229 pp.

Llibre només conegut per la recensió de Lawrence J. McCraw publicada dins «The Catholic Historical Review», LXXXV (1999), 449-451. – J. P. E. [15.389

Prim BERTRAN I ROIGÉ, *La clerecia regular dels bisbats catalans segons la 'Dècima apostòlica' de 1391*, dins «XV Congrés, I/5», 523-534.

Les dades exposades en aquestes pàgines procedeixen d'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, reg. 1844, 1850-1853, 1855 i 1857, limitades, però, a les institucions monàstiques o regulars dels bisbats catalans d'aleshores, per a cada un dels quals és esbrinat el percentatge que correponia a monestirs, a canòniques i a ordes militars (527-532); les darreres pàgines contenen la llista de la quantitat recaptada de cada una de les quaranta-sis institucions religioses. Les rendes màximes corresponien a les abadies benedictines i cistercenques (533-534). – J. P. E. [15.390]

Carme BATLLE I GALLART, Joan J. BUSQUERA RIU, *Príncipe y ciudades en la Corona de Aragón en el siglo XV*, dins *Principi e città alla fine del medioevo*, a cura di Sergio GENSINI (Pubblicazioni degli Archivi di Stato. Saggi, 41), Roma, Ministero dei Beni Culturali 1996, 333-355.

El XVè és el segle dels Trastámara, que en aquestes pàgines s'enceta amb l'episodi entre Ferran I i Joan Fiveller [cf. ATCA, XIX (2000), 887, núm. 14.945] en narració de Jerónimo Zurita [on s'ha de corregir el final, car el rei no acabaria pagant, sinó que pagaria per ell, de la pròpia butxaca, Bernat de Gualbes]. Després els autors informen de les principals ciutats de la corona i de llur importància demogràfica (335-339); de les principals ocasions de manifestar la sobirania reial (entrades en les ciutats, funerals; 340-342) i de les intervencions sobiranes en la vida municipal a través de les cartes de poblament, procurant influir en el nomenament del racional, cosa que donava control de l'economia i durant el segle XV introduint arreu la insaculació en l'elecció de càrrecs (343-347). Per la seva banda, les ciutats miraven de defensar-se guiant la intervenció dels propis síndics a les corts. Són transcrites en apèndix les decisions dels Paers de Lleida per a l'entrada de Joan II el 1458, de Lleida, APaeria, *Probomenies* (350), la narració d'aquella estada dels reis, del *Cerimonial Antic* 700 (351-354), i la fórmula del jurament reial (355). – J. P. E. [15.391]

M^a. Adela FARGAS PEÑARROCHA, *Oficiales reales en la Cataluña de comienzos de la Edad Moderna*, dins «XV Congrés, XV/5», 81-92.

La documentació d'ACA, *Canc., reg.*, de l'AHCB i de l'AHPB indica que la política de 'redreç' de Ferran II trobà la complicitat de nombre de famílies de l'oligarquia barcelonina, ja introduïdes en l'administració reial o en càrrecs municipals en el camí vers el control absolut de les institucions (91-92). Jaume Destorrent se n'hauria aprofitat per controlar parcel·les de poder, cobrint càrrecs amb parents o amics. Bon nombre de prohoms feren el camí de l'administració municipal a la reial (84-88), d'altres l'invers (88-90). – J. P. E. [15.392]

Joan Pau RUBIÉS, *El constitucionalisme català en una perspectiva europea: conceptes i trajectòries, segles XV-XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, II, 453-474.

Assaig interpretatiu, la finalitat del qual no és «simplement d'identificar una visió política catalana pactista, sinó de definir també línies de desenvolupament i detectar mancances i tabús teòrics, analitzant les seves conseqüències en els moments clau de la història del país» (455), dins el qual trobem transcripcions de fragments textuais, p. e., de Joan Pere Fontanella sobre la cosobirania (457-458; cf. 462: Francisco Gilabert), que hauria conduït en Francesc Martí Viladomor a defensar el caràcter electiu del comte de Barcelona (458); però «no hi va haver cap discussió directa de la tesi de Bodin sobre la indivisibilitat de la sobirania» (465), ja que «el pensament contemporani d'escriptors com Gilabert i Fontanella es mantenia a un nivell d'anàlisi molt més primitiu, que caldria caracteritzar com a pre-bodiniana», manca per ventura «en gran part compensada pel consens existent al voltant de les fonts jurídiques i historiogràfiques a través de les quals es va articular una visió política constitucional catalana», que convergia en el problema de la legitimitat del poder a Catalunya (466). Malgrat la migradesa dels

continguts teòrics es renovà la mitologia històrica i les argumentacions constitucionals sempre que les circumstàncies ho requeriren i així a Catalunya funcionava un republicanisme entès com a regulació del poder executiu de l'estat en funció d'un criteri col·lectiu del bé comú (467), tot i que fos negat pels ministres reials (468); «entre el 1462 i el 1640 el contingut social del constitucionalisme s'havia republicanitzat, no en base a la negació dels valors aristocràtics, sinó en base a l'extensió dels valors aristocràtics» (468), car «tots els catalans participaven dels drets adquirits per l'aristocràcia militar en haver-se alliberat ells mateixos de l'opressió sarraïna» (469). «En conclusió, durant la Guerra de successió... la tradició constitucional catalana caminava no cap a una república, sinó cap a una monarquia constitucional en què les funcions reials eren amples, però la seva legitimitat era condicional» (471); però «la manca d'agilitat organitzativa de la Corona d'Aragó, encapçalada per Catalunya, explica la capacitat anglesa per a imposar criteris» (474). – J. P. E. [15.393]

Jaume DANTÍ I RIU, *L'endeutament municipal a Catalunya i Nàpols als segles XVI i XVII*, dins *Catalunya i Europa*, I, 25-37.

Les informacions napolitanes es basen en estudis d'altri (34-37). Les catalanes es limiten a la capital i es basen en l'AHCB o en BC, *Fulletons Bonsoms*. La comparació se centra «en les diverses causes per les quals s'havia de recórrer al crèdit, els mitjans previstos per a finançar-lo i les implicacions polítiques i socials» (29), començant per la diferència en la resposta a les peticions reials, pel fet que la voluntat reial tenia més possibilitat d'imposar-se a Nàpols que a Catalunya, car allí, no existint representació col·lectiva del país, paral·lela a la Generalitat de Catalunya, cada municipi havia de defensar-se. Ací hi ha un resum de l'endeutament de Barcelona els segles XV-XVII (29-32): el redreç del 1491 permeté d'entrar al segle XVI amb la hisenda sanejada, però, tot i les reduccions d'interessos dels censals, el 1699 l'endeutament total pujava a 3.429.432 lliures, malgrat la millora dels darrers anys del segle XVII (36). – J. P. E. [15.394]

Neus-Elisabeth GARCIA I MARRASÉ, *Viatges i viatgers a la Catalunya moderna. La visió del Principat segons els relats d'estrangers (segles XVI-XVIII)*, dins *Catalunya i Europa*, I, 319-331.

M. Victoria LÓPEZ-CORDÓN CORTEZO, *Historia, sociedad y carácter: la evolución de la imagen de Cataluña en los libros de viajes entre el siglo XVII y el XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, I, 333-345.

La primera autora constata que si a darreries del s. XV i durant el XVI en la comparació insistentiva que el visitant establia amb ciutats italianes, no sempre Barcelona resultava mal parada, així que aquell s'allunyava de la ciutat, la sensació dominant era la de temor pel bandolerisme, amb la consegüent comparació amb Castella, on el poder reial més efectiu l'havia suprimit (322-326). A començaments del XVII, Barthélemy Joly era particularment crític, no tant Madame D'Aulnoy; les guerres portaren visitants militars, particularment interessats en l'estat de camins, murs, castells i fortificacions (328). El canvi qualitatiu arribaria a mitjan segle XVIII amb els viatgers 'il·lustrats', interessats en els fets culturals, però frustrats per la realitat inhòspita de camins i d'allotjaments, exceptuada Barcelona (329). Hi ha bibliografia (331).

La segona autora, sense renunciar a viatgers com el dit Joly, se centra en el pas del segle XVII al XVIII: tractant-se de passavolants, és explicable que es fixin molt en els camins i en els hostals o en les particularitats de certes zones, com el Coll de Balaguer; els militars, en castells i fortificacions i en conseqüències de guerres passades (334-336). Comença d'ésser produïda una literatura fictícia de viatges (A. Jouvin, D'Aulnoy), elaborada amb records de guerres recents o visitant no pas el país descrit, ans la biblioteca (337-338). La Guerra de Successió no sols concentrà l'atenció europea en Catalunya, sinó que hi encaminà molts membres dels dos exèrcits, que deixaren escrites llurs memòries o experiències (339-341). Després, sobretot els francesos, tingueren molt d'interès a ésser informats en el govern, l'economia, la cort i la noblesa; i tot i la posició proborbònica de la qual partien, les descripcions i judicis de Catalunya no eren totalment negatius (342-345). – J. P. E. [15.395-15.396]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Les denominacions d'origen de Catalunya i d'Europa en els llibres de comptabilitat de les institucions conventuals i monàstiques del Principat. Segles XVI-XIX*, dins *Catalunya i Europa*, I, 287-291.

«Aplec de dades i referències» defineix l'autor aquestes pàgines, en les quals ha reunit les qualificacions de gèneres, com drap per a hàbits o altres peces de vestir, però en general queviures; les denominacions han estat trobades en els llibres d'entrades i eixides de cases religioses del Principat de Catalunya, ara a l'ACA, *Monacals Hisenda* o *Monacals Universitat*. Algunes de les denominacions (oli de les Borges, vi d'Alella, bacallà d'Islàndia) han perdurat fins als nostres dies. – J. P. E. [15.397

Xavier TORRES I SANS, *Les bandositats de ,nyerros' i ,cadells': bandolerisme català o ,feudalisme bastard'*, dins *Catalunya i Europa*, I, 227-241.

La primera part de l'article recorda la situació contemporània a Anglaterra i França, on els senyors seguien aplicant llur ascendent més enllà d'allò que la llei els reconeixia (228-232). La segona part és aplicada a Catalunya i recorda no sols el fet, ans encara l'intent de justificació teòrica de l'existència de bàndols armats (233-234), com els que a Vic es revifaren amb l'arribada del bisbe ,cadell' Francesc Robuster i no s'aturaren ni amb l'assalt del palau episcopal, tot ben documentat tant a Barcelona, AHPB, *Proceso eclesiástico incoado por razón de las bandosidades de Gnerros y Cadells*, com a Vic, ACapitular, *Memorial de agravis fets i procurats per lo bisbe de Vic...*, Arxiu de la Mensa Episcopal i Arxiu de la Vegueria (235-239); l'autor conclou: «A Vic, a Catalunya, el bandolerisme es nodria del feudalisme ,bastard' o simplement ,clàssic' o jurisdiccional» (239), cosa que el porta a establir una comparació entre l'Anglaterra dels Tudor i la Catalunya dels Àustries (240-241). – J. P. E. [15.398

María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *Cataluña y Europa a la mesa. Las recíprocas influencias en los modelos alimentarios de la época moderna*, dins *Catalunya i Europa*, I, 251-271.

Les primeres pàgines recorden el paral·lelisme entre el poder polític i les modes gastronòmiques; i així, Catalunya en el segle XIV estén la seva amb el *Llibre de sent Soví* (o en la *Arte cisoria* d'Enrique de Villena) i encara en acabar el XV i a Nàpols Robert de Nola deixava en català el *Llibre de coch* (253-254), traduït i publicat en castellà durant el segle XVI (254-255), herència catalana també explícita en llibres de cuina italians (256). Amb els Àustries la tradició mediterrània era sotmesa a la flamenca. En el segle XVIII, el *Calaix de sastre* del Baró de Maldà i tractats diversos de cuina conventual seguien fidels a la tradició del país (265). – J. P. E. [15.399

Lídia TORRA, *Comercio, difusión y consumo de tejidos de importación en Catalunya durante el siglo XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, I, 73-82.

A base d'inventaris ,post mortem' de Barcelona -20-, Figueres -15-, Igualada -11- i Mataró -14-, i d'investigacions ja publicades o en curs, i resumida la situació catalana de les botigues de drap o roba en començar el segle XVIII (75-76), l'autora es fixa en els de botiguers que despatxaven a la menuda drap de diversa classe tant català com estranger, i redueix a quadres comparatius entre la primera i la segona meitat del segle, el percentatge d'existències de drap estranger en els magatzems de les quatre poblacions esmentades i la línia evolutiva tant en general com per a cada classe de gènere a Barcelona (77-79) i en les tres altres poblacions (80-82): «La oferta de tejidos de importación fue altamente competitiva por la uniformidad en la calidad, la durabilidad, la variedad de texturas y su precio» (82). – J. P. E. [15.400

James CASEY, *Familia y comunidad: perspectivas sobre Cataluña y Europa*, dins *Catalunya i Europa*, I, 215-226.

Pàgines de doctrina sociològica entorn la família, que comencen evocant la de Frédéric Le Play i els planteigs semblants en la Península Ibèrica o a Catalunya [on manca referència a Josep Torras i Bages, que al·ludia constantment a la teoria de les 'familles-souches']. Dins el seu discurs, que sembla acceptar que família i casa constituïen l'entrellat de Catalunya (216), l'autor analitza les dades i els problemes familiars (desvinences entre usufructuària i hereu; legítimes de fadrísters o dots de filles; i plets corresponents) a l'hora de salvaguardar 'la casa'; i es fixa en dos casos concrets, el de Sebastià Casanovas i Canut i el de Miquel Heras de Puig entre els segles XVII i XIX (219-220). – J. P. E. [15.401

Enric MOLINÉ, *Els monjos de la Congregació Claustral Benedictina a la Catalunya del segle XVIII: elements per a una comparació*, dins *Catalunya i Europa*, I, 529-545.

Assegurada una idea d'allò que era la Congregació Claustral Tarraconense (amb la Cesaraugustana), l'autor presenta les seves fonts de l'ACA, *Ordres religiosos. Hisenda* i *Cens de Floridablanca*, i d'altra documentació ja publicada (532). Així coneixem el nombre de monestirs de la dita congregació: disset a Catalunya, quatre a l'Aragó i un a Navarra; el nombre de monjos era de cent quaranta-un el 1787, amb una edat mitjana de quaranta-sis anys; també hi havia un nombre considerable de treballadors (13% menys que monjos) (533-534). Cada comunitat tenia una sèrie de serveis administratius que eren en mans dels monjos, des de l'abat als oficis menors com els de cellerer, refetorer, obrer, etc., que en general destorbaven la vida comunitària, i fins i tot eren considerats beneficis eclesíastics monàstics (535-536); de més a més, el monestir era parròquia de la seva població i en algun cas tenia la responsabilitat d'alguna de veïna (536-537), tal com indiquen de forma perceptible els quadres de les pàgines finals (539-545). – J. P. E. [15.402

Àlvar MONFERRER I MONFORT, *Catí i els Pelegrins de Sant Pere* (Sèrie Minor, 49), València, Consell Valencià de Cultura 1998, 164 pp.

Ritual consuetu de la rogativa que celebra cada any la vila de Catí a l'ermita de Sant Pere de Castellfort el dissabte i primer diumenge de maig, València i Castelló, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència 1998.

Llibre de caire divulgatiu, la seva primera part és dedicada a informar sobre la població en ella mateixa, l'església parroquial i cada una de les ermites, confraries, festes i celebracions (17-50). A la pàgina 51 comença l'atenció al Pelegrinatge amb la presentació dels santuaris del camí (52: croquis geogràfic) i particular atenció a l'ermita de la Mare de Déu de la Font, on hi ha referència a documentació del 1476, *Llibre memorial de totes e qualssevol rebudes e dates... de la beneïta verge Maria de la Font...* i a la d'anys posteriors (51-76). Tot el conjunt de documentació del segle XIV i posteriors presideix *Els trets històrics d'un pelegrinatge* (77-84). La descripció de l'actual, des del moment en què el clac de campanes de la vespra n'anuncia el començament, recolza en les successives consuetes i així assenyalava punt per punt les modificacions introduïdes amb el temps, algunes del segle XIX (87; cf. 97-98), i són puntualment recordats els títols de textos litúrgics o devocionals [algun d'aquests de procedència clarament medieval com l'*O vere Deus, trinus et unus*] resats o cantats pels pelegrins (85-104); els és dedicat un capítol, *Els cants i els prec*, més presents en el *Ritual consuetu...* (115-119), i continua en l'apèndix II, dedicat a *Els goigs de la Mare de Déu de l'Avellà i de la Mare de Déu de la Font*; hi són reproduïts uns *Gozos...*, ja publicats el segle XVIII (135-138) i sobretot els notables *Goigs de la sacratíssima Verge Maria de la Misericòrdia, de la Font de l'Avellà, en lo terme de Catí, regne de València*, en versió diversa de la que ja coneixem (139-142 [cf. ATCA, XIX (2000), 777, núm. 14.499: potser s'ho valdria de comparar-los amb els *Goigs del Roser*] (131-149). Hi ha bibliografia (151-159).

El *Ritual consuetu...* és versió actualitzada de les antigues; l'edició només m'és coneguda per referència. – J. P. E. [15.403-15.404

Max TURULL RUBINAT, *Acerca de las imbricaciones entre fiscalidad real y fiscalidad municipal en Cataluña durante la Baja Edad Media*, dins «XV Congrès, I/4», 273-291.

La implicació és vista primer de forma global: l'interlocutor fiscal del rei eren les universitats fins que el 1362-1363 la creació d'un impost general sobre roba fabricada ací o importada feia néixer un nou interlocutor, la Generalitat de Catalunya (275-280). La segona part exposa el cas de Cervera, conegut per la documentació de l'AHC, *Llibres de consells* i *Llibres de claveria*; abans del 1333 l'erari reial s'alimentava de quèsties i subsidis, el 1363, en canvi, la venda de censals i violaris representava el 33'6% de les entrades, i el 1383 les despeses per pagament de rendes de censals i violaris es menjaven el 74'1% de la hisenda municipal (284-285). Hi ha quadres sinòptics d'entrades i eixides de Cervera del 1333 al 1389. – J. P. E. [15.405]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Documents per a la història del contrast de la moneda a Cervera (1407-1716) (segona part)*, dins «Acta Numismàtica», 29 (1999), 135-142.

Aquestes pàgines contenen el segon lliurament de la documentació aplegada per l'autor, documents núms. 50-68, datats entre el 1546 i el 1716, procedents tots de Cervera, AHC, *Fons Municipal. Consells* (i alguna altra sèrie). – J. P. E. [15.406]

Pere VERDÉS I PIJUAN, *Les finances del clavari. Abast, límits i funcionament (Cervera, 1442)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 1133-1164.

L'autor, a base de la documentació de Cervera, AHC, esbrina què representava la claveria dins el conjunt de l'economia municipal de la dita vila. Comença presentant tant les dades relatives a ingressos per impost directe, indirecte o altres fonts de finançament (1135-1139), com les corresponents a despeses (1140-1146). Hi havia d'altres caixes: rectoria, obra de l'església, beneficència i oficis municipals. La més coneguda és la rectoria, que té sèrie pròpia en l'AHC, la de *Dates i rebudes*, destinades a pagar i amortitzar censals per valor de 31.459 sous (1146-1149); de les altres no hi ha comptes d'aquell any (1150-1151); són recordades les prestacions gratuïtes dels veïns en obres públiques i seguretat (1152). Les darreres pàgines formulen una hipòtesi sobre el funcionament de la claveria (1153-1160). Hi ha disset quadres i gràfiques. – J. P. E. [15.407]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Les escoles de Cervera segons els capítols per al seu regiment (1445-1693) (primera part)*, dins «Palestra Universitària», 10 (1998), 33-43.

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Les escoles de Cervera segons els capítols per al seu regiment (1445-1693) (segona part)*, dins «Palestra Universitària», 11 (1999), 49-136.

La primera part «inclou uns comentaris referits a l'edifici de les escoles, el curs escolar, les matèries d'estudi i els llibres, els mestres i llurs salaris, i els estudiants, seguits de les conclusions que es desprenen del conjunt documental» (33). Les dites escoles eren un «Estudi de gramàtica i lògica (o arts)», extrem confirmat pels llibres documentats en els dits capítols (llista: 36-38); excepcionalment, els cursos 1533-1536 hom explicà teologia (35); hi ha llista dels mestres d'aquells dos segles i mig i indicació de la paga [l'augment és termòmetre de la inflació i conseqüent devaluació de la moneda, o realment hom els apujà el sou?] (39-41), a la qual els estudiants havien de contribuir (42).

«La segona part és formada per la transcripció dels setanta-dos documents esmentats, setanta dels quals són pactes establerts entre els paers de la vila i els mestres» (33); tots procedeixen de Cervera, AHC, *Fons Municipal* i *Fons Notarial*; les variants successivament introduïdes en un articulat molt uniforme permeten de resseguir l'evolució de l'estudi de la vila durant dos segles i mig. – J. P. E. [15.408-15.409]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *Els mestres de Cervera (segles XIV-mitjan XVIII)*, dins «Palestra Universitària», 11 (1999), 139-194.

Per la seva banda, l'autor ha escorcollat les sèries de *Clavaria*, *Èpoques comunes*, *Racional*, de Cervera, AHC, *Fons municipal*, i n'ha resumides les dades econòmiques, que, sumades a d'altres ja conegudes, li han permès d'establir una sèrie que, amb alguns buits, va del 1318 al 1782 (141-181); les anotacions ací resumides permeten de saber allò que realment era pagat a mestres o a batxillers, ultra nombre d'altres detalls, com és ara dificultats per a trobar mestre o batxiller (148/1510; 150/1523; 156/1577), o despeses de manteniment de l'escola (150/1524; 152/1540; 158/1586; 160/1601; 162/1618, etc.); subratllem que el 1332, els mestres de Cervera eren il·lmosins i hom preferia un català (141); anotem: el cost del transport dels llibres d'un mestre (152/1538), la paga d'un mes a un mestre d'esgrima (152/1544), el mateix any que la vila comprava un pati per a l'estudi; l'augment de paga el 1573 (156); però potser l'aportació més estimable és la documentació que demostra l'activitat de l'estudi de la vila durant les guerres dels Segadors i de Successió; i sobretot la puntualitat amb què compareixen els jesuïtes l'any 1718, que al cap de poc, el 1721, ja havien foragitat els altres mestres, situació que duraria fins a l'expulsió (177/1718-181/1772); el mateix autor assenjala temes generals, com l'estructura i diversitat d'ensenyaments d'aquell estudi (181-183), l'evolució de la paga (183-185), la mobilitat dels mestres (185-188) i les queixes i el control de la institució (188-189). Hi ha bibliografia (189) i llista alfabètica dels mestres (190-194). – J. P. E. [15.410]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *Joglars i músics a Cervera del segle XIV a mitjan XVIII*, dins «Miscel·lània Cerverina», 13 (1999), 29-95.

L'autor ha aplegat en les diverses sèries de Cervera, AHC, *Fons municipal*, «dades sobre una colla de festes, en què el Consell certerí lloga joglars/músics per augmentar-ne la celebració» (29), i les distribueix en quatre apartats: el cronològic, on del 1333 al 1771 és resumida cada una de les anotacions de pagues (30-60); el sociològic, que aplega les dades d'acord amb els diversos grups sociolaborals, com assolats de la vila, o joglars de fora (60-64); el polític, que presenta la qualificació pública dels diversos tipus de celebracions solemnitzades amb joglars (efemèrides reials, festes de la vila, fires) (65-67); i el tècnic, o denominació dels instruments (67-69); «la festa i processó de Corpus és la celebració que ens permet conèixer millor quins joglars o músics hi havia a Cervera» (69). El primer apèndix ofereix llista alfabètica de tots els joglars i músics documentats en l'apartat primer (70-81); en el segon són transcrits divuit documents o anotacions dels *Llibres de consells*, dels *Llibres de clavaria* i dels *Llibres de crides*, entre el 1337 i el 1548 (81-93); hi ha reproducció de dos fragments de retaules on són representats àngels músics (94-95). – J. P. E. [15.411]

F. Xavier RIVERA SENTÍS, *Testament d'en Berenguer de Castelltort, mercader ciutadà de Barcelona, fundador de l'hospital que porta el seu nom (1389)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 13 (1999), 183-213.

Presentació i transcripció (184-213) del testament d'un mercader certerí, domiciliat a Barcelona, Santa Maria del Mar, conservat a Cervera, AHC, *Fons Hospital Berenguer de Castelltort. Capbreu de censals*, en el qual, ultra l'herència i drets dels familiars, i les deixes a esglésies i convents tant de Barcelona com de Cervera, hi ha les minucioses determinacions per a l'erecció i sosteniment del dit seu hospital certerí. – J. P. E. [15.412]

Josep M. LLOBET i PORTELLA, *Els certerins, els diables i les bruixes (segles XV-XIX)*, dins *Religiositat popular*, 249-272.

Presentació i transcripció de setze documents (el darrer, ja del segle XIX), tots de Cervera, AHC, *Consells*; els dos documents del segle XV es refereixen a crims o malifetes instigades per

tempració del dimoni; els altres, dels segles XVI i XVII, van contra dones, bruixes i metzineres'. [És particularment digne d'atenció el primer document, una lletra d'un cerverí empresonat a València, a la seva mare; una frase: «...strany e desert de amichs e de parents...», permet de fer la pregunta de si Simeó Porta havia llegit Ausiàs March; de més a més, les frases rimades («...suplicant-vos... de alguna sotsvenció / de la qual yo fas gran despesa en la presó / entre carcelatge e fer[r]jos e altre tribulació / car no sé a qui-m digua ma passió...») recorden pàgines del *Memorial del peccador reemut* de Felip de Malla]. – J. P. E. [15.413]

Jaume CASTELLS i BERTRAN, *La Cervera Universitària: pinzellades d'un entorn (1719-1805)*, dins «Palestra Universitària», 10 (1999), 159-181.

Pàgines qualificades de «visió superficial de l'entorn cerverí del segle XVIII» (160), que exposen l'impacte que causà la Universitat en la configuració de la vila; la demografia saltà de 2112 habitants el 1717 a 4625 el 1787 (163); quant a l'impacte qualitatiu, una dada és certa: la universitat fou construïda al bell mig de la Cervera pobra, el quarter de Capcorral (165), que al cap d'una cinquantena d'anys tendia a potenciar la capa socioeconòmica mitjana (165-166); en les pàgines següents són comparades i reduïdes a gràfiques la pagesia i els menestrals (168-174), els comerciants i artistes (174-178) i els nobles i doctors (179-181). – J. P. E. [15.414]

Ramon MIRÓ i BALDRICH, *L'activitat teatral a Cervera durant l'època universitària*, dins «Palestra Universitària», 10 (1999), 67-98.

La població universitària i la impremta asseguraren la vida teatral; per això, l'autor estableix el catàleg dels vint-i-tres impresos de teatre datats entre el 1718 i el 1786, als quals s'ha d'afegir una *Laa...en los públicos regosijos... de Luis primero...*, escrita per Josep Finestres (69-75 i 77); també fou impresa a Cervera el 1795 la *Llastimosa tragèdia que representa la Passió...*, escenificada a Vic el 1752 (78); es conserven manuscrits el *Llibre de la presa, Passió i mort de Jesu-Christ...* copiat el 1784, i l'*Entremès del ranoch...*, de Francesc Palau i Vagues, de la Pobra de Lillet (77); després distingeix entre les obres compostes per a llur representació cerverina i les que eren portades a Cervera (79-82); són transcrits tres tirallongues de versos encomiàstics de la universitat o de Cervera, o expressió de la gratitud envers els espectadors (83-85); les darreres pàgines precisen certs detalls de les representacions (llengua, local...), o les especials circumstàncies quan la peça de teatre entrava dins una festa reial, de la ciutat o dels seus barris, o en festa universitària (90-98). – J. P. E. [15.415]

Josep DANON BRETÓS, *La medicina a la Universitat de Cervera*, dins «Palestra Universitària», 10 (1999), 99-114.

Aquestes pàgines informen dels inicis de l'ensenyament de medicina a Cervera i dels seus primers professors, afectes a Felip V, i de les respectives càtedres (101-102), de l'hospital i del posterior ensenyament d'anatomia i cirurgia (103-104), de l'elevat nombre d'estudiants que desertaven de Cervera i s'examinaven davant el protometge (105: 44'92% forans, 32'97 estudiants de Cervera); la BU de Barcelona conserva alguns apunts manuscrits d'explicacions de classe (105); els darrers anys del segle XVIII assistiren a la discussió de si Cervera havia d'acceptar la reforma dels estudis exigint anys de pràctica (106-107) i així la medicina clínic fou la gran mancança de la medicina de Cervera (107 [vegeu el resum següent]). Hi ha bibliografia (111-114)- J. P. E. [15.416]

Antoni J. ALINS i RODAMILANS, *El Pla de Salamanca i les propostes de reforma de 1784 a la Universitat de Cervera en la facultat de Medicina: una reflexió per a les càtedres de cirurgia i anatomia*, dins «Palestra Universitària», 10 (1999), 129-140.

Els primers temps de la universitat de Cervera foren difícils perquè fallaren les bases econòmiques; els de la Facultat de Medicina ho foren més perquè els mestres prestigiosos no hi veien forma d'arrodonir llurs emoluments amb la consulta privada (132-133); i en intentar el 1771 el govern central una reforma en l'ensenyament pràctic amb assignatures de Farmàcia i Cirurgia, aquestes ja es vincularen al Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona fundat el 1762; Cervera intentà defensar-se denunciant que els seus estudiants, ja batxillers, desplaçats a Barcelona, d'una banda havien d'assistir a classes de professors que no eren doctors, i de l'altra eren objecte de beques dels estudiants només de Farmàcia i Cirurgia (135-139). – J. P. E. [15.417]

Joaquim PRATS CUEVAS, *La institució del ,Ius Academicus (!)' en la Universidad de Cervera: los privilegios jurisdiccionales de profesores y alumnos*, dins «Palestra Universitària», 10 (1999), 141-157.

El ,ius academicum' és el fur o jurisdicció privativa de la ,universitas magistrorum et scholarium', atorgada i reconeguda per ambdues potestats, l'eclesiàstica per a tot el món i la reial per a la pròpia sobirania. L'establiment de la Universitat de Cervera fou un doble mal pas car d'una banda suprimia unilateralment unes universitats que havien estat erigides també pel papa i, doncs, sense respectar la seva jurisdicció, i de l'altra, també unilateralment n'erigia una de nova; i un tercer mal pas: intentava que el canceller, autoritat màxima en el cos universitari, seguís essent el mestrescola de la catedral de Lleida en una població que no pertanyia al dit bisbat, ans al de Solsona; i tot això impulsat per una política reial que pretenia comprimir la jurisdicció eclesiàstica; per això fins al 1730 no es completà el ,ius academicum', car àdhuc el govern borbònic era conscient «de la precariedad legal en que se sustentaba la supresión de las universidades catalanas y la concentración de sus recursos y privilegios en un nuevo centro» (149). Les pàgines següents exposen dos temes: l'extensió de la jurisdicció universitària (150-153) i les normes processals de la dita jurisdicció (154-157); fins al 1774 hauria conegut almenys set-cents cinquanta-tres expedients. L'estudi es basa en l'arxiu de la universitat de Cervera, a Barcelona, BU; i en Simancas, Archivo General, *Gracia y Justicia*, ultra la bibliografia. – J. P. E. [15.418]

Joan PONS MOLL, Àngel MISFUD CISCAR, *Deià, un topònim fantasma a Menorca*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1999), 141-146.

Durant el segle XIX coexistiren les grafies ,Daya' (o Dayà) i ,Deyà' per a un turó entre Migjorn i Alaó; la primera té a favor seu la *Capbreuació del 1600* (142-143); la segona, els diccionaris i les publicacions filològiques modernes. L'autor recorda que el 1396 és documentat el topònim ,addaia' (àrab = el camp, el llogarret) al terme des Mercadal, i ,deià' (àrab = llogarrets); ,daya', per contra, és ben documentada des del 1375 els anys 1509, 1608; el topònim de Migjorn és ,Daia'. – J. P. E. [15.419]

Xavier RIBAS BONANOVA, *Conflicte per la terra al Delta de l'Ebre a l'època moderna: la Punta Grossa*, dins «Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre. Recerca», 3 (1999), 145-159.

Després de la conquesta, la terra del Delta de l'Ebre ha seguit una trajectòria molt diferent segons que es trobés a la dreta o a l'esquerra del riu, car la primera fou de senyoriu reial directe i la segona era concedida a Tortosa com a bé comunal, del qual forma part la Punta Grossa; aquesta té apartat documental propi en l'AHC de les Terres de l'Ebre, *Ajuntament de Tortosa*. A començaments del segle XVI, els jurats concediren dos establiments de terres que successivament es veieren afectades tant per riudes que milloraren la qualitat del sòl, com pel canal de la Cava; i així durant els segles XVII-XVIII s'anaren presentant conflictes entre els beneficiaris dels establiments i d'altres ciutadans que consideraven aquelles terres bé comunal per a tots; semblants problemes seguien vius els primers decennis del segle XIX. – J. P. E. [15.420]

Antoni GINARD BUJOSA, Climent PICORNELL BAUZÀ, *Una Descripció Geogràfica Històrica d'Eivissa de 1766*, dins *Professor Joan Vilà Valentí. El seu mestratge en la geografia universitària* (Homenatges, 15), Barcelona, Universitat 1999, 351-361.

L'autor és l'alacantí Joseph García Martínez, i el text, de set folis, es conserva a Madrid, BN, ms. 18700/18; un any abans havia elaborat un mapa, que formava unitat amb el text explicatiu. Aquest, intítulat, *Descripción geográfica histórica de la Isla y Real Fuerza de Iviza, que acompaña al Mapa General de la misma...*, és ací transcrit íntegrament (354-361). – J. P. E. [15.421]

Aymat CATAFAU, *Un inventaire des fiefs tenus pour l'évêque d'Elne (fin XIIe siècle)*, dins «Homm. Bonnassie», 331-337.

El document més antic i conegut fins ara del bisbat d'Elna és un pergami conservat a Perpinyà, ADPO, G 22, ací descrit. L'autor dona un tast del seu contingut, tot prometen un estudi més complet. Seria un precapbreu o llista privada de feudataris, escrita entre 1170 i 1200; inclou seixanta-cinc topònims; aquest *Capud breve feudorum ecclesie Elenensis* és ací transcrit (335-337). – J. P. E. [15.422]

Joan CASTAÑO I GARCIA, *La tradició de la 'vinguda' de la Mare de Déu, origen llegendari de la 'Festa' o misteri d'Elx*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXVIII (1999 = Homenatge a Arthur Terry / 2), 5-22.

L'autor estudia l'evolució del relat de la *Vinguda de la Mare de Déu a Elx*, segons els testimonis literaris disponibles. Una primera versió situa el fet miraculós el 29 de desembre del 1370, tal com fan constar Salvador Perpinyà (*Antigüedades y glorias de la villa de Elche*, 1705), Juan de Villafañe (*Compendio histórico en que se da noticia de las milagrosas y devotas imágenes de la Reina de los cielos y tierra, María Santísima, que se veneran en los más célebres santuarios de España*, 1740), Pasqual Caracena (*La Venida de la Virgen*, 1855), E. Moreno Cebada (*Glorias religiosas de España*, 1867), i el *Manuscrit*, del doctor Ceva (s. XIX). Una altra versió retrotrau el fet al moment de la conquesta, el maig de 1266: *Racional de la Ilustre Villa de Elche* (1710), la *Consueta* de Carles Tàrrrega (1715), el *Resumen de las antigüedades de la villa de Elche* (s. XVIII), l'*Epítome histórico de Elche desde su fundación hasta la venida de la Virgen inclusive* (1855). El primer esment literari de la llegenda apareix en l'obra *Año Virgíneo* d'Esteve Dolz del Castellar, publicada el 1687, sense cap indicació cronològica precisa del meravellós esdeveniment. Segons l'autor, en totes dues versions hi glateix el ressò de fets com és ara l'intent de supressió de la *Festa* propugnada pel bisbat d'Oriola durant el s. XVII, un increment de la devoció mariana a partir del 1648 i la polèmica entre Elx i Alacant sobre la pretensió d'ésser l'antiga ciutat romana d'Ilici. De manera que seria la *Festa* la qui hauria donat naixença a la llegenda i no a l'inrevés. – J. de P. [15.423]

El Còdex d'Elx. Transcripció, edició i notes a cura de Mª Luisa CABANES CATALÀ (Monografies, 26), Elx i València, Ajuntament i Consell Valencià de Cultura 1995, 300 pp.

Després de les presentacions més o menys oficials (11-14), la curadora descriu el volum, el defineix *Llibre de privilegis* format per dues parts clares: la dels documents castellans, anteriors a l'agregació al Regne de València, i la dels de Jaume II; ambdues haurien estat copiades el 1321 i després completades amb tres documents entorn mitjan segle XIV. Hi ha quadre sinòptic de les tres numeracions que es troben en els folis (18-20); fou escrit per mans i amb tipus de lletra diversos, entre els quals amb una forma de lletra gòtica [pretresament] aragonesa (21 [cal recordar amb Francesco Casula i Josep Trenchs que la denominació donada pels copistes medievals era la de 'lletra catalana', tal com hom pot veure dins ATCA, III (1984), 402, núm. 402; ni Casula ni Trenchs són esmentats en la llarga nota bibliogràfica de 21, 8]). La introducció s'acaba amb les sigles i la bibliografia (23-24) i amb el regest dels cent quaranta-cinc documents (25-59). El cos

del volum conté transcripció de la taula de CIII (67-73) i còpia filològica de CXVII documents (75-261); entre les pàgines 64-65 hi ha reproduccions fotogràfiques a color de fragments en vuit làmines. La part final conté nova bibliografia (263-265) i taules onomàstica (267-279) i toponímica (281-286). – J. P. E. [15.424

Èrika SERNA I COBA, Joan SERRA I PERALES, *Aproximació a l'estudi d'alguns retaules altempordanesos (1620-1650)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 32 (1999), 265-299.

Són estudiats els tallers de Gaspar i Miquel Payrachs, a Figueres, de Joan Boris, escultor de Girona, de Bernat Saüch, pintor de Figueres, i de Quirze Darder, escultor i fuster de Peralada; els contractes i les estipulacions que els donaven cos; i finalment la iconografia dels retaules. La base documental d'aquest estudi són les capitulacions publicades en apèndix: 1) per a la pintura i daurat del retaule de Sant Cebrià de Vilafant (1621), 2) del retaule de Santa Caterina del Far d'Empordà (1621), 3) dels retaules de la Mare de Déu del Roser i de sant Benet del monestir de Sant Pere de Roda (1621), 4) pel daurat de la cornisa del retaule de Sant Cebrià de Vilafant (1622), 5) per a la pintura del retaule de sant Nicolau de Santa Maria de l'Estrada, d'Agullana (1626), 6) per a la pintura i daurat del retaule de Sant Cebrià de Vilafant (1627), 7) de la Mare de Déu del Roser d'Agullana (1628), 8) pel daurat del sagrari i grades de l'altar major del Far d'Empordà (1636), 9) i 10) del retaule de Sant Isidre de Vila-sacra (1637-1638), 11) del retaule de sant Pere i sant Isidre de Sant Vicenç de Llançà, 12) i 13) del retaule del priorat de Santa Maria de l'Om, Masarac, 14) del retaule de santa Llúcia i santa Úrsula de la confraria de Santa Llúcia, de Figueres (1644), 15) del retaule del Santíssim de Figueres (1648), 16) del retaule de sant Isidre per a la capella d'Empúries (1650), 17) d'una cadira per a portar la figura de santa Llúcia per a la confraria homònima de Figueres (1628). Després hi ha un quadre sinòptic on es distribueixen les dades següents: encàrrec, retaule, signatura del contracte, artista, clients, preu, termini i visura. – J. de P. [15.425

Josep ALANYÀ I ROIG, *La Fatarella al segle XIV*, dins *La Mare de Déu de la Misericòrdia a La Fatarella*, La Fatarella 1994, 17-21.

Aplec de notícies tretes de la visita pastoral del 1314, del *Fogatge del 1378*, i d'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional i Canc.*, reg. Repoblada el 1228, la Fatarella es regia pels *Costums de Lleida* i els de Miravet i pels *Usatges de Barcelona*. La imatge de la Mare de Déu de la Misericòrdia fou donada a la parròquia per un fill i alhora rector del poble, Pere Pasqual, ben documentat a l'ACA pel fet d'ésser capellà reial, al qual Pere III el Cerimoniós encarregà algunes missions. – J. P. E. [15.426

Josep Maria BERNILS, *Apunts per a la història de l'esport figuerenc*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 32 (1999), 215-242.

El treball, centrat principalment en el segle XX, conté referències a un torneig del 1285, al joc de l'anella, al de la rutlla i al de la pilota, en plena edat moderna, que han deixat rastres documentals per ara no recollits sistemàticament. – J. de P. [15.427

Jaume TEIXIDÓ I MONTALÀ, *La immigració francesa a Figuerola del Camp (1566-1640) i la seva confraria*, dins *Catalunya i Europa*, 149-162.

Aquest estudi es basa en tots els llibres parroquials (no sols en els registres de matrimonis) de Figuerola del Camp, ara a Tarragona, AHA, dels quals l'autor ha extret notícia de seixanta-quatre gavatxos presents al poble durant els anys esmentats en el títol; el màxim de presència és documentat entre el 1591 i el 1610 (158; noms de tots en la nota 25); hi ha resum de set testaments i

de tres capítols matrimonials (156-157); del 1519 són els *Capítols de la confraria dels forasters i estrangers de Nostra Senyora de Candeler*, ací transcrits del fons esmentat, caixa 8 (161-162; cf. 159-160). El pes demogràfic en el conjunt de la població hauria estat escàs, ja que la majoria eren passavolants (160-161). – J. P. E. [15.428

Xavier MAYORA TEBÉ, *L'església romànica de Santa Maria de la Figuerosa*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 36-42.

L'interès d'aquestes pàgines consisteix a reconstruir l'antic temple romànic, a partir de restes darrerament descobertes; les primeres pàgines apleguen les dades històriques proporcionades per la documentació urgellenca dels segles XI i XII, publicada per Cebrià Baraut, per les actes de visita de Galceran Sacosta (començos del segle XIV), conservades a Vic, AE; i per la documentació, més rica en notícies d'obres, de la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, *Fons parroquial de la Figuerosa*. Hi ha bibliografia (43). – J. P. E. [15.429

M. Rosa FORT I CAÑELLAS, *Lèxic de l'administració i del món rural en documentació municipal de Fraga* (s. XVI), dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (1999), 87-98.

Maria Rosa FORT I CAÑELLAS, *Llengua escrita i llengua parlada en unes actes municipals fragatines de principis del segle XVI*, dins «Actes del Onzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Palma de Mallorca», II, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 301-327.

Maria Rosa FORT I CAÑELLAS, *L'organització administrativa del consell de Fraga en els primers anys del segle XVI: contribució a l'estudi del lèxic*, dins «Jornades de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans a la Franja». Calceit i Fraga, 17 i 18 d'octubre de 1997, Barcelona, Calceit, Fraga, IEC, Institut d'Estudis del Baix Cinca, Associació Cultural del Mararranya 1999, 103-124.

Sota el primer títol hi ha un estudi de *Llibre d'actes del consell de la vila de Fraga*, dels anys 1477 al 1504, conservat a l'AM de la mateixa població; i en concret un estudi de les anotacions que reporten actuacions dels preadors/veedors en litigis per propietats rurals els anys 1501-1502 (87-88). Resumits el camp d'actuació del dit càrrec, la forma de procedir i els noms d'alguns dels preadors (88-91), és presentat el vocabulari relatiu a delimitacions (91-93), el de les diverses porcions de terra (93-95), el del sistema de regadiu i dels seus elements (95-96). Hi ha transcripció de fragments dins l'exposició, i bibliografia al final (97-98).

El títol segon només m'és conegut per referència.

El terç és resumit per l'autora d'aquesta manera: «He seleccionat... aquells textos més significatius que proporcionen dades sobre el Consell i la seva constitució, el procés d'elecció dels seus membres i dels altres oficis públics, així com d'alguna de les seves actuacions...» (103). – J. P. E. [15.430-15.431-15.432

Josep M. SALRACH [I MARÉS], *Disputes i compromisos entre l'Església de Girona i la noblesa. Notes d'unes difícils relacions (segles XI i XII)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 927-957.

En la documentació gironina posada a l'abast dels estudiosos en sengles volums per Josep M. Marquès i per Ramon Martí [cf. les respectives recensions dins ATCA, XIII (1994), 415-419; XV (1996), 567-573; XVIII (1999), 820-824; i XVII (1998), 612-615], i sobretot en les 'definiciones' [liquidació del passat, delimitació per al futur], a les quals solen portar les 'querimonias' (936), l'autor hi estudia les tensions entre institucions eclesiaístiques i nobles contribuint així «al coneixement dels canvis operats en la societat política arran del procés de feudalització» (927). Una primera part ressegueix els canvis d'estructura sociopolítica esdevinguts a Europa en passar de l'ordre

carolingi al feudal (d'un estat de plena simbiosi entre els poders espiritual i civil, presidits per aquest, a un en què els dos poders s'han diferenciat, també en llurs béns, i en què l'espiritual pretén d'ocupar el cim) (929-936). En la segona, recordats els concilis de Girona dels anys 1068 i 1078, el primer dels quals reafirmava la negativa que els béns eclesiàstics tornessin propietat de laics, i el segon acceptava a contracor que de vegades era impossible de recuperar els dits béns (cosa que devia derivar en les respectives ,definicions': 939), ens passen davant els ulls les discussions amb els comtes per possessió de terres, d'esglésies (pròpies) i de delmes (943-946), les que tenien per protagonistes els feudals subalterns, no sols per esglésies i delmes, sinó també per espai en les sagreres i per ,vicaries' (947-949); sovint la solució consistia a convertir en feu allò que l'església considerava usurpació. Comparada la documentació gironina amb la monàstica (de Sant Cugat, per exemple), la singularitat de la situació gironina rauia «en la disputa per la possessió de les esglésies i dels drets eclesiàstics sobre elles, en particular, els delmes» (955). – J. P. E. [15.433]

Gabriel ROURA I GÜIBAS, *La festa de l'Assumpció de la Mare de Déu a la Seu de Girona, segons la consuetud de 1655*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 387-414.

Posada sota la titularitat de Santa Maria Mare de Déu, la festa principal de la Seu de Girona era la de l'Assumpció; les característiques de la celebració foren consignades en les consuetes dels anys 1360 i 1571, idèntiques, però reelaborada la segona d'acord amb l'evolució posterior a Trento (388-390), i ací resumida (390-392); la celebració era també la festa principal de la Confraria de Santa Maria de la Seu (393-395). Segueixen els textos assumpcionistes de les consuetes del 1655 (395-403), del 1571 (403-404), del 1360 (405-409), del *Breviarium Vitalis de Blanis* del 1339 (409-411), del *Liber processionum Ecclesiae Sedis Gerundae* (412), i del *Missale Gerundense* del segle XIV (412-414). Hi ha reproducció de dues pàgines manuscrites (399 i 413). Tots els exemplars manuscrits pertanyen a Girona, AC, *Manuscrits i Consuetes*. – J. P. E. [15.434]

Gabriel ROURA I GÜIBAS, *El culte als Quatre Sants Màrtirs de Girona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensis», 71 (1998), 711-719.

Arnau de Mont-rodon, essent encara canonge de Girona, féu construir la capella dels Sants Màrtirs (el martiri dels quals consta en el *Martyrologium Adonis*), on col·locà l'urna de llurs relíquies; ja bisbe, elaborà l'ofici per al breuari, del qual és ací transcrita la *Passio beatissimorum martyrum Germani, Iusturi, Paulini et Cicii...* (715-719); gairebé un segle més tard el 1420, el bisbe Andreu Bertran hi féu afegir el capítol corresponent a llur festa en la *Consuetud Antiquissima Ecclesiae Gerundensis* del 1360 (713-714). – J. P. E. [15.435]

Francesc RUIZ QUESADA, *Els Borrassà i les canòniques de Girona*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XII (1999-2000), 117-147.

A partir de la documentació en general ja publicada en els estudis citats en aquest, l'autor contribueix a refer l'activitat de la raguèlia Borrassà entre mitjan segle XIV i final del XV en les esglésies gironines de Sant Feliu (123, 127-124) i Sant Martí Sacosta (139-145); i en la de Sant Joan de les Abadesses (134-136). Són publicats en apèndix dos rebuts del 1422 amb els quals Lluís i Francesc Borrassà cobraven per haver pintat i col·locat el retaule de Sant Martí en l'església homònima; són a Girona, AH, *Notaris* (146-147). – J. P. E. [15.436]

Josep-Dauid GARRIDO I VALLS, *Almodòvar i Guardamar: Història de dos topònims situats a la gola del riu Segura*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXIX (1999 = Homenatge a Arthur Thierry, 3), 315-329.

Després de regirar totes les possibles etimologies àrabs de Guardamar, l'autor conclou que aquest és un topònim romànic, nascut al mateix temps que la vila, el segle XIII. Fonts àrabs assenyalen un lloc a la gola del Segura, Almodòver, que l'autor creu que pot haver subsistit en la forma 'el Monover', nom que es localitza sota la forma castellanitzada 'El Monovero' al tossal del castell de Guardamar. Prop de Guardamar s'hi instituí una 'ràbita', localitzada en excavacions recents, abandonada el segle XI, després d'uns terratrèmols. En apèndix, l'autor publica un fragment del privilegi d'Alfons X de Castella, on Almodòvar és atribuït a Oriola, de l'Arxiu Municipal d'Alacant; el document de l'ACA del 1304 en el qual el consell de Guardamar, entre d'altres coses, explica la fundació 'ex novo' de la vila per Alfons X de Castella; i el fragment de la sentència que conté les esmenes definitives de Pere III el Cerimoniós, convertint Guardamar en pedania d'Oriola, procedent de l'Arxiu Municipal d'Oriola. – J. de P. [15.437]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *La construcció de la nova capella de Nostra Senyora del Claustre i el seu retaule a la Col·legiata de Guissona (1680-1705)*, dins «Miscel·lània Cerverina», 13 (1999), 97-109.

L'autor aplega en les pàgines inicials dades relatives a la construcció i financiació de la capella autoritzada el 1680, i del retaule, contractat el 1698 (9-101); a continuació són transcrits de Cervera, AHC, *Fons comarcal. Guissona*, i *Fons notarial*, quatre documents (els tres primers són dobles), datats entre el 1680 i el 1705 (102-108). Hi ha fotografia del retaule (109) i notícia que encara existeix. – J. P. E. [15.438]

Joan CRUZ I RODRÍGUEZ, *Batlles i sotsveguers a Igualada (1333-1386)*, dins «XV Congreso, I/1», 445-455.

Cossenyeriu del rei i de Sant Cugat del Vallès, Igualada tenia un batlle per a cada un dels senyors; el reial era alhora sotsveguer del Penedès; ací són exposats, a base de la documentació de l'AHC, *Llibres de la universitat*, i *Liber baiulorum*, els passos del nomenament del batlle monàstic, per la manca d'acord entre abat i paborde del Penedès, a qui corresponia aquella decisió; també hi hagué situacions tenses en les successions de batlles, per l'obligació de 'tenere tabulam' o submissió a l'examen de l'ús de fons durant el càrrec (452); cada un dels batlles tenia el seu tribunal o 'cort del batlle' (453). Hi ha noms de batlles d'Igualada (454-455). – J. P. E. [15.439]

Francesc Xavier MINGORANCE I RICART, *La restauració de Santa Maria d'Igualada i del seu retaule major (1939-1954)*, dins «Miscellanea Aqualatensis», IX (1999), 227-267.

[Encara que aquest article no entri en el nostre camp cronològic], les seves pàgines inicials resumeixen dades i dates tant de Santa Maria d'Igualada, sembla documentada des del segle XI, com d'aquell retaule, construït durant el segle XVIII per Josep Sunyer i Jacint Morató (229-232). La font és la bibliografia dedicada a cada un dels dos temes. – J. P. E. [15.440]

Elisabet CABRUJA VALLÈS, *Una confraria d'estrangers en la Catalunya del s. XVIII: Igualada*, dins *Catalunya i Europa*, 173-180.

L'autora recorda la línia de la densitat de població a la comarca de l'Anoia, on des del 1370 aquella disminuï fins que entorn el 1515 començà un tímid redreç, només important en el segle XVIII (174). El descens demogràfic portà immigrants d'Occitània en onades diverses, la principal de les quals fou la dels anys 1591-1610; en el seu conjunt arribà a representar el 15'1% dels qui contreien matrimoni (175). També recorda l'existència d'almenys sis gremis, als quals s'afegí la Confraria dels estrangers, constituïda el 1544, amb *Ordinacions* pròpies, del 1601 (177); la vida

social és coneguda pel *Llibre de la confraria dels estrangers*: vora un 40% treballaven en l'agricultura, seguits d'un 17'48% en el tèxtil; no haurien mancat tensions amb la població autòctona, atesa la connotació protestant de les contrades d'origen (179). – J. P. E. [15.441]

Francesca TUGORES, Margalida RUIZ, *Els quadrants del terme municipal d'Inca*, dins «Congrés Patrimoni», 63-68.

Només un dels onze rellotges de sol porta inscripció, el núm. 4, del convent de Sant Francesc, de l'any 1708 (64). – J. P. E. [15.442]

Ramon SAROBE I HUESCA, *Deu establiments fets pels Templers al Segrià durant l'any 1181*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», núm. 11 (1998), 59-67.

Els deu documents esmentats en el títol, relatius a propietats localitzades en la petita contrada situada al nord-oest de la Ciutat de Lleida, pertanyen al *Cartulari de Gardeny*, conservat a Barcelona, ACA, *Sant Joan de Jerusalem*; els dits establiments són resumits en regest (66-67) i emmarcats en la repoblació i colonització de la zona, protagonitzada pels templers trenta anys després de la conquesta. – J. P. E. [15.443]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Salmo de maldició del obispado ilerdense*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 187-201.

La més primitiva documentació medieval conservada s'acaba amb fórmules de maledicció, ací reportades (188, nota 3). Les constitucions sinodals (189) i els rituals (190) també en preveien de pròpies i ací són transcrits, tant les rúbriques (191-192) com el text (193-201) de la cerimònia, copiat del *Rituale Ilerdense* d'Antoni Agostí (1561-1576), conservat aquest a Lleida, Arxiu de la Catedral, *Prestatge VIII. Litúrgia*; en són reproduïdes dues pàgines impreses (196-197). – J. P. E. [15.444]

Ramiro VIOLA I GONZÁLEZ, *Un testament canonical (16 d'agost de 1561)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 907-920.

És el de Miquel de Gilabert, conservat a Lleida, ADLI, *Olasso* 1 i 76 g, del qual són ací transcrits llargs extrems relatius a l'establiment d'una capellania (909-911), a les bases econòmiques d'aquesta (911-914), i a l'acte oficial de la seva constitució (916); també hi ha documentació relativa a la canongia del dit Gilabert (917-919). – J. P. E. [15.445]

Melchor BAJÉN ESPAÑOL, *El Cabildo Catedral de Lérida y la enseñanza*, dins «Memoria Ecclesiae», XII (1998), 137-150.

Josep Lladonosa havia afirmat que Lleida tingué un període humanístic en la segona meitat del segle XVI i primeries del segle XVII, afirmació a la qual l'autor contraposa uns *Avisos para que los estudiantes de gramática no se pierdan...* (143-147), del 'Licenciado Burgués', conservats a Lleida, AC, *Calaix* 151, i adreçats als cinc administradors de la universitat [ciutat?] de Lleida el 1581, que dibuixa manca d'aplicació i de serietat en l'estudi pel poc control damunt els estudiants de gramàtica llatina; també demana que en l'ensenyament de llatí els textos de Terenci siguin substituïts per epístoles de Ciceró i que hi hagi un responsable de la casa de l'Estudi. La segona part conté inventari de la documentació relativa a la Universitat existent en el dit calaix 151 (147-150). – J. P. E. [15.446]

Josep M. GRAU I PUJOL, *Josep Alemany i Bonai, notari de Lleida (1736-1741)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 159-163.

Del dit notari hi ha ací arbre genealògic de cinc generacions, petita biografia, amb major atenció als cinc anys de professió notarial a Lleida, de la qual han restat sis manuals d'afers comuns i un de capítols matrimonials a l'AH de Tarragona, *Fons notarial* (Alemany s'hi traslladà el 1741, hi féu testament ací resumit (161), i hi morí el 1791) (163), . – J. P. E. [15.447

Melchor BAJÉN ESPAÑOL, *El obispo Jerónimo M. de Torres (1784-1816). Visita Pastoral a la Catedral*, dins «Memoria Ecclesiae», XIV (1999), 143-156.

Pàgines dedicades a exposar, a base de Lleida, AC, *Cartulari i Registrum deliberationum*, d'on són transcrits nombrosos fragments textuais, la constant tensió entre el dit bisbe i el capítol d'aquella seu, ja des del primer moment de la seva entrada al bisbat, amb exigències formals que el capítol considerà mortificants, car fins i tot li dificultaven la celebració de la missa (154-156); per això aquest formulà queixes diverses, entre les quals ocupaven bona part les relatives a emoluments econòmics (144-150), que desembocaren en un recurs del capítol lleidetà a la Reial Càmera. – J. P. E. [15.448

Josep PADRÓ, Jordi CAMPILLO, *L'arqueologia de Llívia i la història antiga de la Cerdanya*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 305-307.

Ultra els materials, hi ha a Llívia un element prehistòric cultural: la llegenda de la fundació de Llívia per Hèrcules, inserida en la portada del *Llibre ferrat* de la vila, en concret en l'escut municipal explicat en el mateix volum. Els ceretans són esmentats en l'*Ora marítima* d'Avieni (306). – J. P. E. [15.449

F. Xabier GUAL I REMÍREZ, Carles MILLÀS I CASTELLVÍ, *La immigració francesa a Catalunya: el cas del Baix Llobregat (segles XVI i XVII)*, dins *Catalunya i Europa*, I, 133-148.

Els arxius parroquials de catorze pobles del Baix Llobregat han proporcionat notícia i altres dades de gavatxos allí desposats entre el 1563 i el 1700; els autors esbrinen quin resultat dóna la dita font en relació a allò que autors diversos han dit de Catalunya en general i de comarques veïnes en particular. Sis-centes vuitanta-sis partides de casament d'entre les 6.253 del conjunt (= 11%) tenen presència gavatxa (134), amb un màxim en les dues darreres dècades del segle XVI i les dues primeres del segle XVII (135); les dades són aplegades en cinc quadres (nombres de presència, en absolut i en relatiu, comparació amb altres poblacions catalanes, bisbats gavatxos de procedència, i professions: 141-148), i una gràfica, amb les adients explicacions, entre les quals destaca la relativa al quadre III, que compara amb les dades d'altres poblacions catalanes, i assenyalà la corresponent bibliografia (136-137) [una observació: no és excessiu i de més a més anacrònic, considerar el d'Elna 'bisbat francès'? Cf. 138 i 145]. La mitjana del vora 19% seria la tercera de Catalunya després de Barcelona-Centre i de Valls (143-144). – J. P. E. [15.450

Llorenç-Jaume GRAU PLA, *Diplomatari de Llorac*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 6 (1999), 37-47.

L'autor informa de l'existència d'un arxiu familiar «que fa més de dos-cents cinquanta anys» conserva la documentació del senyoriu de Llorac (37); resumeix breument en aquestes pàgines els instruments de canvi de propietat de la dita baronia des del 1339 o d'actuacions complementàries com el nomenament de batlles i altres fins al 1797 (38-44). Hi ha fotografia d'objectes vinculats a la baronia (47). – J. P. E. [15.451

Antoni QUINTANA I TORRES, *La festa de l'Estendard. Cultura i cerimonial a Mallorca (segles XIV-XX)* (Recerca i pensament, 5), Catarroja i Barcelona, Editorial Afers 1998, 306 pp.

Assaig d'anàlisi sociocultural. L'autor precisa així el seu objectiu: «Això és el que vull copsar: els fenòmens que produeixen els homes a la recerca d'una explicació per tot allò que s'esdevé al davant dels seus ulls. Aquests fenòmens fan servir uns símbols i uns rituals que és el que volem analitzar, perquè ningú no viu sense símbols i sense rituals» (46). Un dels punts de l'anàlisi de cada un dels elements que entren en la celebració ritual i anyal de la conquesta de Ciutat de Mallorca per Jaume I és la seva documentació històrica, treta dels fons sobretot de l'AHM i de l'AC de Palma, completats amb l'ARM i amb l'ACA [però el papagai no hagué d'esperar *La Faula* de Guillem de Torroella a ésser conegut tal com diu la pàgina 34, car el 1301 era esmentat en el *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova: cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 54, línia 17]. A l'Arxiu de la Catedral de Mallorca, per exemple, pertany la *Consueta*, que determina l'itinerari de la processó, ací traduït o resumit (46-53 [però és difícil que l'any 1335 el cardenal mallorquí, Nicolau Rossell, participés en la processó, car trigaria vora quinze anys a ésser cardenal: 47]); un dels elements d'anàlisi és l'ambient cultural de Ciutat posterior a la conquesta (33-35); les *Leges Palatinæ* de Jaume III de Mallorca són sovint punt de referència, ho són també les *Lleis sumptuàries* a l'hora de recordar la vestimenta gairebé ritual de la Festa (70-72) o el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull a l'hora de recordar la participació dels cavallers en la Processó (77ss.); de fet, la primera secció del llibre és un repàs de l'estructura socioeconòmica de Ciutat en tant que manifestada en la Processó: els menestrals, on aflora el tema dels jueus conversos (84-91), els jurats (91-98) i el poble (98-104). En parlar dels símbols utilitzats en la festa és exposat el tema del nombre de pals o barres (104-114); un d'aquells és la cimera amb el drac alat o la ratapinyada [n'hauria encertada la significació si l'hagués cercada en la font, que és el 'vespertilio' del *Vae mundo in centum annos*, reportat per Arnau de Vilanova en el *De mysterio cymbalorum*, ATCA, VII-VIII (1988-1989), 103, líns. 983-984]. La segona secció, *La Festa Qualcada*, exposa l'afegit de la cavalcada (= qualcada) a la solemnitat durant el segle XVI, amb tot el tema dels cavalls a la Mallorca baixmedieval i la repercussió en les revoltes de Part Forana i dels Agermanats. La *Comèdia de la general conquesta de Mallorca*, de Pere-Antoni Bernat, publicada el 1683, enfortiria l'impacte popular de la celebració (123-184). El segle XVIII introduiria canvis en la calçada, la raó dels quals, ultra en l'evolució de la vida i de la societat, «s'ha de cercar en les disposicions posteriors a la guerra de Successió» (207), que destruïren l'estructura oficial tant de la Ciutat com del Regne de Mallorca amb la *Nova Planta*; *La colcada* i el *Llibre del cerimonial* en són testimonis (185-220). Amb el segle XIX s'accentuaria la decadència. Hi ha bibliografia tant general com específica (279-297) i taula d'antropònims (299-305). – J. P. E. [15.452

Margalida BERNAT I ROCA, «Sens llicència de mostaçaf». *Hipòtesi sobre l'ofici a la Mallorca del segle XIII (1230-1300)*, dins *Regne privatiu*, 291-311.

Hereu del 'sahib al-sûq' i del 'muhtasib' andalusí, conegut en 'Fueros' aragonesos, es mantingué a València, segurament perquè aquella ciutat es rendí, mentre a Madina Mayurqa, presa militarment, el mostassaf s'hauria anat reintroduint de forma paral·lela a la de Barcelona (293): en un primer moment les seves funcions haurien correspost al veguer (294), el 1302 era funció de dos jurats partidors, el 1309 apareix com a oficial reial (295), el 1320 és documentat a Inca i després en moltes viles de Mallorca (296). El còdex 28 de l'ARM és un recull fet en el pas del s. XVI al XVII de privilegis i normes per a ús del mostassaf: la primera part conté vint-i-set documents reials, entre els quals un de no datat de Jaume I; la segona part, setanta tres rúbriques, vint-i-tres de genèriques, i les altres cinquanta per a altres tants oficis (305-307: transcripció de rúbriques); com que d'altra banda, consta l'existència de 'mestres' a darreries del segle XIII, l'autora considera «que aquest càrrec més o manco definit, existia dins de l'organigrama del s. XIII, amb una definició ambigua entre oficial municipal o oficial reial» (303). – J. P. E. [15.453

Rosa RAMOS RODRÍGUEZ, *La iconografía de los reyes de Mallorca (s. XIII-XIV). Estado de la cuestión*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 64-65 (juny 1999-gener 2000), 193-199.

Presentació dels dos manuscrits de la *Crònica* de Jaume I i de les *Leges Palatinae* de Jaume III de Mallorca (aquest de Brussel·les, Bibliothèque Royale), recompte i jerarquització de les miniatures, anàlisi de les principals i reproducció de sis. Hi ha bibliografia (198-199). – J. P. E. [15.454

José Rafael RUIZ CARVAJAL, *La bibliografía histórica sobre la época de la dinastía privativa: la figura de Jaime II*, dins *Regne privatiu*, 333-348.

«Análisis comparativo, más en el fondo que en la forma, del uso histórico de la historia» (333) entorn la figura d'aquell rei, i més en concret, la seva actuació en la croada contra Catalunya. Bernat Desclot i Ramon Muntaner són molt objectius, amb certa tirada a favor de Pere el Gran el primer, Muntaner valora més Jaume II. Jerónimo Zurita [que no és castellà, sinó aragonès] i Joan Binimelis s'acosten a Desclot, Joan Dameto, per contra, és clarament partidari de Jaume II, seguit per Antoni Furió i Josep M. Quadrado i Miquel Bonet. Àlvar Campaner ja en el segle XVIII optava per l'objectivitat dels documents, i Josep Ernest Martínez Ferrando per veure allò que podia justificar les opcions de cada un dels dos germans. – J. P. E. [15.455

Antonio ORTEGA VILLOSLADA, *La figura de Jaime II*, dins «XV Congrès, I, 3», 421-431.

Ramon Muntaner i Bernat Desclot veuen Jaume II de Mallorca de forma molt diversa: positiva el primer, perquè aquell rei era un plançó de la Casa de Barcelona, negativa el segon pel seu comportament en la Croada contra Catalunya; les aportacions dels historiadors posteriors subratllen el mal pas de la croada i alhora el progrés de Mallorca durant el seu regnat. L'autor es fixa en les representacions pictòriques que l'afiguren en les miniatures del *Còdex dels Reis* i en el *Llibre dels privilegis de Mallorca*, ambdós de l'ARM, i en les encunyades en les monedes sobretot en les d'or (424-425); de caràcter reflexiu, educat a París en el moment de màxima creativitat intel·lectual, hauria donat gran impuls a Mallorca en tots els camps com és ara el de la planificació del territori amb les *Ordinacions per a la fundació de noves pobles en l'illa de Mallorques*, del 1300. Hi ha bibliografia (430-431). – J. P. E. [15.456

Josep AMENGUAL I BATLE, *Tres concilis, tres models d'Església i tres estils sinodals*, dins «Bolleterí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 55 (1999), 8-54. Publicat com a fulletó independent dins la col·lecció Monografies, 9, Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana, 1999, numeració idèntica.

Els tres concilis generals que més han incidit en la vida de l'Església de Mallorca són el IV del Laterà, del 1215, el de Trento, del 1545 al 1563, i el Vaticà II (10-11). El primer repercutí en els primers moments, immediatament després de la conquesta, car el primer text sinodal mallorquí conegut segueix l'esquema del Laterà IV (14-15); els següents, siguin de Ramon de Torrella o de Pere de Morella (15-18), i els altres fins al final de l'Edat Mitjana, segueixen inspirats en el Laterà IV i es fixen sobretot en la 'vita et mores', tant de fidels com de clergues (19-20). Després de Trento, es repetiren els sínodes per a l'aplicació de la reforma, però a final de segle hom considerava suficients les reunions anyals ordinàries (21; 24); durant el segle XVII se'n celebraren set, alguns dels quals editats (24; cf. 27-29), però sota els Borbons cap, per raó del control imposat per ells (25, nota 89). Les pàgines següents ens informen de la posició antixueta de personatges coneguts per la història sinodal de Mallorca (31-32) i dels grans temes en els quals els sínodes insistiren: catequesi, vida sacramental, sobretot després del protestantisme i de Trento, insistència barroca en certes devocions, capteniment dels clergues, poca atenció a religiosos i un problema nou: el tabac (31-38). – J. P. E. [15.457-15.458

P. de MONTANER ALONSO, *El patrimoni heràldic mallorquí: la seva protecció i el seu estudi*, dins «Congrés Patrimoni», 169-190.

Trobem en aquestes pàgines, ultra quantitat de notícies sobre escuts nobiliaris mallorquins i els corresponents llinatges, la transcripció d'algunes de les frases que els acompanyaven (171; 177), i alguna referència a les *Ordinacions de la Confraria de Sant Jordi*, suprimida per Carles III Borbó «pel perill que representava la noblesa mallorquina per al seu bon govern» (172). Hi ha bibliografia (189-190). – J. P. E. [15.459]

Antonio PLANAS ROSSELLÓ, *Las penas en el derecho histórico de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 85-118.

La primera part de l'article, recordats els conceptes bàsics d'un tractat *De poenis* (el de la responsabilitat personal, per exemple, tot i algunes excepcions de càstig col·lectiu), il·lustra cada un dels punts teòrics amb els casos pràctics d'aplicació dels diversos càstigs durant els segles de règim foral, aplicació que sovint era discutida pel General Consell en defensa de la *Carta de franqueses*, tot documentat sobretot en l'ARM, *Arxiu Històric o Llibre de jurisdiccions e stils, Llibre d'En Sant Pere o Llibre d'En Abelló*, en els reculls de diversos memorialistes o en estudis recents (85-111). La segona part és d'apèndix documental, on són transcrits set lletres sobre afers penals, datades entre el 1335 i el 1717 (112-117). – J. P. E. [15.460]

Francesc CRESPI CAÑELLAS, *La musicologia balear*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», IV (1997 [1999]), 73-89.

Informació esquemàtica, concentrada en quatre parts, d'entre el conjunt d'aspectes que pot presentar l'estudi de la música a Mallorca, de la Conquesta ençà [a la qual es limita la presentació: 73]; el primer punt toca la música en general, com és ara les fonts per al seu coneixement o les representacions d'àngels i d'instruments musicals en retaules o pintura religiosa de Mallorca (74-77); el segon es fixa en particular en les fonts, tant iconogràfiques com bibliogràfiques, amb indicació dels fons que es poden trobar en cada un dels grans arxius mallorquins, sobretot l'ARM i el de la Seu, al Santuari de Lluc, en algunes parròquies i cases religioses, en les biblioteques March i de la Societat Arqueològica Lul·liana; i els orgues (77-86); el tercer informa de persones i institucions (87-88); el quart formula propostes de treball (89). – J. P. E. [15.461]

Joan DOMENGE I MESQUIDA, *L'obra de la Seu. El procés de construcció de la catedral de Mallorca en el tres-cents*. Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Balearics 1997, 352 pp. o un desplegable.

El 1994 J. Sastre i Moll publicava *El primer llibre de fàbrica i sagristia de la Seu de Mallorca* [cf. ATCA, XVI (1997), 684, núm. 12.168]. A diferència d'aquell, el present estudi abasta tot el segle XIV, es basa en els corresponents llibres d'obra de Palma de Mallorca, AC (12-18; 313-323), i en els estudis precedents aplegats en la bibliografia (325-340), llegits amb particular atenció envers allò que pugui informar de l'activitat constructora i de les innovacions tecnològiques d'aquell segle (10). La primera part de l'estudi comença amb unes pàgines en les quals l'autor ressegueix els successius enfocaments culturals dels qui s'han interessat a la Seu de Mallorca des de Gaspar Melchor de Jovellanos o Josep Barberí, passant pels romàntics (entre els quals és col·locat Jaume Villanueva), i els positivistes. En començar el segle XX, davant la reconstrucció d'Antoni Gaudí, s'encetà l'interès en l'anàlisi arquitectònica. Marcel Durliat ja en la segona meitat del segle XX associava l'interès historicoartístic amb una visió estesa a tot el Regne de Mallorca i una consistent aportació documental (27-48). En el capítol següent, els bàsics llibres d'obra són analitzats des de la perspectiva de la tècnica administrativa i comptable o de la tècnica de la comptabilitat, on han deixat petjada del seu pas els successius sotsobres responsables de les anotacions, que fan dels llibres també una font per al coneixement de la situació econòmica general (afectada

per possibles ‚mals anys‘) (51-64; tria d’anotacions: 283-311). Damunt les bases acabades d’assenyalar, l’autor exposa en les quatre parts següents, amb constant transcripció d’anotacions d’aquells llibres, *La gestió de l’obra i el seu finançament* (67-123), *La seqüència constructiva de la Seu i les seves coordenades arquitectòniques* (125-181), *Els mestres i la mà d’obra* (183-249), i *Materials i eines* (251-281). Hi ha dinou figures o croquis. – J. P. E. [15.462]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Corsarisme i represàlies castellano-mallorquines durant la dècada 1340-1350*, dins «XV Congrés, I/2», 101-113.

La dita dècada fou de gran tensió —àdhuc bèl·lica— entre regnes cristians i musulmans de la Península i del Nord d’Àfrica, tensió que repercutí en les naus que s’aventuraven per la Mediterrània occidental. Aquestes pàgines recorden apresaments i marques del 1339 ençà, documentats a Palma de Mallorca, ARM, *Arxiu Històric*; ADM, MSL/354; i Barcelona, ACA, *Canc., reg.*. Són transcrits en apèndix cinc documents dels anys 1341-1343, tres dels arxius mallorquins i dos del barceloní. – J. P. E. [15.463]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Transformaciones institucionales en la Mallorca del siglo XIV*, dins «XV Congrés, I», 107-119.

Resum d’estudis sobre el tema (que equival a un butlletí bibliogràfic), entre els quals no manca alguna mostra d’edició de fonts; aquells estudis foren publicats durant el segle XX, la majoria, però, del 1980 ençà. – J. P. E. [15.464]

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El regne esvaït (desenvolupament econòmic, subordinació política, expansió fiscal, Mallorca, 1300-1335)* (El Tall del Temps, 30), Palma de Mallorca, El Tall editorial 1998, 150 pp.

Pau CATEURA BENNÀSSER, *El Regne de Mallorca, estructura política i viabilitat financera*, dins *Regne privatiu*, 13-35.

Llibre dedicat a dos temes: l’evolució de la fiscalitat i l’organització de les finances del regne de Mallorca en el primer terç del segle XIV (133). Quant al primer, l’autor presenta una anàlisi dels successius sistemes de delimitació d’impostos amb la consegüent evolució de la hisenda pública tant del Regne com de la Ciutat de Mallorca (tenint en compte que l’esquema contributiu era divers en l’illa i al Rosselló [o a Montpeller], segons que les forces de resistència a les exigències reials eren més solidificades al continent que a l’illa). Les bases arxivístiques són a l’ARM, *Pergamins, Còdex de Sant Pere* o documentació ja publicada; també a l’ADM. Possiblement el punt àlgid de l’exposició es troba en la gràfica de devaluació del sou mallorquí en relació al croat barceloní (20 croats = 25 sous el 1327; 20 croats = 60 sous l’octubre-novembre 1328). La segona part, a base del *Manubal de reebudes e dades* de l’ARM, *Procuració reial*, dels anys 1332-1333, que només era un dels quatre llibres de comptes bàsics, completat per altres set de títol conegut i per cinc més de títol desconegut (63), reconstrueix tant el sistema de comptabilitat com els mecanismes a través dels quals la Ciutat recaptava els tributs, de forma directa o per lloguer de la recaptació (74-75), també les tensions entorn les exempcions i la supressió de les mateixes, sobretot en relació a eclesiàstics i jueus (76-79). Les pàgines següents repassen allò que econòmicament representava cada un dels capítols, tant d’ingressos (81-91), com de despeses (92-133), entre els quals trobem el d’assortiment de gra, particularment important aquell «mal any primer» (93-104), o les notícies de l’estada de cort reial els tres primers mesos del 1333, amb motiu de la qual tornà a Mallorca Guiu Terrena (118-121). En el Regne de Mallorca s’hauria dibuixat un doble nucli de poder: el polític a Perpinyà, i el d’actuació i pes marítim a l’illa; en canvi, no tingué concreció una representació única que obligués el rei al pactisme, perquè la Part Forana s’hauria posat a favor

del poder reial contra Ciutat (134-137). Les bases del sistema fiscal haurien estat la de tipus directe amb formes proporcionals de contribució (133).

L'article és resum de la primera part del llibre. – J. P. E.

[15.465-15.466

Pau CATEURA BENNÀSSER, *Sobre l'encreuament de fidelitats en el Regne de Mallorca Medieval*, dins «Mayurqa», 25 (1999), 179-186.

L'article conté una reflexió «sobre el desenvolupament i interrelació entre la identitat cultural i la dinàstica, posades en cert grau de tensió especialment al darrer quart del segle XIII i primera meitat del segle XIV». La primera fidelitat fou la cultural, car «la colonització de Mallorca és una colonització catalana» (180), realitzada tant pels conqueridors, dotats en els *Llibres del repartiment*, com pels sobrevinguts, agraciats amb establiments; per a tots hi ha «dos elements claus dels mallorquins de l'època: la llengua i la identitat religiosa» (181). «Al segle XIV cap nadiu de les illes Balears no té dubtes respecte a ser de ,nació catalana'» (182). La fidelitat dinàstica fou sòlida fins al moment en què, l'any 1343, Jaume III no fou víctima «d'una qüestió dinàstica, l'enfrontament amb el seu cunyat Pere el Cerimoniós, sinó d'un context econòmic, d'una conjuntura econòmica que ha canviat» (185). Una de les mancances del regne privatiu fou la inexistència d'una representació unitària de les dues meitats, que per a Mallorca assumí el Consell General de Mallorca, el qual invocà la fidelitat a ,la terra' en moments en què s'havia de contraposar a la voluntat reial, encara que normalment hom feia confluïr el bé de la terra i el de la dinastia (186). – J. P. E.

[15.467

Laura Margarita MARCÚS MAIMÓ, *La monarquia privativa i el municipi de la ciutat de Mallorca durant la Guerra amb Gènova (1330-1333)*, dins «XV Congrés, I/3», 135-153.

L'autora comença recordant les publicacions dedicades al tema tant als Països Catalans com a Itàlia. La seva aportació es basa en documents de Palma de Mallorca, ARM i ADM, i en Barcelona, ACA, *Canc., reg.* La col·laboració catalanomallorquina fou pactada en capítols signats el 12 d'octubre del 1330, ací resumits (139): l'estol previst fou finançat de la forma exposada en les pàgines següents (140-146); també hi són resumides les despeses en construcció, armament i assortiment de l'estol (146-148); simultàniament, hom establia mesures de guaita i espionatge (149). És documentat un avalot popular contra genovesos i italians, que, entre d'altres, malmeté la sucursal dels banquers Balbi; també l'existència de presoners genovesos (151-152). – J. P. E.

[15.468

Francesc BELTRAN SERRANO, Margalida BERNAT I ROCA, «*Dels peys ne en qual manera los deu hom usar*». *Alimentació i consum de peix a la Mallorca del segle XIV*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 119-144.

Recordats d'altres manuals dels Països Catalans (*Llibre del coc de la canonja de Tarragona; Llibre de sant Soví*), els autors centren llur atenció en el *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, que els permet de determinar el percentatge d'aliments que constituïen la dieta mallorquina, completat amb els *Capítols sobre el fors del peix* i els *Capítols de l'ajuda del peix e de la volateria*, de Ciutat i de Pollença 1361, respectivament (122-124); aquesta és la base que permet el quadre final amb llista alfabètica de les denominacions dels peixos documentats (139-144), i resumir les condicions de venda (126-132); apliquen a la situació de l'albufera de Mallorca l'advertiment d'Arnau de Vilanova d'evitar el peix criat en aigües brutes (133-134); dels capítols del *Terç del crestià d'Eiximenis* es dedueix que el ,peix de tall' era per als rics (135-136); altra vegada Arnau i el *Llibre de sant Soví* informen de les tres maneres de coure el peix: en graella, en aigua i en paella (136-138). – J. P. E.

[15.469

Josep SEGURA SALADO, *Escuts i làpides a les murades de ciutat i a altres fortificacions*, dins «Congrés Patrimoni», 199-224.

Repàs del perímetre fortificat de Palma de Mallorca, començant per les antigues portes: de la Porta Pintada Vella és reproduïda la inscripció del 1544 (200); per a la Murada Moderna i per a les obres següents hi ha transcripció d'anotacions arxivístiques d'ARM, *Arxíu Històric o Reial Patrimoni* (201 ss.); i de les inscripcions esculpides al Baluard del Sitjar el 1632 (205), al Baluard de Sant Pere 1646 (209), al de la Porta del Camp, 1690 (211); la que presidia la porta de la caserna d'infanteria del 1798, que hauria estat escrita per Bartomeu Pou (213); la de la caserna dels dragons, de Manacor, és del 1772 (217); la del baluard del cap del Moll seria de la Guerra de Successió (218) i la del castell del Port de Sóller del 1545 (219). – J. P. E. [15.470]

Bartomeu BESTARD CLADERA, M. Luisa ALOMAR HENRÍQUEZ, *Els escuts medievals de can Feliu (Palma)*, dins «Congrés Patrimoni», 191-198.

Un dels escuts descoberts en l'edifici pertanyeria a una branca secundària dels Sagarriga, no pas a Francesc Sagarriga, que fou governador de Mallorca entorn 1390, raó per la qual ací són aplegades notícies arxivístiques entorn d'ell i la família, en particular Dalmau ça (o ,de') Garriga (193-195). Hi ha bibliografia (197). – J. P. E. [15.471]

M. Dolores LÓPEZ PÉREZ, *La presencia mercantil italiana en Mallorca a través de los registros de lezdas (1373)*, dins «XV Congrés, I/4», 131-148.

La base documental d'aquest estudi és a Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni*, 2003, escrit el 1374 aplegant dades de l'any anterior. Les relatives a operadors italians són resumides al final en dos quadres sinòptics, el primer per a patrons de naus fondejades a Mallorca els successius mesos d'aquell any (144-145), el segon per a mercaders, agrupats per zones italianes de procedència, amb clar predomini dels venecians [genovesos i pisans, exempts de lleuda, no hi figuren] (146-147). – J. P. E. [15.472]

Gabriel LLOMPART, *Dos alquerías medievals de la Sierra de Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 413-428.

Presentació, resum (413-417) i transcripció de la part de dos inventaris ,post mortem' que descriu els objectes trobats en una alqueria d'Esporles el 1393 escrita en llatí, amb denominacions dels objectes en català (420-427), i en una de Santa Eulàlia el 1444 escrita en català (418-420), ambdues de l'ARM, *Protocolos notariales*. A s'Alcàsser d'Esporles hi havia cinc llibres: un de vell, de paper, *De vicis e virtuts* [de fra Llorenç d'Orleans?], dos d'aprenentatge de llatí: *Doctrinale* i *Les parts*, un de la *Passio Christi*, i un de pergamí en català metrificat o rimat (421-422). – J. P. E. [15.473]

Coral CUADRADA, Mª Dolores LÓPEZ, *Les assegurances mallorquines i el comerç marítim mediterrani a la Baixa Edat Mitjana*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XVII (1999), 87-106.

Les autores recorden estudis recents sobre el tema de les primitives assegurances als Països Catalans i llur origen italià (87-92); i centren llur atenció en l'ARM, *Protocolos d'Antoni Contestí*, dels anys 1409-1413, on han individuat cinquanta-nou contractes d'assegurança globals i cent vint-i-sis d'individuals relacionats amb el Nord d'Àfrica (94-95), d'on dedueixen que Mallorca era «un veritable dipòsit de mercaderies procedents dels soldanats musulmans» (96) i que les operacions asseguradores eren a mans del sector mercantil mallorquí, jueu i convers inclosos, i

que els forasters eren excepcions (95-98); les assegurances dibuixen un trajecte preferent: Tenes, Alger, Orà, Mostaganem, Bugia i Alcoll, amb qualque derivació fins a Alcúdia (98-99); els productes són sobretot cera i cuirs, grana per als tints i moneda d'or (100), desplaçades la llana i els esclaus (en aquells moments aquests tenien altres procedències: 103). – J. P. E. [15.474

Onofre VAQUER BENNÀSSAR, *Esclavitud a Mallorca. 1448-1500*. Palma de Mallorca, Govern Balear i Consell Insular 1997, 250 pp.

Recordats els estudis precedents, l'autor defineix el seu d'«estudi sistemàtic de tipus quantitatiu a partir dels protocols notariais» (7), en concret, de quatre-cents quaranta-set volums notariais, la immensa majoria de l'ARM (239-245), on ha localitzat 2640 compravendes d'esclaus, 871 lliberts, trenta testaments i cent-nou inventaris que contenen esclaus (7-8). Els primers capítols són de natura estadística, amb dades reduïdes a quadre sinòptic o a gràfica; presenten l'origen dels esclaus (9-16) i llur nombre (17-18), els preus (19-22) i les condicions de llur estada en l'illa, a la qual la majoria acabava integrant-se (23-25); recordats els noms dels esclaus (27) i la diferència entre immigrants i esclaus (28-29), comencen els capítols més personals: la llista cronològica d'amos d'esclaus cada un dels quals és seguit de la llista dels seus (31-48), la dels llegats a esclaus disposada com l'anterior (49-53), la de les feines per a les quals els esclaus eren llogats (55-59), les importacions d'esclaus, ordenades per llista alfabètica de topònims (61-66), i les exportacions (67-69), la llista, també cronològica, de mallorquins captius (71-74), la legislació sobre esclaus, del 1328 al 1500 (75-77), la llista alfabètica de lliberts per cognoms o llinatges, tenint en compte que en general prenién el de l'amo que els alliberava (79-128), altres notícies relatives a esclaus (129-137), la llista alfabètica tant de venedors (139-157) com de compradors (159-176) i d'actes cronològics de compravenda (177-231), que comportaven una imposició per al fisc, coneguda per un quadern de l'ADM per al bienni 1492-1493 (233-236). En aquella segona meitat del segle XV per la caiguda de Constantinoble l'esclavitud a Mallorca es trobava numèricament en declivi, car fins aleshores més del 80% dels esclaus procedien de nacions d'Europa Oriental o de les veïnes d'Àsia (237-238). Hi ha bibliografia (247-248). – J. P. E. [15.475

Maria BARCELÓ CRESPI, *Las 'embajadas' del notario mallorquín Pere Llitrà a la corte de Juan II y Fernando II*, dins «XV Congrés, 1/2», 8-22.

A base de la documentació de l'ARM, *Arxiu Històric* i *Gran e General Consell*, l'autora resumeix el fet i la temàtica de les ambaixades de Pere Llitrà a la cort reial els anys 1459 (exempció del coronatge), 1481 (paga de censals), 1484 (assistència a cort general), 1487 (privilegis del gremi de tintorers), 1490 (situació crítica del regne i redreç) i 1495 (imposició de nous tributs). – J. P. E. [15.476

Onofre VAQUER, *Unes notes sobre Joanot Colom*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 363-364.

Notícia d'haver descobert a Palma de Mallorca, ADM, *Concessors*, successius permisos de casament de Joan Colom, l'instigador de les Germanies, ja vidu, dels anys 1518 i 1520; també hi ha notícies de matrimonis d'altres argermanats, com Joan Crespi. – J. P. E. [15.477

Josep JUAN VIDAL, *Injerencias del poder real en el poder territorial y municipal en Mallorca durante la época de Fernando el Católico*, dins «XV Congrés, I/1», 237-254.

En virtut de la *Pragmàtica de Tívoli* del 1447 fou establerta la insaculació (*Regiment de sort e sach*) com a sistema d'elecció de gairebé tots els càrrecs administratius de la ciutat i Regne de Mallorca; el sistema duraria fins al *Decret de Nova Planta*; resumides les dates en què eren realitzades

les diferents extraccions (241-243), l'autor, basat en la documentació de Palma de Mallorca, ARM, *Còdexs* 10 i 11, i *Extraccions d'oficis, Lletres reials, Actes del Gran e General Consell i Suplicacions*, recorda, amb transcripció de fragments textuais, les deformacions al sistema, imposades ja en el primer moment en condicionar els noms insaculats al vist-i-plau del Lloctinent General (243), o en practicar intromissions descarades (per exemple, la del 1477) i d'altres de sotamà, les constants tensions amb les autoritats del Regne (244-252), arribant a «vulneración flagrante de la legalidad» (254). – J. P. E. [15.478]

Maria BARCELÓ CRESPI, *Conflicto entre los jurados y el obispo y cabildo de Mallorca (1478)*, dins «Anuario de estudios medievales», 29 (1999), 21-33.

A base de l'ARM, *Reial Patrimoni i Arxiu Històric*, l'autora reconstrueix les actuacions, sobretot dels (o que afectaven els) jurats de la ciutat i el consell del Regne, entorn a un afer de tretze blats per part del bisbe i capítol l'any 1478, que per secada fou de gran escassetat, tretze que els jurats volien impedir atesa la gran necessitat de la població; uns i altres irreductibles a actuar d'acord amb constitucions intocables, unes a favor de l'estatut legal de delmes i primícies, altres prohibint la tretze de blats en temps de fretura; el bisbe excomunicà els jurats, aquests recorregueren al rei. L'episodi cuejava anys més tard. És exposat amb transcripció de fragments textuais. – J. P. E. [15.479]

Onofre VAQUER BENNASAR, *El comerç entre Catalunya i Mallorca als inicis de l'Edat Moderna*, dins *Catalunya i Europa*, 39-55.

Part d'una investigació basada en protocols notariais de l'ARM (completat amb ACA i AHPB) sobre el comerç marítim de Mallorca entre el 1448 i el 1531, ací molt resumida. En primer lloc consten els viatges marítics documentats, amb els corresponents quadres (39-42); les assegurances (42-43), les mercaderies en general i distribuïdes per cada un dels ports de Catalunya (44-45), els mercaders i els mariners i corsaris (46). És donada en apèndix llista de trameses de mercaderies amb indicació de data, mercaders de Catalunya i de Mallorca implicats en cada operació, nau de transport i mercaderia tramesa: consten ametlles, armes, avellanes, bestiar, coure, estany, estopa, ferro, mel, moles, sèu i remudes (pells). Els capítols més importants són els de les armes i de les moles (47-53). – J. P. E. [15.480]

Margalida BERNAT I ROCA, Jaume SERRA I BARCELÓ, *Gerrers, Ollers i Teulera a Ciutat de Mallorca (Segles XVI-XVIII)*, dins *Ceràmica Europea Mediterrània*, 455-476.

Els autors comencen assenyalant els fons documentals, perduts amb els arxius dels gremis en la desamortització; del de gerrers s'han salvat alguns fons a l'ARM (*Ordinacions* i actes de junta), i algun a l'ADM; certament hi ha la documentació notarial, amb testaments, inventaris i contractes (456); segueix un resum dels resultats de les investigacions precedents (456-458). La primera acta conservada és del 1582; les *Ordinacions* arribarien el 1628: davant els problemes de competència (de menestrals de Ciutat, dels gerrers de Part Forana), les ordinacions reblaven les prerrogatives gremials (458-459), però els problemes, també el d'endeutament, s'agreuaren (460-461), sense que les noves *Ordinacions* del 1705 representessin un intent real d'assuaujar-los (462-463). La segona part reporta allò que ordinacions i decisions de junta decidien sobre els temes més importants: primeres matèries, forns, producció (463-469). – J. P. E. [15.481]

Ramon ROSSELLÓ VAQUER, Jaume BOVER PUJOL, *Els vidriers de Mallorca. Segles XIV-XVI*, dins *Ceràmica d'Europa Mediterrània*, 493-510.

No es pot descartar la possibilitat que abans de la conquesta hom fabricués vidre a Mallorca, car existien els elements necessaris. Establerta la ciutat cristiana, és documentat el sienès Matteo di Giovanni treballant amb vidre pla a la Seu i Sant Domènec entre el 1325 i el 1330; el 1328 és documentat un forn de vidre i poc després la fabricació d'atuells de vidre per a ús domèstic; són aplegades notícies diverses sobre comerç de vidre i tota la segona part de l'article ofereix llista alfabètica de vidriers documentats, amb indicació dels extrems que ho són, en general en sèries diverses de l'ARM. Hi ha taula cronològica de vidriers i afins des del 1327 al 1599 (506). – J. P. E. [15.482]

Guillem MORRO VENY, *La relació entre el poder reial i el poder institucional a la Mallorca de mitjan segle XV*, dins «XV Congrés, I/5», 225-240.

El temps és concretat en els anys 1447 i 1453 i la relació poder reial i institucions mallorquines és estudiada a base d'ARM, *Arxiu Històric, Gran e General Consell, Documentació del sindicat forà*. El 1432 el dèficit anyal en els comptes del regne fou de 1155 lliures i s'agreuà els anys vinents per mala administració i lluites de bandositats (Call contra Almudaina). Se succeïren els intents de correcció: modificació del sistema electoral, nou pressupost el 1440, substituït el 1444 pel *Regiment de Franquesa*. L'enemistat de tots contra tots féu inviable qualsevol reforma i el 1445 el rei tornava a la situació del 1444 i així els anys 1445-1447 foren caòtics (229-232). El rei a Nàpols treia diners de cada modificació, la reina Maria es feia forta en l'aplicació de la legalitat i les exhortacions a la pau, però emanava ordres i contraordres entorn el nomenament de governador i de regent la governació (234-235); s'arribà a l'extrem que el rei desautoritzà la reina en els afers de Mallorca. Entre les provisions elaborades a Nàpols hi hagué la creació d'un nou censal de més de 100.000 lliures, l'administració del qual provocà l'alçament del sindicat de Part Forana el 1450 (236), contra el qual el rei fou implacable, i la reina més comprensiva (237-238); aquell imposà les seves decisions, contràries als pagesos (239). – J. P. E. [15.483]

Josep JUAN VIDAL, *La projecció política catalana a Mallorca a l'Època dels Àustries*, dins *Catalunya i Europa*, II, 105-122.

L'ACA, *Consell d'Aragó*, d'una banda, i una rècula d'axius baleàrics (Palma de Mallorca, ARM, *Lletres reials, Reial Patrimoni, Audiència, Actes del Gran e General Consell, Arxiu Històric de la universitat, Extraordinaris universitat, Publicacions, Extraccions d'oficis, Miscel·lànies Pasqual*; ADM; Maó, AH, Eivissa, AHM i AH de la Pabòrdia; Felanitx, AP) han estat aprofitats per l'autor per a la seva exposició centrada en els catalans que exerciren càrrecs en l'administració reial de les Illes Balears. Comença pels quatre virreis catalans nomenats durant els segles XVI-XVII, en què quinze foren valencians i onze aragonesos (Antoni d'Oms de Santapau i Salbà, Miquel Salbà de Vallgornera, Manuel de Sentmenat i Lanuza, i Josep Galceran Castellà de Sabastida), dels quals resumeix biografia, actuacions virregnals i repercussió del seu govern (106-112); segueixen els governadors de les illes de Menorca i d'Eivissa (113-116), els regents de la cancelleria (117-118) i els juristes catalans de la Reial Audiència de Mallorca (119-121). – J. P. E. [15.484]

Catalina PONS-ÉSTEL TUGORES, *Visitas pastorales de D. Diego de Arnedo. Repercusiones en el derecho matrimonial de la Iglesia particular de Mallorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XIV (1999), 309-313.

Havent-se perdut les actes dels dos sínodes diocesans celebrats a Mallorca per Diego de Arnedo els anys 1562 i 1567, el seu esforç a fer efectiu a Mallorca el decret tridentí *Tametsi* sobre el matrimoni ha d'ésser conegut per les visites pastorals i l'autora dóna la llista dels setze casos coneguts en què el tema esmentat entra en les actes de visita a parròquies diverses els anys 1564-1570 (310-311); és particularment interessant la de Montuiri 1572, que informa del fet que aquell bisbe féu traduir el dit decret tridentí al català per a la seva promulgació en totes les parròquies del

bisbat; s'intitulava: *Decret y reformatió del matrimoni y dells (coronats) y lo orde que han de tenir los rectós y vicaris en publicar y declarar aquells a sos pobles.* – J. P. E. [15.485]

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *El procediment civil de la Reial Audiència de Mallorca en la seva primera època. Estudi documental de les 'Ordinacions' de 1576*, dins «XV Congrés, I/3», 429-442.

El 1576 hom promulgava a so de trompetes les *Noves ordinacions, stils y pràctica, axí de las causas que poden avocar-se a la Reial Audiència...*, conservades a Palma de Mallorca, ARM, Còdex 32; són ací indicats i després resumits els seus nou apartats: permeten de conèixer l'iter processal de les causes i la denominació tècnica de cada un dels seus passos i elements. – J. P. E. [15.486]

Andreu BIBILONI AMENGUAL, *El sector textil y el comercio exterior de Mallorca en una època de cambio (1630/1720)*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LIX (1999), 897-924.

La base arxivística d'aquestes pàgines es troba a Palma de Mallorca, ARM, *Reial Patrimoni, Arxiu Històric i Gremis*; a Barcelona, ACA; i a Simancas, AG, *Dirección General de Rentas*. Les dades tretes de les fonts o recollides en la bibliografia prèvia són exposades en el text i reduïdes a quadre sinòptic, com el que resumeix per biennis entre el 1656 i el 1718 les exportacions de manufactures tèxtils, que toquen el sostre de 48.468 lliures mallorquines el 1689-1690, però s'enfonsaren a 4.510 el 1715-1716 (902); el d'importacions i exportacions de teixits pel port de Palma de Mallorca, distingint entre peces de roba, mantes i canes d'estam i de seda en l'exportació i peces de roba i indians en la importació (907); d'importació de roba de material divers i per dret de contraban (910-911); el de segrest de material de contraban entre el 1786-1798 (913); d'importacions de lli i de cotó, 1701-1718 (915); de percentatges dels diferents gèneres de primeres matèries (916); d'importació de lli per grup social dels importadors (919); i de principals importadors de lli (920); i gràfica de percentatges d'importació de lli i de cotó (918). Hi ha bibliografia (922-924). – J. P. E. [15.487]

Gabriel JOVER I AVELLÀ, *Crisi agrària i endeutament nobiliari. La casa Gual Despuig (Mallorca, 1650-1759)*, dins «Randa», núm. 42 (1999 = *Exploracions en història econòmica contemporània*, I), 11-46.

Estudi basat en l'arxiu familiar, dipositat a Palma de Mallorca, ARM, *Arxiu Gual de Torre-lla*, i en particular en el *Capbreu de la azienda de don Francesch Gual y Despuig fet per lo dr. Magí Roig prevere el 1740* (12-13, notes 7 i 8). L'autor presenta així el seu treball: formació de la hisenda per concentració de patrimonis mitjançant estratègies matrimonials (13-18); composició i evolució dels ingressos, que permet de copsar la magnitud i la naturalesa de la crisi i l'intent de resposta (19-24); composició i magnitud de la despesa (25-31); i conseqüències de l'endeutament en l'economia nobiliària durant aquell període (32-39). Ni la reducció del tipus d'interès al 3% salvà la hisenda Gual Despuig, enfonsada pels elevats costos que exigien els plets i les liquidacions successòries (40). Hi ha sis quadres sinòptics i dues gràfiques. Hi ha bibliografia (42-46). – J. P. E. [15.488]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Series aprofitables para la historia de la docencia*, dins «Memoria Ecclesiae», XII (1998), 365-402.

L'autor presenta una llista del personal docent en diferents llocs i escoles i de grau divers dins el bisbat de Mallorca, aplegada en sèries diverses de l'AD de Palma, on per ordre alfabètic són consignades en cada cas les dades que figuren en la dita documentació i la referència arxivística de cada una d'elles; recauen en el nostre camp les datades en el segle XVIII. – J. P. E. [15.489]

Pere FULLANA PUIGSERVER, *L'Església de Mallorca la vigília de la Guerra del Francès*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 239-248.

Visió de conjunt que reflecteix la situació a les acaballes del segle XVIII; hi ha xifres d'institucions (parròquies, monestirs, convents), de clerecia secular i regular (543 clergues a Part Forana, 202 preveres a Ciutat, als quals s'afegiren els 120 clergues francesos exiliats; 936 religiosos, 464 religioses); un paràgraf dibuixa l'activitat pedagògica de religiosos i parròquies (242 i 244); just encetat el segle XIX el bisbe Bernat Nadal publicava el *Catecisme de la Doctrina Cristiana*, preparat els darrers anys del segle XVIII per Antoni Evinent i Antoni Roig (246); destacà pel seu interès en les aplicacions científiques el caputxí fra Miquel de Petra amb el seu *Tratado de matemáticas* (247-248). – J. P. E. [15.490]

Carles MANERA, *El «fruit de la indústria» i el contrast de la manufactura i la indústria mallorquina que conegué Bartomeu Sureda Miserol*, dins «Recerques. Història. Economia. Cultura», 39 (1999), 109-136.

Estudis diversos i la documentació de l'ARM, *Societat Econòmica d'Amics del País, Junta de Comerç i Protocols notarials*, de Madrid, Archivo General de Palacio, i de Simancas, AG, *Consejo Supremo de Hacienda*, permeten de reconstruir la biografia d'aquell personatge, resumida en quadre (117). Nat a Palma el 1769, fins al final del segle adquirí i perfeccionà a França i a Anglaterra els seus coneixements tècnics sobre innovacions (telègraf òptic, tècniques del gravat, fabricació del cotó i de la ceràmica); se'n conserva mostra en dibuixos de l'ARM dels darrers anys del segle (113, nota 14). Assenyalen les pàgines dedicades a exposar la situació de les manufactures mallorquines a darrereries del segle XVIII en els rams del tèxtil, resumida a partir d'una memòria anònima del 1784 (125-127), del metall (en declivi: 128-131) i de la fusta (estable: 131-133). – J. P. E. [15.491]

Josep M. GASOL, *Noves dades del ceramista Llorenç de Madrid*, dins «Misc. Ainaud. II», 63-64.

Notícia de l'existència i transcripció de l'encapçalament dels capítols matrimonials d'aquell rajoler «del regne de Castella», amb la donzella manresana, Isabel Travessa, datats el 1593, de Manresa, AHNotarial. Un Llorenç de Madrid era conegut com a rajolaire que realitzà obres diverses en la Casa de la Generalitat els anys 1596-1597; els capítols donen notícia de dos, pare i fill; l'autor suposa que el protagonista dels documents és el fill. – J. P. E. [15.492]

Ignasi BAJONA OLIVERAS, *L'antic col·legi de Sant Ignasi de Manresa. Una crònica de les seves vicissituds* [Presentació d'Antoni BORRÀS I FELIU] (Monogràfics, 18), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1997, 327 pp.

De vicissituds aquell col·legi manresà, intítulat a sant Ignasi de Loiola, i per tant vinculat a la Companyia de Jesús, n'ha passades moltes entre el 1632 i el 1937, i només cal, per demostrar-ho, recordar les successives expulsions de jesuïtes de l'Estat Espanyol començant per la del 1767. No totes poden ésser objecte d'aquesta notícia, ans només la primera i la seva repercussió en el dit col·legi. De fet, només els dos primers capítols del llibre entren en el nostre camp, anterior a la primera expulsió el primer, posterior el segon. En el primer trobem sintetitzades publicacions anteriors [d'entre les quals destaquen les resumides dins ATCA, V (1986), 417-418, núm. 2663 i XVII (1998), 911, núm. 13.399]; i la trajectòria que va del 1606-1611, en què es establert casa i capella de jesuïtes a Manresa, els primers passos del col·legi el 1622, l'encàrrec de les aules de gramàtica i arts de la ciutat als jesuïtes el 1653, la separació entre la comunitat del col·legi i la de la Cova durant la primera meitat del segle XVIII, i l'inici de la construcció del 'col·legi nou' entorn el 1750, obres interrompudes per l'expulsió del 1767 (29-44). El capítol segon ja es basa en dades pouades directament dels arxius manresans (l'històric i l'administratiu de la Ciutat, i el del Centre Escursionista), i de l'Episcopal de Vic: després de l'expulsió, l'ensenyament al col·legi es reduí a un mestre de prime-

res lletres, a un de gramàtica i a un de retòrica, sota administració municipal, que el 1770 publicà unes *Ordenanzas que deberán observarse en las Aulas de Retórica y Gramática de la Ciudad de Manresa*, renovades el 1790 (47); el mateix municipi el 1797 qualificava la situació de ‚deplorable estado‘ (només actuava un substitut a primeres lletres i a gramàtica, sense ensenyament de retòrica) i iniciava els tràmits per al pas a Manresa dels Escolapis d'Oliana; el bisbe de Vic Francisco de Veyán recolzava el 1798 l'establiment d'escolapis al col·legi de Manresa (48-50), el rei accedia, però nasqué una contraposició dins l'ajuntament i el 1800 anà ple de manifestacions de diversos estaments religiosos i ciutadans a favor de l'Escola Pia (51-52). Són publicats en apèndix quatre documents relacionats el primer amb els moments inicials i el darrer amb les discussions del final del segle XVIII (295-300). Hi ha llista dels rectors (289). – J. P. E. [15.493

Florenci SASTRE PORTELLA, *L'Església menorquina durant el Regne privatiu*, dins *Regne privatiu*, 149-164.

Jaume SASTRE MOLL, *L'organització de Menorca el 1301*, dins «Mayurqa», 24 (1997-1998), 43-53.

En el *Pariatge* del 1301, Jaume II de Mallorca establia el seu dret a depurar les decisions preses en el moment de la conquesta, «que non solum iuri nostro preiudicium et adverse fuerunt, verum etiam prefate insule habitatoribus minime congruebant»; en conseqüència, replantejà les institucions cristianes de Menorca, començant per la divisió parroquial (149-152); suprimí totes les fundacions realitzades per Alfons II de Catalunya-Aragó (mercedaris, agustines, antonians, trinitaris), amb la sola excepció de Sant Francesc i Santa Clara de Ciutadella (155-157), i obligà els cavallers a subvenir les esglésies (159). Les darreres pàgines donen llista dels clergues menorquins documentats durant el Regne privatiu (160-161). El *Pariatge*, completat pel rei Sanç, presidí l'estructura religiosa de Menorca fins al 1795.

El segon títol es en gran part paral·lel del primer; es basa de forma més explícita en l'*Ordinatio Ecclesiae Minoricensis* inclosa dins el *Llibre vermell de Ciutadella*; i compara el del 1301 amb altres pariatges. – J. P. E. [15.494-15.495

Florenci SASTRE PORTELLA, *Don Pedro de Heredia, un gobernador de Menorca violento y conflictivo*, dins «XV Congrès, I/1», 365-376.

Objectiu de l'autor: «analitzar la imponent actuació de este individu, que sólo fue uno más de toda una serie de nefastos personajes, aunque sin duda el peor, que ocuparon la gobernación de Menorca durante los siglos XVI y XVII» (376), entre el 1594 i el 1598; hi ha l'enfilall d'abusos recordats i resumits en aquestes pàgines [que semblen basades en algun procés judicial] i que almenys en algun extrem es basen en Maó, AH, *Fons notarial* (374-375). – J. P. E. [15.496

Miquel Àngel CASASNOVAS CAMPS, *El Real Patrimonio en Menorca durante la segunda mitad del siglo XVI*, dins «XV Congrès, I/4», 37-49.

La documentació, base d'aquestes pàgines, és a Maó, AH, i permet a l'autor de dibuixar l'estructura jeràrquica dels responsables del Reial Patrimoni a la dita illa, els capítols d'entrades (delmes sobretot) i els de despeses (aquestes, reduïdes a dos quadres sinòptics dels anys 1554 i 1600, en què les despeses saltaren de 931 a 2544 sous: 48-49). Els superàvits foren esmerçats en doble direcció: l'assortiment de gra, normalment deficitari, i la construcció del castell de Sant Felip (46-47). – J. P. E. [15.497

Josep GALOBART I SOLER, *Els dos retauls de Sant Isidre de l'església parroquial de Santa Maria de Moià*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», núm. 21 (desembre 1999), 4-26.

Durant el segle XVII, la confraria de Sant Isidre de Moià contractà dues vegades, el 1628 i el 1696, la fabricació de sengles retaules dedicats a Sant Isidre dins la parroquial de Moià; els contractes, de Moià, AM, *Protocolos notariales*, i d'ACA, *Protocolos notariales. Manresa*, ací transcrits (19-20 i 25-26), com també ho és l'acta de constitució de la confraria de la Puríssima i de sant Isidre el 1643, conservada en el dit arxiu de Moià (21-24); el segon retaule era encomanat a l'escultor vigatà, Francesc Morató (13-16). – J. P. E. [15.498

Josep GALOBART I SOLER, *Argenteria, ornamentals i paraments litúrgics de l'església parroquial de Santa Maria de Moià, segons dos inventaris del segle XVII*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 161-186.

El segle i mig posterior al Concili de Trento es traduí a Moià en un augment de vitalitat que féu créixer el nombre de confraries, obligà a construir una parroquial més gran i assistí als inicis del Col·legi dels Escolapis (162-164); bona mostra d'aquella empena fou el creixement dels objectes destinats al culte, copsable en els dos inventaris dels anys 1606 i 1682, ací transcrits respectivament de Moià, AM, *Protocolos notariales*, i de Barcelona, ACA, *Notaris de Manresa* (176-184), i completats amb el de joies i ornamentals del cambril de la Mare de Déu de la Misericòrdia del 1696, també d'ACA (185-186). Hi ha, de més a més, un fragment d'inventari de la Confraria de Sant Miquel, del 1717, on consten un *Llibre del privilegi de la Confraria* i el *Llibre de la Confraria*, ja publicat (166-167). Els objectes d'orfebreria saltaren de setze el 1606 a trenta-un el 1682. – J. P. E. [15.499

Montserrat CODINA I VIDAL, *Notes històriques de Cal senyor Magí*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», núm. 20 (setembre 1999), 41-66.

Carles RIERA I FONTS, *Els Amigó, metges*, dins «Modilianum. Revista d'Estudis del Moianès», núm. 20 (setembre 1999), 67-88; i *Els Amigó, metges*. Addenda, núm. 21 (desembre 1999), 71-74.

Tant en la part expositiva com en la documental d'aquestes pàgines trobem notícia de transmissions de propietat d'una notable casa moianesa des del 1631, en què fou venuda i l'acta notarial de compra-venda transcrita de l'arxiu familiar (59-62); també ho és una certificació d'establiments a cens pagador al Reial Patrimoni del 1599 ençà, transcrita el 1855 del *Llevedor de les rendes del Rl. Patrimoni de Catalunya*, i certificació de precari pel mateix Reial Patrimoni, del 1658, tot del mateix arxiu familiar (59-64); hi ha arbres genealògics de les famílies Pujol i Puigllat (47-48).

És particularment dibuixat en aquestes pàgines Josep Amigó i Carner, l'activitat del qual cau plenament en el segle XVIII (70-73), coneguda i documentada ací en part per l'arxiu familiar esmentat (82) i en part per l'AH de Moià, *Fons de la Comunitat de Preveres* (77 i 81); intervingué en política com a síndic personer, membre d'un bàndol de prohoms contrari als pagesos (70-71); com a metge fou nomenat el 1790 'soci íntim' de la Reial Acadèmia Mèdico-Pràctica de Barcelona (72). Tres anys després, el seu fill Ramon Amigó i Clerch actuava en una 'Acadèmia literaria' organitzada per l'Escola Pia de Moià a honor del bisbe de Vic, Francisco de Veyán (72-73). – J. P. E. [15.500-15.501

Isidre PUIG SANCHIS, *El retaule dels Sants Joans del convent de Sant Francesc de Montblanc. Noves consideracions sobre el pintor Pere Teixidor*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 17 (1999), 91-108.

Amb motiu de publicar la nova documentació relativa a Pere Teixidor, l'autor resumeix la història de Sant Francesc de Montblanc, dins la qual no manca la notícia que durant la Guerra de la Independència, els llibres d'aquell convent «s'aprofitaren per a la realització de la municció per als

soldats» (93; croquis de l'església: 101); també allò que és conegut de les obres del dit pintor lleidetà (94-100). Són aplegats en apèndix nou documents que citen el pintor esmentat, tres dels quals ja publicats, i els altres d'alguna manera transcrits de Lleida, Arxiu de la Paeria, *Llibre de seguretats, Consells generals i Protocols notariais*: van del 1410 al 1447 (102-108). – J. P. E. [15.502]

Jaume FELIP SÁNCHEZ, *L'ermita i el retaule de Sant Joan Baptista de Montblanc (segle XVI)*, dins «Aplec de treballs. Centre d'estudis de la Conca de Barberà», 17 (1999), 63-74.

Les primeres pàgines recorden algunes notícies de l'ermita, on féu estada la darrera comtessa d'Urgell, la infanta Elionor, del 1414 al 1430, i del retaule de Sant Joan, destruït el 1936, fragments del qual són salvats a Montblanc, Museu Comarcal. L'aportació documental consisteix en la transcripció d'uns comptes d'obres, del 1569 (71), i de l'inventari dels béns de l'ermita, del 1573, dins el qual consten tres llibres litúrgics: un missal, un llibre oficier i un breviari (73); ambdós documents són a Montblanc, AP, *Inventaris i registres* (71-74). – J. P. E. [15.503]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Dues lletres de la cort de la vegueria de Montblanc i la resposta a una d'elles (1318-1319)*, dins «Aplec de treballs. Centre d'estudis de la Conca de Barberà», 17 (1999), 9-14.

Els tres textos es conserven a Cervera, AHC, *Fons municipal. Registre de la cort de la vegueria*: pertanyen a la correspondència creuada entre les vegueries de Montblanc i de Cervera demanant si i en quina data havia estat feta una crida publicant el termini de presentació de drets a l'herència d'un cavaller de Montblanc. – J. P. E. [15.504]

Valentí GUAL VILÀ, *Occitans lladres de bestiar i moneders falsos, bandolers i fautors. Montblanc i rodal a l'Alta Edat Moderna*, dins «Aplec de treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 17 (1999), 33-48.

El volum de Poblet, Arxiu, *Armari II, calaix 19*, documents 10, 14 i 11, respectivament, ultra permetre de conèixer l'estructura o composició de la cort o tribunal de Poblet per a les seves baronies, conté «documentació d'un impressionant interès històric» (37), d'entre la qual l'autor ha resumit les declaracions, els fets i, si s'ha conservat, la sentència de tres processos, datats el 1549, el 1557 i el 1624, tots a càrrec de gavatxos, pels temes indicats en el títol. Donen a conèixer una de les manifestacions de llur immigració durant els segles XVI i XVII. – J. P. E. [15.505]

Josep CERDÀ I BALLESTER, *Las visitas pastorales y la orden militar de Montesa. Conflictos jurisdiccionales entre la orden y el ordinario de València en la iglesia parroquial de Montesa (1386-1681)*, dins «Memoria Ecclesiae», XIV (1999), 111-122.

Per la butlla fundacional el dret de visita requeia en l'abat de Santes Creus i en el mestre de l'Orde de Calatrava, els quals, de més a més, posseïen dret de patronat damunt la parròquia. Per la seva banda, el bisbe de València també pretenia de posseir-lo i en el pas del segle XVII al XVIII tant l'orde com l'arquebisbe feren estudiar i publicar una dotzena de defenses del dret respectiu (dues d'anònimes per part de València; les de Bonaventura de Tristany Bofill i Benach, i Hipòlit de Samper per part de l'orde: 112-113); la situació es complicava pel fet que des de darreries del segle XVI el gran mestre de l'orde era el rei, i perquè tots havien d'actuar dins el marc dels *Furs de València*. De fet existeixen tres tipus d'actes de visites, conservades en còpia de començaments del segle XVIII a Madrid, AHN, *Órdenes Militares*; les de visita d'autoritat diocesana entre el 1386 i el 1520 (115-117) a completar amb les protestes de l'orde des del 1574 (118); les dels visitadors generals de l'orde (119) i les de visitadors per delegació reial (121 i nota 22). – J. P. E. [15.506]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Assassinat sacríleg d'un menoret a l'església de Santa Llúcia de Morella: un casus iuris asyli' a la Baixa Edat Mitjana*, dins «Boletín de amigos de Morella y su comarca», XIII (1992-1993), 43-72, i XIV (1994-1995), 17-51.

La primera part de l'estudi reconstrueix els fets d'aquell assassinat comès per qui era el mestre d'obres tant del convent de framenors com de Santa Maria de Morella en la persona d'un franciscà diaca; l'assassí corregué a refugiar-se a Santa Maria, on s'emparà en el dret d'asil per defugir la justícia, cosa que provocà conflicte de competències; aquest arribà a Pere III el Cerimoniós i deixà constància a l'ACA, *Canc.*, reg., d'on són transcrites les lletres corresponents, que han conservada la memòria del crim, ocasió per a transcriure d'altres documents del mateix fons relatius a la Morella del segle XIV. La segona part resumeix doctrina i pràctica del dret d'asil segons la canonística i les lleis civils del temps, entre les quals no manquen les prescripcions dels *Furs de València* o les constitucions de cort relatives al dret esmentat (45-49). – J. P. E. [15.507-15.508]

Carole PUIG, *Le peuplement de la vallée de Mosset (Pyrénées Orientales) à partir de données historiques et archéologiques (IXe-XIVe s.)*, dins «Études Roussillonnaises», XV (1997), 169-180.

El primer esment escrit de la vall de Mosset és del 850; des d'aleshores, les referències escrites, moltes ja publicades, d'altres en documentació de Perpinyà, ADPO, es multipliquen, tant en relació als masos i a les esglésies (170-173), com a les fortificacions i a la població (174-175), i al desplaçament lent de les cases a la vora del 'castrum' (176); els segles XIII i XIV són també documentats els masos esparsos (177). Hi ha bibliografia (179). – J. P. E. [15.509]

G. ROSSELLÓ BORDOY, *Un document més per a la història de Muro*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 455-458.

Presentació i transcripció de la liquidació de comptes de fabricar la pica/lavatori per a la sagristia dels Mínims de Muro el 1739; es conserva a Palma de Mallorca, Museu de Mallorca, resta de l'arxiu particular dels Togores romàns en llur casa senyorial. – J. P. E. [15.510]

Xavier JORBA I SERRA, *Bandositats al terme d'Òdena. Un exemple de principis del segle XVI: els Aguilera del Mas Aguilera de la Costa, els Grau del Mas Guarro*, dins «Miscel·lanea Aqualatensia», IX (1999), 271-290.

Tant en la documentació notarial conservada a Igualada, AHC, *Fons de Santa Maria*, com en l'existent a l'ACA, *Notaria d'Igualada*, consten les paus fetes per bandositats els dos primers decennis del segle XVI (272-273). Segueix resum de l'augment de terres vinculades a un dels masos Aguilera o Grau per establiment o compra de masos rònecs (285-289) fins que el 1519, per establiment al primer de dos masos abans arrendats als Grau, esclatà la bandositat amb incendi de palls i tot el demés transcrit de les actes judicials (280-286); hi ha fotografia d'un cartell de deseiement (280). Hi ha bibliografia (289-290). – J. P. E. [15.511]

Xavier JORBA I SERRA, *L'aparició dels ravalers rurals durant el segle XVIII. Estudi d'un cas concret: el Raval de l'Aguilera d'Òdena*, dins «Miscel·lanea Aqualatensia», IX (1999), 291-307.

Encara que segons els recomptes oficials la població d'Òdena hauria crescut poc durant el segle XVIII (de 358 a 370 veïns entre el 1717 i el 1787), la realitat sembla corregir-los, car hom construí nova església parroquial més gran i augmentà el nombre de masos, tal com demostra documentació diversa, sobretot notarial, d'Igualada, AHC; sense que manqui el cas de masos establerts a nou emfiteuta, els nous masos naixien per divisió de la terra d'un de més gran amb el compromís de construir mas també en el menor (295-296); altra forma de divisió fou la venda a

carta de gràcia tant de parts d'un mas com de parts de terra convertible en horts (297-298); d'aquesta manera, parcel·les diverses de la propietat d'un mas gran, l'Aguilera, es convertirien en el Raval de l'Aguilera, d'acord amb un esquema de contracte ací explicitat (300-301). Hi ha bibliografia (305-306) i croquis de les particions (207). – J. P. E. [15.512]

Pau VICIANO, *Capital mercantil i drets feudals en la difusió de la canya de sucre al País Valencià. La senyoria d'Oliva a l'inici del segle XV*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», 32 (1999), 151-166.

A base de documentació de València, ARV, *Governació, Cancelleria, Mestre racional i Protocols notarials*, l'autor confirma que l'èxit esclatant del canyamel fou resultat del «protagonisme dels mercaders, en una lucrativa aliança amb els senyors» (152), tant en gestió directa de plantacions com estimulant la producció, sense excloure procediments coercitius, i Oliva en seria una mostra (153): atregué inversions fins i tot de la hisenda reial i no cal dir, de privades, sempre, però, amb cooperació de la senyoria, que el 1433 facultava un empresari a disposar a plaer de cent-vint fanecades entre dues zones d'horta (157-158) i de tota l'aigua necessària a la plantació, parcialitat que es repetia envers d'altres empresaris (160); una fanecada de canyamel rendia el doble que una de blat (162); però no és documentat si el productor privat podia vendre el sucre on volgués. – J. P. E. [15.513]

Balbino VELASCO BAYÓN, *Comportamiento de los carmelitas en tiempo de peste*, dins «Carmelus. Comentarium ab Instituto Carmelitano editi», 46 (1999), 102-112.

Aquestes pàgines repassen cronològicament les situacions de pesta, i comencen recordant els estralls de la Negra a Catalunya vora mitjan segle XIV; el primer fragment textual transcrit es refereix a la de Peralada 1479; és de Francesc Font, *Relaciones de conventos de Cataluña*, 1636, inèdites a Roma, Archivum Generale Ordinis Carmelitarum (103); són més extenses les relatives a la que afectà Olot el 1650, tretes d'escrits diversos d'Olot, Arxiu del Convent del Carme, i de Josep Cabrer, *Carmelític jardín catalán*, de Barcelona, Arxiu Provincial del Carme Calçat (104); segueixen notícies de València, relatives al capteniment dels frares en les diverses falconades de pesta, aplegades per Francesc Gabaldà, Josep Martí, o consignades en les *Actas de los capítulos provinciales*, ara a València, ARV, *Clerecia, Llibre 344*, o en els *Quinque libri conventus carmelitarum Valentinerum*, de Madrid, AHN, *Códices*, 426B (105-106). – J. P. E. [15.514]

Maria Teresa FERRER MALLOL, *Discòrdies entre la petita noblesa urbana i els homes de vila a les terres meridionals valencianes en el primer terç del segle XIV*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 301-312.

Maria Teresa FERRER MALLOL, *La conquesta de les comarques meridionals valencianes per Jaume II*, dins «Quaderns de Migjorn. Revista d'Estudis comarcals del sud del País Valencià», 3 (1998), 9-26.

El pas de la corona de Castella a la catalanoaragonesa de la part sud del Regne de València comportà la necessitat de precisar quins eren els drets dels cavallers i quins els de les universitats en una zona que s'havia de mantenir a la defensiva de les incursions que partien del veí regne sarraí de Granada; ací són reportats els casos que foren consultats a Jaume II, coneguts per ACA, *Canc., reg. i CRD*, i que calgué solucionar. És particularment documentada la dita problemàtica a Oriola, on els cavallers eren exclosos dels càrrecs municipals, a diferència d'Alacant i d'Elx; hi hagué avalots en el consell general del 1325, i revisió de les institucions municipals, que substituï el consell general per un de quaranta jurats i acceptà cavallers per al càrrec de justícia.

El segon títol només m'és conegut per referència. – J. P. E. [15.515-15.516]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *Una oligarquía fronteriza en el mediodía valenciano. El patriciado de Oriuela. Siglos XIII-XV*, dins «Revista d'Història Medieval», 9 (1998 [1999]), 105-126.

A base d'estudis previs i de documentació inèdita del Archivo Municipal d'Oriola, *Contestador*, l'autor recorda la situació fronterera de la vila d'Oriola i l'obligació d'assegurar la col·laboració en la defensa, cosa que comportava mantenir cavall i armament en forma; això propicià la formació d'un grup de 'milites', que aprofitaren a favor seu aquella situació, tant a la vila com en el Regne (107-109) per mitjà del control econòmic de la contrada (110-112), i del poder polític local en totes les seves manifestacions, religiosa inclosa (113-117); formaven la confraria d',hòmens a cavall', que el 1417 comptava cent trenta-quatre membres i eren el patriciat de la vila (120-125). – J. P. E. [15.517]

Juan Antonio BARRIO BARRIO, *La intervención real en la ciudad de Oriuela a través de la implantación de la insaculación en 1445*, dins «XV Congrés, I/1», 23-34.

L'autor reporta les vicissituds de la introducció de la insaculació com a forma de nomenament de càrrecs ciutadans, els protagonistes de la qual haurien estat la reina Maria, muller d'Alfons IV, i el president del consell reial, bisbe de Lleida, [García Aznárez de Añón]; de fet, el 1445 foren anul·lades les normatives anteriors i, tot i la contraposició dels consellers oriolencs, la reina establia la insaculació, en la qual els ciutadans posseïdors de cavall i armes entraven en la bossa dels cavallers, i els altres en les de ciutadans majors i menors, 39, 33 i 53 respectivament (28-29); es donaren casos de difícil col·locació (32). – J. P. E. [15.518]

Vicenç SUBIRATS MULET, *La possessió de la terra a la comanda d'Orta (segles XIII-XVIII)*, dins *Actes Territori*, 917-932.

Entre dos documents cronològicament extrems, ací transcrits (927-932), el primer, establiment de mas i terres el 1259 (Madrid, AHN, *Órdenes militares. Orta*), i el segon uns capítols per a la compravenda en subhasta de l'establiment d'altre mas i terres, del 1709 (Horta, AHM), l'autor aplega informació sobre «les principals formes de possessió i d'explotació de la terra» (917), amb l'ajut de fragments de reconeixements de senyoriu en capbreus dels anys 1573, 1624 i 1655 (Madrid, AHN, *Órdenes militares*, llibres 1872-1877), on consten censos i parts pagades al senyor directe. – J. P. E. [15.519]

Pedro LÓPEZ ELUM, *Elements de terrisseria per a la producció del sucre (Paterna i Manises, segle XV)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 32 (1999), 67-81.

Segurament per la minsa producció, Jaume I eximí el canyamel de pagar delme el 1268 i a començaments del segle XIV n'arribaven de Sicília noves varietats i menestrals especialitzats. Però la gran extensió agrícola i industrial del canyamel es produí en la primera meitat del segle XV tant a la Safor com a la Plana; la producció del sucre és descrita per Martí de Viciana, Gaspar Escolano, Josep A. Cabanilles i Gregori Maians (74-75), i requeria tipus i formes diversos d'estris de terrissa, que, si era possible, eren fabricats 'in situ' (78), altrament eren comprats a Paterna fins que la Guerra de les Germanies destruï les bòviles (79) i aleshores també se'n fabricaren a la Safor (80). Hi ha llista de contractes entre mestres sucres i terrissaires de Paterna o de Manises entre 1405 i 1503, documentats a València, ARV o APPV, *Protocols notarials* (80-81). – J. P. E. [15.520]

Philip DAILEDER, *The Vanishing Consulates of Catalonia*, dins «Speculum. A Journal of Medieval Studies», 74 (1999), 65-94.

L'autor resumeix així aquestes pàgines: el poble tingué en la creació i manteniment dels consuls catalans un paper més actiu d'allò que normalment és reconegut. Fins i tot quan els reis catala-

noaragonesos crearen consolats ho feren més per respondre al desig popular de posseir institucions garants de la seguretat de la gent que per respondre a les necessitats administratives, car la corona preferia potenciar la seva pròpia institució, la Pau del rei, i així desaparegueren els consolats. L'autor concentra la seva atenció en el de Perpinyà, única població catalana que hauria fet reviure el consolat en data nés tardana, cosa que permet de saber què succeí en el pas del segle XIII al XIV (67). La base documental, ultra la constituïda en l'Arxiu Municipal de la vila, es troba en el *Liber diversorum privilegiorum*, de Perpinyà, Médiathèque Municipale, ms. 83, transcrit en la part inicial del cartulari de Perpinyà (París, BN, lat. 9995), per l'aplec de J. B. Alart, *Privileges et titres relatifs aux franchises... de Roussillon et Cerdagne*, Perpinyà 1874, per *Les coutumes de Perpignan*, de J. Massot-Reynier, Montpeller 1848, i pels *Documents historiques de la ville de Perpignan*, d' H. Aragon, París 1922, amb constant referència a fons paral·lels d'altres ciutats catalanes. – J. P. E. [15.521]

Patrice ALESSANDRI, *Les artisans de la terre: les potiers de Perpignan, XIVe-XVIIe s.*, dins «Études Roussillonaises», XV (1997), 181-200.

L'autor es fixa en la relació entre la documentació escrita i els resultats de l'activitat arqueològica (181-182). Els menestrals es concentraven a Perpinyà en la parròquia de Sant Jaume (184 i 185) i els ollers en els carrers de les Olles, dels Ollers i del Pou dels Ollers; la documentació aplegada sobre els ollers és completada amb la relativa a la confraria, ubicada en l'església del Carme i documentada des de la segona meitat del segle XVI per les actes de les reunions dels confreres (187-188). Els resultats de les excavacions permeten de conèixer tant les tècniques de fabricació, com la utilització de les peces de terrissa perpinyanenca. Hi ha nòmina d'ollers assistents a les reunions (196-197), bibliografia (198-199) i glossari de mots tècnics amb llur definició, només en francès [en els documents els mots es deuen trobar en català: hauria estat convenient que hagués figurat el nom perpinyanès autèntic]. – J. P. E. [15.522]

Àngel CASALS, Montserrat COBERÓ, Flocel SABATÉ, Carles SANTACANA, *Història de Piera*, Lleida, Pagès editors 1999, 432 pp.

Després de les presentacions oficials i dels capítols dedicats a la descripció del marc geològic, paleontològic i físic (17-65), la secció següent, *Prehistòria i història antiga*, de Montserrat Coberó (68-109), ens presenta els primers textos pierencs, en la inscripció, 'l'ltirda' d'una moneda ibèrica (91 i 98) i en la ben visible d'un denari romà de bronze (105); una de les il·lustracions de l'apartat corresponent al món romà reporta una escena familiar amb un infant aprenent de lletra (104). Flocel Sabaté ens recorda la *Història medieval*, on els fragments textuals transcrits s'entreteixeixen dins la seva exposició de l'ocupació definitiva del territori de marca fronterera i de la delimitació del castell termenat, de la vida en algun dels nuclis de població o en masos, dels mitjans de producció i de subsistència, de la progressiva imposició del sistema feudal aquesta vegada en mans de la casa comtal i de l'església de Barcelona, de la renda feudal, de l'empenta de la vila, de l'estructura del govern municipal, de la constitució en sotsvegueria, de la religiositat entorn la parròquia i el degà, del senyoriu de l'abadessa de Pedralbes, de la participació en les empreses de la corona, i dels fenòmens del trànsit vers l'Edat Moderna (111-253). Àngel Casas sintetiza la *Història moderna*, començant per la recuperació després de la reculada demogràfica del 1350 ençà; la conjuntura favorable de la segona meitat del segle XVI es manifesta en la taula d'oficis del 1555, la qual, comparada amb la del 1691 permet de veure l'augment en professionals universitaris o semblants, com l'existència d'apotecari, capellà, frare i sobretot de quatre metges, on no n'hi havia cap (262); el temps del Barroc, també a Piera fou de plets, de violència i de guerres i, per aquestes, de forts endeutaments; de classes socials ben delimitades i amb uns llaços de sang que enfortien les separacions, i de religiositat, que a Piera tenia la màxima expressió en la devoció al Sant Crist (255-291). Com a tot Catalunya, el segle XVIII representà el capgirell institucional i la introducció del cadastre, l'augment de la població, el creixement del cultiu de la vinya per a

exportació, i algun conflicte nou entre ajuntament i parròquia (292-303). Hi ha glossari de mots poc usuals (422) i taula onomàstica (423-431). – J. P. E. [15.523]

Jordi VILAMALA SALVANS, *Els francesos a la Plana de Vic, del tractat de Cateau-Cambresis (1559) al tractat dels Pirineus (1659)*, dins *Catalunya i Europa*, 163-172.

Estudi-sondeig sobre parròquies de la Plana de Vic o veïnes realitzat sobre la base de documentació i de textos de Vic, AE, (*Llibres de matrimonis, Consuetes*) i Biblioteca Episcopal, i de la BU de Barcelona (P. F. Baylina, *Memorias históricas del Colegio Literario de Santo Tomás de Riudeperas...*), i dividit en dos períodes: 1559-1620 i 1625-1659; l'autor ha procurat d'aplegar notícies de les vint-i-nou parròquies saquejades pels soldats francesos entre el 10 de novembre i el 9 de desembre del 1654. Establert el caràcter bàsicament sedentari dels gavatxos immigrants, l'autor exposa i redueix a quadre els matrimonis, un dels contraents dels quals era gavatx, i llur qualificació laboral (165-167). Un altre apartat és dedicat a la invasió bèl·lica del 1654, l'itinerari de la qual estableix (168-169); croquis de trajectòria: 172) i reporta testimoniats de les malvestats comeses en aquella ocasió (169-170). – J. P. E. [15.524]

Josep M. MIRÓ ROSINACH, *Esteles funeràries discoïdals i tapes de sepultura amb heràldica*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 28-34.

Les dites esteles funeràries es trobaven en l'antic cementiri de Poblet, desafectat en construir la nova murada en temps de Pere III el Cerimoniós, per a la qual foren aprofitades; l'autor n'ha recuperades una que porta inscripció gòtica d'Elicsén de Tàrrega (29-30), i dues de Joan i Antònia de Navés, del segle XVI (32), totes transcrites. – J. P. E. [15.525]

Valentí GUAL VILÀ, *Sobre les morts de dos traginers (1554 i 1586) i la forca com a destí (1623)*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 6 (1999), 65-82.

Els fets passaren en la baronia de Poblet i són coneguts per la sèrie de *Processos criminals* conservats en l'Arxiu del dit monestir, *Armari II, calaixos 19, 23 i 9*, respectivament, datats el 1554, 1586 i 1614. Tots tres encausaven algú d'assassinat i interessen l'autor, que en resumeix les declaracions, en tant que mostra del funcionament d'una cort baronial, la de l'abat de Poblet, en els temps moderns. – J. P. E. [15.526]

Damià VIDAL I RODRÍGUEZ, *El segrest de la possessió Son Axartell de Pollença (segle XVII)*, dins «Boletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 429-454.

Acusat d'haver assassinat un familiar del Sant Ofici, Jaume Axartell fou encausat i condemnat a una multa de més de mil lliures; insolvent, li fou incautada la propietat pairal de Son Axartell, cosa que ocasionà les queixes dels qui havien comprats censals amb garantia de la dita propietat. La documentació corresponent és gairebé tota aplegada en un lligall de Pollença, Arxiu de Can Danús, ABD 1169. Resumit l'afer, és ací donada la taula cronològica dels successius documents, que s'allargassen entre el 1628 i el 1658 (433-444). Les darreres pàgines transcriuen catorze d'aquells documents; en destaca la sentència de la mateixa inquisició establint la precedència dels creditors a l'hora de cobrar (446-448). – J. P. E. [15.527]

Josep M. SANS I TRAVÉ, *La carta de franquícia de Preixana (l'Urgell) atorgada pel monestir de Vallbona (11 d'agost de 1228)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 757-783.

La dita carta de franquícia, desconeguda fins ara, es troba en l'arxiu del monestir de Vallbona de les Monges, *Pergamins. Segle XII* (!), núm. 21; ací transcrita (782-783), és analitzada des d'un punt de vista històric, aplegant les notícies proporcionades per documentació entorn Preixana, inicialment part del castell termenat de Verdú (758); la introducció ens posa davant els ulls un retall dels dos segles en un dels quals Tàrrega fou restaurada i fortificada, i en l'altre fou conquerida Lleida i tingué lloc la donació del senyoriu de Preixana a Vallbona de les Monges, ja en el segle XIII; dos segles en què primer els Anglesola contribueixen a la repoblació fins a les portes de Lleida i, ja conquerida aquesta, entra Guillem de Cervera, família que féu la donació esmentada (758-773). Les pàgines següents analitzen els elements de la carta de franquícia, amb particular atenció a les concessions de drets al conjunt dels repobladors (774-777) i la repercussió en el futur del poble (778-780). – J. P. E. [15.528]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Carta puebla de Raimat (Lleida)*, dins «Analecta Sacra Tarraco-nensia», 71 (1998), 203-212.

Resumits els fets de la conquesta de Lleida el 1149, a la qual contribuí Guerau de Jorba i en rebé el senyoriu de Raimat, són presentades les dues cartes de poblament dels anys 1157 i 1162, ací reproduïdes en fotografia i transcrites de Lleida, Arxiu de la Catedral, *Calaixos 200 i 221* (206-210). Les dues pàgines següents estableixen la cronologia de les intervencions documentades a Raimat entre el 1157 i el 1423 [però aquest any és impossible que «el rey don Fernando» concedís cap salconduit, car el d'Antequera s'havia mort el 1416 i el Catòlic trigaria trenta anys a néixer]. – J. P. E. [15.529]

Jordi MORELLÓ BAGET, *Les tècniques de la repartició fiscal en una vila del Camp de Tarragona: Reus en el període 1462-1480*, dins «XV Congrés, I/4», 191-202.

La repercussió damunt la població civil de les guerres i altres esdeveniments d'aquells dinou anys fou més de natura econòmica que bèl·lica i la local és coneguda per Reus AHC, *Actes municipals*. Establerta la cronologia de les talles (194-196), la fórmula impositiva podia ésser senzilla i igualitària (tret el 10% de pobres i miserables) o a tres mans, és a dir, «per sou e lliura», que exigia estimes prèvies de la riquesa personal (197-198). El 1466, cada una de les tres mans es multiplicà per tres i calgué nova estima, realitzada el 1469 (199) i encara el 1475 (201), en què fou introduït un sistema mixt (cinc sous per cap i el restant distribuït en nou mans), que s'aniria repetint. – J. P. E. [15.530]

Salvador J. ROVIRA I GÓMEZ, *Els marxants occitans de Reus (1607-1620)*, dins *Catalunya i Europa*, 181-187.

El buidatge dels llibres notariais de Reus, ara a Tarragona, AH, ha proporcionat notícia de noranta-vuit marxants gavatxos, els quals, contra allò que és demostrat en d'altres casos d'immigració occitana, no procedien de molts, ans només de tres bisbats del Llenguadoc: Clar-mont, Santa Flor i Tula; ací tenim llista nominal dels procedents de cada un dels tres bisbats, amb clar predomini de Clar-mont (182); altra característica és la constitució d'almenys trenta-vuit societats de marxants gavatxos entre el 1604 i el 1620 (182-183). També s'han localitzat tres-centes seixanta-nou escriptures notariais de reconeixement de deute per un import de 20.672 lliures, nombre d'elles resumides ací (184-185). La mercaderia era constituïda de peces de roba fabricades a Reus mateix i de drap importat de França. Hi ha informació particular d'alguns d'ells (186-187). – J. P. E. [15.531]

Miquel SITJAR I SERRA, *La creació del dret a la vall de Ribes*, dins *Actes Territori*, 913-916.

El primer document que modifica els drets ancestrals a la utilització comuna de les pastures és la donació del comte de Cerdanya al monestir de Ripoll de les de la Vall de Núria, confirmant als homes de la vall de Ribes el dret a tallar-hi bosc; la pèrdua de les pastures era compensada amb l'alliberament de l'impost de la lleuda al mercat de Ripoll; era el 1088; el 1458 també els eximia de taxes, portatges i pontatges en tot Catalunya, tret de la lleuda. D'altres drets afectaven només parròquies concretes; i així Queralbs tenia un *Llibre d'actes, tant de privilegis com d'altrament... del lloch i parròquia de Queralbs...*, del 1571; i Planoles el *Plec d'actes closos. Trasllat autèntic dels privilegis... del lloch y parròchia de Sant Vicens de Planoles*, ara a Puigcerdà, AHC. Prescindint de la competència entre poblacions, hom endevina darrere els textos legals una defensa comuna de drets ancestrals comunitaris damunt un bé tan important com són les pastures, defensa que hauria estat més forta durant la primera meitat del segle XV fins a obtenir els *Privilegis* del 1458. Caldria clarificar l'exempció de la lleuda, també exceptuada el 1458. – J. P. E. [15.532]

Miquel dels Sants GROS I PUJOL, *El Registre de l'Almoïna del Monestir de Ripoll. Documents dels segles X-XII*, dins «Annals 1995-1996. Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès», Ripoll 1997, 79-89.

Els vint-i-dos resums de documentació datada entre el 949 i el 1189, ací transcrits (82-89) s'han salvat en un registre de Vic, Arxiu de la Mensa Episcopal, 1005A; també hi ha una llista, escrita entorn el 1800, de les parròquies, on la dita almoïna posseïa drets amb la localització dels respectius documents dins l'arxiu, que també informa de l'existència de pergamins i d'un cartulari antic (79-80). – J. P. E. [15.533]

Francisco CASTILLÓN CORTADA, *Inventario litúrgico de la catedral de Roda de Isábena*, dins «Aragonia Sacra», XIII (1998 [1999]), 243-254.

Resumit l'origen de la Seu de Roda, refugi de la de Lleida mentre aquesta fou musulmana, l'autor aplega documentació relacionada amb el canonge responsable del culte, el sagristà, i transcriu les parts dedicades a objectes de plata (425-426) i a ornaments i roba blanca (246-250), d'un inventari pres el 1690; i en apèndix, sis altres documents, tots del segle XVII, sobre alguns objectes relacionats amb el culte: campanar, seu del bisbe, orgue, imatge, rellotge i cera (250-254); tots transcrits de Lleida, Arxiu de la Catedral, *Prestatge VI. Notaris*. – J. P. E. [15.534]

Josep FORMIGA BOSCH, *La Roqueta o la torre de l'Esparra, una construcció medieval al llarg dels segles*, dins «Quaderns de la Selva», 11 (1999), 125-160.

Amb dades d'arxius locals i comarcals de la Selva, de l'Empordà i de l'ADG, l'autor aclareix primerament quins foren els amos de la torre de l'Esparra, anomenada la Roqueta, exposats per ordre cronològic en un quadre. Després estudia les possessions rústiques vinculades a la torre, la seva evolució al llarg dels segles a través de diversos capbreus, la situació dels pagesos i els mals usos a què estaven sotmesos, així com les prestacions i rendes que rebia l'amo, exposat i resumit tot en quadres. També s'esmenta el canvi de mans d'alguns masos, les peripècies dels canvis de propietari de la jurisdicció i la reserva de terra (un 4% de les possessions) a favor dels successius senyors de la Roqueta. – J. de P. [15.535]

Laure VERDON, *Sens et expression de l'aide dans les serments de fidélité roussillonnais aux XIe et XIIe siècles*, dins «Homm. Bonnassie», 293-298.

L'autora es fixa en l'expressió d'ajut (adjutor / adjutorium) en els juraments de fidelitat dels anys 1075-1188 conservats a Perpinyà, Arxius Departamentals dels Pirineus Orientals, completats amb els del *Liber Feudorum Maior*. Tot i les variants, es veu clar un formulari fix, dins el qual no

mancava l'esmentat ajut. L'autora hi troba cinc variants de formulació: la positiva genèrica i global; la negativa detallada; la negativa amb esment particular dels béns del senyor; la negativa amb esment de béns concrets o del castell; i la també negativa, amb esment de la fidelitat bàsica (294-295). Durant el segle XIII tendeix a imposar-se la fórmula positiva, però l'obligació d'ajut pot ésser formulada de manera més genèrica o més concreta; des de darreries del segle XI fidelitat s'uneix a ajuda; durant el segle XII, 'adjutorium' implicava servei vassallàtic (296-297). Són transcrits dos textos de l'ADPO, de la segona meitat dels segles XI i XII (298). — J. P. E. [15.536]

Laure VERDON, *La femme en Roussillon aux XIIe et XIIIe siècles. Statut juridique et économique*, dins «Annales du Midi», 111 (1999), 293-309.

L'ADPO, Sèrie H, en particular el *Cartularium Mansi Dei*, el fons 1B de la procuració reial, el *Liber feudorum C*, els protocols notariais més antics (3E1) dels anys 1261 i posteriors, i el *Cartulaire roussillonnois* de Bernard Alart són a la base d'aquest estudi que vol fer conèixer la situació jurídica de la dona al Rosselló dins l'actual florida d'estudis sobre el tema, fixant-se en les formes diverses d'herència (paterna o materna), fins a la situació de pubillatge, sempre en funció de la conservació de la 'domus' (294-299); en l'estatut jurídic d'esposa, hi ha d'una banda la pèrdua de drets a la casa dels pares, de l'altra el 'sponsalitium' i la 'donatio propter nuptias' i el dret de co-gestió del patrimoni de la nova família (299-302); i en la situació de viduïtat (sempre propietària de dot, també del 'sponsalitium' i de la 'donatio propter nuptias' en cas de seguir 'casta et sine viro': 303-306). Hi ha tres fragments de testaments (306-307), tres de matrimoni (307-308) i dos de fórmules de renúncia (308-309). — J. P. E. [15.537]

Géraldine MALLET, *Les cloîtres-cimetières du Roussillon*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 33 (1998), 417-434.

Els claustres de les esglésies perpinyaneses (Sant Joan, St. Domènec, St. Francesc, el Carme) tenien una funció essencialment funerària. Una inscripció, recol·locada al costat de la porta de la catedral de Sant Joan, certifica que l'iniciador del claustre, fou Guillem Jordà (432; cf. 418-420); aquella obra fou acabada el 1334, segons la darrera de les deixes documentades en el *Cartulari Alart* de l'AM (420 i 433); hi ha d'altres inscripcions funeràries (424-425). Als antics convents franciscans de Vilafranca de Conflent i de Cotlliure, les excavacions han demostrat l'existència de cementiris semblants. — J. P. E. [15.538]

Bernard DOUTRES, *La circulation monétaire à la fin du XVe siècle*, dins «La Pallofe», núm. 40 (novembre 1998), 43-54.

Els canvis de sobirania al Rosselló entre els reis de Catalunya-Aragó i els de França, ultra el normal moviment comercial es manifestaren en les inscripcions tant de les monedes batudes a la ceca de Perpinyà com de les barcelonines i d'altres procedències, ací reproduïdes (48-52); també ho són algunes de les monedes (54). — J. P. E. [15.539]

Miquel Àngel MARTÍNEZ I RODRÍGUEZ, *Felip IV o Lluís XIV? El dilema de la noblesa catalana al Rosselló*, dins *Catalunya i Europa*, II, 97-104.

Consumada la separació pel Tractat dels Pirineus i establert el Consell Sobirà del Rosselló després del memorial de Ramon Trobat (98-99), la documentació de Perpinyà, ADPO, 2B 38, i de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, permet de refer breus prosopografies tant de les famílies més decidides políticament a favor de l'agregació a la monarquia francesa (99-100), com de les que de més a més hi col·laboraren militarment (101-102), també de les més significades a favor de la

monarquia hispànica, on són transcrits quatre fragments. Però no mancaren casos de mobilitat des d'aquest grup als dos precedents (102-103). – J. P. E. [15.540]

Josep Me MARQUÈS I PLANAGUMÀ, *Canadal i Caneres, serrells del Roure*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 32 (1999), 99-111.

En el *Llibre dels Racionaris de la vila i castell de Llers*, de Gregori Pellisser, escrit el 1730, s'afirmava un dret de patronat de la família Canadal sobre el priorat de Santa Maria del Roure. Estudiada la documentació referent al patrimoni dels Canadal, que es conserva a l'ADG, *Pergamins de la Pia Almoïna*, l'autor estableix la genealogia de la nissaga troncal dels Canadal des del 1166 fins al 1513 i la de les seves diverses branques: els Canadal des Pic (1362-1470), els Canadal de Montmarí (1320-1444), els Canadal de Gorgues (1306-1422) i els Canadal de Llers (1334-1422). Amb altra documentació de l'ADG l'autor certifica que el dret de presentació del priorat del Roure havia estat de l'abat de Sant Genís de Fontanes, venut als pabordes de la confraria del Corpus de Darnius pel preu de 20 lliures el 1417. Res a veure, doncs, amb els Canadal. – J. de P. [15.541]

Jaume CASTILLO SAINZ, *Els conflictes de l'aigua a la Safor medieval*, Gandia, CEIC Alfons el Vell 1997, 166 pp.

Les primeres pàgines resumeixen les aportacions dels darrers decennis al tema, tant en exposicions globals com en investigació en les fonts, i s'acaben resumint l'actual: «En un primer moment he volgut dur endavant la descripció històrica de la xarxa de reg del Quatrecent, tal i com la veieren i l'empraren els seus contemporanis, tractant de distingir les innovacions medievals de les creacions prèvies, preexistents si més no des del temps dels musulmans, i també dels canvis que la xarxa patiria posteriorment. En segon lloc, he volgut subratllar les causes, internes i externes al sistema, humanes i naturals, polítiques i socioeconòmiques, que provocaren el desenvolupament d'una conflictivitat tan accentuada i persistent. I per últim he mirat de fer una espècie de catàleg dels conflictes localitzats a la documentació i de la seua fesomia (apel·lació al costum, recurs a la justícia i utilització de la violència), aportant una taula sinòptica de totes les mencions significatives trobades i la transcripció d'un bon nombre de documents, els especialment eloqüents o amb major riquesa informativa» (14). L'exposició, constantment basada en Gandia, AM, en València, ARV i Arxiu del Patriarca, en Barcelona, ACA, i en Madrid, AHN, *Osuna*, és completada amb vuit fotografies (117-124), amb els ja esmentats dos quadres sinòptics documentals, de plets i de concòrdies i llicències (125-130), i amb la transcripció de disset documents, datats entre el 1396 i el 1484 (131-157). – J. P. E. [15.542]

Jaume CASTILLO SAINZ, *La Safor al temps d'Ausiàs March. Un mosaic de senyories. Canyamel i sucre*, dins *Marc - Gandia*, 87-110.

Josep A. GISBERT SANTONJA, *Ausiàs March, señor de Beniarjó, Pardines y Vernissa*, dins *Marc - Madrid*, 203-213.

Exposició de l'estat tant polític (Oliva igual com Gandia eren petites capitals de baronies, sense que en manquessin de menudes, satèl·lits de les primeres: 96-98) com social (més llauradors que vilatans), econòmic (en bona part productes a vendre en el mercat setmanal) com urbanístic (destaquen els grans edificis eclesiàstics o civils, esglésies, convents, palaus senyoriais); a la comarca hi hagué dos monestirs importants: Sant Jeroni de Cotalba i Santa Maria de Valldigna (94-95); el regadiu hi era bàsic i en el regadiu un producte, la canyamel, i de la canyamel, una indústria, els enginys o trepigs per a treure'n sucre (99-109). Hi ha la bibliografia damunt la qual se sosté la narració (109-110).

L'autor del segon títol posa particular atenció a l'estructura administrativa del municipi i a la urbande Gandia, en el senyoriu de tres llocs de musulmans i en l'esforç reeixit de dotar-los de

més aigua de regadiu (l'Assut i la sèquia d'En Marc) i d'indústria sucrera amb plantacions de canyamel i construcció d'un trepig. Hi ha bibliografia (213). – J. P. E. [15.543-15.544]

Ferran GARCIA-OLIVER, *Per la història de la cultura de la Safor*, dins «Misc. Camarena», 20-29.

L'autor recorda els estudis dedicats per Josep Camarena i Mahiques a la història d'aquella comarca, a la qual contribueix amb la transcripció de tres documents dels anys 1401-1426, tots procedents de Madrid, AHN, *Osuna*: el primer és l'acta de compra-venda per trenta-cinc florins d'or, d'un *Breviarium secundum usum et consuetam episcopatus Valencie*, de quatre-cents quaranta-set folis de pergami il·lustrats; el segon és contracte per a la fàbrica d'un retaule no més especificat per a l'església de la Font d'En Carròs; el terç és l'inventari de paraments litúrgics, peces d'argent i llibres de la parròquia de Gandia, al final del qual consta la llista de llibres (28-29). – J. P. E. [15.545]

Georges CASTELLVÍ, *Étude historique et archéologique d'une motte castrale du Roussillon, la Mota (commune de Saint-Felou-d'Avall, Pyrénées Orientales)*, dins «Études Roussillonaises», XV (1997), 137-148.

Aquestes pàgines s'enceten amb dos documents: un del 1475, que esmenta la Mota (fotografia i transcripció del document: 137), i l'altre del 1361, que parla d'un castell (138), ambdós de Perpinyà, ADPO; i en recorden d'altres que els documenten els segles XIII i XIV (138, nota 1: a darreries del segle XV, hom anomenava la Mota, 'Munt de la terra'). Les excavacions no semblen haver proporcionat nous elements escrits. – J. P. E. [15.546]

Carles DORICO I ALUJAS, *L'Església parroquial de Sant Hipòlit de Voltregà a mitjan segle XVIII*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVII (1997), 401-406.

Una contesa entorn al dret d'asseure's al banc immediatament posterior al dels jurats de la vila arribà i fou sentenciada per la Rota Romana, sentència publicada el 1761 a Vic: *Decisions de la Sagrada Rota Romana a favor dels pagesos propietaris de Sant Hipòlit de Voltregà*; sis anys després aquell temple, inicialment de creu llatina, era declarat perillós i el record gràfic que en resta és el croquis integrat en documentació notarial de Vic, Arxiu Episcopal. *Protocols notarians*, ací reproduït (403); dades extretes de fons diversos del mateix arxiu, sobretot *Mensa Episcopal. Visites pastorals*, i *Secretaria Capítular*, permeten de completar el coneixement tant d'aquell edifici com del que l'anà substituïnt des del 1771. – J. P. E. [15.547]

Anna M. CRUSAFONT, *Les medalles de Sant Magí de Brufaganya des del segle XVI al XX*, dins «Acta Numismàtica», 29 (1999), 215-246.

Santuari al límit entre la Conca de Barberà i la Segarra, centre d'una extensa devoció i servit per un convent dominicà des de començaments del segle XVI fins a la desamortització; entorn el 1630, un dels conventuals, fra Domènec Lledó, escriví el *Llibre de la fundació*, on cridava l'atenció entorn al nombre elevat de medalles que adquirien els devots; l'autora les agrupa per segles i tipus (220-232), amb indicació de les respectives inscripcions; no sols s'han conservat exemplars de les medalles, sinó també dels motllos per a fabricar-les (225-230). El catàleg de les mostres fa constar les respectives inscripcions (236-239). – J. P. E. [15.548]

Regina SÁINZ DE LA MAZA LASOLI (+), *Notícies documentals sobre l'abadia de Sant Pere de la Portella (segles XIII-XV)*, dins «Urgellia», XII (1996-1997), 379-406.

El principal fons documental de Sant Pere de la Portella es troba a Solsona, Arxiu Capitular, amb dos-cents quaranta-vuit pergamins i sis lligalls de paper. L'autora, per la seva banda, ha aplegat a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, trenta-una lletres reials, ací transcrites (383-403), datades entre el 1266 i el 1438, a través de les quals hom pot assistir a situacions diverses, com són la violència privada entre senyors que fa mal a béns dels vassalls; la situació particular dels masos a la Cerdanya després de la reintegració del Regne de Mallorca en la Corona; una quantitat de diners per a redempció de captius en poder de sarraïns, que, malgrat la indiferència del rei en el Cisma d'Occident, s'havia de posar en mans dels qui fra Pere d'Aragó, oncle del rei, comissari pel papa Gregori XI, anterior al Cisma d'Occident, havia designat; els preparatius per a un fogatge el 1380; i la notícia d'una documentació papal, «littere seu bulle privilegiorum suorum sunt multum antique et ab antiquissimis romanis pontificibus... concessae» (401, del 1422 [però el 1294 constava al rei que abat i monestir «non sit exemptum, immo subsit et tenetur respondere ecclesie sedis Urgellensis», 389: l'antiguitat era de poc més d'un segle o es tractava de documents falsos?]). Hi ha taula d'antropònims i de topònims (404-406). – J. P. E. [15.549]

Josep M. PONS I GURI, *Uns documents sobre la construcció de l'Església Parroquial de Sant Pol de Mar*, dins «Misc. Ainaud, II», 51-62.

Durant la segona meitat del segle XVI, el nucli habitat de Sant Pol de Mar s'engrandí fins a independitzar-se de Sant Cebrià de Vallalta i una de les manifestacions fou la construcció de la nova parròquia des del 1574, que el 1637 ja es considerava totalment acabada, car es contractava el retaule per a l'altar major; set documents que permeten de resseguir tot aquell procés, conservats en sèries diverses d'Arenys de Mar, Arxiu Històric Fidel Fita, són ací transcrits in extenso; destaquen el conveni per a l'acabament de l'església, del 1601, on són especificats tota mena de detalls (54-58) i el ja esmentat de fabricació del retaule, de característiques idèntiques (59-62). – J. P. E. [15.550]

Guillem MORRO VENY, *Santa Maria del Camí a mitjan segle XV*, dins «Jornades Josep Capó», 59-77.

A mitjan segle XV, Mallorca sofria la tensió i guerra entre Ciutat i Part Forana; vençuda aquesta, arribà el *Procés per la contribució a les càrregues universals*, conservat a Palma de Mallorca, ARM, *Arxiu Històric*; dels registres d'aquesta sèrie i dels *Actes del General Consell* procedeixen les dades d'aquestes pàgines i les declaracions de Joan Bibiloni, testimoni del fet que les grans possessions, fins fa poc en mans de propietaris rurals, havien acabat en mans de ciutadans pel camí del carregament de censals insuportables (74-75). – J. P. E. [15.551]

Francisca COMAS RUBÍ, *Notes per a una història de l'educació a Santa Maria del Camí*, dins «Jornades Josep Capó», 313-323.

La documentació de Santa Maria del Camí, AM, *Llibres del clavari* i *Llibres de determinacions del consell*, permet de conèixer els noms d'alguns dels mestres conductats pel municipi des del 1620; el 1682 hi hauria un acord amb els frares mínims que encarregava a aquests les escoles de primeres lletres i de gramàtica; a mitjan segle XVIII hi ha la primera notícia d'una costura per a al-lotes: aquesta era la situació en entrar al segle XIX. – J. P. E. [15.552]

Gabriel ORDINAS I MARCÉ, *Materials i eines emprats en la construcció de l'església parroquial de Santa Maria del Camí (1702-1774)*, dins «Jornades Josep Capó», 13-28.

Pàgines basades en el *Llibre de l'obra de la parròquia de Santa Maria del Camí*, ara a Palma de Mallorca, ADM, consistents a agrupar les dades sobre materials petris (14-18) o lignis (18-21) i

sobre les eines (21-27), documentats en el dit llibre, amb particular atenció a les denominacions d'uns i d'altres, en particular de les eines. – J. P. E. [15.553]

Teresa VICENS I SOLER, *L'Assumpció en un cicle de la infantesa de Jesús: el frontal procedent de Santa Maria del Coll* (M. E. V.), dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 141-160.

Anàlisi tant de les figures representades en el dit frontal, ara a Vic, Museu Episcopal, com de llur rerefons teològic, «programa iconogràfic al servei de l'exaltació mariana» (157), en part formulat en les inscripcions, ací transcrites (143, 150) i en textos litúrgics de festes relacionades amb la infància de Jesús, trets de dos sacramentaris vigatans, mss. 66 i 71 (152), o en reculls de miracles atribuïts a la Mare de Déu, com els de Barcelona, ACA, *Ripoll* 193, i Tortosa, Catedral, ms. 117 (157-159), que desembocarien en els *Goigs*. – J. P. E. [15.554]

Antoni JOSÉ I PITARCH, *La documentació del retaule de Santa Maria de Salas*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 477-500.

Després de recordar les aportacions anteriors de documentació sobre un retaule d'argent parió del de la Seu de Girona [i del cremat i fos ja a mitjan segle XV a la de València?], l'autor precisa que l'objectiu d'aquestes pàgines «és estrictament documental, en facilitar alguns documents inèdits totalment» (477), en nombre de vint-i-un (482-499); procedeixen d'ACA, *Canc. reg.*, i *Reial Patrimoni*, i d'Oscà, Archivo Catedralicio. La intervenció reial era obligada pel fet que Pere III el Cerimoniós, per les grans necessitats de la guerra amb Castella, no havia tingut altre remei que incautar les peces d'argent de la dita església amb el compromís de restituir-les (478, nota 2); deu dels documents són transcrits in extenso, els altres només en regest o de manera fragmentària; destaca el contracte de fabricació del nou retaule encarregat a l'argenter barceloní Bartomeu Tutxó, del 1366 (488-490), resumit en les pàgines introductòries (480). – J. P. E. [15.555]

Francesco MANCONI, «De no poderse desmembrar la Corona de Aragón»: *Sardenya i els Països Catalans, un vincle de quatre segles*, dins *Catalunya i Europa*, II, 179-194.

Les primeres pàgines recorden les relacions de tota mena, començant per les comercials, ja des del segle XII entre Catalunya i Sardenya, reforçades després de la conquesta per «una posició de fort predomini mitjançant una rígida reestructuració feudal» (180); el 1355, Pere III el Cerimoniós atorgava a l'Alguer el privilegi segons el qual el «senyor rey no separerà lo loch de l'Alguer de la corona» (181, nota 8), que hauria constituït el primer fonament jurídic del llarg lligam de tota l'illa, manifestat en l'ús de la llengua catalana (184); el 1460 Joan II proclamava la integració perpètua dels regnes de Sardenya i Sicília en la corona (186). A partir d'ací és constant la pugna per a obtenir l'equiparació de Sardenya amb els altres estats de la corona i dels sards, sobretot dels qui poden aspirar a càrrecs de confiança, a ocupar els mateixos que els altres súbdits (187-189). Però quan, a mitjan sis-cents, ja tots són coberts, els qui han restat fora es defensen exigint «cerrar la porta a los Aragoneses, Valencianos y Catalanes» (194). – J. P. E. [15.556]

Roser PUIG TÀRRECH, *Els molins de Sarral en un capbreu del 1720*, dins «El Baluard. II Recull de Treballs», Sarral 1999, 187-196.

El dit capbreu es conserva a Tarragona, AH, *Fons Moragas*; d'entre les dades que proporciona, l'autora es fixa en les relatives als vuit molins (set fariners i un d'oli), que figuren en el capbreu car, es tenien pel titular de la senyoria; l'autora estableix la localització i la propietat útil d'alguns d'ells; al final dóna la llista de tots els sarraïlencs que feren reconeixement de senyoria damunt els propis béns (193-196). – J. P. E. [15.557]

Josep M. GRAU PUJOL, Roser PUIG TÀRRECH, *La venda del retaule de la Santíssima Trinitat de Sarraal (1777). Una mostra del comerç d'obres d'art a l'època moderna*, dins «El Baluard. II Recull de Treballs», Sarraal 1999, 135-143.

Amb motiu de la construcció de la nova església parroquial (1748-1757), per a la qual calia fabricar nous retaules, llur financiació podia ésser ajudada amb la venda dels anteriors; això succeí a Sarraal, en què la confraria de la Santíssima Trinitat vengué al poble de Rocafort de Vallbona el retaule anterior per 525 lliures, pagadores en cinc anys. És transcrit el contracte de compra-venda, conservat a Tarragona, AH, *Fons notarials. Sarraal*, 3627; i el rebut final de la quantitat esmentada (138-143). – J. P. E. [15.558]

Teresa PUIG I FORASTÉ, Claustre BERNADÓ TRAVESSET, *Estudi de tres consuetes*, dins *Religiositat popular*, 190-210.

Les dites consuetes pertanyen a tres parròquies del bisbat de Solsona: Santa Maria de Sorba, Sant Miquel de Fontanet i Sant Serni de Clariana i haurien estat presentades al bisbe Rafael Lassa-la en visita pastoral durant el darrer quart del segle XVIII (191-192 [cal suposar que ara són a l'Arxiu Diocesà de Solsona]). Per a cada cas, les autores resumeixen les indicacions sobre la forma i horari de celebrar en cada parròquia les cerimònies religioses acostumades durant un any, calendari que al final és resumit en quadre sinòptic (209-210). – J. P. E. [15.559]

Pere SABORIT BADENES, *L'onomàstica de Sogorb al segle XVI*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 747-756.

Aplec dels antropònims trobats per l'autor en el *Breviarium secundum ritum... ecclesiae Segobri-censis*, València 1565; en els testaments de l'AC de Sogorb; i els dels titulars de les capelles i els de les iconografies dels retaules; les quatre llistes (748-751) són després comparades en quadre sinòptic (753-755). – J. P. E. [15.560]

Julio Luis QUÍLEZ MATA, *La desaparició de les grandes procesiones generales en la Tarragona del siglo XVIII*, dins *Religiositat popular*, 211-226.

Base d'aquestes pàgines és la bibliografia sobre el tema i Tarragona, Arxiu de la Catedral, *Actes capitulars*, i AM, *Actes Municipals*. La quantitat considerable de processons era conseqüència del mateix nombre de confraries (214); després de la *Nova Planta*, l'escassetat de recursos econòmics de la Casa de la Ciutat incidí negativament en les processons, detall que se sumà a la constant tensió entre el capítol de la Seu i l'ajuntament (216-222); però la causa principal fou la posició dels reis i governs il·lustrats en relació al barroquisme de les processons (222-224); qui sap si així els arribava reformisme de Trento (224-225). – J. P. E. [15.561]

Eugeni PEREA SIMÓN, *L'advocació de les ànimes del purgatori a l'Europa posttridentina: apunts per a una història a l'arxidiòcesi de Tarragona*, dins *Catalunya i Europa*, I, 519-528.

Objectiu de l'article: «embastar, amb el major nombre de dades i estadístiques possibles, l'advocació de les ànimes del purgatori en l'àmbit de l'arxidiòcesi de Tarragona i en el context postconciliar de l'Europa Moderna i, a partir d'aquesta informació, extreure'n les conseqüents valoracions històriques i antropològiques»; el temps contemplat és el segle XVIII (519). El nucli era la confraria i l'autor resumeix les *Ordinacions* de la de Riudoms, que compara amb les de Vila-plana en els punts d'organització, obligacions dels confreres, servei litúrgic i eclesial i beneficis (520-522); aquests darrers eren el resultat de les aportacions dels confreres o dels fidels en general (cas del Pa de les Ànimes aplegat en el mateix forn) i si eren en espècie anaven a l'encant; les cotit-

zacions servien per a sufragar els sufragis, els novenaris d'ànimes, i, durant el segle XVIII, per a la construcció d'altars específics i àdhuc de retaules sumptuosos o d'altres objectes decoratius, tal com és possible de constatar a través de les *Visites Pastorals*. – J. P. E. [15.562]

Josep M. PLANES CLOSA, *Natalitat i evolució demogràfica a l'Urgell dels segles XVI i XVII*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 64-71.

Anteriors estudis demogràfics de l'autor sobre l'Urgell havien tingut l'inconvenient de no disposar dels registres parroquials de Vilagrassa; ara aquest fons és a l'AP de Tàrrega i l'autor dóna en aquestes pàgines «la suma dels baptismes de les parròquies de Tàrrega, Verdú, Anglesola i Vilagrassa» (65), amb llista de la dita suma des del 1550 al 1699 (66-67) i caracterització de les successives etapes manifestades per les dites xifres, en què la natalitat només augmentà notablement des del 1670, quan un segle abans havia soferta la gran crisi (68-69). Hi ha tres quadres sinòptics i una gràfica. – J. P. E. [15.563]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Retaules urgellencs del segle XVII*, dins «Misc. Ainaud, II», 73-77.

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Vuit documents relacionats amb obres d'orfebreria de l'Urgell (segle XII)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 127-134.

Presentació i transcripció de quatre convenis de fabricació de retaules i d'una època de pagament relativa a un d'ells, tots de Tàrrega; els documents procedeixen de Cervera, AHC, *Fons notarial. Tàrrega*; llurs dates es troben entre el 1617 i el 1695.

El segon títol conté també presentació i transcripció dels vuit documents, datats entre el 1621 i el 1668, per a objectes d'Agramunt, Bellpuig, Claravalls i Tàrrega (la majoria són convenis per a la construcció de creus processionals; cal remarcar l'acta de col·locació de dos ossets de sant Ramon de Penyafort en reliquiari de la confraria de sabaters i sastres posada sota el seu patrocini (133-134). Es troben a Cervera, AHC, *Fons municipal. Bellpuig, Cervera i Tàrrega*. – J. P. E. [15.564-15.565]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Setmana Santa a Tàrrega (segles XV-XVII)*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 11 (1998), 89-104.

A base d'anotacions de la mateixa vila, AHC, *Fons municipal. Llibres de consells i Llibres d'albarans*, d'on n'ha transcrits trenta-quatre, que van del 1480 al 1694 (99-104), l'autor ressegueix els dies del Diumenge de Rams al de Pasqua, i informa de les decisions que anà prenent el consell municipal en vista de les dites solemnitats, com són les processons de Rams o les dels dies sants, o el Monument del Dijous Sant, el *Cant de la Passió* (o la *Pàssia* [que el 1531 consta ésser llegida cada dia per a comunir: 92/I]), o la música de pasqua, encarregada a joglars (90-94). Les anotacions transcrits es refereixen principalment a les representacions escèniques de la Passió, resumides en les pàgines expositives (95-97). – J. P. E. [15.566]

Ramon MIRÓ I BALDRICH, *Els mestres a Tàrrega de mitjan segle XV a inicis del XVIII*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 12 (1999), 75-112.

La base arxivística d'aquestes pàgines s'estén a cinc sèries de l'AHC, ultra les dues assenyaldes en el resum anterior, d'on són transcrits vint-i-cinc anotacions, documents, crides o contractes, datats entre el 1343 i el 1686 (101-112), que no sols han permès de dibuixar en seguici cronològic fins al 1717 una visió diacrònica de l'ensenyament públic impartit tant pels mestres de minyons (llegir, comptar, música) com pels de gramàtica, a Tàrrega durant els dits tres segles (76-93), oferir un resum global, amb particular atenció a les escoles majors, presents en la docu-

mentació del 1572 ençà, a llur localització, i als sous dels mestres (93-96), i donar la llista alfabètica d'aquests (99-101). – J. P. E. [15.567]

Josep M. T. GRAU I PUJOL, *Les Ordinacions de Tarrés (1743)*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 17 (1999), 15-32.

Presentació, en la qual les prescripcions d'aquell ordenament municipal són aplegades per nuclis temàtics: comportament personal, manaments relatius a l'agricultura, a la ramaderia, i els que afecten les relacions entre habitants i autoritats (17-24); és transcrit el text complet de les dites *Ordinacions...* (24-31) i el decret de l'abat de Poblet, senyor jurisdiccional, promulgant-les, i fent constar que eren registrades en el *Registre jurisdiccional* de l'antic arxiu pobletà (31-32). – J. P. E. [15.568]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Les finances municipals a la Terra Alta. Béns patrimonials, ingressos i despeses (s. XIV-XVIII)*, dins *Actes Territori*, 617-655.

Objectiu: «descobrir de quina manera es nodrien les caixes comunes municipals i hom n'administrava llurs fons»; comença recordant la concessió de béns comunals en els *Costums de Miravet* i en els *Costums de Tortosa*, i la de facultat administrativa dels mateixos a les autoritats municipals en els *Costums de Miravet* i en els *Costums d'Orta* (619-621). Però la distància entre entrades i eixides de la caixa municipal provocà diverses intervencions reials, documentades a Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, o a *Reial Audiència i Reial Patrimoni*; interessan a l'autor les relatives als pobles de la Terra Alta i del Baix Aragó, com l'ajornament de l'obligació de pagar (624), al qual també havien de recórrer els comuns (626-627); segueix la casuística comarcal entorn les cises municipals damunt béns de consum (627-635) i les imposicions alíquotes damunt collites o altres béns (636-645): tot és documentat amb transcripció de fragments, sovint extensos. Hi ha bibliografia (647-649) i apèndix documental, on és transcrit el *Reglamento de las cargas y gastos que se deberán satisfacer del caudal de propios y arbitrios de la Villa de Gandesa*, del 1784, de *Reial Audiència. Plets civils* (650-655). – J. P. E. [15.569]

Salvador CARDÚS I FLORENSA, *Terrassa medieval: castells, esglésies i masos*, dins «Terme. Terrassa», núm. 14 (1999), 52-62.

Una nota editorial ens assebenta que aquestes són pàgines deixades inèdites pel seu autor, traspasat el 1958; consisteixen en aplec de dades, sovint transcrites literalment, sobre el castell de Toudell, l'església de Sant Miquel de Toudell, l'església de Santa Maria de Toudell, l'església de Sant Martí de Sorbet, La Guardiola (Can Majans), l'església de Sant Julià d'Altura, casa de Banyeres (torre de mossèn Homs), el castell Arnau (torre de Berardo), l'església de sant Quirze de Terrassa, l'església de Sant Pere de Torrents, l'església de Sant Feliu de Vila de Milans i la Guàrdia de Mataric (de Galliners). Les referències documentals han estat reelaborades pels editors, ajornades a la situació actual dels arxius [p. e., l'AHC de Terrassa, o l'Arxiu Històric de Sabadell, inexistents en temps de l'autor] i a les recopilacions documentals publicades els darrers anys. – J. P. E. [15.570]

Santi TORRAS I TILLÓ, *D'Antoni Sabater a Baptista Palma. Obres i artistes del Renaixement a Terrassa*, dins «Terme. Terrassa», núm. 14 (novembre 1999), 63-74.

La construcció de la nova parroquial del Sant Esperit féu multiplicar els encàrrecs d'escultura i pintura, tot i que les velles esglésies de Sant Pere seguien ocasionant-ne encara més (cinc contra sis entre el 1546 i el 1621). L'autor transcriu els vuit contractes trobats a Terrassa, AHC, *Fons notarial*, datats entre els anys acabats d'esmentar (68-73), i els confronta amb les respectives obres

d'art, o amb allò que en resta en cas d'obres destruïdes l'estiu del 1936. Ultra els dos artistes citats en el títol, compareixen Baptista Forner, Ramon Puig, Jaume Oriol, Joan Basi, ambdós Agustí Pujol, pare i fill, i Joan Jovenyós; encara que no sigui publicat el seu contracte, també compareix Pere Serafí (64). – J. P. E. [15.571]

Gerard MARÍ I BRULL, Soledat FARNÉS I JULIÀ, *Catàleg dels pergamins del fons de Torà a l'Arxiu Històric dels Franciscans de Catalunya (segles XIV-XV)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 433-478.

Per confusió entre el Convent de Franciscans i la Comunitat de Beneficiats de la vila de Torà, la documentació en pergami de la darrera anà a l'arxiu provincial dels primers, on encara es troba; consta de cent-vint documents, cinquanta-vuit dels quals, datats els segles XIV-XV, en general relatius a propietats i drets de la dita Comunitat de Beneficiats sobre béns, són ací àmpliament resumits; el primer és del 1350. – J. P. E. [15.572]

Laureà PAGAROLAS I SABATÉ, *Els Templers de les Terres de l'Ebre (Tortosa). De Jaume I fins a l'abolició de l'Orde (1213-1312)*. Volums I-II, Tarragona, Diputació 1999, 298 i 300 pp.

Feia poc més de seixanta anys que Tortosa havia estat reconquerida, quan una de les institucions protagonistes, la monarquia, sofrí el terrible contratemps de Muret; en aquell instant comença a descabdellar-se la nostra exposició, que arriba a les portes d'un altre contratemps, aquest definitiu, el de la supressió dels templers. Els dos-cents setze documents aplegats en el segon volum, la immensa majoria transcrits íntegres, datats entre el 1215 i el 1304 i completats en apèndix amb d'altres d'anteriors i posteriors, són a la base d'aquest estudi. Res d'estrany que en uns moments de feblesa reial, les relacions entre els cossenyors de Tortosa (Església, Montcada, Temple), sense oblidat els Hospitalers ni el nou poder municipal, deixin la impressió d'una lluita campal de tots contra tots, en la qual la necessitat d'arribar a acords s'imposa com a condició prèvia per a una vida mínimament segura i ordenada: són nombroses les avinences (que pressuposen desavinences prèvies) entre l'Església de Tortosa i els Templers (núms. 12, 18, 45, 46, 96, 103); entre Templers i Hospitalers (núms. 30 i 58, que és un pacte general); els dos ordes i els Montcada contra la ciutat de Tortosa (núms. 92, 93, 101, 116); entre els Templers i la ciutat de Tortosa (núms. 82, 83, 95); entre les ciutats de Tortosa i Barcelona (núm. 165); i entre els Templers de Tortosa i la Ciutat de Barcelona (núm. 168). Jaume II, que ja havia hagut de rebre ajut de les Terres de l'Ebre en la guerra consegüent a les Vespres Sicilianes (núm. 157, del 1287), solucionà aquella situació amb la barata del senyoriu compartit dels Templers damunt Tortosa, amb el ple damunt Peníscola i el seu territori (núms. 171-183); era mestre del Temple a Aragó i Catalunya fra Berenguer de Cardona (i per això els seus tres cards presideixen tothora el piló de l'entrada al pati d'armes del castell de Peníscola). Malgrat les tensions, els nombrosos actes d'establiment demostren que es trobava en plena activitat l'acondicionament agrícola de noves terres (núms. 8, 20, 29, 33, 36, 38, 39, 40, 43, 44, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 60, 61, 63, 65, 69, 73, 74, 77, 79, 80, 86, 88, 90, 98, 104, 105, 106, 110, 111, 112, 117, 123, 124, 127, 128, 129, 130, 132, 142, 161, 186, 187, 188, 189, 190). Atesa la importància del Temple, és explicable que molts, homes, però també algunes dones, s'hi aixopluguessin com a donats /donades o confreres/confraresses (núms. 14-15, 26, 27, 47, 61, 71, 72, 89, 151). La complicació del quadre augmenta amb la presència de jueus, especialment ben tractats, sembla (núms. 32 (particularment important per a la localització d'un call en la zona del castell dels Montcada, castell de Banyeres, en règim d'autèntic senyoriu feudal, comparable a carta de poblament donada a vint-i-cinc jueus nominalment consignats) 76, 97, 99), i de sarraïns, més controlats (núms. 4, 28, 42, 64, 94, 138, 145, 152, 189); a sarraïns sembla referir-se el ,custos captivorum', càrrec dins la comunitat dels Templers (núms. 43, 51, 61). Assenyalem l'inventari d'existències al Temple de Tortosa el 1289 (núm. 162: documents, bestiar, diners, vitualles). Cap a darreries del segle XIII abunden els documents totalment escrits en llengua catalana (núms. 191, 192-197,

200); recordem que un dels templers de començaments del segle XIII es deia Arnau de Vilanova (figura entre els signants dels documents 12 i 16). Damunt aquesta base i d'altra documentació ja publicada, l'autor refà en el primer volum la visió de conjunt d'allò que el Temple representà en la vida de Tortosa i de la comarca durant el segle XIII, amb particular atenció a l'evolució de la senyoria en la qual entraven tants components, els corresponents administradors i jutges, les rendes i imposicions, la pressió ciutadana i la defensa de la senyoria, fins que la permuta amb Jaume II posà fi a aquella situació (I, 14). – J. P. E. [15.573-15.574]

Flocel SABATÉ, *El veguer i la vegueria de Tortosa i de la Ribera d'Ebre al segle XIV*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 2 (1997), 113-152.

El segle XIV representà per a Tortosa el retorn primer i la reintegració després a la Corona, mantenint el municipi el poder judicial; en conseqüència, el veguer reial de Tortosa i Ribera d'Ebre (118-119), i el municipi tenien en el terme de Tortosa jurisdicció compartida, situació específica de Tortosa i font constant de tensions, sobretot després que la vegueria es trobà retallada per Lleida, Scala Dei i Montblanc (o Benifassà per l'altra banda) i pràcticament es limità al territori municipal tortosí (120-122: cf. 150-152: alternances territorials); àdhuc limitada així, la jurisdicció tortosina trobarà contrincants en els Hospitalers d'Ulldecona i en els altres barons i amb la mateixa jurisdicció reial damunt llocs com Amposta (123-125: mapa: 126); la jurisdicció municipal era personificada pels paers, «de tal manera que sols amb la seva presència pot actuar el veguer» (127); també els jutges eren «veritables representants d'uns ciutadans amos de la pròpia jurisdicció» (128), ambdós nomenats pel veguer d'entre una llista proposada pel municipi (129); les pàgines següents dibuixen l'àmbit en el qual s'aplica el sistema de jurisdicció compartida, amb particular atenció a les situacions de perill col·lectiu (132-135) i a les normes processals que en determinen l'aplicació (136-140); també el tribunal o cort del veguer i els oficials que la integren (141-143); la diferència de criteri és més visible en relació a juevia i moreria, en general exclusives del rei, en les quals, però, la ciutat pretén els mateixos drets que envers la població cristiana (144); no manquen les tensions amb la jurisdicció eclesiàstica (145). Les darreres pàgines recorden les condicions personals i les exigències a les quals és sotmès el veguer en acabar el càrrec (146-150). La base documental és Tortosa, AHC de les Terres de l'Ebre, *Fons Municipal*, completat amb ACA, *Canc., reg.* – J. P. E. [15.575]

Gerard MARÍ, *Evolució històrica dels privilegis de Tortosa, de Ramon Berenguer IV a Ferran II*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 2 (1997), 53-66.

El dret municipal de Tortosa es troba en els *Costums* i en els privilegis reials; aquells són molt coneguts, aquests gairebé gens, perquè no han estat aplegats en un volum (sembla que ho foren en un *Llibre verd*, perdut: 56-57). L'autor els ha cercat a Tortosa, AHC de les Terres de l'Ebre, *Fons municipal*, i a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i ressegueix així la cronologia de llur promulgació pels successius sobirans (i per l'infant Ferran els anys 1329-1363), començant per la *Carta de poblament*, seguint per la plena atenció de la corona damunt la ciutat ja totalment seva amb Jaume II (60), per la reincorporació en temps de Pere III el Cerimoniós amb la inalienabilitat de la corona (62-63) i pel joc de Joan II d'afeblir de sotamà les prerrogatives de la ciutat (64-65); amb Ferran II tornava la normalitat plena. – J. P. E. [15.576]

Tomás ECHARTE, *Todo un conjunto histórico y artístico dominicano, ahora sede del archivo-museo de Tortosa*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 2 (1997), 67-88.

El dit conjunt és constituït per la primitiva 'Domus sancti Dominici' o Col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi, pel Col·legi de Sant Jaume i Sant Matias i per l'església construïda pel bisbe Joan Izquierdo; les dades relatives a cada una de les dites institucions són bàsicament les ofer-

tes per Francisco Diago; de la ‚Domus Sancti Dominici’ eren els mestres de la ‚Lectura Sedis’ (71-72, [als quals hom pot afegir Pere Fino, el 1373]). Des del 1528 la casa primitiva cresqué en ésser-hi establert un ‚Studium Generale Ordinis Praedicatorum’, per obra de Baltasar Sorió (73-74 [però el 1528 Cotlliure no era França]) i el Col·legi de Sant Jaume i Sant Matias per als fills de moriscs (75-76). Entorn el 1580, fou construïda la nova església, ara seu de l’AHC de les Terres de l’Ebre (76-78: transcripció de les dues laudes sepulcralcs de Sorió i d’Izquierdo). Hi ha llista de professors o col·legials il·lustres (78-80), i anàlisi arquitectònica dels edificis (81-84). Hi ha bibliografia (87-88). – J. P. E. [15.577]

Santiago VALLDEPÉREZ CASTAÑO, *Tortosa vista per un flamenc. La societat tortosina en temps de Felip I d’Aragó*, dins *Catalunya i Europa*, I, 311-318.

Partint de les anotacions del diari de Heinrich Cock, posador de la comitiva de Felip I de Catalunya, sobre l’arribada, estada i marxa reial pel riu d’Ebre, l’autor dona algunes pinzellades de vida tortosina en la segona meitat del segle XVI, en general de segon mà, exceptuada la convicció del virrei duc d’Albuquerque d’haver obtinguda a Tortosa una victòria en la lluita contra el bandolerisme, a base d’ACA, *Consell d’Aragó* (313). Hi ha bibliografia (318). – J. P. E. [15.578]

Patrice POUJADE, *Le commerce des mules entre la France et l’Espagne à l’époque moderne: l’exemple du Val d’Aran et des Pyrénées centrales*, dins «Annales du Midi», 111 (1999), 293-309.

Tot i la importància que tingué l’economia basada en mules i matxos per a la Val d’Aran, no hi ha estudis sobre el tema. El resultat d’una primera recerca, que mira llur destí a les fires de Catalunya i de l’Aragó (mercat que cresqué fortament des del segle XVI en què matxo i mula desplaçaren el bou), conté una primera part dedicada a publicacions recents, sobre mules a ambdues bandes del Pirineu (313-315). La segona aporta dades documentades, tant d’arxius catalans (Viella, Aïstòric d’Aran, *Libre d’actes dehb Conselh Generau*; Gessa, Can Llobató; ACA) com francesos (ADTarn et Garonne, 3 J); França havia concedit reducció d’impost d’entrada (de quatre lliures a vint-i-cinc sous) a 800 animals de peu rodó o forcat cada any; importats de pocs mesos, creixien en les pastures araneses destinats a les fires de Catalunya i de l’Aragó. En la Guerra dels Segadors, foren els marxants francesos qui es posaren contra França i Catalunya perquè no tenien pas lliure per a anar a l’Aragó. – J. P. E. [15.579]

Patrici POUJADE, *Les relacions transpirinenques a la Catalunya moderna: els tractats de «Lligues i patzeries»*, dins *Catalunya i Europa*, 189-199.

[Cf. ATCA, XVIII (1999), 947-948, núm. 13768; XIX (2000), 808, núm. 13.627]. Amb precedents escrits que es remunten fins al segle XIV, les patzeries entre les valls d’Aran o d’Àneu i les corresponents de Coserans i Castillonès (mapa: 192) foren renovades després de la Guerra de Separació, els anys 1653 i 1654; el text de la darrera és a Viella, Aïstòric d’Aran, *Patzeries*; és ací resumit (191) i completat amb d’altres dades quant als condicionants i cerimonial de renovació entorn de Sant Joan de juny (193-195). Dos processos dels anys 1656 i 1658, del mateix arxiu, i unes *Mémoires concernant les marchands... de la ville de Saint-Béat...*, ara a Barcelona, ACA, *Reial Audiència*, permeten de conèixer amb detall les aplicacions (o les no aplicacions) per part de les autoritats reials de la zona i les dificultats en temps de guerra, com la de Successió, en què França i Espanya es trobaven al cantó de Felip V, i Catalunya amb l’Aran en el de l’arxiduc Carles, dificultats que segons l’autor assenyalarien el començament de la davallada de lligues i patzeries (196-199). [Sobre els estudis de Patrice Poujade i en particular sobre la seva tesi doctoral, hom pot veure la recensió signada per M. Àngels Sanllehy i Sabí, publicada dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», nn. 33-34 (1999), 675-679]. – J. P. E. [15.580]

Salvador ALDANA FERNÁNDEZ, *València. La ciudad amurallada* (Sèrie minor, 51), València, Consell Valencià de Cultura 1999, 122 pp.

Dues parts constitueixen aquest llibre: la primera explica la configuració global de la ciutat (9-68), la segona aplega les il·lustracions (69-122), per a les quals cal consultar l'ordre en la pàgina 8. La primera part descriu el perímetre ciutadà i els murs successius que l'encerclaven (23-38), també cada una de les portes (39-59), amb una metodologia que consisteix a aplegar en cada cas les dades històriques documentades amb els respectius fragments textuais o inscripcions; les primeres trenta-cinc làmines recauen totes en el nostre camp cronològic, les restants de forma discontinua. La destrucció de la muralla recau en el segle XIX, fora del nostre camp. – J. P. E. [15.581

La Luz de las Imágenes. Catedral de Valencia 4 de febrero al 30 de junio de 1999, València, Generalitat Valenciana 1999, 368 pp.

La Luz de las Imágenes. II. *Áreas expositivas y análisis de obras*/*** Catedral de Valencia 4 de febrero a 30 de junio de 1999, València, Generalitat Valenciana 1999, 476 i 420 pp.

La primera de les publicacions que acompanyaren aquella exposició és com una història del bisbat de València, sobretot de la posterior a la conquesta de Jaume I, constituïda per capítols dedicats a successius períodes històrics, alguns dels quals són encarregats a autèntics especialistes en la matèria respectiva [tot i que algun caigui en errors gairebé imperdonables en un pretès especialista, com el de presentar Ferran I (mort el 1416) amenaçant el papa Martí V (elegit el novembre del 1418), 97, nota 26]. Assenyalen les abundants il·lustracions, moltes de les quals són de pàgines de llibres, manuscrits o impresos. Els col·laboradors són els següents: Jaime Sancho Andreu, *De los inicios hasta la reconquista cristiana* (19-43); Luis Pablo Martínez, *Después de la conquista: consolidación de la Iglesia en tierras valencianas* (45-67); J. Benjamín Aguiló Pascual, *Órdenes religiosas en la Comunidad Valenciana* (69-91); Xavier Serra Estellés, *El Cisma de Occidente* (93-123); Miguel Navarro Sorní, *El tiempo de los Borja, Siglo de Oro de la Iglesia Valenciana* (125-163); José Hinojosa Montalvo, *Iglesia frente a mezquita y sinagoga 1238-1609* (165-195); Rafael Benítez Sánchez-Blanco, *La Contrarreforma* (197-229); Antonio Mestre Sanchis, *La actitud religiosa de los ilustrados valencianos* (231-251); alguns dels capítols contenen referències a fons arxivístics inèdits. Hi ha una bibliografia general, aplegada per Miquel Navarro Sorní (363-365).

Els dos volums de la segona part són catàleg de les obres integrades en l'exposició, amb fitxa tècnica, explicació artística (que conté transcripció d'inscripcions, quan s'escau), bibliografia i reproducció de cada una les obres; també en aquest cas les peces són agrupades en períodes, el primer dels quals és *El primitivo cristianismo valenciano. La evidencia arqueológica*, sota la direcció de Rafaela Soriano Sánchez (*, 19-77); *La aportación de las órdenes religiosas*, d'Amadeo Serra Desfilis (*, 79-142: en aquest apartat hi ha mostra d'alguns llibres); *La Eucaristía*, de Ramón Rodríguez Culebras (143-217); *María y la Iglesia de Valencia. La Mare de Déu*, de Daniel Benito Goerlich (219-311); *Los santos valencianos*, de Miquel Àngel Català Gorgues (313-394); *La Iglesia valenciana en el marco del humanismo renacentista*, de Carlos Soler d'Hyver (394-473).

El segon volum del catàleg ofereix els temes següents: *Contrarreforma y Barroco*, de Rafael García Mahiques (11-85); *Del Barroco al neoclasicismo*, de David Vilaplana Zurita (87-197); *Las luces de la Iglesia ilustrada*, de Joan J. Gavara Prior (199-237); i *La Iglesia local y el obispo*, de Jaime Sancho Andreu (239-419). – J. P. E. [15.582-15.583-15.584

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, «*Donamus et concedimus vobis*». *Monarquía i senyorialització del Patrimoni Reial al País Valencià en temps de Jaume II*, dins «XV Congreso, I/1», 219-236.

L'autor limita el tema a les alienacions territorials (no s'ocupa de les de drets reials, que arribarien en la segona meitat del segle) i al temps anterior al 1327. Els anys 1292-1305 afegiren al Regne de València tota la zona dellà Xúquer, a la qual pertanyen les donacions més importants (abans, des de Jaume I, s'havien localitzat en la part central del regne). Les notícies procedeixen de docu-

mentació d'ACA, *Canc.*, reg., de València, ARV, *Reial Patrimoni*, i de Madrid, AHN, *Órdenes militares*. Els beneficiaris foren membres de la casa reial o persones de la total confiança del rei, com Bernat de Sarrià (227), l'herència del qual engrandí el senyoriu de l'infant (futur fra) Pere d'Aragó (225-226), cosa que donà existència a l'alta noblesa valenciana; fou el nou orde de Montesa (senyoriu del Temple i de Sant Joan de l'Hospital) i el monestir de la Valldigna: 228-229). Hi ha bibliografia (232) i quatre mapes amb indicació de zones de reialenc (233-236). – J. P. E. [15.585]

María de los Desamparados CABANES PECOURT, *Las escuelas de gramática en la formación de los notarios valencianos del siglo XIV*, dins «Memoria Ecclesiae», XII (1998), 515-526.

La cort valenciana del 1329 exigia a l'aspirant a notari domini previ de llatí suficient a evitar falsos en la documentació; vint anys més tard, davant la manca d'eficàcia, fou exigít a tots, vells i novells, nou examen, un dels tres punts del qual era la prova de llatí. Consten en el consegüent procés, conservat a l'AMV, les qualificacions de cada aspirant, que van de ,est valde bonus gramaticus (!)', a ,no és gramàtic poc ni molt' (516); també els anys d'estudi anaven de sis a dos i els llibres, bàsicament el *Doctrinale*, completat en alguns casos per l'*Alexandreis* o el *Eb(e)rardus* (517); també foren examinats de la possibilitat de traduir del llatí al romanç català o d'aquest al llatí, i de les regles de concordança (518). Segons l'autora, en aquells moments, els dits notaris només havien pogut aprendre gramàtica llatina en l'Escola de la Seu (522); el curs d'estudis és conegut per un contracte del 1398 i per les *Ordinacions* de la unificada escola de Gramàtica del 1412; els mestres havien de demostrar suficiència passant examen; les matèries d'estudi es trobaven en els dos *Doctrinale*, seguit de *Cato*, *Contemptus*, *Thobias*, *Grecismus*, *Catholicon* i *Donatus* i de la *Logica vetus* i de la *Logica nova* d'Aristòtil; eren apreses mitjançant explicacions, repassos i exercicis, durant almenys quatre anys, en jornades que anaven de primera hora del matí fins una hora després d'acabat el dia (523-527). – J. P. E. [15.586]

Vicente GARCÍA EDO, *Aproximación al ,signum' notarial en el Reino de Valencia durante los siglos XIII al XVI*, dins *Graphysche Symbole*, 775-795.

Part i tast d'un treball consistent a fitxar tots els notaris de l'antic Regne de València (776-777), uns tres milers dels quals ja han estat inventariats; ací l'autor ofereix una selecció de dos-cents, dels quals reproduceix el ,signum' i en la nota respectiva el nom del corresponent notari; aquests s'esglaonen cronològicament entre el 1240 i el 1589 (780-795). – J. P. E. [15.587]

Eugenio DÍAZ MANTECA, *El Císter en el Reino de Valencia (s. XIII-XV): Ordenes militares y monasterios*, dins «Cistercium. Revista monástica», LI/216 (1999 = *Císter y las órdenes militares*), 573-589.

Narració dels esdeveniments vinculats a la presència del Císter, ja en la mateixa conquesta a través dels ordes del Temple i de Sant Joan de Jerusalem (574-575), després concretada sobretot en els monestirs de Benifassà (576-580, vinculat a Poblet) i de la Valldigna (581-584); aquest tingué una filial a Sant Bernat de l'Horta, prop València (584-585, vinculat a Santes Creus); fou també d'inspiració cistercenca l'orde militar de Montesa, exclusivament valenciana per concentració de les cases de l'extingit Temple i dels Hospitalers, els quals berberen en compensació les institucions templeres de Catalunya; Montesa fou incorporada al Císter en el capítol general cistercenc del 1321 (586-588). Hi ha bibliografia (589). – J. P. E. [15.588]

Enric GUINOT RODRÍGUEZ, *La orden de San Juan del Hospital en la Valencia Medieval*, dins «Hom. Orcástegui», 721-742.

La presència de l'Orde Hospitalera a València té tres etapes: la que comprèn la conquesta, la que va fins a la constitució de l'Orde de Montesa amb els béns dels templers i dels hospitalers, i la posterior, en què a València els últims quedaren reduïts a Sant Joan de l'Hospital dins la ciutat i a Torrent i Picanya. En la primera hi ha les donacions reials per al moment de la conquesta, un primer assentament d'hospitalers al Baix Maestrat (Cervera i Sant Mateu) i, no cal dir, la col·laboració en els preparatius i en la conquesta; el resultat fou la constitució d'un territori senyorial (723-727); de la segona és documentada l'estructuració del patrimoni baronial, amb barates entre senyors, rei inclòs; la política de repoblació, la percepció de drets senyorials, i l'estructura interna en comanadories (737); la tercera etapa és la de la reducció que ja coneixem (738-739). La informació es basa en el *Llibre dels fets* de Jaume I, en Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, en València, ARV, i sobretot en Madrid, AHN, *Órdenes Militares*, Montesa. Hi ha dos croquis dels senyorius hospitalers al Regne de València el 1248 i el 1319 (741-742). – J. P. E. [15.589]

Vicente GRAULLERA SANZ, *Ciudadans de València en la época foral*, dins «XV Congrès, I/5», 135-149.

El dels ciutadans era l'estrat de la població d'on eren extrets els membres del govern municipal; en sentit ampli, ciutadà era qui complia les condicions per a ésser 'veí' de València; però hi havia els 'ciudadans honrats', que no practicaven treballs manuals (138-139, amb fragments textuais sobre casos concrets); la sèrie de València, AMV, *Tacha real*, permet a l'autor d'exposar el nombre de ciutadans (honrats) en cada una de les parròquies entre 1513 i 1552 (141), els qui els anys 1550-1551 eren censalistes de la Ciutat (divuit entre seixanta-vuit) (142-143), llista nominal i alfabètica des del 1552, amb la corresponent taxa contributiva (144-146); altra llista nominal dels qui, tot i haver mort, seguien figurant en el llibre (146-148), i la dels qui mancaven, tot i viure (148). Una Reial Cèdula del 1724 suprimia tots els privilegis dels ciutadans honrats (149), aplicació del *Decret de Nova Planta*. – J. P. E. [15.590]

Jaime CASTILLO SAINZ, *El poder y la miseria. Leyes de pobres y prácticas represivas en la València bajo-medieval*, dins «XV Congrès, I/2», 95-105.

En els segles de la Baixa Edat Mitjana hom començà de veure de forma diversa de la purament religiosa tant els pobres com el treball, cosa que es projectà en la separació dels dos grups socials, diferenciats per llur utilitat social: els pobres que podent treballar no ho feien, restaven forces al benestar social. Seguint una pragmàtica de Jaume II del 1321 (101), els *Manuale de consells* de València, AMV, contenen decisions de tota la segona meitat del segle XIV forçant a treballar (100), trajectòria d'alguna manera aprovada tant per Francesc Eiximenis com per sant Vicent Ferrer (103); i així, l'atenció als orfes inclou l'ensenyar-los ofici i trobar-los feina (104). Els vagabunds irreductibles podien ésser forçats a afermar-se en les lleves militars del rei (104-105). – J. P. E. [15.591]

José HINOJOSA MONTALVO, *Intereses valencianos a través de las relaciones epistolares con Alicante durante el Trescientos: un intento de sistematización*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 429-445.

A base sobretot de l'AMV, *Lletres missives*, completades pels *Manuale de consells* (documents ja publicats per M. Lluïsa Cabanes i Català el 1995), l'autor, delimitat el territori medieval corresponent a la província d'Alacant i assenyalats els majors corresponsals (4431-4432), esbrina les preocupacions de les autoritats de la ciutat de València: l'ordre públic amb motiu dels 'pogroms' antijueus i les bandositats ciutadanes (4434-4436), proveïments alimenticis de tota mena, sobretot de forments en els freqüents anys de secada (4437-4442), i d'altres afers esporàdics (4443-4444). – J. P. E. [15.592]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Un intento para resolver ciertos conflictos jurisdiccionales entre la Gobernación y la Bailía General del Reino de Valencia. Acerca de la concordia de 1376*, dins «XV Congrés, I/2», 55-65.

L'administració de regalies i de drets reials era camp llèpol tant per al governador com per al batlle general del Regne de València, extrem manifestat en el fet que sovint el governador admetia recursos contra les decisions del batlle; ja el 1356, Pere III el Cerimoniós havia fallat a favor del darrer, però les 'invasions' de competències continuaren; per aquesta raó el 1376 els mateixos interessats es posaren d'acord en nou punts, aprovats pel rei, ací resumits (59-62); el text és conservat a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, 1094. Les intromissions, però, continuaren i són ben documentades en volums posteriors de la mateixa sèrie (1105, 2223, 2237). – J. P. E. [15.593

Capítols i establiments de l'ofici dels peraires de la ciutat de València. Edició, estudi i notes del manuscrit d'Ontinyent a cura de Francisco M. GIMENO BLAY, Ramon Josep PUCHADES BATALLER, Ontinyent, Caixa d'Ontinyent 1999, 200 pp.

Les pàgines introductòries exposen que, contra la impressió que el volum pot produir en ésser mirat per fora, en la seva composició material és lluny d'ésser unitari, car és resultat de successius afegitons al nucli primitiu (de noranta-un folis), cosa confirmada per la composició dels tan diferents plects (9-11); el dit nucli inicial seria del pas del segle XV al XVI; el resultat fou «una miscel·lània textual, on el gremi recull una normativa dispersa pel que fa a la seua conservació i alhora heterogènia pel que fa a la seua procedència» (13); aquell estat de coses és confirmat per la taula inicial, que només arriba als textos copiats fins al foli LXVIII, corresponent als *Capítols establerts l'any M CCC XI* (16-21); la taula completa de totes les prescripcions que afectaven el gremi és al final (194-199). El cos del volum, que conté el text dels capítols inicials i el dels afegits, completat amb anotacions de crítica textual, ocupa les pàgines 22-186; els editors també l'han dotat d'un glossari (188-192). – J. P. E. [15.594

Ferran ARASA I GIL, Pere Pau RIPOLLÈS I ALEGRE, *Troballes de tresors en les comarques septentrionals del País Valencià*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 20 (1999), 309-316.

Recordades les publicacions que han fetes conèixer llicències «de cavar moneda o tresor» conservades a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, o a València ARV, *Batllia general*, i la localització coneguda dels llocs de les dites comarques, en els quals han estat trobats tresors (313), els autors presenten i transcriuen dos documents, ambdós de València, ARV, *Batllia*, 1155, del 1473; i *Vària*, capsa 86, lligall 14, del 1530; el primer fa referència a llicència de «cavar moneda o tresor» al Castellvell de Castelló; el segon és interrogatori a un matrimoni de masovers de Vilafranca, terme de Morella, en relació a un tresor de monedes àrabs trobat per llur filla i posteriorment cavat pel masover (313-315). – J. P. E. [15.595

MaiTE FRAMIS MONTOLIU, Lluïsa TOLOSA ROBLEDO, *Pintors medievals a la Cort Reial de València*, dins «XV Congrés, I/5», 423-435.

Aplec ordenat de dades procedents de València, ARV, *Reial, Mestre racional i Batllia general. Àpoques*, moltes ja publicades, tant les relatives als grans mestres (Lluís Dalmau, Jacme Baçó/Jacomart, Joan Reixac), com a d'altres (426-430), a continuació concentrades sota els epígrafs d'obra major (431-432), i menor (432-435). – J. P. E. [15.596

Mª Rosa MUÑOZ POMER, *La Generalidad valenciana en el siglo XV, entre la representación y los mecanismos de control*, dins «XV Congrés, I/4», 203-218.

Estudi limitat a la legislació sobre la Generalitat Valenciana en el segle dels Trastàmara fins al 1510, a base dels *Processos de corts*, les compilacions de furs (com la impresa de Guillem Ramon Mora d'Almenar, València 1625, o la manuscrita de València, BU, ms. 217), i alguns registres de la Diputació (206). Entre el 1418 i el 1446, les corts encarregaren a la Generalitat la percepció de repetits donatius, aplegats per imposició o per censals (206-208); l'estructura administrativa havia estat determinada per l'acte de cort del 1403: diputats, clavers i oïdors de comptes (209); les corts successives concretarien, ampliarien o retallarien competències, sobretot en qüestions econòmiques (210-216). Pel sol fet d'existir, la Generalitat feia ombra a la ciutat de València, alhora que era exposada al constant i diversificat intent reial (a través de la capital o pel camí del braç militar) d'adquirir-hi un pes definitiu, fins a sostroure el 1429 el control de la gestió administrativa als diputats (217-218). Hi ha quadre sinòptic dels salaris (217). – J. P. E. [15.597]

Francisco VALERO OLMOS, *Reorganización administrativa y evolución económica de la hacienda municipal de Valencia en el tránsito al mundo moderno (1412-1515)* dins «XV Congreso, I/4», 293-305.

En començar l'època Trastàmara, l'administració econòmica de la ciutat era unificada en la *Claveria general de totes les peccúnies*, on s'encallava tant l'activitat administrativa com la comptable, raó per la qual hom decidí reforçar l'oficina del mestre racional d'una banda (*Llibre de notaments*), i de separar les fonts, creant en un primer moment la ,Claveria del quitament de censals', conduïda per uns *Capítols del quitament* propis; i en un segon, la ,Claveria del quitament dels censals de la ciutat' (297-298). Les pàgines següents indiquen els fons corresponents dins l'AMV (299-300), i redueixen a gràfica (301) i a dos quadres els totals d'entrades en la Claveria comuna (303) i els de subvencions del consell municipal en forma de nous carregaments de censals (304-305). – J. P. E. [15.598]

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *La intervención del poder real en los señoríos valencianos. El secuestro de Xiva y Castellnou (1415-1425)*, dins «XV Congreso, I/2», 207-218.

L'episodi és conegut per València, ARV, *Mestre racional*, 9.810 i d'altres, i *Governació. Litium*. Ambdues poblacions eren senyoriu d'Ot de Montcada, urgellista durant l'interregne, ja de temps incapacitat a satisfer els censals carregats pel seu pare damunt els propis béns per a l'expedició de Martí l'Humà a Sicília el 1392; ja el 1402 els creditors, cavallers i no burgesos, havien fetes gestions judicials per cobrar. Canviada la dinastia i finalida la vinculació entre els Moncada i la casa reial, Ferran I el 1415 signava el document de segrest dels dits pobles a mans de l'administració reial, que durant deu anys anà pagant els rössecs de la forma que ací és exposada amb cert detall. Els nous administradors subhastaren les rendes, algunes d'elles adjudicades als creditors, que en algun cas hi feren un negoci del 12'9% (217). – J. P. E. [15.599]

Víctor Manuel ALGARRA PARDO, *Espacios de poder, pavimentos cerámicos y escritura en el Real de Valencia en época de Alfonso el Magnánimo*, dins «XV Congreso, I/3», 269-289.

L'ARV, *Mestre racional*, documenta obres al Palau Reial de València durant els anys d'aquell rei, destinades a manifestar la magestat; un dels elements decoratius eren les rajoletes, algunes de les quals portaven ,títols' o inscripcions com la «iustitiam serva et fove pauperem», extrem confirmat per troballes arqueològiques conservades al Museu Nacional de Ceràmica ,González Martí' (277-278); d'altres portaven les ,armes' dels reialmes de la corona (279). No mancaren els cortesans que posseïen rajoletes amb ,títol' propi (283). Hi ha bibliografia (285) i quatre pàgines de reproduccions (286-289). – J. P. E. [15.600]

Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Notas en torno al Consejo Real de Valencia entre la Guerra de Castilla y la Conquista de Nápoles (1429-1449)*, dins «XV Congrès, I, 1», 255-274.

Un consell reial format per personalitats valencianes de l'administració reial fou constituït per Alfons IV entorn la reina Maria el 1425; el 1429 el mateix rei establia un consell del Governador del Regne i el 1438 l'infant Joan (futur Joan II), en tant que lloctinent reial, en creava un de residents a la ciutat de València per a una temporada d'absència seva, consell que el 1440 ja rebia encàrrecs de la reina Maria (258-260). L'autor recorda els personatges, dels quals consta que foren ‚consellers del senyor rei‘ (260-264), les atribucions del dit consell (consultiva, governativa, bèl·lica, judiciària i les especials de temps de cort: 266-271); l'actual *reg.* 4.555 de l'ARV, *Governació* conserva actes del dit Consell corresponents al primer trimestre del 1435, durant el qual hagué de decidir entorn un complicat conflicte de competències (273-274); també hi ha documentació adient en la sèrie *Reial*. – J. P. E. [15.601

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *La fiesta cívica: rito del poder real. Valencia, siglos XIV-XVI*, dins «XV Congrès, I/4», 401-419.

A base de la documentació de València, AM, *Manuale de Consells, Sotsobreria de Murs i Valls, Claveria comuna i Lletres missives*, l'autor ressegueix les diverses celebracions, tant les centrades en el sobirà (404-410), com les de naturalesa religiosa (411-417); darrere la solemnitat de les entrades reials, del festeig de victòries o del naixement de primogènit; darrere les festes dels dos sants Vicents, patrons de València, els actes de religiositat protagonitzats per la ciutat amb motiu de malures o de perills, les solemnitats civico-religioses (centenaris de la conquesta, Sant Jordi, i de Corpus) hi havia una dinàmica d'autoafirmació i cohesió d'una societat d'immigrants, que aprofitava tant elements civils com religiosos (418) i fou «el nacimiento de una genuina expresión patriótica» (419). – J. P. E. [15.602

Germán NAVARRO ESPINACH, *Emigrantes castellanos en la sedería de Valencia (1479-1524)*, dins «XV Congrès, I/5», 249-267.

Tomás PUÑAL FERNÁNDEZ, *Mercaderes Toledanos en el reino de Valencia*, dins «XV Congrès, I/5», 277-284.

Recordada la importància de la manufactura sedera a València durant els anys indicats en el títol, l'autor ha aplegat en l'AMV, *Llibres d'aveïnaments*, i en l'Arxiu de l'Art Major de la Seda, *Llibres de dades i rebudes de l'ofici dels velluters*, nom i data d'aveïnament, d'examen o de contracte de treball, de dos-cents sis menestrals seders procedents del Regne de Castella (257-267).

El segon article, basat en Simancas, Archivo General, *Registro general del sello*, i completat amb València, ARV, *Protocolos notariales*, ressegueix la presència de vuit companyies toledanes a València; la majoria tractaven amb seda, moltes eren de conversos, que tenien factors a València. – J. P. E. [15.603-15.604

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, Enrique CRUSELLES GÓMEZ, *Espacios económicos y sociedad política en la Valencia del siglo XV*, dins «Revista d'Història Medieval», 9 (1998 [1999]), 193-214.

Pàgines definides per llurs autors d'interpretació global i integradora del segle XV valencià, temps que, alhora que hauria estat la seva època daurada, hauria coincidit amb una creixent davallada de l'autonomia política de la ciutat, pel progressiu sotmetiment a una estructura estatal. La presentació dels successius estadis d'aquella paràbola comporta la indicació dels estudis que els han estat dedicats en els darrers decennis, en alguns moments completats amb referència a dades inèdites de l'ARV. – J. P. E. [15.605

Luciano GARCÍA LORENZO, *Fiesta y teatro: locos e inocentes*, dins *Teatre popular*, 81-87.

A base de textos tan diversos com *El amigo Manso* de Pérez Galdós, una relació anònima de 1815, la comèdia de Lope de Vega *Los locos de Valencia*, i el *Costumari català* de Joan Amades, l'autor evoca la riquesa i les particularitats dels espectacles valencians organitzats a redós de les festes litúrgiques més assenyalades, en alguns dels quals hi intervenien àdhuc els alienats mentals. Després se centra en el *Misteri del Rey Herodes*, peça del XVI, editada des del segle XVIII i estudiada per Manuel Milà i Fontanals, Pròsper Merimée i el seu editor modern Hermenegild Corbató (1932) pel que fa al seu origen castellà o francès. García Lorenzo documenta la celebració d'aquest *Misteri* a partir del segle XV i la seva inclusió en les festes del Corpus a partir del s. XVI; finalment en resumeix el contingut i en remarca tres aspectes: la lloa de 24 versos que el precedeix, algun 'gac' especialment reeixit (la trobada de sant Josep, Maria i el Nen amb uns pagesos i el creixement immediat i miraculós del blat) i la part còmica de l'espectacle, quan Herodes convoca mitjançant pregó a les mares i als seus fills petits de tots els pobles del voltant de València. – J. de P. [15.606

Jill R. WEBSTER, *Per Déu o per diners: els mendicants i el clergat al País Valencià* (Col·lecció Recerca i Pensament, 6), Catarroja i Barcelona, Editorial Afers 1998, 202 pp.

Llibre només conegut a través de les recensions, signades per Flocel Sabaté («Serra d'Or», núm. 470 (febrer 1999), 76-77; per James William Brodman, publicada dins «The Catholic Historical Review», LXXXV (1999), 72-73; i de la signada per M. Nieves Mansuri Rosado, publicada dins «Revista d'Història Medieval», 9 (1998 [1999]), 313-314, d'on es dedueix que el llibre té un apèndix documental, un dels textos del qual és la sentència arbitral entre les dues clerecies donada per mestre Vicent Ferrer el 1406, que d'alguna manera centra tota l'exposició, ja que la sentència arbitral presentava una situació de conflicte institucional que s'havia anat conrriant des de la conquesta. – J. P. E. [15.607

Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, *El luxe dels llèpols. Sucre i costum sumptuari a la València tardomedieval*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 32 (1999), 83-99.

Les primeres pàgines informen del primer ús documentat del sucre com a element terapèutic esmentat per Arnau de Vilanova, Jacme d'Agramunt o Lluís Alcanyís (85-86), confirmat per inventaris d'apotecaries o per llibres de comptes (87-99); ja Arnau de Vilanova sentenciava: «més sien confits a delit que a profit» (85, nota 3), i així hom emprà el sucre sobretot 'a delit', tal com demostren el *Llibre de sent Soví* i el *Llibre del Coch* de Robert de Nola i altra vegada els llibres de comptes de nobles i reis (88-90) i sobretot en el manual de confiteria, *Llibre de totes maneres de confits* (91); aquests foren utilitzats com a eina política (92) i llur consum augmentà tant com hom pujava en l'escala social (93-96); és també documentada l'exportació de sucre (97-99). – J. P. E. [15.608

M. Pilar MONTEAGUDO ROBLEDO, *La entrada y juramento de Carlos I en Valencia (1528). El lenguaje simbólico como expresión de la imagen del poder real en los albores del estado moderno*, dins «XV Congrès, I/3», 387-400.

La narració de l'entrada i estada de Carles I a València (3-20 maig 1528) resumeix les que han transmeses el *Llibre de memòries...*, el *Llibre de antiquitats* i el *Dietari de Jeroni Sòria*, ja publicats, i el *Llibre de notícies...* de Francès(c) Joan, inèdit, i les del *Manual de consells*, de la *Sotsobreria de Murs i Valls* i de la *Llotja nova* (391-393). Destaquen per llur simbolisme l'entrada a la ciutat el 3 de maig i el jurament respectiu de rei i regne el 16; l'entrada, en què la comitiva féu la 'volta de la processó de Corpus', col·locava en paral·lelisme les magestats divina i humana, i fou «acto de entrega simbòlica de la ciutat al soberano» (395); el jurament de rei i regne era una demostració de pactisme, en el qual, però, el poder reial es reforçava amb desgast dels poders representatius del regne (398-399). – J. P. E. [15.609

Emilia SALVADOR ESTEBAN, *El lugarteniente de Tesorero General en la Valencia foral moderna. Un cargo casi desconocido y una documentación por exhumar*, dins «XV Congrés, I/1», 343-364.

El tresorer general no ha atreta l'atenció dels estudiosos i menys el seu lloctinent; per això, l'autora només ofereix «una aproximació al tema» per als anys 1479-1600 (346) amb tres punts: definició del càrrec, a base de l'ARV, *Mestre racional. Tesoreria*; presentació de les tres sotssèries que hi són incloses (353-356); i llista provisional de lloctinents del tresorer general (346-347). El càrrec era ja definit en les *Ordinacions...* de Pere III el Cerimoniós, i fou precisat pel mateix rei i pels successors, tal com es pot deduir de l'ARV, *Canc., reg.*, 622 (347-352). El tercer punt recorda les dificultats per a la confecció d'una llista, ja que la documentació presenta buits; de moment, l'autora concentra la seva atenció en dues raguèlies de lloctinents de tresorer: els Sánchez i els Marrades (357-364). – J. P. E. [15.610

Emilia SALVADOR ESTEBAN, Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, *Un aspecto de las relaciones entre Cataluña y Valencia. Avecindados en la ciudad de Valencia (1479-1611)*, dins *Catalunya i Europa*, I, 109-120.

Rafael BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Emilia SALVADOR ESTEBAN, *La inmigración catalana en Valencia según las fuentes del Hospital General (1557-1849)*, dins *Catalunya Europa*, I, 121-132.

El primer títol és anticipació d'un treball global damunt les dades dels *Llibres d'aveïnaments* de l'AMV, sèrie gairebé completa amb els seus seixanta-sis volums; el total d'aveïnats fou de 6.428, vuit-cents vint-i-quatre dels quals eren catalans (del Principat i Comtats), 12'82% del total, la majoria de l'actual província de Tarragona (110-111); la línia evolutiva d'aveïnaments pujà fins a mitjan segle XVI i baixà des d'aleshores; des d'un punt de vista de col·locació socioeconòmica i local dins la ciutat, l'anàlisi de les dades es concreta en sis quadres i gràfiques (116-120).

El segon títol es basa en la sèrie de *Llibres de l'entrada de malalts* a l'Hospital General, conservada a València, Arxiu de la Diputació; atesa la quantitat de malalts ingressats i documentats, l'estudi ha consistit a prendre les dades personals (nom, lloc d'origen, professió, noms dels pares o del consort, edat: 123) dels ingressats en els anys 49-50 i 99-100 dels segles XVII i XVIII; l'autor treu percentatges comparatius de cada una de les dates, que sintetitza en nou quadres sinòptics i una gràfica; globalment considerada, l'emigració catalana a València hauria augmentat durant la segona meitat del segle XVI i primera del XVII (128). – J. P. E. [15.611-15.612

Lluís J. GUIA MARÍN, *Defensa de la costa i concordàncies d'actuació del poder polític a València i Sardenya en la segona meitat del segle XVI*, dins «XV Congrés, I/3», 121-134.

L'autor vol aportar dades que completin el coneixement de la resposta del Regne de València a les exigències de la corona per a la defensa de les costes, i subratllar la coincidència no pas casual amb la de Sardenya, ambdues en el camí vers la monarquia absoluta. La política defensiva girava entorn tres punts: les torres de guaita, les milícies permanents i l'estol de galeres amb la determinació del responsable de llur finançament. La documentació procedeix de València, Biblioteca Universitària, ms. 82 i ARV, *Vària* 87, ultra la de les Corts Valencianes des del 1552; és resumida la que reporta les discussions entorn els dits temes (128-129); el 1597, després de les torres de guaita, arribava una milícia efectiva de 10.000 homes (130). – J. P. E. [15.613

Daniel JIMÉNEZ PUCHOL, Vicent PELLICER I ROCHER, *Santa María de Jesús de Valencia. Aspectos arquitectónicos y pictóricos*, dins «Archivo Ibero-Americano», 59 (1999), 49-78.

Les primeres pàgines ofereixen un resum de les vicissituds que van de la fundació el 1428 per fra Mateu [Guimerà?] d'Agrigento, al 1784, tant del convent (49-52) com del temple (53-55); aquest any hom decidí de reconstruir el darrer i per «la intervenció rígida que la Aca-

demia de San Carlos començó a practicar a partir de la dècada de 1780» (56), la reconstrucció seguí esquemes classicitzants; no hi mancà una inscripció llatina (60-61). Les intervencions de la dita acadèmia són conegudes per la documentació del seu arxiu i per notícies ja publicades (62 i 63-64). Les pàgines restants se centren en l'estil de les pintures i en el de llurs autors (65-78). – J. P. E. [15.614]

Remedios FERRERO MICÓ, *Los greuges en las cortes valencianas de 1510*, dins «XV Congrès, I/2», 191-205.

Les del 1510 foren corts celebrades simultàniament a Montsó. A les de València foren presentats cinquanta-tres greuges; alguns eren nous, encara que requeien en quelcom tan antic com el fet que el rei no pagava deutes reconeguts (194-195); d'altres en repetien de ja presentats i tampoc no satisfets (195-197). Els greuges són coneguts per la respectiva sentència, ací resumida de València, ARV, *Canc., Processos de corts*. Molts foren desestimats per manca de proves, per defectes de forma o per d'altres raons, com la de trobar-se 'sub iudice'; foren admesos els relatius a deutes documentats (204-205). – J. P. E. [15.615]

Juan Francisco PARDO MOLERO, *Los ejércitos de Su Majestad. La movilización de las tropas reales en Valencia a comienzos del reinado de Carlos I (1521-1526)*, dins «XV Congrès, I/1», 275-289.

Els anys indicats són els de les Germanies; l'autor estudia el tema a base de València, ARV, *Mestre racional., Canc. reg., Generalitat i Vària*. Entre el 1519 i el 1528 la Generalitat Valenciana hauria passat de desentendre's de la defensa del Regne a prendre'n la iniciativa; el canvi d'actitud seria conseqüència de la Guerra de les Germanies i de la revolta dels moriscs de la Serra d'Espadà (278). La primera part resumeix tant els fets bèl·lics com les formes de financiació i d'intendència dels exèrcits reials contra les Germanies (279-284): les formes medievals de finançament directe s'anirien desplaçant vers les institucions més representatives, la Generalitat i la Fàbrica de Murs i Valls, amb la consegüent implicació dels braços i la particular de la ciutat de València. Davant la revolta d'Espadà, la Generalitat acceptà de col·laborar en l'acció militar des del primer moment. Després, seria la cort del 1528 la que prendria la iniciativa, dirigiria i pagaria la guaita de les costes (285-288). – J. P. E. [15.616]

Josep Lluís SIRERA, *El poble com a espectador absent?: el populisme de la festa urbana a la València del Renaixement*, dins *Teatre popular*, 277-289.

L'autor es proposa d'enfocar el món de les festes valencianes des de l'aspecte de llur teatralitat en l'època del Renaixement, quan la capitalitat de València -i de Barcelona i Saragossa- en el marc de la monarquia hispànica, és més teòrica que real i es manifesta sobretot en el tiquis miquis formalista i les baralles que se'n segueixen. Les entrades reials a València reafirmen el pacte entre la monarquia i la comunitat urbana (o amb tot el Regne, si al mateix temps se celebren Corts), amb gran diferència entre la primera entrada, quan el rei jurava el *Furs*, i les següents, menys brillants. Després és descrita amb detall la morfologia de les entrades valencianes i la participació que hi prenia el poble, com a espectador i com a protagonista d'actes propis: il·luminacions, corregudes de bous, balls i saraus. Les festes públiques evolucionen estenent-se a d'altres, un cop despulades de llur valor simbòlic primigeni, i s'encareixen fora de tota mesura gràcies a l'acumulació d'elements visualment fastuosos. La presència del poble a les entrades reials valencianes evoluciona des d'una estreta interrelació inicial entre poble i monarca cap a una distanciació progressiva; en la festa barroca el poble ja és només massa d'espectadors i encara d'espectador 'implícit'. Els punts de vista de l'autor són recolzats amb textos del *Llibre de antiguitats*, del *Manual de Consells* i del *Llibre de memòries de diversos sucesos e fets memorables*. – J. de P. [15.617]

Carmen PÉREZ APARICIO, Amparo FELIPO ORTS, *Un drama personal i col·lectiu: l'exili austriacista valencià*, dins *Catalunya i Europa*, II, 329-343.

«El nostre propòsit és estudiar la trajectòria personal i alhora col·lectiva del grup de valencians que... hagueren de marxar a Catalunya després de la desfeta d'Almansa i... acompanyaren l'Arxiduc o l'emperadriu en els seus viatges de retorn a Àustria» (331); són Josep Folch de Cardona, comte de Cardona (332-334), Josep Boil d'Arenós, marquès de Boil (334-335), Gaspar Bernat de Calatayud i Carrós, comte de Cirat (335), Manuel Mercader i Calatayud (336-337), Antoni Tomàs Cavanilles, comte de Casal (337-338), Josep Torres i Eximeno (338-339), Onofre Esquerdo, Felip Armengol de Folch (339), Josep Severio Folch de Cardona, comte de Vilafranesa (340-341), Josep Coloma i Borja, marquès de Noguera (341-342), Francesc Coloma i Borja, comte d'Elda i Anna, i Joan Basili de Castellví i Coloma, comte de Cervelló (342-343). – J. P. E. [15.618

M. Carmen IRLES VICENTE, *El régimen municipal valenciano en el siglo XVIII. Estudio institucional*, Alacant, Instituto «Juan Gil Albert» 1996.

M. Carmen IRLES VICENTE, *Al servicio de los Borbones. Los regidores valencianos en el siglo XVIII*, València, Ed. Alfons el Magnànim 1996, 354 pp.

Estudis complementaris, coneguts per la recensió d'Armando Alberola Romà, publicada dins «Hispania. Revista Española de Historia», LIX (1999), 1178-1179. – J. P. E. [15.619-15.620

La Seu de la Ciutat. Catàleg de plànols, traces i dibuixos de l'Arxiu de la Catedral de València (Fons Històric). Preparació, text i catàleg de Juan J. GAVARA PRIOR. Museu de Belles Arts de València del 26 de novembre de 1996 al 12 de gener de 1997, València, Generalitat Valenciana 1996, 368 pp.

Després de les presentacions signades per les autoritats valencianes, Enric Mira ens introdueix al volum recordant que les ciutats europees són consubstancials amb les catedrals (21) i assenyalant la documentació corresponent que hi ha en els arxius valencians, no sols en el de la Seu, sinó també a AMV, *Escriptures de la ciutat, Instruments i Policia urbana* (33), i en el de la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles (34). Els plànols, traces i dibuixos ací presentats i reproduïts són damunt pergamí o paper (32): corresponen a parts diverses de la mateixa catedral, tots de la segona meitat del segle XVIII (74-101); al retaule incendiari el 1469 i recordat en un croquis del 1486 (126-127); a projectes de reixes (150-163), a dissenys diversos de branderes (188-195); a peces per a llums (214-243), a custòdia amb el seu carro (262-267), a diversos tipus de cases o propietats (282-303 i 306-307), a institucions patrocinades pel capítol (326-333) i a tipus diversos de propietats rústiques del capítol (340-366): en tots els casos hi ha esbossos, traces i plànols acompanyats d'inscripcions o d'explicacions anteriors al segle XIX. – J. P. E. [15.621

Manuel RIU [I RIU], *Església i poder comtal al territori d'Urgell. Guifré el Pilós i la reorganització de la Vall de Lord*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 875-898.

Manuel RIU [I RIU], *La Vall de Lord a l'Edat Mitjana. Els segles XI al XV*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997), 335-378.

L'autor comença recordant les informacions proporcionades pels escrits dels anys que van entre el 800 i Jofre el Pelut, en general les que ofereixen els preceptes, conservats o coneguts indirectament, dels reis carolingis: existència de la Seu a la Seu d'Urgell, determinació dels límits del bisbat, prerrogatives dels bisbes també econòmiques i àdhuc en relació als béns fiscals, i dificultats de tota mena a l'hora de fer-les efectives (875-878). El 870 entrava en la història Jofre el Pelut com a comte de Cerdanya, Urgell i Conflent, no gaire després també de Barcelona, Girona i Besalú; la Vall de Lord hauria estat el camí per a l'ampliació i enfortiment de fronteres vers Solsona i Cardona, i consta que ell i el bisbe Galderic hi organitzaren les nou primeres parròquies; que

ell determinà les franqueses per als nous pobladors i bastí una defensa militar al Castellort; i que defensant la terra a la Vall d'ora morí segons Ibn-Hayyán d'un cop de llança de Llop Ibn Muhammad al-Qassí, de Lleida (878-880). A partir d'ací són tres els documents que informen sobre la dita Vall, tots de la Seu d'Urgell AC, *Llibre de dotalies: la Rememoratio parrochiarum Vallis Lordensis* (881-882), que permet de conèixer vicissituds i rectors de les dites nou parròquies fins a mitjan segle X; la dotalia de la Seu (retocada entorn el 970), on les esglésies que entraren en el dot ja eren setze, ultra les que no hi entraven dels monestirs de Sant Llorenç i de Sant Pere de Graudescales; així coneixem els noms de rectors i de jutges, amb predomini dels germànics i d'origen got (883-885); l'altre document, datat tres dies després, és el capbreu de censos i drets pertanyents a bisbe i canonges de la mateixa Seu, primera informació de demografia i economia de la Vall (885-887). Les pàgines següents exposen les informacions de les successives dotalies d'esglésies dels monestirs (888-890; altra donació: 892-893; i encara 896-897), o la de Sant Serni de la Pedra (890-892); i les primeres dades i tradicions (també les publicades per Narcís Camós el 1657) del santuari de Lord (893-896).

El segon títol recorda els quatre castells, les deu parròquies, els dos monestirs i la cinquante-na de cases escampades que tenia la Vall de Lord (croquis: 337) en el tombant de l'any Mil; l'evolució d'aquells segles és concentrada en tres línies: les dels dos monestirs de Sant Llorenç de Morunys o del Piteus i Sant Pere de Graudescales, amb les seves vicissituds (Sant Llorenç arribà a desaparèixer agregat a Sant Andreu de Trespunts el 1078: 345); les de les famílies més fortes, com la dels Miró a Navès (339 i 352-355; cf. 361-366), i les dels 'poders' nous, com el naixement i creixement de la vila de Sant Llorenç (*Carta de poblament* del 1297, traduïda: 376-378), d'una banda, i el vescomtat de Cardona, de l'altra, influent en la Baixa Edat Mitjana (371-374), època que deixà a la Vall nombre de retaules gòtics (374-375). – J. P. E. [15.622-15.623]

Josep M. SANS TRAVÉ, *Precedents, fundació i primers anys del monestir de Vallbona (1154-1185)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 959-1003.

L'estudi d'aquells inicis topa amb l'escassetat de documentació (només trenta-sis instruments per als anys 1157-1190, dels quals només dinou són més o menys sencers i són ací resumits: 960-961, nota 3); s'han de completar amb *De la miraculosa fundació del sagrat monestir de Nostra Senyora de Vallbona*, ara a París, BN, [esp.] 239 (964); també topa amb la inestabilitat pròpia d'una zona que cerca i forja la pròpia xarxa institucional en els moments immediatament posteriors a la conquesta de Lleida, Tortosa i Siurana. Protagonistes d'aquells esdeveniments són els comtes de Barcelona i els nobles, el novell monestir de Poblet amb tot el seu pes, i un cap d'ermitans, Ramon [de Vallbona] desplaçant-se d'un lloc a un altre fins que el 1171 ell i el seu grup entraven en la germandat de Poblet (976) i en el Capítol General eren integrats dins l'orde del Císter (978-979). L'any sobre, amb la protecció dels Cervera, les ermitanes constituïen la comunitat femenina cistercenca de Vallbona, alhora que els ermitans se'n distanciaven en direcció a Poboleda (981); el 1174 arribava la primera compra de drets senyorials damunt El Vilet (983) i dos anys després moria Ramon de Vallbona, en memòria del qual seria escrita la *Vita beati Raimundi confessoris*: en el seu testament repetia que solitàries i comunitàries formessin família religiosa única (985-986). Des d'aquest moment augmentà l'atenció i la presència dels reis a Vallbona i amb ells la possibilitat d'una nova construcció monàstica, ja localitzada tota ella a Vallbona (989-990); les donacions reials de béns a Lleida desembocaren a començos del segle XIII en la casa de Sant Hilari (994-995); tant el patrimoni com l'influx social augmentaven, el darrer a través dels donats (998) o gràcies a personalitats com la de Berenguera de Cervera, protectora des del primer moment i després membre de la comunitat (1000-1002). – J. P. E. [15.624]

Josep M. T. GRAU PUJOL, Roser PUIG TÀRRECH, *La revisió del Cens de Floridablanca (1787) a través del compliment pasqual de Vallfogona de Riucorb. Un exemple d'ocultació*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 6 (1999), 49-63.

Els historiadors de la demografia han manifestat dubtes de la validesa aritmètica del *Cens de Floridablanca*, el considerat més just dels de l'Antic Règim; els autors confirmen la seva manca de fiabilitat comparant-lo amb les dades personals proporcionades pels llibres parroquials de Vallfogona de Riucorb, salvats l'any 1936-1939 a Reus, on es troben en l'AHC (49), i així contraposen les llistes de compliment pasqual del segle XVIII a les dades dels censos del mateix segle, en els quals les xifres d'habitants més allunyades de la realitat són les dels dos darrers, dels anys 1787 (169 oficials, 328 reals) i 1797 (197 oficials, 376 reals) (51-53), amb el desavantatge contra els censos, que aquests inclouen infants i les llistes de comunió els exclouen almenys fins als set anys (52); segueix la crítica al *Cens de Floridablanca* (53-55) i la transcripció de la llista de combregants de Vallfogona de l'any 1787, on són anotades les variants de la llista del 1797 (56-63). – J. P. E. [15.625]

Ramon BOLEDA CASES, *La Puríssima de Verdú*, dins «Urtx. Revista cultural de l'Urgell», 12 (1999), 113-126.

L'autor es proposa «recollir tota la informació fins ara obtinguda» (114) sobre aquella obra mestra d'Agustí Pujol i de l'art barroc a Catalunya. Assenyalen la transcripció del contracte del 1623 per a la fabricació del retaule, que havia d'ésser presidit per la dita imatge (115-116: de l'AP, *Protocols*); del mateix arxiu és una lletra de l'escultor Agustí Pujol, del 1627, fotografiada (118) i transcrita; també és descrit el contracte per al daurat de peanya i retaule de la Puríssima, del 1631, de l'AP (119). Hi ha descripció de la talla (120-122) i nombre de fotografies. – J. P. E. [15.626]

Imma OLLICH I CASTANYER, Maria OCAÑA I SUBIRANA, *El treball artesanal i el comerç de la pell a Vic, a l'Edat Mitjana. Una arqueta baix-medieval conservada al Museu de l'Art de la Pell, de Vic*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 731-746.

Descrita la peça i reafirmat el seu origen català en la segona meitat del segle XIV o en el XV, les autores assenyalen la riquesa d'informació sobre els oficis que treballaven amb la pell, continguda en l'AE de Vic (*Cúria Fumada. Manuals Notarials*), d'on reporten casos documentats de mercaders, extraient matèries manufacturades a Flandes el 1242 i a Sevilla el 1391 (738-740). Després de la bibliografia (741-742) i de dues fotografies de la caixeta (742-745), és transcrit i traduït el contracte de viatge a França i a Flandes del 1242 (745-746). – J. P. E. [15.627]

Jill R. WEBSTER, *Nicolau Verdera de Vic i altres pintors catalans de l'Edat Mitjana*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonecs», XVII (1997), 269-275.

Aplec de notícies sobre pintors i retaules per a indrets diversos dels Països Catalans relatives a Nicolau Verdera [cf. ATCA, XIX (2000), 878, núm. 14913], a Lluís i Francesc Borrassà, a Francesc Vergós i a Pere Terrers. Segueixen textos que es diuen transcrits de Vic, AE, *Arxiu Cúria Fumada*, 753 i 756; de Girona, AHM, *Acords* 42; i Barcelona, *Arxiu de l'Hospital de la Santa Creu*, Notari Joan Torró (272-275 [avís al lector: la qualitat dels textos 'transcrits' pot ésser avaluada per aquestes dues mostres, de tres línies consecutives, pàgina 274, núm. 3, línies 3-4-5: línia 3: «tretza, onza e vuyt diners», que no són trenta-dos diners, sinó tretze lliures, onze sous i vuit diners, tal com diu amb totes les lletres el text de les línies 4-5: «XIII libras XI sous 8 diners»; línia 4: «Corpus x», que no és un(a), ic's, sinó l'abreviatura de 'Christi' i, doncs, el sintagma fa: 'Corpus Christi']. – J. P. E. [15.628]

Lluís BURILLO I TOLEDANO, *L'organització musical de la Seu de Vic a finals del segle XVII: una primera aproximació*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonecs», XVII (1997), 385-400.

La documentació de Vic, Arxiu Episcopal, *Llibre XII de secretaria*, que conté les actes de les reunions capitulars, completada amb la dels *Llibre de pagaments* i *Llibre de despeses de cor*, permet de reconstruir l'activitat musical de la Seu de Vic a darreries del segle XVII, en què girava entorn la Capella de Música, fundada durant aquell segle, depenent del Capítol a través del Tresorer; el mestre de capella era també responsable de l'ensenyament de música als minyons del cor (388-389); segueixen les notícies sobre els successius organistes (i d'altres documentats a Vic), cantors, minyons, la cobla de músics (390-396); però el centre era el cor, el cant col·lectiu del qual era indicat pels llibres litúrgics, sobretot antifoners i graduals. Per la poca exigència a l'hora de les admissions la vida musical a la seu de Vic passava en començar el segle XVIII per moments baixos, raó per la qual el capítol decidí que les prescripcions d'admissió fossin observades «ab tot rigor» (398). – J. P. E. [15.629]

Carles RABASSA I VAQUER, Carmen DÍAZ DE RÁBAGO HERNÁNDEZ, *Documents per a la història de Vilafamés*. Introducció i cura de l'edició per Wenceslao RAMBLA ZARAGOZÁ (Monografies, 25), Vilafamés, Castelló, València, Ajuntament, Universitat Jaume I i Consell Valencià de Cultura 1995, XXII i 606 pp.

L'ajuntament de Vilafamés i la Universitat Jaume I establiren el 1991 un conveni de col·laboració, resultat del qual és aquest llibre (XVI) que, aprofitant també les publicacions anteriors (8-14), ultra la documentació de l'AM de la mateixa vila, aplega els diplomes baronials de l'Orde de Montesa, documentació ara repartida entre Madrid, AHN, i València, ARV, amb alguna incursió en d'altres, bo i reconeixent que no s'han pas esgotat les possibilitats ni de Barcelona, ACA, ni de València, ARV (585-587); han estat així aplegats cinc-cents setanta-nou textos, datats entre el 1233 i el 1850, aplec que es clou amb la descripció de Pascual Madoz en el seu *Diccionario* (17-579); la norma editorial és la de resumir en regest els documents ja publicats (ni que sigui un de tan important per a Vilafamés com la seva primera *Carta de poblament* del 1241: 18-19) i de transcriure, 'in extenso' els fins ara inèdits. L'aplec és completat amb les taules: onomàstica (523-557), toponímica (559-571), de matèries (573-584), la ja coneguda d'arxius (585-587), la d'autors (589-590) i la cronològica dels 579 documents (591-606). – J. P. E. [15.630]

Joan CUSCÓ I CLARASÓ, *Mestres de capella i organistes a Vilafranca del Penedès durant els segles XVII i XVIII*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», IV (1997 [1998]), 205-212.

Aplegades algunes notícies sobre mestres de capella i orgues a Santa Maria de Vilafranca el segle XVI, l'autor estableix llista de mestres (206) i d'organistes (207) dels segles XVI-XVIII; afegeix notícies de músics vilafranquins i informa que la música escrita o interpretada a Vilafranca es troba en la mateixa vila, Museu de Vilafranca: Arxiu musical; i en els de Montserrat, i de Barcelona, ACA, i Franciscans de Catalunya (208-209). – J. P. E. [15.631]

Josep Me MARQUÉS I PLANAGUMÀ, Èrika SERNA, *La família Trilla i el sepulcre del cavaller Asbert (+1334) de Vilanova de la Muga*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 32 (1999), 113-125.

Reunides totes les referències que s'han pogut aplegar en l'ADG entorn de la família Trilla (1237-1463), que donà a la diòcesi el bisbe Jaume de Trilla (1369-1374), els autors estudien un document notarial de l'any 1617, en el qual és descrit el sepulcre del cavaller Asbert de Trilla i s'hi realitza un dibuix minuciosament detallat del mateix, que existia a Vilanova de la Muga, bressol dels Trilla. En apèndix és transcrit el document del 1617, procedent de l'AHG, *Notaria de Figueres*, notari Miquel Gaspar Casamitjana. També és reproduïda una fotografia del dibuix inserit dins el document notarial. – J. de P. [15.632]

L'obra de Josep Rubió i Nadal, científic il·lustrat, rector de Vilanova de Prades (1792-1807). Hipòtesis... con la que se descubre la causa y la declinación y variación de la Aguja de Marear. 1807. A cura d'Antoni ROCA, Roser PUIG i Josep M. T. GRAU, Vilanova de Prades, Ajuntament i Parròquia 1999, 106 i 40 pp.

La *Hipòtesis...* (71 ss.) fou publicada el 1807 i per tant cau fora del nostre camp. Però l'estudi introductorri proporciona un recull de dades relatives al passat de la població, i amb més detall, al de la parròquia, començant per la bona nova que tant la part de l'arxiu parroquial guardat a la rectoria com la de Tarragona, AHA, es conserven pràcticament senceres (després del 1936 només s'ha trobat a mancar una *Consuetat* del 1795): les anotacions de baptismes, matrimonis, òbits i confirmacions comencen el 1587, les visites pastorals el 1656; llibres de confraries dels segles moderns i llibres notariais del 1634 ençà (21-23). Les actes de visita pastoral informen de la situació del temple parroquial durant el segle i mig del 1656-1800, refet de planta a mitjan segle XVIII; els llibres parroquials dels darrers anys d'aquell segle donen de Josep Rubió i Nadal una fesomia d'home amatent, consciencios i acurat en la feina; ell fou l'autor de la *Consuetat* perduda (24-28). – J. P. E. [15.633]

José A. del POZO CHACÓN, *Guerra, fiscalidad y poder local en Vila-real (1362-1375)*, dins «XV Congrès, I/4», 219-232.

L'AM de Vila-real, i en concret els *Llibres de claveria* dels anys en què la Guerra amb Castella tingué per escenari la zona entre València i Vila-real fins al tractat d'Almazán del 1375, informen des del 1362 de decisions en prevenció de defensa, com també de les constants consignacions de diners a la casa reial per totes les raons i camins possibles, tant en tributació ordinària com en urgència puntual (224-225); calgué trobar noves fonts de financiació per cises o imposicions sobre comerç i consum o per deute públic (préstec i censals); l'oligarquia local era favorable a donar satisfacció a les peticions del rei (228). Hi ha quadres sinòptics d'entrades i eixides d'aquells anys (230-232). – J. P. E. [15.634]

Aymat CATAFAU, Corine COUPEAU, Olivier PASSARRIUS, *Vilarnau, un village médiéval déserté de la Plaine du Roussillon. Premières données archéologiques et historiques*, dins «Études Roussillonaises», XV (1997), 149-168.

Localitzat vora la Tet entre Perpinyà i Canet de Rosselló, Vilarnau és esmentat del 1013 ençà, també com a baronia dels Villalonga, dels Vallgornera o de la Comunitat de Preveres de Sant Joan de Perpinyà, en pergamins o en llibres notariais de Perpinyà, ADPO; són també documentats tant el Vilarnau d'Amunt com el d'Avall (153-154); ja a darreries del segle XIV el lloc era despoblat (155). Les dades arqueològiques no han proporcionat nous textos (155-165). Hi ha bibliografia (166-167). – J. P. E. [15.635]

Antonio COUTO DE GRANJA, *Signos notariales de los siglos XV al XIX en el archivo de protocolos de Jijona*, dins *Graphische Symbole*, 797-820.

Els protocols notariais de la comarca de Xixona, el més antic dels quals és del 1459, es conserven en l'Arxiu Notarial de la població; ací hi ha llista cronològica dels cent cinquanta-dos notaris que exerciren fins a darreries del segle XVIII (798-801), després presentats en ordre alfabètic (802-805) i toponímic (805-809). Són reproduïts cent vuitanta-quatre 'signa', amb indicació del notari, al qual cada un correspon (810-820). – J. P. E. [15.636]

ESTUDIS DE REFERÈNCIA CRONOLÒGICA

M^a del Mar LLORENS FORCADA, Pere Pau RIPOLLÈS ALEGRE, *Les encunyacions ibèriques de Lauro* (Estudis de Granollers i del Vallès Oriental, 7), Granollers, Ajuntament 1998, 162 pp. i XIII làmines.

Els autors, acceptant la hipòtesi proposada el 1966 per Leandre Villaronga, recorden el tractament que en els segles XIX i XX ha tingut el tema de les monedes ibèriques amb inscripció ,l.a.u.r.o.', i les successives hipòtesis de localització de la ceca (22-23); reporten en traducció castellana els fragments d'autors clàssics que esmenten el dit topònim (24-27), documentat al País Valencià, en la Bètica i al Vallès Oriental (Llerona?) (29-45). Segueix l'anàlisi de les monedes, començant per la de llurs representacions icòniques (47-59), i seguint per la de la llegenda, analitzada lletra per lletra (61-63); la part principal dels tres-cents vint exemplars coneguts (131) procedeix dels tresors de Balsareny i de Cànoves, que permeten de col·locar les de Lauro dins el context geogràfic original (65-75); els altres exemplars escampats entre l'Arièja (Gàl·lia), Eivissa, Caudete de las Fuentes al País Valencià i Amaya (Burgos), es concentren gairebé en llur totalitat entre Solsona, Empúries i el Penedès (75-79), com també les localitzades en excavacions arqueològiques entre Badalona i Empúries (i a Pollença: 80-81). Segueixen l'anàlisi de les contramarkes, les hipòtesis sobre sistema monetari, emissió i funció (87-106). Haurien estat emeses entre el 150 i el 130 aC. (113-115). Hi ha bibliografia (119-130), catàleg de les monedes (131-160) i reproduccions fotogràfiques en les tretze làmines finals. — J. P. E. [15.637]

Isabel IZQUIERDO, Ferran ARASA, *La imagen de la memoria. Antecedentes, tipología e iconografía de las estelas de época ibérica*, dins «Archivo de Prehistoria Levantina», XXIII (1999), 259-300.

La darrera part de l'estudi és dedicada a les esteles epigràfiques sense decoració, disset d'esparses pels Països Catalans i una al mateix límit (Esglesiola del Cid, Terol) (288, cinc de les quals reproduïdes: 286-287); quant a la tipologia, els autors constaten una evolució a assemblar-se a l'epigrafia romana, darrer pas abans de desembocar en el món llatí, proximitat també cronològica a l'època imperial (284-293). Hi ha bibliografia (295-300). — J. P. E. [15.638]

Ferran ARASA I GIL, *Noves propostes d'interpretació sobre el conjunt monumental de la Muntanyeta dels Estanys d'Almenara (La Plana Baixa, Castelló)*, dins «Archivo de Prehistoria Levantina», XXIII (1999), 301-358.

L'autor intenta una reinterpretació de les notícies i troballes arqueològiques d'aquell conjunt, basada en gran part en les dades que proporcionen els manuscrits de Bartomeu Ribelles, basades en les informacions que li trametia el rector d'Almenara a darreries del segle XVIII, J. B. Fíguls. Aquelles dades permeten de reconstruir la crònica de la descoberta del dit jaciment, dissortadament destruït (302-314), descriure el conjunt (319-322) i en particular els seus elements arquitectònics i decoratius (323-345). Les darreres pàgines són dedicades a les inscripcions i troballes monetàries: tretze de tipus funerari, l'onomàstica de les quals coincideix amb la coneguda al veí Sagunt (3345-346); les monedes, nombrosíssimes -hom parla de milers- tenien inscripcions des del segle II-I aC, tant ibèriques (kelse, Arse) com llatines imperials (347). Hi ha bibliografia (352-358). — J. P. E. [15.639]

Guy RANCOULE, *Le réseau de circulation antique au Nord des Pyrénées, Aude et Roussillon, méthodes, hypothèses et éléments d'appréhension*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 33-39.

L'autor estudia el tema sobretot baix els aspectes cronològic, topogràfic i econòmic d'època prehistòrica (35), immediatament abans indica que fins i tot per al coneixement d'aquella realitat són indispensables textos com l'*Itinerarium Hierosolymitanum* o les *Tabulae Peutingerianae*, o les referències en documentació altomedieval a ,stratae' diverses, tema que per al Rosselló ha estudiat P[ere] Ponsich (34). – J. P. E. [15.640]

Narcís M. AMICH I RAURICH, Josep CASAS I GENOVER, *La Tabula Peutingeriana i la xarxa viària al nord-est de Catalunya. Una nova lectura*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 175-182.

Els autors proposen noves identifikacions per als topònims de la dita *Tabula...* (175-176), cosa que porta a formular nova hipòtesi entorn del seu recorregut. El primer intent ha consistit a sotmetre a prova crítica la grafia de les ,mansiones', que estableix així: «In Summo Pyreneo / Beclana IV / Iuncaria XII / Ceruiana XV / Ger[u]nd[a] XII / [Aquis] Vocom[is]» (177); la hipòtesi pretén d'explicar els dos topònims entre Iuncaria i Gerunda per l'existència de dos ramals de la ,via'; Ceruiana seria Cervià de Ter (178). Hi ha taula de ,mansiones' en els diferents *Vasa, Itineraria, i Rauennatis Anonymi Cosmographica* (180), reproducció d'un fragment de la *Tabula...* i croquis de la nova proposta (182). Hi ha bibliografia (179). – J. P. E. [15.641]

Francisco GRACIA ALONSO, *El comercio protobstórico en el Noreste peninsular entre los siglos VII-III a.C. Balance de investigación 1985-1997*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 51-72.

Els estudis sobre el tema s'han basat en les troballes arqueològiques, sobretot en contenidors ceràmics, i en els texts més primitius de correspondència comercial (Empúries 1, Pech Maó, i Empúries 2) (51-53), ací transcrits (67); les fonts clàssiques també han d'ésser tingudes en compte: inscripcions epigràfiques, *Ora maritima* d'Aviè, Estrabó o Titus Livi. La investigació realitzada durant els anys indicats en el títol és copsable en la bibliografia (63-66). – J. P. E. [15.642]

Martí GRAU I SEGÚ, Esther RODRIGO I REQUENA, *El jaciment del Serrat dels Tres Hereus (Casserres): un assentament del s. I aC. al Berguedà*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 125-135.

En jaciment del dit serrat podria ésser allò que resta de les construccions aterrades pels romans en la tercera revolta bergistana abans de l'aixecament dels ceretans el 39 aC.; els treballs d'excavació han proporcionat una moneda ibèrica de plata d'Ausa, amb inscripció ibèrica ,ausesken' (131). – J. P. E. [15.643]

Bernard DOUTRES, *Les monnaies au dauphin de la cité de Ruscino (Ier s. avant J. C.)*, dins «Études Rovssillonaises», XV (1997), 103-108.

Descripció de dos tipus de monedes de bronze, trobades a Ruscino, Empúries, Vilanova de la Raó, Perpinyà i Torrelles (104); porten inscripcions de caràcters íbers, d'altres llatins (106). Hi ha bibliografia (108). – J. P. E. [15.644]

Jaume BENAGES, *Les monedes de Tarragona (addenda segona)*, dins «Acta Numismàtica», 29 (1999), 25-37.

[Cf. ACTA, XVIII (1999), 958, núm. 13.804]. Ja en la descripció de les noves aportacions consten algunes llegendes (26-27), que resulten més completes i visibles en el catàleg, on trobem nou inscripcions ibèriques, quatre de llatines antigues i cinc de visigòtiques (31-34). – J. P. E. [15.645]

Francisco BELTRÁN LLORIS, *Writing, Language and Society: Iberians, Celts, and Romans in Northeastern Spain in the 2nd & 1st Centuries BC*, dins «Bulletin of the Institute of Classical Studies (BICS)», 43 (1999), 131-151.

Article delimitat geogràficament en la vall de l'Ebre des de l'oest de Catalunya (136: mapa). Hi ha algunes dades que ens afecten, com la que assenyala un primer influx oriental en textos d'Empúries, escrits d'esquerra a dreta (i no de dreta a esquerra com al sud de la Península) (138); o el rebut pels epitafis damunt pedra de Tarraco i Sagunt, escrits en caràcters ibèrics (139). – J. P. E. [15.646

Arturo PÉREZ ALMOGUERA, *Livio*, 21, 61, 6-7: *Atanagrvm vrbem, quae caput eivs popvli erat. El problema de Atanagrvm y la capitalidad ilergete*, dins «Hispania Antiqua. Revista de Historia antigua», XXXIII (1999), 25-46.

L'autor recorda la confusió que hi ha en les fonts clàssiques entorn la localització d'Iltirida/Ilerda entre els segles VI aC. i I pC. (26-27); per a Titus Livi, *Atanagrvm* seria 'urbis' i 'caput' dels Ilergetes. L'autor estableix que la informació de Livi es refereix a la situació de l'any 218 aC. (28-30); però les troballes numismàtiques no fan conèixer cap altre centre emissor que 'Iltirta/Ilerda' (30-32), les restes arqueològiques, per llur creixent abundància, assenyalen en la mateixa direcció, amb més o menys remotes possibilitats de localització en punts com el Molí d'Espígol o Margalef a Torregrossa (33-37); i la denominació única del 'populus' corresponent com a 'ilergetes', porta a la conclusió que de les possibles hipòtesis explicatives la més acceptable seria la de nom doble per a la mateixa 'Iltirta' (situació repetida en d'altres casos dins la mateixa Tarraconense: 41-42), amb localització en el turó de la Seu Vella; també es podria tractar d'una corrupció del text (45). – J. P. E. [15.647

Leandre VILLARONGA, *Anàlisi d'uns tresors d'asos romanorepublicans*, dins «Acta Numismàtica», 29 (1999), 59-88,

Conegut des de la dècada dels anys 1960 i publicat posteriorment, l'autor compara a efectes cronològics les 368 peces de la troballa de Torelló d'En Cintes, de Maó, amb d'altres tresors romans del període 250-208 aC.; les inscripcions es troben a les pàgines 62-64 i en les d'anàlisi metrològica (74); amagat després del 112 aC. no seria un dipòsit cultural, ans normal (71). – J. P. E. [15.648

Joaquim TREMOLEDA I TRILLA, *Pvblivs Vsulenvs Veiento, un magistrat narbonès amb propietats al Nord de la Tarraconense*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 231-241.

Successives intervencions entre els anys 1961 i 1989 han conduït a descobrir a Llafranc una gran bòvila; en els seus materials hom ha trobat nou vegades la marca corresponent als 'tria nomina' del títol, cada un dels quals és abundantment documentat en epigrafia sobretot italiana i narbonesa, que ha donat el nom complet (233-234); tindríem, doncs, entorn al canvi d'era un prohòm narbonès, propietari d'inversions a la Tarraconense. Hi ha bibliografia (239-240) i reproducció tant de marques com d'una de les inscripcions narboneses (241). – J. P. E. [15.649

María José PENA, *Las marcas de M. Porcius sobre ánforas Pascual 1*, dins «Faventia», 21 (1999), 75-83.

L'autora assenyala algunes característiques de la dita marca (només es troba en ànforas Pascual 1; té l'epicentre a Badalona, amb 77 exemplars, i encara algun altre en la costa catalana; i presenta dues grafies: M. Porc. i M. Porci: 76). Recordades algunes interpretacions del conjunt,

l'autora pensa que el dit personatge pertanyia a la família dels 'Marcii Porcii Catones' (78), de la qual reconstrueix l'arbre genealògic dels segles II i I aC. (79); i que tenia algun vincle amb el M. Porcius Cato de l'ordre senatorial (82). — J. P. E. [15.650]

Josep CASAS I GENOVER, *La sigil·lada sudgàl·lica de la vil·la romana de Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà)*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 32 (1999), 21-79.

L'autor recorda les campanyes d'excavació (1980, 1982-1996) d'aquest jaciment i passa tot seguit a descriure'n la ceràmica 'sigil·lata' sud-gàl·lica, en les formes llises de la qual es poden llegir els segells Primus, Secundini, Mvrran, [ra]Sinivs, OF, Ras(inivs), Logirn[us], Secun[us], OF Mods, A[...]sinus, Oficur, Prim.m. Scotius, OFM, OFMOM, OF Abii, Mommo. En els vasos les marques són: Of ari..., A.sinv..., Of Bassi, Of C.CAI, Castus, Cresi o Cresti, ...Toivli, Ofi Cvr, Damonus, Of La ..., Lepidi, Logirn(vs), Of Lvcc, Martialis F, Mod, Of. Modes., Of Mom. Mvrran, Of Pavli, Prim.m i Primus F. Of Ras, Sabi..., Salves, Of Sarin, Scotius, Secun[us], Secundini, Os Seno, Of Severi, Silvani, Tertius, Xah. La ceràmica pertany al segle I dC. — J. de P. [15.651]

Patrick LE ROUX, *Ejército y sociedad en la Tarraco Romana*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», núms. 19-20 (1997-1998), 83-107.

Trenta sis epitafis publicats per Geza Alföldy i un fragment de Florus, ací transcrits (104-107), fan de base a les consideracions de l'autor sobre allò que segurament fou el nucli inicial de Tarragona i, transformat en exèrcit de pau, convertiria la ciutat, tal com sentència el dit Florus, en «omnium quae ad quietem liguntur gratissima» (103). — J. P. E. [15.652]

Francisco Javier GARCÍA DE CASTRO, *Epigrafía y culto imperial en la Tarraconense durante el Bajo Imperio*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», núms. 19-20 (1997-1998), 109-119.

Les inscripcions preses a base de l'exposició inicial (109-115) són onze, reduïdes a quadre sinòptic (116) i transcrites de reculls diversos, en primer lloc del de Geza Alföldy —nou d'elles són de Tarragona— (117-119). L'autor subratlla el fet que, només amb una excepció, els protagonistes són els representants del poder imperial, quan en altres llocs són grups socials. — J. P. E. [15.653]

Martí VERGÉS I ASENS, *Ara inèdita de Quintus Caelius Felix a Iupiter, Fortuna Redux i al geni de la Legio VII*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», núms. 19-20 (1997-1998), 197-199.

Descoberta el 1995 a Tarragona, carrer de la Nau, 12, reaprofitada potser des del segle XIV dins el pilar d'una escala, ha proporcionat una nova inscripció, ací transcrita (197), traduïda (198), i fotografiada (199). — J. P. E. [15.654]

Víctor REVILLA, *Artesanado rural y comercio del vino en la Tarraconense en el siglo I d.C.*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 201-207.

Pere GEBELLÍ BORRÀS, *Les exportacions amfòriques del Camp de Tarragona al Sud-Est de França*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 223-

Malgrat l'escassetat de marques epigràfiques en àmfores fabricades a la Tarraconense en bòviles conegudes, l'autor relaciona els 'tria nomina' de tallers com els de Can Pedrerol o de la Vila Vella de Sant Boi de Llobregat amb els processos de producció i d'exportació sobretot del vi, car els tals 'nomina' serien certificats de control del producte (303) o de la seva comercialització. Hi ha bibliografia (207-208).

El segon títol es fixa en les bòviles de l'entorn tarragoní (Mas Gomandí, Mas d'Antoni Corts, la Buada, els Antigons, la Canaleta, la Clota de Creixell), i en concret en les que porten sencera o parcial la marca PHILODAMUS, documentada a Cambrils, Museu Històric, i a Tarragona, Museu Nacional d'Arqueologia (230: reproduccions); una de les àmfores també porta un grafit ,post cocturam': RH XVI, pertanyent a la comercialització (225); és coneguda l'àrea del Rosselló i d'Occitània, on es troba la dita marca (226-227). Hi ha bibliografia (227-228) i dos croquis (229). – J. P. E. [15.655-15.656]

Eduard GARROTE SAYÓ, Piero BERI MILLET, *L'eix Empúries- Narbona en els circuits comercials de l'oli bètic durant l'Imperi Romà*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 243-254.

El Museu d'Empúries posseeix mig centenar de marques procedents d'àmfores bètiques que portaven oli segurament a Narbona, on se n'han conservades altres tantes: són reduïdes a tres quadres sinòptics amb transcripció, desplegament d'abreviatures i datació, per a cada un dels tres primers segles pC. (246-248), i una quinzena reproduïdes (252-253); hi ha bibliografia (250-251) i croquis de la costa corresponent a Catalunya i Occitània (254). – J. P. E. [15.657]

Enrique GARCÍA RIAZA, *Ciudades federadas de Baleares en la Antigüedad*, dins «Mayurqa», 25 (1999), 161-176.

Plini el Jove parla de dues ,civitates foederatae' a les illes: Bocchor i Ebusus. Quant a la primera, l'autor reporta el fragment de Titus Livi sobre la col·laboració militar de malloquins el 206 aC. contra l'estol cartaginès de Magó, com si fossin romans; quant a Eivissa, el decantament vers Roma degué tenir lloc després de la II Guerra Púnica i abans del 123 aC.; el ,foedus' d'ambdues poblacions amb Roma s'hauria concretat entorn el 78 aC. – J. P. E. [15.658]

Pilar ULLOA CHAMORRO, *Nuevo miliario de la vía Augusta hallado en Castellón*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 20 (1999), 209-220.

En realitat es tracta de tres fragments, descoberts formant una paret seca dins el terme de Castelló, zona del Bovalar (209); s'ha conservat part de la inscripció (210); hi ha llista de miliaris de la província (211-213); hi ha inscripció en el de La Jana, en el de l'Hostalot/Ildum (Vilanova d'Alcolea) i en el de l'Ermida de Sant Vicent (Borriol). Hi ha catorze fotografies (215-220). – J. P. E. [15.659]

Rosario CEBRIÁN FERNÁNDEZ, *El uso epigráfico y hábitos formales en el ámbito funerario de Edeta*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 20 (1999), 287-299.

Edeta, coneguda per fonts clàssiques (288), es trobava prop l'actual Lliria des del primer quart del segle II aC. Ací tenim una anàlisi global de les cent-catorze inscripcions conegudes, seixanta-vuit urbanes i quaranta-sis agràries; cent-dues són funeràries; d'entre les honorífiques en destaquen quatre, que esmenten el senador M. Cornelius Nigrinus Curiatius Maternus, protegit de Vespasià i Titus (289). Ací són analitzats tant el material emprat com les seves dimensions i formes per a cada una de les destinacions; també les característiques del camp epigràfic; en set fotografies d'il·lustració (293-298) i en una transcripció actual (294), hom pot veure mostres de text. – J. P. E. [15.660]

María Luisa SÁNCHEZ LEÓN, Ebusus *municipio flavio*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», 55 (1999), 55-64.

María Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *La tribu Quirina en Ebusus*, dins «Mayurqa», 25 (1999), 241-243.

Una inscripció, transportada d'Eivissa a Perpinyà pel governador Joan Deví abans del 1560, i després al veí castell de Corbera, per l'autoritat de Pèire de Marca, interpretada durant temps com a prova que el ‚Municipium Flaviium Ebussum‘ fou rossellonès, fins que Francesc de Fossà en clarificà la procedència, demostra que Eivissa hauria rebut de Vespasià el ‚ius Latii‘, hauria estat ‚res publica‘ amb el seu ‚ordo‘ integrats en la tribu Quirina (alguns membres de la qual són recordats en el segon article) i que una de les famílies principals hauria estat la dels Cornèlii, padrins de l'aqueducte que fornïa d'aigua l'antiga Eivissa. – J. P. E. [15.661-15.662]

Josep ROS MATEU, *La recerca arqueològica al jaciment de la ciutat romana de Iesso a Guissona (la Segarra)*, dins «Miscel·lània Cererverina», 13 (1999), 9-27.

L'autor informa de les tres etapes de recerca arqueològica a Guissona del 1933 ençà (9-12), resumeix la situació de la Hispània Citerior el segle IIaC. (13-15), i es concentra en Iesso, documentada en Plini el Vell i en Claudi Ptolemeu, i confirmada per les monedes ibèriques amb llegenda ‚Iesso‘ i per una inscripció dels anys 282-284 pC., ací transcrita (19); la reconstrucció de l'estructura urbana i del cementiri aporta nova inscripció, ja cristiana, del s. IV o començos del V pC. (24). Hi ha dos croquis (27). – J. P. E. [15.663]

Joaquim PERA I ISERN, *Iesso i Sigarra. Aproximació a la xarxa de comunicacions en l'època antiga d'aquests dos centres romans de la Catalunya central*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 165-173.

Un sòlid punt de referència per a la reconstrucció de l'antic sistema viari segarrenc seria el mil·liari de Claudi I trobat a Guimerà, la inscripció del qual és ací transcrita (166); no molt allunyat, encara que en ‚via‘ diversa, hi ha el de les Borges Blanques; l'altre punt de referència són les etapes dels itineraris. Hi ha mapa de Catalunya amb reconstrucció de les ‚viae‘ (171). – J. P. E. [15.664]

Sara ALIAGA I RODRIGO, Ricard ANDREU I EXPÓSITO, Oriol MERCADAL I FERNÁNDEZ, Oriol OLESTI I VILA, *Territori i vies de comunicació a la Cerdanya en època romana*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 261-283.

La informació sobre els camins és deduïda de dues fonts: la documentació del segle IX ençà, conservada i ja publicada, i la toponímia; ací es poden trobar tant els topònims com els fragments documentals que s'hi refereixen, alguns dels quals designarien establiments d'època romana (269-276). Hi ha bibliografia (279-282) i un croquis de la comarca (283). – J. P. E. [15.665]

Josep A. CERDÀ MELLADO, Joaquim GARCIA ROSSELLÓ, Carles MARTÍ GARCIA, Jaume PUJOL DEL HORNO, Joaquim PERA ISERN, Víctor REVILLA CALVO, *El Cardo maximus de la Civitat Romana d'Ilvro (Hispania Tarraconensis)* («Laietana. Estudis d'Història i Arqueologia del Maresme», 10; volums I-II-III), Mataró, Museu de Mataró 1997, 294, 236 pp. i tres desplega-bles.

Complement de les informacions donades en aquestes pàgines sobre les excavacions i llurs resultats, trobem alguns segells de ‚terra sigillata‘ (II, 101); també fitxes de les monedes amb llurs inscripcions, que van del segle I aC. al IV pC. (144-157; 205: reproduccions fotogràfiques); i presentació i transcripció de dues inscripcions funeràries i d'un fragment (209-211); hi ha reproducció fotogràfica de les dues inscripcions (221). – J. P. E. [15.666-15.667-15.668]

Enrique GARCÍA RIAZA, *Praetores en la epigrafía mallorquina del siglo I D. C.*, dins «Mayurqa», 25 (1999), 247-249.

La dita qualificació, present dues vegades en epigrafia mallorquina de Pedret de Bóquer (Pont de Pollença), és estranya car és excepcional a Hispània; com a hipòtesi, podria ésser la denominació romana de magistrats indígenes. – J. P. E. [15.669]

María Luisa SÁNCHEZ LEÓN, *Consideraciones sobre el Estatuto jurídico de las ciudades romanas de la Isla de Menorca*, dins «Mayurqa», 25 (1999), 159-166.

Les informacions proporcionades per Pompònius Mela i Plini el Jove, els quals de més a més qualifiquen les dites poblacions de ‚castella’ i ‚civitates’ respectivament, són completades amb les d’inscripcions posteriors a Vespasià, on la qualificació és de ‚Municipium Flavium’; consta per a Maó la tribu Quirina, per a Ciutadella l’ordo ‚decurionum’, certes magistratures i funcions sacerdotals per a Maó. Remarquem la particular relació amb Tarraco i Barcino (161-166). – J. P. E. [15.670]

M. ORFILA PONS, A. ARRIBAS PALAU, M. A. CAU ONTIVEROS, *La ciudad romana de Pollentia: el foro*, dins «Archivo Español de Arqueología», 72 (1999), 99-118.

Conquerides les dues illes Balears pels romans el 123 aC., hi potenciaren, tal com recorda Estrabó (103, nota 16), les ciutats de Palma i de Pollentia. Les excavacions realitzades en la segona durant el segle XX han proporcionat restes epigràfiques de naturalesa honorífica (101); la recent del fòrum ha ofert una inscripció (111) i el treball en una estructura defensiva pròxima al mateix una altra làpida, sembla del segle III pC. (115, nota 32). Hi ha bibliografia (116-118). – J. P. E. [15.671]

Bernard LION, Yves CHEVALIER, *Une estampille sur anse d'ampore Dressel 20 découverte à Port-Vendres (Pyrénées Orientales)*, dins «Études Rovssillonaises», XV 81997), 119-121.

Recuperada per un bussejador al golf de Portvendres, la nansa d’àmfora porta la marca CAESI NIGRI; formava part d’un carregament enfonsat procedent de la Bètica; és ací fotografiada i transcrita (121). – J. P. E. [15.672]

Jordi HERNÁNDEZ-GASCH, Joan SANMARTÍ GREGO, *El santuari de la Punta des Patró a l'àrea cultural i funerària de Son Real (Santa Margalida, Mallorca). Avanç dels resultats*, dins «Mayurqa», 25 (1999), 115-138.

L’article localitza, descriu i il·lustra el jaciment amb fotografies i gràfiques; entre les troballes hi ha el grafit llatí CAENO[-?]VRI/(VBI) «gravat després de la cocció en el llavi d’un bol carenat» (124); hi ha al final un *Comentario epigráfico del esgrafiado de Punta des Patró*, que en proposa i discuteix una doble lectura, segons que hom ompli o no l’espai central, el més malmès; l’altra lectura seria la de CAENOCUBI (136-138); seria del segle IIaC. (135). – J. P. E. [15.673]

Joan GÓMEZ PALLARÈS, *Poesia sobre pedra: l'altar dedicat a Fusc de Tarragona (CIL II, 4315, RIT 445) revisitat*, dins «Faventia», 20 (1999), 143-151.

Història del bloc lític i de la seva inscripció, ara introbables, bibliografia que li ha estat dedicada, transcripció doble (tal com hom sap que es trobava en l’original, i amb els versos reconstruïts en tota la seva extensió), indicació de paral·lels literaris i epigràfics, particularitats verbals i traducció catalana. Seria del segle IpC. o potser del IIpC. – J. P. E. [15.674]

Jordi LÓPEZ VILAR, *Contribución a la prosopografía senatorial hispánica: L. Fulvius Numisianus, Adlectus tarraconense*, dins «Archivo Español de Arqueología», 72 (1999), 281-286.

En el curs dels treballs en la recentment descoberta nova necròpolis paleocristiana de Tarragona comparegué reutilitzada en els fonaments d'una de les construccions de la primera meitat del segle V, un bloc amb una inscripció de dotze línies, ací transcrita (281) i fotografiada (282): la seva germana Fúlvia Pròcula la dedicava al germà, el senador romà Lucius Fulvius Numisianus; els noms de la germana es repeteixen en una seva homònima de la primera meitat del segle III, en un bloc i inscripció conservats a l'Arxiu Comarcal de Reus (284). Hi ha un intent de ,stemma' genealògic (285). Les línies 8-9 de la nova inscripció foren repicades i suprimit el nom de Commodus, en aplicació d'una ,damnatio memoriae'. – J. P. E. [15.675]

Francisco Javier GARCÍA DE CASTRO, *Hispani qui in Gallia sunt*, dins «Hispania Antiqua. Revista de Historia Antigua», XXIII (1999), 179-188.

La majoria de les inscripcions ací preses en consideració es refereixen a persones que procedien de la Tarragonesa; (184), només d'un consta que era de Tarragona: el llibert Afranius Eros, sepultat a Narbona (182-183 i 186); la inscripció és reproduïda (187, núm. 5). – J. P. E. [15.676]

Xavier CELA, Marta GARCIA, Jordi JUAN, Eva ORRI, Linda S. CUMMINGS, Imma SUBIRATS, *Les inhumacions d'època augustea de la necròpoli rural de Can Bel (Pineda de Mar, Barcelona)*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 20 (1999), 221-245.

Entre les rieres de Pineda i de Santa Susanna i a 600 metres de l'actual línia de costa, fou realitzada una intervenció d'urgència entre el 29 de març i el 25 d'abril de 1996, en un espai que en les seves tres quartes parts havia estat arrasat per les excavadores. Aparegueren fragments de terrissa segellada (227, 229) i en una de les tombes una ,tegula' amb la inscripció ,MAXS/IME V/IVAS' (321 i 322). El conjunt de restes han confirmat algunes de les ofrenes funeràries de naturalesa diversa conegudes per autors clàssics (241). – J. P. E. [15.677]

M. Gemma GARCIA I LLINARES, Oriol OLESTI I VILA, *Terrassa i el seu territori a l'edat antiga: estat de la qüestió i noves perspectives de recerca*, dins «Terme. Terrassa», núm. 14 (novembre 1999), 13-23.

Aquestes pàgines ofereixen una visió global de les activitats arqueològiques a Terrassa durant el segle XX, presidides pel nom de Josep Soler i Palet al començament del segle i pel d'Antonio Moro a l'acabament; segueix discutint la possible referència terrassenca ibèrica en la *Geographia* de Claudi Ptolemeu (Egosa', potser localitzable «a l'esperó de les esglésies de Sant Pere»: 16; els dos antropònims més antics documentats en làpides serien «d'una evident ascendència ibèrica»: 19); i recorda les troballes de làpides o fragments (15: a can Coret, can Poal); dos pedestals de l'església de Santa Maria demostrarien que Egara era ,municipium' en l'època dels Flavis; s'hi han trobat altres inscripcions, les úniques públiques (15-16). En perspectiva, els autors indiquen l'objectiu de relacionar Egara amb els altres llocs ibèrics o romans de Catalunya (17-19) o de la comarca (20-21). – J. P. E. [15.678]

Anna M. PUIG I GRIESENBERGER, *La localització topogràfica de l'antic port de RHODE (Roses, Alt Empordà)*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 115-125.

Les informacions relatives a les troballes de murs antics veïns del port integren el paràgraf escrit el 1553 per l'enginyer italià Giovanni Battista Calvi descrivint la troballa en la zona d'obres de moltes monedes de l'emperador Gordià [II/III?] i d'un edifici de banys amb mosaics o ,pavi-

menti richissimi', d'on dedueix que Rhode/Roses hauria estat la platja d'esbarjo d'Empòrion (116). — J. P. E. [15.679]

Pere CASTANYER MASOLIVER, Joaquim TREMOLEDA TRILLA, *La villa romana de Vilauba, Banyoles (Província de Girona). Excavación de un ámbito de culto doméstico*, dins «Madrider Mitteilungen», 38 (1997), 163-175.

L'excavació donà una gran quantitat de ceràmica, concentrada en una cambra, que devia ésser rebost (166, nota 9), i sis monedes de bronze, que van d'August a Alexandre Sever (106, nota 10); en una altra estança comparegueren quatre pedestals i tres estatuetses, les de Fortuna, Mercuri i Lar, la significació de les quals és explicada amb una referència a Cató, *De agricultura* (174). Les estàtues serien de darreries del segle IIIpC i són conservades en el Museu Arqueològic de Banyoles. Són fotografiades al final del volum, en les làmines 13-14. — J. P. E. [15.680]

Àngel ANGLADA ANFRUNS, *Comentario sobre la edición reciente de Paciano*, dins «Analecta Malacitana», XXI (1998), 723-765 i XXII (1999), 305-341.

L'atenció del prof. Anglada a la recent edició de les obres de sant Pacià de Barcelona a cura de Carmelo Granado, sintetitzada en aquestes pàgines [cf. ATCA, XVI (1997), 483-489] s'ha ampliat en les que ens ocupen, que analitzen amb tot detall «algunos aspectos filológicos que han parecido interesantes» (723) de les lectures ofertes per la dita edició en llocs problemàtics de les obres esmentades, començant per completar la bibliografia oferta per Granado (724-725), i amb referència constant a les grafies dels manuscrits i en particular a les correccions de Florus de Lió; posa particular atenció el problema del «...sed omnem... dissipauerint...», discutit a les nostres pàgines [cf. ATCA, V (1986), 277-280; no cal dir com agraeixo al prof. Anglada l'atenció que els ha dedicat i l'acribia posada en l'anàlisi del tema]. Remarquem, en relació al *De baptismo*, l'afirmació taxativa: «El *De baptismo* de Paciano nos ha llegado entero» (339). — J. P. E. [15.681]

Josep AMENGUAL BATLE, *Una trilogía agustiniana antipriscilianista y unas sugerencias para una nueva cronología*, dins «Revue des Études Augustiniennes», 44 (1998), 205-221.

Josep AMENGUAL BATLE, *Teòlegs i bisbes de la Hispània dels inicis del segle V i sant Agustí. El context priscil·lianista de la controvèrsia sobre l'origen de l'ànima*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIV (1999), 73-107.

L'autor propugna que les lletres 205 i 120 de sant Agustí d'Hipona s'han d'associar al *Contra mendacium ad Consentium* i als *Commonitoria* d'aquest de manera que formin un conjunt antipriscil·lià, d'on dedueix una proposta cronològica sobre la datació de les dites lletres. La 205 pressuposa una *Epistola Consentii deperdita*, acompanyada d'un full on era escrita una consulta; una nova consulta fou formulada en el *Ep. 119*, a la qual Agustí respondria amb l'*Ep. 120* (206). L'*Ep. 205* seria posterior al 413 (208); l'anada de Consenci a l'Àfrica hauria estat els anys 415-416, però Agustí es refeia d'una malaltia lluny d'Hipona, i, doncs, l'*Ep. 119*, que substituï l'entrevista, seria poc o molt posterior, com també la resposta d'Agustí, *Ep. 120*; quatre anys després de la visita frustrada, Consenci escrivia el *Commonitorium* 12 (210), i, doncs, seria d'entorn el 420, data també de la resposta, el *Contra mendacium ad Consentium* (211). La segona part de l'article refà la posició d'Agustí davant el priscil·lianisme, deduïble dels successius escrits seus acabats d'esmentar (212-220).

El segon article dibuixa el marc doctrinal i cronològic més ampli, dins el qual s'ha de col·locar la relació entre Consenci i Agustí, coneguda pel títol anterior i ací exposada a partir de la pàgina 82; assenyallem en la 86 la presentació esquemàtica de les relacions d'ambdós personatges entre el 412 i el 422. Hi ha després unes pàgines que el mateix autor qualifica de «seguit de referències mitjançant les quals sant Agustí ens permet de conèixer alguns punts del que li havia manifestat el bisbe

Optat» (101), després de les quals fa un paral·lelisme entre Optat i Consenci-Sever de Menorca: ambdós haurien tingut poca formació teològica, no haurien convençut els respectius episcopats i en canvi haurien estat ajudats per l'autoritat civil; i en relació a sant Agustí «són poc clars i adopten unes maneres d'actuar tortuoses i obscures» (102). Les darreres pàgines presenten una cronologia general de la controvèrsia sobre l'origen de l'ànima a començaments del segle V, on són integrades les peces del diàleg Agustí-Consenci (105-107). – J. P. E. [15.682-15.683]

Cristina GODOY FERNÁNDEZ, *El complejo episcopal de Barcino. Cuestiones sobre función e identificación de los edificios*, dins «Madrider Mitteilungen», 39 (1998), 311-322.

Cristina GODOY FERNÁNDEZ, Josep M. GURT i ESPARRAGUERA, *Un itinerario de peregrinaje para el culto martirial y veneración del agua bautismal en el complejo episcopal de Barcino*, dins «Madrider Mitteilungen», 39 (1999), 323-335.

Sota el primer títol, ultra les observacions de naturalesa arqueològica, que han portat a posar en dubte la construcció que en els darrers anys hom considerava la seu paleocristiana de Bàrcino, l'autora addueix textos dels anys 599 i 877, que confirmen la norma general, de la qual Bàrcino no fou excepció, la de la continuïtat de les successives esglésies episcopals en el mateix emplaçament (319-320). Hi ha bibliografia (321).

El segon títol aplica a Barcelona el testimoniatge de Gregori de Tours i d'Ildefons de Toledo relatiu a la reobertura del baptisteri i del corrent d'aigua que l'alimentava cada any per Pasqua, amb la consegüent devoció a l'aigua baptismal (329-331); baptisteri i aula basilical confrontaven amb un 'hospitium' per a pobres, segons document del segle XI (334). – J. P. E. [15.684-15.685]

Josep M. NOLLA i M. SUREDA, *El món funerari antic, tardeoantic i altomedieval a la ciutat de Girona. Un estat de la qüestió*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XL (1999) 13-66.

La ciutat de Girona no tingué cementiris intramurs fins al segle IX, és a dir, ja en època carolíngia. Abans les àrees d'enterrament es localitzaven a nord i sud de la ciutat, a redós de l'artèria vertebradora que fou la Via Augusta. Altres nuclis es podrien localitzar als sectors dels Banys Àrabs, Sant Daniel, prop de la porta Rufina, vora l'església de Sant Martí i al Mercadal. La pobresa epigràfica gironina és confirmada pel fet que només en l'ara funerària incompleta actualment conservada a l'església del convent de Sant Daniel es pot llegir: "Hic situs est...". El monument és de finals del s. II o principis del III pC. – J. de P. [15.686]

Josep MORAN i OCERINJAUREGUI, *Notes sobre la Tortosa visigòtica*, dins «Recerca. Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre», 3 (1999), 115-125.

La historiografia catalana no s'ha pas excedit a avaluar l'aportació gòtica a la formació de Catalunya, però la documentació d'entorn l'any 1000 demostra la seva consistència demogràfica en els antropònims; ací són aplegades altres dades confirmadores de la dita presència, com és ara la informació en escrits històrics contemporanis o la duplicitat de bisbes en algunes seus, el catòlic per a la població imperial i l'arrià per a la comunitat dels gots (118-119); un document estudiat per Manuel Anscari Mundó parla d'un possible bisbe tortosí, Involatus (120-121); existeixen, de més a més, tres monedes del rei Recared encunyades a Tortosa, a les quals són dedicades les pàgines 124-125, signades per Anna M. Balaguer i Manuel Crusafont, i on són transcrites les inscripcions. – J. P. E. [15.687]

Jordi CASANOVAS, *El canonge Cortès i el descobriment de la Trilingüe de Tortosa*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 3 (1999), 93-112.

L'autor aplega al començament les objeccions a l'autenticitat de les inscripcions en la làpida trilingüe de Tortosa, una de les quals és la manca de documentació coetània. En realitat, però, les informacions són contemporànies a la troballa de la Làpida Trilingüe per Antoni Cortès el 1742 o 1743 i són ací publicades en apèndix dues lletres de Juan Francisco Rubertí, dels anys 1743 i 1744, informant Gregori Maians de la troballa, de València, AM, 7281-69 (111-112); el mateix Cortès n'informava mitjançant el seu *Inscripciones romanas, griegas y hebreas...*, del qual envià còpies a Vic i a Barcelona el mateix 1743, i integrà la troballa en la seva *Historia de la ciudad de Tortosa y de la región Ilergavonia...*, encara inèdita a Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres, i a Madrid, Real Academia de la Historia (98-100). Són reproduïts els croquis de la làpida enviats a les dites destinacions (102-108), i la transcripció de Fidel Fita (109). – J. P. E. [15.688

Joshua HOLO, *Algunas observaciones sobre la inscripción trilingüe de Tortosa*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 3 (1999), 203-206.

L'autor es fixa en la paraula llatina 'cuira', equivalent a l'hebreu 'wlyqr' i segurament a la grega 'kyra/kyría' pràcticament desapareguda; aquella denominació de 'senyora' demostraria que «los judíos de la costa este de la península mantenían la tradición de la mayoría de los judíos del antiguo imperio romano, es decir, preservaban el griego junto con el latín» (205). – J. P. E. [15.689

Victor SAXER, *La version commune de la Passion de saint Vincent BHL 8628-8631. Édition critique*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 785-831.

[Aquestes pàgines han estat ben atentes als estudis que mons. Victor Saxer ha dedicat a la *Passio sancti Vincentii diaconi et martyris*, tal com hom pot veure dins ATCA, XVI (1997), 638-639, núm. 11979; cal afegir-hi ATCA, XVII (1998), 772, núms. 12929 i 12930. La darrera de les notícies bibliogràfiques indicades és prèvia a les pàgines actuals, car estableix les famílies textuals de la transmissió i llur cronologia gràcies a les referències en literatura contemporània]. En les noves pàgines, l'autor recorda que l'anomenada 'versió comuna' es remunta als primers temps medievals, que el seu primer text conservat és de mitjan segle VIII i que des del segle IX anà essent substituïda per la de la BHL 8630. Recordats els vint-i-dos manuscrits que l'han conservada (786-787), el text de BHL 8628-8631 amb el respectiu i considerable aparat crític i les notes complementàries en general explicatives de paraules o frases del text, ocupa les pàgines 788-831. – J. P. E. [15.690

Enric CARRERAS I VIGORÓS, Joan BADIA-HOMS, Pere GAY I FUMADÓ, Miquel-Dídac PIÑERO I COSTA, *L'església de Sant Basili. Roses, Alt Empordà*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 32 (1999), 83-97.

A base de documentació ja publicada, els autors identifiquen el lloc de Magrigul com l'actual vall de Montjoi i les altures que l'envolten, amunt de Roses. Esmenten després el pas del monjo Atala per l'Empordà i la restauració d'antigues cel·les monàstiques destruïdes pels sarraïns després del 778 i abans del 785, d'on neixerien més tard Sant Pere de Roda i Santa Maria de Roses. Les esglésies i cel·les restaurades per Atala podrien remuntar-se a un segle abans. És del segle XV el primer esment d'una església «damunt Roses» dedicada a Sant Basili, prop la qual s'havien trobat unes gerres que interessaren Martí l'Humà. Els autors identifiquen aquesta església amb les ruïnes de l'edifici de Puig Alt, prop la qual hi ha dues necròpolis tumulàries. Contra l'opinió de Xavier Barral i d'Eduard Junyent, els autors defensen que les restes corresponen a una planta com la d'altres esglésies documentades i conegudes, de manera que les de Sant Basili de Roses pertanyerien a un edifici religiós de finals del s. VI o principis del VII i la seva implantació seria d'origen nord-africà. – J. de P. [15.691

Narcís M. AMICH I RAURICH, *Algunes informacions sobre el bisbe de Girona Nonnitus (621-635). Els testimonis literaris i històrics d'Ildefons de Toledo i Brauli de Saragossa*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», XL (1999), 67-83.

L'autor estudia breument la producció literària del bisbe Ildefons de Toledo (607-667), amb atenció particular al *Liber de viris illustribus* i al breu esment del bisbe Nonnitus. Després fa el mateix amb l'obra de sant Brauli de Saragossa i amb les dues referències que hi ha en les seves cartes al sobredit bisbe gironí. D'aquests textos es desprèn que Nonnitus governà la diòcesi gironina entre 621 i 636, que reorganitzà el culte a sant Feliu i que en el seu temps, almenys, la litúrgia gironina tenia prestigi dins l'església hispànica. En apèndix l'autor reproduïx el text del *De viris illustribus* d'Ildefons de Toledo i els fragments de sant Brauli de Saragossa que es refereixen a Nonnitus de Girona, i els tradueix. Hi ha bibliografia. – J. de P. [15.692]

Armando PETRUCCI, Carlo ROMEO, *L'orazionale visigotico di Verona. Aggiunte avventizie, indovinello grafico, tagli maffeiiani*, dins «Scrittura e Civiltà», XXII (1998), 13-30.

O. CASTELLANI POLIDORI, *Per una pausa di riflessione sull'Indovinello veronese*, dins «Studi Linguistici Italiani», XXIII (1997), 153-179.

Ambdós estudis, tal com indiquen els títols, limiten la seva atenció a l',indovinello - endevinalla', afegida a l'Oracional Visigòtic de Tarragona, ara a Verona, Biblioteca Capitolare, Ms. LXXXIX, salvat de la invasió musulmana pel camí de Llevant. Petrucci precisa que només esbrinarà «gli aspetti grafici della scritta dell'indovinello» (14; reproducció fotogràfica de la làmina 1, conseguint a la pàgina 24). Comença amb una visió del conjunt de la cinquantena d'anotacions afegides al text (catorze de les quals serien tarragonines i vint-i-dues indeterminades: 15), i de les altres nombroses notes marginals; en general haurien estat escrites durant el segle VIII i només un parell el IX (15-17). També informa dels talls fets durant el segle XVII pel comte Maffei per «isolare e asportare limitati brani del testo» (19). Quant al lloc i al temps, en el qual l',indovinello' hauria estat escrit (i, per tant, on el volum hauria fet estada), si el 1992 l'autor s'inclinava per Pisa durant la primera meitat del segle VIII, ara, reconsiderats els elements paleogràfics, es decanta pels anys 760-780, a la Toscana en direcció a Treviso (23-27) i creu que l',indovinello' i la seva anotació veïna podrien ésser exercicis d'oposició de dos aspirants a un càrrec d'escrivà qualificat (28). Hi ha sis altres làmines anteriors a la pàgina 25. [Veig que no hi ha cap esment al fet que, havent estat dipositades les relíquies de sant Fruitós i dels seus dos diaques en una illa de la Ligúria, San Fruttuoso, cal posar-se almenys com a hipòtesi que relíquies i oracional fugiren de Tarragona simultàniament i que, doncs, l'oracional també hauria passat una temporada a la mateixa illa; hi hauria estat escrita alguna de les nombroses anotacions?]. – J. P. E. [15.693-15.694]

Albert VILLARÓ, *Excavacions d'urgència a la ciutat d'Urgell: una aproximació als seus orígens tardoromans*, dins «Col·loqui Arqueologia Puigcerdà», 435-447.

Fa una quinzena d'anys, Cebrià Baraut formulà la versió tradicional sobre els orígens de la Seu d'Urgell, ací resumida [també dins ATCA, IX (1990), 497, núm. 5531]. L'autor exposa les noves dades: la moneda ibèrica de mitjan segle II aC. amb llegenda 'Arketurki'; Ptolemeu esmenta una ,polis' dels ilergetes, Orgia, no localitzada; Castellciutat és qualificada de ,civitas' el 921, però la denominació és de significat insegur (436-437) i enlloc no hi figura una seu episcopal (438-439); la primera denominació de la Seu és la de ,vicus' (439-440). Són exposats a continuació els resultats de les excavacions, que testimonien presència cristiana del segle V-VI ençà: la Seu hauria estat el nucli religiós, Castellciutat el militar (440-442). Hi ha set fotografies (444-447). – J. P. E. [15.695]

Georges FOLLINET, *Théodulf d'Orléans (+ 821), intéressant témoin du Ps-Augustin De incarnatione (Mai 174)*, dins «Revue Bénédictine», 108 (1998), 240-244.

El *De Spiritu Sancto* de Teodulf, enfilall de setanta-un fragments patrístics, editat primer per Jacques Sirmond i després per Jean-Paul Migne, entre els quinze de sant Agustí en transcriu un de vuit línies (241), que no es troba en les obres autèntiques d'aquest, ans en un sermó *De incarnatione*, conservat a Verona, Archivio Capitolare, que l'atribueix a sant Agustí, d'on el publicà Angelo Mai el 1852 (242); n'ha estat trobat un altre exemplar a Berlín, Staatsbibliothek, Philipps 1671, procedent de Fleury, on era durant el segle IX; aquest text coincideix al peu de la lletra amb el fragment de Teodulf, que fou abat d'aquell monestir (243). – J. P. E. [15.696]

Michel GORMAN, *Theodulf of Orléans and the Exegetical Miscellany in Paris lat. 15679*, dins «Revue Bénédictine», 109 (1999), 278-323.

Conegut sobretot com a poeta, Teodulf fou també un gran estudiós de la *Bíblia*, que projectà una compilació abreujada de comentaris bíblics en dos volums, allò que resta dels quals és aplegat en l'actual volum de París, BN, lat. 15679, del qual, per començar, quatre pàgines són reproduïdes en fotografia (281-284) i indicat globalment el contingut tant del Vell com del Nou Testament (286-288). Segueix la descripció del manuscrit, que es fixa no sols en l'aparença global, en la composició de quaderns i en les característiques de l'escriptura, sinó també en els signes d'omissió (289-290); procediria del monestir de Saint Mesmin (St. Maximinus), prop Orleans, on possiblement fou escrit (291-294). Segueix l'enumeració i atribució dels textos i de les seves diverses parts, tant per al Vell (295-304) com per al Nou Testament (305-318). La identificació dels textos utilitzats per al dit aplec de comentaris enriqueix considerablement el nombre de les obres que consten haver format la biblioteca de Teodulf (318-320). És transcrit en apèndix l'*Epitome Tractatus Augustini in Evangelium Ioannis* (321-323). – J. P. E. [15.697]

Elisabetta BELLAGENTE, *La Chronica de sex aetatibus di Claudio vescovo di Torino*, dins «Aevum. Rassegna di scienze storiche, linguistiche e filologiche», LXXIII (1999), 237-246.

En començar, el lector troba tant la bibliografia sobre obres de Claudi de Torí, publicada després del 1983 (237, nota 1) com la que estudia la seva vida i pensament, del 1982 ençà (238, nota 3). La *Chronica...* hauria estat escrita el 814, és transmesa per tres manuscrits (Madrid, BN, ms. 9605; Monza, BCapitolare C-9/69; i París, BN lat. 5001) (238-240), i a base de l'hebraica veritas' refà la cronologia i corregeix dades transmeses pels Setanta. La primera part conté la crònica i la segona n'és una reelaboració amb explicacions més àmplies; l'esquema bàsic és el de Beda, *De temporum ratione*, amb les sis edats de la història humana, des de la creació fins a Jesús. L'autora agrupa les fonts de la crònica seguint les successives parts d'aquesta, des de la *Littera praefatoria* fins a la *Sexta aetas* (243-245), que després redueix a taula alfabètica d'autors: Agustí, Desiderius Cadurcensis, Faustus Reiensis, Hieronymus, Isidorus i Ruricius Lemovicensis (245-246). – J. P. E. [15.698]

Paul-Irenée FRANSEN, *Notes marginales de Florus dans un manuscrit de Cluny*, dins «Revue Bénédictine», 109 (1999), 148-153.

El manuscrit és el de París, BN, nouv. acq. lat. 1454, que conté el *De trinitate* d'Hilari de Poitiers; algunes de les notes marginals porten els signes utilitzats per Florus de Lió, per al qual Hilari fou un dels Dotze Pares, a partir dels quals elabora el seu comentari a les lletres paulines; és, doncs, enraonat de suposar que aquelles notes, ací transcrites (150-153), són còpia de les de Florus. – J. P. E. [15.699]

Klaus ZEICHEL-ECKES, *Florus von Lyon als Kirchenpolitiker und Publizist. Studien zur Persönlichkeit eines karolingischen ‚Intellektuellen‘ am Beispiel der Auseinandersetzung mit Amalarius (835-838)*

und des Prädestinationsstreits (851-855) (Quellen und Forschungen zum Recht im Mittelalter, 8), Stuttgart, Jan Thorbecke Verlag 1999, XXX i 266 pp.

Les primeres pàgines exposen la situació actual dels estudis dedicats a aquell personatge, que, nascut en la segona meitat del segle IX [l'autor no aventura cap hipòtesi sobre el seu origen] (249), incidí en tants camps de la cultura carolíngia, al qual, però, no ha estat dedicada cap investigació global, ni en forma de biografia, entre d'altres raons, perquè no totes les seves obres han estat publicades ni totes les edicions de les altres són fiables. Tampoc l'autor no es proposa de donar una visió de conjunt (4-7), tot i reconèixer que ja existeix alguna base sòlidament establerta, com la posada pels estudis sobre l'actuació de Florus en el marc polític civil i eclesial de Lió durant la dècada del 830 amb motiu de la destitució del bisbe Agobard (a favor del qual i de la unitat de l'Imperi carolíngi el nostre lliutà de forma victoriosa); o, menys, la relativa a la controvèrsia entorn la predestinació, a la qual l'autor dedica el seu estudi (8-10) després de fixar en les pàgines següents les dates cronològiques de l'activitat pública de Florus del 828 ençà fins a la mort un 8 de febrer entre en 855 i el 860 (11-18). El cos de l'obra té dues parts: la primera és dedicada a les dues polèmiques, la dels anys 835-838 contra Amalari de Metz; i la dels anys 853-855 entorn la predestinació. L'estudi de la primera clarifica l'autenticitat i la seqüència dels escrits amb els quals Florus hi intervingué; també ens el fa conèixer com a polemista sense escrúpols, que aprofita tot allò que pot destruir el contrari (21-76). El de la segona, entorn la ,genuina praedestinatio', iniciada per Godescalc d'Orbais, en la qual intervingué Escot Eriúgena (també aquesta doblada de reperussions polítiques), analitza els escrits de Florus: el *Libellus adversus Iohannem Scotum* (90-118), el *Rescriptum de praedestinatione* (119-123), el *Libellus de tribus epistolis* (124-150), el *Libellus de tenenda immobiliter Scripturae sanctae veritate* (150-167), i encara la seva col·laboració en el document doctrinal del sínode de Valence del 855 (167-174): hi defensava, en continuïtat amb els darrers tractats d'Agustí d'Hipona, la ,praedestinatio ad aeternam mortem' com a fórmula de fe, oblidant, però, l'altre camí de l'herència augustiniana (176-177). La segona part central és sistemàtica (181-245) i sintetitza els resultats de l'anàlisi quant a la crítica de les fonts, on Florus hauria demostrat capacitat de percepció en un grau, al qual només arribarien els crítics del segle XVII (181-194); però la seva selecció de fonts, sobretot en els escrits de controvèrsia, demostra que tenia clar allò que li convenia i encertava en la tria de fragments precisos (195-207: amb reproducció de manuscrits: 215-217); també tenia clar que en les controvèrsies calia assegurar l'impacte damunt l'opinió pública (218-225), sense parar-se davant la falsificació dels textos del contrincant ni la seva demonització i destrucció, amb tots els mitjans possibles (226-244). Aquests són els resultats de la investigació, basada tant en fonts inèdites (256-255) com en estudis actuals (XI-XXX): fou un extraordinari coneixedor d'obres patristiques però també un enemic temible (249-251). – J. P. E. [15.700

Klaus ZECHIEL-ECKES, *Florus Polemik gegen Modoin. Unbekannte Texte zum Konflikt zwischen dem Bischof von Autun und dem Lyoner Klerus in den dreissiger Jahren des 9. Jahrhunderts*, dins «Franca. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte», 25/1 (1998), 19-38.

Dins les controvèrsies de la dècada del 830 el bisbe Modoin d'Autun hauria proposat que els clergues lionesos fossin jutjats per un tribunal civil (22). Florus el rebutjà primer amb els vuitanta dístics entuixegats del *De iniusta vexatione ecclesiae Lugdunensis* (20) i després amb un recull d',autoritats' que van de l'evangeli a l'emperador Valentinià; la part de les autoritats civils ja era coneguda, però suava l'autor ha descobert a Milà, Biblioteca Ambrosiana, A 46 inf. el text complet, ací editat amb aparat crític i de fonts (34-38). – J. P. E. [15.701

Johannes HEIL, *Claudius von Turin - eine Fallstudie zur Geschichte der Karolingerzeit*, dins «Zeitschrift für Geschichtswissenschaft», 45 (1997), 389-412.

L'autor intenta d'establir un nou punt de partida per a l'estudi de Claudi de Torí a base de les dades contrastades en les fonts contemporànies: seria dubtosa la seva relació amb Feliu d'Urgell (391,

406-407, nota 83): fou integrat en la cort de Lluís el Piadós ja abans del 811 i entre el 816-820 era nomenat bisbe de Torí, de fet, allunyat de la cort (931-933). La seva obra escrita és exeegètica; destaquen els comentaris al corpus paulí (395-396); les lletres dedicatòries permeten de resseguir el creixement de la distància en relació a d'altres bisbes (397-398), d'on vingueren les acusacions relatives a la veneració d'estàtues i de relíquies o al primat romà; d'ací, l'encàrrec d'informar sobre l'ortodòxia dels escrits (398); ell respongué amb l'*Apologeticum* (400-401), però aquest suscità oposició general (402-406); en aquell moment, ell i Godescalc d'Orbais eren presentats com els plançons del gran heresiarca, Feliu d'Urgell (406-407, nota 83); la crítica de Dungal a Claudi, però, només és encertada en un punt: la importància que aquest atribuïa a sant Agustí (407-408). Amb ell desapareixia el grup de visigots i aquitans, estimats per Carlemany i per Lluís el Piadós, amb els quals aquest havia substituït el grup dels nòrdics; ara aquests els tornaven la pilota? - J. P. E. [15.702]

Pierre PORTET, *Le règlement des conflits de bornage en Catalogne, Languedoc et Provence (IXe-Xe siècles)*, dins «Homm. Bonnassie», 59-61.

El document català és del 881, ja publicat per Étienne Baluze el 1780 i darrerament per Josep M. Marquès i Planagumà en el *Cartoral, dit de Carlemany...* [cf. ATCA, XIII (1994), 415-419]: hi és documentada una reunió pública, una medicació de terreny i una fitació, tot d'acord amb la *Lex gotorum*. Els documents del Llenguadoc i de Provença substitueixen la participació social i la medicació de la terra, per decisions autoritàries. - J. P. E. [15.703]

Dolors BRAMON, Rosa LLUCH [I BRAMON], *Un atac català contra Tortosa l'estiu del 964*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 3 (1999), 199-202.

Un paràgraf d'Ibn al-Hatib, ací traduït, parla d'una incursió catalana vers Almeria el 964, en un moment en què l'exèrcit àrab rebia la notícia de la victòria d'Ahmad b. Ya'là b. Wahbl, de Tortosa, contra els cristians. Existí, doncs, una incursió comandada pels comtes catalans contra Tortosa, que hauria arrasat la contrada, però no hauria conquerit Tortosa i coincidiria amb la descrita en els *Gesta comitum Barchinonensium*, que, però, s'hauria de localitzar en el voltant de Tortosa i no en el de Barcelona. - J. P. E. [15.704]

Eulalia RODÓN BINUÉ, *Documentación léxica latino medieval pirenaica*, dins «Hom. Orcástegui», 1325-1335.

La documentació més antiga «proporciona testimonios de excepcional importancia no sólo de las peculiaridades propias del uso del latín..., sino también de la pervivencia de los sustratos prerromanos y de la progresiva afloración de las hablas romances emergentes» (1325). L'autora esbrina aquests extrems en els pergamins dels segles IX i X de l'Arxiu Capitular de la Seu d'Urgell, sobretot en allò que toca els topònims, començant pel de 'Segre', documentat des del 918 amb deu grafies diverses durant el segle X i amb més els segles XI i XII (1326-1327); es fixa en les formes que introdueixen les designacions de lloc (1327-1328) i en veus concretes pertanyents al mateix grup nocional darrere les quals ja s'endevina la llengua catalana i són molt anteriors a les dates assenyalades tant per Alcover-Moll com per Coromines (1238-1332); també assenjala l'antigor d'altres paraules estranyes a la toponímia (1332-1334). - J. P. E. [15.705]

Josep MORAN I OCERINJAUREGUI, *Substrat i superstrat en l'evolució del català*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (Tardor 1999), 37-41.

Quant al substrat preromà, hom es pregunta si aquest fou únicament ibèric (l'epigrafia hi seria favorable) o si existí alguna llengua indoeuropea (a favor de la qual parlarien els camps

d'urnes). Enfront a les opcions radicals a favor de cada extrem, l'autor propugna «estudiar de nou el substrat a partir de les dades certes disponibles, però sobretot sense prejudicis ni preferències» (38), «molt atents als fenòmens lingüístics del català que tenen una continuïtat en les àrees veïnes, particularment pel cantó de la Gàl·lia» (39) i al possible influx cèltic. Quant al superestrat provinent de parlars germànics, gòtic o franc, ultra els coneguts manlleus lèxics i onomàstics, caldria valorar la pervivència de formes de declinació gòtica encara en el pas del segle IX al X i certs detalls fonètics. – J. P. E. [15.706]

Alexandre FONT JAUME, *Nòtules de toponímia llatina preislàmica. Compostos o derivats de villa a Mallorca*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 65-84.

L'autor pren com a base d'estudi topònims d'arrel llatina que es troben en el *Llibre del repartiment* o en d'altra documentació immediata a la conquesta de Mallorca i que, doncs, cal suposar anteriors a la invasió musulmana o al 903 (68). Refusats ,Bilamala' i ,Vilaxamen' (67, 72-73), es fixa en el derivat ,Vilella' i formula la hipòtesi que inicialment significava un raval, amb l'afegit que les poblacions vora les quals sorgí una ,vilella' haurien existit abans de la invasió sarraïna (71, 77-84). En annex esbrina els derivats ,Vilavilar', ,Vilanova', ,Vilalba', ,Villasicca' i ,Vilaroja', que provindrien de ,vil·la' (74-76). – J. P. E. [15.707]

Michel ZIMMERMANN, *La Catalogne de Gerbert*, dins *Gerbert l'Européen*. «Actes du Colloque d'Aurillac 4-7 juin 1996» rassemblées par Nicole CHARBONNEL et Jean-Eric IUNG, Aurillac, La Haute-Auvergne 1997», 79-101.

Michel ZIMMERMANN, *Le rôle de la frontière dans la formation de la Catalogne*, dins *Las sociedades de frontera en la España medieval*, Saragossa 1993, 7-29.

En el primer títol, l'autor presenta un tríptic; la primera part resumeix l'estada de Gerbert d'Aurillac a ,Catalunya', certificada per les narracions de Riquier i d'Ademar de Chabannes i per les lletres d'ell mateix, el qual, ja papa, adreça cinc butlles a dignataris ,catalans' (82, nota 14). Més que a Vic, hauria estudiat a Ripoll (84-85): «Gerbert n'avait pas besoin de se rendre à Cordoue pour s'initier aux disciplines du ,quadrivium'» (85). Quan ell ubicava mentalment els comtats ,catalans', els devia col·locar dins el món humà d'Occitània i dins el regne franc, però a la Gòtia - Hispània (86), en un moment en què ni el pol d'atracció del nord ni el del sud no s'havien imposat i en què l'autoafirmació del país encara no s'havia clarificat (87-94), les relacions amb Còrdova no eren perceptibles, i on, però, «c'est dans le domaine de la culture que les échanges sont les plus novateurs et les plus spectaculaires» (97), tal com demostren els còdexs conservats i l'abundància de documentació notarial, punt en el qual és més constatable la iniciativa innovadora: «Au milieu du Xe siècle, la Catalogne est un important foyer culturel; et un foyer jeune» (99).

El segon títol només m'és conegut per referència. – J. P. E. [15.708-15.709]

Josep M. SALRACH [I MARÉS], *Il potere in Catalogna nei secoli IX-XI. Alle origini della Catalogna*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 22 (1999), 9-54.

Els *Annales Rvivipullenses*, els *Barcinonenses* i els *Gesta Comitum Barchinonensium* distingeixen tres períodes en la primitiva història del comtat de Barcelona: el del segle IX, de clar domini franc; el del segle X, en què Jofre el Pelut es va emancipant de la monarquia francesa; i el del segle XI, en què, després de la ,razzia' d'al-Mansur, del 985, la independència factícia és patent. L'autor es concentra en el segon (11-12). Jofre començà com a comte d'Urgell-Cerdanya-Conflent, però la manca de documents no permet de saber les raons d'aquella investidura, sí, en canvi, les que expliquen la dels comtats de Barcelona-Girona el 878 a Troyes, en paga per l'ajut al rei contra l'anterior comte Bernat de Gòtia; aquella hauria estat la darrera investidura d'un comte ,català'. A partir d'ací l'autor desgrana els esdeveniments de la successió hereditària: mort en batalla con-

tra els sarraïns a la Valldora en un moment de descomposició de la reialesa a l'imperi franc, convertit Jofre en figura llegendària, de forma definitiva en els *Gesta Comitum Barcinonensium*, la successió en el comtat de Barcelona recauria en els seus descendents (16-17); aquests i la feblesa de la monarquia franca (24) conduïren a la independència real, manifestada en el fet que els comtes realitzaven actes sobirans com les disposicions sobre la moneda (29) i en la titulació ‚gratia Dei comes‘ (34), tot i mantenir en la datació dels documents la cronologia dels reis francesos (30-31); la consciència de sobirania trobaria expressió el 977 en l'acta de consagració de Ripoll (32); la nova situació es manifestaria en la relació a nous centres de poder: les corts occitanes, Roma i Còrdova (40); Roma feia actes de presència el 950 en la butlla per a Cuixà (42); les ràzzies d'al-Mansur, sobretot la del 985, demostraren que l'acostament a Còrdova no garantia la pau, sí, en canvi, la intervenció militar en les crisis d'al-Andalus (52-53). Els fets del 985 portaren a una major consciència de la pròpia personalitat ja entorn l'any Mil. – J. P. E. [15.710

Jesús ALTURO I PERUCHO, *El sistema educativo en la Cataluña altomedieval*, dins «Memoria Ecclesiae», XII (1998), 31-61.

Tast d'un estudi més ampli sobre *Escoles, scriptoria i biblioteques a Catalunya (segles IX-XII)*. L'autor comença recordant les destruccions d'al-Mansur el 985, després de les quals restà poc més que la cultura popular bàsica de narracions i contes, cançons i dites o remeis sobre tots els aspectes de la vida, damunt la qual queia una tènue capa d'ensenyança religiosa, també en forma d'algun llibre il·lustrat com els *Beatus* o les *Bíblies*, però on és possible de constatar que de 135 signants recomptats, només set possibles laics sabien de lletra i només una dona, l'abadessa Emo, filla de Jofre el Pelut (32-35). Hi havia aprenentatge professional, amb condicions de duració i de retribució consignades en els documents (36-38). Segueixen les pàgines que concentren les notícies sobre l'exercici de la medicina, on ultra les dades esparses, ja compareix la institució de l'hospital, a Barcelona el de la Seu i el dels mesells, i algun llibre de medicina (39-40); i les dedicades a l'educació domèstica, on destaca el llibre de Dhouda, o l'aprenentatge de la cavalleria (41). I així arribem a la cultura escrita, per a l'aprenentatge de la qual l'autor distingeix entre escola elemental o ‚minor‘, destinada a ensenyar de llegir (i menys, d'escriure), normalment a base del *Saltiri*, perquè també normalment aquest aprenentatge era vinculat a les esglésies i a la celebració de la litúrgia; el material didàctic eren més les posts encerades que el pergamí, fins que a darreries del segle XII començava d'arribar el paper (42-45); l'escola superior equivalia a aprendre gramàtica llatina; ací entraven els llibres de text (*Donatus*, *Priscianus*) i els diccionaris, punt en el qual l'autor resumeix les seves investigacions sobre glossaris gramaticals; recorda aiximateix el coneixement d'altres llengües: hebreu, grec i àrab (45-48). Entorn les esglésies, el cant i el seu aprenentatge eren constants, conduït pel ‚caput scholae‘ / cabiscol; a Ripoll hom elaborà un aplec de tractats de música, *Liber enchiridiadis de musica* i Olibà, monjo homònim del gran bisbe, escriví un *Breviarium de musica* (49-51). Les escoles, les de les catedrals sobretot, comptaven amb clergues dedicats a l'ensenyament (‚caput scholae‘, ‚primicerius‘, ‚doctor parvulorum‘, siguin o no sinònims), documentats en les de Catalunya [Elna inclosa?] (51-53). L'existència de ‚iudices‘ i els exemplars del *Liber iudiciorum* documentats certifiquen la continuïtat en els estudis jurídics (54); la de les escoles per testimoniades directes i per deixes testamentàries ‚ad discendum‘ (55-56) i la dels ‚scolares‘ també per les indispensables facècies de l'estudiantina, tot i que la disciplina i el poder de pares i mestres era absolut (57-58). Les esglésies majors tenien els seus ‚scriptoria‘ (58-59). Hi ha bibliografia (59-61). – J. P. E. [15.711

Joan Antoni RABELLA, *La relació entre el llatí i el català a la documentació antiga*, dins «Llengua & literatura», 10 (1999), 7-19.

L'autor reprèn el tema de l'aparició del català en documentació altomedieval escrita en llatí, des de la compareixença de simples paraules fins als textos francament híbrids, on la llengua romànica apareix en frases o períodes concrets. La raó d'aquesta presència de mots i frases catala-

nes en textos documentals més aviat formularis s'explica per la irrupció del sistema feudal en la societat, sistema que tenia una terminologia políticossal pròpia que, en ésser reflectida en la documentació, era refractària al llatí formulari i, a més, havia d'ésser clarament expressada i entesa per les parts actants. Per això, àdhuc quan la força de la llengua romànica produirà una literatura pròpia, el seu ús en la documentació jurídica tendirà a ésser restringida a aquelles parts que han d'ésser necessàriament compreses pels actors i seguirà comprimida dins formularis estereotipats, i així fins ben entrada l'edat moderna. — J. de P. [15.712]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *El retall testimonial d'un full d'antifoner visigòtic (s. X-XI) procedent de l'antic arxiu de la Seu de Roda d'Isàvena* (Madrid, *Academia de la Historia*, ms. 914579), dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 33-50.

En el seu *Viage...* Jaume Villanueva afirmà haver rebut a Roda «una muestra» d'unes cobertes procedents d'un antifonari del segle X; cercat inútilment per Higiní Anglès, l'autor l'ha identificada entre els papers de Villanueva a Madrid, *Academia de la Historia*, descrit, analitzat tant des de la perspectiva paleogràfica textual com musical, editat i reproduït ací en fotografia amb la de llibres paral·lels (37-45); el volum al qual el fragment pertanyia o era anterior a mitjan segle X o, si fou posterior, fou copiat «en algun monestir de la Ribagorça on subsistís residualment la litúrgia hispànica o visigòtica» (50); amb l'antifoner visigòtic de San Juan de la Peña serien els dos únics testimonis de llibres litúrgics hispànics coneguts en el Pirineu aragonès. — J. P. E. [15.713]

Manuel RIU I RIU, *Incògnites del santoral femení en la Catalunya del segle X*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 71 (1998), 671-675.

L'autor ha aplegat en el *Diplomatari de la Catedral de Barcelona*, I, d'Àngel Fàbrega, els noms de dona, i els ha agrupats per sèries d'anys: 893-950; 951-975; i 976-992 (674-675); durant aquell segle hi hagué poques variants i la majoria de noms era d'origen germànic, visigot i franc (672). — J. P. E. [15.714]

Josep M. SALRACH I MARÉS *Tres mots polèmics: 'villa', mas i alou en època carolíngia*, dins «*Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*» 19 (1998 = Actes del col·loqui de tardor. *El mas medieval a Catalunya*, Banyoles, 12 i 13 de desembre de 1998) 9-28.

L'autor exposa de bell antuvi la tesi d'un grup d'historiadors 'fiscalistes', segons els quals «vil·la, mas i alou són en època carolíngia denominacions de districtes fiscals, unitats abstractes de càlcul de càrregues impositives, més que no pas béns immobles». A aquesta tesi, l'autor oposa la dels historiadors 'feudalistes', és a dir, marxistes. Pel que fa les 'villae', Salrach admet que fiscalistes i feudalistes estan bàsicament d'acord que eren unitats de domini útil i de domini eminent, marc de la vida social i econòmica de la comunitat pagesa i marc bàsic de la jurisdicció pública per a la percepció de tributs i serveis. Pel que fa a l'alou, Salrach s'alinea amb les tesis de Ramon Martí: alou equival a 'hereditas' i s'aplica a béns immobles reduïts, encara que no exclusivament. Originàriament era una propietat eminent de caràcter fiscal: a finals del segle IX, coincidint amb l'afebliment de l'autoritat carolíngia, l'alou hereditari es transforma en alou propi, i el segle X l'ofensiva comtal i dels altres alouers poderosos determinarà la desaparició dels alouers lliures petits i la conversió d'aquests alous en feus, sobre la base que els alous eren constituïts per béns i drets públics. Pel que fa al mas, Salrach demostra que a Catalunya aquest no es pot fer recular més amunt del període carolíngi, i en subratlla el caràcter complex: és a la vegada unitat de residència, unitat de producció i unitat de sostracció rendal i fiscal. L'evolució posterior del mas en època feudal parteix d'aquests aspectes plurals. Són citats diversos documents altomedievals. Hi ha bibliografia. — J. de P. [15.715]

Elvis MALLORQUÍ I GARCIA, *El mas com a unitat d'explotació agrària. Repàs dels seus orígens*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 19 (1998 = Actes del col.loqui de tardor. *El mas medieval a Catalunya*, Banyoles, 12 i 13 de desembre de 1998), 45-64.

Després de recordar que el mas, durant l'època medieval, és una explotació agrícola i a la vegada una unitat de percepció de drets, l'autor repassa les aportacions de la historiografia entorn del mas medieval, amb la intenció de comparar els resultats de l'anàlisi del paper dels masos en l'evolució de l'organització del poblament a Catalunya en les èpoques carolíngia i feudal amb els resultats obtinguts en les seves recerques pròpies en terres de la zona de la Bisbal, Cruïlles i Sant Sadurní, entre el segle IX i el XIV. L'autor ha utilitzat documentació publicada, que indica, i d'altra documentació en premsa. Després d'estudiar les relacions entre ,vil-la' i ,vilar' i el mas, i l'aparició de les parròquies, l'autor conclou que l'expansió agrària altmedieval va fragmentar les vil·les, donant lloc a l'aparició del mas i a un hàbitat dispers, sobre el qual la feudalització del segle XI va projectar l'organització de la percepció de rendes i prestacions. Durant el segle XII els senyors aconseguen lligar l'evolució de les famílies a l'estabilitat de la casa i a la indivisibilitat del mas al llarg de les generacions. Els dos components -expansió de l'explotació de la terra i feudalització- donaren origen a l'organització rural entorn dels masos. Hi ha bibliografia i taules estadístiques. – J. de P. [15.716

Rafael CONDE, Josep TRENCHS ÒDENA, *Signos personales en las suscripciones altomedievales catalanas*, dins *Graphysche Symbole*, 443-452.

Anàlisi limitada a dues actes de consagració d'església: la de Sant Martí de Congost (Vic - Sant Joan de les Abadesses: 898) i la de Sant Serni de la Roca (Barcelona: 932), ara a Barcelona, ACA, *Canc.*, *perg.*, el primer procedent de l'arxiu de Sant Joan de les Abadesses. Documents i signatures són reproduïts en fotografia (444-445, 448, 450-452). Els elements analitzats són: creu, nom, crismó, esment de l'acte de sotscriure, amb tres variants: la triple ,s', el tirabuixó amb nota tironiana, i el monograma. – J. P. E. [15.717

Josefina y María Dolores MATEU IBARS, *'Signa' sur les parchemins du monastère de Sant Cugat del Vallès (Xè-XIIIè siècles)*, dins *Graphysche Symbole*, 479-490.

Els vuit-cents dos documents de Sant Cugat datats entre el 905 i el 1188, salvats a Barcelona, ACA, dels quals són reproduïts i transcrits cinquanta-un signes notarials (480-485); són analitzats (485-487) i reduïts a formes geomètriques (488-490). – J. P. E. [15.718

Josefina MATEU IBARS, «*Vita beatae Castissimae*». Ms. del siglo XI de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», 71 (1998), 581-596.

La dita *Vita...*, ací transcrita amb metodologia paleogràfica (587-596), s'ha conservat en el manuscrit 487 de Barcelona, BU, de la procedència del qual l'autora diu que és d'una «biblioteca conventual barcelonesa» (581), però també afirma que fou comprat per Marià Aguiló i Fuster «a un venedor furtivo de varias obras procedentes de un expolio que hubo en aquella catedral [de Girona] en el siglo XIX» (583); també és transcrita l'anotació crítica de B. de Gaiffier a aquella *Vita...* (585 i 587); hi ha reproducció d'una pàgina del manuscrit (586). – J. P. E. [15.719

Niels Krogh RASMUSSEN, *Les Pontificaux du haut Moyen Âge. Genèse du livre de l'évêque*. Texte mis au point par Marcel HAVERALS (*Spicilegium Sacrum Lovaniense. Études et documents*, 49), Luvaina, SSL 1998, 580 pp.

Del ms. 104 de l'Arxiu Catedral de Vic l'autor en reproduceix la datació proposada per Alexandre Olivar: inicis del segle XII (410); quant al de Lleida, Arxiu de la Catedral, cod. 16,

d'entorn de l'any 1000 (o del mateix 1000 o dels anys primers vinents: 499), l'autor reconeix que és exemplar únic perquè parcialment seria deutor de la litúrgia romana, encara que el seu model fou encara el *Liber ordinum*; les majors novetats es trobarien en els textos eucarístics (421-422 i 499). – J. P. E. [15.720]

Alexandre OLIVAR, *Un fragment de sacramentari gironí conservat a Heidelberg*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 73-83.

El bifoli de pergamí feia de coberta a un quadern de comptes, que a Palamós o a Calonge el 1962 passà a mans alemanyes i anys després fou trobat en biblioteca privada a Heidelberg, on continua; descrit el bifoli, datat de la segona meitat del segle XII (74-76, amb mostra de lletra: 75), n'és transcrit el text corresponent a vuit misses d'octubre, entre les quals es troba la dels sants Narcís i Feliu (76-78); cada una de les peces litúrgiques és analitzada en comparació als altres sacramentaris veïns i contemporanis, amb quadre sinòptic d'equivalències (79-83); quatre de les vuit misses pertanyen a l'àrea occitanocatalana, en particular a Girona, i són pròximes a les del *Sacramentari de Sant Feliu*. ara a Girona, AC, ms. 46 (83). – J. P. E. [15.721]

Miquel S. GROS I PUJOL, *Els fragments del «Liber mysticus» de la canònica de Santa Maria de Manlleu* (*Vic, Mus. Episc. ms. 288*), dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 343-357.

D'aquell llibre litúrgic mixt de breviari i missal se'n conserven només set folis de pergamí discontinus, ací descrits, pertanyents a un volum copiat a Girona en el pas del segle XI al XII (344-345); segueix la indicació de cada una de les setanta-tres peces litúrgiques (346-354), amb transcripció de dues de les oracions per a l'adoració de la creu el divendres sant (351-352); hi ha reproducció gràfica de dues pàgines (348-349) i resum de les característiques dels textos (35-357). – J. P. E. [15.722]

Joan BELLAVISTA I RAMON, *El culte al màrtir sant Cugat a través dels textos de les misses de manuscrits litúrgics de Catalunya*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 115-130.

L'autor ha consultat dotze manuscrits, d'entre els quals destaquen els de Barcelona, ACA, *Sant Cugat* 73 i 14 (als quals afegeix el 47); i ACB, *Còdexs* 163 i 116. En transcriu els texts (*In honore/In die/In natale Sancti Cucuphatis officium* (116-120): la línia textual del monestir és altra que la de la Seu barcelonina (121). Segueixen *Les oracions dels diversos formularis de la missa de sant Cugat en distints sacramentaris i missals de Catalunya* (122-127); l'alteritat ja esmentada augmenta amb la dels altres llibres catalans (Ripoll, Vic, Sant Joan de les Abadesses, Sant Feliu de Girona, Tortosa) fins al punt que les oracions del *Sacramentari de Vic* no són altrament conegudes. Conclusió: aquests textos confirmen l'extensió del culte i l'abundant varietat de textos d'oracions (129). – J. P. E. [15.723]

Víctor FARÍAS ZURITA, *Compraventa de tierras, circulación monetaria y sociedad campesina en los siglos X y XI. El ejemplo de Goltred de Reixac*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 269-299.

L'autor esbrina la circulació per compravenda tant de propietats agrícoles com de diners en la documentació de l'ACB, *Libri antiquitatum* i *Diversorum*; de l'ACA, *Canc.*, *Pergamins*; de Terrassa, AHC; i Barcelona, BC, ultra el recull de documentació de Sant Cugat del Vallès i de Santa Anna de Barcelona (271, nota 6). Recordada l'estructura d'un document de compra-venda (270), som informats que s'han conservat les escriptures de setanta-sis compres de Goltred a Reixac i contra-nda entre el 986 i el 1020, sobretot entre 996 i 1020 (271), que l'autor desglossa en llurs diversos

elements bo i reduint-los a onze quadres, com és ara de compres a barata o amb diners i sobretot amb mancosos d'or procedents dels mercenaris o dels escamots catalans conductats pels andalusins (278); la freqüència d'esments en les delimitacions de propietat assenyalen la jerarquia de riquesa en el Reixac de l'any 1000, dins la qual Goltred havia d'ocupar un dels llocs més elevats (282-284); les darreres pàgines reconstrueixen les successives generacions de la família (285-294). – J. P. E. [15.724]

Víctor FARÍAS I ZURITA, *La ferreria i el mas al nord-est català medieval*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 19 (1998 = Actes del col·loqui de tardor. *El mas medieval a Catalunya*, Banyoles, 12 i 13 de desembre de 1998), 29-44.

A base de documentació de l'ACB, ACA, arxius locals i documents ja publicats, l'autor intenta precisar què és una ferreria, com funcionava i qui la sostenia entre els segles XI i XIII. La ferreria era un taller bàsicament de reparació d'eines agrícoles de ferro i només secundàriament de producció d'aquestes eines. Inicialment es treballava en una simple cavitat del sòl; més tard es va desenvolupar el forn d'obra que funcionava amb carbó. Era el senyor qui invertia en la instal·lació de la ferreria i percebia una part de la renda que generava, el llòcol o llössal, compartit amb el ferret. L'autor creu que la ferreria neix amb l'inici de la veritable difusió del mas, cap a la primera meitat del s. XII: «El mas sostenia la ferreria de la mateixa manera que la ferreria permetia la bona marxa del mas». Hi ha bibliografia. En apèndix és editat un document de 1263, dels pergamins de la Pia Almoïna de l'ACB, sobre la ferreria de Sant Feliu de Llobregat. – J. de P. [15.725]

Pierre BONNASSIE, Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, *Les documents catalans des IXe-XIIe siècles: éditions récentes et publications en cours*, dins «Le Moyen Age. Revue d'Histoire et de Philologie», CV (1999), 148-160.

Les pàgines introductòries exposen tant els precedents com els treballs actuals realitzats en els diversos arxius catalans: reial, diocesans i catedralicis, monacals i d'altres (148-153); la segona part ofereix la llista de les edicions de documents: d'arxius comtals i reial, arxius episcopals i capitulars, arxius monàstics, publicacions temàtiques, fonts jurídiques, col·leccions geogràfiques i inventaris de documents; en total, cinquanta-quatre aplecs de documentació (154-160). – J. P. E. [15.726]

Mahine BEHROUZI, *De l'intérêt des exécuteurs testamentaires*, dins «Homm. Bonnassie», 401-406.

L'autor(a) es pregunta si alguns marmessors testamentaris no serien alhora creditors del testador. A base de cinc reculls documentals catalans, publicats entre el 1938 i el 1993, en els quals ha trobat trenta-vuit testaments, datats entre el 992 i el 1197, on es dona aquell presupòsit; analitza les relacions detectables entre testador i creditor i arriba a aquesta conclusió: «ce n'est pas le crédit qui lie les humains entre eux à l'heure de la rédaction testamentaire» (406). – J. P. E. [15.727]

Martín AURELL [I CARDONA], *Prédication, croisade et religion civique. Vie et miracles d'Oleguer (+1137), évêque de Barcelone*, dins «Revue Mabillon. N. S.», 10 (1999), 113-168.

Martin AURELL [I CARDONA], *Esclavage et croisade dans la Vie et miracles de l'évêque Olguer (+1137) de Barcelone*, dins «Homm. Bonnassie», 87-91.

El primer article comença amb un estudi introductori, en què són recordades les edicions anteriors d'aquest text arribat en còpia medieval única; l'autor resumeix tant la part biogràfica (formació a Sant Ruf d'Avinyó, episcopat a Barcelona amb impuls a la Pau i Treva i a les sagres; restauració de la província eclesiàstica tarraconense) com la dels miracles (115-116), aplega les

dades ofertes per documentació contemporània, sobretot la dels *Libri Antiquitatum* de la mateixa seu, la qual, en coincidir amb les afirmacions de la biografia, confirma la fidelitat històrica d'aquesta; l'autor de la biografia hauria estat mestre Renall, actuant primer a Barcelona i després a Girona; subratlla allò que la predicació significava per a Oleguer, extrem confirmat per Oldericus Vitalis en recordar la intervenció del bisbe Oleguer en el concili de Reims del 1119 (119-124), també la seva religiositat cívica quan, enfortida la distinció gregoriana dels dos poders, també es deixà conduir pel principi de llur col·laboració al servei de la pàtria els mateixos anys en què començava d'ésser utilitzat tant el substantiu 'Catalania' com els adjectius 'Catalanus, Catalanensis' (129-135); les pàgines sobre esclavitud i creuada tornen en el segon article. La segona part de l'article ofereix l'edició crítica anotada de la *Legenda beati Olegarii* (138-156), i la traducció francesa tant del text biogràfic com dels miracles (157-168).

La *Legenda beati Olegarii*, escrita per Renall, és un dels complements del *Flos sanctorum* de Barcelona, ACB cod. 105; seria més pròxima a una crònica que a una vida de sant (88), però també hi són descrits setze miracles, en tres dels quals són esmentats esclaus (88-89); aquests haurien format part del gran nombre, que aquells anys hom podia trobar en el mercat de Barcelona. Per la seva banda Renall, alhora que constatava i, almenys de fet, justificava l'esclavitud d'infidels en poder de cristians, proclamava l'eficàcia de la protecció del sant en l'alliberació d'esclaus cristians. Aquesta forma de pensar hauria format part del concepte de croada. — J. P. E. [15.728-15.729]

Lawrence J. McCRANCK, *Medieval Tarragona: Reconquest and Restoration*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», núms. 19-20 (1997-1998 [1999]), 219-230 (traducció castellana: *Tarragona medieval. Reconquista y restauración*, *ibid.*, 207-218).

Lawrence McCRANCK, *Saint and Hero: Oleguer de Barcelona*, *ibid.*, 245-256 (traducció castellana: *Santo y héroe: Oleguer de Barcelona*, *ibid.*, 231-243).

Transcripció i traducció de la conferència pronunciada a Tarragona el maig del 1999, anunciant la nova edició i traducció de la síntesi dels estudis de l'autor sobre *Reconquest and Restoration of Tarragona, 971-1171*, en la qual dóna una visió global de la problemàtica amb la qual es troba el tema de la reconquesta i restauració de Tarragona, començant per la dificultat de saber quina era la situació sota domini sarraí: «Tarragona itself remains an enigma» (225). Som més ben informats de l'ocupació cristiana, de la iniciativa de sant Oleguer, de la participació dels normands, de la posterior solidificació a mans del comte-rei de Barcelona.

L'eficàcia dels projectes de sant Oleguer fou resultat d'una xarxa d'aliances creades per ell «gran home d'estat, potser el diplomàtic del seu segle» (234), conegut per les dues *Vitae* de l'ACB, per les notícies d'Oldericus Vitalis i per la documentació d'arxius catalans. Després dels intents fracassats de Cesari de Montserrat, d'Ató de Vic i de Berenguer Seniofred, ell, davant els perills de l'escomesa almoràvit, concentrà en la seva persona «un completo programa de restauración eclesiástica» (237), en el qual entrà la unió dinàstica entre Aragó i Catalunya i la restauració de la seu metropolitana de Tarragona, assegurant per a la complicada empresa la col·laboració d'autoritats i poble de l'Occident cristià (238-242). — J. P. E. [15.730-15.731]

Josep M. MARTÍ BONET, *Sant Oleguer i l'aplicació de la Reforma Gregoriana*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 537-579.

Tast d'un treball més ampli sobre aquell personatge. Ací és presentada la possible presència al Concili I del Laterà i la col·laboració a la reforma gregoriana i a l'esperit de croada (538-549); a favor de la darrera havia d'ésser l'home de confiança de Calixt II en els regnes cristians d'Espanya, projecte fet inútil per la mort del papa. Per la seva banda, Oleguer introduí la reforma gregoriana a Catalunya (independència de l'Església i dels seus béns; i pau civil amb la protecció de sagreres, dels temps de pau i treva i la defensa de les collites) mitjançant el sínode del 1126; honorà el títol de metropolità de Tarragona col·laborant amb els bisbes sufraganis i el de bisbe de Barcelona fomentant el culte a santa Eulàlia; col·laborà amb el concili romà del 1126 escrivint a favor de la

pau entre Gènova i Pisa (549-562). L'apèndix documental, d'Anna Rich, resumeix vint documents dels anys 1123-1126, catorze dels quals són transcrits complets, en general de l'ACB, *Libri antiquitatum* o *Pergamins* (563-579). – J. P. E. [15.732]

Miquel dels Sants GROS, *El Missal de Sant Ruf -Tortosa, Arxiu Capitular, ms. 11-*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 199-308.

Conegut i estudiat per les seves belles miniatures i per les cobertes d'argent, l'autor es fixa en el contingut del volum, n'inventaria i numera totes les peces, les fonts de les quals identifica (199). En realitat, en el curs d'aquestes pàgines trobem una anàlisi de la composició material del volum, amb indicació dels quaderns que li manquen (201-202), el localitza i data a Avinyó entorn el 1125-1130, d'on l'hauria portat a Tortosa el primer bisbe posterior a la restauració, Gausfred (203); segueixen sis reproduccions de miniatures i cobertes (204-209), amb particular atenció a aquestes, inicialment destinades a un evangeliari, les inscripcions de les quals transcriu (210); vénen les pàgines dedicades al calendari, a l'ordinari i cànon de la missa, als successius textos per a les celebracions de cada dia de l'any litúrgic (212-227), i a les benediccions reservades al bisbe (27-229). Els textos del *Missale sancti Ruphi Ecclesiae Cathedralis Dertosensis* comencen amb el calendari (231-240), segueixen amb l'*Oratio beati Augustini aepiscopi interim dum officium canitur a sacerdotibus secreto dicenda* (241-242), amb l'*Oratio beati Ambrosii aepiscopi ante missam vel dum officium canitur a sacerdotibus dicenda* (243), i amb els diversos textos d'un missal: l'ordinari (243-245) i les tres oracions per a cada dia de l'any (245-290). Clou el treball la taula alfabètica de totes les peces (291-304) i dels sants (305-308). – J. P. E. [15.733]

Carme BATLLE I GALLART, Isabel de la FUENTE I CASTELLÓ, Jordi FERNÁNDEZ-CUADRENCH, *El clergat secular de la Barcelona del dos-cents segons els seus testaments*, dins «Analecta Sacra Tarracoen-sia», 71 (1998), 77-114.

Anàlisi de les determinacions testamentàries de vint-i-tres testaments datats entre el 1210 i el 1299, conservats a Barcelona, ACB, en general *Pergamins*, però també *Pia Almoïna* i *Dotalium*; identificats els testadors (79: quadre), són aplegades en seccions homogènies les dades sobre patrimoni (78-88: remarquem les notícies sobre llibres: 88), sobre l'estat dels testadors en el moment de testar (88-90), marmessors (91-94), funerals i sepultura (95-97), satisfacció de deutes (98-99), destinació dels béns (99-112, amb quadre sinòptic: 100-101). – J. P. E. [15.734]

Jean GAUTIER-DALCHÉ, *À propos d'un cens dû à Rome. Santa Maria de Valladolid, le comte, l'évêque, le Saint-Siège et le roi (fin XIe-fin XIIe siècle)*, dins *Finances, pouvoirs et mémoire. Mélanges offerts à Jean Favier*. Textes réunis sous la direction de Jean KERHERVÉ et Albert RIGAUDIÈRE, Paris, Fayard 1999, 527-538.

A base de documentació ja publicada, l'autor recorda que el 1208 Ermengol VIII d'Urgell confirmava a la Santa Seu la donació de la meitat dels seus drets damunt Valladolid, feta pel seu avantpassat Pedro Antúnez el 1095, a condició que Roma contribuís a assegurar l'altra meitat a la seva filla; la confirmació intentava de reafirmar als successors d'Antúnez uns drets històrics que durant el segle XII s'havien vist dificultats per l'empenta dels nous poders (bisbe de Palència, rei de Castella), contra els quals, una nova donació d'Ermengol VII, del 1135, havia intentat d'enfortir Santa Maria de Valladolid. – J. P. E. [15.735]

Hélène DÉBAX, *À propos d'une figure du fief en Languedoc au début du XIIe siècle: les accords de 1112 entre Ramon Berenguer III et Bernard Aton IV*, dins «Homm. Bonnassie», 325-330.

Per una sèrie de circumstàncies, Bernat Aton, vescomte de Carcassona, intentà amb un cop d'efecte de desfer-se de la tutoria tant del comte de Tolosa com del de Barcelona, declarant-se vassall del rei Alfons I d'Aragó, el Bataller (327); Ramon Berenguer intervingué, sotmeté Bernat Aton i li imposà el jurament de fidelitat, que el reconeixia senyor feudal superior de Carcassona. – J. P. E. [15.736]

Paul FREEDMAN and Flocel SABATÉ, *Two Twelfth-Century Papal Letters to the Collegiate of Vilabertran (Catalonia)*, dins «Archivum Historiae Pontificiae», 37 (1999), 39-59.

El recent volum de Josep M. Marquès, *Escriptures de Santa Maria de Vilabertran (968-1300)* [cf. ATCA, XV (1996), 567-572], ha permès de conèixer l'existència d'aquestes dues lletres, la primera de les quals, de Pasqual II, del 1116, es conserva a Girona, AD, *Vilabertran*, i l'altra, de Celestí III, del 1196, a Barcelona, BC, Arxiu, *Pergamins*, ací d'alguna manera transcrites (57-59). Les pàgines inicials, ultra donar raó de les vicissituds passades per la documentació de Vilabertran durant els segles XIX i XX, i de la recent atenció que li ha dedicada Josep M. Marquès (40-41), resumeix la història de Vilabertran en els segles XI i XII, en particular la seva vinculació al moviment canònic i a la reforma gregoriana (41-48), i la significació de les dues lletres papals en sotmetre la dita abadia només a la Santa Seu i al bisbe de Girona, assegurar-li, entre d'altres, el dret d'elecció d'abat i confirmar-li la possessió d'algunes parròquies, lletres que en pressuposen una altra d'Alexandre III, del 1176 (49-54). – J. P. E. [15.737]

Josep M. SALRACH [I MARÉS], *Violència feudal, violència contra qui?*, dins «Homm. Bonnassie», 207-213.

Reflexió sobre la violència feudal, els seus agents i les seves víctimes (els pagesos productors de béns, damunt els quals queien totes les exaccions], prenent com a base les 'quaerimoniae', sobretot les dels segles XI-XIII, ja publicades, la bibliografia de les quals és ací aplegada (211-212, nota 20). – J. P. E. [15.738]

Manuel Antonio CASTIÑEIRAS GONZÁLEZ, *Diagramas y esquemas cosmográficos en dos misceláneas de cómputo y astronomía de la abadía de Santa María de Ripoll (ss. XI-XII)*, dins «Compostellannum», XLIII (1998 [1999]) = En camino hacia la gloria. Miscelánea en honor de Mons. Eugenio Romero Pose. Luis QUINTEIRO FUIZA - Alfonso NOVO, ed.), 593-646.

Els còdexs, elaborats a Ripoll a mitjan segle XI i en el segon terç del XII són respectivament, l'actual Vat., Reg. lat 123 i el de Madrid, BN, ms. 19. L'autor recorda els treballs del monjo d'Olibà de Ripoll, entre els quals hi ha el *Breviarium de musica* (ACA, *Ripoll*, 42) i les obres de còmput de l'actual volum de París, BN lat. 74-76; i amb probabilitat la recopilació d'astronomia del Reg. lat. 589 (de tradició ripollesa manifestada en la seva aplicació a l'agrimensura en ACA, *Ripoll* 106). Olibà s'inspirava en Isidor i Beda, però passats per escoles de l'Europa postcarolíngia (599-601). Seria possible el seu influx en les representacions de la Creació en les *Bíblies* de Ripoll i de Sant Pere de Rodes (603-605) o en les visions d'Ezequiel (605). L'autor es fixa en el paral·lelisme amb el *Tapis de la Creació* de Girona (606). Olibà explicava el sistema planetari amb un diagrama (607) i dibuixava aparells per a l'observació (608). L'horologium viatorum de Ripoll és col·locat dins la tradició europea (609-613) i el mapamundi del f. 143-144 és explicat amb versos de Teodulf d'Orleans, ací reproduïts (615-617), obra més important pel fet que els seus precedents han desaparegut (617-618). El darrer apartat és resum, entre d'altres, de l'estudi abreujat a continuació (621-625). Les pàgines 626-646 ofereixen quaranta-dues il·lustracions. – J. P. E. [15.739]

Manuel Aantonio CASTIÑEIRAS GONZÁLEZ, *La ilustración del De naturis rerum de Beda en un manuscrito de la abadía de Santa María de Ripoll (Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 19) y su arquetipo cassinense*, dins *Temi e metodi*. Studi in onore di Angiola Maria Romanini, Roma, Edizioni Sintesi Informazione 1999, 791-801.

L'autor propugna una nova anàlisi detallada del text i de les il·lustracions d'aquell manuscrit. Quant al text, es confirmaria que fou copiat a Ripoll en el segon terç del segle XIIè, també la seva dependència d'un arquetipus cassinenc i no pas menys l'interès d'ambdues abadies per temes de ciència natural; el text és il·lustrat en el manuscrit amb quatre miniatures que vinculen l'exemplar de Ripoll a un còdex miscel·lani de Cava de Tirreni; les miniatures, per llur banda, es trobarien en la línia dels segon i terç mestres de la *Bíblia* de Roda (796). Són transcrits fragments textuals explicatius i set mostres de text o d'il·lustracions. Hi ha bibliografia d'estudis dedicats a l'esmentat manuscrit (798, nota 1). – J. P. E. [15.740]

Cebrià BARAUT, Josep MORAN [I OCERÍNJAUREGUI], *Fragment d'una altra versió catalana antiga del Liber Iudiciorum visigòtic*, dins «Urgellia», XIII (1996-1997 [1999]), 7-35.

Quaranta anys després de coneguda una versió catalana del *Liber Iudiciorum* gràcies a un fragment conservat a Montserrat, Biblioteca, ms. 1109, Cebrià Baraut en presenta una altra també en un fragment de la Seu d'Urgell, Arxiu Capitular, ms. 187.1, arribat de Conques de Pallars; ací és reproduït fotogràficament (14-16) al costat d'una fotografia del de Montserrat (17); és feta una transcripció paleogràfica de les seves cinquanta línies (8-10), confrontades a continuació amb el text llatí (11-13); l'anàlisi paleogràfica porta a datar-lo entorn el 1150 (19). L'estudi lingüístic realitzat per Josep Moran condueix a la conclusió que, malgrat un parell d'influències puntuals de l'occità i la conservació de la , -n' final, la versió novament descoberta «presenta en general uns trets ben típics de la llengua catalana» (34); assenyalen el glossari explicatiu de mots ara difícils (31-34). – J. P. E. [15.741]

Pere BENITO I MONCLÚS, *La renda de la terra als llocs del domini reial del comtat de Barcelona: notes al capbreu de 1151*, dins «XV Congrés, 1/4», 23-35.

El dit capbreu, ja publicat per Thomas N. Bisson, es conserva a l'ACA, *Canc., Perg. de Ramon Berenguer IV*; amb d'altra documentació de les seccions de *Patrimonials i Monacals*, i ACB, *Diversorum* (25-26), permet a l'autor de presentar «els diversos components de la renda agrària del domini comtal... i... precisar-ne localment la significació o la geografia» (26), bo i distingint-hi dues branques: l'explotació directa per tinences i la dominicatura directa. Les percepcions de renda eren en primer lloc de les tinences, sobretot dels masos; drets emfitèutics (parceria, cens, prestació de treball), mals usos damunt herències, delmes i rendes fixes, tant ordinàries (albergues, franqueses i defenses o guardes) com extraordinàries (host i cavalcada, i quèstia). El capbreu del 1151 desgrana, però no detalla quantitats de drets i rendes (34). – J. P. E. [15.742]

Anscari Manuel MUNDÓ, *La cultura a les canòniques agustinianes*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XI (1998-1999), 17-24.

Començant per Santa Maria de Terrassa i seguint per les canòniques de Manresa, l'Estany, Vila-bertran, Sant Feliu de Girona, Sant Vicenç de Cardona, Sant Pere de Vilamajor, Solsona, Organyà, Àger i Sant Joan de les Abadeses, l'autor esmenta els manuscrits o fragments de manuscrits que se n'han conservat i, en el seu cas, els catàlegs de llurs biblioteques. Les canòniques compraven més que no copiaven llurs llibres, i ja és sabut que en una d'elles, la d'Organyà, s'ha conservat el text més antic escrit en català. La destrucció, la dispersió i el caràcter molt fragmentari del que n'ha pervingut dificulten d'establir amb precisió quin fou el pes que indubtablement van tenir en la cultura del seu temps, al costat de les catedrals i dels monestirs. – J. de P. [15.743]

Benigne MARQUÈS, *Guissona, una canònica augustiniana?*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XI (1998-1999) 45-47.

Servint-se de la documentació ja publicada i de quatre documents de l'Arxiu Diocesà d'Urgell fins ara inèdits i publicats ací per primera vegada, un del s. XII i els altres tres del segle XIII, l'autor estableix que la canònica de Santa Maria de Guissona no fou en cap moment una canònica regular, que seguís la regla dita de Sant Agustí, ans una canònica secular, que es regia per la regla aquisgranesa. – J. de P. [15.744

M. Pilar SENDRA, *La canònica agustiniana de Sant Tomàs de Riudeperes (Osona): un treball pendent*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XI (1998-1999) 79-85.

L'autora resumeix la història d'aquesta canònica des del 1094 al 1560. Després dóna notícia d'un fons de 749 pergamins (2 del segle X, 28 del XI, 75 del XII, 380 del XIII, 224 del XIV, 19 del XV i 21 del XVI), actualment custodiat a l'Arxiu Històric de la Província Franciscana de Catalunya, car a finals del s. XVI la institució fou transferida a l'orde franciscà. L'autora fa saber que aquest material ha estat reordenat, classificat i catalogat, de manera que dins poc temps serà possible d'estudiar aquesta canònica i la seva relació amb la família Riudeperes. – J. de P. [15.745

Pilar SENDRA, *Al voltant de l'edifici de la canònica regular de Sant Tomàs de Riudeperes*, dins «Revista de Catalunya», núm. 137 (febrer 1999), 79-97.

Dins aquesta descripció arquitectònica d'aquella casa, vinculada en el segle XVI a la família Caçador, trobem transcripció d'algunes inscripcions encara en tot o en part legibles, i fotografia del pergami que conté la donació de Riudeperes al priorat de Santa Maria de Lledó, ara a Barcelona, Arxiu de la Província Franciscana de Catalunya. – J. P. E. [15.746

Teresa VINYOLES i Conchi RODRÍGUEZ, *La canònica a l'ombra del Castell: Santa Maria de Mur*, dins «Lambard. Estudis d'art medieval», XI (1998-1999), 129-143.

Gràcies al manuscrit 150 de Barcelona, BC, *Recopilación y resumen de los instrumentos y papeles que se hallan recónditos en el Archivo de la Iglesia Colegiata de Mur*, obra de Josep Martí, canonge de Bellpuig de les Avellanes, les autores poden seguir la història de la canònica de Mur, nascuda a redós dels comtes de Pallars, fins a la seva secularització el 1592, la influència que va exercir sobre les parròquies i priorats que en van dependre i el poder econòmic i jurisdiccional que exercí. Les autores extreuen de la documentació aplegada per J. Martí totes les notícies que poden sobre ornaments i objectes litúrgics. – J. de P. [15.747

Geneviève HASENOHR, *La prédication aux fideles dans la première moitié du XIIe siècle. L'enseignement des sermons 'limousins'*, dins «Romania», 116 (1998), 34-71.

L'autora intenta col·locar aquella predicació en el seu context històricocultural i pren com a base el volum de París, BN. lat. 3548B, provinent de Sant Marçal de Llemotges; l'autora té en compte com a punt de referència tant les *Homilies d'Organyà* com les *Homilies de Tortosa*, de les quals subratlla la decidida intenció moral; foren obra dels augustinians de Sant Ruf d'Avinyó, i serien anteriors a la traducció francesa de l'obra de Maurice de Sully (39, nota 14; 40, 45). – J. P. E. [15.748

Anicet MASFERRER DOMINGO, *La influència dels Usatges de Barcelona en l'ordenament jurídicopenal dels municipis de la Catalunya nova (notes per a un estudi)*, dins *Actes Territori*, 809-837.

L'autor precisa que en aquestes pàgines no fa un estudi, ans només planteja algunes consideracions sobre el tema (811). I havent recordat que els *Usatges*, certament feudals, s'avançaven al seu temps en qüestions penals (el delictes pressuposa mala fe/dolus; hi pot haver causes justificants; predomini de les composicions; i moderació a l'hora d'aplicar les penes: 815-816) i encara tendència a l'exclusió de la venjança privada (817). Els *Costums* catalans són pedra de toc per a endevinar-hi la presència dels diversos components: dret comú, tradició del país i pràctiques locals (819); els *Usatges*, en concret, s'hi introduïren per tres camins: el de la incorporació directa i textual, el de la influència doctrinal en alguns preceptes, i el del dret supletori (820); segueixen pàgines en les quals l'anàlisi es conjuga amb la discussió de posicions d'altri, com la restrictiva de Benvingut Oliver, i condueix a un quadre sinòptic del segon camí entre vint-i-dos *Usatges* i articles dels *Costums* de Lleida, Horta de Sant Joan, Miravet, Torre de l'Espanyol i Balaguer (829), cada un dels quals és analitzat en les pàgines següents (830-836); de més a més, a Lleida, Tortosa i Horta, eren la primera font supletòria, mentre que a Miravet i la Torre de l'Espanyol era la segona (837). – J. P. E. [15.749]

Lluís TO FIGUERAS, *Les jeunes* (iuvenes homines) *dans la société paysanne aux alentours de 1200*, dins «Homm. Bonnassie», 407-412.

L'autor es proposa d'esbrinar l'evolució del mot 'juvenis' en la documentació catalana d'entorn el 1200 i arriba a la conclusió que en aquell moment designava l'home de condició servil que no posseïa ni mas ni borda. Els casos documentats fan pensar en fadrísters i les *Consuetudines Gerundenses* definien: «... vulgari sternalis sive exteri... vocamus iuvenes homines, quia non tenent nisi personas pro domino...» (910), servitud purament personal que era redimible per cinc sous (411); si no es redimia, calia reconèixer la servitud donant dues gallines al senyor. – J. P. E. [15.750]

Maria BONET DONATO, *Tensions en les fronteres feudals al Montsià medieval i la incidència de Tortosa*, dins «Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre. Recerca», 3 (1999), 127-144.

«...el propòsit d'aquestes pàgines és oferir una panoràmica sobre aquest tipus de tensions o contradiccions entre diverses entitats governatives, i, en conseqüència, analitzar les transformacions del poder feudal entre els segles XII i XV» (128). A continuació l'autora multiplica les referències a conflictes entre senyors d'un territori i detentors de drets dins aquest, coneguts per Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i *Gran Priorat de Catalunya*, per Madrid, AHN, *Órdenes militares*, i per Malta, National Library (129-135) i para atenció als documentats en el *Llibre de privilegis de la vila d'Ulldecona*, perquè presenta situacions més complicades en què resultava implicada la frontera entre Catalunya i València (136-141): l'experiència dels Hospitalers d'Ulldecona permetria de copsar que la desfeta de la frontera feudal es produí de forma gradual..., s'havia donat una pèrdua de control dels monopolis derivats de la concepció fronterera de la senyoria» (143). – J. P. E. [15.751]

Jordi GÜNZBERG I MOLL, *Edificació i ordenació dels béns immobles urbans segons els Costums de Tortosa*, dins *Actes Territori*, 763-792.

Exposició sistemàtica de doctrina jurídica basada en les prescripcions dels dits *Costums* sobre la construcció d'edificis en la contrada regida pels mateixos; l'exposició doctrinal és agrupada en els capítols de construcció (765-766), béns públics i llur règim jurídic (767-775), règim jurídic dels béns privats (776-787) i contractes i obligacions sobre béns immobles urbans (787-790). L'exposició comporta la constant còpia en nota de fragments textuais dels *Costums de Tortosa*. Hi ha bibliografia (791-892). – J. P. E. [15.752]

Donald J. KAGAY, *The Emergence of 'Parliament' in the Thirteenth-Century Crown of Aragon: A View from the Gallery*, dins «Essays O'Callaghan», 223-241.

L'autor compara en aquestes pàgines els records que de l'assemblea de Barcelona 1228, prèvia a la campanya de conquesta de Mallorca. El record del rei és conegut pels *Llibre dels fets* de Jaume I (225); el record d'alguns súbdits es troba en les declaracions fetes quaranta anys més tard, conservades en un procés de Barcelona, ACA, *Canc.*, *Processos* 518 (226): els records d'aquests són confusos i una de les raons és que o no sentiren o escoltaren la proposta del rei o no l'entengueren perquè era en llatí i així la memòria d'alguns detalls, començant per la data, resulta confusa (230). Les set declaracions són transcrites; alguns hi fan constar que participaren en la conquesta (233-239). Hi ha quadre sinòptic de les assemblees de Jaume I, des del 1241 al 1275 (240-241: el quadre s'allarga a algunes d'anteriors). – J. P. E. [15.753]

Robert I. BURNS, *The Many Crusades of Valencia's Conquest (1225-1280): An Historiographical Labyrinth*, dins «Essays O'Callaghan», 167-177.

Les primeres pàgines resumeixen les objeccions que alguns autors recents han fet a la qualificació de la conquesta de València com a croada (Vicent Garcia Edo, Pierre Guichard, Antonio Ubieto Arteta), que prefereixen definir d'empresa nacional. L'autor recorda que ja el 1222, Honori III cridava els cristians de la Península a ajudar Jaume I, si els sarraïns augmentaven llurs atacs (170); que l'agost del 1228 el cardenal legat Jean d'Abbéville tractà amb Abû Zayd de la seva conversió al cristianisme (173); que la proclamació de croada de Gregori IX el febrer del 1229 es concretà en la conquesta de les Balears i que encara el mateix any repetia la crida i posava l'administració de tot l'afer en mans de fra Ramon de Penyafort (173); que l'agost del 1233 era proclamada una croada de gran abast internacional per a la conquesta de València i que només un any després el metropolità de Tarragona conqueria Eivissa; que el 1236 la conquesta de València rebia el mateix tractament que la croada de Terra Santa (174); que el 1238 eren publicades noves butlles i que el papa anunciava 'toti mundo' la conquesta de València (175); que els anys 1248, 1250 i 1251, davant la revolta dels musulmans, eren publicades noves butlles papals, també els anys 1264 i 1265 per la repercussió al regne de València de les revoltes de sarraïns a Múrcia; que, finalment el 1276, davant la nova revolta, el papa intervenia de nou i donava 15.000 lliures torneses (176). Anuncia, finalment, la tesi doctoral de Christopher Michael Davis, *The Arago-Catalan Kings and Papal Crusade Policy 1196-1276* (177). – J. P. E. [15.754]

Pedro LÓPEZ ELUM, *Los orígenes de los Furs de València y de las cortes en el siglo XIII*. Prólogo de Mariano PESET, València 1998, 303 pp.

Llibre només conegut per la recensió signada per Javier Palao i Pascual Marzal, els quals fan constar que hi és transcrit el text més antic dels *Furs de València* conservat a València, AM; la recensió és publicada dins «Revista d'Història Medieval», 9 (1998 [1999]), 262-275. – J. P. E. [15.755]

Robert I. BURNS, *Royal Pardons in the Realms of Aragon: an Instrument of social Control*, dins «XV Congreso, I/1», 35-44.

Amb el triomf del Dret Romà durant el segle XIII i la idea de la sobirania reial s'enfortí la consciència que aquesta incloïa la capacitat de perdó (que alhora era font d'ingressos: 39-40); l'anàlisi d'un registre d'ACA, *Canc.*, corresponent a deu mesos del 1274, permet de constatar que dels seus dos-cents documents, vint (un 10%) eren concessions de perdó; són presentades i transcrites en apèndix tres mostres dels anys 1270-1275, a favor d'un cristià, d'un jueu i d'un musulmà, respectivament (42-44). – J. P. E. [15.756]

Santiago DOMÍNGUEZ SÁNCHEZ, *Documentos de Nicolás III (1277-1280) referentes a España*, León, Universidad 1999, 456 pp.

D'entre els cent seixanta-sis documents transcrits en aquest llibre, recauen en el nostre camp els següents: la lletra anunciant a Pere el Gran la seva elecció, 15. I. 1278 (176-178); la que encarrega als superiors, dominicà de Lleida, framenor de Tortosa, i a l'ardiaca major de Tarragona d'esbrinar si són veritat les acusacions del canonge Guillem Salvà contra abat i capítol de Sant Pere d'Àger, i actuïn en conseqüència, 23. III. 1278 (186-188); la que concedeix a Ponç, sagristà de la seu de Girona, de retenir semblant benefici d'Alcover, 13. V. 1278 (227-228); la que encarrega a l'abat de Poblet d'aplicar la sentència apostòlica atribuint el senyoriu del castell de Fayánas a la mitra d'Osca, 19. VII. 1278 (240-241); la que concedeix facultat de triar-se confessor i indulgències als cristians que col·laborin en la redempció de captius a través de l'Orde de la Mercè, 5. VIII. 1278 (247-248); la que confirmava privilegis a l'orde de la Mercè, 1. IX. 1278 (258-259); la que legalitza a Hug de Mataplana [així, tal com diu el text llatí, no pas 'Matallana', que s'inventa l'editor] la prebostia de Marsella, 8. IX. 1278 (265-266); la que encarrega als metropolitans de Narbona i d'Arles, de decidir sobre serrells d'una dècima per a la defensa del Regne de València contra atacs sarraïns, 24. XI. 1278 (269-272; repetida l'1. XII. 1278, al col·lector de la dècima, canonge de Narbona: 282-285); la que confirma l'acord entre els dominics i bisbe, capítol i rectors de Palma i de Mallorca, sobre funeràries, amb transcripció dels dits acords i signatures dels dominics, de bisbe i capitulars i de rectors, 22. III. 1297 (329-334); la que encarrega al bisbe de Tortosa i a l'abat de Benifassà d'estudiar la conveniència de traslladar la Seu de Cartagena 'ad castrum Murcie', per por d'atacs sarraïns, 20. VI. 1279 (384-385); les que concedeixen als framenors de Vilafranca de Conflent la casa dels Freres de la Penitència de Jesucrist, encarregant al bisbe d'Elna i a l'abat de Sant Miquel de Cuixà d'aplicar la concessió, 27. VI. 1279 (385-389). Hi ha taula d'antropònims (425-431) i de topònims (433-445), cronològica de documents (447-450) i alfabètica d'incipits (451-454). – J. P. E. [15.757

Vicente GARCIA EDO, *El parentesco entre las Costumes de Lérida, Valencia y Tortosa*, dins «Anuario de Historia del Derecho Español», (1997), 173-188.

Vicente GARCIA EDO, *Las concordancias entre las (!) Costums de Lérida y Valencia*, dins *Actes Territori*, 747-761.

El primer article recorda que el *Costum de Lleida* fou redactat per Guillem Botet el 1228 i només quatre anys més tard fou elevat a compilació oficial en privilegi que conserva l'Arxiu de la Paeria lleidetana i és publicat per l'autor.

Avançant en el camí encetat per Arcadi Garcia Sanz, en el segon títol l'autor incideix en el parentiu entre els dos *Costums*, accepta que el redactor del *Costum de València* fou el català Pere Albert, jerarquitzant les fonts d'aquest (*Corpus iuris civilis, Liber iudicum, Consuetudines Ilerdenses i Usatges* (749-750) i fa pujar a cinquanta-tres les vint-i-una concordances assenyalades per Garcia; per a les noves, l'autor transcriu els fragments d'ambdues; per a les ja assenyalades, remet a la publicació de Garcia (751-761). – J. P. E. [15.758-15.759

Domingo MUÑOZ LEÓN, *Targum, Midrash y Talmud en la obra «Pugio Fidei» de Raimundo Martí: los nombres y atributos divinos del Niño-Hijo de Is 9, 5-6*, dins *Biblia, exegesis y cultura*. Estudios en honor del prof. D. José M. Casciaro bajo la dirección de G. ARANDA, C. BASEVI y J. CHAPA (Colección teológica, 83), Pamplona, Ediciones de la Universidad de Navarra 1994, 447-462.

L'autor esbrina fins a quin punt era fiable la utilització de literatura jueva (Targum, Midrashim o Talmud) per part dels polemistes cristians del segle XIII i en concret per part de Ramon Martí. Reproduït el text (tant el bíblic com el talmúdic) dels dos versos estudiats (448-449), l'autor en reporta una per una les vuit observacions del nostre sobre l'aplicació d'atributs divins al Messies (el text de les quals és reproduït en nota: 452-460), que els exegetes jueus reservaven a

Jahvé amb exclusivitat. Al final, després d'admirar l'erudició de Martí, l'autor reconeix «la serietat con que los controversistas abordaron los puntos fundamentales de discusión» (461) i veu el punt cèntric en la identitat del personatge (l'Infant) descrit en cada un dels dos versos indicats en el títol, punt que l'exegesi moderna segueix afirmant (461). – J. P. E. [15.760]

Pere BENITO I MONCLÚS, *El plet dels homes francs de Sarrià (1258). Crisi i pervivència de l'alou pagès a la Catalunya medieval*, dins «Homm. Bonnassie», 71-79.

Un document judicial conservat a Barcelona, ACB, 1-6-4187, entorn de si uns masos de Sarrià eren sotmesos a ferma de dret envers qui pretenia d'ésser llur senyor feudal, demostraria que un dels camins pels quals molts alous deixaren d'ésser-ho i s'hagueren de sotmetre al sistema baronial fou la manca de documentació escrita, amb la qual poder demostrar la possessió de drets al·lodials en un moment en què, segons el nou dret, només era reconeguda fefaent la prova documental. – J. P. E. [15.761]

Arcadi GARCIA SANZ, Vicent GARCIA EDO, *Carta Pobla de Vila-real. Febrer 1274*, Vila-real, Ajuntament 1995, 76 pp.

Les primeres pàgines recorden tots i cada un dels trenta-un documents destinats als pobladors de Vila-real, en gran part servidors de la casa reial, abans de la dita *Carta de poblament* del 1274 després del 1272, en un dels quals, del 6 d'octubre del 1273, ja és esmentat el carrer Major (13-19). Segueix l'anàlisi del contingut jurídic de la *Carta*, en la qual destaca la continuïtat amb la situació institucional de Borriana, terme al qual pertanyia fins aleshores (*Fur d'Avagó*, en el qual es van introduint elements dels *Furs de València*: 28) i l'absoluta iniciativa reial en la configuració del nou poble, que el 1295 ja era anomenat 'universitas' (25-35); els autors remarquen la significació especial de la concessió de mercat setmanal i de fira anyal, la posterior donació de la gabella de la sal i la confirmació dels establiments de propietat (41-43). De la *Carta* hi hagué exemplars originals en pergamí, perduts, i còpies oficials a Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, (49-52 i 67), d'on és transcrita la *Carta* i tres documents posteriors (68-72 [és de doldre que al text de la *Carta*... li manqui la primera línia del darrer paràgraf, l'immediatament anterior a la data: pot ésser suplerta per la paral·lela dels tres documents posteriors i per tant diria així: (Mandantes firmiter baiulis, curiis, justiciis, juratis, alcaydis, procuratoribus et) universis...]). – J. P. E. [15.762]

Geneviève BRUNEL-LOBRICHON, *La circulation des évangiles en France méridionale et en Espagne*, dins «Cahiers de Fanjeaux», 34 (1999), 15-25.

«Espanya' ací es limita a Catalunya, car l'autora concentra la seva atenció en tres còpies, dues d'occitanes i una de catalana, dels capítols XII i següents de l'*Evangelii de Joan*: Barcelona, BC, ms. 470: Londres, British Library, Harley 2928; i Assís, Chiesa Nuova 9. Quant a la còpia catalana, l'autora subratlla el veïnatge en el mateix volum amb la *Somme le Roy* de fr. Llorenç d'Orleans, cosa que confirmaria la seva destinació a grups d'espirituals (20-21); també que «les liens sont plus étroits entre les versions de Barcelone et d'Assise qu'entre celles de Londres et d'Assise» (23). – J. P. E. [15.763]

«Intavulare». *Tavole di canzonieri romanzi*. (Serie coordinata da Anna FERRARI). I. *Canzonieri provenzali*. 1. *Biblioteca Apostolica Vaticana A (Vat. lat. 5232)*, *F (Chig. L.IV.106)*, *L (Vat. lat. 3206) e O (Vat. lat. 3208)*, a cura di Antonella LOMBARDI. *H (Vat. lat. 3207)*, a cura di Maria CARERI (Studi e Testi, 387), Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 1998, XVI. 376 pp. i 18 làmines amb 35 reproduccions de pàgines dels manuscrits.

Aquest volum és el primer d'un projecte consistent a «offrire una serie organica di *Tavole* per lo studio di Canzonieri romanzi» (VIII; llista dels cançoners: XII-XIII), i es limita als cinc primers volums indicats en el títol, per a cada un dels quals, després de la descripció del volum, trobem quatre taules del corresponent contingut: la de la successiva col·locació de les peces en el volum; la sumària que assenyala el gènere literari de cada una de les peces; alfabètica dels trobadors que hi tenen obres seves; alfabètica d'incipits; i de les ,vidas' i ,razos' d'acord amb l'ordre alfabètic dels trobadors. I així sabem que el Vat. lat. 5232 conté obres de Guillem de Berguedan (51, 53, 65, 79 i 111) i d'Uc de Mataplana (54, 65, 90); que el Chig. L.IV.106 en conserva de Guillem de Berguedan (142, 167) i de Raimon Bistortz de Rusillon (147 i 169); i que en el Vat. lat. 3207 en tornem a trobar de Guillem de Berguedan (311-312, 349, 353). – J. P. E. [15.764

Manuel RIU [I RIU], *Reflexiones sobre el valor añadido a las fuentes escritas de la Edad Media*, dins «Hom. Orcástegui», 1317-1323.

El valor afegit es pot veure en el cas de l'arqueologia, en el qual abans d'emprendre una excavació cal que dins l'equip interdisciplinari el documentalista asseguri les informacions proporcionades per fonts escrites; l'autor posa l'exemple de la *Crònica de San Juan de la Peña*; la seva darrera part dependria dels *Gesta comitum Barcinonensium* i l'autor en destaca els ginys o estratagemes de natura militar davant Balaguer o aprofitant el curs del Rose a Provença; i recorda que Jaume II de Mallorca, presoner de Pere el Gran, s'escapà del Palau de Perpinyà per una claveguera del castell (1320). – J. P. E. [15.765

Josep ROMEU I FIGUERAS, *Joglaria: espectacle i incidència en el teatre a la Catalunya medieval*, dins *Teatre popular*, 21-25.

A través de les al·lusions a l'ofici dels joglars rastrejables en textos medievals, l'autor intenta dreçar un inventari de les funcions de la joglaria i dels aspectes específicament teatrals que s'hi vinculen: música, gesticulació, dansa, malabarisme, prestidigitació, acrobàcia. Els joglars canten i contenen (reciten), toquen instruments, ballen, s'habillen de forma més o menys extravagant, escarneixen, són equilibristes, etc. *L'Ensenhamen* de Guerau de Cabrera detalla unes quantes de les habilitats i del repertori que s'exigia a un joglar àulic; el mateix fa Ramon Vidal de Besalú en la novel·la en vers *Abrils issi'e mays intrava*. Ramon Muntaner al·ludeix en la seva *Crònica* als joglars Remasset, Comí i Novellet, que canten, diuen i reciten un sirventès, una cançó i set-cents versos rimats, obres totes de l'infant Pere d'Aragó, fill de Jaume II, el famós futur frare franciscà. Romeu recull també l'opinió crítica contra els joglars del capítol 118 del *Libre de contemplació* de Ramon Llull. Finalment esmenta cinc textos breus de l'edat mitjana d'incidència pròpiament teatral, dins el gènere de la joglaria: el *Sermó del bisbetó* (s. XV), el monòleg sobre els dubtes de sant Josep (anterior al 1508), la *Disputació d'En Buch ab son cavall* (s. XIV), un diàleg sobre els dubtes de sant Josep, i el diàleg sobre el naixement de Jesús i l'Adoració dels Reis Mags (aquest i el precedent, anteriors al 1508). – J. de P. [15.766

Giuseppe TAVANI, *Funció persuasiva d'alguns textos joglarescos catalans*, dins *Teatre popular*, 375-379.

Analitzant el plany de la Verge, *Augats, seyós qui credets Dei lo Payre*, i fent èmfasi entre la primera estrofa -«atac típicament joglaresc»- i la resta del plany, Tavani suggereix que es tracta d'una peça que demostraria la tàctica habilíssima ordida per les jerarquies eclesiàstiques per tal d'«apoderar-se sobretot de la caixa de ressonàcia constituïda per l'activitat dels joglars, per tal d'atènyer també els públics menys dòcils, menys oberts a la propaganda directa dels predicadors». L'autor insisteix a presentar la seva idea com una hipòtesi que caldria verificar sobre uns textos encara no assenyalats. L'adaptació joglaresca d'un text edificant es reduiria a pocs elements interpolats en el cos de la composició, i aquest desequilibri revelaria la naturalesa híbrida de la peça. [Seria convenient que l'autor pogués ampliar la minsa base textual que dóna suport a la seva hipòtesi, perquè aquesta

no sigui una mera especulació. Com seria estupend que aquesta forma de control ideològic fos minuciosament descrita, des de la perspectiva d'experiències semblants del nostre temps, per tal de poder avaluar millor el que fou el 'gulag' medieval]. – J. de P. [15.767

Mercè AVENTÍN I PUIG, *Els masos a la baixa edat mitjana. Família pagesa, petita explotació i mercat*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 19 (1999 = «Actes del col·loqui de tardor. *El mas medieval a Catalunya*», Banyoles, 12 i 13 de desembre de 1998) 65-84.

Després de resumir les característiques socials i jurídiques de la família pagesa tal com s'han desenvolupat a la Catalunya Vella entre els segles XIII i XVI i han arribat fins al segle XX, l'autora estudia el mas comunitat d'explotació, on es constata que les càrregues són feixugues el segle XIII, s'atenuen després de les mortaldats del s. XIV i tendeixen a equilibrar-se amb els augmentos de renda a partir de la represa del segle XV i XVI; és en aquest temps que el mas esdevé la unitat econòmica on tots els seus elements compten i són susceptibles de pujar i baixar en el desplegament de la vida econòmica. Arribada en aquest punt, l'autora estudia la relació, 'forçada i irregular' del pagès amb el mercat i la manera diversa com afecta els petits, els mitjans i els grans propietaris. Al mateix temps mostra com els pagesos amb excedents acudeixen al mercat de rendes fixes (censals). En resum, el pagès és dinàmic i participa en tots els circuits econòmics: mercat de béns i mercat de capitals. El mercat de la terra resta central en el moment dels desequilibris de l'economia familiar: uns han de vendre (i miren de vendre car), altres poden comprar (i avaluen la necessitat del venedor o l'oportunitat d'una compra). El segle XVI es constata més moviment en la compra-venda de terres que no pas establiments nous. El camp de la Catalunya Vella ha pres una fesomia que no perdrà en l'època moderna. L'autora aporta dades de l'ADB i de l'Arxiu del Marquès de Barberà, sense publicar cap document. – J. de P. [15.768

Miquel Àngel MARZAL GARCÍA-QUISMONDO, *Castilla en la política exterior de Alfonso III de Aragón*, dins «XV Congrés, I/5», 195-229.

Pàgines d'anàlisi, on són individuats els elements que determinaren la conflictivitat internacional de l'occident europeu després de les Vespres Sicilianes durant els anys de regnat d'Alfons II el Franc (1295-1291), immediats a la Croada contra Catalunya; directament o indirecta, la majoria de les dades són d'ACA, *Canc.*, *reg.*; les relacions amb Castella només eren un petit camp dins aquell conjunt, però d'importants implicacions pel fet que les potències actuaven en el dit regne a fi de treure'n profit. La continuïtat d'objectius amb Pere el Gran hagué de seguir camins tortuosos a fi de poder sobreviure malgrat l'ofec d'enemics tan poderosos, tant exteriors (Papat, França, Nàpols, Regne de Mallorca —aquest es ficava dins casa), com interiors (Unions de l'Aragó), cosa que hauria introduït una certa inflexió dins la política dura. – J. P. E. [15.769

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, 1289/92-1342/44: *dos fechas en la evolución de la fiscalidad real y urbana de Cataluña*, dins *Regne privatiu*, 67-84.

L'autor avisa que aquestes pàgines són «una somera síntesis, a partir de investigaciones propias y ajenas, de la evolución de la fiscalidad real y municipal en Cataluña» (80) i que cal acudir a les seves investigacions sobre el tema, [estudis que han estat resumits en aquestes pàgines d'ATCA, XIX (2000), 676-679, on són assenyalats resums d'anteriors estudis seus]. – J. P. E. [15.770

Lluís GIMENO BETÍ, *Les Relacions de Procuradors de l'època de Jaume II el Just. Transcripció i estudi lingüístic de dos documents (1296 i 1326)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1999), 539-565.

No recollits dins els *Acta Aragonensia* de Heinrich Finke, els dos documents són la resposta positiva però condicionada de cònsols i universitat de ciutat i regne de Mallorca a una petició d'ajut en la imminent campanya de conquesta del regne de Múrcia, i comtats de Molina i de Requena (540-541); i informació sobre gestions al sud del Regne de València amb Bernat de Sarrià per a l'heretament de l'infant Pere (542-543); ambdues lletres són repetides en transcripció crítica (542-544), analíticament estudiades (545-563) i reproduïdes (564-565); el resultat és que la llengua és idèntica a la de Ramon Llull i de Bernat Desclot (539). – J. P. E. [15.771]

Miquel BARCELÓ (coordinador), Xavier BALLESTÍN, Fèlix RETAMERO, Helena KIRCHNER, *Musulmans i Catalunya* (Història de Catalunya, 1), Barcelona, Editorial Empúries 1999, 160 pp.

El coordinador qualifica aquestes pàgines de «llibre d'encàrrec», l'objectiu del qual és el de «resumir i divulgar la recerca» de vint-i-cinc anys i els seus resultats», com també «el cos conceptual que la regula» (7), cosa que els autors fan en els set articles següents: Miquel Barceló, *Al-Andalus, fer-se i desfer-se* (11-38); Xavier Ballestín en signa quatre: *Els textos a l'abast. El procés de la conquesta*, on transcriu tres fragments textuais (41-46); *Dels governadors a `Abd ar-Rahmân ad-Dâbil* (47-58); *L'anomenada frontera superior d'al-Andalus: at-tagr al-`lâ i la resistència a la instauració de la dawla dels Banû Marwân*, amb transcripció d'altres tres fragments (59-76); i *De la instauració de la hilâfa dels Banû Marwân -317 H./929 d.C. als Mulûk al-tawâ'if* (77-91); Fèlix Retamero, *El fonament de l'estat: la moneda*, amb transcripció d'un text (93-109); i Helena Kirchner, *Migracions, assentaments pagesos, espais agrícoles i l'arqueologia d'al-Andalus a Catalunya*, amb transcripció d'un text (111-142). La bibliografia, unitària per a tot el llibre, diferencia els textos (143-146) dels estudis d'autors recents (147-155). – J. P. E. [15.772]

Pere BALANÀ [I ABADIA], *Musulmans i/a Catalunya. D'abans i d'ara*, dins «Revista d'Igualada», 3 (desembre 1999), 13-20.

L'autor qualifica aquestes pàgines d'«anàlisi d'un perfil històric que... sembla que ha marcat i marca amb vigència d'actualitat, la nostra realitat quotidiana» (13), vigència que també és bibliogràfica, raó per la qual a través d'aquestes pàgines hom pot conèixer «un seguit d'obres que han pretès trencar d'alguna manera l'oblit o la perspectiva esbiaixada de 440 anys d'història» (15) i conduir a la conclusió que la petjada d'aquests grups poblacionals aliens va tenir més pes del que la historiografia catalana no li ha volgut donar mai (17), petja que fins i tot es trobaria en quatre topònims dels comtats de Besalú i d'Empúries (18-19). – J. P. E. [15.773]

Ramon MARTÍ, *Palaus o almúnies fiscals a Catalunya i al-Andalus*, dins «Homm. Bonnassie», 63-70.

A base de la documentació ja publicada d'entorn l'any Mil, l'autor ha localitzat uns noranta ,palatia / palatiola', topònims que haurien derivat en els actuals ,Palau, Palou, Palol, Palà i Palauet'; són pràcticament exclusius de la Catalunya Vella i indicarien que la realitat significada era bé públic. A les Terres de Ponent les trenta-dues ,almúnies' haurien estat paral·leles dels ,palatia'; l'autor vincula els primers en el temps a punts fortificats de la conquesta musulmana; amb la conquesta carolíngia, n'hi hauria haguda una segona onada els anys 759-801. Hi ha mapa de distribució geogràfica de ,palatia / palatiola' i ,almúnies'. – J. P. E. [15.774]

Joan SOLER I JIMÉNEZ, Vicenç RUIZ I GÓMEZ, *Els Palaus de Terrassa. Estudi de la presència musulmana al terme de Terrassa a través de la toponímia*, dins «Terme. Terrassa», núm. 14 (novembre 1999), 38-51.

Els autors presenten aquestes pàgines com a aplicació a Terrassa de la línia interpretativa exposada en l'article acabat de resumir; la base arxivística és la proporcionada pels diplomataris de Sant Llorenç del Munt, Sant Cugat del Vallès, Santa Anna de Barcelona, Montalegre i Catedral de Barcelona; i dels encara inèdits de Sant Pere i Santa Maria de Terrassa i de fons de pergamins d'ACA; i capbreus diversos; el conjunt han permès de seguir l'evolució dels topònims fins al segle XVIII. L'anàlisi es concentra en els topònims ,Palacio/Valedell', ,Palafret sive Palacio Fracto', ,Palacio Moro et Palaciolo', i ,Palazol sive/et font de Palau' (40-45: croquis de localització: 44), i encara seria diferent dels quatre anteriors el ,Palacium' documentat el 1081, que l'autor intenta localitzar (46-47). L'apèndix presenta quadres sinòptics de documentació, signatura arxivística i denominació del ,Palacium Fractum', del ,Palacio moro' i del ,Palacium Iussanum' (d'aquest transcriu el context en el qual es troba) (50-51). – J. P. E. [15.775]

Dolors BRAMON PLANAS, *Nous textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya medieval (continuació de l'obra de J. Millàs i Vallicrosa)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», X (1999), 146-169.

Resum del contingut de la tesi doctoral de l'autora: introducció, autors i textos àrabs estudiats (51) cronologia (fins al 1010), abast territorial. També són resumits els resultats, les mancances i algunes rectificacions a dades tingudes anteriorment com a certes. – J. de P. [15.776]

Philippe SÉNAC, *Islam et Chrétienté dans l'Espagne du Haut Moyen Âge: la naissance d'une frontière*, dins «Studia Islamica», núm. 89 (1999), 89-108.

Com a resposta a les intervencions carolíngies de darreries del segle VIII i començaments del IX, l'administració musulmana establí una ,contra-Marca', ,al-Tagr al-A'lâh (la Marca Superior)', que anava d'Atienza fins a Lleida; la capital fou Saragossa. La narració es basa en gran part en Al-Udri, el qual obtingué les seves informacions d'uns *Annals de la Marca (Tawarîh al-Tagr)*. Una de les concrecions de la defensa fou una xarxa de castells, nombre dels quals es trobaven en poblacions de la Franja de Ponent, tal com permet de veure el croquis de la pàgina 108. – J. P. E. [15.777]

Ramon MIRAVALL I DOLÇ, *Madîna Turtûxa. Introducció a la Tortosa islàmica* (Col·lecció Dertosa, 52), Tortosa, Cooperativa Gràfica Dertosense 1999, 272 pp.

Malgrat la manca de documentació municipal, la pobresa de la bibliografia, la minsa solvència de les informacions, la manca d'una arqueologia i d'una investigació directament interessades (7), l'autor s'ha aventurat a «elaborar un plantejament històric que, sense ésser exhaustiu» (9), serveixi de base a estudis futurs. Comença resumint les narracions de les fonts i dels autors, passats o actuals, sobre la conquesta violentíssima dels musulmans, de la qual el 713 Dertosa s'hauria esmunyit per capitulació (11-19); segueixen els capítols dedicats a la progressiva islamització de la societat entre els segles VIII-X (21-26), a la situació tortosina sota l'emirat de Damasc (27-34) i del de Còrdova (107-139), a la de l'etapa en què Turtûxa fou ciutat-estat o regne taifal (141-186), o en la del restabliment imperial dels almoràvits entre el 1099 i el 1145 (187-214), que desembocà en els anys de croada contra Turtûxa i Làrida (215-235), després de la qual s'anà dibuixant una nova configuració col·lectiva (237-247). L'exposició és completada amb pàgines de toponímia regional (249-252) i general (253-254), amb glossari de mots (255-260) i amb bibliografia (261-272). En el curs de la narració són inclosos fragments traduïts d'historiadors àrabs (89-90, 100-101, 127, 148-154, 164, 211) i integrada l'acta de submissió de Tortosa a Ramon Berenguer IV el 1148 (227-230); també la inscripció funerària de la Suda (176-177) i entre les pàgines 144-145 el mapa de la taifa tortosina. – J. P. E. [15.778]

Josep-David GARRIDO VALLS, *La Marca Septentrional del Reialme mudèjar de Múrcia, territori d'equilibri entre Castella i la Corona d'Aragó*, dins «XV Congrés, II», 115-124.

En un fragment ací transcrit, Ramon Muntaner recorda els drets de Jaume I i dels seus successors al territori entre Montagut i Cartagena, dot de la filla Constança casada amb l'infant Juan Manuel revertit a la casa de Barcelona en morir sense descendència. Aqueslls drets venien de lluny, com ho demostra la concessió d'Alí ibn Mujâhid a la seu i al bisbe de Barcelona entorn el 1057 (120-121, amb reproducció del document llatí), i havien estat reviscolats per Jaume I el 1228 en document ací transcrit, que esmenta les poblacions de Dénia i Oriola (122-123). – J. P. E. [15.779]

Tomàs V. PÉREZ MEDINA, *Regadiu i poblament als afores de l'Horta de València*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núms. 33/34 (1999), 603-617.

La zona estudiada és la veïna a S/O de l'Horta de València amb sistema andalusí de regadiu organitzat a partir dels barrancs de Cortixelles-l'Horteta i de Picassent, poblat d'alqueries d'entorn de deu famílies, centrades potser en torres de defensa, potser en molins d'aigua, partint, però, de les dades del *Llibre del repartiment* o d'altres documents de Jaume I (i àdhuc de temps molt posteriors, de l'ARV, *Reial Acord. Processos i Protocols*), en els quals destaca el 'castrum' de Torrent; aquesta població hauria estat «un bon exemple de la tendència a substituir les xarxes d'alqueries de cada districte central per una pobla de colonització» (609) i de concentració demogràfica (610: 50 famílies a Torrent, 25 a Alcàsser, 50 a Picassent. 25 a Espioca, segons la *Carta de poblament de Torrent*), a cada una de les quals famílies teòricament pertocaven tres jovades de regadiu, amb el molí vora la torre (611). També els drets a utilització de l'aigua resultaren modificats pels drets dels nous senyors (612-613); entre els nuclis poblats sovintejaren els plets entorn a drets d'aigua, ara a l'ARV, *Manaments i empires, Escrivanies de cambra* (613). Hi ha bibliografia (615-617). – J. P. E. [15.780]

Manuel V. FEBRER ROMAGUERA, *Trascendència de les conversions en el procés de repoblament de la Conca de l'Albufera (segle XIII)*, dins «XV Congrés, I/5», 93-112.

En el *Llibre del Repartiment*, la zona de l'Albufera fou poblada per gent de Montpeller i per conversos de l'Islam. De fet, entre 1238-1281 es succeïren catorze actes de repoblament, la majoria aplicats d'acord amb la respectiva *Carta de poblament*, completable amb privilegis atorgats als sarraïns de Quart i de Silla. Els deu primers anys la població sarraïna continuà la vida normal, però les successives crisis del 1242 i 1270-1276, amb sublevacions de sarraïns i posteriors decrets reials de conversió, feren créixer el nombre de conversos, situació coneguda per ACA, *Canc., reg.*, i per ARV, *Reial Justícia*, on són documentades situacions concretes, resumides en aquestes pàgines (98-109), una de les quals consistí en la marginació dels conversos per part d'ambdues comunitats (110-112). – J. P. E. [15.781]

Anna DOMINGO GRABIEL, *Els límits del poder reial i senyorial: l'administració de la justícia sobre la població musulmana de la corona catalano-aragonesa (segle XIV)*, dins «XV Congrés, I/2», 159-171.

L'administració de justícia en les moreries exemplificaria les tensions derivades del fet que els oficials reials pretenien instruir enquestes judicials 'ex officio', perquè era una ocasió d'estendre o reforçar el poder reial; els senyors, en canvi (o les moreries), pretenien jurisdicció de mer i mixt imperi, ni que fos pels beneficis econòmics de les penes pecuniàries (162-165). La contraposició d'interessos produí «innombrables conflictes i problemes jurisdiccionalment entre el rei i els senyors» (165), documentats a Barcelona, ACA, *Canc., reg.* i ací resumits (166-171). – J. P. E. [15.782]

Rafael CARIÑENA BALAGUER, *La participació corsària en la configuració del mercat d'esclaus valencià a les primeries del segle XIV: Pere Erau i la subhasta de Barbarescs a València l'any 1307*, dins «XV Congrès, I/2», 67-82.

Malgrat els esforços diplomàtics de Jaume II de Catalunya-Aragó per a establir paus amb els estats musulmans de la Mediterrània, nombre de patrons dels Països Catalans hi prosseguiren incursions corsàries i els sarraïns començaren a tornar-s'hi. El 1303 apresaren el lleny d'un patró barceloní i sotmeteren aquest a esclavitut; el valencià Pere Erau fou un dels qui aprofitaren l'ocasió per al cors i el 1307 atacà i prengué un lleny prop Alger, que li reportà moneda i esclaus, subhastats a València (74-76; quadre: 78); són transcrits els interrogatoris dels dits sarraïns, transcrits de València, ARV, *Canc.*, reg., 655 (79-82). — J. P. E. [15.783]

M. Blanca BASÁÑEZ VILLALUENGA, *Las transmisiones patrimoniales entre los mudéjares aragoneses en época de Jaime II*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 59-78.

En les dites transmissions (casos de mort sense descendència o amb descendència il·legítima, o de desheretats), s'aplicaven les normes codificades en el *Llibre de la Çuna e Xara dels moros*; els casos problemàtics, ací resumits, són coneguts per la documentació de Barcelona, ACA, *Canc.*, reg., i *Cartes reials diplomàtiques*. — J. P. E. [15.784]

José HINOJOSA MONTALVO, *Desplazamientos de mudéjares valencianos entre la Gobernación de Oribuela y Granada durante el siglo XV: la ruta legal*, dins «Hom. Orcástegui», 743-757.

Una de les limitacions legalitzada en els *Furs de València*, a què es trobaven sotmesos els sarraïns en el Regne de València afectava llurs desplaçaments. La darrera ampliació territorial, la d'allà Xixona, portà el Regne a ésser fronterer amb el sarraí de Granada, cosa que obligà a endurir les condicions de desplaçament, per al qual, entre d'altres condicions, era sempre necessari el sal·conduït del batlle general del Regne; i el permís d'emigració pujava almenys a la suma de cent deu sous (744-748). Les eixides de sarraïns tant pel port d'Alacant (748-753) com les realitzades per terra, via Oriola (753-756), són conegudes i ací resumides amb detall a partir de València, ARV, *Mestre racional*. — J. P. E. [15.785]

Antoni VIRGILI, *De Favara al Vilar de Santa Maria i Carrascal (Mas de Barberans, Montsià), segles XII-XIII*, dins «Faventia», 21 (1999), 75-83.

Una donació (i la seva confirmació) a la seu de Tortosa els anys 1154-1155 esmenta el topònim ‚Fabariam/Favarium‘ (118), de localització controvertida (119); l'etimologia, en canvi, sembla clara a favor d'assentament de l'agrupació tribal berber dels Hawwara (119). Un document de Tortosa, AC, *Cartulari 5*, ací publicat, recorda «Favaram, que Carrascale modo vulgariter appellatur, quod quidem Carrascale infra terminos villarii Sancte Marie continetur» (126). L'autor subratlla polèmicament que aquell canvi de nom «reflecteix l'impacte de la conquesta feudal i, naturalment, les transformacions introduïdes per l'ordre feudal, que s'acaba imposant en tot el seu abast després d'un breu parèntesi d'adaptació» (125). Hi ha dos croquis topogràfics (120-122) i bibliografia (127-128). — J. P. E. [15.786]

Lawrence J. MCCRANK, *The Lost Kingdom of Siurana: Highland Resistance by Muslims to Christian Reconquest and Assimilation in the Twelfth Century*, dins «Essays O'Callaghan», 115-148.

Recordada la llegenda dels darrers reis i reina moros de Siurana, que haurien tingut continuïtat en la Casa d'Entença, i les versions dels cronistes (Tomí, Zurita), quant al seu nucli narratiu, l'autor la posa en relació amb el *Document àrab de Poblet*, ací traduït a l'anglès (119), però

li nega autenticitat històrica (122), tot i que els monjos i el cronista d'aquest monestir, Jaume Finestres i de Monsalvo, consideressin que la donació d'Almira Almoniníz era el fet bàsic de la fundació de Poblet (123). A continuació és revisat tot l'afer, començant per indicar alguns punts sòlids (124) i descrivint la contrada (126-130); és recordada la minsa herència sarraïna de Tarragona (132-135), com també l'ocupació (més que conquesta cristiana), de Ciutat i Camp tarragonins (136-139), reforçada per la conquesta de Tortosa (139-140); dins aquest marc, la llegenda no tindria base històrica, ans només metafòrica (140). Les darreres pàgines reconstrueixen la campanya militar de conquesta de Tortosa i de Lleida, resultat de l'aliança militar entre la Casa de Barcelona i l'Església, que permeté d'aixecar un exèrcit de dos-mil guerrers: des d'aquell moment, Siurana era abandonada a la seva sort i la *Crònica de San Juan de la Peña* podia cantar-ne la conquesta com a coronament de les gestes de Ramon Berenguer IV (142-143); la reconstrucció tindria les seves pròpies normes en els 'usatges de Siurana' (143, nota 43, de Madrid, AHN, *Clero*, carpeta 2022); l'actuació posterior en la contrada és coneguda pel *Diplomatari de Poblet* (145-147). – J. P. E. [15.787]

María Dolores LÓPEZ PÉREZ, *Sobre la guerra y la paz: el acuerdo entre Tremecén y la Corona de Aragón* (1362), dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 527-545.

Un episodi relacionat amb el robatori i enfonsament per pirates castellans d'unes galeres catalanes que anaven a servir el soldà de Tramicè congelà durant alguns anys les relacions; per ambdues bandes hom intentà de reprendre-les, sense resultat. Ací són transcrits els set documents de l'ACA relatius a una de les missatgeries (proposta de tractat, salconduits, instruccions secretes), encarregada a ambaixadors diferents; el tractat hauria estat important mentre Pedro el Cruel seguís representant una amenaça d'invasió. – J. P. E. [15.788]

Dominique VALÉRIAN, *Ifriqiyān Muslim Merchants in the Mediterranean at the End of the Middle Ages*, dins «Mediterranean Historical Review», 14 (1999), 47-66.

Les fons àrabs no es basquen per temes comercials i per això cal informar-se en fonts de països cristians, ací en concret, ACA, *Canc., reg.*, i CRD; ARM, *Supplicationes*, *Reial Patrimoni*, *Reials Cèdules*, *Governació* i *Protocols notarialis*; i ARV, *Canc. Llibres d'armaments de fustes*, *Batllia General*, *Mestre racional*, *Reial Patrimoni*, *Llibre de confessions de sarrabins*. Consta que els sarraïns que es desplaçaven, fins i tot d'un país àrab a un altre, també utilitzaven vaixells cristians, sobretot mallorquins (49). Quant al mercadeig amb ports com Mallorca i València, el marc jurídic era determinat pel conveni entre Tunis i Barcelona del 1301, i així durant els segles XIV i XV fou assegurat guiatge als viatgers (52-53). Dels casos documentats, l'autora en dedueix que era normal la presència de mercaders africans a Mallorca, encara que aquesta sembla haver-se afeblit durant el segle XV, constatació també vàlida per als jueus; algunes d'aquelles presències responien a la redempció de captius sarraïns (54). En general, els viatgers eren membres de famílies influents o mercaders d'origen andalusí, com els de la família Ripoll, escampats per ports de la Mediterrània (55). L'activitat de naus sarraïnes és documentada en processos de cors (56). Les prohibicions de comerciar amb coses vedades eren repetides, però la compra de naus en terra d'Islam era prevista pel *Llibre del consolat de mar* (57). – J. P. E. [15.789]

Manuel RUZAFÀ GARCÍA, *La Corona de Aragón y Castilla en el Norte de África durante el Cuatrocientos*, dins «XV Congrès, I/5», 303-314.

Aquestes pàgines formen part d'un projecte d'investigació centrat en els contactes humans entre sarraïns peninsulars, nordafricans i granadins, centrats a València i coneguts per l'ARV, *Batllia*, *Mestre Racional* i *Canc., reg.*, i AMV, *Manuale de consells*, *Lletres missives* i *Protocols notarialis* d'ambdós arxius i del Col·legi del Patriarca; sense oblidar els contactes diplomàtics,

la documentació notarial demostra l'augment dels contractes privats (310), amb un extens ventall de destinacions, més concentrades a Oran, menys a Bugia i a Tunis, documentades amb casos concrets i llurs referències arxivístiques (309-313). – J. P. E. [15.790]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Els 'Fets de Villena'. Alguns episodis fronterers del regnat de Ferran d'Antequera*, dins «XV Congrés, I/5», 315-333.

Una de les activitats delictives dels almogàvers consistia a segrestar sarraïns de terres cristianes, portar-los al regne de Granada i fer-los rescatar o vendre'ls; era el 'crim de plagi o collera', castigat amb la mort. Incursions de 'collerats' castellans són conegudes per documentació d'ACA, *Canc.*, *reg.*, i *Cartes reials diplomàtiques*, d'on són ací resumits alguns casos (320-327); les incursions duraren tot el regnat de Ferran I, al qual pertanyen els dos documents del 1413, d'ACA, *CRD*, publicats en apèndix. – J. P. E. [15.791]

Beatriz ALONSO ACERO, *Los caracteres de la polémica cristiana contra el Islam entre Basilea y Trento*, dins «Hispania Sacra», 51 (1999), 515-530.

Després de qualche referència a Ramon Llull, presentat com a exemple d'acostament missioner a l'Islam (519, 521, 529), l'autora recorda que, conquerida Granada, en terres catalanes escriviren autors com el bisbe de Barcelona, Martí García, Joan Andrés i Bernardo Pérez de Chinchón, les obres dels quals, «sin dejar de lado los presupuestos tradicionales de la diatriba contra el Islam, se imbuyen de un espíritu misional propio del momento, consiguiendo al mismo tiempo una autoafirmación del propio credo cristiano» (527); en la segona meitat del segle XVI, l'arquebisbe de València Martín de Ayala insistia en l'activitat catequizadora (529). Jaume Bleda, en canvi, hauria preparada i després justificada l'expulsió del 1609. – J. P. E. [15.792]

Miguel Ángel de BUNES IBARRA, *Las sensaciones del cautivo, psicología y reacciones de los españoles ante el cautiverio en el Siglo de Oro*, dins «Hispania Sacra», 51 (1999), 557-572.

Una de les narracions transcrites en aquestes pàgines és la de F. López de Gómara, *Compendio de lo que trata... en el libro que hizo de las guerras...*, Madrid, BN, ms. 17498, dedicada a les desventures de la família senyorial de Parcent i Murla amb motiu dels intents de rescatar de la captivitat musulmana el senyor, Pere Perandreo (?) en temps de l'emperador Carles (565); també és recordada la documentació familiar per al rescat de Miguel de Cervantes, conservada a València, ARV (566). – J. P. E. [15.793]

Addicions i modificacions relatives a l'article: Eduard Feliu i Pere Casanelles, «Bibliografia sobre la història dels jueus de la Corona de Catalunya-Aragó i Provença: 1984-1994», *Tamid*, 1 (1997), p. 157-265, dins «*Tamid*», 2 (1998-1999), 219-227.

Assenyalades les sigles emprades, aquestes pàgines ofereixen llista única i alfabètica pel cognom dels autors, de referències bibliogràfiques a estudis publicats durant els onze anys indicats en el títol. – J. P. E. [15.794]

Bibliografia sobre inventaris, testaments, llistes i notícies de llibres hebreus medievals, dins «*Tamid*», 2 (1998-1999), 228-240.

Llista única i alfabètica, en la qual dotze de les fitxes bibliogràfiques es refereixen a Catalunya i tres a Mallorca. – J. P. E. [15.795]

Eduard FELIU, *Quatre notes esparses sobre el judaisme medieval*, dins «Tamid», 2 (1998-1999), 81-122.

La primera és sobre denominació medieval de Catalunya: com Hispania, Sefarad designa la terra de sobirania musulmana amb tendència a significar la Corona de Castella; els escriptors jueus catalans medievals mai no han estat ni s'han considerat 'sefardites/espanyols', car per a ells Provença i Catalunya formaven una unitat (81-87). La segona gira entorn la restauració medieval de la llengua hebrea, la bíblica adaptada a cada ambient però sense gramàtica; Profiat Duran intentà de posar-hi remei amb el seu *Ma'as'e Efod*, del qual són ací traduïts dos capítols: el setè, que explica la decadència de l'hebreu, i el XXXIII, amb les raons per les quals l'hebreu és llengua 'santa' (88-103). La terça descriu l'estructura de les comunitats hebrees a Catalunya en temps de Salomó ben Adret: suposat el reconeixement reial de la comunitat jueva amb la seva estructura i vida col·lectiva pròpies, confirmat el 1241 per Jaume I en document ací transcrit (105, nota 93) i per Pere el Gran el 1280 (106-107, nota 97), és ací exposada, un cop precisat el nom de 'call' (103-104, nota 109), el vocabulari dels càrrecs (111-117). La darrera exposa la documentació, tant general com catalana, que obligava o exceptuava de portar el senyal distintiu dels jueus en el vestit, mentre aquest els distingís (118-122). – J. P. E. [15.796]

Maria Cinta MAÑÉ MAS, *Els inicis d'un ambiciós projecte: el buidatge sistemàtic de dades referents a jueus en sèries documentals de l'Arxiu Capitular de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 403-432.

El dit projecte, ací exposat amb detall, tant en la seva concepció (404-406), com en la metodologia de la realització (406-414) i en els resultats (415-430), ja ha començat de posar-los a l'abast dels estudiosos en un llibre, del qual han estat informats els lectors d'aquest anuari [XIII (1994), 576-577, núm. 9321]. Hi ha bibliografia (431-432). – J. P. E. [15.797]

Yom-Tob ASSIS, *Els jueus de Barcelona i el comerç marítim amb la Mediterrània oriental*, dins «Tamid», 2 (1998-1999), 29-71.

[Col·laborador en l'edició, a la qual es refereix el resum immediatament anterior], l'autor es proposa de donar resposta a una sèrie de preguntes que presenta la participació de jueus en les possibilitats per al comerç marítim obertes durant el segle XIII als mercaders catalans, resposta basada sobretot en la documentació d'ACB, *Notaris*, completada amb la de l'ACA, *Canc., reg.*, i amb la de l'AHPB (36). Descrits els mètodes comercials aplicats durant el segle XIII (37-39), l'autor recorda els anomenats 'viatges a Alexandria', que produïren relacions entre les aljames d'ambdues bandes (41-43), desviats després a Creta i Xipre perquè era prohibit de portar mercaderies estratègiques a països sarraïns; és, però, documentat que en ésser en les dites illes, mercaders jueus les allargaven fins a Alexandria (44-56); era normal entre ells el sistema mercantil de la comanda (56-58: quadre quantitatiu de comandes: 59); segueixen resums de documents que constaten les mercaderies tractades, les societats comercials establertes, els perills reals de la mar i els impostos (61-66). Hi ha bibliografia (69-71). – J. P. E. [15.798]

Josep ALANYÀ I ROIG, *Besalú, vida i organització d'una juderia*, Besalú, Ajuntament 1996, 96 pp.

Després de la tesi doctoral i successius estudis de Manuel Grau i Monserrat i d'altres, l'autor, a base d'ACA, *Canc., reg.*, i *Reial Patrimoni. Mestre Racional*, i d'Olot, AHC, *Fons municipal* i *Fons notarial* (92-94), ressegueix la vida d'aquella aljama amb particular atenció a les relacions amb altres jueries «sobretot les de les Terres de l'Ebre i dels Ports de Morella» (12); resumits i comentats els primers documents i notícies del segle XIII, gairebé tots de natura econòmica (15-21), segueixen dos capítols que descriuen l'estructura constitucional de l'aljama jueva, ben diferenciada de la 'universitas' cristiana, i sotmesa directament al rei, i internament basada en els mateixos

fonaments de la religió jueva (Llei o Thorà, completades amb ordinacions pròpies i amb determinacions reials), localment ubicada en edificis específics (sinagoga, banys -l'autor es decanta per la identificació de la ,miqwé' besalunenca- i carnisseria) (25-45), amb estructura interior generadora dels corresponents càrrecs (49-52) i manifestada en formes culturals diferenciades (formulari del jurament) o en personalitats que destacaven sobretot en medicina (55-58). L'altra diversificació sociolaboral coincidia amb la del seu temps i lloc, fora del cas del préstec a interès o usura, oficialment exclusiu dels jueus (61-66); aquesta fou una de les causes de la creixent tensió entre les dues comunitats durant el segle XIV, que desembocà en el ,pogrom' del 1391 (69-78) i finalment en l'acció de Benet XIII a través de mestre Vicent Ferrer i de la *Disputa de Tortosa*, tot concretat en la butlla *Etsi doctoris gentium*, aplicada a Besalú l'octubre del 1415 (69-87). Característica d'aquestes pàgines és la confirmació de les línies teòriques amb casos documentats normalment en les sèries d'ACA, *Canc.*, *reg.* o Reial patrimoni. *Mestre racional*. Hi ha indicació de fonts i bibliografia (92-94). - J. P. E. [15.799]

Yaël ZIRLIN, *Celui qui se cache derrière l'image: colophons des inlumineurs dans les manuscrits hébraïques*, dins «Revue des études juives», CLV (1996 [1998]), 185-189.

Un dels volums presos en consideració és la *Bíblia de Cervera*, del 1300, copiada per Samuel ben Abraham ben Natan, il·lustrada per Isaac Tsarfati, puntuada en massa per Josuè Ibn Gaon, per encàrrec del rau Sasson de Cervera: seria la primera bíblia sefardita decorada amb grans miniatures (38-39); són també coneguts dos il·luminadors de Mallorca: Vidal Abraham, que decorà el *Llibre de privilegis* mallorquí, conservat a Barcelona, i Bonnin Maymó, que s'hauria compromès a escriure, a caplletrar i a il·luminar una *Bíblia* (40). Són transcrits tres colofons de la *Bíblia de Cervera* (50). - J. P. E. [15.800]

Cyril ASLANOFF, *La reflexion linguistique hebraïque dans l'horizon intellectuel de l'Occident médiéval: essai de comparaison des traités de grammaire hébraïque et provençale dans la perspective de l'histoire des doctrines grammaticales*, dins «Revue des études juives», CLV (1996 [1998]), 5-32.

Les gramàtiques provençals ací analitzades són el *Donatz proensans*, d'Uc Faidit, i les *Rasos de trobar*, de Raimon Vidal (gramàtica destinada a catalans) (13-20). Per la part jueva és estudiat el *Ma'aseb Efad* del jueu català Profiat Duran: negava que els substantius hebreus es declinessin, transposant així la metafísica aristotèlica al camp de la gramàtica (21); del nominalisme n'acceptava la distinció entre intencions primeres (conceptes de coses reals) i segones (conceptes de conceptes), com si les relacions sintàctiques només existissin en la ment humana. Essent immutable, el substantiu només designaria funcions diverses dins una frase mitjançant les partícules, doctrina que condueix a la distinció entre lletres radicals i lletres funcionals (23). L'hebreu seria la llengua més perfecta i no podia ésser entesa a través de conceptes llatins (24). - J. P. E. [15.801]

Jordi CASANOVAS, *Dues notes d'epigrafia hebrea medieval*, 2 (1998-1999), 191-200.

Pàgines dedicades a dues troballes recents: la presentada en primer lloc és una matriu de segell hebreu, localitzada a Tàrrega, la inscripció de la qual és transcrita i traduïda (196); l'altra és una lauda sepulcral trobada a Girona i ingressada al Museu d'Història de la Ciutat, la inscripció de la qual, escantonada, també és transcrita i traduïda (198). Hi ha fotografia d'ambdós objectes (200). - J. P. E. [15.802]

Magen BROSHI, Yoram NIR-EL, *Sobre l'autenticitat del segell de Mossé ben Nabman de Girona trobat a la plana d'Acre*, dins «Tamid», 2 (1998-1999), 201-203.

Article traduït de «Tarbiz», 65 (1996), 527-528. El 1972 fou trobat el dit segell, ara al Museu d'Israel; posada en dubte al seva autenticitat, els autors exposen el resultat d'haver-lo somès a anàlisi amb fluorescència de raigs X, i amb ell tres monedes encunyades durant la segona meitat del segle XIII i una d'americana actual: «l'aliatge del segell de Nahmànides és semblant en la seva composició al de les tres monedes mameluques de la mateixa època» (203). – J. P. E. [15.803

L. GARSHOVITZ, *Shem Tob ben Isaac ben Shaprut's Gospel of Matthew*, dins *The Frank Talmage Memorial*. Volume I, Haifa 1993.

W. L. PETERSEN, *The Vorlage of Shem-Tob's 'Hebrew Matthew'*, dins «New Testament Studies», 44 (1998), 490-512.

José Vicente NICLÓS, *L'évangile en hébreu de Shem Tob Ibn Shaprut. Une traduction d'origine judéo-catalane due à un converti, replacée dans son Sitz im Leben*, dins «Revue Biblique», 106 (1999), 358-407.

Delio Vania PROVERBIO, *Vangeli. Ebraico*, dins *I Vangeli dei Popoli. La Parola e l'immagine del Cristo nelle culture e nella Storia*. Città del Vaticano. Palazzo della Cancelleria 21 giugno - 10 dicembre 2000, Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana 2000, 372-374.

El jueu de Tudela, Shem Tob Ibn Shaprut, inclogué en el seu *Eben Boban* una traducció hebrea de l'*Evangelí de Mateu*, dins la qual els autors han detectades paraules de llengües llatines i per aquest camí han intentat d'arribar al text previ, la 'Vorlage'. Els dos estudis reportats en els primers llocs han assenyalat que aquesta s'havia de cercar en l'època medieval (Petersen, de més a més, assenyalava en direcció als Països Baixos) i en l'obra d'un jueu convertit (Garshovitz). Niclós parteix en el seu estudi de la darrera aportació (368-370) i diferencia entre la llengua subjacent en la part inicial d'aquella obra, de la de l'*Evangelí de Mateu*; per a aquest estableix una llista de quaranta-una paraules o expressions i les compara en castellà, català i en la transliteració i el text hebreus (374-377), analitzades en detall a continuació (378-390); el resultat diu: «la langue de la Principauté de Catalogne est la source de cette traduction en hébreu» (385), llengua que en aquell text manifesta connexions amb les versions occitanes i provençals de la *Bíblia* (395); l'anàlisi de la forma com treballava el traductor condueix a suposar que fou un «polémiste, qui cherche à offrir le texte le plus fidèle possible dans son dialogue avec les juifs» (396), i que preparà la seva traducció dins el marc dels *Studia Linguarum* dels Països Catalans (396-401); el traductor hauria estat un dominicà treballant per encàrrec dels seus superiors (405).

En la presentació del Vat. hebr. 100, Proverbio admet que «la recensione veicolata riposa su una versione catalana» i suggereix que la traducció a l'hebreu no seria anterior a la primera meitat del segle XIV i hauria eixit de Catalunya amb motiu del pogrom del 1391. Hi ha reproducció d'una pàgina (372). – J. P. E. [15.804-15.805-15.806-15.807

Gabriel LLOMPART, *El testamento del cartógrafo Cresques Abraham y otros documentos familiares*, dins «Estudis Baleàrics», núms. 64-65 (juny 1999/gener 2000), 99-115.

L'autor ha trobat a Palma de Mallorca, ACatedral, setze documents, relatius a Cresques Abraham, als seus pares, al fill Jafudà Cresques, convers Jaume de Ribes, i a d'altres familiars, datats entre el 1361 i el 1409, anys en els quals la família passà de jueva a conversa, ací transcrits complets (103-115). Pel document núm. 3, del 1372, sabem que Jafudà havia nascut el 1360 (107), raó per la qual el document núm. 12, quan Jafudà es declara menor de vint-i-cinc anys, no pot ésser del 1387, ans potser del 1382-1384. Hi ha tres bíblies hebrees documentades: la que Cresques regalà a Jafudà en prometre's aquest en matrimoni (107, núm. 6); la que Cresques valorà en seixanta lliures i rebé en pagament d'un deute el 1379 (111-112, núm. 12), i la que el 1409 Anna, conversa, vídua de Cresques, assenyalà amb un llibre d'*Hores* en hebreu, com a penyora d'un dipòsit numerari (115, núm. 16). També hi ha un contracte en què Cresques es compromet a ensenyar de lletra i el seu ofici a un alumne durant sis anys (105, núm. 5). – J. P. E. [15.808

Anna RICH ABAD, *La Comunitat jueva de Barcelona (segle XIV)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», X (1999), 53-56.

Resum d'una recerca [cf. ATCA, XIX (2000), 712-714] sobre els jueus barcelonins anteriors al 'pogrom' del 1391, menada a través dels documents notarials de Barcelona. Hi és estudiat l'espai físic del call i el grup humà que l'habitava, tant des del punt de vista de la vida i de les relacions familiars, com des del de les professions. Les relacions amb els cristians apareixen sobretot en l'aspecte del crèdit, molt intens entre 1348 i 1351, amb un repunt els anys 1366-1367, i amb tendència a esmortuir-se cap al final de segle. – J. de P. [15.809]

Josep M. LLOBET I PORTELLA, *Textos historiogràfics sobre jueus de Cervera*, dins «Tamid», 2 (1998-1999), 73-79.

L'autor presenta i transcriu del *Llibre verd del racional*, de Cervera, AHC, *Fons municipal*, tres fragments que narren la intervenció de l'aljama de la població en tres solemnitats: en un capítol de framenors el 1448 i en els funerals dels reis Alfons IV el 1458 i Joan II el 1479; remarquem el detall que, després de les pregàries rituals en hebreu, els jueus feren «tres o quatre cantarelles en romanç» i altres les jueves (79). – J. P. E. [15.810]

David ROMANO, *El Estatuto de Huesca (1307) sobre la usura judía*, dins «XV Congrés, I/5», 257-272.

El dit estatut, vàlid per a tota la Corona (267, nota 53), era aplicació de l'encàrrec fet pel Concili IV del Laterà a l'autoritat civil, de moderar 'graves immoderatasve usuras' (262), ja complert en corts anteriors, que havien delimitat l'interès en el 20% anyal (262-263); l'estatut del 1307 obligava els jueus a repetir el primer d'octubre de cada any el jurament de no superar el límit legal, de no sumar interès i capital, i de no doblar el capital (264-265); una llista de documents reials de Jaume II del 1315 al 1326 giren al seu entorn (267-268), el principal dels quals, del 1315, facultava a desplaçar el dit jurament al 2 d'octubre, si el dia abans havia coincidit amb una festa jueva (el 1313 el Yom Kippur s'havia escaigut el primer d'octubre: 266-267); el text de l'estatut ja havia estat transcrit en dues ocasions; el d'ara és el d'ACA, *Canc., reg.*, 214 (271-272). – J. P. E. [15.811]

Gabriel LLOMPART, *Un incidente urbanístico entre Iglesia y Sinagoga en la Ciudad de Mallorca (1298)*, dins *Regne privatiu*, 425-436.

Presentació i transcripció dels cinc documents d'ACA, *Canc., reg.* i *Canc., Processos*, dels anys 1297-1299, entorn la contraposició dels framenors a la construcció de la sinagoga en el nou call de Ciutat, perquè el rés jueu destorbava el dels religiosos en llur antiga església; una comissió d'autoritats i de prohoms amidà les distàncies, també les de la sinagoga antiga amb el convent i l'església de Sant Domènec i amb la catedral, amb el resultat que Jaume II de Catalunya-Aragó demanà als framenors que no s'oposessin a la nova sinagoga. – J. P. E. [15.812]

Anna RICH, Eduard FELIU, *Inventari dels llibres d'Abraham Samuel de Peralada (1389)*, dins «Tamid», 2 (1998-1999), 241-252.

El dit inventari, conservat a Girona, AH, *Notaris. Peralada*, fou assenyalat per Lluís Garcia Ballester; aquella biblioteca constava de vuitanta-nou volums; les notes afegides els identifiquen i expliquen alguns extrems de la informació donada per l'inventari, com és ara el tipus de lletra. – J. P. E. [15.813]

Jaume BADIAS I MATA, Oriol SAULA I BRIANSÓ, *Les excavacions arqueològiques del jaciment del Molí del Codina de Tàrraga. Possible emplaçament de l'antiga sinagoga de la primera meitat del segle XIV*, dins «Tamid», 2 (1998-1999), 161-190.

Els autors exposen els resultats de l'excavació, empresa per a identificar un tros de la muralla; l'element més interessant fou una planta pseudorectangular d'entre 20/22 m de llargada i 8 d'amplada, identificada en el pla més profund, car la muralla de la segona meitat del segle XIV la respectà desviant-se; és recordada la documentació del segle XIV que localitza call i sinagoga en la zona de la Font prop el riu Ondara, que inundà l'espai en alguna sobreeixida; aquestes i altres anàlisis de les restes desemboquen en l'afirmació de la «possibilitat important que l'edifici pugui ser l'antiga sinagoga de la primera meitat del segle XIV» (183). Hi ha quatre plànols o croquis i set fotografies (185-190). – J. P. E. [15.814

Flocel SABATÉ, *En torno a la identificación de sinagogas medievales. El caso de Tàrraga*, dins «Sefarad», 59 (1999), 127-158.

Hom ha cregut darrerament i ha publicat en la premsa diària que havia estat identificat allò que restava de la sinagoga de Tàrraga en l'actual Molí d'En Codina [resum anterior]. L'autor aplega en primer lloc les notícies publicades o inèdites (ACA, *Canc., reg.*; Tàrraga, AHC, *Llibre de la cort del batlle*), relatives al dit call i en particular als pogroms del segle XIV, i les fa arribar fins als actuals intents d'identificar les restes esmentades (128-144); resumeix els arguments aportats per a la dita identificació (144-148), aplega les dades relatives a les característiques arquitectòniques de les sinagogues catalanes o de les de la corona catalanoaragonesa (148-157: amb àmplia bibliografia); i arriba a la conclusió que les dites restes del Molí d'En Codina «no se corresponde(n) con una sinagoga bajomedieval» (157-158). – J. P. E. [15.815

Albert CURTO HOMEDES, *Topografía del call jueu de Tortosa*, dins «Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre. Recerca», 3 (1999), 9-24.

«...la ignorància del que fou la comunitat jueva de Tortosa comença per la seva mateixa ubicació dins el teixit urbà» (9). L'autor, recordades les aportacions d'estudiosos anteriors [cf. p. 844], ha recercat en el mateix arxiu, secció de *Processos de paeria*, les referències a elements diversos del call (denominació de vell i nou, sinagoga, fossar, carnisseria, forn i d'altres), i les ha agrupades en aquestes pàgines i almenys parcialment transcrites, cosa que li ha permès de presentar un croquis de la localització dels dos calls, vell i nou, dins Tortosa (24). – J. P. E. [15.816

Jaume RIERA I SANS, *L'expulsió dels jueus de Tortosa*, dins «Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre. Recerca», 3 (1999), 25-41.

En una primera part (25-34), a base de documentació ja publicada, l'autor precisa els extrems que desencadenaren oficialment l'expulsió dels jueus (edictes de l'inquisidor Torquemada per a les autoritats eclesiàstiques; dels reis Ferran i Isabel per a Castella; del rei Ferran per als regnes i terres de la corona catalanoaragonesa) i de les provisions preses pel consell reial per a l'aplicació de l'edecte, encarregada a comissaris reials o baronials. La segona part, a base de documentació inèdita de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA), *Mestre racional*, precisa els fets, els problemes i les solucions sobretot econòmiques, de la dita aplicació a Tortosa, començant per donar les xifres exactes de famílies jueves recomptades en aquell moment en els calls dels Països Catalans (a Tortosa, trenta-dues, a les quals assigna un coeficient de 3 persones per família: 43-45). L'apèndix documental transcriu d'*ibid.*, *Batllia general. Processos, el Memorial fet e format dels inventaris e actes fets dels béns dels jueus de la ciutat de Tortosa...*, del mateix 1492 (41-49). – J. P. E. [15.817

Roc SALVADÓ POY, *Els conversos tortosins i la inquisició*, dins «Recerca. Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre», 3 (1999), 51-91.

Aquestes pàgines ressegueixen les vicissituds del grup convers tortosí des del moment que es forma com a grup en conseqüència del 'pogrom' del 1391, passant per les pressions doctrinals i psicològiques paral·leles a la *Disputa de Tortosa* del 1413 i per l'expulsió del 1492, fins a les actuacions de la moderna Inquisició Espanyola. L'aportació més personal consisteix a haver aplegat en l'Arxiu Històric Comarcal de les Terres de l'Ebre, *Fons Ajuntament de Tortosa*, i en l'Arxiu de la Catedral, *Índex dels acords capitulars del segle XVI* i *Notes antigues de la Catedral de Tortosa del canonge Macip*, les dades relatives als conversos dels anys posteriors a la *Disputa*, en què també l'autoritat municipal hauria contribuït a l'existència del grup de conversos, i les corresponents a la Inquisició Espanyola a Tortosa entre el 1478 i el 1530. L'apèndix documental comença oferint, de l'AHC de les Terres de l'Ebre, *Ajuntament. Llibres del clavari*, mostra de les anotacions d'almoines donades per la ciutat a conversos entre el 1413 i el 1417 (83-84), la llista alfabètica i completa dels quals és donada després (87-88); del mateix fons, *Documents a catalogar*, la llista nominal de famílies jueves tortosines diferenciades en quatre grups: les ja batejades, les que han decidit de fer-ho, les que s'ho pensen i les decidides a no canviar; en cada cas, consta el nombre de persones de la família (84-86: en el primer grup, la mitjana passava quelcom de quatre: 89 per a 22; en els altres, s'acostava més a quatre que a tres). Les darreres pàgines contenen quadre dels habitants de la comarca processats per la Inquisició Espanyola entre el 1478 i el 1530, de font ja publicada (88-91). – J. P. E. [15.818

Mark D. MEYERSON, *Bishop Ramon Despont and the Jews of the Kingdom of Valencia*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 641-653.

La situació dels jueus en els estats de la corona catalanoaragonesa empitjorà després de les Vespres Sicilianes i l'autor es proposa d'estudiar a base de fonts ja publicades o de documentació inèdita d'ACA, *Canc., reg.*, l'empitjorament constatable en l'aljama de València en temps del bisbe Despont (1289-1312). La documentació permet de constatar una particular dedicació del bisbe a la conversió de jueus i musulmans; una seva intervenció prohibint que els notaris alcessin acta de préstecs usuraris de jueus a cristians; una altra a Morvedre no permetent que una nova sinagoga fos més gran i bella que l'antiga; tot plegat hauria fet créixer l'enemistat dels cristians envers els jueus durant la setmana santa. La temàtica de la usura passà a afer de justícia eclesiàstica, però també mogué Jaume II a encomanar una informació sobre l'abús en l'exigència d'interessos per diners prestats. Fracassats aquests intents per la decidida posició reial que tot es judiqués segons els *Furs de València*, que també havien d'ésser observats per les autoritats municipals, l'interès episcopal s'encaminà a assegurar que els contractes de préstec de jueu a cristià no incloguessin altre interès que el legal, o a destorbar que els cristians fossin portats davant els tribunals per deutes a jueus. – J. P. E. [15.819

Asunción BLASCO, *Corredores de comercio judíos en Zaragoza (1300-1425)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 141-173.

Les notícies aplegades en aquestes pàgines procedeixen en part de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*; assenyalen la que parla de la venda a un jueu de València d'una «Biblia en roman et en hebraico» el 1390, fent constar, però, que era escrita «en hebrayco siquiere de letra hebrayca» (163); aquesta notícia procedeix de Saragossa, Archivo Histórico de Protocolos. Hauria fet el mateix camí l'actual ms. 133 de la Catedral de València, *Summa de vitis* de Guillelmus Peraldus (163-164). – J. P. E. [15.820

Yom Tob ASSIS, *The Golden Age of Aragones Jewry. Community and Society in the Crown of Aragon, 1213-1327*, London i Portland (Oregon), Littman Library of Jewish Civilisation 1977, XX i 380 pp.

Yom Tob ASSIS, *Economy and the Medieval Crown of Aragon, 1213-1327*, Leiden, E. J. Brill 1997, XII i 261 pp.

Hom pot veure la recensió conjunta d'aquests dos llibres, signada per David Abulafia dins «The Jewish Quarterly Review», XC (July-October 1999), 159-163; i la del primer, signada per David J. Wasserstein, dins «Mediterranean Historical Review», 14 (1999), 70-71. – J. P. E. [15.821-15.822

Ana María GÓMEZ SORIANO, *Judíos y conversos valencianos en el comercio con Castilla (1380-1403)*, dins «XV Congrès, I/5», 125-134.

Estudi centrat en les conseqüències de les conversions del 1391 en el comerç de jueus amb Castella; les fonts oficials de l'ARV, *Coses vedades*, informen certament de jueus mercaders, però només d'una categoria d'exportacions; per això han d'ésser completades amb la documentació notarial, que informa de tota classe. El 'pogrom' del 1391 enxiquí el call de València, car molts dels que resistiren se n'anaren a Morvedre o a Xàtiva; quant als conversos que restaren, consta que un 12'4% es dedicava a la mercaderia, sobretot l'adreçada a Mallorca i al nord d'Àfrica. – J. P. E. [15.823

José Luis LUZ COMPAÑ, *Sobre la emigración de los conversos de judío entre los reinos de Valencia y Castilla en las postrimerías del siglo XIV (1391-1403)*, dins «XV Congrès, I/5».

Tema de tesi de llicenciatura, basada en les dades que proporcionen els protocols de Bartomeu de la Mata: se n'haurien traslladat a València 16 dels altres països de la Corona, homes d'ofici; i set de Castella, sense qualificació professional. En arribar a València, tots s'acollien a l'hospitalitat d'altres conversos. – J. P. E. [15.824

M^a de los Llanos MARTÍNEZ CARRILLO, *La imagen del rey en relación con la expulsión de los judíos y el atentado de Barcelona de 1492*, dins «XV Congrès, I/3», 357-369.

L'atemptat contra Ferran II del 1492, un cop conegut a Múrcia, hi provocà una reacció contraposada, àdhuc dins el consell municipal: la dels cristians vells, amarents a manifestar l'adhesió al rei, i la dels descendents dels conversos del 1411 [any del pas de sant Vicent Ferrer per Múrcia], més continguda, que manifestava llur descontent envers la corona per l'expulsió dels jueus i per la introducció de la Inquisició Espanyola, per la qual es sentien amenaçats. – J. P. E. [15.825

Francisco GARAU, *Inquisición en Mallorca. La fe triunfante. Los grandes autos de fe celebrados en Mallorca en 1691*. Prólogo de Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ. Versión, estudio preliminar y glosario, Leonard MUNTANER I MARIANO (La rodella, 1), Palma de Mallorca, Miquel Font, editor 1999, 214 pp.

El malaguanyat Llorenç Pérez recorda en el pròleg la figura del gironí Francesc Garau, autor acostat a Baltasar Gracián; d'entre les catorze obres conegudes ho fou en particular *La fee triunfante*, escrita a fi que el record evités que es repetissin les fogueres inquisitorials dels anys 1679 i 1691; però, havent esdevingut un llibre que tot mallorquí havia llegit, provocà a l'illa la secular fractura social entre cristians de natura i xuetes (7-11). La introducció recorda les principals publicacions dels últims anys dedicades als darrers (14-18); que el llibre de Pedro de Aliaga, *Clara luz con qué podrá ver el hebreo...* cridà l'atenció sobre el criptojudaisme, i que la gran obra antixueta fou *La fee triunfante* de Francesc Garau (19-25), presentar ell i valorat positivament en les pàgines següents, car la intenció de l'autor hauria estat la de prevenir (25-30); els membres de la noblesa que patrocinaren el llibre en tenien una altra, la de mantenir l'estructura social que presidien i el prestigi social d'immaculada puresa de sang (31-35); aquesta provocà tota una problemàtica entorn els 'sanbenitos' mallorquins, amb actuacions persecutòries com la d'En Gaspar de Puigdorfil, coneguda per

Madrid, AHN, *Inquisición de Mallorca*, problemàtica que acabà declarant infames només quinze cognoms, cap d'ells de família mallorquina noble (37-54). La reimpressió de *La fee...* el 1755 mogué els xuetes a demanar i obtenir de la Reial Audiència de Mallorca el segrest d'exemplars; s'alçà un gran escàndol, que provocà, sempre a petició de noblesa i clerecia, la intervenció del Sant Ofici contra el segrest dels exemplars i la llibertat editorial [assenyalem la dècima en català contra el Regent l'Audiència: 61], amb el consegüent rebrot d'antisemitisme, però fins al segle XIX no arribarien les noves edicions, que mantingueren fins ben prop dels nostres dies la marginació dels descendents de jueus (54-73). Hi ha algunes pàgines de glossari (83-92) i reproducció de l'edició del 1691, on, ultra les aprovacions inicials i el capítol introductori amb la crònica de la processó, trobem llista nominal dels penitenciatos en els quatre autos de fe del 1691 (125-135, 137-153, 155-169 i 171-180); i al final, després d'algunes reflexions clarament antixuetes, altra llista nominal dels qui assistiren espiritualment cada un dels condemnats (203-210). Hi ha nombre de pàgines dedicades a la reproducció de portades de llibres, de retrats d'alguns dels protagonistes, i d'il·lustracions de detalls inquisitorials. — J. P. E. [15.826]

Haviva PEDAYA, 'Ahuzim be-Dibbur': *An Investigation of the Ecstatic-Prophetic Trend among the Early Kabbalists*, dins «Tarbiz», 65 (1996), 565-633.

Partint de textos d'Esdras i d'Azriel de Girona, segons els quals hi hauria dues etapes en l'experiència profeticoextàtica, la de la baixada de l'esperit al món o a la persona, i la de la pujada -,devekut'-, que pel camí de la solitud, de la contemplació i de la pregària verbal arriba al pla del diví; així, doncs, no hi hauria dues menes de càbala, la teosoficoteúrgica i l'extàtica, car tota càbala s'encamina al contacte amb Déu [vegeu resum següent]. — J. P. E. [15.827]

Harvey H. HAMES, *Conversion via Ecstatic Experience in Ramon Llull's Llibre del gentil e dels tres savis*, dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 30 (1999), 181-200.

La tesi de l'autor és que el *Llibre...* és una elaborada discussió teòrica entre representants de les tres religions monoteistes i en un altre nivell, un camí espiritual vers Déu, en el qual els respectius elements religiosos, per la dialèctica de l'*Art*, demostren la superioritat del cristianisme (182). Segueix un resum biogràfic de Ramon Llull (182-183) i de l'argument del *Llibre...* (183-184). La narració es desplegaria en dos nivells: el literal, d'exposició successiva de les tres religions monoteistes, davant les quals l'*Art* pot ajudar científicament a superar llurs diferències; i l'al·legòric, on cal descodificar les metàfores emprades per l'autor, avançant així i arribant sota el guaitge de l'*Art*, a la ,cognitio Dei'; l'*Art de contemplació* del final del *Blanquerna* manifestaria aquell camí místic (185-186). Atesa la convivència de Ramon Llull amb jueus i sarraïns que calia convertir, el *Gentil* respondria a aquesta finalitat i a la consegüent necessitat de conèixer el pensament de les respectives comunitats infidels, per tant, també la Càbala, s'explica que hagués introduït en el *Gentil* un intercanvi d'idees també en el pla de la mística. I així, el viatge emprès pel Gentil podria ésser una transposició del que feien tants de sarraïns, car és una peregrinació en recerca de coneixement per contemplació (187-189); hi ha un precedent cristià immediat, l'*Itinerarium mentis in Deum* de sant Bonaventura; la proximitat de Llull als franciscans és ben coneguda, i l'*Art* és mitjà per a superar tant el coneixement sensible com el racional en l'ascens a Déu (191); la imatgeria del *Llibre del gentil...* coincideix amb la de l'experiència extàtica de la Càbala: així, per exemple, Dama Intel·ligència del *Gentil*, correspondria a les segona i terça ,sefirot', que són ,Hochma / saviesa' i ,Binah / intel·ligència' (183-194); la trobada entre el gentil i els tres savis amb les seves circumstàncies correspondria a la revelació divina rajant dins l'ànima; tot el simbolisme apunta vers el cristianisme i per aquesta raó el Gentil no ha de prendre cap decisió al final, car, arribat al terme es troba més enllà de les diferències (195). El coneixement adquirit per l'experiència mística i el diàleg del Gentil i els Savis s'entrellacen, desemboquen un en altre i fan inútil d'explicitar quina és la fe verdadera. Un camí semblant segueixen el *Félix* i el *Blanquerna* (195-196). Un altre cas de confluència serien les invocacions del nom de Déu i sobretot la pregària del gentil, demanant d'ésser il·luminat

(198-199). L'acabament de *Llibre...* comporta l'allunyament de la visió estàtica i el retorn al món material, després d'haver tastat el gentil el coneixement contemplatiu de Déu U i Tri, que només li proporcionaria el cristianisme. – J. P. E. [15.828]

Harvey H. HAMES, *Jewish Magic with a Christian Text: A Hebrew Translation of Ramon Llull's Ars brevis*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion», 54 (1999), 283-300.

L'actual ms. Mic 2312 de Nova Iork, Jewish Theological Seminary, conté còpia de la traducció de l'*Ars brevis* a l'hebreu acabada a Senigaglia durant l'estiu del 1474, tal com certifiquen els colofons afegits pel copista, ací transcrits i traduïts a l'anglès (289-290). Així sabem que l'*Ars brevis* fou traduïda per un cert cristià, anomenat Raimundus, l'agost del 1474, i l'autor es pregunta si fou Flavius Guillelmus Raimundus Mithridates, fill d'un rau d'Agrigento (291); tres mesos després en treia còpia Pinhas Tzevi, deixeble d'algun membre de la família Trabot (292), el qual veié en aquella *Art* un instrument per a enlairar-se fins a la presència divina (292-293) [cf. el resum anterior]; dos anys més tard en treia nova còpia un deixeble de Pinhas, de nom Josep: és l'exemplar de Nova Iork. La traducció afegeix un precepte als relatius a la utilització de l'*Art*, el de no barrejar-lo amb altres lectures a fi d'evitar a l'alumne la confusió mental i d'assegurar el ,bes diví' (297). La traducció hauria estat realitzada a base de l'actual manuscrit de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Chigi lat., A. IV. 105 (287). L'*Ars brevis* era, doncs, utilitzada en cercles cabalístics del nord d'Itàlia (287). – J. P. E. [15.829]

Harvey HAMES, *Discourse in the Synagogue: Ramon Llull and his Dialogue with the Jews*, dins *Constantes*, 99-115.

L'objectiu de l'autor és reconstruir allò que Llull pogué haver dit en la seva predicació a la sinagoga de Barcelona en acabar el 1299. Recorda els precedents, també catalans, de predicació cristiana en sinagogues (100-102), els tractats que Llull anà dedicant al tema de la predicació, sempre dins els objectius i la metodologia lul·liana de l'*Art* (102-105). Un precedent molt pròxim, però de naturalesa polèmica, fou la sessió final de la *Disputa de Barcelona*, celebrada a la Sinagoga (assenyalem les dues miniatures de l'*Haggadah de Pasqua* que representen aquell edifici: Londres, British Library, *Mss. Or.*, 2884 i 14761: 107, nota 37); Llull rebia permís de predicar en sinagogues el 30 d'octubre del 1299, i prepararia la sessió en contacte personal amb Salom ben Adret, Aaron ha-Levi i Judah Salmon, ben documentats (109-110), insistint en el caràcter de la visita com de diàleg doctrinal pacífic. En les darreres pàgines, l'autor reconstrueix el sermó lul·lià d'aquella ocasió (112-115). – J. P. E. [15.830]

Marc EGEE I GER, *Sobre la imposibilidad que Ramón Llull haya tenido influencia de Juan Escoto Eriúgena*, dins «Revista Agustiniàna», XL (1999), 533-546.

L'autor s'encara amb Frances Yates i afirma que l'*Art* lul·liana no es basa en el *Periphyseon* d'Eriúgena, tot i que hi pugui haver trets comuns entre els dos móns mentals; exposada l'explicació de l'autora anglesa -les ,dignitats' lul·lianes haurien sorgit de les causes naturals de l'Eriúgena- (533-536), l'autor recorda que la dita obra fou desqualificada per Honorí III el 1225 i en dedueix que el seu influx posterior hauria estat indirecte a través d'autors com Hug de Sant Víctor (536-537); i insisteix, sobretot en el fet que per a l'irlandès les causes (ABCD) es troben en un dels estadis de l'autocreació de Déu mateix, mentre que per a Llull les dignitats són Déu mateix, i després, suposada la decisió creadora, es donen en grau divers en la realitat creada (538-539). Agustí podria ésser el punt de confluència entre ells dos (541); continuant en el tema de les diferències entre Escot Eriúgena i Llull, arriba la comparació en la doctrina dels correlatius, on ens assabentem que «el Dios eriugeniano es incognoscible y dinámico mientras que el Dios lu-

liano es cognoscible y estático» (543); i ja al final, establert per a ambdós l'origen augustiniana de les 'dignitates', som informats que «a pesar de ser un hombre avanzado a su época, el Doctor Iluminado está anclado a discursos datados no más allá del siglo IV. Todos los mecanismos de Llull responden, a mi modo de ver, a su incultura filosófica» (546). – J. P. E. [15.831]

Jordi GAYÀ, *Informe Olivi sobre una teoría acerca de las razones reales esenciales*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIX (1999), 2-23.

Aquestes pàgines només formulen una pregunta, la de si aquella teoria reportada per fra Pèire Joan sense atribuir-la a cap autor determinat, la que afirma la veritat de quidditats en tot ésser sense distinció o diversitat real entre elles, és en realitat de Ramon Llull; són reproduïts fragments de l'exposició i aplicacions que en fa Pèire Joan, el qual insisteix a subratllar que es tracta d'una teoria dinàmica i a precisar que «non sunt divinae conditiones, sed solum quaedam imago divinarum conditionum» (21, nota 55). Quant a Llull, l'autor hi veu «cierto aire de familiaridad. Bastaría... que en lugar de 'razones reales' se hablara de 'correlativos'» (22). – J. P. E. [15.832]

Bibliografía lul-lística, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIX (1999), 103-199.

La primera part d'aquesta secció presenta fitxa bibliogràfica de cent-tres títols, no tots els quals són estrictament lul-lians; els vuit primers, agrupats en la secció d'edicions, antologies i traduccions d'obres lul-lianes, corresponen a edicions del text original o de traduccions d'obres de Ramon Llull a llengües diverses (103-104); de deu dels altres noranta-cinc, la llista dels quals ocupa les pàgines 105-116, no consta que siguin objecte de posterior resum o comentari, que de forma singular o agrupada es troba en les pàgines 117-199. – J. P. E. [15.833]

Ricard ALTÉS MOLINA, *Bibliografía del lul-lisme rus*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIX (1999), 85-98.

El 1998 era publicat a Moscou un opuscle, el títol del qual, traduït al català diu *La literatura d'Espanya publicada en rus. Índex bibliogràfic*, que inclou «nou traduccions i una quarantena de treballs específics sobre el personatge, l'obra i la repercussió de Ramon Llull» (85). Ací trobem els títols de tres reculls de traduccions lul-lianes (86: ara ja són traduïts al rus el *Llibre d'amic e amat*, el *Llibre de l'Orde de Cavalleria*, el *Llibre de les bèsties* i el *Cant de Ramon* i alguns fragments d'altres), una vintena de referències bibliogràfiques sobre Ramon Llull i la seva obra (86-94) i tres altres referències (94-95). Les darreres pàgines resumeixen les etapes de l'atenció russa envers Llull: els segles XVII-XVIII se n'ocuparen els tradicionalistes contraris a l'evolució de l'Església russa; en el pas del segle XIX al XX, els investigadors dels manuscrits d'aquests; entre el 1937 i el 1960 comença l'atenció als escrits literaris i el 1997 apareixen les primeres traduccions (96-98). – J. P. E. [15.834]

Raimundus LULLUS, *Ars brevis: Lateinisch-deutsch*. Übersetzt, mit einer Einführung herausgegeben von Alexander FIDORA. (Philosophische Bibliothek, 518), Hamburg, Felix Meiner Verlag 1999, XLVI i 146 pp.

Aquest volum d'agradable presentació conté, ultra la bibliografia final (142-146), una introducció (IX-XLV), el text llatí de l'*Ars brevis*, bàsicament el d'Alois Madre, en les «Raimundi Lulli Opera Latina», XII, i la traducció alemanya d'Alexander Fidora (1-141). I essent l'*Ars brevis* una síntesi abreujada de l'art lul-liana és normal que la introducció a aquest llibre sigui també un marc resumit de tot el lul-lisme que permeti d'introduir-se més bé a la comprensió de l'art. En la introducció, l'autor veu línia directa entre el projecte lul-lià d'escriure «el millor llibre del

món per a la conversió dels infidels», les ,rationes necessariae' i les successives ,ars' fins a l'*Ars brevis*, en la qual veu la clau de tota la literatura missional lul·liana (IX-XVI). L',ars' enfoca l',ens' tant fora com dins la intel·ligència a base d'uns principis que són com la matèria i d'unes figures, que en són la forma operativa, sempre amb el pressupòsit que l'ésser és actiu i es defineix per la seva activitat (,homo est animal hominificans'), cosa que comporta els ,correlatius' (XVIII-XXIV); l'explicació de les quatre figures permet de comprendre la dinàmica ,artística' dels conceptes fins a la combinatòria (XXV-XXX). La darrera part de la introducció ressegueix l'influx de l'*Ars brevis* en la història del lul·lisme, des de Thomas Le Myésier fins a Iu Salzinger (XXXI-XLIII). – J. P. E. [15.835]

Josep-Antoni YSERN I LAGARDA, *Els Principii (?) de medicina Lul·lians del ms. Mil. II. 384 (Biblioteca Uniwersytecka, Wrocław)*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 11 (1997), 449-459.

L'autor recorda l'origen tant de la biblioteca universitària de l'anterior Breslau com la quantitat dels seus fons en particular els manuscrits i més en especial del fons Milich, car el volum II. 394 d'aquesta sèrie inclou una traducció a l'italià del *Liber principiorum medicinae* de Ramon Llull, amb qualche complement en italià i en castellà (453-454; i 456-458); al final són afegits uns versos mnemotècnics, el primer dels quals és: «A. rubeum dat calidum, .b. nigrum quoque siccum...». Les filigranes assenyalen que la traducció lul·liana hauria estat copiada pels volts de mitjan segle XV. – J. P. E. [15.836]

Thomas E. BURMAN, *Religious Polemic and the Intellectual History of the Mozarabs, c. 1050-1200* (Brill's Studies in Intellectual History, 52), Leiden - New York - Köln, E. J. Brill 1994, XVI i 408 pp.

Encara al mig de la primera meitat del segle XII hi havia milers de cristians que en la Península Ibèrica vivien sota dominació musulmana; un segle més tard, allò més significatiu de la controvèrsia mossàrab antiislàmica seguia viu en Ramon Llull i Ramon Martí (6); l'escrit més antic de controvèrsia arribat a nosaltres és el *Liber denudationis sive ostensionis aut patefaciens*, també conegut per *Contrarietas alfolica*, que Llull cita en el *De fine*, com a *Telif* (38, nota 22); però ja l'hauria conegut almenys el 1299 (47, nota 39, i 62); Ramon Martí molt abans i en àrab, car l'esmenta en l'*Explanatio symboli apostolorum*, per tant abans del 1256-1257 (46-48); de més a més, el fet que ell no segueixi errors de lectura del *Liber denudationis...* demostra que accedia directament a l'original àrab (48-49; 57-59; 153, nota 101), que féu la pròpia traducció llatina de fragments (57) i que usà altra literatura àrab (54). Quant a Llull, l',art' lul·liana hauria estat el mètode més apropiat per a convèncer musulmans de la veritat del cristianisme, pel fet de basar-lo en el coneixement i contemplació de les ,dignitats' divines, terreny comú amb jueus i sarraïns, que, però, Llull potenciava al màxim amb les possibilitats dialèctiques de l',art'; els autors mossàrabs anteriors cercaven per altres camins un objectiu semblant (201-204). Igual com amb els jueus, també amb els musulmans Ramon Martí polemitzava a base de llurs mateixes armes i assenyalant les fonts textuales, mètode particularment utilitzat en la *Quadruplex reprobatio* (cf. 339, nota 3); Llull, en canvi, a base de la doctrina trinitària correlativa, intentava de convèncer-los (204-210). El text llatí del *Liber denudationis...*, transcrit de l'únic manuscrit, el de París, BN, lat.3394 (217-228), traduït a l'anglès i completat amb anotacions crítiques i explicatives, ocupa les pàgines 240-285. – J. P. E. [15.837]

Dominique URVOY, *Le symbole de l'arbre chez les auteurs arabes antérieurs à Llull*, dins *Constantes*, 91-97.

Miguel Cruz Hernández havia assenyalat un paral·lel àrab en la utilització lul·liana del símbol de l'arbre en l'*Arbre de ciència*, el d'Ibn al-Hatib, almenys mig segle posterior, relació encara més cla-

ra amb l'*Arbre de filosofia d'amor*. L'autor assenyalava d'altres precedents: en línia xiïta, al-Saharazûrî, *al-Sagara al-ilâbiyya...* (*Arbre diví...*); dins l'al-Andalus ja en el segle X Sa'îd b. Fathûn de Saragossa escrivia un *Arbre de la ciència*; dues obres d'ibn `Arabî tenen en el títol el mot 'arbre': *Sagarat al-kawn* i *Sagarat al-nu`mâniyya*. Hi ha el camí del simbolisme de l'arbre: l'autor assenyalava que en el *Liber de fine* (1305), Llull esmenta els seus tres 'arbres' i també els dos llibres mossàrabs: *Liber al-Kindi* i *Contrarietas alfolica*: mirava, doncs, vers els cristians mossàrabs; i aquests li pogueren fer conèixer el *Kitâb al-Sifâ* (*Llibre de la creació*) del copte contemporani Ibn al-Râhib, centrat en Crist sota la imatge de l'arbre de vida i estructurat en tronc, branques i fruits. – J. P. E. [15.838]

Mistici Francescani. Secolo XIV. Vol. II. Introduzione di Roberto ZAVALLONI, Milà, Editrici Franciscane 1997, 1134 pp.

Una quarta part d'aquest conjunt (que també presenta el *Scala Dei* de Francesc Eiximenis) és dedicat a quatre obres de Ramon Llull en text sencer traduït a l'italià: *Il Natale di Gesù*, traduït per Lino Temperini; *Il libro dell'amico e dell'amato*, traducció d'Adelaide Baracco [que ja coneixem: cf. ATCA, XII (1993), 598, núm. 8528; i XVIII (1999), 997, núm. 13940]; *Albero della filosofia d'Amore* i *Le ore di Nostra Signora*, en traducció de Diana Mancini. Per criteri editorial l'edició es limita al text i així les introduccions són breus i genèriques, cosa que ha representat una dificultat per a Diana Mancini a l'hora de mantenir, àdhuc fent violència a la llengua italiana, les característiques verbals dels textos lul·lians i de fer entendre que l'*Arbre de Filosofia d'Amor* només és comprensible llegit dins els esquemes de l'*Art* de Ramon; s'ha hagut de limitar a explicar això darrer en una nota prèvia i en algunes al peu de la pàgina. – J. P. E. [15.839]

Eusebi COLOMER, *La actitud compleja y ambivalente de Ramon Llull ante el judaismo y el islamismo*, dins *Constantes*, 77-99.

Traducció al castellà d'una ponència en el Simposi a homenatge de Miquel Batllori, València 1993: es pregunta quina fou l'actitud de Llull envers els seus interlocutors, jueus o musulmans (79), i respon que «la actitud de Llull cambia ostensiblemente en función del origen de sus escritos o del público al que se dirige» (80), tal com es pot veure comparant el *Llibre del gentil* i la *Disputatio Raimundi christiani et Hamar sarraceni* (80) [cf. ATCA, XVII (1998), 624-625]. – J. P. E.

[15.840]

Jordi GAYÀ, *El arranque filosófico del Ars Luliana*, dins *Constantes*, 1-8.

Establert que la filosofia neix no tant de la necessitat de clarificar el coneixement d'un objecte com de la de clarificar el mateix coneixement (2), l'autor resumeix al final el seu raonament: «...la comprensión de la fe se convertía para Llull en sinónimo casi de su personal preocupación por restaurar la integridad de la fe. Para ello emprendió la búsqueda de un método y elaboró el recurso demostrativo de las 'figuras'. La 'figura' luliana se forma a partir de las 'propiedades' e 'calidades' -en esto consiste la 'significación'- según los principios que derivan del 'ordenamiento' de la realidad/creación. Comprender la 'significación' según estos principios constituye la 'demostración'. Después de la etapa inicial del *Libre de contemplació*, la figura elemental apunta la universalización de esta comprensión y la define como 'inventio'. Definitivamente los principios absolutos/dignidades aparecen como las 'propiedades e calidades' de una figura universal. Usar inventivamente esta figura universal es algo así como reconstruir el 'Ars Dei'» (8). – J. P. E. [15.841]

Esteve JAULENT, *La nova perspectiva de l'acte a l'Ars Lul·liana*, dins «Mirandum. Estudios e Seminarios», III (Jan.-Jun. 1999), 21-34.

Després d'exposar allò que segons Aristòtil (21-23) i Tomàs d'Aquino (24-27) justifica afirmar (,és) un predicat (,racional') d'un subjecte (,home'), l'autor es fixa en la teoria lul·liana, en la qual allò que Aristòtil atribueix a la forma, i Tomàs a l',esse', Llull ho afirma de l'actuació (actus), que ell atribueix a les ,dignitats', en l',actus' de les quals veu la tríada de correlatius (30). L'autor, en la línia de Robert Pring-Mill, introdueix en la definició d'home els quatre elements (30-32). – J. P. E. [15.842]

Josep M. RUIZ SIMON, *Ramon Llull y las contradicciones aparentes*, dins *Constantes*, 19-38.

La primera part de l'article repassa la doctrina de les contradiccions aparents en les primeres obres lògiques de Llull: *Compendium Logicae Algazelis*, *Ars compendiosa inveniendi veritatem* i títols del seu cicle. El tema té presentacions diverses en els filòsofs de tradició aristotèlica. Quant a l'*Ars compendiosa*..., l'autor es fixa en la contradicció aparent entre cristià i infidel que discuteixen de l'Encarnació: no parlen del mateix (21-22); en canvi, predestinació i llibertat només perden la contradicció si hom, transcendent la pròpia naturalesa, arriba a la identificació de poder i justícia en Déu (23-24). A partir d'ací, un fil lògic enfila els temes de la ,docta ignorantia', de la inadequació entre realitat i raó, dels punts transcendents, de la ,demonstratio per aequiparantiam' (25-29), que l'autor fa desembocar en «el conocimiento por la vía del ,excessus mentis'» (30), ben coneguda dels escolàstics, que incideix en el problema de l',ultraracionalisme lul·lià' (30-31). La contradicció aparent torna en la *Logica nova* en forma de ,nova fallacia', en la qual, a diferència de la ,ignorantia elenchi' (només és fallaciosa la conclusió), ho són tant les premisses (la major, universal negativa, simpliciter falsa, secundum quid vera; la menor, particular afirmativa, simpliciter vera) com la conclusió; sorgeix quan «un enunciado existencial, que se acepta como bueno, parece contradecir un enunciado universal, una ley científica» (34) i serveix per a desfer apories entorn a dogmes de fe: «Llull buscaba fundamentar, en términos lógicos, la unidad de la sabiduría cristiana que el aristotelismo había puesto en crisis» (35), sobretot per obra dels averroistes parisencs (36-37). – J. P. E. [15.843]

Lola BADIA, *La caiguda dels greus i la digestió dels remugants: variacions lul·lianes sobre l'experiència del coneixement*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 153-173.

L'autora proposa que la literatura lul·liana sigui vista, igual que l'*Art* -que és una lògica nova- com una literatura nova, ,alternativa', que s'aparta totalment dels models tradicionals. Amb l'anàlisi d'allò que podrien ésser dos exemples didàctics, la caiguda dels greus i la digestió dels remugants, l'autora confirma l'eficàcia didàctica de la literatura lul·liana dins els quadres i el mode de pensament típicament lul·lians. És a dir, que la ,literatura' lul·liana és un instrument de la ,idea' lul·liana. – J. de P. [15.844]

Josep-Antoni YSERN I LAGARDA, *Exempla i estructures exemplars en el primer llibre del Fèlix*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», 39 (1999), 25-54.

L'autor es proposa: descriure l'estructura exemplar del primer llibre del *Fèlix*; considerar alguns comptats ,exempla' en relació a la família textual a la qual pertanyen; valorar per contrast l'originalitat de Llull en l'ús d',exempla' (26). Els dos casos exemplars entorn als quals gira el dit primer llibre (el de la pastorella i el de la mala fembra: 34, nota 18) són certament coneguts per la tradició exemplarística medieval, però són ,lul·litzats' (33) mitjançant explicació i aplicació (34) en ésser introduïts en el *Fèlix*, ,lul·lització' que l'autor redueix a enfilalls d'intervencions d'algun dels protagonistes que expressen dubtes, recorden exemples, i els expliquen i apliquen, sense renunciar a espais de narració pura i simple, tal com el lector pot veure en les mostres d'aquestes pàgines relatives als problemes suscitats pel cas de la pastorella (35-38); també en el cas de la mala fembra l'enfilall ja conegut actua com una capsxa xinesa o una nina russa (38-42) damunt

materials coneguts per reculls d'exemples (43-46), que «han estat manipulats ben radicalment. No sols perquè hi aplica les tisores allà on vol, sinó perquè el que n'aprofita ho adapta al seu joc científic, ho fa servir per a expressar i divulgar l'Art» (46); d'ací les diferències entre els exemples tradicionals i els lul·lians: «Llull converteix els 'exempla' en un mecanisme apodíctic subordinat a la seva Art» (48), cosa que l'autor confirma per d'altres llibres lul·lians. Hi ha bibliografia (52-54). – J. P. E. [15.845]

Albert SOLER, *Il papa angelico nel «Blanquerna» (!) di Ramon Llull*, dins «Studi Medievali. Terza Serie», XL (1999), 857-877.

Recordada la literatura mil·lenarista de la Baixa Edat Mitjana, l'autor exposa que els temes del papa angèlic i del darrer emperador són ja presents entorn el 1283 en el *Blanquerna*, i així aquell romanç constituiria un cas únic de narració literària d'ambdós temes (859), resumits en les pàgines següents per al segle XIII (859-863). Les esperances posades en aquell papa tenen moltes i notables coincidències amb la narració lul·liana d'un papa reformador de l'Església, de la cristiandat i de tot el món en virtut de la santedat de vida i de l'activitat reformadora del papa *Blanquerna* i de la paral·lela política imperial (864-871); en el romanç, però, cap dels dos temes no és posat en connexió amb previsions escatològiques, ans col·locat en el curs normal dels esdeveniments, car *Blanquerna* havia de tenir un successor que continuaria la seva obra (872-873); tant el tema com la desconexió escatològica es trobaven ja en el *Llibre contra Anticrist* (784). Hi ha bibliografia (876-877). – J. P. E. [15.846]

Vittorio HÖSLE, *Rationalismus, Intersubjectivität und Einsamkeit: Lulls Desconort zwischen Heraklit und Nietzsche*, dins *Constantes*, 39-57.

L'aportació alemanya al lul·lisme durant el segle XX és important i, malgrat això, Llull segueix essent poc conegut entre els medievalistes alemanys, tot i que, com tants d'altres dels grans, ha deixat descripcions personals, entre les quals la *Vita coetanea* i el *Desconort*. L'autor analitza en el darrer títol la reelaboració literària del fracàs de Llull, comparant-lo amb els casos paral·lels d'Heràclit (42-44) i de Friedrich Nietzsche (53-57). Entre les possibles dates, el 1295 sembla preferible [i sembla acceptable, perquè les esperances posades en Celestí V i en els primers moments de Bonifaci VIII definitivament s'enfonsaven]. Les seixanta-nou estrofes escrites com una tensió provençal, constitueixen en llur major part (de la 6 a la 65) un diàleg amb un ermità, que sembla ésser el desdoblament de la consciència mateixa de Llull (51-52). De la 6 a la 20 hi ha una mena d'examen de consciència de les possibles culpes personals en el fracàs; segeix l'examen en les 21-36 entorn l'eficàcia de l'Art. El diàleg entra ací en crisi, fins que finalment l'ermità reconeix la raó de Llull i es decideix a col·laborar-hi en els objectius de missió, d'aprenentatge de llengües i de croada (49) [cf. les pàgines 64-65 de Lola Badia en el mateix volum]. – J. P. E.

[15.847]

Charles LOHR, *Ramon Llull: Logica nova*, dins *Hauptwerke der Philosophie. Mittelalter*. K. FLASCH, Herausgeber (Universal-Bibliothek, 8741: Interpretationen), Stuttgart, Reclam 1998, 333-351.

[Cf. ATCA, XIX (2000), 853, núm. 14.814]. Dins un conjunt que presenta les obres fonamentals del pensament medieval, l'autor dedica un capítol a la *Logica nova* de Ramon Llull. Aquest, coneixedor de la doctrina dels lògics escolàstics sobre la diferència entre primeres i segones intencions de les idees, es mantenia en la línia àrab dels Germans de la Puresa, i remuntava fins a Déu aquella distinció, fent-la consistir en la diferència (molt més bàsica) entre allò que per a Déu era un valor constitutiu i allò que només en tenia d'instrumental (333-334). L'obra escrita de Llull evolucionà tal com permeten de veure les quatre etapes de l',Ars' (337), però en totes

l'objectiu és únic: formular un sistema científic bàsic, acceptable per ments formades en les diverses religions que desemboqués en els dogmes cristians de Déu-Trinitat i d'Encarnació (338), a base de substituir els 'principis estàtics de l'ésser' pels 'principis dinàmics de l'activitat' (agent, actuat, actuar), aplicats a la mateixa realitat interna divina i també a cada un dels graus de l'ésser; un neoplatonisme acceptat per alguns pensadors musulmans seguia línia paral·lela (339-340); «els correlatius són un principi ontològic absolut», necessàriament aplicable a la Trinitat (341); també és aplicable a l'Encarnació, suposada la diferència entre acció, 'ad intra' i 'ad extra' i la lliure decisió creadora del món; també en aquest i en els quatre elements aplica Llull els correlatius, que esdevenen així els quatre elements actius de la constitució de l'univers (344), raó per la qual aquest reflecteix la natura unitrinitària de Déu àdhuc en la diferència entre acte 'ad intra' i 'ad extra'. Aquesta distinció també explica el coneixement intel·lectual, car el seu objecte essencial ha d'ésser una realitat interna, l'esperit mateix (346), el seu dinamisme intrínsec, al qual s'ha d'enfilat pel mètode de la contemplació de les dignitats, per arribar al qual salta del positiu sensible (Averrois) al comparatiu racional (Aristòtil) i d'ací al superlatiu de la veritat eterna, Déu, místicament conegut amb aiguabarreig de totes les dignitats (347-348). Els correlatius també s'apliquen a l'autocomprensió humana 'ad intra', en contraposició amb les idees estàtiques i amb la realitat externa (348). La *Lògica nova* és nova perquè és, primàriament, de les idees en estat pur, la del grau superlatiu del coneixement, i només en un moment secundari es fixa en llur relació als éssers exteriors (348-349), éssers que amb el respectiu grau (elemental, vegetatiu, sensitiu, imaginatiu) són integrats en l'home, la funció del qual en l'univers creat és la d'hominificar o humanitzar el conjunt (350). – J. P. E. [15.848]

Charles LOHR, *Ramon Lull's Theory of the Quantification of Qualities*, dins *Constantes*, 9-17.

L'autor exemplifica en sant Joan Duns Escot la teoria escolàstica dels canvis d'intensitat dels accidents, distingint, per exemple, entre la 'quantitas extensa' i la 'quantitas virtutis', explicable aquesta per la concentració de les quatre qualitats pròpies dels quatre elements; Llull en la *Logica nova* segueix bàsicament aquella doctrina amb la denominació de 'qualitas propria' i 'qualitas appropriata'; però la teoria de l'ésser actiu de forma correlativa el porta a modificar l'explicació de les variants en els accidents: l'acció 'ad intra' o quant al seu efecte directe és pròpia, constant i de primera intenció; l'acció 'ad extra' o quant a un efecte no directe és apropiada, discontinua i de segona intenció i graduable d'acord amb una escala proposada pel mateix Llull (16-17). – J. P. E. [15.849]

Lola BADIA, *La ficción luliana en los orígenes de las letras catalanas*, dins *Constantes*, 59-76.

En les seves obres doctrinals els escriptors catalans dels segles XIII-XV utilitzen els mitjans literaris o retòrics que consideren apropiats. Llull s'ha valgut de la ficció ja en el *Llibre de contemplació*, per exemple, cc. 352-357; però des del 1295 configura la pròpia imatge com a element propagandístic (*Desconort*, *Cant de Ramon*, *Vida coetanea*, *Pbantasticus*: 62-66). Tant el *Blaquerna* (sic!) com en el *Llibre de meravelles* aprofiten elements de ficció «a partir de las sugerencias más disparatadas» (67) com pot ésser la doctrina científica en el *Llibre* (68-69). En temps posteriors, la ficció lul·liana del *Llibre de l'orde de cavalleria* és imitada per Joanot Martorell en fer adoctrinar Tirant per un ermità; sobretot, però, és Ferran Valentí qui recobreix amb la ficció clàssica d'Eneas la mateixa figura de Ramon Llull en text ací traduït al castellà (71-73). Les darreres pàgines són de bibliografia (74-76). – J. P. E. [15.850]

Josep-Ignasi SARANYANA, *Sobre el imaginario femenino bajomedieval. Ramon Llull vs. Francesc Eiximenis*, dins *Hombre y Naturaleza en el Pensamiento Medieval*. Congreso Internacional de Filosofía Medieval. 7º Latinoamericano, Buenos Aires 1999, 341-370.

L'autor es pregunta en què s'assemblen i en què es diferencien els imaginaris femenins de Llull i d'Eiximenis (342), el de Llull reconstruït a base del *Blanquerna* (243-248), el d'Eiximenis a base del *Llibre de les dones* (349-353). Sense ésser central en cap obra lul·liana, la dona hi és positivament valorada; després de la conversió, previngut, subratllà el valor de la virginitat (355-357), i Natana hauria estat el paradigma femení i cristià de Llull (358-360), valorant, però, allò que és propi de cada estat (360-361). La valoració de la dona en Eiximenis, *Llibre de les dones*, depèn de les negatives tesis aristotèliques, però també de l'estat en què cada una d'elles es troba i significativament evita els extrems negatius en el càstig de l'adúltera (362-366), i «no puede desentenderse de los encantos de la feminidad» (368). – J. P. E. [15.851]

Ingeborg NESKE, *Die Handschriften der Stadtbibliothek Nürnberg. IV. Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften. Varia. 13.-15. und 16.-18. Jahrhundert*, Wiesbaden, Harrassowitz 1997, 113.

En la pàgina indicada, l'autora informa que el volum Cent. V. 90, de darreries del segle XV conté una còpia del *Contra doctrinam Raimundi Lulli* de Jean Charlier (Gerson) [fins fa poc només conegut per un manuscrit]. – J. P. E. [15.852]

Franco BUZZI, *La teologia fra quattro e cinquecento. Istituzione scolastica, indirizzi e temi*, dins «La Scuola Cattolica», CXXVII (1999), 357-413.

En parlar d'una de les línies teològiques franciscanes, la que considera l'Encarnació desvinculada del pecat, l'autor creu que qui l'ha exposada més bé i de manera més especulativa i rigorosa fou Ramon Llull; Buzzi es refereix al lul·lià *Liber de Trinitate et Incarnatione*, segons el qual «non esiste mondo migliore possibile di quello che contiene il verbo di Dio fatto carne», per a la qual doctrina, segons Buzzi, Llull «parte indubbiamente dall'evento dell'incarnazione, dal fatto storico che si è realizzato, non avrebbe senso intendere le sue riflessioni come se si trattasse di una costruzione a priori del caso unico dell'incarnazione». Aquest cristocentrisme clar conduiria a «un originale approfondimento nel pensiero cristologico quattrocentesco di Niccolò Cusano» (394)

L'autor s'havia expressat, si no amb les mateixes paraules, sí amb els mateixos conceptes i a base d'idèntica obra lul·liana en *L'ecumenismo religioso nell'azione e nel pensiero del cardinale Niccolò da Casa (1401-1464). Spunti di metodo*, dins «La Scuola Cattolica», CXXI (1993), 629-662, en particular 658.

En canvi, en *I «motivi di credibilità» del cristianesimo nell'apologetica di Marsilio Ficino (1433-1499) e Girolamo Savonarola (1452-1498)*, dins «La Scuola Cattolica», CXXIII (1995), 723-764, en concret 743, posa les mateixes idees en relació amb les de Robert Grosseteste i les de Marsilio Ficino. – J. P. E. [15.853]

Fernando DOMÍNGUEZ REBOIRAS, *El proyecto luliano de predicación cristiana*, dins *Constantes*, 117-123.

Les obres lul·lianes sobre predicació han estat pràcticament oblidades i tampoc no han estat objecte d'estudi, potser perquè no entrava en els esquemes contemporanis d'una predicació feta per clergues amb una finalitat sobretot moral. Una de les manifestacions de la dita novetat era la desvinculació entre sermó i tema bíblic (121-122); una altra, com l'*Art*, la de cercar més l'intelligere' que el ,credere' amb la possibilitat de tres graus de comprensió: la senzilla, la de grau comparatiu [potser per raons causals] i la superlativa [segurament gràcies a l'*Art*] (123-125): «Las obras homiléticas son un nuevo intento de formular un método de presentar su *Arts* en público» (125), darrere el qual hi ha el problema d'un gènere literari i el de l'estil; el gènere literari ha d'ésser el d'un discurs senzill i breu, l'estil el que exigeix la claredat i la transmissió del missatge, amb exclusió de trucs retòrics (126-127); «el rechazo de los ejemplos y del estímulo afectivo y la

fundamentació del sermón en razones filosóficas es el sello distintivo de la predicación luliana» (129). – J. P. E. [15.854]

Klaus REINHARDT, *Raimundus Lullus und Nicolaus Cusanus: Ihr Umgang mit der Bibel in der Predigt*, dins *Constantes*, 133-145.

Partint de l'exposició formulada en el resum anterior, l'autor refà una síntesi de la doctrina de Llull sobre la predicació i es pregunta quin influx tingué en Nicolau de Cusa. En una primera part ressegueix l'evolució entre el *Llibre de contemplació* i l'*Ars maior praedicationis* passant pel *Liber de praedicatione* i pel *Liber praedicationis contra iudaeos*, en què la doctrina dels quatre sentits de l'Esriptura (i la corresponent aplicació al sermó) va canviant a favor d'una anagogia racional de la convicció tant doctrinal com ètica fins al límit de gairebé desestimar la *Bíblia* (125-138). Nicolau de Cusa, que s'havia resumit el *Liber de praedicatione* i emprat el símil de l'oli i l'aigua (137, notes 26 i 27; 139, nota 35), coincidiria amb Llull en la recerca de la 'sapida sapientia' entorn les veritats cristianes fonamentals, però se'n diferenciaria en tres punts: Llull se centra en les 'dignitates', Cusa en la interioritat de l'home; Llull en la Trinitat, Cusa en l'Encarnació; i Cusa subratlla més que Llull la incomprendibilitat de Déu, d'on prové una major valoració de l'Esriptura i de la seva revelació (143-145). – J. P. E. [15.855]

Walter Andreas EULER, *Die Apologetik der christlichen Glaubenslehren bei Ramón Lull und Ramón Sibiuda*, dins *Constantes*, 147-160.

Partint de Ramon Sibiuda, l'autor assaja de precisar les posicions de Llull i del mateix Sibiuda pel que fa a l'intent de demostrar les veritats de fe. Sibiuda té un concepte molt positiu de la seva ciència, arrel de totes les altres, i en això s'assembla a Llull, que va elaborar l'*Art* com a fonament de les altres ciències. Sibiuda, però, limita en el pròleg del seu llibre la necessitat de la seva ciència a la salvació de l'home, específicament a la demostració de la veritat del cristianisme i a la falsedat de les altres religions, tot i que sembla adreçar-se més aviat als creients que no pas als increients, mentre Llull accentuava la utilitat de l'*Art* per a convertir musulmans i jueus. Sibiuda contempla la naturalesa com una teofania, de manera que les estructures del creat i l'autoconeixement de l'home el duen al coneixement de Déu. Pel seu cantó, Llull es proposa de trobar les raons necessàries per a demostrar les veritats cristianes. Ambdós autors, doncs, trenquen amb la tradició medieval de la ciència dels clergues, que basa la seva tradició científica en l'autoritat revelada o magisterial. El mètode especulatiu és diferent en els dos autors: Llull parteix de principis: les dignitats, etc.; en canvi Sibiuda parteix de l'home i de la seva experiència, assenyaladament de l'experiència intel·lectual, que el porta a actualitzar l'argument de sant Anselm i altres pàgines del mateix doctor (*Cur Deus homo*). L'*Ars et regula affirmandi et negandi* de Sibiuda és un tipus d'argumentació que ha estat reprès per teòlegs moderns, així com la idea de la dignificació i exaltació de l'home a través de la fe cristiana, idea que també es troba en el pensament de Llull a propòsit de l'Encarnació. Sibiuda i Llull tenen altres coincidències i fonts comunes, però llurs doctrines obeeixen a pulsions distintes, a objectius i a circumstàncies diverses. En el camí d'emprendre la defensa racional de la fe cristiana en un món en crisi, Llull era un dels millors ajuts que s'oferien al professor de Tolosa. – J. de P. [15.856]

Emmanuel FAYE, *Nicolas de Cues et Charles de Bouvelles dans le manuscrit Exigua pluvia de Beatus Rhenanus*, dins «Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age», 65 (1998), 415-450.

El dit manuscrit el troba a Sélestat, Bibliothèque humaniste, *Fonds Beatus Rhenanus* K 861, constituït bàsicament per dos llibres de Giovanni Pico della Mirandola, als quals Beatus afegí un opuscle manuscrit, inèdit i desconegut fins ara, de seixanta-dues proposicions, que semblen ésser

de Charles de Bouvelles, ací transcrit (420-427). L'herència lul·liana hi és clara en la doctrina sobre la Trinitat, basada en la doctrina dels correlatius (441-444), però també hi és clara la mediació doctrinal de Nicolau de Cusa. – J. P. E. [15.857]

Anthony BONNER, *El arte luliana como método, del Renacimiento a Leibniz*, dins *Constantes*, 161-172.

L'autor distingeix tres etapes en l'influx de Llull damunt autors de l'època del Renaixement: en Nicolau de Cusa i Sibiuda els anys 1435-1460 (Prerenaixement); els humanistes francesos (Lefèvre d'Étaples, Charles de Bouvelles, Beatus Rhenanus), Bernat de Lavinhetta i Agrippa von Nettesheim entre el 1500 i el 1530; i ja en el pas del Renaixement al Barroc (1578-1612) dos editors (Gilles Gourbin i Lazarus Zetzner), i Giordano Bruno, Valerio de Valeriis i Johann Heinrich Alsted (163-165). L'autor es fixa en l'antologia publicada per Zetzner, el contingut i l'acceptació de la qual descriu (165-166): hom hi hauria trobat l'intent de fusió entre l'Art lul·liana, la dialèctica i la retòrica, una base per a l'enciclopedisme del segle XVII i una preparació per al somni de Leibniz d'arribar a un llenguatge químicament pur del pensament humà (168-169). Al final hi ha quadre sinòptic de l'antologia de Zetzner, diferenciant les obres autèntiques, les espúries i els comentaris (172). – J. P. E. [15.858]

Ramon ROSSELLÓ, Jaume BOVER, *Nomenament de qüestors i baciners per a la canonització de Ramon Llull, 1671*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIX (1999), 99-101.

El dit nomenament consta en l'ARM, EU, 78, i és ací transcrit; pròpiament és l'acta, en la qual eren indicats els qüestors o baciners de cada població, que podien fruit de les exempcions d'altres serveis comunitaris atorgades pel virrei. – J. P. E. [15.859]

Comèdia del beato Remon Llull, Edició a cura de Ramon DÍAZ I VILLALONGA (Biblioteca Marian Aguiló, 30), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 156 pp.

El text tant de la *Loa per la comèdia...* com el de la *Comèdia del beato Remon Llull, doctor il·luminat y màrtir de Jesuchrist, nòstron patricio. 1702*, inèdits a Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, *Fons Jeroni Rosselló 5*, són ací publicats en les pàgines 31-44 i 45-151 respectivament, completats amb notes de tipus filològic i històric. La introducció (5-30) conté notícia del volum manuscrit, i, malgrat l'anacronisme de suposar un rei de Mallorca divers de Jaume I entorn al 1256-1257, fins i tot cinc o sis anys abans del testament del Conqueridor i una vintena abans que Jaume II fos rei de Mallorca, descripció dels fets històrics als quals respon la *Comèdia...* (l'enverinament de les lluites d'antilul·listes i lul·listes e el pas del segle XVII-XVIII), i de les característiques teatrals de la peça, tant en ella mateixa (amors pre i extraconjugals de Llull, predicació i martiri) com en referència a la seva representació [que la *Loa...*, líns. 178-220, permet de datar el dia de sant Bonaventura, 15 de juliol 1702, amb motiu del final de curs, a càrrec dels alumnes de 'gramàtica' de Sant Francesc]. – J. P. E. [15.860]

Domingo GARCÍAS ESTELRICH, *Ramon Llull y el teatro mallorquín setecentista*, dins «Studia Lulliana, olim Estudios Lulianos», XXXIX (1999), 55-83.

Són quatre les peces teatrals lul·lianes setcentistes conegudes, una de les quals en català i les altres en castellà: *Comèdia del beato Ramon Llull, doctor il·luminat...*; *Comèdia famosa: el grande Salomón mallorquín...*, ambdues del 1701; Jaume Botellas, *El prodigio de ambos amores...*, Mallorca 1701; i Pedro Félix de Salazar, *Vida y muerte del iluminado doctor...*, Mallorca 1702; hom s'ha preguntat si l'obra catalana no és també de Jaume Botellas (56-57). Aquestes o d'altres consta que foren escenificades tant abans del *Decret de Nova Planta* com després del 1742, en què fou reoberta la Casa de les Comè-

dies; no mancà qualche sainen befant-se del beat (58-60). Les escenes representades es basaven en la *Vida y hechos...* de Joan Seguí, Mallorca 1606; en la *Historia del Reyno de Mallorca*, de Vicenç Mut, Mallorca 1650; en la *Vita coetanaea*; i no tant en Pere Anton Bernat, *Comèdia de la General Conquesta de Mallorca*, del 1683 (60-62). Les quatre de començaments del segle XVIII nasqueren en desgreu de fets antilul·lians del juny 1699 (62-64), en col·laboració amb els ideals barrocs d'ortodòxia doctrinal i orgull patriòtic, que els dits atacs ferien (64-65); tres de les quatre s'estructuren entorn tretze escenes, la majoria llegendàries (66), entreteixides amb d'altres (66-67), d'acord amb la preceptiva de Lope de Vega en *Arte nuevo de hacer comedias en este tiempo*, barregen elements còmics i tràgics (68-72), sempre en els tres temps de planteig, nucli i desenllaç (73), però sense respecte a l'exigència d'unitat de lloc i temps, i fent parlar cada personatge amb qualitat de paraula corresponent a la de la persona i a l'escena (74-83). – J. P. E. [15.861]

Jordi MELÉ i PEGUEROLES, *Les Perles [del Llibre d'Amic e d'Amat] a la llum del Llibre d'Amic e Amat: anàlisi dels recursos de poetització*, dins «Anuari Verdaguer», 1995-1996 [1999], 329-342.

L'any 1908 Miquel dels Sants Oliver publicava a Barcelona, l'Avenç, l'obra pòstuma de Jacint Verdaguer, el títol de la qual encapçala la present notícia bibliogràfica. El text només m'és conegut per referència. – J. P. E. [15.862]

Salvador CABOT ROSSELLÓ, *Nuevo rumbo en el enfoque de la Causa Luliana. Reseña y consideraciones sobre la obra de Josep Perarnau i Espelt, de Ramon Llull a Nicolau Eimeric (Barcelona 1997)*, dins «Analecta Tertii Ordinis Regularis Sancti Francisci», 30 (1999), 389-403.

L'autor resumeix àmpliament el text publicat en aquestes pàgines del volum XVI (1997), 7-129, reproduceix i tradueix al castellà els sis articles del *Directorium inquisitorum* de Nicolau Eimeric trets de l'*Ars amativa* de Ramon Llull (395-397), explica amb detall les nombroses variants que l'inquisidor introduí en el text de Llull (397-399) i en fa una valoració raonada, que es pot resumir així: «El acusador pasa a ser acusado, el inquisidor es inquirido, el acusado esta vez es el mismo fiscal Eimeric» (390). – J. P. E. [15.863]

Miquel COLOM i MATEU, *Cuestiones Lulianas*, Inca i Palma de Mallorca, Ajuntament i Universitat de les Illes Balears 1997 [1998], XXVI i 176 pp.

A frec dels cent anys, el pare Miquel Colom i Mateu [1900-1999] era declarat Doctor Honoris Causa de la universitat balearica i els promotors tingueren la idea d'aplegar en una publicació tant els parlaments del solemne acte com les pàgines que el nou doctor havia publicat «des del gener del 1958 fins a l'abril del 1967» (7), sota el títol general de *Cuestiones Lulianas* a «El Heraldo de Cristo», amb l'encert de deixar-les en la llengua imposada en què per força hagueren d'ésser publicades. La 'laudatio' del nou doctor, obra del prof. Joan Miralles i Monserrat, és un teixit de biografia, de bibliografia (sobretot lul·liana) i d'antologia poètica de Colom (I-XXII). L'aplec de *Cuestiones...* té el comú denominador de presentar petits reculls monogràfics de lexicografia lul·liana, alguns dels quals, sols o agrupats, equivalen a estudis, que, en el moment en què foren publicats, eren tast de la *Onomàstica lul·liana* o del *Glossari General Lul·lià*, aleshores en preparació; assenyalem, per exemple, els vuit comentaris dedicats al tema de *Telas y vestidos* (28-41), els set dedicats a *Concilios ecuménicos* (54-64), la quinzena de *Frutales* (65-88) o els cinc sobre *Monedas* (127-135). – J. P. E. [15.864]

Francesco SANTI, *L'album del Dio creatore. Tempo, spazio e velocità nella scrittura mistica della fine del Medioevo*, dins *Album. I luoghi dove si accumulano i segni (dal manoscritto alle reti telematiche)*. Atti

del Convegno di Studio della Fondazione Ezio Franceschini e della Fondazione IBM Italia, Certosa del Galluzzo, 20-21 octubre 1995, a cura di Claudio LEONARDI, Marcello MORELLI e Francesco SANTI (Quaderni di Cultura Mediolatina, 14), Spoleto, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo 1996, 75-90.

Ramon Llull utilitza fórmules de 'brevitas', com: «Aitals paraules, e moltes d'altres, dix...» (76); per la seva banda, l'art' lul·liana podria ésser apresada en dos o tres mesos i, coneguts els seus principis i mètode, és aplicable a totes les ciències; la brevetat és reforçada pel fet que l'amor hi ha d'intervenir (79); per a Llull, l'omnipresència de Déu és activa i incompatible amb un concepte de Déu contemplador estàtic (83); aquestes intuïcions haurien influït en Nicolau de Cusa i en Athanasius Kircher (88-89). Arnau de Vilanova justificava per la frase de Lc XV, 6, i per vivències personals, el fet d'haver escrit ràpidament el *De mysterio cymbalorum*; i el *Tetragrammaton* divi sintetitza tot allò que Déu ha trobat de vàlid en el seu recorregut per l'univers, car per a ell, com per a Ramon Martí, els noms divins emanen energia (85 i nota 35). — J. P. E. [15.865]

Tomàs AGUILÓ I FORTEZA, Joaquim RUBIÓ I ORS, *Correspondència*. Volum I (1841-1844), a cura de Joan MAS I VIVES amb la col·laboració d'Antoni-Lluc FERRER, Palma de Mallorca, Estudi General Lul·lià 1999, 160 pp.

Ultra les notícies sobre els estudis i afincament a Barcelona de Marià Aguiló i Fuster, interessen particularment les lletres 65 (de Joaquim Rubió) i 66 (de Tomàs Aguiló), termòmetre d'allò que uns dels primers protagonistes de la Renaixença a Barcelona i a Mallorca sabien de Ramon Llull a l'hora de preparar una intervenció a la barcelonina Reial Acadèmia de Bones Lletres sobre la poesia lul·liana (132 i 134). També hi ha notícia que algú intentava de publicar la *Profecia d'En Bernat Mogoda* (35-36). — J. P. E. [15.866]

Pere ROSSELLÓ BOVER, *Els camins de la cançó: vida i obra del P. Rafel Ginard Bauçà* (Biblioteca Mi-quel dels Sants Oliver, 11), Barcelona i Palma de Mallorca, Publicacions de l'Abadia de Montserrat i Universitat de les Illes Balears 1999, 294 pp.

El 1925 començava amb una conferència divulgativa l'atenció de Ginard envers Ramon Llull (47-49); continuaria els tres anys de Guerra (98-100), durant la qual treballaria en una reelaboració personal amb el *Novell llibre d'amic i amat* (93-97); després arribaria l'edició el 1950 del volum XXI de les *Obres originals del beat Ramon Llull*, la preparació del qual coincidí amb el darrer temps de l'editor de la sèrie, Salvador Galmés i Sanxo (116-119). Hi ha l'índex general del fons Ginard en l'arxiu provincial de la Porciúncula (Mallorca), que conté tant els textos seus com els estudis sobre la seva obra (255-289). — J. P. E. [15.867]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *La literatura catalana medieval a Mallorca* (Conèixer Mallorca, 6), [Palma de Mallorca], El Tall Editorial 1999, 86 pp.

«L'obra té un caràcter divulgatiu i va adreçada a un públic ampli», en la qual l'autor ha intentat d'aplegar tota la informació sobre escrits literaris de què disposava. No cal dir que el primer capítol és dedicat a les obres literàries de Ramon Llull (9-30); el segon presenta autors mallorquins de fins a mitjan segle XV, és a dir, els plenament medievals: Pere Marsili, la reina de Mallorca autora d'*Ez yeu am tal que-s bo e belb...*, el *Miralb de trobar*, potser de Berenguer d'Anoia, Bernat de Palol i certes composicions del *Cançoner Aguiló*, Guillem de Torroella, *La faula*, la traducció catalana de la *Questa del Sant Grasal*, Joan Eixemenó, la *Doctrina moral* de Lluís o Joan de Pacs, el debat entre Gabriel Mòger i Gabriel Ferrús, els fragments de *La Passió*, i el *Cant de la Sibila* (31-53). El capítol terç és dedicat tot ell a Anselm Turmeda (55-63). El quart, finalment, s'obre als nous horitzons de l'Humanisme, enfortits a través dels mallorquins presents en la cort del rei Alfons a Nàpols: Francesc Aixaló, Mateu Malferit i Joan Valero, i dels estudiants de lleis

en universitats italianes (Berard, Muntanyans, Olesa, Valentí, Verí). Fou un bon moment per al lul·lisme. La moda humanista impactà la vida personal amb la introducció de noms clàssics; això no obstant la producció escrita es trobava en continuïtat amb els interessos tradicionals, sobretot ascètics (65-81). – J. P. E. [15.868]

Charles TOUATI, *Rabbi Salomon ben Adret et le philosophe-missionnaire catalan Raymond Lulle*, dins «Revue des Études juives», CLV (1996), 185-189.

El barceloní Salomó ben Adret escriví els anys 1309-1310 una lletra a la comunitat jueva d'Avinyó, dins la qual hi ha una frase enigmàtica, fins ara no entesa, ací transcrita (185) i traduïda (189); l'autor n'analitza les tres paraules clau: ,sa'ir', ,safir' i ,sa'ir', que tradueix per ,framenor', la ,bèstia-boc de la profecia de Daniel', i la ,personificació del cristianisme'; l'autor identifica el dit personatge amb Ramon Llull [quan seria molt més encertat d'identificar-lo amb Arnau de Vilanova (l'antisemitisme del qual és indubtable), en aquells moments de pas per la cort papal, on pronuncia el cèlebre *Raonament d'Avinyó*]. – J. P. E. [15.869]

Jaume MENSA [I VALLS], *Arnau de Vilanova, un «foll apocalíptic»?*, dins «Revista d'Igualada», 3 (desembre 1999), 23-27.

Durant segles, l'Arnau pensador només fou conegut per la *Sentència condemnatòria* de Tarragona 1316, però ara, descoberts manuscrits, és possible de reconstruir el seu pensament. Sintetitzades les tres etapes de la producció literària espiritual d'Arnau (pedagògica, escatològica, espiritual), l'autor remarca l'evolució en la trajectòria intel·lectual arnaldiana: cabalística, apocalíptica, ,veritat del cristianisme'; darrere les etapes hi ha conviccions profundes: l'home és bàsicament esperit i tot s'hi ha d'encaminar; i la superioritat de la Paraula de Déu la fa centre de tota ciència, sobretot de la teologia. L'argumentació escatològica, basada en Mt XXIV i en Dn XII, fou atacada perquè les seves bases hermenèutiques eren febles, i això deixà en segon terme l'altra idea profunda: la reforma. Els treballs actuals ens van fent conèixer el pensament real d'Arnau de Vilanova. – J. P. E. [15.870]

Marjorie REEVES, *The Prophetic Sense of History in Medieval and Renaissance Europe* (Variorum Collected Studies Series: CS660), Aldershot, Ashgate 1999.

Recull de dotze articles publicats entre el 1971 i el 1996 sobre la tendència apocalíptica del pensament, tan viva en la Catalunya de la Baixa Edat Mitjana; dels dotze estudis interessen més els que citen expressament autors o obres nostres, Arnau de Vilanova principalment, però també Ramon Llull, la *Summa seu breviliquium super concordia Novi et Veteris Testamenti*, o, ni que sigui de forma indirecta, certes obres de Joan de Rocatalhada. Els que poden ésser més pròxims semblen ésser: *The Development of Apocalyptic Thought: Medieval Attitudes*, del 1984; *Pattern and Purpose in History in the Later Medieval and Renaissance Periods*, del 1995; *The Originality and Influence of Joachim of Fiore*, del 1980; *The Vaticinia de Summis Pontificibus: A Question of Authorship*, del 1992; *History and Eschatology: Medieval and Early Protestant Thought in some English and Scottish Writings*, del 1973; i *English Apocalyptic Thinkers (c. 1540-1620)*, del 1996. – J. P. E. [15.871]

Lluís CIFUENTES, *Vernacularization as an Intellectual and Social Bridge. The Catalan Translations of Teodorico's Chirurgia and of Arnau de Vilanova's Regimen sanitatis*, dins «Early Science and Medicine», IV (1999), 126-148.

Aquest article analitza la difusió i els públics de dues importants obres mèdiques, que circularen en català durant la Baixa Edat Mitjana: la *Chirurgia* del bisbe-metge norditalià Teodoric

Borgongioni, i el *Regimen sanitatis ad Regem Aragonum* d'Arnau de Vilanova. Combinant la utilització de diverses fonts (els mateixos manuscrits conservats, els inventaris 'post mortem', i els excepcionals pròlegs escrits pels traductors), s'hi mostra com la difusió constatada d'aquestes obres exemplifica ben clarament els dos tipus de públic, als quals s'adreçaven els textos de medicina en llengua vernacular. Aquest doble públic era constituït d'una banda pels cirurgians i els altres pràctics amb prou coneixement de lletra, però que no dominaven el llatí i que se sentien més i més atrets per la nova medicina que emanava de l'emergent institució universitària en l'arc mediterrani de Sicília a València, la qual se'ls demostrava susceptible de proporcionar-los una adequada promoció intel·lectual i social; i de l'altra, la burgesia i la noblesa urbana, interessades en tot allò que es relacionava amb la salut i amb la malaltia, tant a nivell individual com col·lectiu, com a instrument pràctic, de coneixement, d'organització social i d'ostentació. Hi és recollida la difusió documentada de les traduccions catalanes dels dos textos estudiats (138-139), acuradament analitzats per primera vegada els dos pròlegs dels traductors (Guillem Corretger i Bereguer Sarriera), i n'és oferta en apèndix nova edició (146-148). - Ll. C. C. [15.872

Gian Luca POTESTÀ, *Radical Apocalyptic Movements in the Late Middle Ages*, dins *Apocalypticism in Western History and Culture*, edited by Bernard MCGINN (The Encyclopedia of Apocalypticism, 2), Nova Iork, Continuum 1999, 110-142.

Recordats els esdeveniments de París del 1299 entorn el *De tempore adventus Antichristi* i la petició a Benet XI el 1304, l'autor afirma que entre aquest any i el següent Arnau de Vilanova hauria modificat les seves teories en la contemporània *Expositio in XXIV capitulum Matthaei*, en el qual hauria interpretat el missatge apocalíptic de l'evangeli en cinc esdeveniments: una tribulació d'uns trenta anys a partir de Nicolau IV, 1277; la reforma de l'Església i l'arribada del Papa Angèlic; la vinguda de l'Anticrist i la batalla entre els escollits i els rèprobes; un període de pau; i la darrera vinguda de Jesús. Arnau s'hauria distanciat del tema de l'Anticrist i s'hauria acostat al del Papa Angèlic. L'*Expositio super Apocalypsi* hauria confirmat aquest esquema l'any 1306, on identificaria el Papa Angèlic amb una sèrie d'àngels de l'*Apocalypsi de Sant Joan* (116-117). L'*Epistola ad gerentes zonam pelliceam* volia convèncer Guiard de Cressonessard a sotmetre's a la inquisició (119). Joan de Rocatalhada hauria acceptat la previsió cronològica arnaldiana sobre l'Anticrist (125). [És de doldre que si l'autor volia una síntesi resumida i feaent d'allò que pensava Arnau d'aquests temes el dia 11 de juliol del 1305 no es basés en la *Confessió de Barcelona*, on a) no compareix cap tribulació de trenta anys des de Nicolau IV; b) no es preveu cap reforma de l'Església, sinó només la derrota dels religiosos; c) cap període de pau; d) l'Anticrist segueix essent el tema bàsic; e) si algun desplaçament hi ha, és vers la crítica als religiosos; i f) de Papa Angèlic no en compareix cap; de més a més, Arnau afirma textualment que sobre el tema en aquell moment ja havia presentat onze obres a la Santa Seu, entre les quals no hi ha certament l'*Expositio in XXIV capitulum Matthaei*; ho repetiria al cap d'un mes en la *Praesentatio facta Burdegaliae coram Clemente V*]. - J. P. E. [15.873

Roberto RUSCONI, *Profezia e profeti alla fine del Medioevo* (Opere di Gioacchino da Fiore: testi e strumenti, 9), [San Giovanni in Fiore], Centro Internazionale di Studi Gioacchimiti 1999, 352 pp.

Roberto RUSCONI, *Antichrist and Antichrists*, dins *Apocalypticism in Western History and Culture*, edited by Bernard MCGINN (The Encyclopedia of Apocalypticism, 2), Nova Iork, Continuum 1999, 305-306.

El primer títol conté un aplec d'onze articles de l'autor, acomunats ara no sols pel tema, ans també pel fet de constituir un sol volum i de tenir una bibliografia (305-337) i una taula d'antropònims unitària (339-349). Alguns dels títols reproduïts recauen en el nostre camp: *Mil·lenarismo e centenarismo: tra due fuochi*: comenta el missatge escatològic d'Arnau de Vilanova en el *De tempore adventus Antichristi* i en el *De mysterio cymbalorum*, i la seva repercussió en Jean Quidort

(30-31). *L'escatologia negli ultimi secoli del medioevo*: es fixa en la dinàmica de la prova arnaldiana basada en Dn XII, 11-12 (74-75). *Anticristo e anticristi*: retorna sobre la determinació de l'any del regnat d'Anticrist, sobre els textos dels teòlegs contemporanis entorn al mateix tema, atribueix a Arnau de Vilanova l'*Expositio super XXIV capitulum Mathei* i recorda la dependència arnaldiana de Joan de Rocatalhada (109: *De mysterio cymbalorum*) (108-109 i 119-120). A la pàgina 143 Arnau és considerat un «dei maggiori teologi della storia dei secoli XII e XIII». *Alla ricerca delle tracce di Gioacchino da Fiore nella Francia meridionale*, reconeix que l'influx de Joaquim en Arnau «è tuttora oggetto di valutazioni discordanti», i ultra la *Introductio in librum Ioachim de semine scripturarum*, li atribueix l'*Expositio super Apocalypsi*: Arnau entraria en el marc de les tensions entorn Celestí V i de l'assentament de la seu papal a Avinyó; fins i tot creu que el *Liber Horoscopus* es podria remuntar a Arnau de Vilanova (150-152 [però Leiria no és una «città universitaria ... nel regno di Aragona», exactament igual com no ho foren Cáller o Palerm o Nàpols, tot i els vincles polítics amb la corona catalano-aragonesa]); l'autor recorda la desqualificació de les expectatives apocalíptiques per Guiu Terrena i la difusió de la *Summula seu breuiloquium de concordia...* entre els beguins de Catalunya (?) (152-153 [cf. ATCA, XVII (1998), 18-22]). «*Ex quodam antiquissimo libello*»... fa referència a l'influx del *Vae mundo...* en el centre d'Itàlia el 1494 en el moment de la invasió de Carles VIII de França (164) i en el *Libro de las profecias* de Cristófor Colom (252: *Il «Libro de las profecias» di Cristóforo Colombo: retroterra culturale e consapevolezza di uno scopritore*).

L'article recorda que el debat encès a París per la publicació del *De tempore adventus Antichristi* d'Arnau de Vilanova girava entorn la previsió del regne de l'Anticrist esperat el 1365; hi intervingueren Jean Quidort, Pèire d'Alvèrnia, Nicolau de Lira, Guiu Terrena i Henry of Harclay. En l'*Expositio super XXIV capitulum Mathei*, Arnau (!) hauria desplaçat l'atenció des de la previsió de la vinguda de l'Anticrist a les tribulacions que per aquell motiu sofririen els cristians (306). – J. P. E. [15.874-15.875]

Fabio TRONCARELLI, *I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova*, dins «*Antonia-num*», LXXXV (2000), 609-614.

Després de la presentació global d'aquelles Jornades, l'autor, mitjançant una anàlisi d'elements paleogràfics del manuscrit més antic de l'*Expositio super Apocalypsi*, el Vat., Ottob. lat. 536, insisteix en el fet que el text del dit volum ha estat corregit per l'autor mateix, a Sant Víctor de Marsella el 1306, i arriba a la conclusió que «non possiamo accettare la paternità arnaldiana del testo» (612). [Hom pot veure d'altres recensions dins «*Studi Medievali. Serie Terza*», XL (1999), 782-792, signada per Joan Botam; i la publicada dins «*Deutsches Archiv für die Erforschung des Mittelalters*», 54 (1998), 715-716, sense signatura]. – J. P. E. [15.876]

Michela PEREIRA, *Alchemy and the Use of Vernacular Languages in the Late Middle Ages*, dins «*Speculum. A Journal of Medieval Studies*», 74 (1999), 336-356.

L'obra literària de Ramon Llull, de Dante Alighieri, de Jean de Meung i de Geoffrey Chaucer permet de veure la diversitat d'enfocaments que determinaren la valoració de l'alquímia (338). L'àrea on l'alquímia fou més exposada en llengua vulgar fou la de Provença i Catalunya amb el text occità del *Rosarius* [cf. ATCA, XIV (1995), 175-208]; Antoine Calvet i Suzanne Thiolier han estudiat el *Rosarius alchymicus Montispessulani*, l'*Obraige dels philosophes* i la *Soma*, de Bernat Peyre. Lola Badia hi ha afegit un *Tractat de l'aiguardent* (342). Els textos catalans són més nombrosos: quatre es troben a la Lehigh University Library d'Amèrica del Nord; afegim-hi el *Testamentum* [cf. pp. 733-734] pseudolul·lià, el *Liber lapidarii*, el *Llibre de quesits e perquens*, atribuït a Albert el Gran [vegeu la secció de Notes i Documents d'aquest volum], la traducció del *Liber de consideratione quinte essentie* de Joan de Rocatalhada i la *Imago vitae* pseudo-lul·lià, als quals Lola Badia afegeix *Les virtuts de l'aigua ardent* (342-343). La transmissió d'aquesta literatura és deduïble dels textos aplegats per Arnau de Brussel·les a Nàpols entorn el 1490, ara a la Lehigh University, i per John Kirkeby, en vo-

lum ara a Oxford, Corpus Christi College, ms. 244. Les traduccions del *Testamentum* a llengües diverses demostren la difusió de la literatura alquímica. – J. P. E. [15.877]

Alfonso MAIERÙ, *Figure di docenti nelle scuole domenicane della Penisola Iberica fra XIII e XIV secolo*, dins *Le vocabulaire des écoles des Mendians au moyen âge*. Actes du colloque Porto (Portugal), 11-12 octobre 1996 édités par Maria Cândida PACHECO (Études sur le vocabulaire intellectuel du Moyen Age, IX), Turnhout, Brepols 1999, 45-88.

La documentació ja publicada per a les escoles de tot l'orde dominicà, la relativa a la província d'Espanya fins al 1302, i la de la província d'Aragó des del 1302 (aquesta editada darrerament per Adolfo Robles entre el 1990-1996 [i resumida dins ATCA, en els successius volums XI (1992), 674/7.719 a XVII (1998), 851/13.203] és estudiada per l'autor sota l'aspecte organitzatiu (localització, nomenament de professors) i didàctic (llibres de text) i agrupada en quatre punts: el relatiu a les escoles d'arts (gramàtica, lògica i naturales o filosofia natural) (47-58); a les escoles d'àrab i d'hebreu (59-62); a les de teologia (62-80), amb particular atenció al 'Studium Generale Ordinis' de Barcelona i a l'existència de 'Lectores Sedis' (75-80); i als 'lectores Bibliae' i als 'Sententiarii', secció que té abast més general (80-88). – J. P. E. [15.878]

Vicent MARTINES PERES, *Una cavalleria per als reis. El sentiment cavalleresc, els reis i la literatura catalana medieval*, dins «XV Congrés, I/3», 345-356.

Les cròniques de Jaume I, de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner, insisteixen en la cavallerositat de Pere el Catòlic, del mateix Jaume I i de Pere el Gran (348), cosa que demostra la vinculació entre imatge d'un rei i imatge literària d'un cavaller (349), que en el *Llibre de l'orde de cavalleria* de Ramon Llull s'omple de transcendència i de vocació cristiana (350); però la vena cavalleresca aprofitada per la literatura catalana és la humorística, en la qual aquelles valors s'anaren reduint a símbol decoratiu: *Blandín de Cornualla*, *La faula* de Guillem de Torroella, el *Viatge al purgatori de Sant Patrici* de Ramon de Perellós, *La Vesió* de Bernat de So, els *Planys del cavaller Mataró*, els *Prechs d'amor*, la *Tragèdia de Lançalot*, *Frayre de Joy e Sor de Plaser*, el *Llibre de fra Bernat*, i sobretot el *Tirant lo Blanc*, on Artús és engabiati i l'ideal cavalleresc és declarat difunt a les mans dels aprofitats, tal com mestre Vicent Ferrer havia estigmatitzat en el *Sermó de sant Jordi*, de València 1313 (351-356). – J. P. E. [15.879]

Xavier BARÓ I QUERALT, José Antonio ONTALBA RUIPÉREZ, *Aproximación a la moral en la Tarraconense (s. XIII-XV)*, dins «Hom. Orcástegui», 655-667.

A base de manuals d'història general, de publicacions de les constitucions de concilis provincials o d'actes de visites pastorals de bisbats diversos [on manca l'estudi de Lluís Monjas Manso, ATCA, XVII (1998), 514-534], els autors apleguen notícies en unitats temàtiques. – J. P. E. [15.880]

James William BRODMAN, *Fable and Royal Power: The Origins of the Mercedarian Foundation Story*, dins «Journal of Medieval History», 25 (1999), 229-241.

La llegenda de la fundació de l'orde de la Mercè diu que a la Seu de Barcelona el dia 10 d'agost del 1218, Pere Nolasc, Ramon de Penyafort i Jaume I, establiren el dit orde, que per tant seria reial i aristocràtic. Però l'anàlisi de les intervencions de Jaume II (ACA, *Canc.*, *Reg* i *CRD*) no confirmen la llegenda; les primeres (1302-1309) només recorden la protecció reial; les del 1309 i següents afirmen la intervenció reial en els inicis de l'orde i que fou establerta per Jaume I. La intervenció de Jaume II amb l'afirmació dels drets reials de patronatge, era encaminada a reforçar la cohesió interna de l'orde, en el moment de les tensions entorn la qualificació d'aquesta com a laical o clerical, i a

assegurar la confiança popular quant a la funció redemptora de captius, començant pels de la campanya d'Almeria. Insistent en els drets reials de patronatge, el rei tenia la base per a contraposar-se al nomenament d'estrangers. Quan després de la Pesta Negra es presentà la proposta d'unificar mercedaris i trinitaris, Pere III el Cerimoniós s'hi oposà, afirmant que l'orde fou fundada per Jaume I a la Seu de Barcelona; el 1366 el (nou) mestre Nicolau Peris reconeixia la fundació reial i el dret omnímode del rei a servir-se dels mercedaris; en conseqüència el 1373 demanà al papa que li reconegués el dret de patronat damunt l'orde, que el Cerimoniós volia equiparar als ordes mendicants. [La part relativa a Pere III el Cerimoniós havia estat exposada per l'autor en pàgines resumides dins ATCA, XVIII (1999), 1017-1018, núm. 14009]. – J. P. E. [15.881]

Pascual TAMBURINI BARIAIN, *Spagnoli a Bologna (1299-1330). Organizzazione e identità di una comunità studentesca*, dins «Rivista Storica Italiana», CXI (1999), 155-219.

En relació als Països Catalans, l'autor recorda els treballs pioners de Guillem M. de Brocà i de Joaquim Miret i Sans (161); en el curs de l'article són recordats diversos catalans (p. e., Bornius Dominici, de Ripoll: 179; d'altres: 198-197 i 200-201); recorda la presència global de la 'Natio Catalanorum', la més nombrosa, sobretot si s'hi sumen els mallorquins i valencians (181-183 [sobre els quals l'autor no sembla tenir idees gaire clares]); llur nombre sembla paral·lel a la creixent vigència del Dret Romà en els nostres països; també era famosa la 'Torre dei Catalani' (183, nota 85). Algunes pàgines són dedicades a l'aventura amorosa, tràgicament acabada, de Jaume Jaume (Jacobus Jacobi), de València, el testament del qual es conserva a Bologna, Archivio di Stato, *Memoriali*, 141, del 1321 (187-193: amb indicació dels llibres que posseïa). El seu ajusticiament provocà una de les crisis més profundes de l'Estudi bolonyès, car professors i estudiants l'abandonaren enfortint escoles de la competència a Siena i a Imola (els d'aquesta ciutat eren dirigits per «Antonio Ansaldo di Galiana, il chierico catalano...»: 205). – J. P. E. [15.882]

David ABULAFIA, *Consideraciones sobre la historia del reino de Mallorca: Mallorca entre Aragón y Francia*, dins *Regne privatiu*, 37-52.

[Cf. ATCA, XVIII (1999), 996, núm. 13.936]. L'autor es proposa «reconsiderar algunos aspectos fundamentales de la relación entre el reino independiente de Mallorca y sus vecinos», destacant «la importancia de las relaciones de familia», relacions que, a l'hora de la veritat, sucumbiren davant el pes de les exigències d'estat, i aquest fou el punt feble de Ramon Muntañer; aquell presenta la seva explicació llegint les *Cròniques* de Muntañer i de Pere III el Cerimoniós i la documentació publicada el 1892 per A. Lecoy de la Marche. No hauria estat encertat sostreure els comtats del Nord del dot de Constança, muller de Pere el Gran i convertir-los en part del Regne de Mallorca (39) i l'acord d'infeudació del 1279 entre els dos reis germans demostrava que els llaços familiars necessitaven ésser reforçats per actes jurídics perquè ja des del principi el nou regne es decantava vers el cantó francès, cosa que acabà de demostrar la conferència de Tolosa (desembre 1280) entre els dos reis germans i el de França (43), i encara més la capitulació mallorquina total davant el rei de França quant al senyoriu de Montpeller (44-46) i no cal dir en la Croada contra Catalunya; l'ocasió del 1324 en la successió de Sanç de Mallorca sense fills fou desestimada perquè un cop de força no hauria atret amics a Jaume II de Catalunya-Aragó (47-48); i quan finalment la situació a Montpeller portà Jaume III de Mallorca a preveure un enfrontament amb França, que hauria involucrat el Cerimoniós, aquest capgirà el perill demanant explicacions de l'extensió al Rosselló, contra pactes, de la moneda mallorquina (49). Jaume III sucumbia pres entre dos fronts «y esto resultó en su caída» (50). – J. P. E. [15.883]

Montserrat RUMBAU, *Grandeses i misèries de la Catalunya del segle XIV* (Col·lecció Cal Saber), Barcelona, Tibidabo edicions 1999, 410 pp.

Llibre constituït de capítols, cada un dels quals és dedicat en forma narrativa a tema divers, com és ara un grup social, una situació o una institució; dins cada narració són integrats fragments i àdhuc paràgrafs d'autors o de documentació contemporània dels fets. Els temes són: *La marginació de la dona* (19-68), *Els més marginats de tots: els esclaus* (69-84), *Les ciutats* (85-132), *Fam, malalties i epidèmies* (133-177), *L'Església* (178-263), *Tensions, lluites, guerres* (264-328), *La reialesa* (329-347), *Catalans a Grècia* (348-362), *La ,universitat' de Lleida* (363-370), *Festes* (371-384), *,Com usar bé de beure e menjar'* (385-394) i *Els estralls de la natura* (395-407). Les narracions són il·lustrades amb reproduccions d'obres d'art medievals. – J. P. E. [15.884

Marc Aureli VILA [I COMAPOSADA], *Els espais geogràfics en temps de Ramon Muntaner*, dins *Comunicacions dels membres de la Secció de Filosofia i Ciències Socials* (Treballs de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, XXII), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1997, 47-51.

[L'autor s'havia interessat en la geografia dins la *Crònica* de Desclot: cf. ATCA, XIV (1995), 544, núm. 10268]. Ací estableix un paral·lelisme entre la noció que dels espais geogràfics devia tenir Ramon Muntaner i amb ell la gent del seu temps, i la que en tenim nosaltres a les acaballes del segle XX (47-48); estableix cinc punts de referència determinats per la major o menor precisió de les dades geogràfiques directes o indirectes consignades en la *Crònica*: el màxim de proximitat és la de les contrades dels Països Catalans, amb 249 referències; n'hi ha 72 per a l'Aragó (49); Espanya és vista com a Península o com a terra de moros, amb 18 esments; França en té 27, Castella i Barbaria 25, Provença 21, Alemanya i Gascunya 10. – J. P. E. [15.885

Antonio CONTRERAS MAS, *El Reino de Mallorca y las primeras obras quirúrgicas en catalán*, dins *Regne privatiu*, 463-470.

Presentació de les dues traduccions catalanes de la *Cirurgia* de Teodorico Borgognioni de Lucca, realitzada la primera per Guillem Corretger i la segona per Bernat de Barriac [Cf. ATCA. X (1991), 240-254 i XI (1992), 227-233]; la primera és partida en quatre llibres i un apèndix sobre oftalmologia; la segona, reelaboració, en set llibres, sense l'apèndix oftalmològic; Corretger s'anomenava ,aprenent en cirurgia', Barriac era mestre em medicina, de la Facultat de Montpeller; ambdues traduccions són de la primera dècada del segle XIV (466-467). El 1329, Guillem Salvà, metge del comte d'Empúries, traduí la *Parva Chirurgia* de Lanfranco da Milano (465). – J. P. E. [15.886

Andrea GIANNETTI, *Libre dels set savis de Roma* (Biblioteca di Filologia Romanza, 40), Bari, Adriatica 1996, 240 pp.

Sota el dit títol hi ha aquell aplec de narracions breus en llengües occidentals procedents (amb variants) del *Sindabâd*, tema al qual és dedicada la primera part de la introducció (11-30). La versió provençalocatalana s'hauria de col·locar en el marc de la versió L, francesa, i ens és arribada en dos exemplars: el complet de Carpentràs, [Bibliothèque Inghimbertaine], ms. 381, i el fragment de cinc-cents tretze versos, de Barcelona, BC, ms. 109; el *Llibre...* ha estat publicat diverses vegades del 1876 ençà (31); la llengua de la còpia barcelonina és més pròxima al text occità que la de Carpentràs, més purament catalana (37-45); amb excepcions, els versos són octosíl·labs aparellats formant rodolins o noves rimades (47-54); el text català és acompanyat en la part inferior de cada pàgina per la traducció italiana en prosa (57-207); segueixen les pàgines de notes explicatives (209-228), les de variants textuals (209-234), la llista dels ,exempla' (235) i la dels noms propis esmentats en el *Llibre...* (237). – J. P. E. [15.887

Marek GENSLER, *The Question on the Subject Matter of Physics from the Questiones in VIII libros Physicorum Ascribed to Antonius Andreae*, dins «Studia Mediewistyczne», 32 (1997), 23-46.

Marek GENSLER, *The Concept of Science and its Division in Antonius Andreae's Metaphysics Commentary*, dins *Was ist Philosophie im Mittelalter*. «Akten des X. Internationalen Kongresses für Mittelalterliche Philosophie 25. bis 30. August 1997 in Erfurt». Herausgegeben von Jan A. AERTSEN und Andreas SPEER (Miscellanea Mediaevalia, 26), Berlín, Walter de Gruyter 1998, 767-773.

Marek GENSLER, *The Doctrine of Place in a Commentary on the Physics attributed to Antonius Andreae*, dins «Early Science and Medicine», IV (1999), 329-358.

Marek GENSLER, *The Concept of Vacuum in a Scotist 'Physics'-Commentary attributed to Antonius Andreae*, dins *Raum und Raumvorstellungen im Mittelalter*. Herausgegeben von Jan A. AERTSEN und Andreas SPEER (Miscellanea Mediaevalia, 25), Berlín, Walter de Gruyter 1998, 168-178.

El primer títol només m'és conegut per referència.

El *Scriptum aureum super libros Metaphysicae* d'Antoni Andreu té una primera part de comentari textual i una segona, intitolada *Quaestiones super XII libros Metaphysicae*, dedicada a la discussió de problemes derivats de l'anterior. El comentari als llibres I i VI i la qüestió introductòria de la segona part contenen la doctrina objecte d'aquestes pàgines. Per a Antoni Andreu la ciència no és pas la derivació d'unes conclusions, sinó un 'habitus' o forma intel·lectual d'enfocar els objectes i es divideix en especulativa i pràctica; en aquesta, la ciència inclou els actes mentals anteriors a la praxi. La relació a la praxi distingeix les dues formes de ciència (769-770), car és inexistent en l'especulativa: en la pràctica, en canvi, la relació no és fàctica, sinó especulativa. Aquesta doctrina explica en quin sentit la medicina és ciència pràctica. Quant a la teologia, especulativa i pràctica alhora, és superior a les altres (per exemple, a la metafísica), per la seva vinculació supramundana.

La doctrina sobre el concepte filosòfic de 'lloc' és exposada en les *Questiones Antonii super Physica*, conservades en el ms. 368 de Cambridge, Gonville & Caius College. El títol és posterior a la còpia, raó per la qual l'atribució resulta dubtosa; però la doctrina concorda amb la *De tribus principiis naturae*, que sí és d'Antoni Andreu (330-331). Les quatre primeres qüestions d'aquell llibre són dedicades al lloc. L'autor exposa la doctrina servint-se d'amplis fragments d'aquell text, el qual és deutor de s. Joan Duns Escot, també de Franciscus de Marchia, però contrari a Petrus Aureoli.

El llibre IV de les *Questiones* esmentades en el resum anterior conté la intitolada *Utrum vacuum possit esse in natura*, quarta del seu grup; ací són exposades les raons que conduirien a considerar el 'vacuum / buit' quelcom de real; en el marc de les disquisicions mentals sobre la possibilitat del buit en la realitat física, l'autor dedica espai considerable a reproduir la doctrina de Guerau Ot [Geraldus Otonis] sobre el tema. Gensler no acaba de veure clar que l'autor sigui Antoni Andreu. – J. P. E. [15.888-15.889-15.890-15.891]

Nuria GIL ROIG, *Correspondencia de Jaime II con sus hijos. Afecto, formalismo o interés*, dins «Hom. Orcástegui», 693-707.

Les primeres pàgines resumeixen les principals línies de publicacions del segle XX entorn Jaume II, amb particular atenció als treballs d'Ernest Martínez Ferrando sobre la vida familiar d'aquell rei (693-695); i recorden els diversos fons d'ACA que contenen documentació directa dels anys d'aquell regnat, entre els quals l'autora destaca el del *Reial Patrimoni* (696), tot i que ella en aquestes pàgines limita la seva atenció a les *Cartes reials diplomàtiques*. La primera constatació és que l'afecte de Jaume II pels seus fills és autèntic, però també barrejat d'implacions polítiques (697-698); d'entre els fills, el rei sentia una certa debilitat per l'infant Joan, destinat a la carrera eclesiàstica (699-700). Les darreres pàgines són dedicades a l'anàlisi de les dues lletres de les infantes Maria i Blanca, des de Sixena, ací publicades (705-707; de *Canc., Autògrafs*), una al pare i l'altra al germà Alfons ja rei, demanant, sobretot, rebre resposta personal a les lletres d'elles (700-704); les informacions sobre la salut comporten referència a metges, entre els quals no manca Arnau de Vilanova (696, nota 12 i 701). Remarquem un detall humà: Isabel, muller de Frederic el Bell d'Àustria, demana al seu pare que no faci tornar Bartomeu de la Torre, car el necessita per a entendre's en alemany (699, nota 21). – J. P. E. [15.892]

Josep E. LÓPEZ BONET, *Els pariatges del rei Sanç*, dins *Regne privatiu*, 101-132.

Vuitanta anys després de la conquesta, els problemes que afecten l'estructura oficial interna del regne ja no es solucionen a la manera vertical pròpia del feudalisme, sinó amb 'pariatges' que subratllen «el contingut econòmic, amb independència de les desigualtats de rang o de posició dins l'organització feudal de mutus deures personals entre cedents i receptors de domini» (104), teoria que l'autor aplica als casos següents: partició dels delmes amb l'església de Mallorca el 1315 (107-116, amb anàlisi dels extrems del pacte: 114-116), compensació pels béns del Temple (117-122), col·laboració amb l'illa de Mallorca en l'estol de defensa contra incursions sarraïnes (122-124) i partició de poder i rèdits amb el bisbe de Barcelona (125-127). Alhora que es precisava la partició, s'enfortia el poder reial. — J. P. E. [15.893

Vicente SALAVERTE Y ROCA, *Un nuevo documento para la historia de Cerdeña: el sentir político profundo y determinante de la política de Jaime II de Aragón*, dins «XV Congrès I/3», 189-203.

L'autor es manifesta cofoi d'haver descobert la lletra del 1314 de Corrado Lancea de Castromaynardo a Jaume II, ara a Barcelona, ACA, *Canc.*, CRD, núm. 10199 (reproducció fotogràfica: 203), de la qual també promet transcripció i traducció [que no es troben en aquestes pàgines]; un cavaller sicilià informava el rei «de situ, de expugnatione, de gente necessaria, de modo veniendi siue obsidendi, et de modo viuendi» a Sardenya, informació que és resumida en altres tants paràgrafs (192-195). Les pàgines restants discuteixen el sentit global de la política d'aquell rei. — J. P. E. [15.894

Andreas KIESEWETTER, *Die Schlacht von Montecatini (29. August 1315)*, dins «Römische Historische Mitteilungen», 40 (1998), 238-388.

Una de les fonts en què es basa aquest estudi es troba a l'ACA, a través de les compilacions de Heinrich Finke, *Acta Aragonensia*, d'Antoni Rubió i Lluch, *Diplomatari de l'Orient català*, i Vicent Salavert i Roca, *Cerdeña y la expansión mediterránea de la Corona de Aragón*. De més a més, algun dels episodis és entrelaçat amb situacions nostres, com és ara la presència d'un destacament militar català a Florència (258-259), la possibilitat que Frederic de Trinària esdevingués defensor de Pisa (punt que no arribà a realitzar-se perquè exigia que Pisa es retirés de Sardenya: 261-263; 343), o la intervenció de Berenguer Carroç en la batalla de Montecatini (321, 323). — J. P. E. [15.895

Carlos BARQUERO GOÑI, *La Orden del Hospital y la recepción de los bienes templarios en la Península Ibérica*, dins «Hispania Sacra», 51 (1999), 531-556.

L'autor defineix aquestes pàgines com a «estudio general sobre este trasvase de bienes eclesiásticos a gran escala en el conjunto peninsular» (532). Comença recordant que Climent V es reservà la destinació dels béns dels templers en els regnes peninsulars; després, a base d'estudis anteriors d'autors diversos i de referències a Madrid, AHN, *Órdenes militares. Carpetas*, som informats que, per manca d'acord entre papa i rei Sanç de Mallorca, la solució arribà per acord directe entre el rei i el mestre de l'Hospital, que pagà al rei i als templers que havien de rebre una pensió (535-536). En els altres estats de la Corona catalano-aragonesa, la solució fou la normal per a Catalunya i Aragó; a València, en canvi, cases i béns de templers i d'hospitalers serviren de base per al nou orde de Montesa (amb excepció de l'Hospital de València i rodalies); hi hagué problemes en el traspàs al rei o a Montesa de la documentació dels hospitalers valencians (359-360). Quant a Catalunya i a l'Aragó són ací documentades les successives preses de possessió dels béns templers per part de l'Hospital (537-541). La intervenció del rei en l'afer deixà la seqüela d'un control reial més estricte en els ordres militars, també pel fet que tots els oficials dels ordres havien de jurar fidelitat i retre homenatge al monarca (544). — J. P. E. [15.896

Maria Eugènia CADEDDU, *Neri Moxeriffo, console dei catalani a Castel di Castro nell'anno 1320*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 197-206.

Per Barcelona, ACA, *Canc.*, CRD, consta que en un viatge de retorn de Sicília, dos patrons catalans foren atacats, robats i un d'ells assassinat per pirates genovesos; la comunicació al rei des del 'Castell de Chàler', certificada per set mercaders catalans, fou tramesa pel cònsol dels catalans Neri Moxeriffo, segurament mercader pisà resident en el dit Castell; és ací transcrita (197-198); aquest episodi és ocasió per a recordar que no sempre Jaume II respectava el privilegi atorgat a la Ciutat de Barcelona per Jaume I de nomenar els còsols de catalans a l'estranger. — J. P. E. [15.897

Josefina MUTGÉ VIVES, *Sociedad laica y sociedad eclesiástica en Cataluña. (Siglo XIV). Aportación a su estudio*, dins «Hom. Orcástegui», 1185-1197.

L'autora preveu un conjunt de dos articles on exposar els tres punts de fricció entre els dos poders a la Catalunya del segle XIV i en particular durant el regnat d'Alfons el Benigne: l'exercici d'oficis neutres per part de clergues; les competències judicials de cada poder i la insistència de la clerecia en l'exempció de càrregues fiscals. El primer dels tres punts ha d'ésser tractat en un estudi futur; l'actual comença recordant que la tonsura integrava el tonsurat en l'estructura oficial de l'Església i el feia sùbdit de l'autoritat eclesiàstica també en l'ordre judicial. Segueix resumint casos, coneguts per ACA, *Canc.*, *reg.*, en què la tonsura era exhibida per a evadir-se de la jurisdicció penal de l'Estat; Alfons el Benigne promulgà ordenament i pragmàtica limitant el recurs al jutge eclesiàstic (1186-1188). La segona part de l'article resumeix casos diversos de protecció de la corona a clergues o als seus vassalls, com en el cas del 'sagramental / sometent' (1189-1193). L'exempció d'impostos fou font de simulacions (donacions fingides a familiars clergues) i de conflictes perquè tenia en contra les municipalitats, començant per la ciutat de Barcelona, però en defensa de la qual l'autoritat eclesiàstica no descartava l'excomunió (1194-1196). — J. P. E. [15.898

Maria Giuseppina MELONI, *La Sardegna medioevale nella Cronaca di Giovanni della Grossa (sec. XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 617-640.

La dita crònica ni parla directament de les nostres terres ni tan sols de Sardenya, encara que d'aquesta sí de forma indirecta. Prescindint d'allò que en diu en referència als segles anteriors al XIV, en començar amb aquest la infeudació als reis catalans, també s'enceta la part que recau en les nostres pàgines, amb la notícia que immediatament es formà una facció nobiliària favorable a la corona catalanoaragonesa (629), la connexió de la qual amb la corona s'establí a Sardenya i fou protagonitzada per les altes autoritats catalanes de l'illa (630); les figures centrals d'aquella història foren alguns membres de la família corsa Della Rocca, passats a Pere III el Cerimoniós després de la conquesta de l'Alguer i participants en les campanyes catalanoaragoneses per a la submissió de Sardenya (631-634); el protagonisme en el mateix sentit polític fins ben entrat el segle XV passaria a Vicentello d'Istria (635-636); després ja s'entra en la lluita entre el rei Alfons i Gènova (637-638). En general, la narració del Della Grossa coincideix amb la de les cròniques catalanes. — J. P. E. [15.899

Ramon MUNTANER, PIETRO IV (!) D'ARAGONA, *La conquista della Sardegna nelle Cronache catalane*. Saggio introduttivo e (!) cura di Giuseppe MELONI (Biblioteca Sarda, 38), Nuoro, Editrice Elisso 1999, 166 pp.

Les dues cròniques de Ramon Muntaner i de Pere III el Cerimoniós tenen una part comuna, la relativa a la conquesta catalana de Sardenya l'any 1323; ambdues parts són primer presentades (8-64) i després publicades (89-164) en aquest llibre. Resumida la biografia d'En Muntaner (8-24), trobem la caracterització de la seva *Crònica*: narració acolorida i atractiva, de vegades ingènua, escrita en plena maduresa teixint autobiografia i gestes del Casal de Barcelona: «un frutto letterario e

storico di portata non consueta» (26), més personal que la de Bernat Desclot, que és secament objectiu; més llibre de memòries que crònica, sense que se'n ressenti l'autenticitat dels fets (28); car sovint, ell era allí i descriu amb precisió, el seguit de gestes del 1304 ençà protagonitzats pels sobirans del Casal de Barcelona; els dolents del quadre són els francesos, seguits dels bizantins i dels sards (34-35) i dels grans clergues; el poble, en canvi, només compareix perquè se suposa que fa pinya amb els capdavanters (36). El sentiment nacional, de marcada coloració gibel·lina (Déu corregeix els mals passos polítics dels papes), és en ell més fort que en cap altre escriptor contemporani (37-38); en les seves narracions bé i mal es troben automàticament i respectivament col·locats en el bàndol propi i en el contrari (39). La documentació d'arxiu és bàsicament favorable a la historicitat de Muntaner, que per a l'aventura a l'Imperi d'Orient és l'única font narrativa occidental (40). El 'bell catalanesc' de Muntaner era paral·lel de la seva bel·ligerància nacional, adreçat a auditoris selectes (42; recordem que el 'sermó' de Muntaner a Alfons el Benigne és en provençal); narració viva i moguda, «di una modernità a volte sconcertante», impregnada d'esperit i de cultura cavalleresca (43). Hi ha informació de manuscrits, edicions i estudis, que demostren la seva actualitat (47); alguns episodis foren revisats per Pere III el Cerimoniós, Jerónimo Zurita o Giovanni Francesco Zara. La part dedicada a la conquesta de Sardenya és homogènia (48), inclou referències a moments diversos, però mai no diu que, 'ell hi era' (52-53 i 57): «con ogni probabilità non mise mai piede in Sardegna» (58), entre d'altres raons perquè en el moment de la conquesta ja tenia cinquanta-vuit anys. De la *Crònica* del Cerimoniós interessa a l'autor el tema de l'autoria: Pere Miquel Carbonell afirmà d'haver vist l'autògraf, però la crítica actual hi veu la feina d'escriptors diversos, entre els quals destacaria la de Bernat Descoll i d'Arnau Torrelles, sempre a les ordres del rei (59-60); Descoll, que sí estigué a Sardenya (dues vegades: 1333-1335; 1355-1372), hauria realitzada la feina d'aplegar la documentació de base, Torrelles hauria fet la primera redacció, acabada el setembre del 1382 i revisada el mateix any en col·laboració amb Ramon de Vilanova (63-64). Segueix la presentació de manuscrits, edicions i les bibliografies respectives: 65-74 (Muntaner) i 75-84 (Pere III el Cerimoniós). Els fragments de Muntaner són traduïts per Maddalena Corrias (89-148), els del Cerimoniós per Giuseppe Meloni (149-164). – J. P. E. [15.900]

Maria Bonaria URBAN, *Da Bonaria a Castel di Cagliari: programma politico e scelte urbanistiche nel primo periodo del Regno di Sardegna catalano-aragonesa*, dins «Medioevo. Saggi e Rassegne», 22 (1997 [1999]), 93-148.

A base de la documentació aplegada en l'ACA, *Canc.*, *reg.* i *CRD*, *Reial Patrimoni*; a Càller, Archivio di Stato, *Antico Archivio regio*; i Archivio comunale, ultra les dues cròniques resumides en la notícia precedent, l'autora fa alhora un estudi històric de les primeres decisions urbanístiques preses per Jaume II i pel primogènit, futur Alfons II de Catalunya, decisions que han presidit el creixement de Càller fins als nostres dies; i un de la política urbanística dels dos reis esmentats (95), i dels seus col·laboradors, entre els quals destaca Bernat de Boixadors. La primera recerca d'un punt que afermés la presència catalana dominant i colonitzadora de l'illa féu néixer pràcticament del no-res la fortalesa de Bonaire (96-107). Però el 1325 els pisans i alguns sards re-prengueren la guerra perduda pels primers (108), que hagueren de deixar el Castell de Càller, de seguida ocupat per catalans que hi plantaren la bandera reial i la de Santa Eulàlia (109). Malgrat els problemes que calgué resoldre en relació als qui ja s'havien construït casa a Bonaire, la política reial fou decidida a favor de la repoblació del Castell per catalans i a favor d'una planificació urbanística, amb carrers amples i rectes, entre Bonaire i Castell de Càller; el repartiment s'assentà en un *Llibre de la cerca* (137-141). Hi ha quadres sinòptics de concessions de terra a Bonaire, de cases al Castell de Càller i de terres a la Lapola, documentades a l'ACA (143-148). Hi ha bibliografia tant de l'etapa pisana com de la conquesta (93-95). – J. P. E. [15.901]

Josefa MUTGÉ VIVES, *Relacions entre Alfons el Benigne de Catalunya-Aragó i Alfons IV de Portugal*, dins «XV Congrès, II», 477-492.

A base d'ACA, *Canc., reg.*, l'autora aplega i sintetitza notícies sobre relacions familiars entre les dues cases per casaments reals o programats d'infantes de la Casa de Barcelona amb rei o prínceps de Portugal, començant pel de Santa Isabel amb el rei Dionís (480-483); sobre relacions polítiques, que portarien a revalidar els acords d'Agreda del 1304 (483-484); sobre relacions econòmiques, ací il·lustrades amb casos documentats de pirateria d'ambdues bandes, i de les consecutives marques de refeta (485-488); i sobre afers diversos, com el permís de trànsit de cavalls portuguesos en ambaixades a Europa, el de no portar rodella a un jueu portuguès, i el desig saragossà de posseir alguna relíquia de sant Vicent màrtir (489-492). – J. P. E. [15.902

William J. COURTENAY, *Parisian Scholars in the Early Fourteenth Century: A social portrait* (Cambridge Studies in Medieval Life and Thought. Fourth Series, 41), Cambridge, University Press 1999, XX i 284 pp.

Estudi basat en un *Computus* contributiu de la ‚Natio Anglicana‘ dels anys 1329-1330, conservat a París, Bibliothèque de la Sorbonne, Reg. 2.1, ff. 58r-65v, informa de pocs universitaris d'alguna manera nostres: Alfred Gonter, estudiant de teologia, era assistent de mestre Alà el 1303 (85); «Bernardus de Catellonia, cum socio .i. vivia ‚in magno vico supra sanctum Benedictum» (220); també trobem Joan de Luna, relacionat amb les seus de Tarragona i Lleida (177); Guillelmus Moragas vivia «in claustro sancti Benedicti» (218); i de Nicolau de Santjust, d'Elna, a fi de diferenciar-lo d'un homònim, del qual són aplegades les notícies conservades en documentació pontifícia (193). – J. P. E. [15.903

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *La punición del delito. Un ejemplo de resistencia ciudadana a la acción injerente de un tribunal real*, dins «Hom. Orcástegui», 197-207.

L'exemple de les complicacions de la justícia medieval per la poca definició de prerrogatives, és tret del procés conservat a Barcelona, ACA, *Canc., Processos*, 1327 A.; resumits els fets que entorn l'empresonament de dos sarraïns acusats d'homicidi, enfrontaren el representant del governador reial dellà Xixona i l'alcaid baronial d'alguns llocs de la Marina valenciana, aquest recolzat per un avalot de cristians i sarraïns (200-204), l'autor es pregunta quina manca d'encaix en la legislació feia possibles tals situacions i, atès que el baró havia rebut ‚ad placitum regis‘ la potestat de mer imperi, creu que tal concessió no hauria estat comunicada a les autoritats de la governació dellà Xixona (205-206). – J. P. E. [15.904

Jaume MENSA I VALLS, *Noticia del tratado inédito De mundi aetatibus et tentationibus et de antichristo de Ponç Carbonell*, dins *Averroes y los averroísmos. Actas del III Congreso Nacional de Filosofía Medieval*, Saragossa 1999, 467-474.

Aquestes pàgines contenen en primer lloc un resum biogràfic de fra Ponç Carbonell (467-469), una presentació de les seves obres, entre les quals destaca la *Postilla in sacram Scripturam* (469-470), i un resum del *De mundi aetatibus...*, escrit dins les coordenades tradicionals de la teologia augustiniana de la història i dels tractats sobre l'anticrist, cosa que col·loca les pàgines de Carbonell en la línia contrària a Arnau de Vilanova i als seus seguidors (470-473). – J. P. E. [15.905

Josep HERNANDO [I DELGADO], *El libro de gramàtica a la Barcelona del segle XIV segons els documents dels protocols notarials*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 359-378.

Publicats o sintetitzats els documents originals en aquestes pàgines [ATCA, XII (1993), 141-271; i XVI (1997), 131-298; cf. 509-511], l'autor en dedueix ara les dades en allò que toca la gramàtica, amb un primer resultat, que no hi havia únicament les grans obres de Priscia o de

Donat, o el *Doctrinal* d'Alexander de Villadei, ans seguien a l'abast de la mà Ciceró, Quintilià per una banda, i els acompanyants de l'Alexandre (Gauthier de Châtillon, Matthieu de Vendôme, Evérad de Béthune), per l'altra, mostra només d'un bon assortiment (360-361); després acompanya el lector a resseguir els cursos d'aprenentatge del llatí amb els successius textos emprats pels estudiants (362-366). La darrera part ofereix regest de trenta-cinc documents, datats entre el 1332 i el 1400, amb la corresponent indicació arxivística (367-378). – J. P. E. [15.906]

Marc TORRAS I SERRA, *Un conte del segle XIV*, dins *Aspectes de la llengua catalana al Bages* (Miscel·lània d'Estudis Bagencs, 10), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1997, 187-193.

El conte que comença *Verge, qui en vós se fia...*, ací transcrit i críticament anotat (192-193), ha estat descobert per l'autor en la coberta d'un manual notarial, en concret un dels *Libri indeorum*, dels anys 1337-1340, ara a Manresa, AH de la Ciutat; l'editor ha intentat d'escriure algun dels paràgrafs amb prosa rimada. – J. P. E. [15.907]

Daniel RUBIO I MANUEL, *L'estructura diplomàtica dels censals morts i violaris*, dins *Actes Territori*, 843-863.

Aquestes pàgines contenen: un repàs de les malvestats que s'abateren damunt Catalunya del Mal Any Primer a l'acabament del segle XIV, que obligaren a exercir pressió fiscal fins a l'endeutament en forma de censals morts i violaris (843-848); un resum de les posicions d'autors entorn el concepte juridicoeconòmic d'aquelles dues figures de préstec, de Manuel Duran i Bas ençà (849-852); un altre resum de la doctrina en la legislació canònica i dels moralistes medievals, amb referència a la discussió sobre la licitud de censals morts i violaris entre Bernat de Puigcercós i Ramon Çaera, coneguda per les edicions de Josep Hernando i Delgado (853-857 [cf. ATCA, VII-VIII (1988-1989), 241-253]); les darreres pàgines presenten l'articulat de les clàusules d'un contracte de censals o violaris, reduïble a un de compravenda, on la clàusula principal d'un censal mort seria la que estableix la quantitat anyal venuda, bo i precisant que no es ven res més (ferma de dret, terç, foriscapi, etc.); la d'un censal senzill, en canvi, inclouria els drets esmentats; el contracte de violari fa constar que és censal mort, extingible en el moment de la mort dels dos beneficiaris (859-863) [els «Textos Catalans Antics»: 856, 51, diria que no existeixen; existeix, en canvi, l'«Arxiu de Textos Catalans Antics»]; els dos terminis anyals de percepció dels censals, no són «per Sant Joan Evangelista i per Nadal» (27 i 25 de desembre, respectivament), tal com diu la pàgina 860, ans Sant Joan Baptista i Nadal, 24 de juny i 25 de desembre, és a dir, cada mig any]. – J. P. E. [15.908]

Jaume SERRA BARCELÓ, «*Lo rei qui fo*». *El context ideològic del destronament de Jaume III*, dins *Regne privatiu*, 265-290.

Sobre la base de les *Cròniques catalanes* i de documentació contemporània en general ja publicada, l'autor repassa els fets que, sumats, desembocaren en la posició dels mallorquins i dels seus representants en el moment de la presència militar de Pere III el Cerimoniós a Mallorca el 1343: l'aliniament amb França en la Croada contra Catalunya, els avalots populars en morir Sanç de Mallorca sense successió el 1325, el malestar popular per la política reial aristocràtica, tot plegat convertit en conspiració triomfant (267-276), que tocà la mateixa vinculació amb la corona catalanoaragonesa: «d'ací avant negue de tenir per vós lo feu», hauria proclamat Jaume III a Montpeller, en veure's desassistit: el Cerimoniós només n'havia de treure les conseqüències i presentà davant els mallorquins totes les raons jurídiques possibles, ultra la petició dels illencs. L'autor encamina el problema al de la naturalesa de la sobirania i a com era percebut, discutit i objecte de controvèrsia àdhuc dins les famílies (279-283). – J. P. E. [15.909]

Lluís CIFUENTES I COMAMALA, *Una confidència feta al notari Bartomeu de Miramat per fra Francesc, bisbe de Bisarcio: 'fembres', febres i 'desnaturament' a la Sardenya de mitjan segle XIV*, dins «Estudis i Documents dels Arxius de Protocols», XVII (1999), 7-24.

La lletra del framenor Francesc [Batlle?] (10), del desembre 1350 (11), ací transcrita (22-24), és ara a Barcelona, ACB, *Procurers. Extravagants. Capsa 1*. Les seves informacions sobre malalties són col·locades per l'autor en el context dels coneixements mèdics d'aquell mitjan segle XIV, tant en allò que toca les febres com les malalties venèries (11-20). – J. P. E. [15.910]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Corts, Parlaments y fiscalidad en Cataluña: las profertes para las guerras mediterráneas (1350-1356), dins «XV Congrès, I/4», 251-272.

[Aquestes pàgines són anteriors al llibre, allí promès, però ja conegut dels lectors d'aquest anuari, per la recensió publicada en el volum XIX (2000), 676-679, que informa de treballs anteriors de l'autor sobre el tema, i són complementàries de les resumides en el volum XIII (1994), 475, núm. 8924]. En les presents l'autor concentra la seva atenció en les concessions d'aquells anys, perquè la fiscalitat passà de l'estadi del donatiu esporàdic a construir tota una maquinària fiscal imparable, i per la relació amb les corts, vinculada al poder reial; a la fi, l'autor reconstrueix «la secuencia de los subsidios votados en asamblea» (254 i 271-276, amb indicació de les fonts inèdites per a cada una de les profertes. – J. P. E. [15.911]

Maria-Mercè COSTA PARETAS, *L'infant que hauria pogut ser rei*, dins «XV Congrès, I/3», 335-343.

La documentació d'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional, Canc., reg.*, i *Canc. CRD*, permet de reconstruir un episodi de la vida de Pere III i de la seva muller Elionor de Sicília, el del naixement de llur segon fill, potser nascut mort, durant el setge a l'Alguer la tardor del 1355; l'episodi és documentat en l'intent de fer anar a Sardenya una llevadora gironina habitant a València, intent obstaculitzat pel naufragi de la nau que venia a cercar-la; i pel fet d'haver estat sepultat en la capella reial de Santa Maria de l'Alguer, a la qual fa referència una lletra d'ACA del 1372, ací transcrita (343). – J. P. E. [15.912]

Andrés DÍAZ BORRÀS, *El vicealmirante Berenguer de Ripoll y la organización de su escuadra corsaria antígenovesa a mediados del siglo XIV*, dins «XV Congrès, I/3», 79-92.

Relacionat amb el retorn de Pere III el Cerimoniós de Sardenya el 1355, Berenguer de Ripoll tenia preparat a València un petit estol, els comptes del qual consten a l'ACA, *Mestre racional 2286: Reebudes fetes per En Jacme de Palau en la armada... de la qual és estat cap En Berenguer de Ripoll...*, completades amb notícies de *Canc., reg.*: un quadre sinòptic recull l'aportació en diners i homes d'algunes viles reials, moreries i jueries valencianes (83); un altre, la distribució d'oficis dels mariners d'aquell estol, entre els quals no mancaren sis joglars i un metge (87); la funció dels dits oficis és definida en les *Ordinacions...* del mateix Cerimoniós (84-86); són particularment ben documentats els detalls de la 'taula d'acordament' (88-91). Aquella empresa és notable pel fet que per primera vegada les quantitats aportades per la ciutat de València procedien de l'establiment de censals (81). – J. P. E. [15.913]

Francesca ESPAÑOL I BERTRAN, *El pintor Pere Serra i Pedralbes: noves obres*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 235-249.

A darreries del segle XIX anaren a mans privades unes pintures damunt taula, de les quals hi ha alguns dibuixos contemporanis d'interessats en la indumentària. L'autora els publica (242-247), atribueix la iniciativa d'aquelles pintures a Constança de Cruilles i l'obra a Pere Serra

datable entorn el 1361 (la relativa documentació ja fou publicada: 248-249, nota 24); són transcrits els fragments de les *Ordinacions* i del *Necrologi* del monestir de Pedralbes que es refereixen a la dita Constança i a la fundació d'un benefici eclesiàstic en la capella dels sants Pere i Miquel (240). – J. P. E. [15.914]

Coral CUADRADA, *Les dones en el treball urbà (segles XIV-XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 219-234.

L'autora ha aplegat dades de trenta-nou registres de documentació de l'Archivio Datini de Prato, i en particular dels *Memoriali*, datades entre el 1343 i el 1417, i relatives a dones de ciutats mediterrànies, entre les quals figuren Barcelona, Mallorca i València; el tractament en aquestes tres ciutats és inicialment de ,madona', derivant València a ,dona'; les esclaves, en canvi, són ,la'; les vídues implicades en el món laboral serien el 5% a Mallorca, el 2% a Barcelona, el 10% a València (223). L'autora distribueix les anotacions comptables relatives a dones en deutores (que en acabar l'exercici comptaven com a pèrdues) i cobradores, a les quals la casa devia serveis o productes, però no sembla haver-n'hi de les nostres ciutats; sí que hi ha botigueres, sobretot a Mallorca, que compren manufacturats a la casa Datini i li venen primeres matèries (230-231). – J. P. E. [15.915]

Flocel SABATÉ, *El poder reial entre el poder municipal i el poder baronial a la Catalunya del segle XIV*, dins «XV Congrès, I, 1», I/2, 327-342.

Els intents de Jaume II i de Pere III el Cerimoniós de dibuixar una distribució jurisdiccional unitària de Catalunya en vegueries reials i de dotar-les de capacitat executiva en l'aplicació de regalies establertes en les *Constitucions de Pau i Treva* i en els *Usatges de Barcelona*, no es pogueren dur a la pràctica, però posaren el precedent d'un projecte, i el poder reial aprofitaria totes les avinenteses per al seu implantament, per exemple, mitjançant els fogatges (329-331). L'escorcoll sistemàtic d'una seixantena d'arxius de tot Catalunya (329, nota 1) permet a l'autor de constatar que el pes municipal damunt tota una àrea també condicionava el poder del veguer, sovint doblant-lo o almenys controlant-lo (332-334). La jurisdicció baronial, en canvi, era gelosa de les seves atribucions i les contraposava a les reials, intentant reduir-les fins i tot amb la violència (335-336). En canvi, les pretensions reials aprofitaren la col·laboració «dels nuclis urbans que se n'erigiren garants i intèrprets» (338), contraposant-se a les alienacions del Patrimoni Reial i propugnant la unitat de jurisdicció, de la qual, d'altra banda, el municipi tendia a apropiarse (337-340). J.. – J. P. E. [15.916]

Hug PALOU I MIQUEL, *La regulació de la navegació comercial per mar en temps de guerra. L'Ordinació de Pere III de 1356*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 775-801.

La intenció de l'autor és la d'estudiar i publicar l'*Ordinatio facta per dominum Regem super forma navigandi pro tuitione subditorum suorum ac indemnitare Reipublice* del 1356, transcrita d'ACA, *Canc., reg.* (797-801), única que seguia inèdita de les quatre que entre els anys 1351-1356 foren establertes per raó de la guerra amb Gènova. Recorda abast i limitacions de la regalia de dictar tals ordinacions d'abast general tal com ja era establerta en diversos *Usatges*, que, però, havia de tenir en compte els privilegis atorgats a ciutats marítimes, com Barcelona (778-782); resumeix les que foren donades durant el regnat del Cerimoniós, com totes destinades a protegir vida i béns dels súbdits en temps de guerra i a evitar que pel camí del comerç les ,coses vedades' arribessin i afavorissin l'enemic (783-790), i més en particular la del 1356, que en alguns punts seria modificada a favor de la llibertat de comerç o delegant qualche funció controladora en els consellers de Barcelona (791-796). – J. P. E. [15.917]

Víctor FERRO POMÀ, *La Deputació del General de Catalunya*, dins *Actes Territori*, 441-461.

D'entre els múltiples aspectes possibles de la Diputació del General, futura Generalitat, l'autor decideix en aquestes pàgines de concentrar-se en la seva relació amb l'ordre pactista (442); l'autor recorda que l'essencial del sistema pactista era el de reconèixer la figura, funcions i poder del rei d'una banda, i l'existència de ciutadans lliures, de l'altra (443): s'hi aplica, doncs, el principi que «quod omnes tangit ab omnibus probari debet»; els ,tots' formen una ,república' estructurada en braços, que amb el príncep forma una altra república, Catalunya; s'expressa en els braços convocats i presidits pel rei en Cort General, sobirania suprema, manifestada i actuant per la Diputació del General o Generalitat (representació permanent dels braços) les temporades que la Cort General no era reunida; essent representació de tota la cort (rei i braços): diputats i oïdors de comptes també eren oficials reials. La representació de la Cort General estava en possessió de manifestacions diverses de sobirania, sobretot en el camp fiscal, que era de la seva exclusiva competència i en el qual exercia, en tant que institució, el ,ius edicendi et iudicandi', tot i que els seus membres seguien tenint la condició de súbdits (448-451); establerta la impremta, rebé després de cada cort l'encàrrec de publicar les lleis paccionades (451); tenia, sobretot, dos serveis públics: el de defensar la legalitat paccionada, en el compliment de la qual arribà a situacions-límit de conflicte amb l'altra administració i tribunals reials (452-457); i el de recaptar, en un primer moment en les ciutats i viles reials i després en tot Catalunya, i d'administrar la fiscalitat que era la seva raó bàsica d'ésser, no, però, de disposar-ne ,ad libitum', ans només segons les normes de la Cort General, la primera de les quals és que fora de les dites normes no podia anar cap diner a ningú de la Casa Reial ni a d'altres, sí, però, amb degudes fermances, fer préstec de naus; en l'exacció de deutes tenia potestat sobirana; el darrer encàrrec fou el de preparar les ordinacions per a un port franc i un estol per al comerç amb Amèrica; era el 1702 (457-461). – J. P. E. [15.918

Pere ORTÍ GOST, *Una primera aproximació als fogatges catalans de la dècada de 1360*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 747-773.

La intenció de l'autor en aquest article és la de «centrar la problemàtica entorn als fogatges de la dècada de 1360, a partir de les notícies conegudes i d'una primera aproximació a les fonts existents» (748), que ultra els tres arxius barcelonins d'ACA, AHCB i AHPB, són els comarcals de Manresa, Reus i Valls, i els municipals de Girona i de Sant Feliu de Guíxols (747, nota 1). Un primer apartat explica què eren els fogatges, «mecanisme utilitzat per distribuir els donatius sobre la base del nombre de focs de les comunitats urbanes i rurals» (749), que de cap manera no eren un recompte demogràfic de focs, ans el fiscal, del qual eren exclosos els pobres de solemnitat i alguns d'altres a fi de suavitzar la pressió impositiva; cada població havia de pagar d'acord amb el braç, al qual pertanyia, i al nombre de focs fiscals globalment taxats amb una quantitat mitjana per foc, que havia de variar segons la riquesa personal (749-754). El segon apartat explica que el recompte de focs es feia seguint les pautes locals de distribucions d'impostos, mecanisme particularment conegut en la seva aplicació a Girona i a Sant Feliu de Guíxols (754-761). L'apartat terç exposa com es compartien els donatius, primer entre els braços (el reial d'una banda i els militar i eclesiàstic de l'altra, a parts iguals), en un segon moment Mallorca fou inclosa en el braç reial i Menorca i Eivissa en els altres dos (761-763). El darrer apartat presenta els donatius percebuts via fogatge entre el 1360 i 1370; durant el decenni, el 1365 calgué revisar el fogatge del braç reial, a base del qual eren distribuïdes les imposicions (763-769). Hi ha tres quadres sinòptics dels fogatges dels anys 1360/1364, i del 1365 (370-373). – J. P. E. [15.919

Luis TUDELA VILLALONGA, *La alimentación como reflejo social del poder del infante Juan*, dins «XV Congrès, I/5», 319-329.

L'autor analitza els registres d'ACA, *Reial Patrimoni. E. Diversos de Tresoreria*, 30 i 34, corresponents als anys 1365 i 1380, en què les despeses de taula de casa de l'infant saltaren d'uns setanta sous diaris a uns quatre cents (322); un dels detalls notables és el fet que ni ell ni la muller

Violant observaven els dies d'abstinència, contra la pràctica general, també dels reis (322-323). La qualitat de llurs aliments (volateria i vins) destacava la posició del(s) príncep(s) per damunt la dels cortesans (324-327; quadre: 326). Hi ha bibliografia (329). – J. P. E. [15.920]

M. Teresa TATJER PRAT, *La potestad judicial del rey. El Consejo del rey en su función de administrar justicia (s. XIII y XIV)*, dins «XV Congrès, I, 1», 377-386.

Presentació esquemàtica tant de la potestat judicial del rei com de la del Consell Reial, basada en estudis anteriors i en alguna font inèdita, com les *Ordinacions pro iustitia administranda*, de París, BN, esp. [que no és ,especial', sinó ,español!'], 62 (380, nota 5), completada amb la transcripció d'una sentència del 1372, amb la qual el consell reial corregia la donada per un jutge delegat del rei; es conserva a Barcelona, ACA, *Canc. reg.* 1450 (387-388). – J. P. E. [15.921]

Joan Anton RABELLA, *Les altres Regles d'esquivar vocables: les correccions en la documentació processal*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (Tardor 1999), 55-63.

L'autor retorna al procés del 1374 publicat per ell [cf. ATCA, XIX (2000), 872-873, núm. 14.890], en el qual troba casos en què l'escrivà ha inutilitzada una paraula i l'ha substituïda per altra, amb la qual cosa ens ha informat de la llengua real i de la considerada (més) correcta; n'analitza i comenta quatre (58-60), tres dels quals trets del seu llibre. Hi ha bibliografia (61-63). – J. P. E. [15.922]

Jordi MORELLÓ I BAGET, «*De Contributionibus fiscalibus*»: els conflictes entre el municipi de Valls i la comunitat de preveres durant el segle XIV, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 689-729.

L'AHC de Valls, *Cort del Batlle. Fons judicial*, té tres volums (sig. top. 1. 2. 48, 1. 2. 49, i 1. 2. 52) relacionats amb el procés judicial que enfrontà universitat de Valls i comunitat de preveres els anys 1391-1395 entorn a l'exempció de contribucions, teòricament acceptada en les bases mateixes de la teocràcia medieval, de fet difícilment acceptable en situacions d'endeutament col·lectiu com les de la segona meitat del segle XIV a Catalunya; calia trobar una solució pel camí de les col·laboracions lliures per a necessitats de bé comú. A Valls, un primer pacte del 1342, no evità noves tensions entorn el 1369 i desembocà en el replanteig del problema reflectit en els tres volums esmentats, on una primera sentència arbitral del 1392 no evità haver d'arribar a la definitiva del 1395. L'autor exposa els motius de la confrontació, centrada en les contribucions directes (698-700); la discussió entorn els béns subjectes a imposició i la forma de percebre-la (701-704); i precisions sobre el procediment (705-708). Les dades dels tres volums esmentats són completades amb notícies de la sèrie *Pergamins*, i per Tarragona, AHArxidiocesà [l'AH de l'Arxiprestat de Tarragona: 690, nota 2, no existeix], *Fons de Valls*. Són transcrits en apèndix el pacte del 1342 (713-716), la sentència del 1392 (716-721), els setze punts a discutir formulats el 1394 (721-725) i la sentència del 1395 (725-729). – J. P. E. [15.923]

Josep SERRANO DAURA, *Incorporació definitiva a Catalunya dels territoris d'Ascó i de Miravet (1347) i d'Horta (1359)*, dins *Actes Teritori*, 67-95.

La fixació de la frontera entre Aragó i Catalunya s'allargà anys en el pas dels segles XIII i XIV. L'autor resumeix ací «els precedents històrics del conflicte, el seu desenvolupament amb la intervenció de la Corona i de les institucions catalanes i aragoneses» (67). Si, d'acord amb l'estructura política, aquells territoris, conquerits per un rei d'Aragó, oficialment formaren part d'aquell regne fins que passaren al Temple, la realitat de la població era catalana i regida

pels *Costums de Lleida* i pels *Usatges de Barcelona*; el Temple enfortí els llaços amb Lleida per la relació amb les seves cases de Gardeny i Corbins (73-82); l'administració reial, en canvi, fluctuà, com també, de vegades, els pobles, segons que els convenia a l'hora de tributar (84-89); l'opció d'aquests per les Unions de València i d'Aragó contra Pere III el Cerimoniós, permeté a les autoritats de l'Orde de L'Hospital, partidàries del rei, de decantar-se per la legislació catalana; la decisió definitiva fou presa en la Cort de Barcelona del 1347, que col·locava la frontera en el riu d'Algars i aquelles poblacions dins Catalunya (91). L'autor resumeix l'afer en disset punts (93-95). – J. P. E. [15.924

Ana M. BARRERO GARCÍA, *Examen diplomático de la documentación catalano-aragonesa de los siglos XII al XIV*, dins *Actes Territori*, 97-116.

L'autor de l'estudi resumit en la Notícia Bibliogràfica anterior ha aplegat un conjunt de quaranta-set documents, la gran majoria reials, d'ACA, *Canc.*, *reg.*, completats amb quatre o cinc de Madrid, AHN, *Órdenes militares*, sobre aquell afer, corresponents als anys 1276-1387 (98). Partint-ne, l'autora exposa les característiques formals de la documentació de la cancelleria reial d'Aragó, pròxima a Navarra, i de l'escribania comtal i cancelleria reial de Barcelona, acostada a les de França i de la Cúria Papal, i en la qual predominà l'herència catalana, enfortida amb les successives reformes estructurals, com el nomenament de canceller i vicecanceller, el guardasegells o protonotari, i la diferenciació d'escrivans (102-105); sengles apartats són dedicats a exposar la configuració estructural dels documents (amb la generalització del paper, apareixen les lletres missives i les de manament), en els quals les particularitats en la intitulació i en l'escatocol són paral·leles del contingut, en què es diferencien motivació, resolució i sanció (106-110), i al procediment de llur elaboració, des del moment de la decisió fins a l'acte final de segellar (111-114), sense oblidar les característiques de la documentació d'altres instàncies de poder (114-115). – J. P. E. [15.925

Teresa TATJER PRAT, *La jurisdicción en Cataluña*, dins *Actes Territori*, 293-313.

L'article té dues parts. La primera, de naturalesa més doctrinal entorn la jurisdicció, es concreta a Catalunya en l'exercida per l'audiència reial, entorn a la qual i al seu funcionament aplega notícies proporcionades pels registres de cancelleria d'ACA, sobretot pels del temps de Pere III el Cerimoniós. La segona part consisteix en el resum en forma de regest i en la transcripció textual de catorze documents, de la mateixa procedència, datats entre el 1323 i el 1372. Hi trobem el text sencer d'algunes sentències, entre les quals destaca l'absolutòria (per manca de proves), de Guillem des Castellar, catllà de Cambrils, dins la qual és transcrita la denúncia, escrita en català, contra el dit Guillem amb informació detallada dels seus abusos (309-314). – J. P. E. [15.926

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *El ducado / principado de Gerona y la monarquía aragonesa bajomedieval*, dins «Hom. Orcástegui», 1507-1518.

Tot just començava el 1351, Pere el Cerimoniós creava el ducat de Girona, al qual assignava contrades i drets reials de Girona i d'altres terres gironines, i Manresa, Vic i Berga. L'autor, basat en publicacions anteriors i en documentació d'ACA [sense tenir en compte que hom en pot trobar en d'altres fonts, tal com demostra el *Llibre verd de Manresa*, al qual aquestes pàgines han dedicada una recensió en el volum XIX (1999), 679-681, dins la qual és fet esment a les moltes peces relatives al ducat de Girona], desgrana consideracions historicopolítiques entorn la decisió del rei Pere (1508-1513), de la de Ferran I d'Antequera convertint el ducat en principat purament nominal per al primogènit Alfons i modificant els documents fundacionals a favor d'una major intervenció del rei (1514-1516), i entorn la de Joan II de no permetre que el

títol arribés a Carles de Viana ni, anys després, acabés d'arribar al futur Ferran el Catòlic (1516-1518). – J. P. E. [15.927]

Suzanne F. CAWSEY, *King Pedro IV of Aragón, royal propaganda and the tradition of royal speechwriting*, dins «Journal of Medieval History», 25 (1999), 357-372.

El volum de *Canc., reg.* 1529 conserva uns fulls, sembla del 1369, que Pere Miquel Carbonell certificà ésser autògrafs del Cerimoniós i que aquest volia fer copiar en el *Llibre de les proposicions a corts*; l'autora, recordades les correccions introduïdes en aquell text i l'atenció amb què el rei seguia i dirigia l'elaboració de la pròpia *Crònica*, es pregunta si també escrivia les seves proposicions. La documentació d'ACA confirma l'interès del rei a documentar-se a l'hora d'elaborar les dites proposicions; atesa la importància de la del 1369 sobre la culpabilitat del Jutge d'Arborea, seria indubtable que el Cerimoniós l'escriví ell mateix, de manera que, de més a més, el seu misatge li assegurés l'ajut dels seus estats en el càstig de l'Arborea. Hi ha reproducció dels fulls en les pàgines 367-372. [Hom pot veure dins ATCA, XIV (1995), 568, núm. 10343, el resum d'un estudi sobre la mateixa proposició des d'un punt de vista sard; cf. entre les Recensions d'aquest volum, 737-738, la dedicada a l'estudi paral·lel de Francisco M. Gimeno]. – J. P. E. [15.928]

Emma LIAÑO MARTÍNEZ, *Jordi de Déu, un artista siciliano al servicio de Pedro el Ceremonioso*, dins «Hom. Orcástegui», 873-885.

Documentació reial del 1377 informa de la presència a Catalunya de l'esclau grec ajudant de Jaume Cascalls i successor seu en l'obra de les tombes reials de Poblet (977), que l'autora intenta d'individuï per criteris artístics, prosseguint estudis anteriors [cf. ATCA, XIX (2000), 873, núm. 14.893]. Les informacions sobre les sepultures reials són completades amb set fragments del monjo pobletà Miquel Longares, *Les funeràlies dels reis de Aragó a Poblet*, relatives al cerimonial d'enterraments reials. Les darreres pàgines ofereixen vuit reproduccions fotogràfiques d'altres tants fragments de tombes reials pobletanes. – J. P. E. [15.929]

Francisco M. GIMENO BLAY, *Remarques diplomatiques al voltant del document de creació de la biblioteca reial de Poblet (Poblet, 20 d'agost de 1380)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 335-349.

L'autor remarca la deficient transmissió textual, car no consta haver-se conservat a Poblet (ara a Madrid, AHN) o a l'Arxiu Reial de Barcelona ni l'original ni altra còpia que una transcripció realitzada per fra Marià Ribera en el pas del segle XVII al XVIII i conservada a l'ACA, *Manuscrits. Miscel·lània* 58 (336-337); i certes incorreccions formulàries, com és ara la substitució de la descripció dels llibres per un ,etc.', o la qualificació de ,pendentí' del segell per a un document en paper (338-345), per les quals raons conclou que «resulta ben estrany que aquest document haja estat produït a la Cancelleria del Cerimoniós» (345) i, doncs, cal preguntar-se qui i dins quin marc històric l'escriví. La transcripció del text ocupa les pàgines 346-348. Remarquem, però, el resum de les lletres reials relatives a la «libreria del rey en Pere III» a Poblet (343-344). – J. P. E. [15.930]

César DOMÍNGUEZ, *Repertorio de materiales hispanomedievales para el estudio de las cruzadas: 1. El manuscrito 152 de la Biblioteca de Catalunya*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 11 (1997), 503-521.

Aquestes pàgines ofereixen la descripció material del dit volum (507-509), completada amb l'esquema dels seus quaderns (519-521); són transcrites les rúbriques del *Cronicó dels fets*

d'Ultramar (510-513); algunes de les narracions presenten coincidències amb d'altres del *Llibre de les nobleses dels reis* (515-517). – J. P. E. [15.931]

Gabriel BIBILONI TROBAT, *Llibre d'inquisicions de la Cúria reial de la parròquia de Castellitx* (1379-1388) (Col·lecció Pere Capellà, 5), Algaida i Palma de Mallorca, Ajuntament i Consell Insular 1997, 292 pp.

Després de les presentacions (7-15), l'autor comença el seu estudi amb una descripció del manuscrit, ara a Algaida, AM, on trobem reproducció de les dotze filigranes representades (19-21), detall que s'adiu a un volum constituït per successiva agregació de fulls, [del qual, però, no és estudiada l'estructura dels quaderns]. Definit com a *Llibre de cort reial* (22-24), és descrita l'estructura predominant en els seixanta-sis processos documentats, amb transcripció de frases significatives (25-34). El capítol següent descriu la vida col·lectiva deduïble de les declaracions, tant l'estructura oficial de la vila com la dels nuclis de població i els trets més vistosos de la vida social o de la parla viva, penjaments inclosos (75-90), de l'economia (94-101), dins la qual entren els esclaus (104-113). En els resums dels processos, el lector assisteix als esdeveniments de tota mena que durant deu anys remogueren la vida d'aquella població (117-233). Hi ha taula d'antropònims (235-248) i de topònims (249-251) i a tall d'apèndix transcripció completa de cinc dels dits processos, en els quals hom pot copsar la riquesa de vocabulari (253-276). Les darreres pàgines són de bibliografia (277-284). – J. P. E. [15.932]

Anna MOLINA I CASTELLÀ, «*Un dels suptils maestres de la sua art qui sien en nostra senyoria*»: *Consolí Blanch d'Estrasburg, un argenter alemany a la Corona d'Aragó* (1372-1401), dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 655-687.

Documentació ja publicada i ací resumida, o d'altra d'inèdita a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, o *Reial Patrimoni*, o a Pamplona, Archivo General. *Sección de Comptos*, permet a l'autora d'aplegar notícies sobre «un dels principals orfebres que treballaren a la Corona d'Aragó...» (656), Consolí Blanc, dit 'Albus' (684/VII) [suposadament en alemany Weiss], un dels diversos germànics que en aquells moments treballaven a Catalunya. L'autora refà les etapes i els objectes fabricats per Blanc des del 1373, a Barcelona o a Lleida, també a Saragossa i a Pamplona. Són transcrits en apèndix sis documents o anotacions, tots d'ACA (681-685); l'article s'acaba amb una cronologia de l'argenter (685-686). – J. P. E. [15.933]

Manuel SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *La última ofensiva fiscal de Pedro el Ceremonioso: las demandas para el jubileo de 1386*, dins «Hom. Orcástegui», 1453-1469.

El 1386 es complien cinquanta anys de regnat de Pere el Cerimoniós i volgué celebrar-los amb un jubileu, per al qual demanà una contribució lliure, que fàcilment es podia convertir en obligada. Tot el dispositiu de percepció i la resposta a les dificultats consten en l'ACA, *Canc., reg.*, que l'autor resumeix; la celebració, prevista per a Pasqua del 1387, fou frustrada per la mort del rei pels Reis d'aquell any; la màquina es parà i els qui no havien pagat ja no ho feren. Són transcrits en apèndix dues lletres reials, la que anunciava la celebració del jubileu i la que donava instruccions als comissionats per a la taxació dels qui no contribuïren lliurement (1467-1469). [Hom pot veure notícies sobre la proferta per al jubileu, des d'una localitat, en la secció de Recensions, en la dedicada al protocol notarial de Joan de Crebreny, de Vilafranca del Penedès, p. 740]. – J. P. E. [15.934]

M. Luisa CABANES CATALÀ, *Aportación a la Cancillería señorial de don Alfonso, marqués de Villena*, dins «Hom. Orcástegui», 143-154.

Fill de l'infant fra Pere d'Aragó, duc de Gandia, comte de Ribagorça i Dènia, i alhora marqués de Villena, Alfons el Vell i la seva cancelleria empraren pautes diplomàtiques diverses, segons que un document anés adreçat a Villena o als senyoriis catalans, començant per la llengua; alguns d'aquests documents s'han conservat a Villena, AM; l'autora n'analitza les diferències, ja visibles en la primera paraula: ‚Yo‘ en el castellà, ‚Nós‘ en el català, o en el tipus de lletra, gòtica catalana [no pas ‚aragonesa‘ (145): cf. ATCA, III (1984), 402, núm. 1581, amb la demostració que els contemporanis parlaven de ‚lletra catalana‘] la de les lletres adreçades als senyoriis de les nostres terres; són transcrits cinc mostres de les lletres castellanes, dues de les quals datades a Gandia els anys 1386 i 1388 (150-154). – J. P. E. [15.935]

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *La magie et sa repression dans la pensée politique et sociale de Francesc Eiximenis et de saint Vincent Ferrier*, dins «Sénéfiance», 42 (1999) = *Magie et illusion au Moyen Âge*, 441-451.

Ambdós autors (*Llibre dels àngels* i *Sermó de sant Jordi*, respectivament) veuen la màgia d'acord amb els esquemes teològics, per als quals era un pecat gravíssim com a intent de suplantar l'omnipotència divina i de col·laborar amb el Maligne, penalitzat amb la mort en la societat cristiana; ambdós haurien viscut en un moment en què la recerca de poders sobrehumans era de moda, en particular entorn de Joan I de Catalunya-Aragó. Eiximenis, de més a més, s'hauria manifestat molt crític amb la moda de les ‚profecies‘ de procedència ‚espiritual‘ [cf. ATCA, XVII (1998), 38-54]. – J. P. E. [15.936]

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Notas sobre el derecho canónico y las fuentes eclesiásticas en el pensamiento de Francesc Eiximenis*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 835-842.

Essent una aportació a memòria de Regina Sáinz de la Maza, l'autor enceta aquestes pàgines amb records personals relacionats amb ella (835, nota 1). El teòleg Eiximenis també recorria a les fonts del dret canònic, com el *Decretum* (amb llista de referències a aquesta font en diverses obres eiximenianes: 836, nota 3); en canvi, el coneixement de les fonts del dret civil només hauria estat indirecte (837). A continuació l'autor repassa els textos medievals que el gironí hauria conegut, tant si eren d'autors privats (838), com de papes (cas de les butlles teocràtiques de Bonifaci VIII: 840). Acaba reconeixent que segueix obert el tema de les fonts d'Eiximenis (841-842). [L'autor retreu a una col·lega la seva ‚escasa bibliografia‘ (836, nota 2); la seva exposició hauria resultat més completa en alguns punts si hagués tingut en compte pàgines d'aquest anuari: I (1982), 191-215: qüestió del *De triplici statu mundi*; X (1991), 284-292: fragment del *Liber sermonum*; i XVII (1998), 507-510: una font nova: el *De mysterio cymbalorum* d'Arnau de Vilanova]. – J. P. E. [15.937]

Manuel J. PELÁEZ [ALBENDEA], *Jueces, abogados y notarios en el pensamiento de Francesc Eiximenis, extret de Juges et Criminels*. «Études en hommage a Renée Martinage. Textes réunis par Serge DAUCHY et Véronique DEMARS-STON». I. *Ancien Régime* (s. II., s. a.), 10-15.

Per a Eiximenis allò que és bàsic de la justícia és l'èsser virtut cardinal i, doncs, personal, a la qual són obligats tots els qui són al seu servei; per això es fixa en els abusos en què aquests cauen i els denuncia. Un punt sembla digne d'èsser subratllat: la misericòrdia o la facilitat a condonar penes pot ésser un dels abusos contra la justícia, perquè és com si no existís. – J. P. E. [15.938]

Patricia ZAMBRANA MORAL, María E. GÓMEZ ROJO, *La noción de tiranía como forma de gobierno y abuso de poder en dos textos jurídicos: las Partidas y el Dotzè del crestià de Eiximenis*, dins *Actes Territori*, 933-947.

En la part dedicada a les *Partidas* hi ha informació sobre llur traducció catalana medieval i la bibliografia que l'afecta (934, nota 2). La part relativa al llibre d'Eiximenis, de la segona de les autores, comença recordant que segons el gironí, el governant, d'acord amb la doctrina que par-teix de Ciceró, ha d'ésser home prudent i, d'acord amb la *Bíblia* i el *Decretum*, magnànim, religiós i just; des d'Aristòtil, la diferència amb un tirà rau en el fet que aquest cerca el propi bé, no pas el comú; tirania és la pitjor forma de govern i ell esdevé un dimoni pel seu testament en el mal i tant com n'està és incapaç de penitència (és diable en forma humana); contra el tirà no admet el tiranicidi, sí la subversió; en aquest context s'ha de veure l'atac profètic contra un regne com França en comparació amb una ciutat lliure com Florència. En general Eiximenis donaria del príncep una idea negativa (940-946). – J. P. E. [15.939]

Kimberly RIVERS, *Memory and Medieval Preaching: Mnemonic Advice in the Ars Praedicandi of Fran-cisc Eiximenis* (ca. 1327-1409), dins «Viator. Medieval and Renaissance Studies», 30 (1999), 253-284.

La manca d'informació sobre el paper de la memòria en la predicació medieval dobla la im-portància del tractat d'Eiximenis (254-255). Per això, recordada la doctrina de diversos autors medievals sobre el tema (255-262) i resumida la biografia del gironí (262-263), l'*Ars* d'Eiximenis és presentada seguint el seu esquema de les quatre causes, dins el qual són analitzats en particular, amb transcripció de fragments textuais, els set darrers capítols dedicats a la forma de la predicació, que inclouen els suggeriments memorístics (264-272). Eiximenis donaria més importància teòrica a la memòria, explicitant idees compartides i insistint en la brevetat, claredat lògica i concentració en conceptes més que en paraules; de més a més, dóna receptes concretes, en la línia de la *Rhetorica ad Herennium* de Ciceró; insisteix en l'ordenació de la matèria i en el servei que pot fer l'enumeració de septenaris (283-284). – J. P. E. [15.940]

Josep-Antoni YSERN I LAGARDA, *Notes sobre la creativitat literària de Francesc Eiximenis en l'ús d',exemple'*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXIX (1999 = Homenatge a Arthur Thierry, 3), 5-37.

Després d'evocar la importància de l',exemplum' medieval com a eina pedagògica, l'autor intenta de copsar «la força que exercia en Eiximenis la temptació de sentir-se creador literari que li arribava amb determinats ,exempla'». I ho fa comparant alguns dels contes i faules eiximenianes amb el ,magma' d'on els prenia. La comparació permet de fer-se càrrec que, efectivament, Eixime-nis treballava els ,exempla' des del punt de vista retòric, segons la finalitat didàctica perseguida en cada cas. Acabat recull de l'*Ars praedicandi populo*, ve la teoria eiximeniana sobre l'eficàcia dels ,exempla' en la predicació en ordre a reformar els costums. No cal dir que l'autor considera l'obra li-terària en català d'Eiximenis com a ,predicació' escrita. Hi ha bibliografia. – J. de P. [15.941]

Luciano GALLINARI, *Riflessi della guerra tra Arborea e Aragona alla corte del re di Francia: nuove ac-quisizioni documentarie e prospettive di ricerca*, dins «Medioevo. Saggi e ricerche», 22 (1997 [1999]), 55-92.

L'autor enceta el tema de la repercussió de la guerra amb els Arborea a Sardenya en les rela-cions entre França i la nostra corona en el pas del segle XIV al XV. Com a primer pas resumeix les gestions de Joan I, documentades a l'ACA, *Canc., reg.*; però després de repetides promeses, estol i exèrcit se n'anaren a Sicília en ajuda de l'infant Martí. Aquest, ja rei, s'hagué d'encarar amb el joc dels Arborea per a congraciarse l'ajut dels Anjou mitjançant el casament de la pubilla Arborea amb el vescomte de Narbona; la batalla de Santluri decidí l'afer des d'un punt de vista militar i polític, i Ferran I, comprant al vescomte de Narbona els drets dels Arborea, des del jurídic. Són

transcrits dos documents d'ACA, *Canc., reg.*, una lletra del 1393 al duc de Bar i unes instruccions per a una missatgeria al rei de França (170-172). – J. P. E. [15.942]

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Un aragonés, consejero de Juan I y de Martín el Humano: Francisco de Aranda*, dins «Hom. Orcástegui», 531-562.

Maria Teresa FERRER I MALLOL, *El consell reial durant el regnat de Martí l'Humà*, dins «XV Congrès, I/2», 175-190.

Ambdós títols basen les respectives exposicions en documentació i estudis ja publicats (en particular en el de Daniel Girona i Llagostera, *Itinerari del rei Martí*, i en Barcelona, ACA, *Canc., reg.*), que permeten de refer fragments de la trajectòria biogràfica de Francisco de Aranda i les seves relacions amb membres diversos de la família reial dels darrers dies de Pere el Cerimoniós ençà. Assenyalen les concessions de rendes dins el regne d'Aragó (534); també la particular significació del dit Francesc després de l'elecció de Pero de Luna a papa Benet XIII, sobretot després d'haver lliurat la seva persona al monestir de Portaceli, per al qual gestionà un donatiu de dos-cents llibres (540); integrat en la casa pontifícia, Aranda fou intermediari entre Martí l'Humà i Benet XIII, acompanyant d'aquest darrer [però la fugida del Roquer d'Avinyó no fou el 12 de maig (542), ans de març, festa de Sant Gregori el Gran]; les darreres pàgines subratllen la seva influència damunt Benet XIII i el nomenament a compromissari de Casp el 1412. Hi ha quadre de les recomanacions adreçades pels reis amb vistes a afers en cort papal des del 1403 (549-559) i transcripció de la lletra del 1395, amb la qual informava Martí l'Humà de gestions realitzades (560-562).

Damunt bases en part idèntiques (font especial és ACA, *Canc., Gratiarum*) però de forma més genèrica, el segon títol proporciona dades sobre composició, funcions i activitats del Consell Reial, bàsicament les llistes alfabètiques de membres, que «potser no són exhaustives» (175), i dades biogràfiques de camarlencs, majordoms, uixers d'armes, aluzirs i altres càrrecs de la cort (183-190); en gràcia de la brevetat en són exclosos els parents reials i els dignitaris eclesiàstics (176-177) i només explicats de forma general diversos càrrecs de la cancelleria i de la tresoreria, sense oblidar l'existència de consellers sense càrrec, com l'esmentat en el resum precedent (179-180). – J. P. E. [15.943-15.944]

José Vicente CABEZUELO PLIEGO, *Las Ordenanzas de la Gobernación de Cataluña (1399)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 175-196.

L'autor subratlla la manca d'estudis sobre la Governació o Procuració reial en els regnes peninsulars de la corona catalanoaragonesa, presenta els *Capítols i ordinacions fetes per lo noble mossèn Ramon Alemany de Cervelló, governador de Catalunya, sobre lo regiment dels oficials de son ofici*, conservats a Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, i els transcriu amb la corresponent confirmació reial (187-196). Les pàgines introductòries exposen les funcions de cada un dels oficis de la dita governació (179-186). – J. P. E. [15.945]

Bernat CABERO PUEYO, *Algunes reflexions sobre l'època medieval*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», IV (1997 [1999]), 31-43.

En aquestes pàgines sembla bategar-hi un pressupòsit: la investigació en història de la música s'ha de desvincular de pressupòsits ideològics i ha de «qüestionar en concret la funció i la ideologia històrica dels estudis de música medieval a Catalunya fins ara i a partir d'ara» (39); també aventura que «potser ha estat [María del Carmen] Gómez Muntané la pionera estudiosa que ha alliberat 'de facto' l'estudi científic de la ideologia» (41; cf. 32, nota 4); i que la realitat manifestada tant per manuscrits musicals catalans medievals (de Barcelona, BC, ms. 971, i Orfeó Català, ms. 2) com castellans (Madrid, RAHistoria 1474/17) és la de la interdependència, car «Espanya

va ser a finals del XIV i començaments del XV una província musical francesa» (36), tal com expliciten els esquemes d'influències de les pàgines 42 i 43. – J. P. E. [15.946]

Antonio M. CONTRERAS MARTÍN, *La didáctica de la guerra en los siglos XIV y XV: la traducción catalana del Arbre des batailles de Honoré Bouvet*, dins «XV Congrès I/2», 141-157.

A la Catalunya dels segles XIV-XV hi hagué tant traduccions com llibres autòctons sobre la milícia i la guerra (144-145); la principal de les primeres fou la de l'*Arbre des batailles*, síntesi de tots els aspectes de la cavalleria, amb particular atenció als condicionants jurídics d'una guerra justa (147-48). La traducció catalana seria de la primera meitat del segle XV; es conserva a Barcelona, BU, ms. 83; el seu text és més acostat al francès de Madrid, BN, ms. Vit. 24-13, que a l'editat i és una traducció literal (150-152); en apèndix és transcrit un únic fragment de l'edició, de l'esmentat manuscrit francès, i de les traduccions catalana i castellana (154-157). – J. P. E.

[15.947]

Josep-Antoni YSERN I LAGARDA, *Estudi i edició dels exempla esparsos del ms. Santes Creus 49 -olim 23- pertanyent a la Biblioteca Pública de Tarragona*, dins «Zeitschrift für Katalanistik - Revista d'Estudis Catalans», 12 (1999), 49-82.

Aquell volum, escrit en el pas del segle XIV al XV, conté al final dos 'exempla' ben coneguts en la literatura del gènere, però sense que formin part de cap recull; són l'*Eximpli de una santa dona d'orde...* i el *Miracle e exempli de un hom qui feya santa vida...*, aquest també present en el ms. d'ACA, *Sant Cugat*, 39, de text gairebé idèntic (51); resumida i analitzada la 'història' de cada un (52-60) i assenyalades llurs particularitats lingüístiques (60-62), també en relació al text llatí, del qual són traducció (63-66), trobem texts llatí i català del primer (68-71) i llatí i ambdós catalans del segon (72-78). Segueix un glossari d'expressions inusuals (79) i bibliografia (80-82). – J. P. E.

[15.948]

Rosa LLUCH I BRAMON, *El mas i la servitud en els segles XIV i XV. Una aproximació*, dins «Quaderns. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles», 19 (1999 = Actes del col.loqui de tardor. *El mas medieval a Catalunya*, Banyoles, 12 i 13 de desembre de 1998), 85-94.

A base sobretot de documentació de la Pia Almoïna de Girona i d'altres textos ja publicats, l'autora explora les relacions complexes entre la servitud i el mas durant els segles XIV i XV. Fos quin fos l'origen de la servitud personal, la documentació fa veure que durant la baixa edat mitjana la servitud es vincula al mas. Qui entra a treballar en un mas, esdevé home propi del senyor del mas; a canvi d'aquesta servitud, el tinent del mas adquireix un cert dret a ocupar-lo i a ésser-hi succeït pel seu hereu. L'interès del senyor és que el mas sigui ocupat, treballat i rendeixi; el del tinent és que la seva feina sigui estable i, si li convé, abandonar-la temporalment amb dret de retornar al mas, si no paga la remença. L'autora s'adona que la casuística és complexa i que per part dels tinentes dels masos hi ha algun interès a conservar la servitud a canvi del dret a la permanència en el mas, que un estudi més ampli de la documentació conservada hauria de permetre de precisar si i com es dóna en tot el territori de la Catalunya Vella. – J. de P.

[15.949]

Ramon CARRETÉ, *Funcions del nom propi en l'obra poètica d'Anselm Turmeda*, dins «Randa», 41 (1999 = «Homenatge a Joan Veny»), 163-171.

Les dues primeres pàgines discuteixen el concepte de 'nom propi' (164-165), que poden ésser reals o inventats, essent Ramon Llull bon creador dels darrers (166). Turmeda emprà nombre de noms al·legòrics i només un d'inventat i un altre d'estrafet contra Brancalione Doria (d'Òria de

Malabranca), però la immensa majoria dels noms propis són reals, amb abundància dels bíblics, tant de l'Antic com del Nou Testament; els de l'antigor clàssica es redueixen a Aristòtil i Escipió (167-168); els tres medievals i altres tants de mitològics desemboquen en els tretze mallorquins contemporanis, tots frares, als quals s'afegeixen els reis Pere III el Cerimoniós i Martí l'Humà (169). No manquen els topònims reals (170). A diferència d'escriptors contemporanis usa poc els noms de connotació exòtica. – J. P. E. [15.950]

Iciar ALONSO DÍAZ DE ALDA, *La alimentación de la monarquía catalano-aragonesa: el consumo de pescado en las mesas de María de Luna y Alfonso el Magnánimo*, dins «XV Congrès, I/5», 347-362.

L'estudi dels registres d'ACA, *Reial Patrimoni. E. Diversos de tresoreria*, 25 (del 1400, per a la reina Maria de Luna) i 16 (del 1418, per al rei Alfons), permet a l'autor d'exposar la sistemàtica de les anotacions en els registres: se'n dedueix que la taula de la reina era repetitiva, mentre que la del rei era més variada i imprevisible. L'atenció particular al peix el contempla no sols com a objecte de consum (353-359), ans encara com a material sotmès a un treball de preparació i cocció, per al qual són recordats els llibres catalans de cuina: de *Sent Soví, de Coc i de Scala Dei* (352 i 360). – J. P. E. [15.951]

Stefano M. CINGOLANI, *Lo somni de Bernat Metge: prolegòmens a una nova edició*, dins «Llengua & Literatura. Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 10 (1999), 245-278.

Prenent com a base l'edició de Martí de Riquer, del 1959, l'autor recorda les quatre còpies manuscrites, totes del s. XV (Barcelona, BU (U), i Ateneu Barcelonès (A), París, BN, esp. 305 (P), i Barcelona, BC, ms. 831) i, a diferència de Riquer, que privilegiava U, Cingolani creu que quan A i P coincideixen contra U, llur text és preferible (251-252); en els altres casos, la font pot ésser argument sòlid per a una opció textual (253); i així, les pàgines següents repassen les fonts fins ara conegudes de Bernat Metge, a les quals darrerament l'autor ha afegit les *Saturae* de Juvenal i el *De natura deorum* de Ciceró (255-275); la nova edició és prevista dins la col·lecció «Els Nostres Clàssics» (246). Hi ha bibliografia (277-278). – J. P. E. [15.952]

Maria A. ROCA MUSSONS, *Notas sobre la coronación de Martín I el Humano*, dins «XV Congrès, I, 3», 451-459.

Pere Miquel Carbonell inclou en les *Cròniques d'Espanya* la de la coronació de Martí l'Humà, segurament copiada dels perduts *Llibres de cerimònies*. L'autora n'exposa una «parcial propuesta de lectura» (454), limitada a la presentació de les diverses parts (coronació del rei; de la reina; i festa a Sant Jordi) i a les subdivisions del text. Ja en la primera i durant l'àpat solemne foren representats tres entremesos presidits pels símbols de l'àliga, del vibre i de la roca, en la qual és encimbellat un lleopard, defensat dels caçadors pels 'hòmens salvatges', d'on prové un infant, elements que almenys en part provenien de Pere III el Cerimoniós. [Ara caldria estudiar-ne la significació dins les perspectives escatològiques, assumides per la Casa de Barcelona]. – J. P. E. [15.953]

Enrique MAINE BURGUETE, *Martín I y la recuperación del Patrimonio Real en Aragón. Acuerdos firmados en 1398 entre el monarca y Ioan Don Sancho, ciudadano de Zaragoza*, dins «XV Congrès, I/4», 149-163.

Estudi basat en documents de Saragossa, Archivo Histórico Provincial, *Papeles sueltos*, dos dels quals, escrits en català, són ací transcrits (158-163). – J. P. E. [15.954]

Tomàs de MONTAGUT, *El control 'popular' dels obligats a retre comptes al Mestre racional*, dins «XV Congrés, I/4», 177-190.

El tema del control de les despeses a sotmetre al Mestre Racional és ací estudiat en relació al regne estricte d'Aragó en temps de Martí l'Humà, que amb l'exigència de retre comptes volia posar fre al desgavell dels regnats anteriors. Els documents estudiats en aquestes pàgines són de l'ACA, *Canc., reg.* (182), d'on procedeixen les quatre lletres reials dels anys 1398-1399, ací transcrites (188-190). – J. P. E. [15.955]

Francisco Javier FERNÁNDEZ PERIS, *El antiguo patrimonio de María de Luna: crédito censal y consolidación feudal (1372-1425)*, dins «XV Congrés, I/4», 51-68.

Objectiu de l'autor: «estudiar el papel que juega el crédito censal como factor importante en la consolidación de la sociedad feudal valenciana» (54). La intervenció reial en el regne de Sicília per a la seva continuïtat en la Corona exigí fortes quantitats de moneda, que hagueren d'ésser obtingudes per carregament de censals, també sobre el patrimoni familiar de Maria de Luna, muller de l'infant Martí, futura reina amb Martí l'Humà. Les múltiples operacions de la dita empresa que afectaren aquell patrimoni són conegudes per ACA, *Canc., reg.*, i per ARV, *Mestre racional*. El problema es complicà amb el de la successió a la Corona i amb el posterior capteniment de Frederic de Luna; drets i càrregues d'aquell patrimoni privat revertiren entorn el 1430 en el Patrimoni Reial (67). – J. P. E. [15.956]

Mª Milagros CÀRCEL ORTÍ, *Las tasas de la Cancillería valentina y el 'Gratis' en los registros del obispo Hugo de Lluçà (1408-1425)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 72 (1999), 55-108.

L'autora intenta reconstruir «l'aranzel de taxes que els bisbes valencians manarien fer públic per als seus funcionaris». Les taxes eren les del segell, les de l'escrivania i les de les lletres, tant les de les lletres episcopals com les de les lletres de l'Oficialat. L'anotació de les taxes en els registres episcopals de València començà d'aparèixer durant la segona meitat del segle XIV, en el pontificat de Vidal de Blanes, desaparegué amb el cardenal Jaume d'Aragó i es consolidà a principis del s. XV, en el pontificat d'Hug de Lluçà, quan la taxa apareix anotada en tots els documents. Abans d'exposar les taxes, l'autora reconstrueix la composició humana de la casa, cúria i cancelleria d'Hug de Lluçà, donant els noms de tots els qui exerciren càrrecs i oficis a la cancelleria, a la casa i a alguns llocs de senyoriu de la mitra. Després estudia els diversos documents emanats de la cancelleria i les taxes annexes, així com les dispenses de taxa: documents relacionats amb els beneficis eclesiàstics, documents relacionats amb els ordes sagrats, els documents de dispenses, les llicències per a fer col·lectes entre els fidels, les llicències d'enterrament dins les esglésies, els nomenaments de cura d'ànimes, les llicències per a administrar i rebre sagraments, assenyaldament la missa, les lletres en general, els manaments, i les llicències en general. Paràgraf especial mereixen els documents expedits 'gratis' o pels quals no es percebé res, i aquells pocs que presenten anotacions referides a aspectes particulars de l'afer que hi és tractat. – J. de P. [15.957]

Rafael NARBONA VIZCAÍNO, *Tras los rostros de la cultura popular. Hechicerías, supersticiones y curanderismo en la Valencia medieval*, dins «Edad Media. Revista de Historia», I (1998), 91-110.

L'autor vol «rastrear entre un heterogèneo catálogo de fuentes los testimonios sobre supersticiones populares, curanderismo femenino y hechicería urbana en la sociedad valenciana bajomedieval» (93). Aquestes fonts són els sermons de sant Vicent Ferrer, que veia en aquelles pràctiques un pecat contra Déu amb totes les conseqüències (93-95); les actes de visita pastoral, molt més localitzades i personalitzades (95-97) i les ordinacions municipals, la repetició de les quals seria termòmetre de llur ineficàcia (97-99). Els processos d'ARV, *Justícia criminal*, permeten d'arribar fins als detalls (100-101). Des de diferents angles, Francesc Eiximenis, Bernat Met-

ge o Jaume Roig adoctrinen accentuant l'antifeminisme (101-104): la dona, efectivament, no sortia ben parada dels processos judicials (104-107: ARV, *Mestre racional*); i no mancà algun cas, en què intervingué la Inquisició (108). – J. P. E. [15.958]

Gabriel MARTÍNEZ FERRÀ, *Una nova versió catalana del Liber de conservanda sanitae de Johannes de Toledo*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 585-599.

Presentació, atenta sobretot als suggeriments mèdics, del text català conservat en el Vat., Barb. lat. 311, ff. 14-18, considerat traducció realitzada durant el segle XV del *De conservanda sanitae* de Johannes de Toledo, «tractat molt breu i desordenat» (587); i transcripció del text català, completat amb qualche anotació crítica (590-598) [manca de forma absoluta qualsevol informació sobre les característiques materials i paleogràfiques del volum]. – J. P. E. [15.959]

Pablo DESPORTES BIELSA, *El consulado catalán de Brujas (1330-1488)*, dins «Hom. Orcástegui», 375-390.

Algun mercader de la Corona catalanoaragonesa és documentat a Bruges el 1280; del decenni dels anys 1340-1350 es conserven salconduits, publicats per Antoni de Capmany; una dècada abans comença el *Llibre del consolat* (378, nota 15), i el 1389 arribaven reconeixements tant per part de Joan I de Catalunya-Aragó com del duc de Borgonya, i unes *Ordinacions* amb trenta-tres capítols; el 1493 la ciutat de Bruges concediria un privilegi als súbdits de la Corona (378); la documentació de Barcelona, AHPB, conserva actes notariais relatives a naus viscaïnes en ruta vers Flandes (379); del 1330 ençà hi havia consolat català, governat per unes primeres constitucions per als mercaders de la nació catalana (381-382); ultra els espais en la llotja i en l'església del Carme, els membres, amb oscil·lacions quant al nombre, eren cohesionats pel consell dels mercaders (385-386); Bruges els oferia xarxa internacional d'operacions bancàries (387); la nació, per la seva banda, assegurava serveis per al nolieig de naus, tramesa de correu, la venda a través de corredors d'orella, i delimitació de les condicions de comerç lícit (387-388). La unió de les dues corones fou una de les causes de confusió i decadència (389). – J. P. E. [15.960]

Guillaume Henri Marie POSTHUMUS MEYJES, *Jean Gerson, Apostle of Unity. His Church Politics and Ecclesiology*. Translated by J. C. GRAYSON (Studies in the History of Christian Thought, 94), Leiden Brill 1999, XVI i 436 + 4 fulls de làmines.

Una de les fonts d'aquest llibre són les *Acta Concilii Constantiensis* de Heinrich Finke [no, en canvi, la *Chronica acitatorum temporibus domini Benedicti XIII* de Martín d'Alpartil], el material de les quals és en gran part procedent de l'Arxiu Reial de Barcelona (ACA). Hi ha alguna referència a Joan de Montsó, amb el qual polemitzà el jove Jean Charlier (14), al rei Joan I, que semblaria favorable a França en la petició a Benet XIII de renúncia al papat (55), i a Ferran I (associació a l'emperador Segimon i als representants del Concili de Constança, exigint altra vegada a Benet XIII la renúncia i sostraiant-li l'obediència pels Reis del 1416: 200); però un dels principals actors d'aquesta exposició és papa Benet, ja des de l'inici del Cisma d'Occident (17); elegit papa, l'autor avança el seu judici sobre ell: «...Petrus de Luna, the canonist, was a typical representative of the juridical-absolutist papacy, and there is a great deal more to be said for the view that his fatal stubbornness was fed by an absolutist ideology than for the view that it grew from subjective roots» (43-44). De seguida féu acte de presència la pressió francesa per a fer-lo abdicar (50), començant per una primera sostracció francesa d'obediència el 1398 (77-81); l'autor dedica nombre de pàgines al sermó predicat per Gerson davant Benet XIII a Tarascó el 1403 (98-121; cf. 394-396 i 397-399), i pel camí del fracàs de la trobada amb Gregori XII a Savona el 1404 (134) i del desafiament del Concili de Pisa (162-166), arribem als fets definitius de la contraposició radical del Concili de Constança contra ell (190), que provocà les vistes de Perpinyà, la defecció de Fe-

rran I Trastámara i la sostracció d'obediència de la corona catalanoaragonesa el gener 1416 (198-202). – J. P. E. [15.961

María José ROY MARTÍN, Diego NAVARRO BONILLA, *La librería del rey Martín I el Humano: aproximación metodológica para su estudio*, dins «Hom. Orcástegui», 1369-1381.

Tast i exposició d'un treball sobre la biblioteca de Martí l'Humà, considerada «como un todo bibliográfico y bibliológico atendiendo a su temática y a su constitución como un conjunto de materiales librarios» (1372), dins el qual troba el seu lloc l'estudi de cada un dels volums «que hacen pensar en un refinado y personal gusto bibliófilo» (1374); el punt de partida és l'inventari del 1410, publicat per Jaume Massó i Torrents el 1905, i completat amb la documentació d'Antoni Rubió i Lluch i Joaquim Miret i Sans (1372-1373). Se sap que existí un inventari del 1399 [no del ,MCCCXVIII': 1374. línia 1], però és desconegut. L'estudi és realitzat aplicant a les notícies dels volums el mètode estadístic (1375) quant al suport de l'escriptura, la llengua amb predomini de la llatina i detalls de l'enquadrernació, i temàtica («...un gusto prerenacentista...»: 1380), tot i el predomini dels llibres de religió (1376-1381). – J. P. E. [15.962

Frederic UDINA MARTORELL, *El «Còdex de Tortosa» i els testaments del comtes de la Casa de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 865-876.

El dit còdex, ingressat a l'ACA després del 1939 amb d'altres fons que s'havien salvat al monestir del Pedralbes durant la Guerra 1936-1939, conté còpia notarial de documentació relativa a la donació del regne i de la reina d'Aragó al comte de Barcelona Ramon Berenguer IV i documents posteriors, sobretot darreres voluntats dels dits personatges i dels reis successors fins a Pere III (867-869), còpia destinada al parlament català de Tortosa (i a través d'ell al Compromís de Casp), que demanà els testaments de Joan I i de Martí l'Humà; segueix resum de la correspondència entre Tortosa i Barcelona els mesos de març-maig 1412, ja publicada (869-870), i la promesa de publicació d'aquests documents, completats amb les peces testamentàries conservades dels comtes anteriors a Ramon Berenguer IV, la situació arxivística de les quals és ací exposada (871-875). – J. P. E. [15.963

Joan-Albert ADELL I GISBERT, *Una acta notarial de 1410 al monestir de Sant Pere de Casserres*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XVII (1999), 37-57.

L'acta esmentada es troba a Vic, Arxiu de la Cúria Fumada, *Notari Bartomeu Escayó*; trobat i transcrit per Antoni Pladevall, és ací publicat (54-57); certifica la visita professional de dos mestres de cases al dit monestir, amb dictamen sobre l'estat de la construcció i el cost d'una possible reparació; les dades de l'acta han permès de resseguir la trajectòria de la visita (45-53), de dibuixar el conjunt d'església, monestir i edificis adjacents (50) i d'establir la llista de la quantitat a esmerçar en cada un dels locals visitats (52). – J. P. E. [15.964

Pierre BONNEAUD, *Le rôle politique des ordres militaires dans la Couronne d'Aragón pendant l'interregne de 1410 à 1412 à travers les Anales de Zurita*, dins «Hom. Orcástegui», 119-141.

Després de recordar que, per llur característica baronial, els ordres militars tenien representació a corts almenys en el braç militar, l'autor repeteix la divisió d'aquells anys en tres períodes establerta per Jerónimo Zurita (de la mort del rei Martí a l'assassinat de l'arquebisbe de Saragossa; d'aquest fet a la reunió de compromissaris; i els mesos de treball d'aquests al Castell de Casp), constata la presència dels respectius superiors en els parlaments dels tres estats peninsulars de la corona; Hospitalers i Montesiens no sols no formaren un bloc compacte a favor d'un dels pretendents, ans encara

prengueren posicions diverses els representants d'un mateix orde; entre els Hospitalers, Romeu de Corbera (139) tingué una posició particular en la confiança de Benet XIII, ni que només fos per haver-li cedit el senyoriu damunt castell i vila de Peñíscola. – J. P. E. [15.965]

J. Ángel SESMA MUÑOZ, *La fractura de la sociedad política catalana en vísperas del Compromiso de Caspe*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 1043-1066.

La Cort de Catalunya, encetada el 1405 a Perpinyà, s'apagava el 1410 a Barcelona per mort del rei Martí. L'autor, basat en la documentació publicada en començar el segle XX per l'Acadèmia de la Historia, es fixa en dos problemes: la possible constitució d'un quart braç de cavallers i donzells escindit del dels barons, possibilitat a la qual s'oposaren frontalment església i ciutats (són ací resumits els arguments d'ambdues posicions: 1046-1051); i la tensió entre dos partits de la noblesa, sempre efectiva, fins i tot a l'hora de trobar un punt d'acord per a ajudar l'infant Martí en la campanya de Sardenya (1052-1058). L'autor suposa que aquestes batusses pesaren fort en la successió [però resulta que l'únic estat peninsular que no es dividí davant la successió fou Catalunya, sí, en canvi, tant l'Aragó com València, incapaços ni d'agrupar un parlament unitari]. Són publicades en apèndix les dues llistes, la dels adherents al partit del vescomte d'Illa (1061-1064) i la dels partidaris del comte d'Urgell (1065-1066). – J. P. E. [15.966]

Adela MORA CAÑADA, *La sucesión al trono en la Corona de Aragón*, dins *Actes Territori*, 547-566.

Els comtats catalans, considerats patrimoni del comte, deixaven la successió a l'albir d'aquest, sobretot en aquells béns que ell hagués adquirit. Això suposat, l'autora es fixa en les normes que regulen la successió al tron en la corona catalanoaragonesa, en la capacitat de succeir i en la precedència en la successió. L'omnímoda llibertat del titular era confirmada a Ramon Berenguer IV per Peronella en el seu testament (550-552). Suposada la descendència reial i la legitimitat de la filiació, amb el temps s'imposà l'exigència de la virilitat (553-554), però l'autora no veu clar si les dones podien succeir o almenys transmetre el dret a la successió, car d'una banda foren excloses en el Compromís de Casp, però a començaments del segle XVI hi ha el cas de Joana la Boja que no sols trameté el dret a l'emperador Carles, ans coregnà amb ell. Sembla més clar que n'eren exclosos els religiosos, tot i el cas de Ramir el Monjo (557-560). Quant a l'ordre de successió, en el cas del Casp l'autora afirma que «jurídicamente... la solución correcta habría sido la de nombrar heredero de Martín el Humano a su nieto Fadrique, hijo ilegítimo pero legitimado» i que «fue una decisión de otro carácter la que influyó en el resultado» (561); l'esquema d'ordre successori és a la pàgina 563. Hi ha bibliografia (564-566). – J. P. E. [15.967]

Vicente PONS ALÒS, *Los Trastámara y la nueva nobleza valenciana*, dins «XV Congrès, I/5», 241-256.

L'autor presenta els nous llinatges que ascendiren a la condició de donzells, cavallers i nobles, sobretot per serveis fets o faedors a la corona, amb l'objectiu de constatar els nivells de renovació nobiliària (244). Les dades són conegudes per l'ARV i de l'AMV. En el segle XVI aquella noblesa s'empeltaria en la castellana (245) i es diferenciaria en sotsgrups, com els nobles amb vot en corts, o els que no hi tenien dret d'assistència, o noblesa local, o familiars de la Inquisició Espanyola. De moment, sota els Trastámara es fixaren tres grups: nobles, cavallers i homes de paratge. L'augment quantitatiu és notable: de seixanta-quatre membres del braç militar en la cort del 1349 es passà a tres-cents quaranta-un el 1490, baixant a 211 el 1528 (247). La porta oberta per al dit creixement fou el privilegi del rei Alfons, estenent les prerrogatives de cavallers i homes de paratge als ciutadans honrats, que fossin alhora savis en dret, i haguessin ocupat càrrecs suprems en les branques de l'administració ciutadana de ciutat o de viles reials (248-250: quadre sinòptic). Els camins d'accés haurien estat: exercici de càrrecs a favor de

la corona, el notariat, el servei a grans cases nobiliàries, o la responsabilitat màxima en càrrecs superiors de la ciutat de València. – J. P. E. [15.968]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Terces, predicació i recaptació de la croada durant el regnat de Ferran d'Antequera*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1998), 917-926.

Normalment hom només ha documentat les concessions de croada de Benet XIII a la corona de Castella. L'autora, d'una banda, basada en un llarg fragment de la *Crònica de Juan II* d'Álvar García de Santa María (919-920), recorda el malestar que produí a Castella el fet que els diners demanats a la gent per a una nova escomesa al Regne Nazarí de Granada haguessin estat desviats per l'infant Fernando de Trastámara «para proseguir el su negocio de los reinos de Aragón» (920), i a base d'ACA, *Canc., reg.*, informa de les intervencions de Ferran I en totes direccions (en la de Benet XIII demanant legalització de certes decisions, o en la dels collidors de les aportacions) a fi que aquestes fossin fetes efectives en aquelles parts del Regne de València que pertanyien encara a bisbats del Regne de Castella. L'autora hi veu la prova que ja rei de Catalunya-Aragó, Ferran d'Antequera hauria intervingut «més sovint del que semblava o del que s'havia volgut fer veure en els afers castellans» (925). – J. P. E. [15.969]

Roser SALICRÚ I LLUCH, *Las demandas de la coronación de Fernando I en el Reino de Aragón*, dins «Hom. Orcástegui», 1409-1427.

En primer lloc l'autora precisa les sèries diverses d'ACA (*Canc., reg., Reial Patrimoni. Mestre racional i Cartes reials diplomàtiques*), en les quals es troba documentació relacionada amb les dites peticions, que foren quatre, respectivament anomenades 'del nou regiment', de la coronació del rei, de la coronació de la reina i de l'adobament del primogènit Alfons a cavaller. A continuació repassa amb detall les actuacions que, en virtut de les dites quatre peticions, foren realitzades tant en les comunitats cristianes com en les jueves i sarraïnes del regne d'Aragó, les reaccions documentades i les respostes del rei a les dites reaccions, entre les quals hi ha la dura lletra del 23 d'agost del 1413, en part transcrita (1416), i finalment els resultats de les dites recaptacions. Una part especial és dedicada a la Castellania d'Amposta, repartida entre els tres estats peninsulars de la corona (1425-1426). – J. P. E. [15.970]

Anna UNALI, *Riflessi dell'allestimento della flotta portoghese destinata alla conquista di Ceuta nella politica mediterranea di Ferdinando I d'Aragona*, dins «XV Congrès, II», 493-509.

El tema afectava el rei Ferran sobretot en tant que regent de Castella, però la documentació corresponent és a l'ACA, *Canc., reg.*; i no mancaren repercussions en les nostres terres, com eren les notícies preocupants de preparació d'un estol de finalitat secreta, o d'activitat de pirates portuguesos entorn l'Estret, que arribaven al batlle general de València, Joan Mercader, i que aquest trametia al rei; o la sospita que agents del rei de Portugal actuessin a favor de Jaume d'Urgell; o el temor que l'estol portuguès causés problemes a Eivissa o a Sicília. – J. P. E. [15.971]

Albert ESTRADA RIUS, *Apunts per a l'estudi dels Diputats locals del General de Catalunya (Dels primers testimonis a la Cort de Barcelona de 1413)*, dins *Actes Territori*, 703-745.

A base de la documentació ja publicada en títols que consten en la bibliografia final (739-743), de documentació inèdita d'ACA, *Generalitat*, i *Armatae*, i d'arxius municipals de Barcelona, AHCB, de Lleida, APLI, o de Girona, AHMG, l'autor ressegueix diacrònicament la presència dels diputats locals de la Generalitat de Catalunya, la primera compareixença dels quals hauria estat en forma de comissaris dels diputats de Catalunya i Mallorca per a l'aplicació de les

decisiones fiscals de la Cort de Montsó i de la de Barcelona-Lleida-Tortosa dels anys 1362-1365; llurs funcions eren les mateixes dels futurs ,deputats', anomenats oficialment ,deputats locals' en la cort de Lleida 1373, cada un per a una vegueria des de Montsó 1375-1376, diferenciats així dels ,deputats residents a Barcelona', nucli de la Generalitat definitiva (709-721), situació que seria plenament acceptada per la Cort de Barcelona del 1413 (722). La segona part (722-738) és doctrinal i dibuixa el càrrec de ,deputat' local, els seus condicionants i les seves atribucions. L'autor subratlla que el de ,deputat' local era un ofici públic, engranatge d'una estructura administrativa oficial de l'Estat; també que, en passar de ,comissaris' a ,deputats', ho eren de la Cort, no pas dels tres residents a Barcelona (724-725). Hi ha bibliografia (739-743) i dos annexos: el mapa de les vegueries (744) i el quadre de llurs capitals en la documentació de les corts entre 1365 i 1413 (745). – J. P. E. [15.972

Francesc MASSIP I BONET, *Imagen y espectáculo del poder real en la entronización de los Trastámara (1414)*, dins «XV Congrés, I, 3», 371-386.

No resta testimoni escrit de les festes del novembre 1413 a Barcelona, però consta que foren celebrades (374, nota 3); recordats els precedents de les festes d'entronització, engrandint-se des de Jaume I (374-377), els Trastámara «marcaron un hito en la instrumentalización de la imagen sacra», començant per la del Paradís, que arribà a l'apoteosi en el moment que el rei entrava al pati per a l'àpat festiu, durant el qual cada un dels plats fou acompanyat amb la representació d'un entremès: el *del Cisma*, el *de la Gerra de Santa Maria* (378-379), que en l'entrada a València un any més tard es multiplicarien: *Entremès de la divisa del senyor rei*, *Entremesos de les set cadires*, *de les set planetes*, *de les set edats* i encara *Entremès de la visió de sent Domingo i sent Francesc ab les tres llances...*, i *Entremès de la visió de mestre Vicent* (381-384); abans, a Saragossa havien estat representats l'*Entremès de la presa de Balagner* i el *De la roda de la Fortuna*, aquest darrer centrat en el resultat del *Compromís de Casp* (385-386). – J. P. E. [15.973

José TEIXIDOR, *Vida de san Vicente Ferrer, apóstol de Europa*. Edición preparada por Alfonso ESPONERA CERDÁN, (Colección Sant Vicent Ferrer), València, Ajuntament 1999, LXXII i 906 pp. en dos volums.

'Opus imperfectum', el llibre de fra Josep Teixidor, escrit durant la segona meitat del segle XVIII, que ell no volgué publicar (LXIV). El malaguanyat Adolfo Robles recorda l'itinerari de les vides de sant Vicent Ferrer, des de l'hagiografia inicial a la solidesa actual de documents i textos (XIII-XXVIII). En aquell itinerari, Alfonso Esponera recorda les exigències il·lustrades del segle XVIII, de les quals Teixidor participava, i l'obligaren a preparar una biografia basada en les declaracions del Procés de Canonització, en la documentació exhumada per antecessors seus, en particular per Francisco Diago, que li proporcionà lletres reials de Barcelona, ACA, i en la que tenia a l'abast de la mà a València, en el mateix arxiu de Sant Domènec, i en el de la Ciutat (XXIX-LXIX). El cos dels dos volums és ocupat per l'obra de Josep Teixidor, finalment publicada. És mostra de la biografia seriosa i fonamentada que fou possible en aquell moment i amb els mitjans indicats; és encara punt de referència en tot allò que en cada pàgina l'autor documenta. Però és també un punt de referència per a veure i valorar les aportacions posteriors, que certament omplen buits deixats per Teixidor. I així, quan a la pàgina 265 llegim paràgrafs sobre el pas de mestre Vicent pel bisbat de Lausana, ara en tenim informació de primera mà, precisa i detallada, gràcies al manuscrit 62 dels Cordeliers de Fribourg de Suïssa. Quan a la pàgina 403 llegim sobre el darrer viatge de València a Barcelona, ara també en som molt més ben informats pel manuscrit 477 de Barcelona, Biblioteca de Catalunya. I quan en les pàgines 418-425 el veiem marxar precipitadament de Mallorca i ens el trobem per Tortosa i Tarragona, ara sabem pel manuscrit d'Aiora, que el destí del viatge eren Lleida i Balaguer. [Per això, no deixa d'ésser estrany que no hi hagi en aquells casos una referència semblant a la que es troba en la darrera nota de la pàgina 342, sobretot tenint en compte que Teixidor en aquest cas sí conei-

xia la font, el manuscrit de resums predicats durant la trajectòria pel Regne de Castella, conservat a València, Col·legi del Patriarcat]. – J. P. E. [15.974

Daniel BALOUP, *Le thème du libre arbitre dans la prédication castillane de Vincent Ferrer*, dins *La ciudad medieval. Aspectos de la vida urbana en la Castilla bajomedieval*. Coordinador: Juan Antonio BONACHÍA HERNANDO (Estudios de Historia Medieval, 4), Valladolid, Universidad 1996, 107-129.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E. [15.975

Josep PERARNAU I ESPELT, *El punt de ruptura entre Benet XIII i sant Vicent Ferrer*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 625-651.

[En el volum VII-VIII (1988-1989), 611-612, núms. 4800 i 4801, d'aquest anuari són resums tant un llibre de tesi de Ramon Arnau i Garcia com les puntualitzacions que hi féu l'autor de l'article ara resumit]. Les noves pàgines fan arribar a 1416, és a dir, més enllà de la Sostracció d'Obediència, proclamada per mestre Vicent a Perpinyà pels Reis del 1416, la documentació que en aquelles publicacions només arribava entorn el 1413; les noves dades confirmen que almenys en aquelles dates mestre Vicent mai no dubtà de la legitimitat papal de Benet XIII, però que optà pel camí de solució del Cisma que representava el Concili de Constança, perquè en aquella situació el papa legítim feia perillar la unitat de l'Església i mestre Vicent s'alinià amb aquesta. És publicada documentació inèdita, de caràcter econòmic, de l'ASV, *Reg. Aven.*, una lletra de l'Arxiu de la Seu de Mallorca, i un fragment considerable del tractat de Benet XIII, *Super horrendo et funesto casu obedientiae papae subtractae in Regno Aragonum*, de Barcelona, ACB. – J. P. E. [15.976

Xavier BARÓ I QUERALT, *La muerte de tres Trastámaras: Fernando de Antequera, Alfonso el Magnánimo y Juan II*, dins «XV Congrés, I/5», 363-371.

L'única font que fa conèixer el cerimonial que envoltava aquelles morts són les cròniques i documents de la ciutat de Barcelona. El *Cerimonial... d'En Bruniquer* informa que la Ciutat fou present a la mort de Ferran I amb una ambaixada i en els funerals amb cent brandons i dos imperials (en els d'Alfons el Benigne, vuitanta anys abans, amb tres-cents cinquanta brandons); per a Alfons, mort a Nàpols, només es celebraren funerals (368). En canvi, és particularment rica la informació sobre els actes entorn el rei Joan II, malalt i moribund, sobre la setmana de ritus funerals i sobre el soterrar, tots conscientment elaborats a base de «los registres que la dita ciutat en son arxiu té continuats» (369-370). – J. P. E. [15.977

Margarita TINTÓ SALA, *Rèplica de Joan Mercader, batlle general del Regne de València, al rei Alfons el Magnànim, pel nomenament de lloctinent de batlle del Grau, de València*, dins «XV Congrés, I/1», 389-395.

La lletra del 12 de setembre del 1416, ací transcrita d'ACA, *Canc.*, CRD d'Alfons IV, capsa 3, núm. 303, és il·lustrativa tant de les vel·leïtats expeditives d'aquell jovincell esdevingut rei, com de la personalitat de Joan Mercader, manifestada en exposar respectuosament al monarca les raons de no doblegar-se als repetits dictats reials. – J. P. E. [15.978

Luciano GALLINARI, *Amerigo di Narbona, ultimo sovrano di Arborea?*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 315-333.

En aquestes pàgines assistim a un dels darrers episodis de la lluita entre els Arborea i la corona catalanoaragonesa entorn Sardenya, suprimint els darrers reductes per compra dels possibles drets a l'últim cap dels Arborea, Guillem II, vescomte de Narbona. La primera notícia d'aquesta compra, concordada a Saragossa la primera meitat del 1414, desencadenà a Sàsser un rebombori públic, que es manifestà en la proclamació del germà de Guillem, N'Eimeric de Narbona, a Jutge d'Arborea (el juny d'aquell any), si Guillem confirmava l'acord amb Ferran I. La narració d'aquells fets es basa en informacions confidencials d'un espia, trameses al rei Ferran per un dels seus oficials de Barcelona en lletra conservada a l'ACA, *Canc., CRD de Ferran I*, ací transcrita (331-333). – J. P. E. [15.979]

Donatella SIVIERO, *Jordi de Sant Jordi o l'enciclopedia dei generi lirici medievali*, dins *March món cultural*, 343-362.

Tot i haver molt menys de trenta anys, complí una funció històrica: «chiudere per sempre la lirica cortese di ispirazione trobadorica» (343), amb dues característiques, la d'una continuïtat reflexionada amb els antics trobadors, l'assumpció de versos cantables i dançables (344-345); de fet, Jordi musicava ell mateix les poesies, pertanyia, com en general els trobadors catalans, a la (petita) noblesa (346-347), i eren oberts a les noves aportacions tant franceses com sobretot italianes (347-348). Ell, Andreu Febrer i Ausiàs Marc, coincidiren en la primera l'expedició italiana del rei Alfons (349-351); ell no fou continuador servil de la lírica occitana, com demostra l'anàlisi dels seus poemes (352-362), car renovava els llocs comuns tradicionals (361-362). – J. P. E. [15.980]

Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN TORENT, *La reforma de la Diputació del General en les Ordinacions del 1432*, dins *Actes Territori*, 883-911.

L'autora ressegueix en aquestes pàgines les etapes de formació dels *Capítols e ordinacions novellament fets per la Cort General de Catalunya... en lo any mil quatrecents trenta y tres*, des del nomenament en Corts de la comissió redactora fins a la publicació de les mateixes. Les primeres pàgines recorden naixement i creixença de la Generalitat entre el 1359 i el 1430 (884-887). La Cort de Barcelona dels anys 1431-1434 es trobà al davant una petició de solucionar certs problemes puntuals i de «veure e regonèixer tots los affers del dit General e de la dita casa» (889); fou nomenada una comissió de nou persones, tres per cada braç, que elaborà unes *Ordinacions de la comissió de nou per a la reforma del General*, contra les quals els interessats protestaren i així s'arribà a les definitives del 1432, publicades el 1433 (890-893), ací analitzades amb detall (890-903) i transcrites en els seus fragments més significatius (906-909): havien d'evitar frau i corruptes en temps posterior (904-905). Hi ha bibliografia (909-911). – J. P. E. [15.981]

Fabrizio Carlo BEGOSSI, *Dal grande scisma a Basilea: persistenza di polemica conciliare in due codici cinquecenteschi di Milano*, dins «Aevum. Rassegna di scienza storiche, linguistiche e filologiche», LXXII (1998), 633-645.

L'actual volum de Milà, Capitolo Metropolitan, II. F. 3. 32, conté, entre d'altres textos del temps del Cisma d'Occident i dels concilis de Constança i de Basilea, la *Cedula facta per anticardinales qui Avenione elegerunt Petrum de Luna* (f. 123); Raphael de Pornassio, *Responsio ad Iohannem de Casanova, quae sit illa ecclesia, cui omnes fideles obedire tenentur* (ff. 199-208); i Iohannes de Casanova, *Tractatus de potestate papae et concilii generalis* (ff. 305-347). – J. P. E. [15.982]

Luis PABLO MARTÍNEZ, *Feudalismo, capital mercantil i desenvolupament agrari a la València del segle XV. El Plet de la canyamel*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núm. 32 (1999), 123-149.

Conegut des que Roc Chabàs en donà notícia, el plet de la canyamel girà entorn l'exempció o obligació de pagar-ne delme i primícia, interposat a Roma davant el fet que la gran extensió de les plantacions del 1410 ençà havia fet disminuir la collita de cereals i els corresponents delme i primícia; la sentència favorable al pagament fou impugnada pels interessats, però confirmada per una comissió arbitral (Joan Mercader, Joan Gascó, Francesc d'Aranda) (124-124), i més tard pel rei, que també en resultava afavorit (146); les declaracions en el procés informatiu descriuen tant la situació anterior, de planta exòtica, com l'èxit des d'entorn el 1410 (130-138), explicable per la conjunció d'audàcia empresarial i del favor dels senyors jurisdiccionals, que podien prohibir de portar el canyamel a trepig fora terme (138-144). Això no obstant, no mancaren intents de recórrer contra la sentència i declaració arbitral (147-148). – J. P. E. [15.983

Liliana MONTI SABIA, Debora D'ALESSANDRO, Antonietta IACONO, *Alfonso il Magnanimo nel ricordo di Giovanni Pontano*, dins «Atti della Accademia Pontaniana», N.S., XLVII (1998 [1999]), 273-295.

Liliana MONTI SABIA, *Altri codici della Naumachia Regia di Ciriaco d'Ancona*, dins *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria dell'Umanesimo*. «Atti del Convegno Internazionale di Studi. Ancona, 6-9 febbraio 1992», a cura di G. PACE, S. SCONOCCHIA, Reggio Emilia 1998, 235-251

A divuit anys, Giovanni Pontano hauria conegut el rei Alfons i, acceptat en el cercle dels humanistes, el tractà durant els darrers dotze anys de vida del rei. En diverses de les seves obres en parla amb més objectivitat que Antonio Beccadelli (Panormita) o que Bartoleomeo Facio, bo i recordant moments biogràfics en els quals veu un 'exemplum' de valors humanes a fer conèixer als lectors, com la presència d'esperit en els moments de l'empresonament després de la 'Comedieta de Ponza' o l'autocontrol quan en conquerir la ciutat de Nàpols no volgué venjar la mort del germà Pedro. Però el tret més subratllat en el rei és el de l'esplendidesa unida a la bella presentació en tot allò que afectava la figura o l'activitat reial, fins i tot en els uniformes dels soldats del seu exèrcit, i no cal dir en els llibres que encarregava de copiar per a la seva biblioteca, en els paraments per al Castell dell'Ovo i en les recepcions i festes; recorda l',hora del llibre' i les facècies que hi podien ésser explicades; i no manca alguna crítica com l'adreçada a la forma d'equilibrar el pressupost segrestant béns particulars dels administradors del fisc; o a alguna crítica a moments en què la gratitud reial s'havia de manifestar més generosa [una observació: el «drappo nero de perpennia» (277, nota 15, al final), segurament s'havia d'escriure «drappo nero de Perpennia», és a dir, 'drap negre de Perpinyà'].

Ciriaco d'Ancona és autor del *De Pontiano Tarraconensium regis conflictu navali commentarium*, narració completa i detallada de la 'Comedieta de Ponza', de la qual l'autora havia ja publicada l'edició crítica. – J. P. E. [15.984-15.985

Isabel BECEIRO PITA, *La importancia de la cultura en las relaciones peninsulares (siglo XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 79-104.

En aquestes pàgines que pretenen abastar els regnes hispànics, trobem referències, algunes basades en Jerónimo Zurita, d'altres en Jaume Villanueva, sobre Joan Fernández d'Íxar, ambaixador davant el concili de Constança [fou l'únic culturalment important?] (82-83), sobre Francesc d'Arinyo (86 i 91), Dalmau de Mur (89 i 95), i sobre Domènec Ram lloat [interessadament?] per Lorenzo Valla (93, i nota 36, i 95), a l'Estudi de Lleida (95) [dues mostres de la manca d'informació de l'autora: Felip de Malla, segurament el gran ambaixador a Constança on fou elector papal de Martí V, o Antoni Caixal, no són ni anomenats; i Dalmau de Mur no hagué d'anar a París a comprar la *Bíblia* ara de la Seu de Girona, car la tingué a l'abast de la mà a Peníscola (95 [cf. ATCA, VI (1987), 295]), on, de més a més, no pas a Casp, fou presa la decisió a favor de Ferran d'Antequera en la successió a la corona catalanoaragonesa (94 [cf. ATCA, XII (1993), 442-444]). – J. P. E. [15.986

Daniel Piñol i Alabart, *Pere Sabater, notari de Tarragona i lletrat (segle XV)*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XVII (1999), 125-151.

L'inventari 'post mortem' dels béns del notari Pere Sabater es conserva a Tarragona, AHA. *Notaris. Inventaris II*; les seves dades permeten de reconstruir la distribució de la casa (127-132); d'altres volums del mateix arxiu o de l'AH, *Actes municipals*, informen de la seva activitat professional i de certes característiques del notariat tarragoní (133-136); una part important de l'inventari, ací transcrita, conté la llista dels seus llibres i dels estris corresponents a una oficina notarial (146-151); molts dels llibres eren de tema diferent del notarial o del jurídic: obres de Francesc Eiximenis, de Bernat Metge, llibres d'història i, en general, aquells llibres que eren novetats en el pas del segle XIV al XV (traduccions de Sèneca, Valeri Màxim, Jaume de Cessoles, Innocenci III, Albertanus de Brescia...). – J. P. E. [15.987

Josep E. Rubio, *La fe raonada en una summa en vulgar del XV: el Memorial de la fe catòlica de Pertusa*, dins *Marc món cultural*, 363-376.

Contemporani estricta d'Ausiàs Marc, Francesc de Pertusa ens deixà el *Memorial...*, transcrit per Avel·lí Flors i Bonet, resultat, diu Pertusa, de «mon continuat e gran treball» per diversos llibres «a trobar sobre la declaració o probació dels articles de la santa fe christiana e cathòlica» (364); Rubio es fixa en el primer capítol de l'obra, «dedicat a escatir les relacions entre la fe i la ciència» (366), en la línia de les 'raons necessàries' d'Anselm, Ricard de Sant Víctor i Llull, perquè és obligat d'oferir raons de la fe cristiana als qui les demanen o de resoldre les objeccions (370-372), posició alternativa a la del *Tirant* que demana la simple fe sense raons (373) i, no cal dir, a la de Bernat Metge que «ço que veig, crec, e del pus no cur» i en conseqüència redueixen la fe a pura opinió (375-376). – J. P. E. [15.988

Ausiàs MARCH, *Llir endre cards. Antologia poètica. Versió moderna en vers de Climent Forner*. Introducció de Francesc GUERRERO i BORRULL (Les Eines, 1), Barcelona, Enciclopèdia Catalana 1999, 142 pp.

Edició destinada a eina pedagògica (la introducció es clou amb propostes de treball: 31-33). La introducció (9-33), després del resum biogràfic, es fixa en el tema de l'amor procedent dels trobadors i modificat per les aportacions mèdiques, que el convertiren en una malaltia; afegim-hi l'emergència del 'jo'. Marc exposa la lluita en el seu jo entre els dos plans de l'amor, més difícil pel fet que tampoc la seva dama no l'ajuda; per això tota la seva obra expressa la tensió entre l'amor intel·lectual i l'amor sensual (16-21). En funció d'aquesta temàtica han estat escollits els disset poemes d'aquesta edició, reescrits per Climent Forner en llenguatge actual (35-139). Són els que porten els números 1, 4, 11, 13, 18, 19, 23, 29, 39, 46, 76, 79, 81, 87, 89, 96 i 105. – J. P. E. [15.989

Ausiàs MARCH, *Chants de mort. Édition bilingue. Présentation et traduction de Dominique de Courcelles* (Coll. Ibériques), París, José Corti 1999, 160 pp.

En les pàgines proemials, Ruedi Imbach qualifica la poesia d'Ausiàs Marc de «nourrie des discussions intellectuelles les plus avancées de son temps» i l'emmarca dans «ce vaste mouvement de 'philosophie laïque' dont les représentants les plus importants au Moyen Age sont Raymond Lulle et Dante Alighieri» (11). En l'estudi introductori, l'editora, resumida la biografia de Marc i el seu marc cultural català presidit per Bernat Metge (15-20, 50-59), concentra l'atenció en els *Cants de mort* d'Ausiàs Marc, i es pregunta «quelles différentes tentatives de définir des orientations devant la problème de la mort et de l'immortalité de l'âme sont repérables tout au long des six Chants de Mort?» (21); cercant la resposta (que és alhora la resposta de Marc als dubtes de Metge), analitza la dinàmica poètica de cada un d'ells (21-63) i arriba a la conclusió: «Telle est l'étonnante, la subversive affirmation des six *Cants de Mort...*: la mort est bien la fin de

l'homme» (64). Segueix text català i traducció francesa dels cants XCII-XCVII (70-147), de la qual l'autora diu que «j'ai privilégié la clarté, la lisibilité, l'intelligence...» (69). El llibre es clou amb dues pàgines de notes (149-150) i amb sis d'explicació de mots (151-156). – J. P. E.

[15.990]

Marie-Claire ZIMMERMANN, *Ausiàs March o l'emergència del jo*. Pròleg d'Albert HAUF (Biblioteca Sanchis Guarner, 40), València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Ceic Alfons el Vell/Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 316 pp.

El treball que la prof.ssa Zimmermann ha dedicat a Ausiàs Marc durant més de dos decennis es troba d'alguna manera sintetitzat en aquest aplec dels seus estudis. Hi trobem *L'auditori d'Ausiàs March*, del 1981 (9-36); *Ausiàs March i la recerca del lloc impossible*, del 1975 (37-54); *Les metamorfosis del maldit en Ausiàs March*, del 1977 (55-72); *Sobre el divertiment en Ausiàs March i en els seus successors: del somni de cort-teatre al teatre de cort*, del 1987 (73-95); *La problemàtica identitat del locutor en la poesia d'Ausiàs March*, del 1992 (97-115); *La comparació i la substantificació a l'obra d'Ausiàs March: recerques sobre les noves funcions poètiques de la imatge*, del 1991 (115-147); *Celebracions de l'altre i emergència de la persona del Jo en la poesia catalana al segle XV. Ausiàs March i els cicles de la maduresa*, del 1991 (149-185); *Ontologia i escriptura a l'obra d'Ausiàs March: lectures del poema XXVIII*, del 1988 (187-206); *Ausiàs March dins del poema: divergències i convergències del Jo*, del 1978 (207-222); *Ausiàs March: una poètica al marge del subjecte*, del 1983 (223-237); *L'esparsa a l'obra d'Ausiàs March: un esquema bàsic de la poetització*, del 1986 (239-258); *Lir entre carts i l'espai metafòric marqujà*, del 1982 (259-286); i *Metàfora i destrucció del món en Ausiàs March*, del 1980 (297-313). – J. P. E.

[15.991]

Alan SWAN, *El manuscrit Rothschild: Breviarium secundum ordinem cisterciensium i els dos manuscrits ausiasmarquians de la Bibliothèque Nationale de France, París*, dins *Marc - Gandia*, 71-85.

D'acord amb el títol, aquestes pàgines són dividides en tres apartats: la descripció del ms. Rothschild 2529, *Breviari del rei Martí*, d'entorn el 1397, una de les característiques del qual és que el calendari inicial no fa constar únicament les festes dels sants, ans també les dates d'òbit de reis i reines, de Pere el Catòlic a Joan I, pàgines ací reproduïdes (72); hi ha llista de totes les il·lustracions (77-80). El segon dels volums analitzats és l'esp. 225, *Cançoner d'Amor* o *Cançoner de obres enamorades*, del pas del segle XV al XVI: hi ha notícies de la seva història i de l'estructura del volum, amb reproducció de tres pàgines i llista dels poetes que hi són acollits (81-83); i el també esp. 479, *Obres de Osies March*, còpia manuscrita realitzada per Pere Vilasaló, datada a Barcelona el 1541; hi ha reproducció de dues pàgines (84-85). – J. P. E.

[15.992]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Una nota sobre la recepció d'Ausiàs March a l'estranger (segles XVI i XVII)*, dins *March món cultural*, 199-215.

Germà COLÓN DOMÈNECH, *El manuscrit fantasma d'Ausiàs March*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1998), 341-344.

El primer títol informa de la presència d'Ausiàs Marc en el *Tresor de l'Histoire des langues...*, publicat per Claude Duret el 1613, transcriu i tradueix la informació que li és dedicada (200-203); sabia que les seves obres havien estat publicades a Barcelona per Claudi Bornat i posseïa un exemplar de l'edició del 1560 (213); però la seva font d'informació, descartades altres possibilitats, havia estat el ferrarenc Lilio Gregorio Giraldi (cf. resum següent); és lloc comú la comparació del nostre amb Petrarca (207-209, també en els versos de Francesc Calça: 214); tant Duret com Giraldi es refereixen a informació sobre Marc proporcionada per Joan Lluís Vives, fins

ara no localitzada (212). La informació sobre Ausiàs en autors del segle XVI es completa amb els versos menyspreants del navarrès Jerónimo de Arbolanche (215).

Segons una versió molt estesa, el ms. marquès de El Escorial, III. L. 26, hauria estat copiat per Pere Torró per a Lilio Gregorio Giraldi, de Ferrara; la versió es basa en una frase d'aquest, afirmant que Torró «huius [Ausiàs] mihi copiam fecit», frase que, en canvi, només significa que li proporcionà l'obra de Marc, possiblement un exemplar de l'edició barcelonina del 1545. L'esmentat ms., doncs, no hauria emigrat a Itàlia. – J. P. E. [15.993-15.994]

Jaume J. CHINER GIMENO, *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València, Consell Valencià de Cultura 1997.

Jaume J. CHINER GIMENO, 1997, *any March? Noves dades sobre el naixement d'Ausiàs*, dins *March món cultural*, 13-43.

L'article és el text d'una conferència, en la qual l'autor resumeix així el contingut del llibre, al qual també és dedicada la notícia bibliogràfica següent: «...conté nombroses dades ignorades sobre el més il·lustre literat valencià del XV: des d'una nova data per al seu naixement fins a la localització d'un testament del nostre poeta datat el 1419; des del seu darrer i perdut testament del 4 de novembre de 1459 fins als desconeguts i rics inventaris de béns dels seus pares; des de les troballes dels testaments de Pere March, 'lo prohóm', del corresponent al poeta Pere March i de la darrera voluntat d'Elionor Ripoll fins a l'establiment d'una biografia completa de Joana Escorna; des dels càrrecs palatins d'Ausiàs fins als seus empresonaments; des de la nova localització de la casa del poeta a València i de la seua tomba fins a les vicissituds del senyoriu de Beniarjó després de la mort d'Ausiàs; des de l'establiment dels lligams familiars entre Ausiàs March i el lletraferit Joan Roís de Corella fins a l'aparició de noves dades sobre les vies d'introducció de l'ausiasmarquisme en la cort de Navarra; des de les 'interessades' actuacions del poeta quant als seus matrimonis fins a l'establiment de la seua relació familiar amb Martí Joan de Galba...» (13-14).

En la dita conferència sintetitzà documents i raons que condueixen a localitzar el naixement del poeta a la ciutat de València, no pas a Gandia (17-24), i a datar-lo de manera que el 1419 ja fos major d'edat i més en concret abans del 24 de juliol del 1419; hauria nascut «l'any 1400 o en els set primers dies del 1401» (39), més encara, «entre el 9 de gener de 1400 i el 7 de gener de 1401» (40); és transcrit el primer testament del 1419 (25-26) i un fragment del *Memorial de Palma* (ARM, A.A., XXXII/2167: 37-38). Hi ha bibliografia (41-43). – J. P. E. [15.995-15.996]

Jaume J. CHINER GIMENO, «*En vós està fer son cas flach o fort*» (CVII. 9) *Correccions d'impremta, correccions d'autor a Ausiàs March i la València del s. XV (1400-1459)*, dins «*Llengua & Literatura*», 10 (1999), 361-384.

L'autor fa saber que l'edició del seu llibre acabat de resumir és plena d'errades d'impremta i de 'lapsus calami' i en descàrrec de la seva consciència científica en dreça una llista que omple vint-i-dues pàgines. – J. de P. [15.997]

Isabel GRIFOLL, «...*ab milans caç la ganta / y ab lo branxet la lebre corredora*» (LXIV, 25-26): *Arnaut Daniel i Ausiàs March*, dins *March món cultural*, 95-133.

L'autora resumeix la presència de 'ganta' i 'branxet' en literatures romàniques (96-97); els versos paral·lels d'Arnaut Daniel pertanyen a la 'cansó' *Ab gai so cuindet e leri* (99-100). El tema de fons és el de l'obtenció de resultats importants amb mitjans inadequats i l'autora el repassa en poetes occitans (99-106) i emprèn la lectura de la poesia XLIV amb el pressupòsit de la continuïtat entre aquells, en particular Arnaut Daniel, i Marc, del(s) qual(s), però, aquest també se separa (106-110). L'exposició del tema tant en Marc (111-123), com en Daniel (124-127), es podria sintetitzar dient que la matèria primera de les sensibilitats personals, tot i les dificultats, es transfor-

ma en ambdós en bella expressió poètica: llur branxet ha caçat bona llebre corredora. Hi ha bibliografia (128-133). – J. P. E. [15.998]

Anton M. ESPADALER, *El concepte de vergonya en l'obra d'Ausiàs March*, dins *March món cultural*, 77-93.

,'Vergonya' compareix vint-i-una vegades en els poemes de Marc, cinc de les quals en el poema XLIII, ací transcrit (78-79). Analitzats els llocs diferents en els quals surt el dit concepte, resulta ésser un mecanisme personal i psicològic de directa repercussió social, que assegura aquell comportament mínim, sense el qual una persona (el poeta, per exemple), no gaudiria del reconeixement social que li correspon per la categoria que ocupa; tot i ésser diferent, el mecanisme és paral·lel en l'home i en la dona. – J. P. E. [15.999]

Robert ARCHER, *Formes del desamor; blasme de dones i maldit*, dins *March món cultural*, 59-75.

L'autor es proposa d'esbrinar en l'obra de Marc l'encaix entre misogínia i maldit. Fora dels dos casos de Lucrècia d'Alagno i de Teresa, que són excepcions, per a March la regla és que la dona sigui allò que en deia l'antropologia medieval, un home imperfecte i l' 'esca del pecat'; el Poema LXXI no n'és excepció, car ella "s'ha mostrat massa inclinada a estimar el poeta amb una amor carnal" (68); tot es troba en el camp de la misogínia; el Poema XLVII, en canvi, és el que més s'acosta a un ,maldit' (70) i s'adreça no a la dona en general, ans a una en particular, Na Monboí, a la qual etziba tota una reguitzella de defectes personals: infidel i provocativa, físicament imprementable i pel camí d'arribar a alcavota (72-74). – J. P. E. [16.000]

Eduardo MIRA, *El tiempo de Ausiàs March. El tiempo de la ciudad*, dins *Marc - Madrid*, 12-31.

Jaime J. CHINER GIMENO, *Ausiàs March y su tiempo (siglos XIV-XV). Cronología interdisciplinar*, dins *Marc - Madrid*, 97-135.

Els dos títols són complementaris, car mentre el segon en cinc columnes recorda allò que els anys successius, des del 1337 al 1500, representen per a la família Marc i en particular per al poeta, els fets polítics i les aportacions culturals tant a la Península Ibèrica com a Europa, les pàgines de Mira concentren el seu interès en el moment cultural [on no hauria fet cap nosa recordar la *Crònica* de Pere III el Cerimoniós o l'activitat literària de Francesc Eiximenis a Catalunya o a València], començant pel dels darrers anys del poeta, en què coincidiren a València escrivint o preparant l'obra respectiva Ausiàs Marc, Jaume Roig, Joanot Martorell, Joan Roís de Corella i Isabel de Villena i d'altres (13-14); per a comprendre Ausiàs són importants l'abans (on es troba Francesc Eiximenis) i el després (on es troben fites com el *Cancionero General* i les Germanies, punts d'inflexió cultural i política) (15-16). La València del segle XV és un país amb empena, també en el camp cultural (17-20); és una unitat social, integradora de cercles concèntrics, com són el call i l'aljama (21-24), però és entitat políticament forta (27-28) en un moment d'ascens vers l'absolutisme reial (30). València esdevé la porta marítima d'Itàlia (29); els palaus conservats permeten de refer la vida de la classe social a la qual Marc pertanyia (24); ell podria ésser la síntesi entre l'Edat Mitjana, feudal, gòtica i agrícola i una Edat Nova, urbana i aristocràtica (27). – J. P. E. [16.001-16002]

Jaime J. CHINER GIMENO, «*Cor d'acer, de carn e fust*»: *Ausiàs March (1400-1459)*, dins *Marc - Madrid*, 33-85.

Jaume CASTILLO SAINZ, *Un passeig per la vida d'Ausiàs March*, dins *Marc - Gandia*, 111-132.

En ambdós casos, el passeig comença amb aquell barceloní nuvolós, Pere March, que el 1249 rebia de Jaume I alguna propietat a Gandia (34) i, a base de documentació de Barcelona, ACA, *Proccessos de Corts*; de Gandia, Arxiu Històric; de Madrid, AHN, *Osuna*; de Palma de Mallorca, ARM,

Reial Audiència; i de València, AMV, *Fons Nicolau Primitiu*; Arxiu de la Diputació, *Duquesa d'Almodovar*; Arxiu del Patriarca, *Protocols notarial*s; també Arxiu dels Ducs de Medinaceli, *Montcada*, recordem les biografies de Jaume i de Pere Marc, amb particular esment de la participació del darrer en el naixement del *Consistori de la Gaia Ciència* el 1393, i dels llibres en els inventaris dels pares, Pere Marc i Elionor Ripoll (37-45; en particular 42, nota 57 i 44, nota 66); Ausiàs hauria nascut a València entre el 9.I.1400 i el 7.I.1401 (46-48); assistim a partir d'ací a l'enrolament militar i primer testament (50-52), a les picabaralles entre cavallers amb les corresponents lletres i de-seiximents (Marc «protagonizó bregas y debates caballerescos hasta los últimos días de su vida» (64-69, en especial 65), als dos matrimonis amb la corresponent documentació (70-78), i a la mort amb el darrer testament (79-84; testament: 80-83). – J. P. E. [16.003-16.004

Ximo VIDAL, *March nostàlgic*, Gandia, Ajuntament de Beniarjó - CEIC Alfons el Vell 1997, 74 pp.

Repàs o memòria de la biografia del poeta, posada en boca d'ell mateix a les darreries de la vida a seixanta-dos anys, on es complementen els versos propis o d'altri (Jordi de Sant Jordi: 16-17; la traducció de la *Divina Comèdia* d'Andreu Febrer: 35-36; de l'oncle Jaume Marc: 37; del pare, Pere Marc: 38-39; o del Franselm: 39-40), versos sempre reelaborats en llenguatge actual. També hi ha algun 'record de família', com que en la darrera malaltia el revesavi, el notari barceloní Pere Marc, hauria rebuda atenció mèdica d'Arnau de Vilanova (21). – J. P. E. [16.005

Carlos SOLER D'HYVER, *El caballero*, dins *Marc - Madrid*, 155-170.

Partint de la qualificació indubtable de cavaller, l'autor recorda i explica les quatre classes de noblesa de l'antic Regne de València: nobles, generosos, cavallers i ciutadans, als quals en l'explicació afegeix els 'homes de paratge'; nobles, generosos i cavallers tenien escut d'armes; aquella classe tingué notable ressò en la literatura de la Baixa Edat Mitjana (158); la cerimònia d'adob és descrita segons es desenvolupà la de Jaume Marc II (159), les lletres de batalla devien ésser normals (160-161). Hi ha memòria escrita de la seva activitat de falconer reial (163-164) i de la indumentària corresponent a la honor de cavalleria (168); les darreres pàgines descriuen la ciutat de València en el segle XV (166-169). Hi ha bibliografia (170). – J. P. E. [16.006

Josep A. GISBERT SANTONJA, *A la recerca del gust d'Ausiàs March*, dins *Marc - Gandia*, 11-22.

Presentació global del conjunt de l'exposició dedicada a commemorar el sisè centenari del naixement d'Ausiàs Marc, ubicada en el Palau dels Borja entre els dies 14 de novembre del 1997 i 15 de febrer del 1998, mostra que, sobretot gràcies a les il·lustracions (reproducció d'obres d'art contemporànies de Marc, algunes procedents del *Psalteri o Llibre d'Hores d'Alfons el Magnànim*), intenta de donar a l'espectador, també al del catàleg, el sentit del gust d'aquella primera meitat del segle XV. L'exposició era dividida en tres ambients: el dedicat a La Safor en el segle XV (12-13), el biogràfic del mateix Ausiàs (14-18) i el centrat en la seva obra poètica (19-22), fragments de la qual poden ésser llegits en diverses pàgines.

El catàleg pròpiament dit, en el qual es reflecteixen les tres parts abans esmentades i d'altres com *El cavaller* (173-200), *La mar* (201-214), *Navarra i el Príncep de Viana* (215-222), *L'art del temps d'Ausiàs March* (223-268), *Arquitectura* (269-280), *Rajoles* (281-293), *La Bíblia sacra*, aquesta dedicada a l'exemplar conservat a l'Ajuntament de Cocentaina (294-300), i *Les primeres edicions d'Ausiàs March* (301-307); hi ha presentació i explicació tècnica de cada un dels cent cinquanta-quatre objectes, que, de més a més, és fotogràficament reproduït a color. Assenyaem que aquest catàleg conté a l'acabament una llista bibliogràfica (308-311). – J. P. E. [16.007-16.008

Catálogo, dins *Marc - Madrid*, 215-334.

L'exposició de Madrid constava de cent divuit peces, cada una de les quals és explicada en la fitxa corresponent i amb poques excepcions reproduïda en fotografia; les vuit primeres, (testaments, codicils i inventaris de béns 'post mortem' dels pares i d'ell), són transcrites in extenso (216-236; darrer testament, codicil i inventari de béns d'Ausiàs: 319-325). Segueix la multiplicat d'objectes de la mostra, entre els quals no manquen llibres amb les respectives reproduccions de pàgines (237-239), o rajoles amb inscripció (247-250 i 300; dos rajols amb inscripcions en àrab: 317-318) i unes primeres còpies de poesies d'Ausiàs (251-253), o noves mostres de literatura contemporània (282-283); l'astrolabi (304). Els daus són ocasió de recordar les prescripcions contràries al joc en els *Establiments de Gandia* (307). Les darreres pàgines són dedicades a edicions catalanes o castellanques de les *Obres*: València 1539, Barcelona 1543, 1548; Sevilla 1553, Valladolid 1555, Barcelona 1560; València 1560; Saragossa 1562; i Madrid 1579 (326-333). – J. P. E. [16.009

Lluís CABRÉ OLLÉ, *El palau de la poesia abans d'Ausiàs March*, dins *Marc - Gandia*, 37-43.

L'empenta de la tradició trobadoresca fins al temps d'Ausiàs Marc es manifesta en el *Llibre de concordances* de l'oncle Jaume i en l'adscripció a aquella d'un contemporani com Jordi de Sant Jordi (38), enfortida per la protecció de la casa reial, paral·lela de la donada als Marc (40), i pel nou factor de l'educació àulica, amb fort impacte en la casa reial dels segles XIV i XV; en serien prova el sentit i les imatges moralitzants tant de Pere com d'Ausiàs i la formulació en psicologia escolàstica dels propis sentiments feta per Jaume i Ausiàs (41); aquell passat no era mort i es manifesta en certes característiques de la poesia marquiana: com la simpatia amb escriptors més joves de la cort Trastámara, la textura d'unes 'dites' que havien d'ésser llegides forçosament, la massissa presència d'un vocabulari espiritual i científic o el sentimentalisme tràgic (42-43). – J. P. E. [16.010

Ferran GARCIA-OLIVER, *Marc, una genialitat imprevisible*, dins *Marc - Gandia*, 23-34.

L'autor assenyala que d'Ausiàs Marc en coneixem més els versos que la vida i que, emmarcat en una família ennoblida, «l'Ausiàs que ens sorprèn no és el que acata la disciplina de la vella nissaga dels Marc, sinó el que se n'aparta quan bé li convé» (23). La raguèlia s'havia enfilat socialment des de la Barcelona del segle XIII aprofitant l'aspre de la casa reial fins a la cavalleria, i pel dissortat atzar de la mort del germà gran, Joan, Ausiàs es trobava hereu de la branca valenciana i sobretot d'un pare i dos oncles «que havien donat mostres sobrades de perícia poètica» (25); format i fet home en la cort gaudienca d'Alfons el Jove, pels camins vers Itàlia el quinquenni 1419-1424 li féu conèixer la guerra i la mar i els seus coetanis; el féu 'falconer major' del rei Alfons, vingueren les aventures i els fills bords i, morta la mare, el retorn a Gandia, els problemes administratius, casament i mort de l'esposa Isabel Martorell; el nou matrimoni amb Joana Escorna també se saldà amb la mort d'ella i d'un dels bords, legítimat; tornat a Gandia, Marc pot arribar a un acord amb els altres regants per portar aigua al seu senyoriu; uns darrers plets amb contrincants s'aturen amb la mort d'Ausiàs el 3 de març del 1459. Els seus poemes es podien veure lliures de reflectir tantes dissorts? – J. P. E. [16.011

Marie-Claire ZIMMERMANN, *Ausiàs March. Construcció de la veu poemàtica i recerca del sentit*, dins *Marc - Gandia*, 57-69.

Pàgines ja publicades; [i resumides dins ATCA, XVIII (1999), 1035, núm. 14078]. – J. P. E.

[16.012

Jaume TURRÓ, *Ausias March no va viure en temps d'Ovidi*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 175-199.

L'autor analitza la presència d'Ovidi en Ausiàs March i intenta traçar-ne la filiació. Després de recollir les diverses reminiscències ovidianes assenyalades en el text de March i en el d'altres poetes per Lola Badia, Lluís Cabré i Joan Ferraté, l'autor estableix la disjuntiva: darrere alguns versos de March cal veure-hi les *Poètiques* d'Ovidi amb les lectures de Servi i d'Innocenci III, o les tràgedies de Sèneca amb les gloses de Trivet. Turró creu que per coherència la primera hipòtesi és la millor, la qual cosa no significa que Ausiàs tingués un coneixement extens i intens de l'Ovidi major, sinó simplement que sabia «trenar la tradició» poètica occidental «amb art força més subtil» que fins ara no s'havia pensat. – J. de P. [16.013]

Albert G. HAUF, *El apocalipsis marquiano. Ausiàs March, místico y profeta del amor humano*, dins *Marc - Madrid*, 171-189

Albert G. HAUF, *Ausiàs March, ara i encara?*, dins *Marc - Gandia*, 45-55.

Albert G. HAUF, *Ausiàs March. ¿Abora y hoy?*, dins *Marc - Madrid*, 87-96.

El mateix Marc diu que la seva concepció de l'amor no pot ésser compresa de «l'amador qu'en appetit se farta», ans només de «l'entenent amador», car, com el de Lull i de la tradició cristiana, és una vivència en la qual se sumen memòria, enteniment i voluntat enfortint-se mútuament (171-174); quan aquest estat es dona en plenitud, ni tan sols «lo desig del cors no s pot estendre l a leig voler» (176; del poema 23, versos 39-40; cf. 178), situació que hauria estat real en la Verge Maria (177), i que pot ésser il·lustrada amb la doctrina de Francesc Eiximenis sobre el coneixement per contemplació (179). Per l'amor que el poeta propugna, l'amador marquès es transforma en àngel, seguint en aquest punt la doctrina d'Eiximenis, que transmet la del Pseudo-Dionís i la de la *Lletra als Romans* de sant Pau (180-181). Paral·lel d'aquest, que no sap si fou arripat a visions celestials dins o fora del cos, també Ausiàs confessa que «tant en Amor l'esperit meu contempla l que par del tot fora del cors s'aparte» (182: poema 18, vv. 5-6), amb la consegüent desesperació, perquè «pur amor no pot en dona caure» (182-183), situació d'èxtasi, que despertà les sospites dels inquisidors (184). Com en asceti, també en l'amor marquès cal l'ascensió penosa del sobreesforç que dissimuli, tal com Eiximenis contava de la Verge Maria, la gustosa contemplació interior (186). Aquesta era l'ars amandi' marquiana (187), inútil, però, «car fermetat de dona y és mester» i no sembla que abundés (188).

El segon títol parteix (com el tercer) de la sentència de Joan Fuster sobre Marc: «Un cas aberrant de megalomania eròtica» i explica que fou un cas des del moment que el Marqués de Santillana el definí 'grand trobador' i 'de... elevado espíritu' (46); és un trobador perquè els cançoners el col·loquen dins el grup, però aberrant d'aquests per la llengua, ja totalment catalana, i per la forma d'enfocar el tema de l'amor, que els editors espanyols del segle XVI consideraren dura pel missatge i per la 'rudesia llemosina', aquesta sí, aberrant; no fou, doncs, tan aberrant (46-48). Quant a la megalomania eròtica, la idea podria ésser acceptada en el sentit de vivència extraordinària o excepcional i vista com a reacció del poeta davant el seu fracàs en fer acceptar el concepte d'amor propugnat per ell, davant la possibilitat de perdre el cos sense salvar l'ànima (50), sensació traduïble en multitud de sensacions existencials d'ara, com la del dolor d'amor, del qual ací són aplegades nou formulacions marquianes (53). – J. P. E. [16.014-16.015-16.016]

Josep A. GISBERT SANTONJA, *La mar de March*, dins *Marc - Gandia*, 135-148.

Josep A. GISBERT SANTONJA, *La mar de March*, dins *Marc - Madrid*, 191-202.

Rosa Leveroni i Marie-Claire Zimmermann han dedicades pàgines al tema de la mar en Ausiàs Marc. L'autor veu la relació entre mar i Marc com l'existent entre un cosmos sencer i el cim d'un llinatge (136); la mar té presència constant en l'obra d'Ausiàs, i en canvi és gairebé inexistent en la de Jaume i Pere (138); amb quinze estrofes reproduïdes, a les quals al final és afegit el cant XLVI (*Veles e vents...*: 147), l'autor recorda els diversos temes tocats per Marc, com és ara la traïdoria meteorològica, la inestabilitat dels vents, els instruments per a sondar les profunditats o

per a orientar-se, la indecisió dels mariners davant el fortunal o el paral·lelisme entre un naufragi i el destí de l'home, etc. – J. P. E. [16.017-16.018]

Francesca ALEIXANDRE TENA, *En torno a Ausiàs March: lecturas e interpretaciones. Impresos y manuscritos en el siglo XVI*, dins *Marc - Madrid*, 137-153.

Objectiu de l'autora: «efectuar un recorrido cronológico desde fines del siglo XV, época de la qua datan los más antiguos manuscritos conservados, hasta el primer tercio del siglo XVII, cuando un sabio humanista, Vicente Mariner, trata de introducir al poeta en los círculos de la erudición europea traduciéndolo al latín» (138). De darreries del segle XV són sis dels manuscrits conservats, entre ells el considerat millor, el de Madrid, Biblioteca de Palacio (ms. F), que conté cent vuit poemes; el segueixen set d'altres compilacions, numèricament inferiors, que foren tingudes en compte en l'edició de Baltasar de Romaní (València 1539), amb text valencià i traducció castellana, de només quaranta-tres d'entre cent vint-i-vuit poemes i sotmesa a l'autocensura de tot allò que podia desplaure Mencía de Mendoza (141). Segueixen els tres intents patrocinats per Ferran Folch de Cardona, els dos primers de Pere Vilasaló amb cent vint-i-dos poemes, insatisfactoris però publicats (Barcelona 1543 i 1545), completats amb taula de mots obscurs [aquesta taula escrita per un català i publicada a Barcelona, també era en valencià?: 145], i el terç, definitiu, de cent vint-i-quatre poemes, a cura d'Antic Roca, Barcelona 1560, que seria la darrera edició original de l'obra d'aquell «caballero Valenciano de naci6n Catalan» que diria l'edició de Sevilla 1553, edició que reproduïa la de Baltasar de Romaní (147). Mentrestant, l'intent d'edició de Lluís Carr6s de Vilaregut elaborada el 1546 amb 126 poemes (ms. D de Madrid, BN), seria impresa només en valencià a Valladolid el 1555 (145 i 148); en canvi, la traducció parcial castellana de Jorge de Montemayor seria editada a València 1560, i reproduïda a Saragossa el 1562 i a Madrid el 1579, però en volum que juxtaposava la traducció de Montemayor i la de Romaní (150-151). Cada un d'aquests intents pretenia oferir un Ausiàs Marc més autèntic. Arribaria, finalment, l'edició de la traducció llatina dins l'obra completa de Vicent Mariner, Turnon, Ludovicus Pillhet 1633 (152). Hi ha bibliografia (153). – J. P. E. [16.019]

Vicent Josep ESCARTÍ, *La primera edició valenciana de l'obra d'Ausiàs March (1539)*, València 1997.
Vicent Josep ESCARTÍ, *Encara sobre València i Ausiàs March en el segle XVI*, dins *Marc món cultural*, 173-197.

El segon títol coincideix parcialment amb el primer (només conegut per referència) (173/3), i és dedicat a dibuixar l'interès per Marc en cercles valencians altres que el dels ducs de Calàbria (174), començant pel de Lluís Carr6s de Vilaragut, que encarregà l'actual ms. 3695 de Madrid, BN, amb l'obra de Marc, un vocabulari i la primera biografia, que serví de base a l'edició catalana de Valladolid 1555, destinada a lectors castellans (174-180); aquesta fou l'edició que en traduir els poemes d'Ausiàs al castellà, no pas «al rigor de la letra..., sino a la verdad de las sentencias», tingué a l'abast de la mà Jorge de Montemayor (que valorava el treball de Lluís Carr6s per damunt els altres intents) (181-184). Són transcrits en apèndix el pròleg al manuscrit de Madrid (187-189), tres peces proemials a l'edició de Valladolid (189-194) i el pròleg i altres peces proemials a l'edició de Montemayor, València 1560 (194-197). – J. P. E. [16.020-16.021]

Costanzo DI GIROLAMO, *Il ,Cazoniere' di Ausiàs March*, dins *Marc món cultural*, 45-58.

Establerta la significació italiana de ,cazoniere' l'autor es pregunta si l'obra de Marc n'és un. Resumeix les posicions dels estudiosos anteriors (Amédée Pagès, Pere Bohigas, Joan Ferraté, Pere Ramírez i Molas, Robert Archer, Xavier Dilla); ell, per la seva banda, arriba a la conclusió que l'obra poètica de Marc no és un ,cazoniere', però que això «non significa togliere niente... alla sua grandezza» (56). – J. P. E. [16.022]

Emili CASANOVA, *Recorregut per la llengua d'Ausiàs March (1397-1458)*, dins *March món cultural*, 135-172.

Emili CASANOVA, *La llengua de Joan Roís de Corella (1435-1497). Una presentació*, dins *Estudis Corella*, 89-105.

La profunditat poètica de Marc és única, però en canvi el seu vocabulari és normal i ha estat poc estudiat. L'autor es proposa esbrinar la disponibilitat lèxica i analitzar morfologia i sintaxi del poeta en el marc de la llengua de la primera meitat del segle XV (138). Les primeres pàgines exposen les raons de la definitiva substitució de l'occità pel català en el camp de la poesia per obra de Marc, i la qualitat popular i aristocràtica alhora del seu llenguatge (138-141); tot seguit estableix les llistes de vocabulari cancelleresc, tant occità com català, amb indicació del nombre de freqüències en cada mot (142-152), de vocabulari cultista (153-154), de populismes introduïts per Marc (156-161), de set castellanismes (161), de locucions (162-164) i de valencianismes (165): «és la llengua de la cancelleria, la mateixa que la d'Antoni Canals» (167), amb una sèrie de característiques morfosintàctiques (167-168), que li serví per a donar una obra perenne (170). Hi ha bibliografia (171-172).

Les pàgines dedicades a Corella són paral·leles de les que estudien Marc, amb la diferència que el seu vocabulari és més ric, numèricament superior a les vuit mil paraules (91), emprades, però, amb l'objectiu d'«ensenyar les virtuts del món clàssic a través d'una llengua i d'un lèxic clàssic» i «una transposició sintàctica de la prosa llatina» (92); en comparació amb Ausiàs, han desaparegut els occitanismes i han augmentat els castellanismes (97), característiques que haurien causat, successivament, el seu prestigi en els cenacles valencians i la caiguda en l'oblit. – J. P. E. [16.023-16.024]

Mariola APARICIO, Ferran CARBÓ, *Ausiàs March en la poesia valenciana de postguerra*, dins *March món cultural*, 217-246.

En aquestes pàgines és resseguida la petjada de la poesia marquiàna, en la catalana en general (recordant els intents reeixits o no de publicació d'obres), i en particular en Carles Salvador (224-227), en Joan Valls i Jordà (227-230) i sobretot en Vicent Andrés i Estellés (230-243). Hi ha bibliografia (245-246). – J. P. E. [16.025]

Gabriel ENSENYAT PUJOL, *Els primers estudis sobre Ausiàs March: Josep M. Quadrado*, dins «Canelobre», hivern 1998-1999, 39-40, 77-90.

Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E. [16.026]

Joan MOLINA I FIGUERAS, *La Virgen de los Consellers. Metàfora mariana e imatge del poder*, dins «Boletín del Museo e Instituto Camón Aznar», LXXVII (1999), 111-151.

Durant el juny del 1443, els cinc consellers i els dotze prohoms encarregats pel Consell de Cent d'acabar la capella de la Casa de la Ciutat, compliren l'encàrrec a llur coneguda (111-114). De fet, quatre mesos després signaren contracte, ja publicat, amb Lluís Dalmau, valencià pensionat als Països Baixos per la Casa Reial a fi d'apropiar-se de les innovacions de Jan Van Eyk, pintor particularment estimat del rei Alfons; la predilecció dels consellers per Dalmau, bandejant els grans pintors catalans del moment (p. e., Bernat Martorell, Pere Serra...), s'explicaria per la decisió de dotar la Casa de la Ciutat d'«una obra vanguardista, y por lo tanto sorprendente, en el panorama artístico catalán de mediados del siglo XV» (124). La figuració, de més a més, s'havia de trobar en la línia d'un altre punt innovador, el de la doctrina de la Puríssima, en la qual Barcelona s'havia demostrat capdavantera, i proclamada en el quadre per la inscripció 'et macula non est in te' (126); ací l'autor resumeix les decisions barcelonines de la 'Confraria del senyor Rei', de la qual els jurats eren confreres, a favor de la doctrina puríssima [i del lul·lisme que la propugnava] des de la segona meitat del segle XIV (128-132 [cf. ATCA, III (1984), 59-191]). Finalment, la presència dels consellers com a donants del retaule, protegits pels sants patrons, és col·locada per l'autor en la línia de la defensa de

l'oligarquia de ciutadans honorats governant la ciutat de Barcelona, tal com propugnava Francesc Eiximenis (139-140), defensa que en el pla artístic es manifestaria en les il·lustracions inicials del *Terç del cristià*, ara a Madrid, BN, ms. 1792, i del *Comentari als Usatges de Barcelona* de Jaume Marquilles, ara a Barcelona, AHCB, ms. 242 (133-144). Les pàgines finals reproduïxen vuit il·lustracions (145-151). [Una observació: el retaule representa Maria com a mare, amb l'Infant assegut damunt un genoll; segurament seria més encertat d'anomenar-la 'Mare de Déu dels Consellers', tal com en devien dir a mitjan segle XV]. — J. P. E. [16.027]

Benigne MARQUÈS I SALA, *L'inventari dels béns de mossèn Pere Bosch, canonge d'Urgell (1449)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 479-498.

Resumida la biografia del dit personatge cardoní (479-480), n'és presentat i resumit l'inventari de béns 'post mortem' (481-485), conservat a l'Arxiu Diocesà d'Urgell, *Plec d'inventaris XV*, transcrit en la seva totalitat (487-498); ja en les pàgines introductòries, l'autor es fixa en els llibres, els normals d'un canonge, que, de més a més, havia estudiat dret canònic, amb el complement d'algun de tema local (484-485); l'inventari ens permet de veure la quantitat de monedes (487-488) i de llibres de comptes (489-490) d'un personatge, al qual hom havia confiat l'administració d'alguns béns i drets del capítol, segurament del bisbe i d'alguns subsidis [concedits per la Santa Seu al rei?]. — J. P. E. [16.028]

Xavier PUIGVERT I GURT, *L'etapa olotina (1450-1462) del jurista Joan Socarrats*, dins «Estudis històrics i documents dels arxius de protocols», XVII (1999), 107-124.

Les primeres pàgines resumeixen allò que fins ara era documentat en la biografia de Joan de Socarrats (107-109); l'autor hi afegeix les dades proporcionades per Olot, AHC, *Protocols notariais d'Olot*, de Besalú i d'El Mallol, que informen tant de l'activitat privada com de la pública a Olot i pobles veïns els anys 1449-1462, on fou notari reial i senyorial els anys 1450-1458 (111-113), jutge de la cort senyorial 1459-1460 (114-116) i jutge de les vegueries de Besalú i Camprodon els anys 1460-1462 (116-117). Després d'esclatar la guerra amb Joan II, Socarrats és documentat a Besalú, a Vic (on el 1463 completava la còpia de la *Summa feudorum* de Bartolo da Sassoferrato) i com a ciutadà de Barcelona (118-119). Són transcrits d'ACA, *Canc., reg.*, els nomenaments de notari el 1450, i de jutge de les vegueries i batllies de Besalú i Camprodon el 1461 (121-124). — J. P. E. [16.029]

Rafael BELTRAN, Josep IZQUIERDO, *Edicions i estudis sobre Tirant lo Blanc (1995-1997)*, dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 10 (1999), 387-401.

Els tres anys indicats en el títol, els estudis sobre la novel·la de Joanot Martorell s'haurien beneficiat encara de l'empenta rebuda el 1990 amb motiu de 'L'any del Tirant'; hom hi diferencia cinc trajectòries: la del grup d'Alacant, globalitzadora; la d'història i crítica literària més positivista; la crítica textual; les traduccions i difusió de l'obra; i la polifacètica del grup de València, que va de la recerca d'arxiu fins a la bibliografia i difusió electrònica, passant per la història literària, la literatura comparada i la teatralitat. A continuació és presentada l'edició de les «Actes del Col·loqui Internacional d'Ais de Provença 1994» (388-395) i els llibres de Joan M. Perujo Melgar, Vicent Martines, Annamaria Annichiarico, ultra la traducció francesa de Joanot Martorell (396-400). Hi ha bibliografia (401). — J. P. E. [16.030]

Albert HAUF I VALLS, «*Sinó per la fe de Jhesuchrist*» (*Tirant lo Blanch*, c. 403), dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1998), 49-75.

L'episodi africà del Tirant ocupa un lloc cèntric, car purifica l'heroi de la supèrbia i l'afeminament i el converteix en un croat contra l'Islam. La teoria subjacent és exposada en *Lo sermó que Tirant féu fer als moros* (cap. CCCCHII) pel lleidetà fra Joan Ferrer, ací transcrit (52-54), que l'autor sotmet a una lectura reposada: el sermó parteix de la necessitat de la fe cristiana per a la salvació en la glòria de Déu (55), que és aquell vestit nupcial de la paràbola evangèlica dels convidats a noces (58-59), tradicionalment considerada necessària per a tots els homes, tant anteriors com posteriors a Crist (60-62). A partir d'ací el sermó es gira contra Mahoma, que hauria col·locat la felicitat definitiva no pas en la glòria espiritual de Déu, sinó en «menjars dolços e delits carnals», tal com deia Francesc Eiximenis (67); amor de caritat de Déu contra amor de carnalitat, definirien les dues religions (69-71), caritat que és el darrer pas de la transformació interior encetada amb la fe i que en arribar al darrer grau de l'amor de caritat és la vestidura evangèlica (71-73); aquests serien els raonaments que conduirien a la incitació al ,sant viatge de Constantino-oble' (73), i transformarien la caritat en raó per a la violència (73-76). – J. P. E. [16.031

Tomàs MARTÍNEZ ROMERO, *Funus triumpho simillimum. Consideracions al voltant de la mort i del dol per Tirant lo Blanch*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1998), 23-48.

Aquestes pàgines contenen, dividides en deu punts, «unes consideracions o reflexions que semblen necessàries i imprescindibles per a poder interpretar amb mínimes garanties els capítols finals tirantians» (23, nota 1). Parteix del fet que la ,memoria mortis' era inexcusable en la Baixa Edat Mitjana i es proposa de «fer veure les concomitàncies ocasionals entre escenes de la predicació familiars a un ampli auditori i d'altres que s'esdevenen a les pàgines del *Tirant*» (26). Així, la mort del Tirant (cap. 467) no és cavallerescament, però sí cristianament exemplar (26-29), i coherent amb el «model de cristià dels mendicants a la biografia i a la mort del rei» (31); en canvi, «els grans dolcs per la mort de Tirant» (33) presenten problemes d'encaix amb d'altres elements de la narració i així «les mostres de dolor sovint són més escenificades que no sentides» (33), extrem confirmat pels capítols 314-315 (35-37). Després del traspàs, la memòria de la mort (i la del mort) és assegurada pel monument funerari (38-40), i per l'aplicació del testament (41), que, en el cas del successor, Hipòlit, traeix el gust de Martorell per «la potencialitat paròdica i la ironia» (44): «finalment, el món real sembla ser incompatible amb la literatura» (44). Hi ha bibliografia (45-48). – J. P. E. [16.032

Joaquim ANYÓ I OLIVER, *Portuguesos al Tirant lo Blanc*, dins «Afers. Fulls de Recerca i pensament», núms. 33-34 (1999), 633-638.

L'autor concentra l'atenció en dos personatges: Diafebus i el vescomte de Branches; aquest sembla reproduir en el *Tirant* certs trets de l'autèntic comte d'Abranches, João d'Almada, acompanyant de Pere, Conestable de Portugal a Catalunya; i Diafebus alguns d'un altre dels acompanyants del Conestable, Pere de Portugal i de Deça; però hi ha dificultats a encaixar els esdeveniments reals amb la cronologia d'elaboració del *Tirant*, car alguns dels fets passaren després de la mort de Joanot Martorell; algú d'altre els introduí en la novel·la? . – J. P. E. [16.033

Jaume J. CHINER GIMENO, *Del rei ermità a l'emperador de Constantinoble: monarquia versus cavalleria al Tirant lo Blanch*, dins «XV Congrés, I/3», 319-333.

De ,mera aproximació al tema' (322) defineix l'autor aquestes pàgines, que presenta com a tast d'un estudi més complet. Ací confronta la figura dels monarques en el *Tirant...* (els cristians «són caracteritzats com a reis dèbils, dolents, avars, covards, luxuriosos, bastards, etc.») amb la de dos cavallers lloables, Guillem de Varoich i Tirant lo Blanc (322); només el rei d'Anglaterra era, fins a un cert punt, l'excepció, no pas els altres (de França, Sicília, emperador i emperadriu de Constantino-

ble) (323-329); a diferència d'aquests, tant Varoich com Tirant són presentats complits en tota mena d'obres cavalleresques i el primer també en ensenyaments (330-333). – J. P. E. [16.034

Purín MORANT I ALMENDRO, *El «Gui de Warewic» al «Tirant lo Blanch»: anàlisi comparativa*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXIX (1999 = Homenatge a Arthur Terry, 3), 39-61.

L'autora creu que Joanot Martorell no va utilitzar la ,versió anglonormanda del francès', del s. XIII, perquè entre aquesta versió i el seu relat hi ha més diferències que semblances. No havent estudiat la versió anglesa de la llegenda, es remet al judici de Martí de Riquer, el qual només assenyala, a través de Vaeth, similituds argumentals. Martorell recolliria la llegenda durant la seva estada a Anglaterra en el *Guillem de Varoic*, que després integraria en el *Tirant*. Hi ha bibliografia i un quadre de comparació esquemàtica. – J. de P. [16.035

Joaquim ANYÓ I OLIVER, *'Tirant lo Blanch' i les fonts de ,Much Ado about Nothing'*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXIX (1999 = Homenatge a Arthur Terry, 3), 63-82.

La part del *Tirant* que té per escenari Constantinoble ha estat una font per a la comèdia de Shakespeare. Després d'esmentar altres fonts italianes de *Much Ado about Nothing*, l'autor analitza allò que hi ha aportat el *Tirant*: paral·lelismes en la caracterització dels personatges masculins i femenins, i un seguit de coincidències textuais. El *Tirant* no solament és font de la comèdia shakespeareana: n'és potser el punt de partida. Hi ha bibliografia. – J. de P. [16.036

Lluís CIFUENTES, Carmel FERRAGUD, *El ,Llibre de menescalia' de Manuel Díez: de espejo de caballeros a manual de albéitares*, dins «Asclepio. Revista de Historia de la Medicina y de la Ciencia», 51 (1999), 93-127.

Informació global tant entorn l'autor com el *Llibre de menescalia*. Aplec de notícies tant personals com familiars; inicialment urgellista, acceptà la sentència de Casp i cinc anys després era nomenat ,majordom del senyor rei', que acompanyà almenys en la primera campanya napolitana; en retornar segurament portava el *Liber marescalcie* de Lorenzo Rusio; nomenat batlle i alcaid de la Vall d'Uixó, i potser allí, amb certesa abans del 1436, elaborà el seu llibre a base de l'italià i del *Libro fecho de los cavallos*, en dues parts o llibres, el primer dedicat als cavalls i el segon a les mules (98-101); en són coneguts almenys dotze manuscrits; fou imprès a Barcelona els anys 1515 i 1523, traduït al francès, al castellà i al galaicoportuguès, imprès diverses vegades en castellà des del 1495 (102, nota 20) i fins i tot retrotraduït al català a partir d'una de les darreres. Destinat a cavallers, els pròlegs a les edicions posteriors el deien també destinat als manescals, ampliant d'aquesta manera el públic comprador (107-112), sobretot després que València obligà a examen previ al títol de manescal (112-113). Són publicats en apèndix el capítol *Dels Majordoms* de les *Ordinacions de Pere III el Cerimoniós* (114-117), el nomenament del ,noble mossèn Manuel Díez' a majordom reial (117), els pròlegs a les dues parts del *Llibre* (118-119); l'acta de la sessió municipal de València establint el tribunal per a l'examen de manescals el 1436 amb la consegüent crida (120-121); el qüestionari del dit examen (122-124); i els pròlegs a les edicions francesa i castellana del 1495 (124-127). – J. P. E. [16.037

Lluís CIFUENTES, Carmel FERRAGUD, Luis GARCÍA BALLESTER, *Els manescals i l'art de la menescalia a la Corona d'Aragó durant la Baixa Edat Mitjana*, dins *Història de la ramaderia i la veterinària als Països Catalans*. «IV Col·loqui d'Història Agrària. Maig del 1997. Actes», Barcelona, Publicacions de la Universitat de Barcelona 1999, 75-98.

En tots els àmbits de la vida, la relació de la societat amb els animals canvià profundament i un exemple és el de l'atenció als cavalls, en què els coneixements pràctics dels ferrers foren completats amb els dels menescals i llurs ajudants (77-79). Els arxius, en particular el de Puigcerdà, AHC, documenten des de darreries del segle XIII, ni que sigui per casos conflictius, l'extensió tant geogràfica com humana dels qui de fet practicaven remeis a bèsties i en particular dels anomenats 'menescals' (81, nota 15), que aprenien l'ofici en convivència amb el professional (83); eren particularment necessaris en els exèrcits, i en els cristians no hi mancaven els sarraïns (84-85). El 'status' socioeconòmic del menescal s'anava equiparant al del metge (86); el fet nou és l'existència de literatura especialitzada, també en català, on trobem el *Llibre de menescalia* de Manuel Díes, de València, i el *Llibre d'enfrenaments de cavalls*, de Bernat de Cases, de Girona (89), que servien als encausats per a demostrar que havien actuat d'acord amb les normes teòriques (92, notes 51-52); per la mateixa raó, les autoritats municipals afavoriren la constitució de gremis, establiren l'examen previ dels menescals i promulgaren ordinacions que controlessin l'exercici de la professió. — J. P. E. [16.038

Assumpta SERRA I CLOTA, *Economía y sociedad a lo largo del siglo XIV en la Cataluña Central. Efectos de la Peste Negra*, dins «Señorío y Feudalismo en la Península Ibérica», III, Zaragoza 1993, 449-472.

Assumpta SERRA I CLOTA, *Reaccions senyoriales a la crisi agrària a Catalunya, a la Baixa Edat Mitjana: els remences*, dins «Anuari d'Estudis Medievals», 29 (1999), 1005-1041.

L'autora traça una descripció dramàtica de la situació popular de Catalunya després de la Pesta Negra, empitjorada per les sospites de mala administració reial (1006-1008). Aplega les notícies de despoblament de llocs i d'abandó de masos en la Catalunya Vella, ja publicades per nombre d'autors (1009-1018), i explica les reaccions senyoriales preses amb la intenció d'evitar la roneguització de les pròpies terres, començant per la de prohibir o dificultar al màxim l'emigració dels obligats a remença (1019-1024); un altre mitjà d'autodefensa baronial fou el d'alliberar els nous masovers de càrregues senyoriales durant un nombre d'anys; però si en el primer títol l'autora proposava que aquell era un instrument a mans de nous propietaris ciutadans, la documentació coneguda després l'ha convençuda que se'n serviren tots (1025-1032). Les darreres pàgines sintetitzen els resultats aplegant-los per zones: Gironès (1033), Muntanya (1034-1035), Osona (1036-1037) Maresme (1037-1038), Barcelonès (1039), Berguedà (1040) i Muntanya lleidetana (1040-1041). La zona més castigada pel conjunt de malures hauria estat la muntanyosa. — J. P. E. [16.039-16.040

Maria Àngela VILALLONGA, *El viatge dels catalans a Roma durant el segle XV*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 201-221.

En el marc de la presència catalana a Roma durant el segle XV generada per l'elecció dels dos papes Borja, l'autora estudia l'estada a la capital de la cristiandat del futur cardenal Joan de Margarit i de l'humanista Jeroni Pau. La missió de Margarit, fonamentalment eclesial, se saldà amb una amalgama entre els ideals universals de l'humanisme, la teoria de la jurisdicció suprema del papa atorgada en afers temporals i la reconeixement d'una Hispània unida i forta sobre un poder reial fort. Jeroni Pau, en canvi, és un professional de la ploma que triomfà a la Cúria en ésser-hi publicada la seva *Practica Cancellariae Apostolicae* l'any 1493, que cultiva la poesia llatina i la literatura en voga entre els humanistes de finals del XV i dedica els seus lleures a recollir inscripcions antigues, que després aplegà en un sol volum el seu amic barceloní Pere Miquel Carbonell. Per aquest camí, i fent sempre gala d'un profund localisme barceloní, va atènyer una universalitat més autèntica que la de Margarit, i és amb ell que l'humanisme arribà a Barcelona. — J. de P. [16.041

Sadurní MARTÍ, *El Cançoner del Marquès de Barberà (S¹ / BM1)*. *Descripció codicològica*, dins «Boletín Bibliográfico de la Asociación Hispánica de Literatura Medieval», 11 (1997), 461-502.

L'autor resumeix allò que de finals del segle XIX a finals del segle XX els estudiosos han dit de l'esmentat cançoner (463-467), entrat a la biblioteca de Montserrat «entre 1946 i 1956» (472); analitza la composició material del volum, al qual manca el primitiu plec cinquè, de deu fulls o vint folis (468: antics ff. 81-100), raó per la qual el volum inicialment tenia 220 folis i ara només 200, molts dels quals resten en blanc (469); la impressió és la d'un volum copiat per a ús privat del copista durant les tres darreres dècades del segle XV (467), potser entorn el 1475 (497). En el seu estat actual, el volum conté una peça anònima, essent les altres de catorze escriptors, a les quals cal afegir les lletres de la polèmica ,contra Fals Amor', signades per onze partícips (472-476). La seqüència actual de les peces (476-479) és reduïda a set seccions (480-482). Segueix fitxa de cada un dels setanta-vuit escrits actualment conservats (483-496); hi ha llista de *Siglae codicum et editionum* (497-498) i bibliografia (499-502). – J. P. E. [16.042]

Josep GUIA, *Dades biogràfiques sobre Jaume Gassull*, dins «Revista d'Història Medieval», 9 (1998 [1999]), 262-275.

D'aquell autor valencià (c. 1455-c.1515) en són desconegudes les dades personals; l'autor hi posa remei, aplegant en documentació notarial, i en particular en el baldufari de Lluís Collar (València, APatriarca, *Protocols*) i en els protocols de Vicent Padró, nombre de dades personals i familiars, datades entre el 1470 i el 1507, completades amb d'altres d'ofertes per autors diversos (269-270); el pare, Andreu Gaçull, hauria estat secretari i conseller del rei Alfons a Nàpols, i per això, i per l'extrema joventut de Jaume, el Gaçull esmentat el 1475 en les *Obres e trobes en labor de la Verge Maria*, és normal que sigui identificat no pas amb Jaume Gassull, sinó amb el seu pare, Andreu, prohòm ben personificat dins la vida pública valenciana (271-273). Hi ha bibliografia (274-275). – J. P. E. [16.043]

Anna Isabel PEIRATS NAVARRO, *L'Espill de Jaume Roig: notes per a una edició crítica*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1998), 13-22.

Enfeïnada en la preparació d'una edició crítica de *L'Espill* de Jaume Roig a base del seu manuscrit únic, el Vat. Lat. 4806, l'autora presenta «una breu visió de la disparitat d'interpretacions tant des del punt de vista del fons com de la forma de les reedicions contemporànies que diacrònicament han anat variant d'acord amb el principi pascalià dels vasos comunicants que exerceixen pressió sobre un punt fix: el Manuscrit únic» (15); en aquest recompte de les lectures diverses dels successius editors és particularment valorada l'edició de Ramon Miquel i Planas i posada atenció especial a la de Josep Almiñana. Hi ha bibliografia (21-22).- J. P. E. [16.044]

Núria SALES, *Un ambaixador rossellonès del Sacre Imperi Romanogermànic? Gaspar de Llupià i Maximilià I, rei dels Romans (1477-1497)*, dins *Catalunya i Europa*, II, 147-156.

Perdut segurament en les Guerres de Separació i de Successió, l'arxiu dels Llupià fou després, dins les possibilitats, reconstituït i ara es troba entre els arxius de Viladellòs, propietat del marquès d'Alfarràs (150). Les primeres pàgines permeten de comprendre l'extensió i multiplicitat de branques i branquillons de l'arbre genealògic dels Llupià en la Baixa Edat Mitjana (148-150 [als quals s'hauria pogut afegir almenys Hug de Llupià i Bages, bisbe de València en temps de Benet XIII, i generador d'una documentació considerable]). Un dels punts que no fou possible d'incloure fou la documentació imperial austríaca relativa al servei que Gaspar de Llupià hauria fet a Maximilià I en ambaixada del 1482 als reis Ferran i Isabel a fi d'explicar la situació dels drets de la Casa de Borgonya després del Tractat d'Arràs (Maximilià era casat amb la pubilla, Maria de Borgonya) i proposar futures actuacions conjuntes; són ací transcrits fragments de les informacions trameses pel de Llupià a l'emperador (151-154); encara seria ambaixador davant la casa du-

cal de Bretanya per al segon matrimoni de Maximilià amb Anna de Bretanya, fet avortar pel rei francès, que hauria tancat el cercle de França als Habsburg (155). – J. P. E. [16.045

Manuel José PEDRAZA GRACIA, *La librería zaragozana a finales del siglo XV*, dins «Hom. Orcástegui», 1243-1255.

Manuel José PEDRAZA GRACIA, *La introducción de la imprenta en Zaragoza: la producción y distribución del Manipulus curatorum de Guido de Monterroterio, Zaragoza, Matheus Flanders, 15 de octubre de 1475*, dins «Gutenberg-Jahrbuch», 1996, 65-71.

Tot i que l'autor defineix aquestes pàgines d'aproximació i avisa que a la seva base només hi ha uns quants documents de Saragossa, AHProtocols Notarials, informa que Saragossa hauria estat la segona ciutat de la corona en producció de llibres després de Barcelona i és natural la relació entre ambdues ciutats, també amb València; compareixen Hans Rix de Chur, afincat a València, i Joan Mathagnan (1248), de Barcelona, qualificats de mercaders; també és conegut el valencià Antoni Cortès (1246-1247), i Anton Koberger, instal·lat a Barcelona (1248); hi hagué una important compra de llibres d'Església o per a l'ensenyament universitari (sobretot *Llibres d'hores*, també de Barcelona) a Joan Mathagnan (1251-1252); trobem un llibreter lleidatà, Joan Cordero (1255).

Com en alguna altra ciutat [és el cas de Tarragona], el ‚best-seller‘ baixmedieval, el *Manipulus curatorum*, hauria també estat el primer llibre estampat a Saragossa (qualificat per l'autor de primer llibre de la península amb caràcters gòtics i amb colofó complet [no reproduït en aquestes pàgines, que en canvi, en donen d'estampades els anys 1485 i 1498]); l'aportació documental és una lletra del vicari general de Saragossa (Archivo Diocesano), datada el 7 de novembre de 1475, urgint sota pena pecuniària que tot prevere de la diòcesi comprés i posseís dins termini de sis dies un exemplar del *Manipulus curatorum* (66-67). – J. P. E. [16.046-16.047

Josep HERNANDO [I DELGADO], *El libro, instrumento de cultura y objeto económico. Pere sa Sala, escribano real (siglo XV)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 409-427.

L'autor observa que tant com fins ara hom ha donat importància gairebé exclusiva als inventaris de biblioteques, grans o petites, per a seguir la història cultural d'una època, cal també cridar l'atenció sobre la riquesa de dades dels testaments, car no sols informen de llibres propietat del testador, ans d'altres que o li foren deixats o que ell ha prestat o empenyorat, o amb els quals pot tenir relacions altres que la de propietat. El 1480 feia testament Pere sa Sala, conservat a Barcelona, AHPB, *M. Franquesa*, ací publicat (419-426). Ultra el comentari a les formes diverses de presència de llibres en el testament d'En sa Sala, aquestes pàgines ofereixen en nota quantitat de dades sobre les dites formes procedents del mateix arxiu; assenyalen, a tall d'exemple, el conjunt de llibres de drets canònic i civil que Tomàs Mieres deixà en préstec al seu fill Gaspar, estudiant de dret. [Dues d'aquestes anotacions han d'ésser revisades: aquella, segons la qual «el famoso Felip de Malla», mort el 1431 (413), hauria posseït un breuari romà «impreso» (el 1431?) (411, nota 2); i la que ens presenta un «Iohannes Blanch, impressor librorum, habitator Barchinone...» amb transaccions de quantitats ben grans de llibres a començaments de gener del 1477 (414, nota 8); pel cognom sembla català, però només ‚habitator Barchinone‘: en una data tan primerenca és realment el primer català impressor o és un Hans Weiss catalanitzat?]. – J. P. E. [16.048

Stefano M. CINGOLANI, *L'art al-Lusiu: Ausiàs March a l'obra de Joan Roís de Corella*, dins *March món cultural*, 247-263.

L'objectiu d'aquestes pàgines és el d'assenyalar «uns principis teòrics a partir dels quals em proposo d'analitzar... les relacions que uneixen... Ausiàs March i Joan Roís de Corella», relacions descobertes «per la ja coneguda existència de tot un tram de citacions i de trameses lexicals au-

siasmarquianes a l'obra de Corella» (248). Aquest treball s'ha de fer en dues direccions: la d'establir el corpus dels punts de contacte; i la d'esbrinar el significat de la dita relació, que tant pot ésser d'aprofitament de materials, d'imitació (249), com de crítica (252, 262). L'autor assenyalava alguns dels dits contactes i indica que, tant com permeten de precisar la posició crítica de Roís envers Ausiàs, informen de la vida cultural valenciana de la segona meitat del segle XV i dels camins de transmissió de l'obra de Marc. – J. P. E. [16.049]

Lola BADIA, *L'ascensió irresistible de l'astre literari de Joan Roís de Corella: cinc anys de bibliografia (1993-1997)*, dins «Llengua & Literatura. Revista Anual de la Societat Catalana de Llengua i Literatura», 10 (1999), 402-416.

Vicent MARTINES, *Comentaris a la bibliografia sobre Joan Roís de Corella*, dins *Estudis Corella*, 5-39

Entre les aportacions recents de Stefano M. Cingolani i de Josep Guia, l'autora, pel camí del treball de restauració dels textos s'endinsa en un dels temes-clau dels darrers anys la connexió corelliana del *Tirant*, que és innegable, però sense explicació convincent per a tothom (403 i 405-408); és important la clarificació cronològica de la biografia de Corella i l'atenció a la seva obra món enllà (404); persisteix el dubte de si la *Tragèdia de Caldesa* també ho fou per a l'autor (408-409), Cingolani ho nega, engrandint la distància entre literatura i biografia de Corella més enllà de «les tensions espirituals d'un escriptor» (410); potser per això seria l'evolució literària la que assenyalaria la cronologia de l'obra corelliana. La segona part conté llistes bibliogràfiques: dels tretze títols significatius publicats entre el 1964 i el 1992; dels quaranta-un editats entre el 1993 i 1997; i de la dotzena relatius a la relació amb Joanot Martorell (411-416).

Martines es vol atansar a l'exhaustivitat i presenta la seva compilació bibliogràfica estructurada en edicions de textos, traduccions a d'altres llengües i estudis sobre l'obra; aquesta és la guia per a les pàgines inicials, expositives (8-26), en les quals, de més a més, hi ha indicació de novetats editorials previstes (11 i 26) i de les darreres sessions d'estudi (27). Les llistes bibliogràfiques, distribuïdes en edicions, estudis, amb petit grup d'estudis bibliogràfics (30-34 [puc dir que Joan Roís de Corella es troba en la secció bibliogràfica des del primer volum d'ATCA?]), són completades amb síntesi esquemàtica, on són indicats els autors de cada grup (34-36) i llur classificació cronològica entre 1913 i 1998 (34-37) i amb dues gràfiques de classificació temàtica i cronològica (38). – J. P. E. [16.050-16.051]

Josep Lluís MARTOS, *El 'Cançonero' de Maïans (BUV ms. 728): un cançonero d'autor de Joan Roís de Corella*, dins «Estudis sobre Llengua i Literatura Catalanes», XXXIX (1999 = Homenatge a Arthur Terry, 3), 93-113.

L'autor descriu aquest manuscrit d'obres de Roís de Corella amb molt detall i coneixements d'arqueologia del llibre; n'exposa el contingut i la manera com el contingut es reparteix en els quaderns. El criteri compilatori és confeccionar 'un cançonero de Corella', i si hi ha alguna obra no corelliana, és perquè l'obra en qüestió li havia estat adreçada per altri. El copista «sembla haver reproduït tot el material que tenia a l'abast de Roís de Corella». Al principi del volum hi ha les obres en prosa, els poemes es concentren en el darrer quadern. L'ordenació de les obres «s'ajusta bastant a la cronologia proposada per Cingolani». En apèndix dona un llistat de totes les obres de Corella amb la indicació dels còdexs i/o les edicions que les han transmeses. Hi ha bibliografia. – J. de P. [16.052]

Joan ROÍS DE CORELLA, *Tragèdia de Caldesa*. Presentació d'Enric FERRER SOLIVARES, Gandia, Ceic Alfons el Vell i Ajuntament del Real de Gandia 1977, 68 pp.

[Edició desconeguda de les dues bibliografies corellianes acabades d'esmentar]. L'autor recorda els segles en què l'obra de Corella ha romàs en l'ostracisme, oblidada, si no menyspreada

(9-13; 48); nasqué en una València en el seu esplendor, on no mancaven zones d'ombra, augmentades en acabar el segle amb la Inquisició Espanyola (21), a la llinda del canvi d'època introduït per les Germanies i pel successiu desplaçament de la importància general des de la Mediterrània a l'Atlàntic (14-17). Pertanyia a una classe social elevada, que practicava «el perillós joc de fer riota de tot, sense traure'n les conseqüències polítiques» (20) i «el goig de viure exagerat, fruit pels qui s'ho poden permetre» (22): la impremta la dibuixava: temàtica religiosa d'una banda (lluny, però, de la filologia renaixentista: 36), i amorosa de l'altra (24), que intenta transmutar en literatura les vivències personals (37): aquest fou el seu marc biogràfic (26-33). En el trencant entre món medieval i modern, l'«habilitat de Corella rau en la capacitat d'introjectar intensitat personal en tot allò que passa per la seua ploma i en la voluntat d'estil que hi aplica» (35), tant si és poesia lírica, narració en prosa o traduccions (38-48), res, però, no és tan autèntic com certs moments de poesia amorosa (39). La base argumental de la *Tragèdia de Caldesa* «sembla real i es redueix a un penós episodi de traïció per part de la seua enamorada» (52); el text, de l'edició de Jordi Carbonell, ocupa les pàgines 59-65. – J. P. E. [16.053]

Rosanna CANTAVELLA, *Aspectes argumentals de la Tragèdia de Caldesa*, dins *March món cultural*, 299-318.

Objectiu de l'autora: «fer recapitulació del que s'ha anat traient en clar pel que fa a les fonts argumentals de la *Tragèdia de Caldesa* i aportar nova llum sobre determinats elements d'aquest mateix argument» (299). Del 1982 ençà hom ha anat aportant raons contràries a la consideració biogràfica de la *Tragèdia*..., i així l'autora fixa el seu interès en la figura del rival del narrador, que no seria «lleig i deforme» (300-303), ans un home d'estament, però deformat pels ulls del narrador (304). L'argument, en canvi, se centra «en la decepció del protagonista pel que fa a l'amor i, en particular, amb la idea de 'fin'amors'» (304): ja som a Ausiàs Marc, i en concret al poema XLVII, del qual seria «reelaboració» (305) o «estructura completament paral·lela» (314). Ultra Marc, Bernat de Ventadorn i l'*Eumuchus* de Terenci serien altres fonts. Hi ha bibliografia (315-318). – J. P. E. [16.054]

Josep GUÍA i MARÍN, *La Magdalena com a pretext. Determinació d'autoria en textos catalans de la fi del XV*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXVIII (1999 = Homenatge a Arthur Terry, 2), 27-56.

L'autor compara tres textos: la *Istoria de Santa Magdalena*, els capítols on apareix la Magdalena en la *Vita Christi* atribuïda correntment a sor Isabel de Villena, i la *Vida de santa Magdalena en cobles*, i n'assenyala les abundoses concordances textuais i els paratextos [oracions finals, dedicatòries i colofons]. El seu treball apunta que l'autoria dels tres textos s'ha de referir a Joan Roïç de Corella. L'atribució de la *Vita Christi* a sor Isabel de Villena, ja morta quan es publicà la seva obra, i de la *Vida de santa Magdalena en cobles* a Jaume Gassull, encara viu el 1496, es podria explicar si Joan Roïç de Corella hagués estat condemnat a silenci perpetu per la Inquisició Espanyola, segons es podria deduir d'unes vagues notícies de Víctor Balaguer que Joan Fuster va recollir, refermant-les com una hipòtesi sensata, bo i esperant la confirmació documental corresponent. Hi ha bibliografia. – J. de P. [16.055]

Joaquim JUAN-MOMPÓ, «O dona ja no dona»: La «Història de la gloriosa santa Magdalena» de Joan Roís de Corella: fonts i originalitats, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXIX (1999 = Homenatge a Arthur Terry), 115-143.

Les fonts de la *Història de la gloriosa santa Magdalena* de Corella són la *Legenda Aurea* de Giacomo da Varazze (s. XIII), el *Flos Santorum*, els *Evangelis*, el *sermó sobre la Magdalena* de s. Vicent Ferrer i la *Vita Christi* de Ludolf de Saxònia, que Corella mateix havia traduït en català. En la *Vida de Santa Mag-*

dalena Corella «segueix essencialment la *Legenda Aurea*», llevat d'una quarantena de diferències, que l'autor estudia en detall, les quals «indiquen que hi hagué altres fonts o originalitats pròpies». El caràcter renaixentista del seu estil es traeix en l'èmfasi posat per l'autor en les dificultats que la matèria proporciona a l'escriptor. Recorre sovint a l'al·legoria i a la teatralització de les descripcions. Té predilecció pels personatges femenins, i tracta el conflicte entre vida activa i vida contemplativa. L'assistència a la Passió de Jesucrist és equiparada al martiri. Destaca tothora els valors positius de la santa, més que no pas el seu passat pecaminós. Hi ha bibliografia. – J. de P. [16.056]

Vicent MARTINES, *Concomitancies entre Joan Roís de Corella i la lírica italiana medieval*, dins *March món cultural*, 265-298.

Uns sonets descoberts en el ms. de la BAV, Vat. lat. 6247, el primer dels quals és transcrit al començament, donen ocasió a assenyalar una coincidència del seu primer vers amb un fragment de la *Tragèdia de Caldesa* (267-268) i a partir d'ací a subratllar les relacions culturals i, dins aquestes, les poètiques entre la Itàlia central i els Països Catalans en els segles XIV i XV, relacions que incideixen en el tema de l'humanisme en les nostres terres (271). El dit ms. vaticà conté còpia de la *Lettera consolatoria a messer Pino de' Rossi*, també present en l'exemplar del *Corbaccio* de la biblioteca dels Sanches Munyòs, ara a Barcelona, BC, cosa que enforteix la dita relació cultural (283-285). Hi ha bibliografia (292-298). – J. P. E. [16.057]

X. SANAHUJA ANGUERA, *Ducats i principats catalans a l'època dels Àustries (1481-1602)*, dins «Acta Numismàtica», 29 (1999), 105-133.

„Ducats” i „principats” són moneda característica de la Catalunya sobirana moderna (105); l'ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional*, demostra que es començaren de fabricar el 1481, com també consten en registres del mateix fons els guanys que les emissions dels anys 1482-1491 representaren per al tresor reial (107) i les emissions realitzades fins al 1578 (108), també distribuïts per períodes de principats (111-118) i de ducats de Perpinyà (119). L'apèndix reporta text o regest de setze documents de la sèrie ja esmentada i de l'AHCB, *Registre de deliberacions, Registre d'ordinacions i Registre de lletres closes* entre el 1494 i el 1553 (126-132). – J. P. E. [16.058]

Jordi VENTURA I SUBIRATS, *El poder reial i la inquisició en temps de Ferran el Catòlic. El cas de València*, dins «XV Congrés I/5», 569-579.

Agustín RUBIO VELA, *Valencia y Torquemada. En torno a los comienzos de la Inquisición española (1482-1489)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1998), 77-139.

Dos estudis complementaris, car el primer aporta la documentació de Barcelona, ACA, i el segon la de València, AM. La tesi del primer és que els documents de «la cancelleria reial ens indiquen clarament l'estratègia que seguí la corona per a imposar la inquisició que volia el rei» (571; sobretot el registre de *Canc.*, reg., 3684), el setembre del 1481. No hauria mancat una primera contraposició, davant la qual la voluntat reial es manifestà decidida a imposar-se de forma absoluta, i amenaçant amb perdre la confiança del rei a qui seguís contraposant-se (572-574). Un dels contraris fou el papa Sixt IV, que de cap manera acceptà el dur Cristòfor de Gualbes. Substituí aquest per Tomàs de Torquemada (no mancà, en contra, greuge de contrafruf, però el rei mantingué la seva voluntat en les lletres de l'estiu de 1484, bo i explicant que el contrafruf no existia en tractar-se del servei de Déu i de la «incomutable voluntat nostre» (577); el rei seguia indignat l'hivern del 1486 perquè els jurats de València no havien assistit a un acte de fe (578).

Agustín Rubio es basa en les *Lletres missives* de l'AMV, vint-i-sis de les quals, adreçades a personatges diversos i datades entre el juliol del 1483 i el març del 1489, són resumides en regest i transcrites en les pàgines finals (114-139). L'exposició inicial comença assenyalant una confluèn-

cia entre els jurats de la Ciutat i l'inquisidor Torquemada, ambdós per raons diverses oposats a Lluís de Santàngel i ambdós ben sensibles al 'perill' criptojuieu (78-86); el silenci dels jurats durant els primers anys 1480 prosseguia llur posició tradicional anticonversa (87-90). Però, nomenat Torquemada inquisidor de la Corona catalanoaragonesa, nomenà un castellà, fra Juan de Épila, inquisidor delegat seu al regne de València; era contrafur i tant la ciutat com les corts, aleshores reunides, clamaren contra la vulneració dels *Furs* i les darreres interposaren greuge; Ferran II reaccionà amb imposició i amenaces; el greuge fou retirat (91-96); el 7 de novembre de 1484, Juan de Épila encetava la seva activitat inquisitorial a València; fou extremada, car arribà a encausar tots els conversos, encara que damunt molts no pesés cap sospita d'haver judaïtzat, i a confiscar els béns de tots, amb nou contrafur, que limitava la confiscació als sentenciats per heretgia (96-104); els jurats, estorats davant l'atonía comercial de València, també causada per la Inquisición Española, pledejaven perquè aquesta, feta la seva feina contra el criptojudaisme, plegués d'actuar i les coses tornessin a la inquisició medieval de 'poca despesa' (109); però si aquestes peticions eren del març del 1489, l'any abans, amb la creació del Consejo de la Suprema, la Inquisición Española era integrada en l'organigrama institucional de la monarquia catòlica. Hi ha bibliografia (110-114). – J. P. E. [16.059-16.060]

Montse RODRÍGUEZ FITA, *Relacions diplomàtiques amb l'Europa mediterrània derivades del corsarisme a l'època de Ferran II*, dins *Catalunya i Europa*, 57-62.

Les notícies sobre les dites relacions amb estats com França, Gènova o Venècia procedeixen de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, i es concentren en indemnitzacions per actes de cors o mirant d'evitar-ne de nous: el resum d'un procés de cors que s'allargassà més de deu anys (1486-1496), protagonitzat per Vidal de Blanes, el qual no consta que fos indemnitzat, permet de veure la complexitat dels dits casos (58-59). No sempre les declaracions reials de treva eren respectades pels corsaris (60). Hom intentà d'establir un impost específic damunt les mercaderies viatjant entre dos estats el resultat del qual permetés d'indemnitzar els damnificats (60-61); o d'arribar a acords bilaterals que evitessin el cors (61-62). – J. P. E. [16.061]

Manuel VAQUERO PIÑEIRO, *Mercaderes catalanes y valencianos en el consulado de Roma*, dins «Revista d'Història Medieval», 9 (1998 [1999]), 155-169.

En la Roma del pas del segle XV al XVI no sols hi hagué camp econòmic per als grans llinatges florentins; també catalans i valencians n'hi trobaren, i no sols a l'ampara de Calixt III i d'Alexandre VI, tal com ho demostra l'existència d'un consolat català a Roma, documentat el 1484 a Barcelona, AHCB, *Caixa III*, el cònsol del qual era nomenat pel consell barceloní (159). Amb motiu de la unió personal de les dues corones, el rei intentà d'apropiar-se de les prerrogatives de la ciutat de Barcelona, i a mitjan segle XVI el consolat català semblava absorbit per un de general de totes les corones, en mans d'un castellà. De fet, però, i oficialment, el consolat català, relacionat amb la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat de Roma, pervisqué fins a mitjan segle XVIII, ubicat a l'Hospitale Catalanorum de Monserrato, en l'arxiu del qual és documentat pel *Llibre del consolat de Ripa* (161). Les pàgines de la segona part de l'article ens informen que el 1506 els confreres eren un 44% catalans, 30% valencians, 14% aragonesos, 5% mallorquins, 3% navarresos i 2% castellans (162), i resumeixen les dades d'història econòmica (comercials, financeres i manufactureres: 170-171), en augment després del 1462, en què foren descobertes les importants reserves d'estany a Tolfa, extretes del darrer arxiu esmentat (162-169), amb particular atenció a Jeroni Bertran (165-166). – J. P. E. [16.062]

Lino NECCIA, *La Provincia Agostiniana di Sardegna dagli inizi a tutto il XVI secolo*, dins «Analecta Augustiniana», LXII (1999), 361-389.

D'antics historiadors de l'orde, com Jaume Jordà(n) i Josep Massot, i de la documentació de Roma, Archivio Generale Agostiniano, publicada o inèdita, resulta que el lleidetà Joan Eixarc, promotor de l'Observança, insistí en la fundació d'una casa a Sardenya (362-368), la de Càller, que fou integrada amb les de Mallorca dins la Província Observant de València (369-374); abans d'acabar el segle XVI ja s'havien fundat els convents de Sàsser, de l'Alguer i de Samassi (371). Destaquen els bisbes agustinians, Miquel Maïques (385), Joan Serra (386-388) i Antoni Camós (388-389). – J. P. E. [16.063]

Josep M. GREGORI, *Una agenda musicològica d'apunts i reflexions sobre l'estudi del Renaixement musical català*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», IV (1997 [1999]), 45-71.

L'autor es pregunta què vol dir parlar del Renaixement musical a Catalunya, i contesta que significa «parlar de la riquesa del nostre intercanvi artístic i cultural amb Itàlia, via Nàpols i Roma» (46) entre el 1443 i el 1580-1590 (46-47). Les pàgines següents són principalment informatives, primer, dels músics coneguts en les respectives capelles reials (48-51: destaca-hi Guillem Molins Despuig [Gulielmus de Podio], autor d'un *Enchiridion de principiis musicae disciplinae*), nobiliàries (52-53) i eclesiàstiques (54-58). La segona part és dedicada al repertori musical, tant al litúrgic en llatí (59-61) com al religiós o profà en romanç (*Cançoner de Monte Cassino* per a la cort de Nàpols; i *Cançoner de Barcelona*, *Cançoner del Duc de Calàbria*, *Cançoner de Gandia*) (62-66). La tercera part presenta la música instrumental (67). L'autor propugna un 'macroprojecte' destinat a «dur a terme l'edició consensuada dels fons musicals dels nostres avantpassats» (68-69). – J. P. E. [16.064]

Jerònia PONS PONS, *La normativa asseguradora mallorquina del 1492 i la influència de les ordinacions barcelonines*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 145-162.

Aquell any, el governador de Mallorca, Eiximèn Pérez, publicava unes *Ordinacions fetas sobre les seguretats marítimes*, de vint-i-sis capítols, conservades a Palma, ARM, *Suplicaciones* 41, i ací transcrits (152-161); Barcelona havia anat elaborant les seves en sis successives redaccions entre el 1432 i el 1484, definitives i de gran acceptació en tota la Mediterrània; cada un dels capítols de les mallorquines del 1492 s'hi inspirava (149-152). – J. P. E. [16.065]

Germà COLÓN DOMÈNECH, *Per a la data de l'apitxat*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (1999), 43-53.

Objectiu de l'autor: «esbrinar en quina època els documents escrits reflecteixen la presència de l'apitxat, és a dir, de l'ensordiment de les palatals i de les sibilants» (44), davant la recent afirmació que aquella pronúncia hauria començat el segle XVII i s'hauria generalitzat a la ciutat de València el segle XVIII (45). L'autor ha fet revisar les grafies manuscrites i aporta nous casos dels anys 1483, 1493 i 1499 i encara del 1457 (48), seguides d'altres del segle XVI (49); als segles XV i XVI pertanyen nombre de grafies que substitueixen la ,x' o ,tx' per ,j', com ,scorxar > ,scorjar' (49-52). Hi ha bibliografia (52-53). – J. P. E. [16.066]

Àngel SÁNCHEZ, Vicent CASTELL, Mariano PESET, *Alejandro VI papa valenciano* (Serie minor, 16), València, Consell Valencià de Cultura 1994, 120 pp.

Els tres títols d'aquest aplec són de 'gènere divulgatiu' (35); són d'Àngel Sánchez de la Torre, *Alejandro VI, un papa renacentista* (9-34); de Vicent Castell i Mahiques, *Las bulas alejandrinas: precedentes, géneros y efectos inmediatos* (35-81); i el de Mariano Peset, *Alejandro VI y las universidades hispanicas* (83-113; vegeu les pàgines 102-113 sobre la creació de la de València, definida 'universitat municipal'). – J. P. E. [16.067]

Nicolas WEIL-PAROT, *Causalité astrale et 'science des images' au Moyen-Âge. Éléments de réflexion*, dins «Revue d'Histoire des sciences», 52 (1999), 207-240.

Dins aquest estudi, que esbrina l'opinió de teòlegs de la Baixa Edat Mitjana (Albert el Gran, Tomàs d'Aquino, Joan Duns Escot) sobre si és possible de conèixer i reconèixer a les representacions astrològiques materials no sols un efecte terapèutic [cas d'Arnau de Vilanova en Bonifaci VIII], ans també una efectivitat en la bona fortuna o 'bona estrella' de les persones, l'autor es fixa en l'*Opus praeclarum de imaginibus astrologicis* de Jeroni Torrella, escrit el 1496 i publicat entorn el 1500, del qual l'autor promet una edició en annexe de la seva tesi; Torrella hi hauria mantingut una doctrina 'moderadament albertista', reconeixent un cert influx astral en la 'bona fortuna', projectat mitjançant la matèria damunt certes decisions humanes, sense que calgui explicar l'eficàcia de les dites imatges per obra diabòlica (235-239). – J. P. E. [16.068

Maria J. SAMPIETRO I SOLANES, *Plantes i altres medicines simples en ús a Mallorca baix-medieval i renaixentista. Els remeis importats. El primer medicament americà*, dins «Estudis Balearics», núms. 64-65 (juny 1999/gener 2000), 135-158.

Els segles de la Baixa Edat Mitjana tenien una bibliografia farmacèutica ben coneguda (136-137), les receptes de la qual repercuteixen en els quatre inventaris de farmàcies mallorquines entre 1463 i 1550, on es troben productes mèdics procedents de 271 plantes, 33 animals i 46 minerals (137), ací comparades tant amb el *Nuovo ricettario* florentí com amb la *Concordia apothecariorum Barchinone*, de manera que només un producte és mallorquí autòcton, la 'llana de nacre' (138-139); els dos manuals catalans de mercaderia informen sobre l'origen dels dits productes, sovint coneguts pels llibres catalans de cuina; cent noranta-tres de les espècies vegetals no eren importades, cent setanta-nou eren de flora balearica (139-141); el 1537 compareixia en l'inventari de Gabriel Santisclè el primer producte americà, el 'palo santo' per a combatre la sífilis (143). Hi ha llistes alfabètiques dels productes vegetals (145-154), i dels animals (154-156); i bibliografia (156-158). – J. P. E. [16.069

Francesc SANTCLIMENT, *Summa de l'art d'Aritmètica*. Introducció, transcripció i notes a cura d'Antoni MALET (Textos d'Història de la Ciència, 1), Vic, Eumo Editorial 1998, 376 pp.

D'entre la trentena d'edicions europees incunables de llibres de matemàtiques, aquesta *Summa...* (Barcelona 1482) i la seva traducció castellana (Saragossa ca. 1487) són les úniques realitzades en la Península Ibèrica (7). Ací és reproduït de faisó facsimilar aquell text, encarat amb una segona columna, que el transcriu en llengua actual (83-353). En les pàgines introductòries, l'editor ens recorda que encara Erasme considerava que a l'estudiant de les set arts liberals només calia donar-li un tast d'aritmètica, però Joan Lluís Vives ja proclamà la utilitat de les matemàtiques, necessàries a l'administració pública de les corts del Renaixement, sobrepasant les de la vida pràctica o de la pràctica de mercaderia, a les quals responien les conegudes escoles florentines 'd'abaco' (16-25). Presentat l'actual exemplar únic de la BC i assenyalada l'estructura de l'obra en quinze parts o capítols (26-33), n'és també documentat el seu paral·lelisme textual amb el *Triparty en la science des nombres* i amb el manuscrit de Pàmies (34-39; 63-72), cosa que col·loca l'autor en l'àmbit occità i potser explica l'escàs ressò que el seu llibre tingué en la Península Ibèrica, tot i l'edició aragonesa (40-43), les particularitats lèxiques d'aquell 'manual d'aprenentatge pràctic' (44-45); les particularitats matemàtiques són comparades tant a les contemporànies com a les actuals (46-56). Assenyalem les pàgines que expliciten alguns preus i unitats (monetàries i de mesures) (59-61) i la bibliografia (73-78). – J. P. E. [16.070

Dolors FARRENY I SISTAC, *Aportacions a la història del lèxic nord-occidental*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (Tardor 1999), 99-108.

L'autora prossegueix l'escorcoll dels *Llibres de crims* de Lleida, AM de la Paeria, corresponents als anys 1482-1598 [cf. ATCA, IX (1990), 472-473, núm. 5442; i X (1991), 485, núm. 6313]; ara exposa els mots que hi ha trobat i no són codificats en els diccionaris, els que manifesten un ús anterior al codificat, o els que documenten una utilització no codificada, en conjunt trenta unitats lèxiques (100-107). Hi ha bibliografia (107-108). – J. P. E. [16.071]

Antoni FERRANDO, *El paper dels primers editors (1473-1523) en la fixació del català modern*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (Tardor 1999), 109-136.

Recordades les variants que poden entrar en la figura de l'editor (interès econòmic o intel·lectual, o mixt), l'autor es fixa sobretot en l'intel·lectual i en concret en la fixació de pautes lingüístiques, car l'editor o l'impressor solien manipular determinats elements del text segons el gust dels possibles lectors (113); en els anys 1473-1523 el català perdé el referent unitari de la cancelleria reial i tant València com Barcelona manifestaren preferències lingüístiques particulars (114); era normal que els colofons dels llibres en pregonessin la correcció, no sempre verídica (115-118). El pas de les declaracions a la realitat ens posa davant els ulls, en triple columna, les variants trobades en els mss. de València, BU, 728 [cf. en les pàgines anteriors el resum de l'article de Josep-Lluís Martos], de Barcelona, BU, 151, i en les edicions de la *Història de Josep, fill del gran patriarca Jacob* i de la *La vida de santa Anna* (119-120): «la llengua dels primers llibres impresos reflecteix generalment la dels manuscrits coetanis...» (121), però les exigències editorials haurien imposada «una progressiva simplificació, regularització i modernització gràfica i morfològica dels textos impresos» (122), dins la qual «s'observa més i més la lluita entre dues forces antagòniques, des del punt de vista de la unitat gràfica de la llengua: la del dialecte geogràfic i la de l'humanisme» (123); la pressió diferenciadora del dialecte, si d'una banda «s'hi deixava sentit en major o menor grau», de l'altra era «inversament proporcional a l'ambició de l'obra editada» (123); això no obstant, la influència dels correctors i caixistes locals s'intensifica més i més en la mesura que ens allunyem del segle XV» (125), sense traspassar mai el límit de la unitat de la llengua: «mai en aquesta època, ni abans, no es presentà enlloc del domini lingüístic cap edició d'un text com a traducció del que s'havia imprès en un altre indret de dialecte diferent» (125). A les valors de l'humanisme (cultisme, unitat ortològica, ortogràfica, gramatical i lèxica en un moment en què la impremta era decisiva per a fixar-la: 127) responen les *Regles d'esquivar vocables...*; admet el pes de les raons amb què Antoni Badia i Margarit [cf. ATCA, XIX (2000), 715-719], propugna que Pere Miquel Carbonell n'és l'autor exclusiu, afegint que «no és menys cert que el llistar de Carbonell presenta dades i opcions que només són explicables a partir d'una bona coneixença del català de València» (126) i així parla «de les *Regles* atribuïdes a Fenollar-Pau» (133); afegim-hi la reivindicació d'un estil més natural i planer demostrada comparant les diferències entre les dues edicions del 1497 i 1513 de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena (128-129), per al qual estil «les pautes de modernitat morfològica, especialment verbal, i àdhuc lèxica, les donava València» (130), cosa que acostava a la diferenciació entre «llengua catalana» i «llengua valenciana» (130-132). Aquesta fou la «tasca d'actualització i dignificació literària del català de la primera impremta», obra de «notaris i juristes..., funcionaris reials o municipals, eclesiàstics, professors i estudiants que, generalment ben formats en les escoles de gramàtica... es dedicaren a les tasques de correcció lingüística» (133). Hi ha bibliografia (135-136). – J. P. E. [16.072]

Eulàlia DURAN, *Una refutació valenciana de l'Islam (segle XV)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1998), 141-160.

La coincidència de religions diverses en la València del segle XV i en particular de cristianisme i islam, expliquen la publicació d'obres com *L'obra de fray Johan Alamany. De la venguda de Antichrist. E de les coses que se han de seguir. Ab una reprovació de la secta mahomètica*, oferta al rei Alfons, ja editada abans del 1490, i de nou a València el 1520, edició de la qual s'ha salvat un únic exemplar a Anvers, Musée Plantin. L'autora amb Joan Requesens han publicada la primera part [cf. ATCA,

XVII (1998), 651-654], i ara ella presenta (142-146) i edita, bo i anotant-la, la segona (147-159), i l'emmarca en l'ambient àulic de Ferran II, que pronosticava la desaparició de l'Islam per al 1525, i hi contribuïa amb altres escrits com el de Joan Andreu, *Confusió de la secta mahomètica*, o amb actuacions paral·leles, com les dels agermanats (143-144). La *Reprovació...* és obra polèmica que recull tot allò que pot desprestigiar Mahoma i l'*Alcorà* (145-146). – J. P. E. [16.073]

Marinela GARCIA SEMPERE, *La Istòria de la passió, un poema narratiu de Bernat Fenollar i Pere Martines*, dins *March món cultural*, 319-341.

La *Istòria...*, de la qual no és coneguda cap còpia manuscrita, aparegué impresa el 1493 a València en companyia d'altres dos texts en un volum intítulat *Lo passí en cobles*, àmpliament analitzat (323-326); resumida la biografia dels dos autors (el segon no s'ha de confondre amb Pero Martines), som informats que el *Passí...* segueix la narració de l'*Evangelí de Joan*, en quatre-centes deu estrofes, de Fenollar les posades en boca de Jesús, de Martines, les dels altres personatges, agrupables en quatre seccions (327-329); la terça conté el plant de Maria davant el Fill mort, declaració amorosa (330-331), posada en paral·lel amb l'*Oració* de Corella en el mateix volum, amb un fragment de la seva traducció del *Cartoixà* (331-333) i en un altre registre, amb *Lo plant de la dolorosa Hero sobre lo cos de Leànder*, del mateix Corella (334-335). El plant de Maria conté les imatges del cigne i de la lleona (335-336). Hi ha bibliografia (337-341). – J. P. E. [16.074]

Jaume J. CHINER GIMENO, *Noves dades sobre Jeroni Fuster, autor de l'Omèlia sobre lo psalm De profundis*, dins «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», XXXIX (1999 = Homenatge a Arthur Terry, 3), 83-92.

Després de recordar allò que hom ha publicat sobre Jeroni Fuster (ss. XV-XVI), l'autor exhuma dades inèdites sobre ell i sobre la seva família, trobades a l'ARV i a l'Arxiu del Col·legi del Patriarcat, i publica un llarg fragment on consten els beneficis de què ell gaudia. – J. de P. [16.075]

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *La primera impremta de Montserrat (1499-1500)*, dins «Serra d'Or», núm. 472 (abril 1999), 25-29.

Francesc Xavier ALTÉS I AGUILÓ, *La segona impremta de Montserrat (1518-1521, 1523-1524)*, dins «Serra d'Or», núm. 473 (maig 1999), 31-35.

A començaments de febrer del 1499, Johann Luschner s'establí a Montserrat, i hi feia estada, coneguda per les aportacions de Benet Ribas, Anselm M. Albareda i Jordi Rubió i Balaguer. La seva feina s'emmarca en la 'devotio moderna' i en les necessitats de llibres litúrgics per a la Congregació Benedictina de Valladolid, acabada d'imposar a Montserrat. Per això imprimí, ultra la *Regula Benedicti*, el *Missale*, el *Breviarium*, el *Processionarium* i llibres menors al servei de la congregació, i tres textos del Pseudo-Bonaventura, *Liber meditationum*, *De triplici via* i *De instructione novitiorum*, un de Gerard de Zutphania, *De spiritualibus ascensionibus* i les obres de l'abat Garcías de Cisneros; també les butlles de confraria. El text és il·lustrat amb cinc reproduccions de pàgines i fragments.

Finit el primer contracte entre Montserrat i Joan Luschner, el monestir seguí utilitzant els serveis de la impremta per a butlles i estampes, documentades els anys 1507-1510 realitzades a Barcelona per Joan Rosenbach; seguí el 1515 el *Libro de los milagros...* i els anys 1518-1521 Rosenbach es traslladà a Montserrat, on imprimí llibres litúrgics per a la Congregació de Valladolid: *Diurnale...*, *Breviarium...*, *Horae Beatae Mariae...* i sobretot el *Missale Benedictinum*, «obra ambiciosa pel luxe de gravats, de vinyetes, d'orles i de caplletres historiades» (33); del 1521 és una extraordinària estampa per a la confraria de Montserrat, ací reproduïda (35); la feina dels anys 1523-1524 es concretà en els dos grans leccionaris: el *Lectionarium Dominicale* i el *Lectionarium Sanctorale*, la darrera pàgina del qual contenint un gravat de Montserrat, procedent de la *Vita*

Christi del seràphic doctor Sant Bonaventura..., traduïda per un monjo montserratí i també impresa per Rosenbach el 1523, és ací reproduïda (33); l'impressor hauria enllestit d'altres feines durant l'estada a Montserrat. A Barcelona seguí treballant per al monestir. L'activitat impressora generà segell editorial propi. – J. P. E. [16.076-16.077]

Pau RUBIÉS I MIRAVET, *La qüestió imperial en el pensament polític de la Catalunya moderna: història d'una absència*, dins «Manuscrits. Revista d'història moderna», 17 (1999), 207-235.

Estudi historiogràfic, on es donen per coneguts una gran quantitat de textos catalans medievals i moderns [alguns dels quals no són recollits en la bibliografia del final], i on també se suposen els resultats dels estudis que han tractat frontalment o incidentalment la qüestió. L'autor planteja el problema amb nitidesa, evocant el tractament historiogràfic, des de Muntañer a Feliu de la Peña, de totes i cadascuna de les crisis 'imperials' de la Corona d'Aragó, i reconeixent que un estudi comparatiu i sistemàtic d'aquest problema encara no és fet. L'autor subratlla amb autoritat que hi hagué una clara mancança teòrica sobre la qüestió imperial. Aquesta mancança condicionà que la Corona catalanoaragonesa no s'articulés com una entitat política forta i compacta, i que quedés marginada en el projecte imperial espanyol. La projecció imperial catalana dels segles mitjans es va dur a terme sense resoldre bé la relació entre el principi dinàstic i el principi nacional. El Compromís de Casp i la guerra contra Joan II van posar en relleu la incapacitat catalana per a liderar el projecte imperial catalanoaragonès i per a articular-se de manera eficaç amb els altres components de la Corona. Ferran II, bo i actualitzant l'imperialisme català medieval i oposant-se a la política francesa tant a Catalunya (recuperació dels Comtats) com a Itàlia, no va tenir més remei que formular-lo i dur-lo a terme com un projecte 'espanyol', element que tindrà una importància enorme en el desplegament de la política dels Àustries posteriors. A l'època moderna alguns catalans evoquen l'imperi medieval amb actitud nostàlgica, però no hi ha temps per a participar en les aventures de l'imperialisme castellà, ni tampoc per a articular-se amb la resta de la Corona d'Aragó per tal d'oposar-se-li, reforçant els nuclis castellans que veien clarament a l'època d'Olivares que el conflicte de Flandes havia arruïnat la monarquia. – J. de P. [16.078]

Kari LAWE, *Views on Vannozza dei Cattanei and Pope Alexander VI in Manuscripts from the Vatican Library*, dins «Ab Aquilone. Nordic Studies in Honour and Memory of Leonard E. Boyle O. P.». Edited by Marie-Luise RODÉN (Skrifter utgivna av Riksarkivet, 14. Suecoromana, 6), Stockholm 1999, 71-109.

[Cf. el resum d'ATCA, XVIII (1999), 1050, núm. 14135]. Aplec de dades sobre Alexandre VI, Vannozza dei Cattanei i llurs fills, aplegades en manuscrits de la BAV, escrits durant els segles XVI i XVIII i posades en relació amb les opinions contemporànies entorn a la llei del celibat en l'Església romana. El tema és exposat en dues parts. La primera, *Els Borja en llur temps* raona que d'acord amb la posició teòrica entorn la llei del celibat dels clergues, 'in sacris', es formaren tres grups d'oposició a Alexandre VI: el dels curials partidaris de reformes, el dels espirituals més o menys escatològics (tipus Girolamo Savonarola) i el dels nobles contraris a l'ascensió social de la família i sobretot dels fills Borja (72-77). Amb el Concili de Trento la posició oficial entorn els fills il·legítims s'endurí, i més la relativa als fills de clergues; també en la historiografia hi ha continuïtat entre abans i després de Trento, més encara, en els ambients protestants Vannozza tornà dimoni i Alexandre Anticrist (78-79). Els manuscrits de la Biblioteca Vaticana es poden dividir en dos grups: el que narra objectivament la destrucció del sepulcre de Vannozza a Santa Maria del Popolo i la desfiguració de les seves inscripcions (hi ha fotografia de l'estat actual. Cosa que equivalia a una 'damnatio memoriae' com si hagués comès un crim de lesa majestat) (Urb. lat. 1062); o estableix la genealogia de la raga Borja, amb reproducció fotogràfica d'una (Capp. lat. 63, 171; Vat. lat. 7747) (80-82); i el que polèmicament narra fets històrics o biografies dels Borja amb rerefons polític (Urb. lat. 1023 i 1644), o accentua la

crítica moral (Urb. lat. 1660; Chigi N II 43; Urb. lat 1636, 1641, 1677); els tres exemplars darrers, reelaboració d'un text inicial atribuït a Bernardí Babot (Babotti), han influït en les històries o biografies publicades durant els tres darrers segles (88-89). L'apèndix assenyalava els exemplars existents en biblioteques de Roma i en algunes d'italianes, bo i agrupant les còpies per segles; n'hi ha del segle XVII a Roma: BN, BCorsiniana; Perusa i Fano, BComunale; i Bru-xelles, BRoyale (91-92); del segle XVIII a Roma: BVaticana, BN, Vallicelliana, Angelica, Casanatense, Corsiniana, Archivio Storico Capitolino, i Biblioteca del Príncepe Baldassare Boncompagni; Perusa, Veroli, Bologna, Mozzi Borghetti, Poppi, Volterra, BC; i Pàdua, BU; i a la Gran Bretanya, Col·lecció d'Alexander Gordon (92-97). – J. P. E. [16.079

Isabel SEGARRA AÑÓN, *A propòsit d'una lectura sobre Bernat Garret «El Cariteo» (1450-1514) (Giovanni Parenti)*, dins «Faventia», 20 (1998), 85-94.

Isabel SEGARRA AÑÓN, *El tema del monumentum horaciano en Benet Garret «El Cariteo», poeta y humanista catalán en la corte catalano-aragonesa de Nápoles*, dins «Actas del coloquio humanista Antonio de Nebrija: Edad Media y Renacimiento», Salamanca, Ediciones de la Universidad 1994, 505-512.

[Sobre el llibre de Parenti, hom pot veure la notícia bibliogràfica del volum XIX (2000), 903, núm. 15.012]. L'autora es limita a oferir algunes reflexions. Resumida la biografia de Benet Garret (86), remarca la necessitat de documentar els seus anys barcelonins. Quant a l'obra poètica, assenyalava que cal estudiar les modificacions textuais introduïdes en les successives edicions, la tècnica de connexió intertextual consistent a adoptar un lèxic repetitiu o a repetir en vulgar els incipits horacians; també cal estudiar les obres altres que l'*Endimione* (90-91), la continuïtat entre llatí i vulgar i l'influx posterior en diverses parts d'Europa.

El segon títol només m'és conegut per referència. – J. P. E. [16.080-16.081

August RAFANELL, Pep VALSALOBRE, «Català i «valencià» al primer cinccents. A propòsit de dues edicions de l'Espill de la vida religiosa», dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (tardor 1999), 137-165.

Les edicions de l'obra esmentada en el títol (que és només com dues parts d'un original que en tenia set) foren realitzades a Barcelona el 1515 i a València el 1529, ací descrites; entre d'altres tenen tres diferències: la segona edició és precedida d'una epístola llatina de Miquel Jeroni de Cruïlles; els capítols són precedits per rúbriques; i conté modificacions lingüístiques, analitzades de forma només indicinària, seguint, però, les diverses parts de la gramàtica (142-158), i completades amb el lèxic d'aquells mots, que representen un canvi en la segona edició (158-162), amb el resultat que «la llengua de les dues edicions... només es bifurca en unes molt comptades ocasions» (162) i manifesta una «escassa permeabilitat a la incipient plaga castellanitzant» (163). Hi ha bibliografia (164-165). – J. P. E. [16.082

Joan YEGUAS, *Jeroni Descoll. Una trajectòria com a polític i mecenes*, dins *Catalunya i Europa*, I, 349-361.

Agent de Ferran II de Catalunya-Aragó i de l'Emperador Carles I a Nàpols, on estigué vora quaranta anys en la Regia Cancelleria i en el Consell Col·lateral d'aquell Regne, la seva trajectòria partenopea és coneguda per autors contemporanis napolitans (Niccolò Topio, Tommaso Pedio) i per l'AHCB, *Notaris*; també per les dades fornides per inscripcions en obres encarregades per ell (351 i 353), la principal de les quals hauria estat la portada major de l'església de Sant Miquel de Barcelona. Aquestes pàgines són principalment d'anàlisi artística i són completades amb dotze reproduccions fotogràfiques (357-360). – J. P. E. [16.083

Bartolomé et Lucille BENASSAR, *Le Voyage en Espagne. Anthologie des voyageurs français et francophones du XVI au XIX siècle* (Coll. Bouquins), París, Robert Laffont 1998, 1276 pp.

Bartolomé BENASSAR, *Los viajeros franceses y su visión de los Países Catalanes (siglos XVI-XIX)*, dins *Catalunya i Europa*, I, 7-12.

Ultra les referències esparses en tota l'obra, les pàgines 541-587 del llibre són dedicades a reportar les narracions i descripcions que es refereixen a Catalunya; les pàgines 609-690, les relatives a les Balears i a la Costa llevantina.

El mateix autor ha resumit les dites descripcions en les pàgines de l'article: els viatgers francesos, que cercaven allò que no tenien a França, Catalunya (no València) no els interessava gaire (Barcelona i Montserrat serien les excepcions) perquè la trobaven massa poc exòtica. I els rossellonesos (Francesc Jaubert de Paça, Francesc Aragó), més sensibles, són del segle XIX. – J. P. E. [16.084-16.085]

Gustau AGUILLELLA ARZO, Francesc GUSI I JENER, Carme OLÀRIA I PUYOLES, *El jaciment prehistòric de La Cova dels Diablets (Alcalà de Xivert, Castelló)*, dins «Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló», 20 (1999), 7-35.

Les excavacions realitzades els darrers anys han proporcionat nombre de restes vegetals i animals prehistòriques; també, únic objecte amb inscripció, una moneda encunyada a Barcelona i intitulada a Joana i Carles, per tant posterior al 1516 (35). – J. P. E. [16.086]

Els Establiments de la Vila de Benassal. Introducció, resum, edició i índex per Pere-Enric BARREDA, Benassal, Cooperativa Agrícola Benasalense 1999, 472 pp. i un desplegable.

Sortosament salvat del bombardeig de Benassal el 25 de maig del 1938, redescobert el 1981, el volum manuscrit dels *Establiments de Benassal*, bàsicament escrit el 1518, transcrivint un original d'un segle abans (20), amb afegitons anyals fins al 1559 (7), és ací descrit tant en la seva materialitat (amb reproducció de la filigrana: 12), i amb particular atenció a la lletra dels successius escrivans (12-18); la llengua és el català-valencià de l'època «molt abundós i diversificat» per la repetició sinonímica (19). Els establiments, en nombre de 458, es basen en la potestat normativa del municipi valencià consignada en els *Furs de València* (6-7); cada un d'ells és ací resumit en llenguatge actual (24-43) i seguit de les *Rúbriques* originals (44-46). El *Libre dels establiments de la vila de Beneçal fet en lo any .m d xviii. essent justícia l'onorable En Pere Climent* ocupa les pàgines 47-142, i és seguit per un índex general, dividit en seccions: l'onomàstic (144-148), el toponímic (148-150) i el temàtic (150-155); ve un *Glossari de termes* (155-157) i la bibliografia (158-159). La toponímia de Benassal és objecte d'estudi particular de l'editor i de Joan Peraire, introduït per un capítol que és alhora un resum de la geografia i de la història de la contrada i de la vila (163-191); la part bàsica és una *Relació alfabètica de topònims*, cada un dels quals és objecte de fitxa pròpia, on consta la fonètica, la descripció i l'etimologia (193-406), objecte, conjuntament, d'un estudi lingüístic (407-447). El volum es clou amb pàgines d'il·lustracions (447-454) i amb les llistes de fonts i de bibliografia (455-468). – J. P. E. [16.087]

Josep M. FONT I RIUS, *El municipi català medieval i la seva potestat normativa: les ordinacions de la vila d'Ascó*, dins *Actes Territori*, 33-45.

L'autor avisa que, deixant d'altres temes, aquestes pàgines se centraran a recordar la potestat normativa del municipi català baixmedieval, potestat que es concretava en *Ordinacions*, unes de les quals foren les *Ordinacions de la vila d'Ascó*, promulgades el 1521. I així repassa l'estructura piramidal amb els seus tres plans (poble, consellers, jurats) i les funcions municipals (representativa, normativa, judicial, militar i tributària). La normativa evolucionà com la realitat política general i la vida ciutadana i es concretà en *Ordinacions* (o *Establiments*), «fonts de dret objectiu, no pas mers

actes o negocis administratius» (38), elaborades en fases successives (39) i formulades com a documents esparsos per a matèries diverses o com a cos orgànic unitari (40); legislaven localment en els àmbits de la vialitat, la disciplina de mercat, la salubritat i ordre públic, la salubritat i higiene i la moralitat i bons costums, sota la supervisió del mostassaf (40-41) i la por de sancions (42). Les d'Ascó s'acostarien al cos orgànic, la major part del qual, però, es refereix a la disciplina de mercat; en graduació descendent, també a la salubritat i higiene, seguretat dels veïns i policia rural, fitació de propietats i moralitat pública (44). – J. P. E. [16.088]

J. SALVADÓ RECASENS, *Joan Parteni Tovar, mestre de Vives a la Universitat de València*, dins «*Studia philologica valentina*», I (1996), 125-143.
Estudi només conegut per referència. – J. P. E. [16.089]

T. BRANDENBERGER, K. GRAF, J. THALI, *Die volkssprachlichen Übersetzungen von Juan Luis Vives' Ebeschriften De institutione foeminae christianae und De officio mariti in der Romania des XVI. Jahrhunderts*, dins *Geschlechterbeziehungen und Textfunktionen. Studien zu Ebeschriften der frühen Neuzeit* (Frühe Neuzeit, 40), Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1998, 275-310.
Pàgines només conegudes per referència. – J. P. E. [16.090]

José CAMÓN AZNAR, *Situación de Vives en el período humanista*, dins «*Boletín del Museo e Instituto 'Camón Aznar'*», LXXVIII-LXXIX (1999), 347-348.
Pàgines de tesi: Joan Lluís Vives en un marc considerat d'«humanisme» expressà en les seves obres conceptes i valors medievals: «en él perviven la mentalidad medieval, escolástica, o no, pero expresada en un latín depurado con preocupaciones del clasicismo» (348). – J. P. E. [16.091]

Carmen PERAITA, *¿Zenobia gobernante humanista o Zenobia domesticada? La figura ejemplar de las «claras mujeres» gentiles en De institutione foeminae christianae de Vives*, dins «*Bulletin Hispanique*», 101 (1999), 19-39.
El paper de l'exemple era un mitjà didàctic reconegut en la pedagogia humanista i l'autora es fixa en la figura que Joan Lluís Vives dibuixa de Zenòbia, darrere la qual veu l'intent de «a) manipular los ejemplos femeninos de elocuencia y virtud cívica de la antigüedad greco latina en la ‚civitas christiana‘; b) redefinir el concepto de autoridad y reforzar las relaciones de subordinación (y la exclusión de la mujer de la vida política); c) proponer una idea moral de la educación, subrayando el vínculo entre virtud femenina y erudición» (23). Resumida l'exposició viviana d'aquell model, l'autora hi assenyala ambigüitats fins i tot en relació a les pautes de l'humanisme cristià, ambigüitats que haurien repercutit en el no reconeixement de la funció social de la dona. – J. P. E. [16.092]

Paolo CHERCHI, *Juan Luis Vives: A Source of Pedro Mexías's Silva de varia lección*, dins «*Journal of Hispanic Philology*», XX (1995-1996 [1998]), 19-29.
Encara que Mexía només citi una sola vegada una obra de Joan Lluís Vives, el *De tradendis disciplinis*, en realitat conegué i s'aprofità almenys d'una altra obra viviana, els *Commentaria in Augustinum, De civitate Dei*, tal com demostren la desena de fragments d'ambdues obres reproduïts en aquestes pàgines. – J. P. E. [16.093]

Julián SOLANA PUJALTE, *Una edición hispánica desconocida del diálogo de Juan Luis Vives Vestitus et deambulatio matutina para los colegios de la Compañía de Jesús (Córdoba 1598)*, dins «Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance. Travaux et Documents», LXI (1999), 713-717.

L'autor ha descobert a Còrdova, Biblioteca de la Catedral, 1869, un exemplar de M. T. CICE-RONIS, *Epistolae aliquod (!) selectae in gratiam puerorum*, Còrdova 1598 (714-715: fitxa; 717: reproducció de la portada), dins el qual en terç lloc fou publicat *Ex Dialogis Ludovici Vivis*, ff. 41r-46r, i que en realitat és el diàleg intítulat *Vestitus et deambulatio matutina*. L'autor recorda les dificultats dels llibres de Vives a entrar en els col·legis dels jesuïtes, però també la posició oberta de Jeroni Nadal en el *De Studii generalis dispositione et ordine*, del 1552 (715 i nota 12). – J. P. E. [16.094]

Francisco CALERO, *Traducir a Vives: elogio crítico de Lorenzo Riber*, dins «Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos», 15 (1998), 529-539.

L'elogi de la traducció feta per Mn. Llorenç Riber del *De concordia et discordia in humano genere*; consisteix a reconèixer que es tracta d'una obra particularment difícil; la crítica es basa en l'anàlisi de dinou mostres de traducció, on l'autor troba errors d'interpretació, omissió de passatges difícils o transcrits en grec, i revestiments retòrics de frases. Cal llegir aquella traducció amb esperit crític i, si és possible, comparant-la amb l'original. – J. P. E. [16.095]

Pedro TENA TENA, *Notas a la obra de Juan de Mandeville: Edición valenciana de 1524*, dins «Actas do Congresso da Associação de Literatura Medieval: Actas», IV, Lisboa 1993, 233-236.

Pedro TENA TENA, *Notas a la obra de Juan de Mandeville: Edición valenciana de 1524: Apéndices*, dins «Dicenda. Cuadernos de Filología Hispánica», 11 (1993), 361-366.

Pedro TENA TENA, *Fuentes germanas en gravados de un texto de viaje a Tierra Santa: Juan de Mandeville (Valencia, 1524)*, dins «Gutenberg Jahrbuch», 71 (1996), 80-83.

Els dos primers títols només em són coneguts per referència. El terç comença recordant les narracions de peregrinació a Terra Santa en les literatures hispàniques de la Baixa Edat Mitjana; presenta tot seguit els gravats que il·lustraven les edicions impreses tant a Alemanya com a la Península Ibèrica (83). La narració de Mandeville fou traduïda a l'aragonès, al castellà i al català; de la traducció castellana ni ha quatre edicions valencianes entre els anys 1521-1540; la de 1524 té cent trenta-tres gravats per a un volum de seixanta-quatre folis; en són reproduïdes dues pàgines ben il·lustrades (f. 45r-v); hi ha llista de cent catorze gravats (86-87). – J. P. E. [16.096-16.097-16.098]

César OLIVA, *El oficio de dramaturgo de Joan Timoneda*, dins *Teatre popular*, 393-398.

Resumides les aportacions més recents entorn de Timoneda com a dramaturg -com a autor i com a tècnic habilitíssim de l'escena-, l'autor es fixa sobretot en el treball d'adaptació que va dur a cap el llibreter i editor valencià, poc original en la idea, però expert en l'art de donar vida als textos -seus o d'altri- sobre l'escena, i augura que investigar aquesta faceta és un camp de treball prometedor. – J. de P. [16.099]

Àngel CASALS MARTÍNEZ, *Estructura defensiva de Catalunya a la primera meitat del segle XVI: els comtats de Rosselló i Cerdanya*, dins «XV Congrés, I/2», 83-93.

En aquest tast de la seva tesi doctoral, darrere la qual hi ha la documentació de Barcelona, ACA, *Canc.*, *reg.*, *Reial Patrimoni*, *Generalitat*, i *Consell d'Aragó*; de l'AHCB, *Consell de Cent* i *Conseillers*; de Simancas, *Archivo General*, *Estado*, *Estado K*, *Contaduría Mayor de Cuentas* i *Guerra Antigua*; i de Perpinyà, *ADPO*, *Secció 1b*, l'autor s'encara amb dos punts d'aquella situació, els de les bases legals i dels mitjans de defensa. Gairebé tot aquell mig segle fou de guerra amb França, du-

rant la qual els comtats sofriren incursions constants d'ambdós exèrcits; i repassa l'estat efectiu de les fortaleses de defensa, en gran part alienades o convertides en patrimoni familiar i amb escassetat de recursos (87-89). La mateixa línia de comandament no era clara en tractar-se de soldats estrangers; dos almenys dels capitans generals dels comtats es convertiren en problema per llur menyspreu a persones i a institucions del país: Guillem de Rocandolf i Francès de Beaumont, contra el qual Perpinyà s'alçà en avalot de poble (90-92). – J. P. E. [16.100]

Serafino CASU, Antonio DESSI, Raimondu TURTAS, *Le piazzeforti sarde durante il Regno di Carlo V fino alla battaglia di Algeri*, dins «XV Congrès, I/3», 31-64.

Aquestes pàgines resumeixen les descripcions de l'anomenat *Memorial Pescara*, sembla escrit per un tal Parquès en català, sobre l'estat de les fortificacions de Càller entre els anys 1530-1541, ara conservat a l'Archivio Comunale de la dita ciutat, vol. 17, *Llibre de les ordinacions*; les dades del memorial són completades amb catorze croquis, els dos darrers dels quals són de l'Alguer (51-64). – J. P. E. [16.101]

Sylvie DESWARTE-ROSA, *L'expédition de Tunis (1535): images, interprétations, repercussions culturelles*, dins *Chrétiens et Musulmans à la Renaissance*. «Actes du 37e Colloque international du CERS (1994)» réunis par Bartolomé BENNASSAR et Robert SAUZET, París, Honoré Champion 1998, 74-132.

L'autora confronta les representacions figurades de moments d'aquella expedició amb les descripcions que en deixaren els cronistes imperials, com és ara de la mostra militar celebrada a Barcelona el 15 de maig 1535, abans que l'estol emprengués el viatge; fou descrita per Alonso de Santa Cruz, *Crónica del emperador Carlos V i pel Licenciado Arcos, Conquista de Túnez...*, inèdita a Madrid, BN, ms. 19.441 (101 i nota 45). [Però ací no hi ha representació d'aquella desfílada]. – J. P. E. [16.102]

Joan IBORRA, *El testament de Francesc de Borja i Aragó, IV duc de Gandia*, dins «Misc. Camarena», 43-67.

Presentació i reedició normalitzada del testament, redactat en català (45-55), de l'acta del lliurament del testament al notari (56-59), del primer (59-62) i del segon codicil (62-64), amb l'acta de llur lliurament al notari (65-67) l'any 1550; el text procedeix dels *Monumenta Historica Societatis Iesu*; ha estat reelaborat d'acord amb metodologia actual. – J. P. E. [16.103]

Visitatio Sepulchri de Sant Francesc de Borja, Gandia, CEIC Alfons el Vell 1998, 200 pp.

En el moment en què s'acomiadava del capítol col·legial de Gandia, el futur sant Francesc de Borja donà a aquella església la partitura de la seva *Visitatio Sepulchri*, alhora que establia la fundació dels diners necessaris per a la seva representació anual per Pasqua Florida. En aquest llibre Santiago La Parra López, *Tres-cents anys de la Visitatio a Gandia (1550-1865)*, comença recordant la supressió de la *Visitatio* en la segona meitat del segle XIX (20-27), però sobretot en reconstrueix els moments fundacionals, en què el comiat del IV duc Francesc de Borja, de Gandia (agost 1550) fou determinat pel fet que s. Ignasi de Loiola volia l'encara duc a Roma, posant d'aquesta manera fi a set anys de presència del IV duc a Gandia, durant els quals, alliberat del càrrec de Virrei de Catalunya, construí grans obres (nova muralla, col·legi-universitat, convent dominicà de Llombai) gràcies al canyamel (38-40), esperà inútilment que es complís la promesa d'ésser nomenat Majordom Major del futur Felip II, perdé la muller i substituï l'ambient erasmia del palau ducal sota el III duc, Joan de Borja i Bernardo Pérez de Chinchón, pel més 'espiritual' i il·lumi-

nista del IV duc i del seu mentor, el franciscà Juan de Tejada; la reconstrucció d'aquella estada es basa en els *Monumenta Historica Societatis Iesu* i en Gandia, AM, *Llibres de consells*. La consuetada de la representació de la *Visitatio Sepulchri* és obra de Lluís Quirante Santacruz (49-66) i de Josep M. Vives Ramiro (67-75). La *Consuetada de la Visitatio Sepulchri de Gandia*, text i música, ocupa les darreres pàgines (161-199). – J. P. E. [16.104]

Rafael GARCIA MAHIQUES, *Un ciutadà del món. Perfil personal de Joan de Borja, autor de les Empresas morales*, dins «Misc. Camarena», 68-80.

Resum biogràfic del tercer fill del futur sant Francesc de Borja, nat a Bellpuig (Plana d'Urgell), basat en la documentació dels *Monumenta historica Societatis Iesu*, dins la qual hi ha particular esment de les vinculacions dels Borja amb el Perú i de l'obra esmentada en el títol, estampada en acabar l'ambaixada del dit Joan a Praga (77). – J. P. E. [16.105]

Santiago LA PARRA LÓPEZ, *Pere Lluís Galceran de Borja, últim mestre de Montesa*, dins «Misc. Camarena», 81-94.

Germanastre de sant Francesc de Borja, lloat per Miguel de Cervantes i per Vicent Mariner (82-83: la nota 2 reproduïx l'elegia que li dedicà el darrer), brot de la nombrosa fillada (amb d'altres tants problemes, sobretot econòmics) de Joan de Borja, elegit amb considerables dificultats mestre de Montesa el 1544 i així constituït amb només setze anys el senyor jurisdiccional més important del Regne de València, més senyor mundà que membre d'orde militar, casat, afillat i culpable que l'orde perdés definitivament l'elecció de Mestre, en oferir el càrrec al rei, a fi d'assegurar a la família càrrecs substantius per delegació reial (88-91), protecció que no li mancà, ja que, tot i haver-se vist implicat en un procés inquisitorial per sodomia (Madrid, AHN, *Inquisición. Libro 936*), fou nomenat virrei de Catalunya, on morí el 1592 (92-94). – J. P. E. [16.106]

Lluís ORRIOLS I MONSET, *Antoni de Viladamor i la seva «Història general de Catalunya»*. *La invenció de la història* (Col·lecció Al Guió del temps), Barcelona, Rafael Dalmau editor 1999, 220 pp.

El propòsit del llibre és donar a conèixer al públic no especialitzat ('popularitzar', diu l'autor) la *Història general de Catalunya* d'Antoni de Viladamor [més notícies sobre l'historiador: ATCA, XVIII (1999), 1056-1057, núm. 14.159]. A la presentació (5-10) Orriols recull la informació coneguda sobre Viladamor, l'obra i els manuscrits que la transmeten: l'historiador, que era també arxiver reial, va escriure la *Història* per encàrrec de les Corts i els la va presentar el 1585, any de la seva mort. L'obra ens ha arribat manuscrita (n'hi ha un exemplar a la British Library i un altre a l'Arxiu Episcopal de Vic) i recull la història de Catalunya dels orígens fins al 714, va interessar Jeroni Pujades, que en posseïa un exemplar, i també a Jacint Verdaguer, qui, sense saber-ho, la utilitzà per a la redacció de l'*Atlàntida*, a través de la *Crònica* de Pujades (que sovint s'aprofità de l'obra de Viladamor) (9-10, 36). El gruix del volum és dedicat a transcriure gran part dels cent trenta-dos capítols de la *Història* de Viladamor. Per fer-ho més entenedor «he simplificat el text», diu Orriols, «alleugerint-lo de reiteracions, paràgrafs que jutjo prescindibles i passatges que el mateix autor considera superflus»; també ha adaptat la llengua al català actual i ha regularitzat l'onomàstica. A més de la transcripció, quan ho creu oportú Orriols s'atura a comentar alguns passatges de la *Història*... i n'extreu informació per a la biografia de Viladamor: p. e., que coneixia l'arxiu de Vic (142) o que no formava part del seguici de Felip II durant l'estada d'aquest a Toledo el 1575 (169).- E. M. J. [16.107]

James CASEY, «Una libertad bien entendida»: los valencianos y el Estado de los Austrias, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 17 (1999), 237-252.

Fent una relectura de textos de Frederic Furió Cerial, Tomàs Cerdà de Tallada, Cristòfor Crespí de Valldaura i Llorenç Matheu Sang, l'autor presenta un cos d'idees polítiques valencianes, la característica més acusada de les quals és la tendència a compaginar les llibertats recollides emblematícament en els *Furs* amb la submissió devota al monarca. La teoria pactista és clara i constitueix un títol d'honor per als valencians, però la societat és petita, tancada i verinosa: les veritables idees i les intencions polítiques es vehiculen menys a través del debat obert i la confrontació clara que en les dilacions, les maniobres i els subterfugis. Això no obstant, Furió Cerial fou traduït a l'italià i a l'anglès, i va ésser considerat en el seu temps. – J. de P. [16.108]

David PUERTA GARRIDO, *La correctio: tradición y novedad en la retórica de F. Furió Cerial*, dins «Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos», XVII (1999), 181-198.

En les *Institutiones Rhetoricae*, Furió proposa la ‚correctio‘ com a figura de dicció, també de pensament. L'autor, a partir d'aquesta doctrina entorn la doble ‚correctio‘, intenta de donar «una visión de este hecho retórico y de su clasificación en los autores de la Antigüedad... y observar su transmisión a la obra de este singular humanista» (182). La ‚correctio‘ és doble, segons que el terme segon subratlli el sentit del primer o que el substitueixi (183-184), i ha estat objecte de reflexió de retòrics antics (185-193), d'entre els quals el text més pròxim a la teoria de Furió seria el de la *Rhetorica ad Herennium* (194). – J. P. E. [16.109]

Luca D'ASCIA, *Fadrique Furió Cerial fra Erasmo e Machiavelli*, dins «Studi Storici», 40 (1999), 551-584.

Luca D'ASCIA, *Fadrique Furió Cerial consigliere del principe nella Spagna di Filippo II*, dins «Studi Storici», 40 (1999), 1037-1086.

Furió [recordem que el seu nom real era el de Miquel-Joan Cerial i Balle: cf. ATCA, XIX (2000), 808-809, núm. 15.035-15.036] hauria seguit la línia doctrinal d'Erasme en la *Bononia* i la de Maquiavel en el *Concejo e consejeros del príncipe*, car el seu objectiu hauria estat el d'aprofitar d'ambdós allò que servís a una política nacional espanyola. El primer article refa la bibliografia fins al 1556 i presenta els escrits més relacionats amb els Països Baixos: les *Institutiones Rhetoricae* i la *Bononia*. La biografia es basa sobretot en els dos memorials del 1581 optant a vice-canceller del Consell d'Aragó, conservats a Madrid, Instituto de Valencia de Don Juan i Archivo Heredia Spínola, respectivament (554-555). Nascut el 1527, la infància a València hauria resultat afectada pels problemes del criptojudanisme i de les tendències reformadores (557); als catorze anys se n'hauria anat en qualitat de patge al servei de l'arquebisbe de Colònia i hauria assistit a l'esforç de promoure un catolicisme reformador (558) i en alguns punts dedidament reformista, com en la *Bononia* (559). Abans del 1551 hauria passat una temporada d'estudi a París (559-561), on potser fou deixeble de Ramus i s'hauria format una idea favorable a la interpretació de la *Bíblia* decididament literal. L'estada a Lovaina l'hauria posat en contacte amb ambients polèmicament erasmians (562). Les *Institutiones Rhetoricae*, publicades el 1554, haurien madurat en aquest ambient i propugnaven la tesi de la utilitat social del discurs (les discussions escolàstiques, en canvi, serien ‚ocioses‘); com per a Ciceró, «l'intera societat nasce dall'oratoria» (567); l'autor la defineix «una retórica dell'ordine e della prudenza -non del mero ‚preceptum‘- antiformalística e proiettata sulla vita civile» (569). La gran discussió lovanesa sobre les traduccions de la Bíblia els anys 1552-1553 provocà un dictamen d'aquella Facultat de Teologia, al final desfavorable a les traduccions; la *Bononia*... -que prengué el nom del rector Johannes de Bononia- fou també resultat de la dita discussió; sota l'aparença d'una conversa educada amb ell, Furió interpreta en sentit ampli tant la legislació imperial com la relació directa entre poble cristià i text sagrat. D'Ascia es fixa en la significació de la *Bononia* en la història religiosa del segle XVI (571-572): el rector hi exposa els arguments típics de la dreta tridentina (573); Furió respon afirmant el dret i deure de la comunitat a avaluar la doctrina dels predicadors (574), car la llum de l'Esperit cova sempre en la comunitat dels fidels: la salvació és per a tots i per a tots és la *Bíblia* (575). La seva teologia sub-

jacent partiria de la corrupció de la natura i, doncs, de la impossibilitat d'una teologia natural (576) i el ‚meritum fidei‘ consistiria, tal com diu sant Pau, «his quae viderat et audierat credere» (577, nota 66), sense admetre graus d'il·luminació esotèrics, afirmant, però, que la *Bíblia* és per als qui es vencen ells mateixos i l'accepten, provocant així una tensió amb els carnals (578), en la qual són previsibles els ‚escàndols‘ (579); acceptada la revelació per la fe, l'Esriptura es manifestaria en el ‚bon sens‘ del poble cristià, dones incloses (580): «nell'idioma volgare si esprime la maturità religiosa della società» (581), també en el dels Països Catalans (583).

La *Bononia* hauria estat una obra provocadora, que portà el seu autor a la presó. En sortir-ne, es dedicà a aplicar els mateixos principis a la política amb el *Concejo y consejeros del príncipe*, Anvers 1559; altra vegada empresonat, fugí a Colònia; amnistià, a començaments de març 1564 arribava a Barcelona; el nomenament de [Lluís de] Requesens als Països Baixos hi feia tornar Furió, el qual miraria de posar en pràctica la doctrina del *Concejo...*(1039); aquest és només part mínima (introducció al tractat conclusiu) d'un projecte que havia de tenir cinc parts; el seu objectiu és el de treure les lliçons de l'experiència de Felip II a Anglaterra i dels primers temps del retorn a la Península, «uno svolgimento e un approfondimento di quella [teoria] machiavelliana» (1040). Felip II no es deixà convèncer per la mostra i així el projecte fou oblidat (1041). La part escrita era un tractat de les virtuts de l'home de govern, on se sumen el coneixement dels fets antics i moderns i el de la filosofia ètica (1042), fonts que assegurarien a l'home savi i prudent una escala de valors altra que la vulgar (1043-1044). El conseller ha d'èsser honest, però només envers el bé públic, per damunt tot, àdhuc de l'honra personal (1044-1045). Però si Maquiavel pensava en els senyals que designaven el príncep, Furió exposa els del conseller (1046-1047): prudència política, més pròxima de la veritat que del servilisme (1047-1048), llestesa per a descobrir en el mal aparent l'avantatge real (1051), capacitat de persuasió allunyada de la llagoteria, obertura a la comprensió de situacions socials forasteres (1051-1053), objectivitat de judici, que no intenta de justificar-se en Déu (1054-1055). El sistema de consells estatals és estructurat completant el d'Aristòtil (1057): no han d'èsser ‚sinecures‘, i els seus membres han d'èsser molt atents a la realitat econòmica del país i a la forma com s'han d'enfocar les relacions internacionals (1058-1060); s'han de basar en tres principis: constitucionalisme, federalisme i separació entre política i religió (1060-1066): «Ceriol sottolinea a tutti i livelli l'importanza del consenso popolare» (1063) i el respecte a les lleis i a la llengua de cada terra (1064), sense submissió a les ‚juntas de teòlegs‘ (1065): «il príncipe può... concentrarsi in una politica orientata al bene esclusivo dello stato» (1066). En la línia de Furió haurien escrit Felipe de la Torre i Sebastián Fox Morcillo, que formaven amb ell la generació lovanesa del 1556 (1067-1074). El *Concejo...* tingué dues traduccions italianes i dues de llatines (1073-1074, però no fou completat amb les altres parts previstes. Cridat Furió a col·laborar en els Països Baixos amb Lluís de Requesens, escriuria memorials com *Remedios para el sosiego de las alteraciones en los Países Vajos...* o el *Discurso sobre el apaciguamiento de estos estados* (1076-1077) o encara els *Articuli pacis* (1078-1079); el fracàs obligava l'exèrcit espanyol i amb ell Ceriò a retirar-se a Itàlia (1081). Després seria escoltat, però a distància, i els seus escrits ja només serien d'autopresentació i defensa (1084-1085). Moriria el 1592 a Valladolid, el mateix any que Michel de Montaigne. – J. P. E. [16.110-16.111

Santiago ALCOLEA I GIL, *Els tractats d'Arquitectura del Renaixement. Aspectes de la seva difusió i aplicació pràctica a Catalunya*, dins «Misc. Ainaud, II», 41-49.

A començaments del segle XVI encara es publicaven comentaris als *De architectura libri decem*, de Vitruvi; durant la segona meitat de segle foren substituïts per les noves reflexions teòriques de Jacopo Barozzi, il Vignola, d'Andrea Palladio, d'Antonio Labacco, de G. A. Rusconi, o d'algun francès, exemplars de les quals de seguida figuraren en les biblioteques de Catalunya (42). A continuació, l'autor indica els elements i els iniciadors catalans de la nova arquitectura i les seves obres més representatives, d'entre les quals destaca la Porxada de Granollers, dels anys 1586-1587 (44-49). Hi ha bibliografia (49). – J. P. E. [16.112

Marc MAYER, *La fortuna dels Catalanorum prisco sermone libri de la biblioteca d'Antoni Agustín*, dins «Faventia», 20 (1998), 187-192.

Després d'una llarga bibliografia sobre Antoni Agostí (187-189), l'autor presenta el grup d'obres en català que formaven secció independent en el catàleg de la biblioteca d'Agostí, publicada després de la seva mort; els volums són ara majoritàriament a El Escorial, mss. 534-542 (189-190); el darrer d'aquests, inexistent allí, sembla que s'ha d'identificar amb l'actual ms. 4 de Barcelona, BU, *Llibre de coneixements de espècies...*, que conserva l'anotació possessòria de «Ludovicus Poncius de Icardo», tarragoní tan relacionat amb aquell metropolità (191). – J. P. E. [16.113]

José MARTÍNEZ MILLÁN, Santiago FERNÁNDEZ CONTI, *Catalunya y la estructura militar de la Monarquía hispánica en tiempos de Felipe II: el virreinato del prior don Hernando de Toledo*, dins *Catalunya i Europa*, II, 13-27.

A partir de la documentació de Barcelona, ACA, i sobretot de Simancas, AGeneral, *Cámara de Castilla*, *Contaduría mayor de Cuentas*, *Contaduría del Sueldo*, *Estado*, *Guerra y Marina*; i de Madrid, AHN, *Consejos Suprimidos*, *Estado*; Archivo de la Casa de Alba; Archivo Zabálburu; Instituto de Valencia de Don Juan; i BN, l'autor emmarca la trajectòria que hom volia donar a la lloctinença d'aquell fill del Duc d'Alba a Catalunya (1571 i següents), en el sentit d'enfortir les defenses davant França (coincidi amb la nit de Saint Barthélemy) mitjançant unes forces reials eficaces (14-15: hom s'havia proposat de constituir un exèrcit comanat per nobles de la Corona catalanoaragonesa: 18 i nota 29), però hi hagué dificultats personals dels seus homes de confiança amb les institucions del país (17-18), en particular amb la vila de Perpinyà i la frontera del Rosselló, on la inoperància de la cort és més visible (19-22), i en la defensa de les costes, en què la construcció de torres de guaita i de defensa presentà més d'un ensurt (23), però la construcció de galeres arribà en general a bon port (25-26). – J. P. E. [16.114]

Montserrat BAJET ROYO, *La compilació de 1588/89: notes sobre la seva sistemàtica*, dins *Actes Territori*, 657-685.

La Cort de Montsó del 1585 emanà un capítol en virtut del qual s'havien de compilar les *Constitucions i altres drets de Catalunya*, cosa que els sis delegats ja havien complert l'any 1588 amb l'edició dels tres volums, que reproduïen el manuscrit original, ara a Barcelona, ADB, ms. 1446 (659). L'objectiu era reunir tot el material legislatiu, abans espars en els llibres editats després de cada cort (661-663) i disposar-lo de manera que resultés de consulta fàcil (659-660). En la dita compilació eren agrupades les lleis pròpiament dites, els *Usatges*, els costums, la jurisprudència i el dret d'origen municipal, tot dins un marc sistemàtic novament elaborat (669). En resultà un conjunt distribuït en deu llibres (671-673), la taula dels quals és reproduïda en apèndix (674-679) i encara reduït a quadre comparatiu entre les compilacions del 1704, 1588/89, 1495 i 1413/22 (680-685). – J. P. E. [16.115]

Montserrat BAJET, *La compilació de 1588/89 i la seva relació amb els altres codis europeus del segle XVI*, dins *Catalunya i Europa*, II, 123-124.

Les primeres pàgines resumeixen el treball de codificació i sistematització des del *Codex Iustinianaeus* fins a les compilacions nacionals del segle XVI. Quant a la nostra del 1588-1589, *Constitucions i altres drets de Catalunya compilats...*, Barcelona, Hubert Gotart, era necessària a fi d'ordenar les constitucions promulgades per les onze corts de Catalunya després de la compilació del 1495; la nova era dividida en deu llibres, sense títol, però amb rúbriques per a les seccions de cada un, ací transcrites (129, nota 49) i llur sistematització seguia la del dit *Codex*; l'autora, de més a més, assenyalà allò que ja era heretat, allò que era introduït en el nou recull procedent tant de corts anteriors al 1495 (131-132) com de les celebrades després d'aquest any

(132-133), com, no cal dir-ho, de la mateixa cort del 1588, normalment confirmacions de pragmàtiques precedents (133). Per a utilitat de l'usuari, el volum era completat amb una sèrie de taules (133-134). – J. P. E. [16.116]

Jesús GASCÓN PÉREZ, *Los fundamentos del constitucionalismo aragonés. Una aproximación*, dins «Manuscrits. Revista d'Història Moderna», 17 (1999), 253-275.

L'article és una aproximació cauta a un tema que segurament necessita ésser encara aprofundit. L'autor, des de la promulgació el 1592 d'un fur contra els provocadors d'avalots amb visques a la llibertat, avança rastrejant la teoria político-jurídica que justificava la resistència al monarca si incomplia el pacte que havia assumit en jurar els furs del regne. La qüestió del pacte entre el rei i el regne és, doncs, el pern sobre el qual s'aguanta el constitucionalisme aragonès. Els *Furs d'Aragó* es formen per tres vies distintes: la foralitat burgesa derivada del fur de Jaca, la foralitat militar o de Sobrarbe i la foralitat dels consells locals; durant el segle XIII la foralitat militar s'imposà a la burgesa, i per això els furs d'Aragó sancionats el 1247 per Jaume I van tenir una base de caràcter nobiliari. De més a més, en la darrera etapa, l'ordenament foral aragonès fou decididament costumista, pactista i nacional (rebuig del dret romà; hom mitificà el fur de Sobrarbe i oposà el constitucionalisme als intents del rei d'imposar omnímodament la seva voluntat). Van tenir una gran importància en la seva elaboració els jutges i les compilacions d'observàncies. En les seves anàlisis, l'autor es refereix a vegades a certs paral·lelismes històrico-jurídics entre els ordenaments aragonès i català. – J. de P. [16.117]

J. NELGARES, *La mariología del siglo XVI en Diego de Valdivia*, dins «Gienium», 2 (1999), 169-182.

Nat a Baeza el 1526, membre del grup entorn de sant Joan d'Ávila, professor de teologia a l'Estudi General de Barcelona, on morí el 1589, esdevingué entre nosaltres mentor de reforma tridentina en introduir les formes espirituals del seu mestre; empalmà, però, amb la tradició puríssima catalana amb el *Tratado de la Singular y Purísima Concepción de la Madre de Dios*, escrit el 1582 i només publicat pòstum a Barcelona el 1600. Les preguntes formulades al començament tenen successiva resposta en explicar el sentit de la doctrina i les prefiguracions en l'Antic Testament; l'autor hi subratlla la doctrina sobre Maria, mare de l'Església. – J. P. E. [16.118]

Eva SERRA I PUIG, *Els senyors bandolers i la Lliga Catòlica*, dins *Catalunya i Europa*, II, 29-52.

Hom ha retret a certs senyors dedicats al bandolerisme d'haver seguit una línia política tortuosa en relació als hugonots francesos, però no ho hauria estat més que la del rei mateix, i l'autora ha descobert a Simancas, AG, *Estado. Francia*, documentació que «no fa més que confirmar aquesta mena de trajectòries» (30). Són onze lletres, nou de les quals (i un resum) de Tomàs de Banyuls, senyor de Nyer, que donà nom als 'nyerros' (34), i una de Joan de Llupià, cadell, datades entre el 6 de juny del 1590 i el 14 de març del 1595, les quatre primeres en català (45-52); les pàgines inicials, ultra refer el desplegament de les actuacions dels nostres espies, que no s'aturaven ni davant l'atemptat mortal contra el duc de Vendôme (és a dir, el rei de Navarra), si Felip II els ho permetia (50; cf. 41-42), col·loquen aquell conjunt d'actuacions en el «context de campanyes militars sobre el territori llenguadocià i de convocatòries d'Estats [generals], per una i altra banda, destinats a votar subsidis i lleves per a la continuació de la guerra» francesa de religió (34), en la qual intervingueren cossos d'exèrcit de Felip II (35) i es projectaren accions com l'ocupació de Leucata i el castell d'Òpol (41). Banyuls i Llupià eren dos proscrius que intentaven de fer mèrits davant el rei i assegurar-se un futur en pau (40 i 42). – J. P. E. [16.119]

M. Mercè GRAS I CASANOVAS, *La immigració francesa i la legislació. Els nousvinguts i els poders de la terra*, dins «XV Congrés, I/5», 123-134.

L'autora vol esbrinar la petja deixada per la immigració de gavatxos en els texts normatius i legals de l'Edat Moderna. Tenim, d'una banda, les determinacions legals sobre la possessió de l'estatut de naturalesa o de catalanitat (126), les queixes pel comportament dels gavatxos, d'on derivà un capteniment restrictiu envers els drets polítics dels forasters en les normatives concretes, com les *Rúbriques de Bruniquer* (127-128). No cal dir que en moments conflictius certs estrangers eren foragitats de la terra, com castellans, gascons o francesos (128-130); són també recordades ordinacions baronials, gremials i eclesiàstiques sobre el tema (130-133). – J. P. E. [16.120

Ignasi FERNÁNDEZ TERRICABRAS, *Catalunya, «Frontera d'heretges». Reformes monàstiques i reorganització dels recursos eclesiàstics catalans per Felip II*, dins *Catalunya i Europa*, I, 547-556.

Tesi: «...la reforma de la Congregació Claustral benedictina i l'extinció dels canonges regulars agustinians a Catalunya el 1592 no és només una simple reforma de dos ordes religiosos, plantejada en termes exclusivament eclesiàstics, sinó que Felipe II aprofità aquesta reforma per dur a terme una veritable reorganització dels recursos econòmics i humans del clergat català» (547). La base arxivística es troba a Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*; a l'Archivio Segreto Vaticano, *Nunziatura di Spagna*; a Simancas, AG, *Patronato Real*; a Madrid, AMinisterio Asuntos Exteriores, i AZubáburu, base que permet de reconstruir les fases prèvies, car intents de reforma, enfortits per l'aplicació de Trento, són documentats en la dècada del 1560; el 1569 Bernardo de Bolea redactava un informe, les línies bàsiques del qual presidirien la reforma (548-560); el 1586 Sixt V nomenava els quatre visitadors de canòniques agustinianes i monestirs benedictins, tots prorfemistes; llur informe conjunt no podia ésser més negatiu (551). Però qualsevol reforma, fins i tot quan es tractava de substituir un eixam de mines institucions incontrolades i d'assegurar una estructura eclesiàstica resistent a la possible infiltració d'hugonots pel Nord de Catalunya amb decisions importants com la creació del bisbat de Solsona o el trasllat de seu episcopal d'Elna a Perpinyà (553-555), havia de respectar no sols els drets del Patronatge reial, ans encara els avantatges que en treia normalment la Corona en forma de retribució per serveis o adhesions (555-556). – J. P. E. [16.121

Bruce TAYLOR, *La Orden de la Merced en crisis: un aspecto de la historia eclesiástica franco-catalana de los siglos XVI XVII*, dins *Catalunya i Europa*, I, 557-565.

En la primera meitat del segle XVI, mentre la província mercedària de Castella encaminava la formació intel·lectual dels seus membres pel camí dels propis col·legis de Salamanca i d'Alcalà, la de la confederació catalanoaragonesa mantingué la vinculació al col·legi de París, assegurant així una comunicació normal amb els mestres al nord dels Pirineus (559-560). En la segona meitat, els mercedaris intentaren resistir la política uniformadora i centralitzadora de Felip I de Catalunya-Aragó (II de Castella), però el perill hugonot enfortí la pressió de rei i papa damunt ells (561); i així, la pèrdua de pes de les cases del Lluenguadoc, arrasades pels hugonots amb religiosos assassinats i no refetes tot i la conversió d'Enric IV de Navarra, la cohesió de Castella en el Capítulo de Guadaluajara, que intentaria d'imposar la seva reforma tot i les protestes i la violència (563), i els problemes interns de l'orde en els anys del bandolerisme, menaren a una forta crisi. – J. P. E. [16.122

Antonio ESPINO, *Les lectures dels barcelonesos a la primera meitat del segle XVII. La geografia i la història extraeuropees*, dins «Revista de Catalunya», núm. 142 (juliol-agost 1999), 22-35.

L'autor ha revisat a Barcelona, AHPB, 3324 inventaris de barcelonins post mortem, datats entre el 1600 i el 1660, d'on aplega els títols pertanyents als dos camps indicats en el títol. La informació sobre obres de geografia ocupa les pàgines 22-29, i la de les d'història no europea, les

29-34. Globalment considerada, la geografia era encara apresada en les obres dels antics autors clàssics: Claudi Ptolemeu, Estrabó, Pomponius Mela, Juli Solinus, o del medieval Joan de Sacrobosco, completades amb les aportacions renaixentistes a la cosmografia, descripció de ciutats i terres, i mapes. Els llibres que porten en el títol la paraula 'història' s'ocupaven sobretot d'Àfrica i d'Àsia, i en segon terme de les descobertes americanes. — J. P. E. [16.123]

Maria Joana VIRGILI I GASOL, *Un cantoral de la catedral de Tarragona del 1636*, dins «Misc. Ainaud, II», 79-88.

Actualment conservat en el Museu Diocesà de Tarragona, el cantoral de cor d'aquella Seu Metropolitana per a matines i laudes de divendres i dissabtes de durant l'any, copiat el 1636, és ací descrit en la seva materialitat (79-80) i analitzat; l'autora concentra la seva atenció en el decorat de les caplletres, deu de les quals són reproduïdes en fotografia de blanc i negre. Antoni Ramon, de l'Espluga de Francolí, li hauria col·locat les cobertes (88). — J. P. E. [16.124]

Miguel-Àngel ANTÓN GUILLÉN, *Fray Andrés Balaguer, O. P., obispo de Albarracín y de Orihuela (1551-1626)*, dins «Escritos del Vedat», XXIX (1999), 165-250.

Biografia d'aquell dominicà i bisbe de la contrareforma o reforma catòlica. Nat a La Jana, comarca del Maestrat, ingressat o format en l'orde dominicà a Sant Domènec de València sota el mestratge de sant Lluís Bertran, professor de filosofia i de teologia en el convent (i en l'Estudi General) de Tarragona durant set anys (1576-1583), prior del convent de València dins l'ambient post-tridentí creat per l'arquebisbe patriarca sant Juan de Ribera; fou nomenat bisbe d'Albarracín el 1602, on celebrà sínode diocesà publicat a Barcelona per Sebastià Cormellas, 1604 (199); nomenat bisbe d'Oriola el 1604, potser per l'atenció amb què a Albarracín havia tractat el problema dels moriscos aquell mateix any (214-216), membre de la Comissió que a València dictaminà sobre llur futur sota el patriarca Juan de Ribera en sessions dels anys 1606-1607 (223-224); l'activitat reformadora a Oriola és coneguda per les *Relationes ad limina*, de l'Arxiu Secret Vaticà (234-236). Les fonts per a la reconstrucció biogràfica són els arxius de València, Convent de Sant Domènec, i BU; Arxius Diocesans d'Albarracín i de Terol; i documentació ja publicada per a Oriola. — J. P. E. [16.125]

Francisco PONS FUSTER, *La proyección social de la santidad frustrada de Francisco Jerónimo Simón*, dins «Estudis», 23 (1997), 149-183.

Emilio CALLADO ESTELA, *El nombramiento y entrada en Valencia del arzobispo fray Isidoro Aliaga. Los inicios de un episcopado conflictivo*, dins «Estudis», 24 (1998), 147-166.

Emilio CALLADO ESTELA, *Aproximación a los simonistas. Una contribución al estudio de los defensores de la beatificación de Francisco Jerónimo Simón*, dins «Estudis», 23 (1997), 149-184.

Emilio CALLADO ESTELA, *Simonismo y luchas de poder en la corte de Felipe III y Felipe IV. Los hermanos Aliaga y la beatificación de Francisco Jerónimo Simón*, dins «Escritos del Vedat», XXIX (1999), 251-270.

El primer títol presenta les polèmiques entre favorables i contraris a reconèixer la santedat de mossèn Francesc Jeroni Simó; entre els darrers destaquen els dominicans, i d'entre aquests Joan Gavastó, que manifestà i defensà la seva contraposició en un escrit, romàs inèdit.

A l'explosió de fervor popular per mossèn Francesc Jeroni Simó i a les repercussions que provocà, ha dedicat Emilio Callado la seva tesina de llicenciatura i les publicacions contemporànies. La darrera, basada sobretot en València, ARV, *Real*, 530, completada per documentació de l'ACV i de l'ACA, *Consell d'Aragó*, exposa les dues etapes de la contraposició del dominicà Isidoro Aliaga a la dita causa en la cort dels reis Felip III i Felip IV de Castella: aquella en què, essent el seu germà Luis confessor reial i gran inquisidor, no havia de tómer res de la cort de Felip III

(253-256), i aquella en què, caigut el seu germà en el desfavor reial de Felip IV de Castella, i enfortits els 'simonistes' valencians, aquests atacaren l'arquebisbe amb memorials, dels quals són ací transcrits fragments en llengua catalana (258-262), als quals Aliaga respongué amb contraatacs tant a Roma com davant Felip IV (265-269). [La lluita esquitxà particularment els dominicans, tal com també demostra la lletra del bisbe Balaguer transcrita en el resum precedent, 240-241]. – J. P. E. [16.126-16.127-16.128-16.129]

Emilio COLLADO ESTELA, *Un valenciano para la mitra valentina. La sucesión en la iglesia de Valencia a la muerte del arzobispo Aliaga en 1648*, dins «Anales Valencinos», XXV (1999), 251-261.

La documentació de València, ARV, *Reial*, de Barcelona, ACA, *Consell d'Aragó*, i de Madrid, AHN, *Consejos suprimidos*, recorda el moment: Guerra de Catalunya, pesta, violència social amb participació de clergues; i en la cort del 1645 els tres braços havien demanat bisbes valencians, també en la capital, punt al qual el rei no es volgué comprometre. Mort Aliaga, els virrei, capítol, ciutat, Regne i Consell d'Aragó, insistiren davant Felip IV de Castella demanant provisió ràpida i d'un valencià. Només al cap de dos anys i de quatre o cinc propostes, inútils per mort o renúncia dels nomenats, arribà nomenament i presa de possessió de fray Pedro de Urbina, bisbe de Coria: «Los valencianos volvían a contar, por fin, con un prelado, extranjero, claro» (261). – J. P. E. [16.130]

Tomàs de MONTAGUT I ESTRAGUÉS, *Lluís de Peguera i el seu pensament jurídic*, dins *Catalunya i Europa*, II, 53-67.

Per les resumides dades biogràfiques (Manresa 1540 - el Bruc 1610, però sepultat a la Seu de Manresa), el sabem fill de donzell, advocat fiscal del govern reial de Catalunya i finalment doctor de la Reial Audiència, que assistí a les corts de Montsó 1585 i de Barcelona 1599, per tant home del rei en la pugna d'aquest per a imposar el seu absolutisme per damunt les *Constitucions de Catalunya* (54-56). Durant la seva vida publicà les següents obres: *Aurea et elegans repetitio... in capit. Ne super laudemio...*, Barcelona, Pere Malo 1577; *Liber quaestionum criminalium in actu practico...*, Barcelona, Hubert Gotart 1585; *Practica iudicialis et ordinis iudiciarii civilis...*, Barcelona, Jaume Cendrat 1603; i *Decisiones aureae in actu practico frequentes...*, Barcelona, Jaume Cendrat 1605 (57-61); és pòstuma la publicació del segon volum de les *Decisiones...*, Barcelona 1611, enllestit per ell, i la de la *Pràctica, forma y stil de celebrar corts generals en Catalunya*, Barcelona 1632 (61-62). El seu pensament jurídic es basa en el 'ius commune' de l'època tardana, que ja comença a integrar les decisions dels tribunals reials; però ell reflexiona dins el 'mos italicus', que sintetitza valors religiosos i ètics amb les prescripcions jurídiques i comporta reconèixer la superioritat de la comunitat per damunt la voluntat individual, l'existència d'un dret natural de voluntat divina; i la utilització d'un mètode escolàstic per a la traducció dels dits principis en preceptes generals o en sentències particulars (62-63); la llei és doncs, la «suprema ratio insita in natura» (64). Hi ha bibliografia (66-67). – J. P. E. [16.131]

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *El procés de Girona sobre la vida de Salvador d'Horta*, dins «Revista de Girona», núm. 194 (maig-juny 1999), 42-44.

L'Arxiu Arquebisbal de Càller, ací presentat (44), conserva dins la secció del *Tribunal Eclesiàstic. Culto dei Santi*, núm. 6, el *Processo de Girona sobre la vida y milagros de B. Salvador de Horta*, del 1602, a diferència del títol, escrit bàsicament en català, d'on són transcrites tres declaracions d'altres tants testimonis. – J. P. E. [16.132]

Antonio FERNÁNDEZ LUZÓN, *Les universitats de Catalunya (segles XIII-XVII)*, dins «Palestra Universitària», 10 (1998), 11-31.

Aplec d'algunes dades, generalment de segona o de tercera mà, sobre el tema, més riques i àhuc amb referència a Barcelona, AHCB, *Registre de deliberacions*, en tractar-se de l'Estudi General barceloní durant el segle XVI (21, nota 25). [L'autor es queixa de la manca d'estudis específics per a les universitats catalanes (12), però la queixa hauria resultat més convincent si ell hagués demostrat conèixer els existents: per a Solsona, per exemple, es refia de Cándido de Ajo (28, notes 39-40), sense referir-se enlloc ni a Domènec Costa i Bafarull, ni a la monografia específica de Joan Serra i Vilaró]. – J. P. E. [16.133]

Joan BADA I ELIAS, *L'ensenyament superior a Catalunya en el segle XVII*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII (1999), 499-518.

El tema ha d'ésser estudiat en les institucions universitàries, en els seminaris tridentins i en les escoles internes dels ordes religiosos. Recorda la successiva erecció d'universitats catalanes, que diferencia en majors, de totes les facultats (Lleida, Barcelona, Girona [i Perpinyà]), i menors, de filosofia i teologia (Vic, Solsona, Tarragona i Tortosa [per a la de Solsona, manca la referència bàsica a Joan Serra i Vilaró, *La universidad literaria de Solsona*]; totes haurien crescut fins a la Guerra dels Segadors, i minvat en la segona meitat del segle XVII (500-502). Quant als seminaris, és resumida la legislació tridentina i els resultats diversos dels intents d'aplicar-la en els bisbats (503-507). Trento repercutí en els estudis dels benedictins i cistercencs, de fet situats en col·legis prop les universitats de Lleida i de Barcelona, no tant en els mendicants antics; en canvi, mentre els carmelitans descalços, i àdhuc els jesuïtes, fluctuaven en tema de cases d'estudis, fou un bon moment per als col·legis de caputxins (507-515). Durant el segle XVII arribaren a Catalunya els escolapis i les religioses de la Companyia de Maria o Lestonnac (515-516). Assenyalem les dades sobre biblioteques de cases religioses en el moment de l'exclaustració (516-517) i els gèneres literaris cultivats en les publicacions (517-518). – J. P. E. [16.134]

Josep CAPDEFERRO I PLA, *Una aproximació a l'activitat dels assessors ordinaris de la Diputació del General de Catalunya al segle XVII*, dins *Actes Territori*, 687-702.

Aquestes pàgines criden l'atenció entorn al triple component (consultor: 690-693; jurisdiccional: 694-698; i representatiu: 699) dels assessors ordinaris de la Generalitat de Catalunya abans del 1714, bo i accentuant aquelles actuacions a través de les quals creaven, declaraven i executaven dret; la base arxivística és la sèrie *Generalitat*, d'ACA, completada amb els llibres dels juristes catalans de la primera meitat del segle XVII (687-688). El cos de l'article és una il·lustració de cada una de les tres funcions amb transcripció de fragments textuais inèdits, o d'autors com Joan Pere Fontanella. «En l'entramat institucional de la Catalunya del XVII -i més concretament dins la Diputació del General- el poder estava efectivament en mans dels coneixedors del dret...» (700). Hi ha bibliografia, també de fonts (700-702). – J. P. E. [16.135]

María de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *Alimentación y vida religiosa femenina en la España moderna: las monjas franciscanas, capuchinas y clarisas*, dins «Estudios Franciscanos», 100 (1999), 291-332.

En realitat, els convents i les religioses objecte d'aquestes pàgines són de Països Catalans (Catalunya i Menorca). Recordada la normativa franciscana bàsica en relació als àpats i a dejunis i abstinències (292-294), aquestes pàgines reproduïxen amb abundant transcripció de fragments, la de les caputxines de Santa Margarida de Barcelona a base de *Regla segona del gloriós pare sant Francesc... per... don Alonso Coloma, bisbe de Barcelona, donada a las Monjas Caputxinas del monastir de Santa Margarida...*, Barcelona, Gabriel Nogués 1614 (295-301); per a l'aplicació concreta d'aquestes normes cal veure Joan Pau Fons, *Historia y vida de la venerable madre Ángela Margarita Serafina...*, Barcelona, Cathalina Mathevad 1653 (302-304). La normativa per a les franciscanes des-

calces de la Puríssima de Tortosa és coneguda per Cristóbal de Berlanga, *Fundación, origen, progresos y estado... de la Purísima Concepción Victoria... de Tortosa*, Barcelona, M. Gelabert 1695 (305-308). Quant a les clarisses de Santa Maria de Jerusalem de Barcelona, les notícies procedeixen de l'arxiu del convent, *Llibre de comptes generals i estat en què quedà lo Real Monestir... 1725-1835* (309-311). També per a Santa Clara de Menorca, la font és el propi arxiu, i en particular les clàusules per al nomenament de procurador del 1653, la *Planta y disposició econòmica per al govern de... Santa Clara de Ciutadella...*, 1716, i el *Capítol intermedi celebrat per... fra Rafel Sintas*, 1775 (313-327). Les prescripcions eren aplicades de la manera que hom pot veure en el *Cuadernillo de recetas de cocina*, de sor Clara Maria Suay, per a les franciscanes descalces de la Puríssima (Puritat), València 1771-1773, conservat a València, ARV, *Puritat* (329-332). – J. P. E. [16.136]

Felip MUNAR I MUNAR, *Algunes notes per a l'estudi de La Samaritana*, dins «Randa», 41 (1999 = «Homenatge a Joan Veny»), 85-112.

L'autor introdueix el tema amb dos fragments de *Sermons de Corema* dedicats a l'escena de Jesús i la Samaritana, un del 1612 del dominic Rafael Andreu, inèdit a Palma, BP, ms. 372, i l'altre del ms. 479. El Pas de la Samaritana entrava dins la processó del Dijous Sant portat pel Gremi de Corders. A continuació presenta, transcriu i anota la *Consueta de la Samaritana*, copiada el 1598-1599 i conservada a Barcelona, BC, ms. 1139 (86-97). Són també transcrits en paral·lel fragments d'un *Convertiment de la Samaritana* copiat el segle XVIII (Palma, Societat Arqueològica Lul·liana, ms. 52), encara cantat a Menorca a començaments del segle XX (98-105), i resumits en unes estrofes no datades (105-106). – J. P. E. [16.137]

Xavier BARÓ I QUERALT, *La presència del llegat grec en la Catalunya moderna: Francesc de Montcada i l'Expedició de los catalanes y aragoneses contra turcos y griegos*, dins *Catalunya i Europa*, I, 475-482.

Dos són els objectius de l'autor: analitzar la *Expedición ...* i constatar el coneixement que un català-valencià format en el pas del segle XVI al XVII tenia del món grec, en aquest cas, bizantí, a través d'algun dels seus historiadors. Resumida la biografia de Francesc de Montcada (476) i esbossada la progressivament major difusió de la seva obra principal, que, això no obstant, ha estat poc estudiada (477); l'autor hi constata decisió d'objectivitat en la narració dels esdeveniments, interpretació providencialista i visió estoica (478-479). Encara més que Muntaner, són per ell valorats els autors grecs que com Georgios Paquimeres o Nikèforas Gregoras serien superiors en el detall i la precisió de les narracions, encara que menysvaluats pel fet d'ésser cismàtics i per llur apriorisme anticatalà (480-481). – J. P. E. [16.138]

Xavier GIL PUJOL, *El discurs reialista a la Catalunya dels Àustries fins al 1652, en el seu context europeu*, dins *Catalunya i Europa*, II, 475-487.

Objectiu de l'estudi: formular una primera aproximació al pensament reialista català anterior al 1640, emmarcada en el debat sobre l'absolutisme i en les discussions sobre el revisionisme i postrevisionisme entorn la Revolució anglesa i Britànica del 1640 (476). Lluís de Peguera i Ramon Dalmau de Rocabertí, més aviat reialistes, exigeixen respectar les lleis i així són demostració del consens català entorn el pactisme, tot i l'existència de corrents o d'accents; a Anglaterra hom parlava de «constitucionalisme reialista» (477). Des de sempre, a Catalunya el rei havia d'administrar justícia i protegir la comunitat i els seus membres i el dret romà n'havia enfortit la figura; Andreu Bosch afirmava que la jurisdicció i poder de la Generalitat procedia del rei, al qual les regalies pertanyien en exclusiva, i que en virtut d'haver expulsat els sarraïns sense ajut de ningú, tampoc no era sotmès a ningú, era «emperador en el seu regne» (478); regalies, però, que desapareixien si les constitucions no eren observades (479); l'exercici d'una regalia, la legislativa, era compartit, car havia de

comptar amb el consentiment dels tres braços (479). Els dos extrems eren personificats per Consell d'Aragó, d'una banda, i per les Juntes de Braços, per l'altra, en tensió constant. La qüestió cabdal fou la d'adequar el sistema català a la realitat i exigències de les guerres internacionals (482); els teòrics del pactisme català sempre afirmaren les ,regalies' no sols les previstes, ans també les imprevistes per a casos de necessitat i d'emergència; en canvi, un regalista almenys, Martí Joan Franquesa, germà del massa conegut Pedro Franquesa, defensà que Catalunya era un poble damunt el qual el rei podia exercir drets de conquesta (482-484); la ,necessitat' fou també invocada per la Junta de Braços per a exercir regalies després d'esclatar el conflicte, però mai no va negar el poder reial (484-485); això no obstant, fou acusada per Ramon Dalmau de Rocabertí d'imposar tributs excessius, sense la moderació normal en el rei (486). – J. P. E. [16.139]

Baltasar COLL I TOMÀS, Jaume GARCIA SASTRE, Guillem ROSSELLÓ BORDOY, Natàlia SOBERATS SAGRERAS, *Un document heràldic destruït: la làpida funerària de Miquel Guerau (1654)*, dins «Congrés Patrimoni», 231-233.

Conservada durant segles al mur sud de la capella de la Soledat (dins la caserna d'Intendència de Palma), després de la privatització de l'edifici la làpida desaparegué i en foren trobats només trossos: és ací reproduït el text sencer i el de l'estat actual (232-233), amb fotografia corresponent a la secció de làmines del volum (83-84). – J. P. E. [16.140]

Francisco BRAVO DE LAGUNA ROMERO, *Elogio al Conde-Duque de Olivares en el Libro I de los Gusmaneidos Libri Quinque de Vicente Mariner*, dins «Cuadernos de filología clásica. Estudios latinos», XVII (1999), 239-251..

Amb aquesta obra encara inèdita, el valencià Vicent Mariner d'Alagó es volia assegurar la protecció del comte-duc sense ni anomenar-lo, però llagotejant la raguèlia. Aquesta tècnica narrativa d'elaborar la lloança d'algú sense esmentar-lo és estudiada per l'autor; el tret distintiu de la casa dels Guzmán hauria estat la ,virtus' (242), ja personificada en el fundador, Guzmán ,el Bueno'; però en el curs de la narració aquella figura es va transformant de manera que hom hi pugui reconèixer la del comte-duc (246-247). El llibre s'acaba amb una al·legoria, en la qual la ,virtus' marinera desemboca en la nau de l'Estat i en el seu timoner o governant (248). El paral·lelisme amb un altre avantpassat exalta la fidelitat al rei com a altre tret distintiu de la casa (250). – J. P. E. [16.141]

Manel GÜELL, *Expatriació militar i mercenaris als exèrcits de Felip IV*, dins *Catalunya i Europa*, II, 69-80.

Pàgines limitades al mercenari voluntari, enrolat al servei d'un sobirà estranger pel sou, però fitant el fenomen en la seva amplitud europea; quant a Catalunya, els fons arxivístics aprofitats són l'ACA, *Consell d'Aragó*, Simancas, AG, *Estado. España*, i *Guerra y Marina*; Tortosa, AHCTeres de l'Ebre; Barcelona, BC, *Fulletons Bonsoms*; Madrid, BN; i la documentació ja editada, ultra les publicacions contemporànies, que permeten de saber en quins exèrcits s'enrolaren catalans, i de conèixer l'origen d'alguns dels soldats que voltaren per Catalunya, en particular pel Rosselló, en el segon terç del segle XVII: italics (74), valons, borgonyons i lorenesos (75), un regiment de teutons ocupant el castell de Salses (76), irlandesos i anglesos (78). – J. P. E. [16.142]

Manel GÜELL JUNKERT, *Un membre de la família Ninot en la cort del rei Felip*, dins «Recull. Associació Cultural Baixa Segarra», 6 (1999), 83-90.

Aquestes pàgines expliquen el cas d'un mercader de Santa Coloma de Queralt, Magí Ninot, que en els seus viatges a fires de França espia per a Felip IV i li fou partidari en la Guerra

de Separació. L'autor reconstrueix l'ambient familiar a base sobretot de la documentació dipositada a Sant Cugat del Vallès, Arxiu Nacional de Catalunya; però fins ara no era coneguda la raó per la qual ell, l'esposa i un fill s'havien traslladat a Madrid durant la dita guerra; un informe conservat a ACA, *Consell d'Aragó*, innova dels seus serveis, també en la defensa de Salses, i de la persecució soferta després del Corpus de Sang (86-87); d'acord amb un informe del dit consell ací transcrit (90), hauria estat recompensat amb el càrrec de verguer de la Reial Audiència refeta a Saragossa. – J. P. E. [16.143]

Susana CABEZAS FONTANILLA, *José Rivera, un modelo de secretario en el Siglo de Oro*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1999), 513-522.

José Rivera [Josep Ribera?], de Guissona, seguint el pare entrà en la Inquisició Espanyola de Barcelona com a escrivà i notari; en la Guerra de Separació, considerat defaecte pels francesos i expulsat, s'integrà en la mateixa inquisició a Madrid; documentat a Madrid, AHN, *Inquisición. Legajos*, és considerat per l'autora en tant que «prototipo de secretario que, aprovechando las oportunidades que le brinda una institución como la Inquisición, forja su destino contra todas las expectativas y convirtiéndose ante todo en un verdadero profesional de su oficio» (514). De fet l'inquisidor general, Diego de Arce Reynoso, deia que malgrat «él ser catalán y yo castellano, naciones tan opuestas como la experiencia lo tiene mostrado» (516), el nomenà secretari personal de l'inquisidor general, càrrec que mantindria amb el successor, Everhard Nithard (520); el seu domini dels afers del tribunal és patent «en un manual dedicado al procedimiento inquisitorial» en el qual exposava els seus coneixements (519); com a buròcrata hauria perseguit «elevar su propio linaje [cf. 518 i 521], cumplir con su obligación de triunfador y crearse él mismo una red clientelar de sostén» (518). – J. P. E. [16.144]

Vicenç ESTANYOL BARDERA, *El pactisme en guerra. (L'organització militar catalana als inicis de la guerra de separació, 1640-1642)* (Fundació Salvador Vives i Casajuana, 128), Barcelona, Fundació Salvador Vives i Casajuana 1999, 232 pp.

A base dels fons ara a l'ACA, *Generalitat* en les seves diverses sèries (221-222), l'autor estudia la defensa militar de Catalunya en els dos primers anys de la Guerra de Separació, durant els quals hom aplicà les formes tradicionals d'enrolament: companyies dels gremis, sometent, host i cavalcada i mercenaris. Però ja durant el 1641, per incitació de França, fou creat el Batalló català, que s'acostava a allò que eren els exèrcits moderns (56-64), i començà d'actuar els anys successius, al costat del qual, però, continuaren actuant les forces antigues: (65-102). El problema major fou assegurar els mitjans de sostenir econòmicament les grans despeses de guerra, de les quals feia un llistat la mateixa Diputació del General al Consell de Cent (104; cf. 210-211): el Consell de Guerra havia d'assegurar sosteniment i paga de l'exèrcit en totes les seves graduacions, compra de material bèl·lic i obres de fortificació, xarxa d'hospitals i d'altres despeses complementàries; hom arbitrà un censal de tres-centes mil lliures; una taxa de guerra recaptable per les universitats, la venda dels béns dels defaectes; i d'altres previsions més o menys aleatòries, sense que manquessin casos de col·laboració desinteressada (103-137). La darrera secció exposa la manera com intervingueren en aquells primers anys de la Guerra de Separació els diversos cossos d'exèrcit (infanteria, cavalleria, artilleria, estol naval); les classes d'armes, pesades o lleugeres, que hi foren utilitzades; i les particulars formes d'estratègia, entre les quals destaquen els setges llargs i les batusses esporàdiques, sovint en funció d'estratègies més àmplies, sense que manquessin actes vandàlics com l'assassinat de la població civil de Cambrils per l'exèrcit castellà (139-175: assenyallem les pàgines que descriuen la interpretació cultural de certs aspectes de la guerra i dels corponents rituals: 170-172; episodi de Cambrils: 171). El volum es clou amb un *Glossari militar de la Guerra dels Segadors (1640-1642)* (187-196), amb la cronologia de setges i batusses (197-201) i amb transcripció de quatre documents bàsics (203-220). – J. P. E. [16.145]

Henry ETTINGHAUSEN, *La Guerra dels Segadors a les gasetes europees*, dins *Catalunya i Europa*, II, 359-372.

El segle XVII representà per a la impremta el desplegament del seu influx social mitjançant la publicació de notícies i els primers passos de la premsa periòdica. La Guerra dels Segadors fou una situació en què la curiositat popular havia d'ésser satisfeta amb publicació de notícies. L'autor, ultra anunciar l'edició facsímil «d'una col·lecció de més d'un centenar de relacions publicades a Barcelona entre 1612 i 1628» (360), es proposa en aquestes pàgines «esbrinar les connexions que hi hagué durant la guerra entre la premsa catalana i les d'altres països», sobretot amb França i Portugal (361); es donaren casos de traducció d'una llengua a l'altra i també de narracions paral·leles inconnexes d'un mateix fet. L'autor presenta les múltiples formes de modificació constatables en les traduccions sobretot del francès al català, sense que manqui el cas d'alguna edició en català anterior a la francesa (362-368). La gasetta portuguesa, nascuda el novembre 1641, donà notícies (inconnexes, però) sobre Catalunya des del primer número, encara que és difícil de saber les fonts d'informació (369-370). En apèndix és transcrita la primera notícia de la gasetta francesa sobre la revolta catalana del 1640, el 15 de juny del mateix any: *Extraict d'une lettre écrite de Bayonne... contenant la revolte de la ville de Barcelone contre le Roy d'Espagne* (371-372); i la versió dels fets que en donà sis anys més tard el *Mercure françois* (372). – J. P. E. [16.146]

Karsten NEUMANN, *La justificació 'ante el mundo'. Difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640*, dins *Catalunya i Europa*, II, 373-381.

Recordat el sentit barroc de l'honra i que aquesta consistia en com algú o quelcom és vist pels altres, és natural que la proclamació de guerra contra Felip IV de Castella el 18 de setembre de 1640 (BC, *Fullleons Bonsoms*, 2399 i 5236) havia d'ésser explicada, davant el món i de fet en foren tramesos exemplars arreu, com també de la *Proclamación catòlica*, que era la justificació oficial de la defensa armada, fins al punt que al cap de mig any hom en podia comprar exemplars en les fires de llibres de Frankfurt i de Leipzig (376-377); però tant o més que els exemplars és significatiu constatar la manera que les dades i els raonaments d'aquelles publicacions foren acollides en les d'autors estrangers, àdhuc dels qui eren favorables a Felip IV, com ho demostra el cas del nombre de catalans presents en la campanya de Salses o la versió sobre la causa real de la mort del comte de Santa Coloma de Queralt (378-379). – J. P. E. [16.147]

Jesús VILLANUEVA, *Intentos franceses de legitimación de la anexión de Cataluña tras la revuelta de 1640: de Richelieu a Mazarino*, dins *Catalunya i Europa*, II, 135-144.

Fritz Dickmann establí la tesi que Richelieu no es guià per pressupòsits de pur interès polític, ans per un projecte europeu de pau basat en un sistema d'aliances entre potències; quant a Catalunya, França no hauria intervingut en la sublevació catalana, però 'a parte post' l'hauria considerada legítima, recolzada i hauria intentat de convertir Catalunya en una República Catalana protegida per França a fi que hi hagués un aïllant entre Espanya i França, que assegurés la pau, solució poc convincent per a les autoritats catalanes; aquestes i les pressions bèl·liques portaren al lliurament i integració en la Corona Reial de França el setembre de 1641, malgrat la inexistència d'un dret específic de França damunt el Principat (136-137). Simultàniament, però, hom impulsava una recopilació de documents (el *Tresor des chartes*) que resuscitava somni i herència de Carlemany damunt gairebé tots els estats europeus; era la *Recherche des droicts du Roy et de la Couronne de France*, de Jacques de Cassan, del 1632; per a Catalunya establia la 'conquesta legítima i justa' de Carlemany manifestada en la datació pels reis de França; per això, la substitució d'aquella forma de datar fou un 'acte de rebelió', que no afectà els drets sobirans de la corona francesa (139), i el *Tractat de Corbelb* i el de 1526 són nuls. Mazzarino, tot i haver estat col·laborador de Richelieu, substituïa amb virtuosisme diplomàtic la idea de pau europea per seguretat de pactes entre estats; quant a Catalunya, s'apropià de la hipòtesi de la plena annexió a França en virtut de suposats drets antics (140) i féu servir Catalunya de moneda de canvi; les teories de Cassan,

reelaborades per dos freres dominicans tot i trobar-se en camps contraris separats pel jansenisme, Louis Masplède i Jean Nicolai, en sengles obres del 1643 i 1644, es convertien en arma política; el primer deia que el *Tractat de Corbelh* era un document fals i el segon justificava el dret francès damunt Catalunya purament i simplement en el valor suprem del dret de conquesta i de la raó d'estat; encara en la línia de Cassan, Pierre Caseneuve, en *La Catalogne française*, del mateix 1644, basat en les cròniques franceses negava que les poblacions catalanes s'haguessin alliberat dels moros i acceptat lliurement la sobirania francesa, i tot el següent (datació, tractat de Corbelh no aplicat) eren usurpacions, perquè els drets de sobirania són inalienables (144). – J. P. E. [16.148

Manuel CALVO RODRÍGUEZ, *L'ambaixada catalana de Francesc Puigjaner a París: de juliol de 1646 a març de 1647*, dins *Catalunya i Europa*, II, 81-87.

[Després d'aquest títol en català segueix l'exposició en castellà], en la qual l'autor resumeix memorials i despatxos francesos o informacions de Puigjaner a les autoritats de la Generalitat de Catalunya relatives a les negociacions de Münster, inclosos en el *Dietari de la Generalitat*, en els quals les tres bandes principals, Espanya, França i Holanda, sobretot les dues primeres i en particular França, com si juguessin una partida d'escacs, anaven col·locant Catalunya i en particular el Rosselló segons la conveniència de cada moment, sense atendre els condicionants legals d'integritat territorial de Catalunya, constantment recordats pels enviats catalans a París o a Münster; la signatura de treva entre Espanya i Holanda el gener del 1647 féu créixer en els francesos la decisió d'arribar-hi també ells, mantenint l'ocupació d'aquell territori català que de fet posseïen. – J. P. E. [16.149

Carlos TERRÓN VASCO, *La visión de Francia durante la Guerra dels Segadors a través de sermons catalanes*, dins *Catalunya i Europa*, II, 383-389.

L'autor basa aquestes pàgines en sermons oficials o oficiosos, impresos i abans predicats a la Seu de Barcelona o a la capella de la Generalitat davant autoritats militars franceses, i conservats a Barcelona, BU, *Fons antic*; i així tant de Lluís XIII com d'Enric de Lorena n'és subratllat l'empelt en l'arbre dels comtes de Barcelona i la llegenda de les quatre barres; la presència d'exèrcits francesos justificada per la defensa d'esglésies i coses santes (385-386); no mancaren elogis a l'exèrcit francès, ni justificacions bíbliques de l'aliança amb França (388-389). Reacceptat Felip IV, altres predicadors digueren el mateix en direcció contrària (389). – J. P. E. [16.150

Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *The Future of Catalonia. A Sujet Brulant at the Münster Negotiations*, dins *Der Westfälische Friede*, herausgegeben von Heinz DUCHHARDT, München 1998, 273-291.

Fernando SÁNCHEZ MARCOS, *Joan Josep d'Àustria (1629-1679) i el Gran Condé (1621-1686): històries entreligades*, dins *Catalunya i Europa*, II, 89-96.

El primer títol només m'és conegut per referència.

L'entrellaçament de destins entre els dos guerrers en punts diversos d'Europa, ací contemplat damunt el rerefons de la Fronda, també es realitzà a Catalunya, on el 1647 Condé fou enviat per virrei, amb gran satisfacció de les autoritats catalanes (Barcelona, AHCB, *Consell de Cent. Lletres closes*), però on no assolí de recuperar Lleida (92). Joan Josep d'Àustria, en canvi, l'octubre del 1652 entrava solemnement a la Barcelona recuperada per a la monarquia de Felip III de Catalunya (IV de Castella). – J. P. E. [16.151-16.152

Imma SERRA TARRÉS, *La recepció a Catalunya de la Revolució Napolitana de 1647*, dins *Catalunya i Europa*, II, 209-212.

Notícies sobre el ressò de la revolta napolitana a Catalunya es troben en l'AHCB, *Registre de deliberacions*, en les *Lletres comunes originals* i en el *Dietari de l'Antic Consell Barceloní*; i a la BC, *Fulletons Bonsoms*. Algunes informacions són notícies inconnexes, d'altres, narracions sistemàtiques, veres o falses; arribaven en quinze dies portades per ambaixadors; donaven raons com la pressió fiscal, els abusos de l'exèrcit espanyol o castellà, la contraposició entre la fidelitat a la pàtria o al rei; la major part dels arguments per a esperar en el triomf eren de tipus religiós. No cal dir que els fets del juliol 1647 a Nàpols eren vistos amb satisfacció a Barcelona. Tant uns com altres demanaren ajut a França. — J. P. E. [16.153]

Alícia MARCET JUNCOSA, *L'establiment de la frontera entre França i 'Espanya'*, dins *Catalunya i Europa*, II, 7-12.

El *Tractat de Corbell* havia col·locat el límit entre França i Catalunya en la carena de les Corberes, però França féu constants intents d'arribar als Pirineus, provatures que són resumides en aquestes pàgines, amb aportació de noves dades de París, Archives Nationales, J.596, i Archives des Affaires Étrangères, *Espagne i Mémoires et documents*; de Perpinyà, ADPO, G.237; de Barcelona, AHCB, *Processos de corts* i, no cal dir, de Pèire de Marca, *Marca Hispanica*. Després de la *Pau dels Pirineus* del 1659 en què França finalment se n'havia sortit, cap potència europea, ni els Borbons en regnar a ambdues bandes, s'hauria replantejat de revisar la dita frontera. — J. P. E. [16.154]

Narcís IGLÉSIAS, *La introducció del francès a l'administració del Rosselló. De l'annexió al decret de 1700*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 69-88.

L'autor ha examinat la documentació accessible del període estudiat i ha seguit amb tot detall l'ús del francès al territori dels Comtats a partir de l'annexió a França després del *Tractat dels Pirineus*. El resultat de la recerca és que no es poden fer generalitzacions de cap mena. L'administració francesa va usar preponderantment el francès en les seves relacions amb el Rosselló, encara que a vegades també fa servir el català. I hi ha catalans que comprenen i usen el francès en les seves relacions amb autoritats del govern de París, i a vegades àdhuc el castellà. En l'administració de la justícia és preponderant, però no exclusiu, el català. — J. de P. [16.155]

Miquel SITJAR I SERRA, *Connexions entre la Història i miracles de la Sagada Imatge de Nostra Senyora de Núria (Barcelona, 1666) de Francesc Marés i la religiositat popular a la Cerdanya i la Vall de Ribes*, dins *Religiositat popular*, 243-248.

L'autor dóna alguna notícia de Marés i d'altres escrits seus (244, nota 2), però sobretot es fixa en la declaració, segons la qual la dita història hauria estat transcrita d'un antic quadern escrit en llengua llemosina, l'autor del qual no hauria fet res més que recollir la tradició popular de la Vall i contrades veïnes; l'existència del dit quadern és dubtosa i l'autor es fixa en la roca blanca que cobreix la cova on hauria estat trobada la imatge, roca que el poble hauria dotat de tota llei de virtuts guaridores. — J. P. E. [16.156]

Jordi VILAMALA SALVANS, *Les consuetes de Sant Julià de Vilatorrada (Osona): la continuïtat en la gestió de l'administració eclesiàstica -Vic, Arxiu i Biblioteca Episcopal de Vic, Arxius parroquials, Sant Julià de Vilatorrada, H/1,1. Consueta 1647-1651- Visites 1635-1667 i I/1. Consueta 1668-*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 309-385.

Explicades les característiques d'aquella parròquia (existència de sufragànies i d'un convent [cf. les notícies bibliogràfiques nùms. 15.754 i 15.746 d'aquest volum], i els drets parroquials sobre els edificis construïts en la sagrera), són presentades les dues consuetes, obra dels

rectors Bartomeu Bayer i Onofre Devesa; el primer elaborà el *Libre, en lo qual estaran continuades algunes notas y advertèncias...* a base de documentació més antiga; el segon ja es pogué plevir del precedent i no posà títol a la seva consuetu (313-317). Són transcrites la *Consuetu de Bartomeu Bayer, 1647-1651* (319-376), que és en realitat un conjunt de textos: *Rodalía de la parròquia...* (319-320); *Antic Mas i Darder, Llevador o memorial de lo que... acostumen a pagar a la rectoria...* (320-334); *Antic Mas i Darder, Memorial de lo que està en consuetud...* (334-337); *La sacristia de la iglésia de Sant Julià...* (338); *Memorial de las cosas o càrrechs a què està obligat lo monjo...* (338); *Memorial dels censals y rendas...* (339-340); *Las obligacions que té lo qui serveix la mongia...* (340-341); *Memorial de las rebudas que té l'obra de la iglesia de Sant Martí de Riudeperas* (341-342); *Los censals que lo rector y obrers... reben...* (342-346) *Llevador dels censos de la parrochial de Sant Julià de Vilatorrada...* (346-367); *Consuetu y memorial... de Sant Julià de Vilatorrada* (367-369) i *Alous del rector de Sant Julià de Vilatorrada* (369-376). Les darreres pàgines són per a la *Consuetu d'Onofre Devesa, 1668* (377-385). – J. P. E. [16.157]

Joan FÀBREGA DE CEREROLS, *Llibre de coses que han succeït a Catalunya, dignes de ser notades, i en altres parts del món. Crònica d'un pagès català dels segles XVII i XVIII*. Versió al català actual a cura d'Albert FÀBREGA ENFEDAQUE. Introducció de Marc TORRAS (Col·lecció Memòria, 2), Manresa, Centre d'Estudis del Bages 1999, 140 pp.

La introducció subratlla el fet que els llibres de records es troben a Catalunya en totes les capes socials, començant per les cròniques reials, i arribant als menestrals i pagesos (11-13); el text del *Llibre...* és precedit per una caracterització de Joan Fàbrega, en la qual el tret més consistent és el d'haver estat un català de la terra en el pas del segle XVII al XVIII, amb un notable sentit de l'observació, com demostren les anotacions de fets o fenòmens vistos personalment, d'entre les quals potser destaca la relativa a la forma de reproducció de les llagostes i la defensa contra llurs larves (38-39). El llibre, que també inclou notícies arribades de viva veu sobre esdeveniments de tot Europa i en particular de la Guerra de Successió i les seves conseqüències, reescrit en català actual, ocupa les pàgines 27-59 i abasta del 1673 al 1764; hi ha notes explicatives (60-64); segueixen quatre fulls de fotografies fora de numeració i reproducció fotogràfica de les pàgines del *Llibre...* (67-137). El manuscrit segueix pertanyent a la família. – J. P. E. [16.158]

Alice MARCET JUNCOSA, *L'Université de Perpignan au XVIIe siècle et dans la première moitié du XVIIIe*, dins *Université Perpignan*, 23-30.

En començar el segle XVII continuava la davallada de l'Estudi General de Perpinyà, creat per Pere el Cerimoniós el 1350. En llur testament del 1606, els consellers sortints es queixaven del fet que els estudiants se n'anaven a Girona o a Barcelona. El *Llibre dels quatre claus* de la Universitat, ara a l'ADPO, certifica que rectorat i facultats mantenien dignament la representació, però l'escola amb empenta era la dels jesuïtes, als quals la ciutat donà dues càtedres de gramàtica i una de retòrica i els facultats a fer les classes en llur col·legi. Després de l'annexió a França, el rei prohibia que, fora de la universitat i dels jesuïtes, ningú més tingués escola pública a Perpinyà (26); aquests foren agents dòcils de l'afrancesament, igual com ho havien estat de la castellanització. Hom exigia llatí i francès per a ésser professor (29). – J. P. E. [16.159]

Antonio ÁLVAREZ-OSSORIO ALVARIÑO, *Corte, reinos y ciudades en la monarquía de Carlos II: las lecciones provinciales*, dins *Catalunya i Europa*, II, 221-250.

Aquestes pàgines, que s'obren amb un llarg fragment de Monsieur de Wicquefort sobre si Catalunya podia enviar ambaixadors o només síndics, salta de seguida al pla general de la problemàtica de representació davant la cort reial dels diversos estats de la monarquia dels Àustries, de manera que les referències a Catalunya són esporàdiques (229-230: hi ha esment d'un *Memo-*

rial defensans la preeminència dels consellers de Barcelona sobre els diputats de la Generalitat de Catalunya; 242-247). – J. P. E. [16.160]

Didier BAISET, *La population estudiantine au sein de l'université de Perpignan (XVIIe-XVIIIe siècle),* dins *Université Perpignan*, 287-300.

L'autor intenta d'esbrinar les característiques dels estudiants de Perpinyà (240 alumnes el 1801) en llur conjunt, no pas per facultats; jove, amic de bregues i absentista (289-291), segons la documentació de l'ADPO. Durant el segle XVII s'havia anat complint el manament del 1682 d'assegurar 'écoles royales' en els pobles del Rosselló (291, nota 17, a base de l'ADPO, 1C), des d'on, passat un examen, el noi podia entrar a la universitat, en edat, en general, molt jove (292-293); els desafiaments en duel eren freqüents entre els segles XVI-XVIII (294-296). La universitat fruïa de la seva pròpia jurisdicció judicial, poc utilitzada (297), i tenia la pròpia presó, sovint ocupada, car el rector exigia que un estudiant detingut, si no era clergue, s'havia d'estar en la presó universitària (298-299). – J. P. E. [16.161]

Gustavo VIVAR LOMARTE, *La fortificació de Catalunya: la introducció de les noves teories europees sobre el bastió (1675-1733)*, dins *Catalunya i Europa*, II, 539-547.

Després dels enginyers del Renaixement, la construcció de fortificacions avança per etapes, una de les quals és presidida pels noms de Sebastien Le Preste de Vauban i del seu deixeble Georg Prosper Verboom; les teories del primer foren aplicades en la construcció de la línia defensiva Corlliure, Portvendres, Bellaguarda, Vilafranca de Conflent i Montlluís; també hi havia hagut projecte d'aplicar idèntic sistema en la reconstrucció de la ciutadella de Roses, segons el *Projet des ouvrages à faire à Roses pendant 1694*, reelaborat per Vauban, ara a Vincennes, Archives de l'Inspection du Génie (544). Immediatament després de la *Nova Planta*, i en funció de la militarització total de Catalunya, començà a funcionar a Barcelona una Acadèmia de Matemàtiques projectada per Verboom, i reconeguda oficialment el 1720, tal com consta en un informe de Mateo Calabro, *Estado de los oficiales y particulares que asisten a la Escuela...*, de Simancas, AG (542). Martín Cermeño, format a l'Acadèmia de Barcelona, enginyà el castell de Figueres. Hi ha bibliografia (545-546) i un croquis del sistema de fortificació amb la corresponent nomenclatura tècnica (547).. – J. P. E. [16.162]

Montserrat GALERA, *Un mapa de Catalunya no repertoriat: A new mapp of the Principality of Catalonia... Robert Morden {1684}*, dins «Professor Joan Vilà Valentí. El seu mestratge en la geografia universitària» (Homenatges, 15), Barcelona, Universitat de Barcelona 1999, 297-305.

El dit mapa es troba a Nova Iork, Public Library, *Map Division* C-4 (*Miscellaneous Atlas*, 70); s'intitula *A New Mapp of the Principality of Catalonia. And the County of Roussillon...*, London 1674 (reproducció: 290); no seria una variant, ans original, del qual no es coneixen variants. L'autor, Robert Morden, fou deixeble de Joseph Moxon; el fet de dedicar un mapa a Catalunya constitueix un cas digne d'atenció, car en tot l'anterior segle XVII la cartografia anglesa només havia dedicat dos mapes a Catalunya (299); en el volum que l'ha conservat hi ha nou altres mapes del mateix autor (300); l'anomenà 'nou' potser perquè tenia en compte els límits imposats per les guerres posteriors al 1640 (301); sembla inspirat en un de francès, publicat a París el 1677 per Pierre Duval (reproducció: 302), tot i les diferències, àdhuc importants [dues observacions: ambdós mapes, en comptes de l'escut de Catalunya porten el de Barcelona; l'anglès, o deixa certs topònims en francès (Roussillon), o tradueix certes indicacions a l'anglès i d'altres al llatí, com Pars Regni Aragonie]. – J. P. E. [16.163]

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *La biblioteca d'Oleguer de Montserrat. Una descripció crítica (1617-1694)*, dins «Afers. Fulls de recerca i pensament», núms. 33-34 (1999), 571-584.

Les primeres pàgines refan l'arbre familiar del segle XVII, durant el qual la família fou botiflera en la Guerra de Separació, cosa que explica l'ascens d'Oleguer a canceller de la reial audiència i bisbe d'Urgell. La seva biblioteca és coneguda per l'inventari conservat a Barcelona, AHPB, *Lluís Fontana*; constava de 120 títols i [161 volums segons el quadre sinòptic, però 166 segons l'autor: 575], més del 90% en llatí i més del 79% de dret civil o canònic (576). Són comentats els llibres d'autors de la corona catalanoaragonesa (578-581) i els d'autors castellans, italians o francesos (582-584). Al final [en virtut del 'ius spoliu'] fou segrestada per la Cambra Apostòlica (584). – J. P. E. [16.164]

Imma SOCIAS BATET, *Alguns apunts biogràfics sobre Joan Jolis Santjaume, impressor i gravador barceloní del segle XVII*, dins «Misc. Ainaud, II», 102-107.

Joan Jolis i Santjaume (Sant Feliu de Torelló, 1650 - Barcelona 1705), fou el fundador d'una impremta que, amb diversos canvis de nom, continuà fins a la dècada del 1980; ací són aplegades d'estudis i d'arxius diversos (Torelló, AP; Barcelona, ACB, i AHPB) les dades biogràfiques, on no en manca alguna de relativa a publicacions per ell editades (104); són reproduïts cinc gravats, i és publicat en apèndix el testament de la mare, Marianna Santjaume, de Torelló, AP, *Testaments segle XVII-XVIII*, any 1671 (105-107). – J. P. E. [16.165]

Joaquim MARTÍ MESTRE, *El català del País Valencià dels segles XVII i XVIII*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (1999), 167-188.

L'autor constata l'existència d'autors valencians que en els dos segles esmentats es preocuparen «per la codificació i genuïtat del valencià»: Joan Baptista Ballester, Marc Antoni Ortí, Carles Ros, Lluís Galiana, Joan Antoni i Gregori Maians, Teodor Tomàs, Marc Antoni Orellana, Joan B. Escorigüela (168); i intenta «sintetitzar... alguns trets morfosintàctics que ens aproximem a l'estat intern del valencià en els segles XVII i XVIII...» (168), cosa que fa de forma analítica en les pàgines següents (169-185); la conclusió subratlla la continuïtat de la llengua catalana, tant parlada com escrita, en l'època moderna, continuïtat que és base de la normalització actual, no únicament la Renaixença (185). Hi ha bibliografia (185-188). – J. P. E. [16.166]

Xavier DAUFÍ, *L'oratori a Catalunya en el segle XVIII. Estat de la qüestió i perspectives de futur*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», IV (1997 [1999]), 213-215.

Ja el 1906 Josep Rafael Carreras i Bulbena aplegava títols d'oratoris compostos per autors catalans. L'autor ha realitzada una recerca sistemàtica per biblioteques de Barcelona i ha elaborat dos catàlegs, un de tres-cents vuitanta llibrets, tots en llatí o castellà; i un de setanta-set partitures, totes inèdites; després estableix una llista d'una dotzena d'altres localitats de Catalunya i Mallorca, on caldria prosseguir la recerca [no sols hi manca Elna-Perpinyà, ans també altres catedrals; de més a més, una investigació sistemàtica hauria de recercar en els fons dels ordes religiosos existents en el segle XVIII i, potser sobretot, en els de totes les poblacions que tenien Comunitat de Beneficiats, específiques de la corona catalanoaragonesa]. – J. P. E. [16.167]

Sergi CASADEMUNT I FIOU, *Atribució d'autoria de cinc motets anònims a F. Valls*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», IV (1997 [1999]), 173-175.

La identitat de lletra d'un autògraf de Francesc Valls conservat a Sant Cugat, Centre Borja, ms. K. III. E; i la dels exemples musicals del *Mapa armónico práctico* del mateix autor (B, BU); i la

dels cinc motets del ms. M 1620/21 de B, BC, justificaria l'atribució d'aquests (*Obstupescite, coeli; Christus assistens; Rex regum; Magister vester; Ave, pontifex noster*) al dit Valls (174); les noves obres permeten de seguir més bé la seva evolució, segurament deguda a l'influx dels músics italians durant els anys de Carles III (arxiduc Carles) (174-175), evolució que no seria atribuïble a tota la seva obra (175). – J. P. E. [16.168]

Jon ARRIETA ALBERDI, *Austriacistas y borbónicos entre los altos magistrados de la Corona de Aragón (1700-1707)*, dins *Catalunya i Europa*, II, 275-297.

L'autor aprofita en particular les dades proporcionades per les *Narraciones históricas* de Francesc de Castellví [cf. ATCA, XVIII (1999), 862-865], completades per les d'estudis recents i per documentació de Simancas, AG, *Estado*, i de Madrid, AHN, *Estado*, per reconstruir amb noms i cognoms els canviants esdeveniments dels anys 1700-1707; esdevenen especialment interessants a mesura que ens acostem al 29 de juny del 1707, en què, per decisió del Consell de Gabinet i de Felip V, fou suprimida la secular estructura jurídica i política dels regnes d'Aragó i de València i la mateixa existència de la corona catalanoaragonesa en la cort reial amb l'absorció del Consell d'Aragó pel de Castella; assenyalem el resum de la defensa del sistema tradicional feta en aquella ocasió per Rodrigo Manuel Manrique de Lara, comte d'Aguilar i Frigiliana (294); ja s'aplicava als dits dos regnes i s'aplicaria a Catalunya, Mallorca i Sardenya la pena al crim de lesa majestat per dret de conquesta (295, nota 115). – J. P. E. [16.169]

Marià CARBONELL BUADES, *El pintor Miquel Pont Cantallops (1678-1755) i el viatge d'estudis a Roma*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 195-210.

De família de Sant Llorenç des Cardassar, documentada a Palma, tant a l'ARM, *Protocolos notariales*, com a l'ADM, *Sagramentals. Sant Llorenç des Cardassar* (195-199), tot i ésser l'hereu es dedicà a la pintura en un ambient mallorquí fortament relacionat amb Itàlia (199-200), on anà a aprendre, i en concret a Roma, on no mancaven d'altres mallorquins (201-202); Pont fou premiat en pintura o dibuix els anys successius de 1704, 1705 i 1706 per tres pintures i un dibuix que es conserven a l'arxiu de l'Accademia Nazionale di San Luca (202-204). Retornat, els principals actes de la seva vida o família són documentats a Palma, ARM, *Protocolos*, i ADM, *Sagramentals* (205). Les darreres pàgines descriuen la seva obra pictòrica (206-209), reproduïda en les set primeres làmines del final del volum. – J. P. E. [16.170]

Rosa Mª ALABRÚS, *Les relacions entre Catalunya i França durant la Guerra de Successió*, dins *Catalunya i Europa*, II, 403-420.

La contraoposició a França seguí després del Tractat dels Pirineus del 1659 i tocà sostre amb motiu de la Guerra Gran i el setge a Barcelona el 1697, que es doblà de queixa per la política profrancesca del govern de Madrid, tot i que els anys 1700-1703 les institucions oficials fomentaren les publicacions populars favorables a Felip V, sense que en manqués alguna de crítica (404-406). Però després del 1703 «els fullets que es fan a Catalunya no es projecten només contra Felip i la cort, sinó directament contra França i els seus simpatitzants -els catalans ‚gavatxats‘», i s'encengué una guerra dialèctica pro (*Desengaño de ignorantes y remedio de apasionados*) i contra França (*Apologético de España*) (406); els anys següents fins al 1710 els textos no són tan durs, però «a partir de 1710, el pessimisme es radicalitza i l'opinió sobre França és molt més amarga i ressentida» principalment contra els botiflers (414); en aquesta darrera etapa s'hi implicaren elements religiosos després que Climent XI havia reconegut l'arxiduc (417); en cap bàndol, però, no es defineix un projecte econòmic específic. I a mesura que s'atansa el 1714, creix l'avís a Castella que no es deixi enganyar per França (418). Els nombrosos fragments transcrits procedeixen sobretot

de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, *Fulletons Bonsoms*, i alguns de la Biblioteca de la Universitat i de l'AHCB. – J. P. E. [16.171]

Ramon RIAL, Ignasi ROVIRÓ, *Ordinacions per lo regiment dela Universitat litterària dela present ciutat de Vich (1708)*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII/143 (1999), 425-455.

El 1702, Felip V concedia que l'Estudi de Vic no sols pogués 'agraduar' en Filosofia, sinó també en Teologia i en les demés facultats; en conseqüència, el 1708 eren presentades a una comissió d'autoritats civils i eclesiàstiques i altres prohoms (423-424: llista) i aprovades, les *Ordinacions...* indicades en el títol. Els autors recorden les quatre anteriors, promulgades els darrers decennis del segle XVI, i els anys 1603, 1627 i 1704 (416-418). El text anotat de l'acta de la dita sessió ocupa les pàgines 423-455, dins el qual hi ha el de les esmentades *Ordinacions...*, que encaminaven l'actuació dels responsables de la nova Universitat. – J. P. E. [16.172]

Joaquim ALBAREDA, *El «cas dels catalans»: del Pacte de Gènova a l'«Equilibri europeu» de 1713*, dins *Catalunya i Europa*, II, 303-314.

A partir sobretot de la mort de l'emperador Josep I i del retorn de l'arxiduc a Viena per a succeir-lo, les potències europees implicades en la Guerra de Successió competiren a proposar solucions negociades; els tractes són coneguts per documentació ja publicada o per d'altra d'inèdita a París, Archives du Ministère d'Affaires Étrangères, *Correspondance politique. Espagne*, o a Madrid, AHN, *Estado*, ultra les *Narraciones históricas...* de Francesc Castellví. El lector és informat, també amb transcripció de fragments textuais, dels esforços desesperats dels enviats de Catalunya a les corts diverses, Viena inclosa, a ésser escoltats; i dels canvis de posició sobretot del govern anglès en relació a l'estructura constitucional de Catalunya, punt en el qual fins i tot Lluís XIV demanava al seu nét Felip V que no l'arrasés, almenys en el pla municipal (307-309); les notícies d'aquells tractes arribades o interpretades a Barcelona reforçaren la voluntat de resistència a ultrança i feren desestimar les darreres ocasions de rendició amb condicions (310-313). Una vegada més les potències s'havien servit de Catalunya com de moneda de canvi. – J. P. E. [16.173]

Carlos PIZARRO CARRASCO, *El discurso de la resistencia a través de El despertador de Catalunya 1713*, dins *Catalunya i Europa*, II, 345-355.

A començaments d'estiu del 1713, la Junta de Braços votava la resistència, desestimades tant l'alternativa de la rendició incondicional com la de la disponibilitat a pactar, si l'enemic demostrava complir els pactes (346-347). Entorn el novembre del mateix any es publicava anònim el *Despertador de Catalunya*, que atacava els qui propugnaven les dites alternatives, estigmatitzava la submissió a Felip V (348-349), i justificava i incitava a la resistència (350-354); les diverses posicions i raons són exposades amb transcripció de fragments textuais. – J. P. E. [16.174]

Ricardo GARCÍA CÁRCCEL, *La opinión catalana sobre Francia en la primera mitad del siglo XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, II, 421-437.

Resumides les negociacions internacionals del 1713, que, després d'haver discutit entorn el futur polític i la constitució de Catalunya, acabaren amb l'acceptació que rebria «aquellos privilegios que poseen y gozan los habitantes de las dos Castillas» (424), l'autor es fixa en tres fulletons indispensables per a entendre els darrers mesos de la resistència: *Crisol de la fidelidad* (BC, *Fulletons Bonsoms*, 9008), que exigia garantir el futur de la constitució política abans de la retirada de les darreres tropes aliades (425-427); *Despertador de Catalunya*, legitimant contra els partidaris de

la submissió, la resistència ultrancera en defensa de la capacitat cosibirana d'un poble en el pacte amb el rei (427); i *Lealtad catalana*, de l'agost del 1714, de forta crítica a les posicions dels culpables d'allò que ja es veu imparable (428-429). L'altre apartat descriu l'evolució en la consideració donada a França: «de la ironía de los primeros años, se pasa a la agresividad de 1705-1706, contra los franceses, y de aquí, en 1707, a la racionalizada reflexión sobre su negativo impacto económico y social para relajarse en 1713-1714, cuando lo que agobiaba era la pérdida de los fueros» (429). Les pàgines de discussió familiar entre Lluís XIV i el seu nét sobre la forma de tractar Barcelona (430-432), desemboquen en la descripció de l'opinió catalana sobre França després del 1714: fins al 1725 canvien les aliances internacionals, però si això podia suscitar alguna il·lusió a Catalunya, la *Carta que un amic escriu a son correspondent...* s'encarregava de desenganyar-la (432-434). El 1725, el Tractat de Viena posava punt final a la Guerra de Successió; però en la situació de pau i de Pacte de Família borbònica, el *Via fora els adormits* torna a plantejar tots els greuges i a somniar en totes les possibilitats, mentre el *Record de l'Aliança*, aplegava la documentació que demostra la traïció anglesa als propis compromisos (435-436). Només en la novetat de Carles III Borbó sorgirà la *Representació de la cort*, del 1760, i projectes que manifesten una certa voluntat de replanteig (437). — J. P. E. [16.175]

Agustí ALCOVERRO, *Al servei de Carles VI d'Àustria: un document sobre els militars exiliats austriacistes morts a l'Imperi (1715-1747)*, dins *Catalunya i Europa*, II, 315-327.

L'autor recorda la repercussió en la historiografia catalana del descobriment del fons arxivístic català en el Haus-, Hof- und Staatsarchiv, en les seccions d'*Italien-Spanischen Rat* i *Spanien Varia*, dins el qual foren trobades les *Narraciones históricas...*, de Francesc Castellví, que alimentaren les obres de Mateu Bruguera, de Salvador Sanpere i Miquel i de Josep Rafael Carreras i Bulbena, i després de la guerra dels anys 1936-1939, les de Pere Voltes, Ferran Duran i Canyameres i darreramerament la de Virginia León (316-318). L'autor transcriu amb anotació crítica, de *Spanien Varia*, dos llistats oficials d'actes de mort i sepultura, intitulats *Notas de oficiales de todos grados que murieron en servicio del emperador Carlos Sexto...*, corresponent als anys 1715-1741 (320-323), i *Nota de los oficiales españoles que estando en actual servicio murieron fuera de Viena*, dels anys 1723-1747 (323-325); dels seixanta, vint-i-cinc eren catalans i cinc valencians. — J. P. E. [16.176]

José Luis BARRIO MOYA, *La librería del hidalgo valenciano don José Pablo de Torres (1717)*, dins «Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura», LXXIV (1999), 449-456.

Natural de Beniarjó, de Torres morí a Madrid, on es conserven testament i inventari, a l'Archivo de Protocolos, 14169, ací resumits; entre els llibres hi havia una *Vida de san Onofre*, Barcelona 1620; Manuel Tesauro, *Arte de cartas misivas*, València 1696; Miquel Agustí, *Agricultura del Prior* (455). — J. P. E. [16.177]

Ernest LLUCH, *El judici imperial sobre la «Via fora als adormits»*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», X (1999), 67-88.

L'autor dona notícia que l'any 1997 la bibliotecària Montserrat Lamarca situà a la biblioteca Chapel Hill de la Universitat de Carolina del Nord un exemplar imprès, intitulat *Alarme aux endormis et réponse du sieur Broak, feu secrétaire de Mitford Crow à Monsieur Vallés, son correspondant de Barcelonae, sur les matières politiques d'à présent, traduite en Catalan; et en suite en Français pur (sic) le même M. Vallés avec una (sic) seconde Reponse du même Broak a la fin. A Barcelonne. Aux dépens d'un bon Cittoien. Aux soins des heritiers de feu Raphael Figueró Imprimeur. On le débite a Gènes. Chez Sebastien Floresta, a l'enseigne du Francolin*, que no és res més ni res menys que la traducció francesa del *Via fora als adormits*; l'exemplar, a més, prové de la Biblioteca Reial de França, la qual cosa significa que no passà desapercebut a Versalles. La mateixa Montserrat Lamarca i Josep M. Gay Escoda lo-

calitzaren a la bibliografia de Francisco Aguilar Piñal sobre el segle XVIII espanyol un manuscrit on s'emetia un judici sobre el contingut de l'opuscle català a través de la versió francesa des de la Venècia austríaca «por percepto superior»; és a dir, Viena també se sentí afectada per la difusió d'aquell opuscle. La resposta imperial fou escrita per Ramon Arias de Vaydon, personatge desconegut, el qual hauria rebut l'encàrrec de part de Ramon Vilana Perlas, i s'intitula *Censura o Juizio imparcial sobre el papel intitulado en catalan; «Via-fo-ra» traduzido en francés con el título «Alarve aux endormis» en el asunto de las materias politicas presentes*. Com és natural, el pamflet exculpa Viena i carrega les responsabilitats a Anglaterra; però considera l'autor del *Via fora*, un suposat frare, com a ,criminal' i ,reu de lesa majestat', encara que al capdavant el perdona. Lluch edita el llarg document, datat el 20 de març de 1720, bo i posant en relleu el clima de divisions i frustracions que deixà el resultat del 1714 i les seves seqüeles. – J. de P. [16.178

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *Els alcaldes majors de Catalunya i l'opció civilista enfront de la militarista (1717-1720)*, dins «Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics», X (1999), 57-65.

A base, sobretot, de documentació de l'ACA, l'autor estudia la introducció de la figura del ,alcalde mayor' a Catalunya després del *Decret de Nova Planta*, completada entorn el 1720, enmig de tota mena de crisis i dificultats. Gairebé tots els ,alcaldes majors' foren d'extracció catalana i la majoria veïns o naturals de la població on exercien llur càrrec, circumstància il·legal, però davant la qual hom féu els ulls grossos. – J. de P. [16.179

Jean Pierre DEDIEU, *Los gobernadores de Lérida, Barcelona y Gerona en el siglo XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, II, 491-507.

Les primeres pàgines exposen la metodologia per a esbrinar la raó dels nomenaments a càrrecs importants en els corregiments creats després de la *Nova Planta*, que abolia els privilegis vinculats a la ,naturalesa'(493); les dades numèriques dels dits nomenaments per a les tres capitals esmentades en el títol són reduïdes a quadre sinòptic (494); atesa la multiplicitat d'òrgans, l'autor es pregunta on és la clau de l'elecció d'unes persones determinades i creu que es troba en la proximitat personal al rei i encara més a la pertinença al grup reduït de persones o famílies de confiança o al fet de pertànyer a algun dels cossos de la Guàrdia reial; el darrer hauria estat el primer embrió de la classe militar dels darrers segles (496-498). La segona part de l'article estableix llista alfabètica dels cinquanta-nou governadors d'aquells tres corregiments, amb petita fitxa personal de la trajectòria de cada un (499-507). La font són els expedients de cada un conservats a Simancas, AG, *Guerra Moderna*. – J. P. E. [16.180

Francisco ANDÚJAR CASTILLO, *La ,confianza' real: extranjeros y guardias en el gobierno político-militar de Cataluña (s. XVIII)*, dins *Catalunya i Europa*, II, 509-519.

L'autor afegeix a les dades proporcionades per l'estudi immediatament anterior la constatació que durant tot el segle XVIII la ,militarització' del sistema polític espanyol fou particularment intensa a Catalunya després del *Decret de Nova Planta*, i en particular a Barcelona, que no sols fou militarment ocupada ans posada dins la tenalla formada per Montjuïc i la Ciutadella; la demostració numèrica és, però, el nombre de càrrecs d'Estat Major, que era de 88 a Catalunya, 46 a València, 36 a l'Aragó, 26 a Mallorca i només 23 a tota Castella (511: quadre sinòptic); més encara, «las Guardias Reales de Infantería [Guardias Españolas y Walonas], la tropa de élite del ejército borbónico, se destina a Cataluña con carácter permanente» (512), fent tornos entre Madrid i Catalunya; i així, en un percentatge que passa del 67% els capitans generals de Catalunya procedien d'un dels dos cossos de Guàrdies reials, espanyoles o walones (quadre sinòptic: 517), amb percentatges no gaire inferiors per als càrrecs subordinats (517-518: tres quadres sinòptics). – J. P. E. [16.181

Rafael CERRO NARGÁNEZ, *José Carrillo de Albornoz y Montiel, conde de Montemar: un militar andaluz entre Cataluña e Italia (1694-1725)*, dins *Catalunya i Europa*, II, 531-538.

Narració biogràfica, dins la qual consten les tres ocasions d'actuació a Catalunya: en la Guerra Gran defensant Barcelona contra l'exèrcit francès, que l'assetjava (532-533); a l'acabament de la Guerra de Successió, en què féu capitular Manuel Desvalls al castell de Cardona el 20 de setembre del 1714, prosseguí la persecució dels darrers resistents fins a Bagà i féu passar a sang i foc Prats de Lluçanès, Sant Feliu Saserra i Oristà (534); nomenat corregidor de Barcelona, hi visqué entre el 1720-1725 en tensió amb les autoritats de la ciutat, documentada a l'AHCB, *Consell de Cent i Fons Municipal. Polític i Reial Decret i Municipal. Registre de despatxos* (537-538). El 1725 fou nomenat comandant general de la Costa de Granada (538). – J. P. E. [16.182

Joan-Ramon TRIADÓ, *La festa i les manifestacions efímeres a la Catalunya del segle XVIII. Proposta d'estudi i d'anàlisi*, dins «Misc. Ainaud, II», 135-148.

Ultra la bibliografia genèrica per a l'Estat Espanyol, hi ha en aquestes pàgines indicació de fons arxivístics que es poden trobar en ciutats diverses, i en particular de les de l'AHCB (*Dietari de l'antic Consell barceloní o Manual de Novells Ardits...*). L'autor recorda que les dites celebracions podien ésser festes, més o menys establertes o imprevistes, també funerals, als quals podien correspondre formes diferents d'arquitectura efímera (136); sovint eren publicades cròniques de les solemnitats més importants i de les corresponents processons (recorregut a Barcelona: 137); les al·legories sensibles eren explicades en textos, llatins o vulgars, sense que manquessin estrofes crítiques o burlesques (138-140); és reproduïda la llista de formes diverses de poesia escampades per la Plaça de la Paeria de Lleida amb motiu de la proclamació de Lluís I (141-142). – J. P. E. [16.183

Pep BALSALOBRE, *El foc que afina: Homenatge d'Agustí Eura (s. XVIII) a Dalmau Moner (s. XIV)*, dins «Revista de Girona», núm. 196 (setembre-octubre 1999), 58-63.

Resumides les biografies tant de Dalmau Moner (59), com d'Agustí Eura (59-60), l'autor recorda les principals contribucions d'aquest tant a la poesia com a la valoració de la llengua catalanes; segurament durant la seva estada al convent agustinianà de Girona entorn el 1720, coincidint amb la beatificació de Dalmau Moner (1721), escriví dues dècimes, ací transcrites (61) i comentades, en què juga amb els conceptes de puresa, dejuni i abstinència i esperit vital. – J. P. E. [16.184

Francesc FELIU, *Coneixement i percepció de la llengua catalana d'Antoni de Bastero*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 89-128.

Arran de la publicació recent de la *Història de la llengua catalana* de Bastero, l'autor n'estudia les idees lingüístiques i l'aplicació que en fa al cas de la llengua catalana. Sense ésser un sociolingüista, Bastero s'acosta a la llengua a través de la història política, una història entesa de tal manera que permet de fer la hipòtesi que el català és idèntic al provençal i mare de totes les altres llengües llatines, amb uns arguments evidentment discutibles, però fonamentats en alguna certesa que altres investigadors del set-cents compartien. En Bastero és fea viva la idea que el català fou una llengua literària florent mentre la Corona catalanoaragonesa era constituïda de regnes independents, i que la unió amb Castella n'assenyala el declivi, però el segle XVII, amb l'aparició de nous poetes i la posterior instauració de l'Acadèmia dels Desconfiats, s'havia produït un nou redreç. L'autor assenyala la novetat i l'ambigüitat dels plantejaments de Bastero, així com la limitació de la perspectiva nacional des de la qual, potser, els formula. Però Bastero és incorporat en la nòmina dels set-centistes catalans que definitivament no foren decadents, ben al contrari. – J. de P. [16.185

Narciso FELIU DE LA PEÑA, *Anales de Cataluña*. Edició facsímil. Pòrtic: Jordi PUJOL. Estudi introductor: Jaume SOBREQÜÉS I CALLICÓ. Fascicle previ i tres volums (Apographa Historiae Cathaloniae. Series historica, II), Barcelona, Editorial Base 1999, 40, (22 + 364 + 36), (26 + 504 + 62) i (22 + 656 + 54) pp.

Reproducció facsimilar dels tres volums publicats a Barcelona el 1709, quan la Guerra de Successió ja es decantava decididament vers la Nova Planta, raó per la qual sofrí la persecució dels vencedors. El títol complet, abreujat en les portades de l'actual edició, és el de *Anales de Cataluña y epítogo breve de los progresos y famosos hechos de la nación catalana, de sus santos, reliquias, conventos y singulares grandezas; y de los más señalados y eminentes varones, que en santidad, armas y letras han florecido desde la primera población de España año del mundo 1788 antes del nacimiento de Christo 2174, y del Diluvio 143, hasta el presente de 1709*. L'actual edició és completada amb un fascicle introductor, on trobem en primer lloc un resum biogràfic de Felíu: jurista, interessat en la realitat i sobretot en les perspectives econòmiques del país (*Político discurso* del 1681 i sobretot *Fénix de Cataluña* del 1683) (7-13). Els *Anales...* són el resultat de tres elements: les aportacions de la bibliografia renaixentista i barroca fins pràcticament als seus mateixos dies, tan sensible a les glòries prehistòriques de les nacions; les informacions aplegades en l'escorcoll personal de nombrosos arxius de tot Catalunya; i les experiències de primera mà per als esdeveniments recents, sobretot per als de la Guerra de Successió, pels quals no sols ell sinó els mateixos *Anales...* foren objecte d'escorcoll per part de la policia borbònica (14-20). L'editor els qualifica d'«obra de transició entre la historiografia humanista i postmedieval, en la qual, amb algunes excepcions —Zurita, per exemple—, predominen els elements legendaris i el propòsit d'elogiar el passat del país i dels seus protagonistes més rellevants, i la historiografia científica del segle XVIII, impulsada per una voluntat erudita que procurava basar-se en un aparell (*sic*) documental i bibliogràfic més exigent» (5).- J. P. E. [16.186-16.187-16.188-16.189]

Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Miquel Sorelló i la renovació del gravat calcogràfic a Catalunya*, dins «Misc. Ainaud, II», 123-133.

Personatge pràcticament desconegut, que sembla haver viscut a Roma entre el 1720 i el final de la seva vida; la seva obra és documentada entre una estampa datada a Roma el 1720 i làmines diverses del 1779. El catàleg d'aquestes pàgines reporta seixanta calcografies, vuit de les quals són reproduïdes; sis d'elles són completades amb les corresponents inscripcions; en alguna de les primeres consta ésser de Barcelona.- J. P. E. [16.190]

Rafael CORNUDELLA I CARRÉ, *Els orígens de Miquel Sorelló i la calcografia a Barcelona, c. 1600-1725*, dins «Estudis històrics i documents dels Arxius de Protocols», XVII (1999), 153-211.

Dues són les parts d'aquesta exposició: la primera narra l'arrelament de la calcografia a Barcelona fins al 1714 (153-188), la segona és centrada en la família i la persona de Miquel Sorelló (189-211). Ja en els inicis de la impremta a Barcelona hom publicà gravats (del Príncep de Viana, de la Mare de Déu del Roser i de sant Antoni), però durant el segle XVI només hi hauria excepcions en un panorama ben pobre: Claudi Bornat i Felip Mey, aquest treballant a Tarragona sota encàrrec del metropolità d'Antoni Agostí (154-155). Ja cap a darreries del segle, el gravat català es deixondia també per influx de forasters (158-159), a les mans d'argenteres (160-161, 163-171) o de menestrals com Joan Bta. Vilar (162) o Ramon Olivet (172), dels pintors (173-177) i dels religiosos (177-179), treballant per a llibreters o editors d'estampes, alguns dels quals trameteren llur herència, ara salvada a la BC (181-188). La raguèlia dels calderers Sorelló és reconstruïda en les dues generacions precedents Miquel, aveïnades al carrer de la Bòria, pròxim a nombre d'imprentes i d'obradors de courers (194-201); notícies sobre l'estada seva a Roma des del 1724 són a Madrid, Archivo del Ministerio de Asuntos Exteriores, *Santa Sede*, i Roma, Archivo del Vicariato, *Stati d'anime*; sota el mestratge de Johann Jakob Frey i de Sebastiano Conca deixà enrere

el «nivell tècnic encara rudimentari» (211), i passà en pocs anys a reproduir en gravat dibuixos del darrer, publicats per sumptuosos editors italians ja el 1728 (207-211). L'autor promet un altre article sobre l'activitat de Sorelló a Roma.- J. P. E. [16.191]

Joaquim PRATS CUEVAS, *Cómo se forja un tópico historiográfico: el caso de la Universidad de Cervera*, dins «Palestra Universitària», 10 (1999), 199-216.

L'autor constata que fins ara es repeteixen, sobretot en escrits divulgadors, els tòpics negatius devaluant la Universitat de Cervera, davant els quals ell intenta «ofrecer algunas claves de cómo se han ido constituyendo estas ideas que... siguen empleándose...» (201). La primera és la contraposició Barcelona - Cervera presentades com a personificació del passat obscur i del futur lluminós, contraposició que fou aprofitada políticament en la lluita entre liberals i carlins i esdevindria lloc comú de la historiografia romàntica (202-206); el segon tòpic és el de personificar el bé i el mal, respectivament, en els decennis en què aquella universitat tingué direcció jesuítica i en els posteriors, versió que hauria estat la de Josep Torras i Bages i de Frederic Clascar, d'alguna manera continuats per Ignasi Casanovas i Miquel Batllori (207-211); Ferran Soldevila hauria sintetitzat «en una sola las dos tendencias» (212-213). Ja en la segona dècada del segle XX, Manuel Rubio i Borràs aportà documentació de l'arxiu de la Universitat de Cervera, que ara pot ésser completada amb la de Madrid, AHN, i Simancas, Archivo General (214-216).- J. P. E. [16.192]

Salvador BOSCH, Ignasi JUVELLS, Santiago VALMITJANA, *L'ensenyament de les ciències a la Universitat de Cervera*, dins «Palestra Universitària», 10 (1999), 115-127.

Ultra la contraposició entre la globalitat dels estudis que hom podia fer en la universitat de Cervera, comparats amb les noves escoles científiques i tècniques nascudes a Barcelona durant el segle XVIII (116-119), aquestes pàgines presenten el treball dels jesuïtes Mateu Eimerich (Aymerich), que no hauria estat introductor dels estudis naturalistes, sinó seguidor d'Aristòtil (119-120), i sobretot el de Tomàs Cerdà, el qual a Cervera introduí mètodes innovadors; ací són presentades les seves obres tant publicades com inèdites (120-121): «per primera vegada la nova física s'explicava d'una manera extensa i profunda» (122). Hi ha bibliografia (125-127).- J. P. E. [16.193]

Josep MORA CASTELLÀ, *La construcció a Catalunya en el segle XVIII. La Universitat de Cervera com a paradigma de l'arquitectura dels enginyers militars*. Presentació: Josep M. MONTANER MARTORELL, Introducció: Josep M. LLOBET i PORTELLA (Biblioteca de Cervera i la Segarra. Sèrie Tibau), Cervera 1997, XXXII i 282 pp.

Després del resum històric de la universitat de Cervera, escrit per Josep M. Llobet i Portella (XV-XXIX), ja des de la primera línia l'autor defineix la present tesi doctoral seva, d'anàlisi arquitectònica de l'edifici de la universitat de Cervera, vist, però, en tant que manifestador de 'l'esperit d'una època', la de l'obra pública en la Catalunya del segle XVIII, és a dir, de l'obra pública borbònica realitzada per enginyers militars (3). Tota la primera part de l'estudi proporciona les dades fàctiques aplegades en els arxius de la mateixa universitat, ara a Barcelona, BU, *Fons de Cervera*, en l'ACA, *Comandancia de Ingenieros*, en l'AHC de la població, i a Simancas, AG, *Mapas, Planos y Dibujos* (5). Clarificats la decisió de Felip V a favor de Cervera (12-15), i l'impacte de la universitat en la vida de la població (16-28: de 2.112 persones el 1714 a 4.628 el 1787: 31), les dades relatives a la construcció són aplegades en dos grups: el dels directors intel·lectuals i el dels executors materials. Les pàgines del primer recorden la festa de la col·locació de la primera pedra tres dies abans d'acabar-se el 1718, els treballs previs de moviment de terres (31-36), però sobretot els estudis dels arquitectes militars borbònics, personificats en l'Academia de Matemáticas de Barcelona (37-47), els alumnes de la qual s'havien de sotmetre a un exercici sobtat de capacitat, un dels quals és ací publicat, tant en la part de l'aspirant, com en la de la valoració dels professors

(48-51: amb quadres de les principals obres i dels principals enginyers de Catalunya: 54-55, i llistat cronològic dels mateixos i de les obres respectives: 57-61). A partir d'ací el lector coneix els successius plànols de l'edifici, totals o parcials, nombrosos i detallats, ací abundantment reproduïts, amb les corresponents explicacions (62-118). La segona meitat és dedicada a l'anàlisi arquitectònica pròpiament dita, en la qual, si els textos o fragments contemporanis a l'obra són escassos, són, en canvi, nombroses les reproduccions de plànols d'obres que serveixen de punts de comparació, normalment casernes (en nombre menor, hospitals o convents) construïdes durant aquell segle sobretot en algun dels Països Catalans (119-212); les darreres pàgines d'aquesta secció resumeixen les notícies sobre els costos de l'obra, amb reproducció o transcripció de diversos estats de comptes (217-225). La suma total només fou possible ja començat el segle XIX. Hi ha taula dels principals antropònims (263-265) i bibliografia (267-278).- J. P. E. [16.194

Lluís ROURA I AULINAS, *1731: l'herència italiana i la relació entre la monarquia borbònica i el Principat de Catalunya*, dins *Catalunya i Europa*, II, 521-530.

En virtut de tractats internacionals diversos, la manca de descendència de l'últim Medici de Florència fou suplerta amb l'infant Carles de Borbó (futur Carles III de Borbó), fill de Felip V i d'Isabella Farnese. S'havia de traslladar a Itàlia protegit per un exèrcit espanyol, que sortí de Barcelona el 1731, on també s'embarcà l'infant Carles; el seu estricte pas per Barcelona fou la primera estada d'un Borbó a la Ciutat després del 1714; estada que confirmà la implicació entre casa reial i exèrcit, car no féu cap visita a cap institució civil o religiosa barcelonina; l'autor, però, defensa de ,servilisme' les celebracions amb què la ciutat manifestà la seva alegria, car foren encarregades i pagades amb diners proporcionats per l'administració borbònica. L'absoluta manca de numerari (41.805 lliures de les 135.000 que donava el cadastre) fou també la causa que la ciutat de Barcelona no es pogués associar a la iniciativa de Saragossa de demanar el restabliment del Consell d'Aragó dins el de Castella (528-529). La base arxivística és a Florència, Archivio di Stato, *Mediceo del principato*; i Barcelona, AHCB, *Ajuntament borbònic. Polític, i Ajuntament borbònic. Acords*, ultra els impresos que naraven les festes (527, nota 21).- J. P. E. [16.195

Pere VILÀS GIL, *Patrons i tripulacions eivissencs en el correu oficial durant el segle XVIII*, dins «Territoris. Revista del Departament de Ciències de la Terra», 2 81999), 171-179.

La documentació de Simancas, AG, *Oficiales de Marina, Corso, Presos, Prisioneros, Navegación de Particulares*, i *Expediciones a Europa* sobretot, i Cartagena, Archivo de la Base Naval, *PIA/P15*, ha permès a l'autor de reconstruir l'activitat de diversos patrons eivissencs, entre els quals semblen destacar els de les famílies Planells, Cabanilles i Pasqual; els dos primers prengueren part amb els seus xabecs en la conquesta d'Orà el 1732 i des d'aleshores feren el servei de correu entre aquella fortalesa i la Península i tenien patent de cors; també li ha permès de donar notícies sobre el correu entre Barcelona, Gènova i Liorna assegurat per un pinc de Bartomeu Rosselló (177); i sobre activitat de correu realitzada per Rafael Prats entre Almeria i Melilla i Alacant i Mahó; ja jubilat rebé patent de cors.- J. P. E. [16.196

José SANTOS PUERTO, *La censura de La España primitiva: una aclaración historiográfica*, dins «Hispania. Revista Española de Historia», LIX (1999), 547-564.

Aquell episodi del 1738 afectà fortament Gregori Maians. Ell també redactà una censura d'aquella obra, en la qual Francisco Javier de la Huerta y Vega donava fe a tota mena de notícies procedents de textos espuris, estigmatitzats per la crítica il·lustrada; malgrat la censura de Maians (i d'altres), les Reales Academias de la Lengua y de la Historia recolzaren la publicació de *La España primitiva*. Maians, per aquesta raó dimití de la direcció de la Real Biblioteca. De més a més, per raons diverses, considerà que Martín Sarmiento no l'havia censurada, i per això sempre

se'n mantingué a distància. D'altra banda, els responsables de la cultura oficial borbònica també publicaren una dura crítica dels *Orígenes de la lengua española* de Maians en el «Diario de los Literatos», darrere la qual aquest cregué que també hi havia la mà de Sarmiento. Aquestes pàgines volen demostrar que les sospites de Maians no eren fonamentades.- J. P. E. [16.197]

Miquel BATLLORI, *Lingüística i etnologia al segle XVIII: Lorenzo Hervás*. Edició a cura d'Eulàlia DURAN (dir.) i Josep SOLERVICENS (coord.). Pròleg de Bartomeu MELIÀ (Biblioteca d'Estudis i Investigacions, 30. Obra Completa, vol. XIII), València, Tres i Quatre 1999, XII i 346 pp.

Aquest volum conté algunes pàgines presidides pel sotstítol *Provençal i català en els escrits lingüístics d'Hervás* (99-105), del 1951.- J. P. E. [16.198]

Bonaventura BASSEGODA, *Observacions a l'entorn del dibuix català antic*, dins «Misc. Ainaud, II», 66-71.

L'autor assenyala dibuixos del segle XVIII, d'alguna manera relacionats amb la nostra temàtica, com el d'Ignasi Valls, destinat a la *Carta d'esclavitud de... la Mercè* (67), i el de Francesc Tramulles per a l'*Al·legoria del Col·legi de Cordelles*, utilitzat en un *Fulletó Bonsoms* (68 i nota 5).- J. P. E. [16.199]

Esther GARCÍA PORTUGUÈS, *Cambios y pervivencias en los túmulos de nobles y militares en la Cataluña del siglo XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, I, 371-380.

La base d'aquestes pàgines són les publicacions d'honorança fúnebre del tipus de les *Luctuosas endechas y nenias doloridas... a las beneméritas cenizas de don Juan Richardi, general de batalla...*, Barcelona 1707 (373-374), o la *Oración fúnebre... a la memoria de... el excelentísimo señor Conde de Perelada*, de Josep Mercader, 1755 (375, nota 24), o *Breve relación de las exequias... del Ilmo. sr. D. José Climent*, Barcelona 1781, i no cal dir les *Lágrimas amantes...* que rajaven dels ulls de la Ciutat en la mort de cada rei i reina; són transcrits fragments descriptius del túmul, versos commemoratius i inscripcions llatines. Hom analitza i exposa el trànsit del barroquisme a l'estilització neoclàssica, tal com manifesten les tres reproduccions de túmuls (379-380).- J. P. E. [16.200]

Josep Miquel VIDAL HERNÁNDEZ, *Creences en relació a l'aigua i la seva influència en la salut al segle XVIII: a Menorca*, dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1997), 111-139.

Es tracta de creences no pas populars, sinó d'opinions manifestades per metges autors de llibres. El primer, del 1751, és el de George Clerghorn, *Observations on the Epidemical Diseases in Minorca from the Year 1744 to 1749...*: les aigües serien dolentes i afectarien l'aparell digestiu tant de persones com d'animals (melses hiperdesenvolupades) (112-115); el francès Claude François Passetat de la Chapelle publicà el 1764 *Reflexions generales sur l'île de Minorque, sur son climat...*, sur les maladies qu'y regnent, on confirmava la manca de salubritat de les aigües, treta la de les cisternes ben conservades, i subratllava la importància de l'aigua fresca a l'estiu; encara serien més malsanes les zones pantanoses (116-123); després de la conquesta espanyola del 1782, un grup de metges de Maó coordinats per Joaquim Carreras respogueren a l'enquesta de les noves autoritats: coincidiren en la deficiència de l'aigua, en la malinitat de les aigües estancades, sobretot de les que servien per a la maceració del cànem, i en la millora aportada per les cisternes (125-131); la resposta de Miquel Oleo, mestre de Ciutadella, dóna per a ciutat i contrada una visió contraposada: l'aigua és bona, l'aire és net; en els altres punts, però (aigua de pou o estancada, maceració de cànem, etc.) coincideix amb els altres (132-136); les respostes dels metges menorquins es conserven a Barcelona, Arxiu de la Reial Acadèmia de Medicina, *Memorias manuscritas, IV/LXXVIII*.- J. P. E. [16.201]

Josep Miquel VIDAL HERNÁNDEZ, *Una societat mèdica a la Menorca britànica* (Col·lecció Petit Format, 4), Maó, Institut Menorquí d'Estudis 1998, 112 pp.

En un moment en què la pràctica de la medicina empenia l'evolució que l'ha portada a la situació actual (el descobriment de la relació amb la química en fou una de les causes), també era objecte de mirada nova des del poder i entrava en el camp de la política. Una de les manifestacions fou el protomedicat, implantat a Menorca encara en temps de sobirania britànica, amb la intenció de millorar la formació prèvia de metges, cirurgians i apotecaris mitjançant un examen davant la dita autoritat: aquest és l'objecte del present llibret, que, a base de la documentació de sèries diverses de Maó, AM, *Llibre d'actes de la universitat*, *Memorials i cartes*, *Registre de cartes missives* i d'altres; de Barcelona, Acadèmia de Medicina, i de Madrid, AHN, *Consejos*, refà tot el trajecte que va de l'establiment del protomedicat a Menorca per iniciativa dels jurats de Maó, col·locat dins l'administració municipal, fins a la seva desaparició: documentació prèvia (17-24); 'arreglamentos' del 1774 (25-35); transcripció de la proposta i del text definitiu: 101-109); modificacions del governador (37-42), i notícies complementàries entorn a si els exàmens havien d'ésser fets després dels anys de pràctica, però abans o després de l'estudi teòric (43-46); segueixen notícies sobre l'aplicació de la dita normativa (47-59) i sobretot els problemes introduïts pel pas a la sobirania espanyola el 1782, que tenia el seu propi esquema centralista i unitari; evità, certament, de suprimir o d'enfrontar-se directament amb el protomedicat, però practicà una política que el desqualificava de sotamà i li segava l'herba sota els peus, desconeixent-lo i alhora potenciant el representant de l'estructura unitària (55-90); el 1796 havia deixat d'existir (95). Hi ha bibliografia (111-112).- J. P. E. [16.202

Anna CAZURRA, *Evolució de l'estètica musical. Innovació dins la tradició*, dins «Butlletí de la Societat Catalana de Musicologia», IV (1997 [1999]), 97-107.

Dins aquestes pàgines, de naturalesa teòrica, hi ha referències a «les doctrines de derivació pitagòrica i platònica» presents al Monestir de Ripoll durant el segle XI i constatables en l'actual cod. 42 d'ACA, *Ripoll* (98); a la *Doctrina de compondre dictats* del segle XIII, que descriu «les formes musicals més emprades pels trobadors catalans» (99); sobretot hi ha un resum (amb transcripció de paràgrafs textuals) de la polèmica mantinguda a mitjan segle XVIII entre Josep Duran, mestre de capella a Barcelona, i Jaume Casellas, també mestre de capella de la catedral de Toledo, entorn als conceptes matemàtic o lingüístic de la música (101-102).- J. P. E. [16.203

David ALBESA CASADO, *Ciro Ferri i la cúpula de Sant'Agnes in Agone a la pintura catalana i valenciana del segle XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, I, 381-400.

L'influx del romàntisme a Catalunya i València té les següents concrecions: la cúpula de la Sagristia Nova de Poblet; intermediaris entre la cúpula de Sant'Agnes in Agone (Piazza Colonna) i Poblet són un gravat de Johan-Jakob Frey i un disseny de Carlo Maratti (386); el sostre de la Capella de la Cinta, a la seu de Tortosa, obra documentada per l'ACT, *Actes Capitulars* (387, nota 28); el sostre de la Sala de Juntes de la Capella dels Dolors, a Santa Maria de Mataró, amb un fragment litúrgic (389-390); el sostre de la Sala Capitular de la seu de Barcelona (390-391); l'absis de l'església de la cartoixa de Portaceli i el sostre del cinquè saló de la Galeria Daurada (Gandia, Palau Ducal) (391-393). Segueixen dinou fotografies (394-400).- J. P. E. [16.204

Joaquim ALBAREDA SALVADÓ, *La Catalunya il·lustrada del segle XVIII*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII (1999), 519-528.

Text d'una conferència centrada en les repercussions de la unificació universitària de Catalunya a Cervera; d'una banda, no s'obtingué tot allò que el govern borbó n'esperava, en canvi, l'empenta demogràfica i econòmica de Catalunya i la persistència de la identitat i de la llengua en

el poble es traduí en intents múltiples, sobretot pel camí de les institucions eclesiàstiques, de suavitzar la unificació universitària (Santa Caterina, Cordelles i a Vic el Seminari [cf. resum següent]). Hom seguí reivindicant el retorn de la universitat a Barcelona i mentrestant àdhuc les forces militars d'ocupació desestimaven Cervera i creaven des del 1720 a Barcelona els propis estudis superiors de Matemàtiques, de Cirurgia, de Ciències i de Medicina; i la Junta de Comerç, els de Nàutica, de Nobles Arts i de Comerç; el darrer camí resultà reforçat pels estudis històrics d'Antoni de Capmany, de Jaume Caresmar i àdhuc de Francesc Romà i Rossell, i es manifestà en el «Memorial de Greuges», en el *Discurso sobre la agricultura, comercio e industria...* i àdhuc en les *Memorias para... un diccionario crítico de los escritores catalanes* de Fèlix Torres Amat. Hi ha bibliografia (527-528).- J. P. E. [16.205]

Valentí GIRBAU I TÀPIAS, *El Seminari Diocesà de Vic. De la fundació a la difícil consolidació*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII (1999), 529-549.

L'aplicació del decret tridentí sobre l'existència de seminaris per a la formació de la clerecia a Vic, començà amb l'intent fallit de Benet de Tocco el 1564, i es repetí per encàrrec exprés d'Urbà VIII el 1634 amb el també ineficax de Gaspar Gil [cf. ATCA, XVIII (1999), 1066, núm. 14193]; però, suprimida la universitat literària de Vic el 1717, per insistència de Benet XIV, el bisbe Manuel Muñoz i Guil, tot i les moltes dificultats econòmiques i la contraoposició de molts rectors de parròquies (535-536), del 1750 ençà repetia l'intent, que només agafà solidesa amb el pas del seminari a l'antic col·legi de Jesuïtes, després de l'expulsió d'aquests, que aclarí el panorama tant econòmic com acadèmic, sobretot per la intervenció decidida del bisbe Francisco de Veyán y Mola, qui demanà a Fèlix Amat i a Segimon Pou respectius dictàmens per a l'estudi de la filosofia i de les humanitats (542-549).- J. P. E. [16.206]

Enric FERRERES SOLIVARES, *Notícia d'un document inèdit de la Universitat de Gandia*, dins «Misc. Camarena», 95-100.

Donada la notícia que l'Arxiu de l'Escola Pia de Gandia posseeix un títol original de doctor en dret civil expedit pel rector de la Universitat de Gandia el 1761, n'és ací transcrit el text (97-98) i traduït al català (98-100).- J. P. E. [16.207]

Josep M. MARQUÈS [I PLANAGUMÀ], *Baldiri Reixac, la llar i l'altar*, dins «Revista de Girona», núm. 192 (gener - febrer 1999), 45-46.

Rosa CONGOST, *El poble d'Ollers i el veïnat d'Espàsens a final del segle XVIII*, dins «Revista de Girona», *ibid.*, 47-50.

Albert ROSSICH, *La cultura literària gironina a l'època de Baldiri Reixac*, dins «Revista de Girona», *ibid.*, 51-54.

Javier ANTÓN PELAYO, *Espill de l'ensenyament i de l'escolarització a la Girona del segle XVIII*, dins «Revista de Girona», *ibid.*, 55-58.

Salomó MARQUÈS, *250 anys de les Instruccions per a l'ensenyança de minyons de Baldiri Reixac*, dins «Revista de Girona», *ibid.*, 59-62.

Joan MIRÓ, *L'ensenyança de les matemàtiques i les ciències segons Baldiri Reixac*, dins «Revista de Girona», *ibid.*, 63-66.

David BRUSÉ, *Baldiri Reixac i l'ensenyament de les ciències*, dins «Revista de Girona», *ibid.*, 67-70.

Anna RIBAS, José Luis VILLANOVA, *La geografia a l'obra de Baldiri Reixac*, dins «Revista de Girona», *ibid.*, 71-74.

David PUJOL, *L'homenatge de l'any 1923: cap a un ensenyament en català*, dins «Revista de Girona», *ibid.*, 75-77.

Darrere el primer títol l'autor, sense fer-ne ostentació, ha aplegat les notícies a l'abast de la seva mà en l'ADG, on hi ha informacions variades sobre la consistència econòmica de la rectoria d'Ollers, i sobre els membres clergues de la família Reixac; entre d'altres noves, el testament permet de conèixer un altre títol seu, el *Testament de l'ànima*, dissortadament desaparegut, perquè volgué ésser soterrat amb ell.

Rosa Congost parteix de les notícies proporcionades pel testament sobre persones que estigueren relacionades amb mossèn Baldiri i les compara amb els cadastres de darrerries del segle XVIII; la situació socioeconòmica manifestada per aquests correspon al destí del llibre de Reixac, escrit per als qui es podien permetre d'anar a estudi, a través dels quals podia arribar alguna engruna d'instrucció a qui no s'ho podia permetre. Reixac pertanyia a una família de 'persones de qualitat' (49-50).

Rossich repassa les institucions gironines de cultura, de les quals pogué rebre (Estudi General abans del 1717 en què fou suprimit pel rei borbó), o en les quals participà Reixac (Acadèmia de S. Tomàs d'Aquino, fins al 1780); en matèries diferents i en català destacaren Narcís Julià, Jaume Aixalà, Sixt Verai, Francesc Ifern, alguns anys Agustí Eura, i sobretot Antoni de Bastero. Però Reixac no hauria estat «un precursor de la Renaixença», car la seva obra pressuposa un ensenyament en català plenament normalitzat, del qual hauria estat un dels darrers epígons (54): «un exemple perfecte de personatge de transició entre el barroc i... l'il·luminisme cristià» (51).

Antón recorda que el sistema d'ensenyament de lletra més estès era l'impartit per mestre particular [un estudiant, per exemple: recordem la figura paradigmàtica de l'Estudiant de Vic]; només Girona tenia dues escoles públiques pagades pel municipi i entorn de quaranta-cinc pobles tenien escola de primeres lletres vinculada a la parròquia; malgrat tot, el 1787 el 75% dels homes majors de dinou anys sabien signar amb el propi nom, però només el 25% de les dones (56); també recorda els graus de l'ensenyament fins a l'universitari i els llibres utilitzats en el primer: beceroles, *Franselm* i *Pelegrí* (57-58). [Les publicacions d'Antón sobre el tema són conegudes dels lectors d'ATCA pels resums publicats en el volum XIX (2000), 783, núms. 14.526-14.527; de més a més, ha estat publicada la seva investigació fontal, *La berencia cultural. Alfabetización y lectura en la ciudad de Girona (1747-1807)*, Bellaterra, Auniversitat Autònoma de Barcelona 1998, 425 pp., sobre la qual hom pot veure la recensió publicada dins «Hispania, Revista Española de Historia», LIX (1999), 755-758, signada per José Manuel Prieto Bernabé].

Salomó Marquès recorda que les *Instruccions...* de Baldiri Reixac han estat reeditades una dotzena de cops després de la primera; que només fins al 1975 no es descobrí la segona part i que només des del 1992 tenim edició de l'obra sencera; el manuscrit 135 de la Biblioteca del Seminari de Girona, amb el segon volum, conté un *Compendi del teatro Crític del Pare Mestre Feijóo, molt útil pr desterrar errors comuns*, que Reixac feia traduir a un estudiant de la parròquia. Per a l'autor les qualitats de les *Instruccions* són: promoure l'ensenyament a pagès, on era tan deficient; restar obert a noves aportacions; i l'afirmació de la capacitat de la dona com a receptora d'ensenyament. Resten preguntes no contestades, com és ara per què, havent fetes setze oposicions optant a d'altres parròquies, s'estigué tota la vida a Ollers. Malgrat tot, un valor és indubtable: el d'haver col·locat el mestre al centre del treball educatiu.

Matemàtiques i ciències eren exposades, primer, tenint en compte les denominacions que hom els donava en la llengua real; i en segon lloc, el coneixement que l'infant en podia tenir per l'experiència diària o que li podia arribar per versions de cultura popular (p. e., «el cant i la dansa és l'única manera de guarir-se de la fiblada de la taràntula»: 64); les explicacions sobre lleis i fenòmens físics pressuposen dues idees bàsiques: la realitat material és per al servei de l'home; i és governada per Déu.

El capítol dedicat a les ciències naturals, englobades sota la denominació de *Física*, reproduceix les explicacions del mateix Reixac sobre el propi cos i els sentits, sobre el món en general i sobre les coses de la realitat immediata, sobretot a pagès i en particular entorn certes curiositats.

S'esdevé el mateix amb la geografia, tot i que encara no hagués entrat en els plans d'estudi; però és un element informatiu i formatiu, que en el llibre de Reixac ajuda el minyó a engrandir i precisar la seva idea del món i a tenir algun coneixement de coses que són fora de la seva experiència.

Amb motiu del segon centenari del naixement de Baldiri Reixac, la Societat Catalana d'Amics de la Instrucció, a la qual s'associaren més de cent-trenta entitats, programà actes multitudinaris a Girona, a Sant Martí d'Ollers i a Bell-lloc d'Arro, en els quals, partint del fet que ell elaborà les seves *Instruccions...* per a una escola plenament catalana, hom reivindicà insistentment «que la primera ensenyança del nostre poble ha d'ésser en català» (76).- J. P. E.

[16.208-16.209-16.210-16.211-16.212-16.213-16.214-16.215-16.216

Raymond SALA, *Un établissement pré-universitaire: le collège royal de Perpignan du XVIII siècle*, dins *Université Perpignan*, 183-188.

Lluís XV hauria planificat un ensenyament per al Rosselló, que assegurés als estudiants l'entendre el francès i la capacitat d'escriure-hi abans d'entrar a la universitat, però la norma exigint un examen previ de llengua francesa no es complí pas sempre (184). Això no obstant, el col·legi dels Jesuïtes (que allora era seminari del bisbat) fou el centre de l'extensió de la llengua francesa amb un pla d'estudis i una cadena d'exercicis, conjunt destinat a «soumettre l'élève à l'exercice du discours en français» (186); per a la formació religiosa i moral el p. Antoni (?) Causade, rector del col·legi, publicà i repartí les *Instructions spirituelles en forme de dialogue sur les divers états d'oraison*, Perpinyà 1741.- J. P. E.

[16.217

Lluïsa RODRÍGUEZ, *Acadèmia versus gremi: problemàtica de l'establiment del Règim Acadèmic a Barcelona*, dins *Catalunya i Europa*, I, 363-370.

La documentació d'ACA, *Audiència. Cartes acordades*, de l'AHPB, i de Madrid, Archivo de la Academia de San Fernando, han permès a l'autora de refer els passos que portaren al fracàs de l'intent d'establir una Acadèmia oficial de pintura i d'altres arts a Barcelona. Els germans Francesc i Manuel Tramulles recolzats per «l'élite artística activa a la ciutat» en fundaren una de privada, que no pogué tenir reconeixement oficial perquè «la idea de fundar centres acadèmics a províncies topava de front amb el tarannà centralista i restrictiu que vertebrava l'existència de l'Academia de San Fernando» (368) i, de més a més, a Barcelona tenia la contraposició dels gremis, la junta general dels quals es posà a favor de la pau en moments d'avalot popular barceloní i els assegurà així l'estima de les autoritats estatals.- J. P. E.

[16.218

Pep VILA, *Antoni de Sant Geroni, un escriptor vigatà bilingüe*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVII (1997), 319-332.

Antoni Alabau i Quingles (Vic 1730-Barcelona 1802), trinitari descalç conegut pel nom posat en el títol, dubtós reelaborador de *Llastimoso tragèdia...* i de *Representació de la sagrada Passió...*, publicades a Vic els anys 1552 i 1774 (la darrera reproduïda en nombroses edicions), cronista i orador sagrat de solemnitats entre el 1753 i el 1786 (320-322) i biògraf d'un altre vigatà canonitzat, Miquel dels Sants Argemir i Mitjà, *Vida del beato Miquel de los Santos...*, Barcelona, s. a., que ell mateix traduí al català, tot i les dificultats de tota mena en l'ús escrit d'un idioma, en què normalment no escrivia, en un moment en què tot eren pressions a no utilitzar-lo (323-327), en contraposició al castellà (328-329). És transcrit el pròleg en què comenta les dificultats d'escriure en la seva pròpia llengua (330-332).- J. P. E.

[16.219

Jaume MEDINA, *L'art de la memòria en alguns tractats de retòrica dels segles XVIII i XIX*, dins «Mirandum. Estudios e seminarios», III (1999), 9-20.

Jaume MEDINA, *La primera retòrica del Seminari de Vic*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Osonencs», XVIII (1999), 457-498.

El primer article recorda manuals de retòrica utilitzats a Catalunya durant el segle XVIII, dins els quals hom dedicava fragments a la memòria: el de Dominicus de Colonia en els col·legis de jesuïtes, que recorda Ramon Llull entre els seus precedents, i del qual són transcrits els fragments d'aquesta temàtica (11-14); també hi hagué manuals escrits per escolapis com el d'Agustí de Sant Joan Baptista, que tingué una reelaboració i edició vigatana: *Praeceptio oratoria ad usum Tridentini Vicensis Seminarii concinnata*, Vic, Pere Morera 1761 (15-17); o el del castellà Calixto de la Resurrecció del Señor, *Arte de retórica...*, adaptat a les escoles de Catalunya, publicat a Vic, Josep Tolosa 1786 (17-18); d'ambdues són transcrits els paràgrafs relatius a la memòria. Són recordades les edicions de *El orador christiano* de Gregori Maians (València 1786) i de *Los seis libros de la retórica eclesiástica* de fra Lluís de Granada, Barcelona 1777 (19-20).

El revisor vigatà anònim de la *Praeceptio oratoria...*, que ja coneixem, confessava haver resumit la de l'escolapi aragonès Agustín de San Juan Bautista, rector del col·legi de València, i autor de nombre de publicacions sobre gramàtica llatina, entre les quals destaca la *Artificiosae Orationis sive Rhetoricarum institutionum Epitome...*, Saragossa 1730 (461-462). El resum vigatà és reproduït sencer (463-498).- J. P. E. [16.220-16.221]

F. Javier CAMPOS FERNÁNDEZ DE SEVILLA, *Correspondencia del agustino Enrique Flórez con el canónigo D. Ramón Foguet i Foraster*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», núms. 19-20 (1997-1998 [1999]), 271-311.

L'autor resumeix la biografia del tarragoní, basada en l'*Oración fúnebre...*, que li dedicà el franciscà Josep Rius, publicada a Tarragona el 1795 (277, nota 41), que completa amb elogis de contemporanis [on manca el del Baró de Maldà] (271-275). Segueix la bibliografia anotada sobre Foguet (276-277) i la transcripció de les vint-i-nou lletres de Flórez, conservades a Madrid, Real Academia de la Historia, 9/5979, datades els anys 1762-1768; Flórez hi acusa rebut i comenta notícies sobre monedes, inscripcions i documentació medieval tarragonines, que Foguet li havia proporcionat, i que serviren per a la redacció dels volums XXIV/2 i XXV de la *España Sagrada* (283-311).- J. P. E. [16.222]

Gilbert LARGUIER, *Les Lumières dans la ville*, dins *Université Perpignan*, 31-45.

En general, l'Estudi de Perpinyà seguia en davallada en començar el segle XVIII. El redrès arribaria pel camí de les ciències naturals i el botànic perpinyanès Pere Barrera en seria la personificació amb els seus viatges de recerca i la seva acceptació en els cercles de naturalistes parisencs. Quant al Rosselló, el seu treball consistí en un catàleg de les plantes rosselloneses; en aplegar col·leccions d'Història Natural i en potenciar l'ensenyament de la medicina a la Universitat (32-35), on Josep Francisc Anglada ensenyava química (35); el nou impuls es féu visible en el novell edifici de la Universitat, conegut pel gravat del *Voyage Pittoresque...* del 1788 (36), i seria el segell de la intervenció de França al Rosselló; l'edifici és descrit a base de la documentació dels ADPO. El Jardín des Plantes completava aquella obra (42). *L'État de l'Université de Perpignan*, del 1768, es manifestava cofoi de les possibilitats ofertes, que considerava sense parió a Europa (43). La supressió de la Companyia de Jesús ocasionà la integració de llur col·legi en la nova Universitat (44).- J. P. E. [16.223]

Marie Edith BREJON DE LAVERGNÉE, Nadine GILBERT, *Règlement pour l'Université de Perpignan de 1759 et état de l'Université de Perpignan de 1768*, dins *Université Perpignan*, 47-90.

La presentació informa de fons de l'ADPO corresponents a la Universitat de Perpinyà, entre els quals es troba el catàleg de la Biblioteca Pública establert el 1771, i de les publicacions en les quals ha estat utilitzat (47-50); segueixen: *Déclaration du Roy portant règlement pour l'Université de Perpignan*, del 1659; *Extrait des registres du Conseil souverain du Roussillon* (51-58); i l'*Ordonnance por-*

tant règlement pour l'Université de Perpignan, del mateix 1759 (59-65); aquesta documentació és conservada en els ADPO; hi ha reproducció fotogràfica de *l'État de l'Université de Perpignan*, Perpinyà 1768 (67-70).- J. P. E. [16.224]

André PARENT, Michelle ROS, *La construction de l'Université (1760)*, dins *Université Perpignan*, 93-102.

Els autors defineixen aquestes pàgines de 'petit aperçu' extractat del contracte notarial de condicions de la construcció, que «renferme une quantité incroyable de précisions» (93), comentant pel preu de cinquanta-mil lliures; el contracte es troba a Perpinyà, ADPO, AC, 3 7 E; en són transcrits fragments.- J. P. E. [16.225]

Fernand-Gérard BELLEDENT, *La bibliothèque publique de l'Université de Perpignan au XVIII siècle*, dins *Université Perpignan*, 121-154.

Aquestes pàgines comencen donant notícies de biblioteques privades rosselloneses, de l'incendi de la dels jesuïtes el 1727, i dels registres del llibreter M. Lecomte, que permeten de saber qui eren els seus clients. Però la universitat, empobrida perquè el pas a sobirania francesa l'«avait dépouillé... des revenus considérables qu'elle retirait sur les États de Catalogne...» (121: [inversions o censals?]), no començà de redreçar-se fins al 1759 i una de les manifestacions del redreç fou la 'Bibliothèque Publique de l'Université' (126), a la construcció de la qual el rei destinà trenta-mil lliures (130); descrites les seves diverses parts (locals, administració...), el 1787 hom deia que posseïa entorn 15.000 volums (encara que l'inventari només en dóna 4.959: 141), i que quatre mil procedien de Sant Miquel de Cuixà (133). Les pàgines següents repassen les principals seccions, en què eren distribuïts els llibres dins la biblioteca (142-149). Amb la Revolució, suprimida la Universitat, la biblioteca acabaria essent municipal (151).- J. P. E. [16.226]

Jean LAFONT, *Les médecins et l'université de Perpignan au XVIII siècle*, dins *Université Perpignan*, 189-205.

L'autor recull les notícies sobre exercici i ensenyament de medicina a Perpinyà entre els segles XIV i XVII; després de la unió a França, a base tant de publicacions anteriors com de l'ADPO, constata que Francesc Carrera, rector de la universitat, fou destituït per Lluís XIV per la seva catalanitat (192); d'ell procedí tota una raguèlia de metges (192-193). El 1723, Lluís XV creà dues càtedres estables de medicina i una d'anatomia (193-194); el 1759, amb la refundació de la universitat, arribaven dues noves càtedres de medicina; d'entre els professors despuntaren Joan Pere Campaña (Campagne) i el ja esmentat Francesc Carrera (198-200). Els professors de la facultat de medicina no figuren en els *Cabiers de doléances* del 1789 [cf. ATCA, I (1982), 319-320], perquè, essent ciutadans honrats, no es podien barrejar amb el terç estat (201-202). Hi ha bibliografia (205).- J. P. E. [16.227]

Jean-Jacques AMIGÓ, *Le Jardin Royal des Plantes de Perpignan 1759-1859*, dins *Université Perpignan*, 103-119.

El darrer de març de 1759, Lluís XV decidia la creació del 'Jardin des Plantes', en el qual un dels professors de la Facultat de Medicina havia d'impartir un curs de botànica; en realitat, els jardins serien dos, la localització dels quals és facilitada pels plànols contemporanis (105, 109, 113). El primer professor fou Lluís-Miquel Costa i Serradell, nomenat el 1768, el qual, tot i presentar la dimissió el 1778, seguiria fins al 1792 (110); el mateix Costa explica com impartia els cursos de botànica (111). Tant durant com després de la Revolució, el director fou Manuel Bonafós, que ha-

gué de reconstruir l'hort i defensar-lo de les invasions de llimacs (114). Hi ha bibliografia (116-119).- J. P. E. [16.228]

Robert BOURGAT, *Le Cabinet d'histoire naturelle*, dins *Université Perpignan*, 155-169.

La biblioteca d'aquella universitat tenia un prestatge destinat a llibres d'història natural (156-158; cf. 144); el 1759 era previst un 'Jardin des Plantes' per a la facultat de medicina i el 1770 el consell de la universitat creà el 'Cabinet' amb un director que, ultra la conservació, havia d'impartir una «leçon d'histoire naturelle en Français» (158); el primer conservador i professor fou Josep Carrera (Carrère), destituït el 1773; el succeí Lluís-Miquel Costa i Serradell i el 1782 Salvador (Sauveur) Masvezy, mort el 1790; durant el seu mandat, el 1786, fou alçat inventari de les col·leccions del 'Cabinet'. Ja en plena Revolució fou nomenat director Manuel Bonafòs, que seguí en el càrrec durant anys del segle XIX (163-164). Les dades inèdites són de Perpinyà, ADPO, 1 J i 112 EDT.- J. P. E. [16.229]

Jean-Jacques AMIGÓ, *L'enseignement et la pratique de l'histoire naturelle en Roussillon au XVIII siècle*, dins *Université Perpignan*, 229-242.

Integrat a França, la política francesa al Rosselló hauria intentat de fer-hi florir les ciències de la natura, en un moment en què aquestes passaven del cultiu individual a rebre un començament d'atenció institucionalitzada [cf. resum precedent]; aquell ensenyament fou posat en mans de Pere Barrera, al qual succeí Lluís Miquel Costa i Serradell (232); el 'Cabinet d'Histoire Naturelle' posseïa una biblioteca d'almenys tres mil volums (234); Pere Barrera elaborà un primer inventari florístic del Departament dels Pirineus Orientals intitulat *Topographie botanique*, «les seuls documents prélinnéens connus pour les pays catalans» (237). Hi ha llistes d'altres recerques de botànics (238) i de zoòlegs (239-241) realitzades durant el segle XVIII.- J. P. E. [16.230]

Pierre IZARN, *L'université de Perpignan et les chirurgiens du Roussillon, de 1759 à 1793*, dins *Université Perpignan*, 200-221.

Durant el segle XVIII, la cirurgia, fins aleshores només reconeguda com a art (i el cirurgià com a 'artista'), fou elevada a ciència pariona de la medicina (201-212). Fins a la refundació de la universitat el 1759, la xarxa medicoquirúrgica dels comtats seguia essent la catalana (215). Per l'ADPO, hom sap que foren exigits als cirurgians dos anys d'estudis, i vint anys després aquests ja no formaven gremi amb els barbers (216); d'entre els cirurgians, destacaren Manuel Ribell i Bertran Carcassona (216-217). Hi ha llista de metges i cirurgians de Perpinyà el 1779 (221).- J. P. E. [16.231]

Francisco VEGA SANTOVEÑA, *Una visión autorizada del Carmelo Teresiano Español en el siglo XVIII*, dins «Teresianum. Ephemerides Carmeliticae», XLIX (1998), 651-717.

Aquestes pàgines contenen en llur major part l'informe del 1778 sobre els convents de carmelitans descalços adreçat per fr. José Antonio de San Alberto a Manuel de Roda i al nunci papal, conservat a l'ASV, *Nunziature. Madrid*, i ací transcrit (658-717). Moltes notícies també deuen ésser vàlides per a Catalunya (p. e., sobre seguici d'estudis o sobre llibres de text), i algunes són específiques, com la relativa als dos germans que se succeïen a ésser priors del convent de Tarragona (667-668, nota 35), o al fet que només dues vegades un català havia pogut ésser general de l'orde (677, nota 53), o a possibles abusos en la província de Catalunya (702).- J. P. E. [16.232]

François JONQUÈRES, *À propos des relations des apothicaires perpignanais avec l'université de Perpignan avant la Révolution française*, dins *Université Perpignan*, 223-228.

Les primeres pàgines descriuen l'evolució del gremi d'apotecaris de Perpinyà des del segle XIV, determinada per decisions del Consell de la Vila, i conegudes per la documentació de Perpinyà, Archives Comunales; el 1622 eren reconeguts com a 'artistes' (abans eren només 'menestrals') (224-226), però seguien essent de mà menor, tot i ésser-ne els primers (227). Només el 1786 hom els exigí dos anys d'estudis de química i amb els estudis ascendiren de mà (228).- J. P. E. [16.233

Jean-Marie CARBASSE, *L'enseignement du droit français à l'université de Perpignan (1683-1791)*, dins *Université Perpignan*, 243-254.

Després de l'annexió a França, calgué assegurar que els professionals del dret tinguessin almenys nocions bàsiques de dret francès, i així el 1679 hom n'impartia lliçons a la Casa de la Vila; hi hagué dificultats inicials per a trobar professors, que durant el segle XVIII ja eren superades; el 1698, el curs esdevenia càtedra i el 1702 era integrada a la universitat; el 1759, els estatuts d'aquesta determinaven que el rei nomenaria professor de dret francès un dels tres de dret civil, i li augmentaria la paga. La informació inicial sobre dret civil s'anà estenent a d'altres temes com el dret criminal o declaracions reials, sense oblidar en cap moment els costums del Rosselló (253-254).- J. P. E. [16.234

Maria Lluïsa CORTADA, *Anselm Viola: compositor, pedagog, monjo de Montserrat (1738-1798)* (Biblioteca Abat Oliba, 204), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1998, 512 pp.

Arxius diversos, generals i musicals, han proporcionat la informació que ha permès de reconstruir la biografia i l'activitat d'aquell monjo montserratí del segle XVIII, començant per la partida de baptisme, de Torroella de Montgrí, AP (13). Des de la seva entrada a l'escolania de Montserrat (15-19), els successius capítols són tant una exposició d'allò que en aquell moment era l'escola de música del monestir com una narració biogràfica, tot basat en l'arxiu i la biblioteca del mateix. Acompanyem, doncs, Anselm Viola durant la seva estada a Madrid, on connectà amb la música italiana de la cort (22-24), i en el seu retorn a Montserrat, d'on ja no es mouria, on seria alhora mestre de l'escolania i de la capella (25-38), i deixaria un grup de deixebles (48-84); no li mancaren els elogis necrològics (38-41). Una part considerable de l'estudi es fixa i dona notícies contemporànies dels instruments musicals emprats a Montserrat durant la segona meitat del segle XVIII, començant per l'orgue (85-108 i 109-125); Viola intervingué en les tres controvèrsies musicals del segle XVIII, protagonistes de les quals foren catalans (138-140). Segueix el catàleg de les obres de Viola, amb indicació dels fons musicals on es conserven, i amb edició d'obres per a orgue (213-456). L'apèndix documental aplega els testimoniatges entorn Viola i el seu mestratge, de Ferran Sors (457-469), Antoni Ràfols (470-471), del Baró de Maldà (472-475) i d'Alexandre de Laborde (476-478). Hi ha bibliografia (479-497).- J. P. E. [16.235

Miquel GUTIÉRREZ I POCH, *Full a full. La indústria paperera de l'Anoia (1700-1998). Continuïtat i modernitat*. Pròleg de Jordi NADAL (Biblioteca Abat Oliba, 220), Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 312 pp.

Tal com indiquen els anys que consten en el títol, aquest estudi s'estèn en els tres segles XVIII-XX, a cada un dels quals correspon una de les seves parts; cau, doncs, en el nostre camp la secció dedicada al segle XVIII (21-136), basada en arxius de la comarca (Igualada, AHC; Capellades, Carme, Orpí, Pobla de Claramunt, Torre de Claramunt, AM; Pobla de Claramunt, AP), alguns d'ells de les empreses (Capellades, Molí Paperer; la Pobla de Claramunt, Miquel y Costas & Miquel), ultra Barcelona, ACA, *Reial Audiència*; Arxiu de la Diputació; BC, *Junta de Comerç* (20) i Simancas, AG; i autors com Josep M. Madurell i Oriol Valls i Subirà. Tota la informació aplegada

serveix per a presentar, en primer lloc, els successius passos de l'elaboració del paper en un molí específic, el paperer, amb els corresponents menestrals, eines i estris (23-41). Segueix la presentació dels condicionants, en primer lloc l'aigua, tant fluvial per a moure les màquines, com sobretot la neta de font per a l'elaboració del paper; el seu ús xocà amb interessos d'altres fabricants, com els de llana, o d'altres molins paperers, i obligà a solucions com la *Concòrdia de les aigües del rec del Carme*, del 1775; l'altre fou la matèria primera, els parracs, per a l'obtenció dels quals anà sorgint una xarxa d'assortiment; i la mà d'obra especialitzada, que, mancant gremi propi, hagué d'ésser assegurada per l'aprenentatge en la família i els mateixos molins i tingué una manifestació col·lateral en l'endogàmia sobretot entre els fabricants de paper (43-76). La relació amb l'Estat consistí a obtenir-ne alguns privilegis, en el control de qualitat exercit per la Junta de Comerç de Barcelona, i en l'obtenció de la matrícula com a assentador del 'Real Sello' per a la fabricació de paper oficial tant per a la Península com per a Amèrica (77-93). El darrer capítol d'aquesta primera part segueix un itinerari de cercles concèntrics, des de la perifèria al centre: recorda allò que significaven els molins paperers de l'Anoia dins l'Estat (97), amb particular atenció al País Valencià i a Alcoi, que tot i l'empenta, el 1789 perdia l'assentament del 'Real Sello' (98-99); segueix la comparació amb les altres zones papereres de Catalunya (de trenta-cinc molins el 1728, a dos-cents el 1792, amb capacitat per a fabricar 305.400 raimes el 1775, encapçalada per l'Anoia amb 91.400: 102-107); l'altre pas és el de les comparacions dins la mateixa conca, amb salt de catorze molins el 1728 a quaranta-sis el 1800 (109-113), on les informacions es refereixen a cada un dels grans fabricants (115-119); la capacitat de producció s'explica pel fet que aquests treballaven no sols amb els molins propis; també n'arrendaven o encomanaven producció a fabricants del nucli veí de Riudebitlles o als de la Riba; i fins i tot importaven de contraban paper fabricat a França amb filigrana de l'Anoia (124-133). Les explicacions són acompanyades de taules i gràfiques nombroses.- J. P. E. [16.236]

Mª Rosario VALENZUELA MARCO, *Filigranas en el Archivo Histórico Provincial de Teruel*, dins «Teruel. Revista del Instituto de estudios Turolenses», 85/II (1997), 59-98.

Aquest recull de filigranes n'aplega que van del segle XIV a mitjan XIX. Les que entren en les nostres pàgines procedents dels Països Catalans, en general del segle XVIII, són nombroses i ja per les inscripcions són les següents: la núm. 4 que porta aquesta: «Fàbrica de Josep de Soteras de Capellades»; també en procedeixen les dels núms. 2 i 5; també deu ésser de Capellades la de Romaní, núm. 16; la de Joan Costas, núm. 41; la núm. 61, de Guarro; la núm. 63 de Cardús; la 66, segell de Santa Caterina de Barcelona; la núm. 94, escut de Barcelona (?); la núm. 109, de Tortosa; la núm. 111, Companyia; la núm. 123, Carbó; la núm. 125, de Vall de Crist; i la núm. 140, de Joan Roig.- J. P. E. [16.237]

Gregorio MAYANS Y SISCAR, *Mayans y los altos cuadros de la magistratura y administración borbónica. 3. Fernando José de Velasco y Ceballos (1753-1781)*. Estudio preliminar, transcripción y notas por Antonio MESTRE SANCHIS y Pablo PÉREZ GARCÍA, Oliva, Publicaciones del Ayuntamiento 1998, 659 pp.

Volum només conegut per la recensió de Vicente León Navarro, dins «Anales Valentinios», XXV (1999), 223-225. En la correspondència entre les dues personalitats, ultra el tema recurrent de les expectatives de Maians a ésser reconegut contra l'oposició d'un grup de valencians poderosos en la cort de Madrid, hi ha informació abundant sobre els estudis de Maians durant aquells prop de trenta anys, sobre personatges valencians, sobre dificultats a editar publicacions pròpies, i possibilitats d'adquirir llibres d'altri i el judici que aquests mereixien al savi d'Oliva.- J. P. E. [16.238]

Josep M. BENÍTEZ I RIERA, *Els escrits filosòfics del jesuïta Mateu Aymerich d'abans de l'expulsió carlo-tercista de 1767*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIV (1999), 109-154.

L'autor es proposa de presentar les dues obres de temàtica filosòfica, publicades per Mateu Eimeric a Espanya abans de l'expulsió dels jesuïtes (109). Resumida i precisada la biografia, en part depenent de l'Archivum Romanum Societatis Iesu i d'arxius valencians quant a la correspondència Aimeric-Maians (110), on trobem la notícia que el jesuïta Ignasi Campcerver havia obtingut que alumnes seus de Girona escrivissin en grec tant en prosa com en vers (111, nota 9: d'una lletra d'Eimeric, ara a Londres, British Library, Add. 11618), i on ja resseguim la producció escrita d'Eimeric (a Cervera, l'*Oración fúnebre...a... Narciso de Queralt...*; i en acomiadar-se, el *Systema (!) antiquo-novum*, que anys més tard a Barcelona donaria les *Prolusiones Philosophicae*; també a Barcelona treballaria en els *Nomina et acta episcoporum Barcinonensium* i en una *Historia geographica y natural de Cataluña* i, ja després de l'expulsió, a Ferrara, en la *Relazione autentica dell'accaduto in Parnaso...* (110-117). Una segona part es fixa en els dos títols filosòfics: el *Systema...* (!), dividit en vuit parts, una per a cada branca de la filosofia, propugnava d'aplicar al seu estudi i ensenyament tant el mètode escolàstic com l'experimental i donava més importància als resultats de la física i cosmologia modernes, però alhora proclamava que qualsevol exercici escolar resulta insípid si no hi apareix el nom de Jesús, en un fragment ací transcrit (119-124). Les *Prolusiones...* eren assaigs programàtics sobre com calia plantejar i ensenyar les diverses parts de la filosofia; algun almenys és un escrit de circumstàncies, com és ara el segon, declamació introductòria a concessió d'un doctorat en filosofia (130-131), en algun cas a persones concretes, com al futur canonge i bibliòfil tarragoní, Ramon Foguet (134-135): hi és expressada una crítica a un ensenyament de la filosofia purament verbal i ergotista, centrat en qüestions abstruses, i alhora defensada, amb la metafísica, l'aportació de Descartes, Gassendi i Newton al coneixement útil de la naturalesa (136). Hi és recollida la primera intervenció pública d'Eimerich a la universitat de Cervera el 1740, de tema ètic (147). Ultra alguns fragments textuais, podem llegir la dedicatòria del *Systema antiquo-novum* (124), una composició en versos llatins (145-146, nota 76), i una quarteta de Francesco Petrarca amb traducció de Jordi de Sant Jordi (152-153).- J. P. E. [16.239

Comèdia del gloriós Sant Honorat a cura de Víctor MULET MAS (Col·lecció Pere Capellà, 6), Algaida i Palma de Mallorca, Ajuntament i Consell Insular 1999, 126 pp.

Descoberta per l'avi patern de l'editor, Salvador Mulet, en un registre de l'AP d'Algaida, on havia estat copiada entre el 1771 i el 1773, és en la introducció analitzada tant des d'un punt de vista escènic (12-24) com lingüístic (24-26); era peça destinada a augmentar la devoció al patró d'Algaida (27-28), ni que sigui amb anacronismes com confondre moros amb luterans o fer conviure un jesuïta amb sant Honorat, per tant en el pas del segle IV al V (16-18). El text s'allarga fins a 2059 versos, ací transcrits i anotats per accidents de grafies o de gramàtica (33-122).- J. P. E. [16.240

Agustín GUIMERÀ, *La casa Milans: una empresa catalana en Rússia (1773-1779)*, dins *Catalunya i Europa*, I, 83-91.

En acabar el segle XVIII el comerç rusohispànic representava poc per a l'Estat Espanyol (no arribava a l'1%) i en canvi era molt més important per a Rússia (gra, cera, perxes, cordes) i el transport es feia amb vaixells anglesos o holandesos. Hi hagué voluntat política de fomentar-lo i l'empresa Francisc Milans i Cia., de Barcelona, en seria mostra; per això la documentació relativa al dit intent es troba a Simancas, AG, *Estado*, completat amb Viso del Marqués, Archivo General de Marina, *Navegación mercantil*. L'intent fou un fracàs econòmic i hagué de plegar: els nòlits resultaren excessivament cars, i les imposicions d'importació no permeteren de competir per exemple amb els anglesos, que havien aconseguit supressió d'impostos per al vi. Ací hi ha informació detallada del resultat de cada una de les despeses, tant de mercaderies (85-87) com de nòlits (87-88); també d'allò que representava la competència estrangera i l'augment dels preus, resumint informacions dels Milans a les autoritats de l'Estat sobre les condicions de viabilitat d'una sucursal a Rússia (88-89).- J. P. E. [16.241

Isacio PÉREZ MARTÍNEZ, *Juan Nuix i Perpinyà, S. J. frente a Bartolomé de las Casas, O. P.*, dins «*Studium. Revista de Filosofía y Teología*», XXXVII (1997), 283-325; 453-487 i XXXVIII (1998), 81-114.

Després del resum biogràfic (282-284), són presentades les seves *Riflessioni imparziali sopra l'umanità degli spagnuoli nell'Indie, contro i pretesi filosofi e politici...*, publicades a Venècia el 1780, traduïdes al castellà i anotades per Pedro Varela y Ulloa, i publicades a Madrid el 1782 (282, nota 5 i 295). Pérez limita la seva atenció als tres primers epígrafs de la primera part, els únics que s'encaren amb Bartolomé de Las Casas, car el cos de les *Riflessioni...* mira les obres de François Raynal i de William Robertson (293); aquells tres primers epígrafs són transcrits en apèndix (1998, 91-112). La (des)valoració de les pàgines de Nuix parteix del fet que ell mai no estigué a Amèrica i que es refià sobretot d'informacions d'ex-jesuïtes (296-304). Analitzada la panòpia atacant de Nuix (*La retórica y la aritmética como armas; La dialéctica como táctica; La sofística sustituyendo a la crítica histórica*) (305-313), segueix la contracrítica de l'autor (314-325 i 453-487). Les darreres pàgines són de resum, on trobem llista dels (des)qualificatius que Nuix dóna a Las Casas i en particular a la *Brevísima relación de la desaparición de las Indias* d'aquest; per la seva banda, l'autor eleva Nuix a la categoria (terç en el temps) dels denigradors de Las Casas (281-282 i (1998), 88-91). [No serà que per a Las Casas la colonització s'identificava amb els abusos dels ,encomenderos' i els atacava, i per a Nuix amb les ,reducciones del Paraguay' i les defensava?].- J. P. E. [16.242

Pep VILA, *La casera d'un vell, recriminada pel gendre (Palamós, 1771)*, dins «*Revista de Girona*», núm. 194 (maig-juny 1999), 45-47.

Presentació i transcripció d'una lletra, conservada a La Bisbal, AHC, *Fons Grassot*, en la qual un gendre intentava d'aturar el seu sogre de 74 anys de tornar-se a casar. Hi ha fotocòpia de dues pàgines (45) i transcripció del text sencer (46-47).- J. P. E. [16.243

François-Paul BLANC, *L'anoblissement de François Fossa, dernier doyen de la Faculté de Droit de Perpignan (décembre 1786)*, dins *Université Perpignan*, 255-267.

L'ADPO, J 20 A 6, *Fonds Fossa*, conserva la documentació completa d'aquell ennoblement. Resumida la biografia de Francesc de Fossà, autor, entre d'altres treballs, d'unes contraposicions (derrotades) a la tesi de mossèn (abbé) Josep Jaupí sobre l'estat de noblesa dels ciutadans honorats de Perpinyà i de Barcelona, i d'una *Histoire du Roussillon*, per a la qual hauria aplegat més d'un miler de documents, alguns dels quals després han desaparegut (258 i 261), som informats que aquest aplec cridà l'atenció de les autoritats parisenes. Exposades les menudes vicissituds de la concessió reial (259-262), són transcrits del dit fons quatre documents, entre els quals hi ha la concessió de noblesa (262-264) i la descripció oficial de l'escut d'armes (265-267).- J. P. E. [16.244

Louis ASSIER-ANDRIEU, *Le monde du droit selon Joseph Jaume, jurisconsulte roussillonnois (1731-1810)*, dins «*Revue de la société internationale de la profession d'avocat*», 6 (1994), 53-69; i dins *Université Perpignan*, 269-286.

«Joseph Jaume est celui par qui le droit catalan reçu en héritage des comtes de Barcelona et de la couronne d'Aragon fut transcrit, repensé et réorganisé en vertu de la jurisprudence singulière qui se développa entre 1660 et 1790 dans la province du Roussillon» (271). La seva gran obra escrita (nou volums ,in folio'), començada en el moment en què la Revolució Francesa suprimia el dret català i el Consell Sobirà del Rosselló, és el *Recueil d'Arrêts du Conseil Souverain du Roussillon*, inèdita a Perpinyà, ADPO, S.Série 2 B, mss. 32-40; escriví també un *Traité des successions...*, del 1789, manuscrit a la BU de Perpinyà, un *Traité d'instructions sur les contrats* del 1768, i encara càntics, salms, una tragèdia dels sants Cosme i Damià i nombre de pregàries, tant en català com en francès, d'una

de les quals, les *Stances contre l'athéisme*, són transcrits dues estrofes (271-274). Els seus manuscrits, farcits d'informacions o reflexions personals, eleven el lector a la categoria d'interlocutor (275-277); però l'home es troba en els tres volums de *Mémoires*, acabats el 1806 (278-279). Fou advocat, professor i rector de la Universitat de Perpinyà, però refusà d'ésser membre del Consell Sobirà del Rosselló, per por a fer-se responsable de sentències equivocades (280-282); en ell es personificava la tradició del dret català, nat el segle XIII i la dels grans juristes catalans del segle XVII (Jaume Càncer, Joan-Pere Fontanella), i que després del *Decret de Nova Planta*, només conservava la sobirania en el Consell Sobirà del Rosselló (283-286).- J. P. E. [16.245]

Rolf KAILUWEIT, *El canvi de l'arquitectura lingüística de les terres catalanes en els segles XVIII i XIX*, dins «Caplletra. Revista Internacional de Filologia», 27 (Tardor 1999), 189-211.

Explicats els conceptes de ‚genolecte‘ i ‚gramolecte‘ (191), constitutius del de ‚diglòssia‘ (208), l'autor assenyalava i analitza llur presència en l'*Academia literaria de latinidad, retórica y poesía que ofrecen al pueblo los discípulos de las Escuelas Pías del Colegio de Puigcerdá Dia 6 de julio del año 1780* (193-200), text que és reproduït en les pàgines següents (200-207); en dedueix una lluita pel predomini social entre el llatí, el català i el castellà literaris, i el castellà parlat i el català influït pel castellà. Hi ha bibliografia (208-211).- J. P. E. [16.246]

Enric PRAT, Pep VILA, «*Cansó nova dels esclaus espanyols de la surtida de la esclavitut y mal que y avia (a) Alger*», dins «Revista de Menorca», LXXXIV (1997), 191-202.

El text es conservà i fou trobat en l'herència de Víctor Rahola; hauria estat escrit en vers, fou molt popular entre el 1782 i el 1788, i narrava l'odissea d'uns redimits d'Alger, rebuts arreu com a empestats; el text és transcrit i críticament comentat (194-201); la bibliografia informa de peces semblants (201-202).- J. P. E. [16.247]

Margalida BERNAT I ROCA, «*Molenderos de chocolate*» (*Ciutat de Mallorca - 1785*), dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 227-238.

L'autora aplega en aquestes pàgines les primeres notícies sobre xocolata a Mallorca, que tingué molt d'èxit durant el segle XVIII, en la segona meitat del qual es multiplicà tant el comerç del cacau com l'elaboració de la xocolata; el 1785, quan la política central era contrària als gremis, trenta-sis xocolaters mallorquins intentaren de crear el propi a fi d'assegurar que els menestrals donessin garanties de professionalitat; presentats els documents, l'autoritat no donà el permís (232-233); quatre dels dits documents, de Palma de Mallorca, ARM, *Gremis*, són transcrits en apèndix (234-237).- J. P. E. [16.248]

Domingo GARCÍAS ESTELRICH, *Diez calas en el teatro mallorquín setecentista*, dins «Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana», LV (1999), 211-226.

Domingo GARCÍAS ESTELRICH, *Antonio Jordada y su Tratado contra las comedias (1788)*, dins «Grama y Cal. Revista Insular de Filología», 2 (1998), 35-47.

El primer títol respon a una presentació general de les vicissituds per les quals passà el teatre a Mallorca (després de la *Nova Planta*, l'edifici del teatre serví de caserna fins al 1742: 214), segons la direcció del vent que bufava des del govern central i les impugnacions dels contraris; l'autor ha comptabilitzat nou-cents noranta-vuit representacions, sobretot d'obres contemporànies, preferides a les clàssiques, i així el vigatà Llucià Comella tingué més èxit que Pedro Calderón de la Barca (216-217). L'autor té notícia de quaranta peces manuscrites, nou de les quals en llengua catalana (222-224), i dotze d'impresses (224-225).

Entre les veus contràries a les comèdies hi ha la del paül Antonio Jordada que el 1788 escriu a Palma de Mallorca el seu *Tratado...*, inèdit a la Biblioteca March de la mateixa ciutat. L'autor resumeix els seus raonaments, «desaforada condena moral de las representaciones» (37); és estructurat en cinc tesis, la primera de les quals és: «Las comedias de nuestros tiempos son lascivas» (38); les altres quatre afirmen que cometen pecat mortal: «los cómicos que representan comedias torpes» (42); «quienes asisten a las comedias por el peligro en que voluntariamente se colocan» (44); «quienes contribuyen económicamente al mantenimiento de las comedias» (45); i «los padres, madres y esposos que permiten a sus hijos y mujeres frecuentar las comedias torpes» (46).- J. P. E. [16.249-16.250]

James THOMSON, *The arrival of the first Arkwright Machine in Catalonia*, dins *Catalunya i Europa*, I, 63-71.

La documentació de Barcelona, BC, *Junta de Comerç*, permet de refer les vicissituds de l'arribada, les gestions fetes amb la Junta de Comerç i el fracàs de l'intent d'acceptar a Barcelona la màquina de cardar i filar cotó Arkwright entre el 1789 i el 1791; hi ha quadre dels costos, de la mà d'obra i dels previsible beneficis (65-66).- J. P. E. [16.251]

Rosa Maria SUBIRANA REBULL, *Füssli i l'obra romana de Damià Campeny*, dins *Catalunya i Europa*, I, 401-430.

La part principal d'aquet article ja recau en el segle XIX, però la primera, basada en Barcelona, BC, *Junta de Comerç*, resumeix els anys que Damià Campeny devia dedicar a la formació, tant a Mataró, com a Barcelona i Roma, on tingué un mestre de l'escultura neoclàssica, Antonio Canova (405). Les pàgines 410-430 reproduïxen obres de Campeny o dels seus inspiradors.- J. P. E. [16.252]

Enrique GIMÉNEZ LÓPEZ, *Benet Baïls i la introducció dels corrents higienistes en l'Espanya del segle XVIII*, dins *Catalunya i Europa*, I, 507-518.

Català (Sant Adrià del Besòs, 1731-Madrid 1797), crescut a Perpinyà i format a la universitat de Tolosa de Llenguadoc i a París, on s'introduí en els ambients diplomàtics, també de Madrid, on s'associà als grups antijesuïtes; expulsats aquests, fou nomenat director de matemàtiques en la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando; col·laborà amb Jordi Juan i publicà els tres volums dels *Principios de matemáticas*, Madrid 1776, convertits el 1786 en els onze volums dels *Elementos de matemáticas*. Ja el 1765 i després el 1791 tingué problemes amb la Inquisición Española per possessió de llibres prohibits (509-510). Les pàgines següents exposen amb més detall les tesis higienistes que per a les ciutats propugnà Baïls, basades en la causalitat de l'aire com a factor disseminador de pestes i centrades en gran part en la proposta de separar els cementiris de les esglésies, tal com suggeria algun autor europeu i s'havia avançat a aplicar alguna gran ciutat.- J. P. E. [16.253]

Alexandre FONT JAUME, *Algunes notes i escrits de viatge del cardenal Despuig*, dins «Estudis Balearics», núms. 64-65 (juny 1999-gener 2000), 175-184.

Els tres textos ací contemplats es conserven a Palma, el primer a l'ARM, *Marquès de la Torre*, i el terç a la Biblioteca March (el segon ja era publicat); descriuen observacions més o menys inconexes d'aquell personatge a Ferrara (179-181) o en un viatge de Mallorca a Madrid, que en la redacció més extensa es limita al trajecte Palma-Barcelona-Piera-Igualada-Tàrraga, amb observacions interessants entorn a les tres viles catalanes (181-185): el segon fragment és narració de la mateixa travessa Palma-Barcelona).- J. P. E. [16.254]

Maria Rosa SERRA MILÀ, *Pau Puig i els globus aerostàtics*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 299-313.

L'autora exhuma diversos textos: la relació del baró de Maldà sobre els experiments realitzats amb globus aerostàtics a Barcelona l'any 1784 pels metges Francesc Salvà i Campillo, Francesc Santponç i l'advocat Marià Oliveras; dos poemes burlescos de Pau Puig sobre el mateix fet, conservats en mss. de la Biblioteca-Museu Balaguer, de Vilanova i la Geltrú, i de la Hispanic Society, de Nova York (HC: 380, 632) i escrits a imitació i sobre la tonada dels goigs del Roser; i fa referència a d'altres opuscles i mss. catalans del s. XVII sobre els globus aerostàtics. Els dos poemes de Pau Puig són editats amb notes.- J. de P. [16.255]

Josep FÀBREGAS I ROIG, *La col·laboració anglesa i portuguesa a la Guerra Gran*, dins *Catalunya i Europa*, II, 549-555.

Durant els dos anys de Guerra Gran (1793-1795), la documentació de Simancas, AG, *Secretaría i Superintendencia de Hacienda* permet de conèixer amb detall tant nombre i qualitat de les tropes com magnitud de material i provisions que reberen els destacaments portuguesos d'infanteria i d'artilleria, ací reduïts a quadres sinòptics; també consten les baixes d'espanyols i de portuguesos el 26 de novembre del 1793 (552); i de portuguesos a Sant Llorenç de la Muga el 13 d'agost de 1794, aquestes conegudes per Peralada, Biblioteca del Palau, ms. 91 (553).- J. P. E. [16.256]

Pere SABORIT BADENES, *La religiosidad popular del siglo XIX en la comunidad valenciana*, dins «Anales Valencinos», XXV (1999), 287-312.

Encara que el títol faci referència al segle XIX, tota la primera part de l'article (288-296) reporta consuetes o visites pastorals de darreries del segle XVIII o que descriuen costums del dit segle, com el *Llibre, on se trobaran les obligacions del reverent clero de Adzeneta en orde a la celebració*, de l'AP d'Adzeneta, d'on són transcrits llargs fragments en llengua catalana sobre la festa anyal d'un vot de poble; o el *Llibre Tenal*, de Vilafranca, escrit el 1793, d'on és resumit el relatiu a confraries. Un informe de la vila de Castelló al comte d'Aranda del 1770, detalla el nombre de confraries i de gremis. Les visites pastorals a parròquies de l'Alt Palància durant la segona meitat del segle XVIII insistien en la simplificació d'actes de pietat, festes i processons en particular, i en les conferències de la clerecia.- J. P. E. [16.257]

Montserrat CASAS I NADAL, *Los clásicos italianos del Trecento en las bibliotecas conventuales de Barcelona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 171-186.

Les pàgines inicials recorden la consistència numèrica de les biblioteques conventuals de Barcelona en acabar el segle XVIII, coneguda per llurs índexs conservats a Barcelona, BU, *Manuscrits* (172-175); la segona part de la introducció recorda la presència en aquelles biblioteques d'obres dels principals autors italians del 'Trecento' en llengua original o en traduccions (176-183). La darrera part dóna la llista de les dites obres, treta de les taules de cada una de les esmentades biblioteques, amb indicació dels exemplars tothora conservats en la BU (184-186).- J. P. E. [16.258]

Antoni BORRÀS I FELIU, *Obres de les biblioteques personals de Jaume Caresmar i Jaume Pasqual conservades a la Biblioteca Borja*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 143-169.

Jaume Villanueva visità i descriví la biblioteca de Bellpuig de les Avellanés, que durant els segles XIX i XX sofrí tota mena de depredacions, canvis de lloc, traspassos de propietat, fins que el 1965 la Biblioteca Borja de Sant Cugat del Vallès en pogué adquirir els darrers tres-mil exemplars en liquidació (143-150). En aquestes pàgines hi ha llista alfabètica d'autors i títols que

consten haver estat posseïts per Jaume Caresmar (151-161) o per Jaume Pasqual (161-169) [complement d'informació sobre la dissort d'aquella biblioteca de les Avellanés es pot veure en la secció següent dedicada a *Arxius, Biblioteques i Museus*, i concretament a Vic, en el resum de les pàgines sobre Josep M. Font i Rius].- J. P. E. [16.259]

SOBRE ARXIUS, BIBLIOTEQUES I MUSEUS

ALACANT

M. Luisa CABANES CATALÀ, *Intitulación y suscripción de los documentos virreinales en la serie de 'Privilegios y provisiones' del Archivo Municipal de Alicante*, dins «XV Congrés, I/2», 45-53.

Part d'un estudi que abastarà de Ferran II al *Decret de Nova Planta*, l'autora transcriu ací les intitulacions (49-52) i les subscripcions (52-53) dels documents emanats dels virreis del Regne de València entre el 1491 i el 1591, conservats en la sèrie indicada en el títol d'Alacant, AM.- J. P. E. [16.260]

ALEMANYA

Ludwig K. WALTER, *Katalog der Wiegendrucke der Stiftsbibliothek zu Aschaffenburg. Unter Verwendung der Arbeiten von Hermann Leskien und Wendelin Renz* (Quellen und Forschungen zur Geschichte des Bistums und Hochstifts Würzburg, LIV), Würzburg, Ferdinand Schöningh 1999, 448 pp.

Procedents en gran part de l'antic col·legi de jesuïtes [els 'Wirceburgenses'], aquest volum presenta fitxes de les següents obres nostres: sant Vicent Ferrer, *De vita spirituali*, Magdeburg, Brandis 1493 (148), i els seus tres volums de *Sermones de tempore et de sanctis*, Estrasburg, Husner 1488-1489 (149); Guidonis de Monterocherio, *Manipulus curatorum*, Colònia, Koelhoff der Ältere 1489 i Estrasburg, Flach 1489 (166-167); Raimundus de Sabunde, *Theologia naturalis sive liber creaturarum*, Estrasburg, Flach 1496 (257); Raphael de Pornaxio [però Joan de Casanova - Julià Tallada], *De potestate papae et concilii generalis*, Colònia, Quentell 1480 (257-258). Hi ha també un exemplar de Gregori de Rimini, *In primum Sententiarum*, editat per Joan Verdú, València, Cofman 1500 (162).- J. P. E. [16.261]

Charles H. LOHR, *Aristotelica Berolinensia*, dins «Traditio. Studies in Ancient and Medieval History, Thought and Religion», 54 (1999), 353-423.

Inventari de les obres d'Aristòtil o relacionades amb elles, existents manuscrites en la Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, de Berlín. Hi ha exemplars de Pere Tomàs, *Formalitates*, Theol. lat. qu., 32, ff. 1-48, seguides d'Antoni Andreu, *Scriptum super Methaphysicam*, ibid., ff. 48-146; el mateix volum conté en vuitè lloc, ff. 170-174, uns *Termini naturales*, potser del mateix Andreu, a qui pertany el *De principiis naturae*, dels ff. 194-243 (356-357). Johannes de Fonte, *Auctoritates Aristotelis*, en el Lat. fol., 41, ff. 228-251 (361). Antoni Andreu, *Scriptum super Methaphysicam*, Lat. fol. 313, ff. 1-83 (365). Johannes de Fonte torna amb unes *Auctoritates philosophiae*, en el Lat. fol. 827, ff. 203-232 (384), i amb les *Auctoritates Aristotelis*, del Lat. qu. 18, ff. 145-190 (388). Ludovicus Valentiae, *Epitoma per conclusiones primi libri Politicorum Aristotelis ad F.*

cardinalem Senensem, Lat. oct. 110, ff. 252-295, seguit de Pere de Castrovol, *Commentum super libros Oeconomiae*, ff. 321-353 (404). Antoni Andreu, *Quaestiones VI Principiorum*, Phillips 1700, ff. 224-256 (407); i Johannes de Fonte, *Auctoritates Aristotelis, Platonis, Boethii*, Díez. D. q., 1048, edició de Colònia 1509 (411). Hi ha taula alfabètica d'autors (411-423).- J. P. E. [16.262

Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz. Band II. *Hs I 151 - Hs I 250*. Beschrieben von Gerhard List. Wiesbaden Harrassowitz Verlag 1999, 444 pp.

[El primer volum fou publicat el 1990 i resumeix dins ATCA, XII (1993), 680, núm. 8801]. En el centenar de manuscrits descrits en aquest trobem els següents textos que recauen en el nostre camp: Hs I 151, f. 19v: anotació sobre el predicador escatològic mestre Vicent Ferrer: «Anno Domini M. cccc. XVIII° uel citra predicabat in Francia et Katholonio...» (23); *ibid.*, f. 194v-196v: *Confessio pauperum observantie uel de altissima paupertate tempore pape Iohannis XXII*; al final: «Supradicti sunt articuli, propter quos sancti fratres minores et pauperes evangelici fuerunt combusti et materizati in provincia de Equitania et Cathelonia...» (27); *ibid.*, f. 205-206: *Conclusiones Vniuersitatis Parisiensis contra Benedictum papam in Auenione* (29); *ibid.*, m f. 214v: Johannes de Montesono, *Quatuordecim propositiones condemnate a Facultate Theologica Vniuersitatis parisiensis anno 1387* (30). Hs I 172, ff. 306r-318v: Adam Alderspacensis, *Summa de Summa Raimundi cum commento* (110); n'hi ha dos altres exemplars en el Hs I 202, ff. 1-103 (205) i en el Hs I 239, ff. 65a-146b (304). Hs I 197, ff. 158a-207b: Johannes de Fonte, *Conclusiones super IV libros Sententiarum* (198). Hs I 206, ff. 38v-43v: Franciscus Martini, *Collatio in die Assumptionis BMV* (213; exemplar repetit a Frankfurt StUB, Ms. Praed. 27, 123-128). Hs I 219, ff. 117-197, *Tabula in Summam Raimundi de Pennaforti* (257). Hs I 226, ff. 4v-260v: *Commentarius in Adam Alderspacensis Summulam metricam de Summa Raimundi* (276); *ibid.*, ff. 179, 180-183 i 183-184: Raimundus Lullus, *Ars respondendi. De quatuor principiis substantialibus. Definitiones quaedam* (305: [serà l'*Ars generalis in pagina una* acompanyada de les *Definitiones?*]).- J. P. E. [16.263

Rudolf GAMPER, Gabi KNOCH-MUND, Marlis STÄHLI, *Katalog der mittelalterlichen Handschriften der Ministerialbibliothek Schaffhausen*, Dietikon-Zürich, Urs Graf Verlag 1994, 302 pp.

Aquella biblioteca posseïx en els manuscrits Min. 37 i Min. 38, dos exemplars de Florus Lugdunensis, *Expositio in epistolam beati Pauli ad Romanos ex operibus sancti Augustini collecta* (128-129); en el Min. 92, ff. 311-313: *Isti sunt paragraffi Summe fratris Raymundi, de dotibus* (205); i en els volums Min. 106, ff. 134-153, i Min. 115, sengles exemplars de sant Ramon de Penafort, *Summa de matrimonio* (244 i 258).- J. P. E. [16.264

AMÈRICA

Pere BENITO MONCLÚS, *Documentació medieval sobre Cervera dins la col·lecció Joan Gili, conservada a la Houghton Library, Harvard University*, dins «Miscel·lània Cerverina», 13 (1999), 215-223.

L'autor dóna la notícia que la «Joan Gili Collection of Catalanian Manuscripts», constituïda per «diversos centenars de documents» (216), és dipositada als EE. UU., Cambridge (Massachusetts), Universitat de Harvard; també dóna alguna informació que en subratlla l'interès global (hi ha una còpia dels anys 1437-1438 dels *Furs e privilegis del Regne de València* i un *Llibre d'actes del consell de Vic*, del 1597) (216). Set d'aquells documents es refereixen a Cervera, són ací resumits en regest (217-223) i dos d'ells transcrits sencers, els *Capítols de les scoles* del 1405 (217-219) i un contracte del 1416 per a la construcció de la part superior (capitell i sant Crist amb els complements) d'una creu de terme (220-222).- J. P. E. [16.265

BARCELONA

Pere BENET, *La Brújula. Guía del Archivo Real de Barcelona. 1601*. Estudio, transcripción y traducción: Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Madrid, Ministerio de cultura. Secretaría General Técnica 1999, 176 pp.

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La búrxcula del present Arxiu Real de Barcelona de Pere Benet (1601)*. *Primera Guia de l'Arxiu*, dins «Lligall. Revista Catalana d'Arxivística», 13 (1998), 11-37.

El nucli central del llibre és constituït pel text de Pere Benet, *Regii Archivi Barcinone versoria*, que el mateix autor intitulà *Búrxcula del present Archiu Real de Barcelona*, ací transcrit (51-116) i traduït al castellà (117-176); l'original és a l'ACA, *Canc., Memorials*, 61 (31). En la introducció, Conde, ultra confirmar l'existència de Pere Benet (13), el qualifica de primer que proporcionà un instrument per a orientar-se en l'Arxiu Reial, en concret la *Búrxcula/Versoria* (12), just quan, per concessió de les corts, també les persones privades podien demanar còpies de documents de l'Arxiu Reial (30-31). De fet, després d'un període en el qual, guiat per una ambició excessiva, s'havia proposat de realitzar una obra immensa d'ordenació de l'arxiu (13-14), es dedicà a treballs més concrets, també col·laborant amb Francisco Diago (24-25), i sobretot a la *Búrxcula* (23-233: esquema), en la qual, ultra criticar el treball dels seus antecessors, sobretot el de Pere Miquel Carbonell, ell proporcionava (per dir-ho amb el títol d'un dels capítols) *Methodus facillima ad perquirendum cuiusque generis instrumenta*, en el qual, ultra les indicacions per a trobar qualsevol document en els pergamins, registres o a través dels memorials, també hi ha un conjunt de notícies que permeten de reconstruir la configuració local de les estances de l'Arxiu Reial amb els corresponents trenta armaris (35-37), com també la precisa seqüència i cronologia dels regnats dels reis francs (44-45).

L'article és qualificat pel mateix autor de ,primera aproximació' al tema (12, nota 2).- J. P. E.

[16.266-16.267

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *La salva de la infanzonía aragonesa: fueros, praxis documental y archivo*, dins «Hom. Orcástegui», 313-328.

La ,salva de infanzonía' era la possibilitat de recuperar la categoria aragonesa de ,infanzón'. La documentació inèdita relativa a l'afer, utilitzada per l'autor, no sols és d'ACA, *Canc.*, ans també ho és l'inventari raonat que permet de resseguir la trajectòria legal per a la dita ,salva', el de Pere Benet, intitulat *Regii Archivi Barchinonae versoria*, d'on són ací resumides les tres passes del dit procediment (317-321); al final, l'autor assenyala l'ajut heurístic que hom pot trobar tant en la *Versoria* de Benet com en els índexs de Josep Llaris o en els de Marià Ribera (322-323). És transcrit en apèndix, de *Canc., Processos d'infanzonía*, el de Domingo de Sieso, de Pertusa, datat el 1303 (324-328). - J. P. E.

[16.268

Jaume RIERA I SANS, *Catálogo de Memoriales e Inventarios. Siglos XIV-XX. Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, Ministerio de Educación y Cultura 1999, 144 pp.

Sota noms diversos, el ,memorial' és allò que converteix una massa informe de paperassa en un arxiu, perquè l'ordena i permet de trobar-hi allò que en cada moment interessa. I així, superant l'oblit dels dos segles anteriors, l'autor es proposa «describir catalográficamente todo el material disponible referente al Archivo Real de Barcelona, clasificable como Memorial y como Inventario, desde los más antiguos, de principio del siglo XIV, hasta el año 1836...» (14), que ara arriba als cent trenta-un volums; recordades les formes diverses que han tingut en els segles successius, cada un dels dits volums és presentat a partir de la pàgina 19 i cada presentació informa, si és possible, de l'època de confecció, autor, títol, descripció, època a la qual es refereix, observacions i signatures an-

tiga i actual, ultra reproducció d'una pàgina en molts dels casos (19-136). Segueix la taula d'equivalències de la signatura actual amb les antigues (137-138), la de les principals matèries tocades en els memorials (139-140) i la de pàgines reproduïdes (141-143).- J. P. E. [16.269

Alberto TORRA PÉREZ, *La bula 'Tuae dilectissime', de Urbano II (J-L +5562)*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 1081-1100.

Del conflicte entorn la dita butlla com a fonament del dret de patronat reial en la provisió d'esglésies, tan viu en els concordats entre la Santa Seu i l'Estat Espanyol del 1737 i del 1753, recau en el nostre camp la seva múltiple presència a l'Arxiu Reial: en llatí, *ACA, Canc., reg.* 310; 2301; 2597; 2772; còpia moderna, *Secretaria de l'arxiu. Correspondència oficial del 1756*, text transcrit en les pàgines 1098-1099 (1083, nota 2; 1086, nota 8; 1087, notes 13 i 14); traducció catalana anterior a la supressió dels Templers a *ACA, Canc., Vària 2* (1086, nota 2); el text català també és a Madrid, *AHN, Códices*, 597 (1086, nota 8); és diversament documentada la seva existència en l'Arxiu Reial durant els segles XIV i XV (1092, nota 33 i 35). La seva autenticitat ha estat fortament discutida i fou negada per Benet XIV (1084-1085). L'autor considera que la negació de l'autenticitat és «tradicional y consolidada» (1096).- J. P. E. [16.270

Carlos LALIENA CORBERA, *Violencia feudal en el desarrollo del estado aragonés. La guerra de Artal de Aragón (1293)*, dins «XV Congreso, I/5», 151-184.

Pàgines relatives al Regne d'Aragó en els moments de la Croada contra Catalunya i a les Unions aragoneses d'alguns nobles creant problemes a la defensa de la terra. Ultra publicacions diverses, la base documental és *ACA, Canc., reg.*, i *Diversos. Fons Sástago*.- J. P. E. [16.271

Juan Manuel del ESTAL, *El Reino de Murcia bajo Aragón (1296-1305)* (Colección de documentos del medioevo alicantino. Corpus documental, 1/3), Alacant, 1999, XLIV i 522 pp.

La gairebé totalitat dels dos-cents disset documents registats i normalment transcrits en aquest volum procedeix d'*ACA, Canc., reg.*, *CRD* i *Perg. de Jaume II*; només excepcionalment algun és de l'ARV (34-40); assenyalem els casos, encara més excepcionals, de qualque document papal (18-21), o el del pergamí conservat a Tarquínia, *Archivio Storico Comunale* (45-48, amb reproducció fotogràfica).- J. P. E. [16.272

Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Los archivos reales o la memoria del poder*, dins «XV Congreso, I/2», 121-139.

Per al temps anterior a la Unió amb Catalunya no consta que a l'Aragó existís un dipòsit documental; sí, en canvi, consta un dipòsit documental estable a Barcelona; el primer esment explícit és del 1180 (124); però el creador de l'arxiu com a tal fou Jaume II, que li donà tres característiques: aplegar la documentació jurídica i política, no l'econòmica, reservada al Mestre Racional; per a la defensa dels interessos patrimonials de la monarquia (127); i ésser unitari per a tots els regnes i terres de la corona (125). Però la unitat es començava d'esquerdar el 1348, en acceptar en cort de Saragossa la constitució d'un arxiu per al Regne d'Aragó; no es complí, i el 1471 la Cort de Tarassona hi insistia (126 i 130); mentrestant, el primer arxiu d'Estat havia sorgit a Càller el 1332 (127-128); el 1419 arribaria l'ARV (129-130). El 1481, la Cort de Barcelona obria l'arxiu a l'expedició de còpies a petició d'interessat, exceptuada la documentació reial (131); el 1503 l'obligació d'arxivar s'estenia als processos de la Reial Audiència (131-132); en canvi, calgué insistir molt a fi que els registres completats arribessin immediatament a l'arxiu (132-133). La creació de virreis i de consells reials sota els Àustries augmentà la documentació en

els tres arxius reials (133-134). Són transcrits sis documents, relatius a l'obra de l'arxiu en el Palau de Barcelona, i a la creació dels de Càller, Saragossa i València (136-139).- J. P. E. [16.273

Rafael CONDE DELGADO DE MOLINA, *El Llibre* [de les rendes e] *emoluments que-l Senyor Rei {...} ha en la Ciutat e Illa de Mallorca* (1358), dins *Regne privatiu*, 165-222.

L'administració patrimonial posterior a la conquesta es mantingué fins al retorn de l'illa de Mallorca a mans de Jaume II, tot i que entorn 1293 haurien comparegut uns 'procuradores' que s'anirien transformant en la Procuració reial, el titular de la qual en temps de Pere III el Cerimoniós arribaria a ésser la segona autoritat a Mallorca després del governador (168). El dit *Llibre...* (ACA, *Reial Patrimoni. Mestre racional. Classe especial núm. 2*), és fruit d'un intent de clarificar tant el patrimoni com els drets a percepció de rendes i les càrregues, a les quals havia de respondre (170-171) El text, que comença amb les rúbriques (174-175), és transcrit íntegre (175-214) i completat amb taules sistemàtica (215-218, i toponomàstica (218-222).- J. P. E. [16.274

Anna M. ADROER I TASIS, *La possessió de lleons, símbol del poder*, dins «XV Congrès, I/3», 257-268.

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *La casa de fieras de la Aljafería de Zaragoza y los judíos*, dins «XV Congrès, I/3», 291-318.

Els lleons eren ubicats en els jardins reials i llur proveïment requeia damunt el call local; les notícies aplegades en el primer títol van del 1352 al 1447 i són particularment abundants i concretes les dels temps de Pere III, el Cerimoniós, la preocupació del qual pels seus lleons és ben documentada en l'ACA, *Canc., reg.*; en el primer títol són transcrits tres dels dits documents (266-268) i sis dels anys 1365-1461 en el segon (310-318).- J. P. E. [16.275-16.276

Cristina MONTERDE ALBIACH, *Aportaciones al estudio del notariado aragonés en el siglo XIV*, dins «Hom. Orcástegui», 1089-1098.

La política reial d'anar controlant la fe pública aplicada a l'Aragó comportà la creació de notaris generals, contraposats als de la ciutat de Saragossa i inhabilitats per a actuar en ella o en els seus termes. L'aplicació d'aquestes normes també ocasionà abusos, als quals es refereixen els quatre documents conservats a l'ACA, *Cartes reials diplomàtiques. Jaume II*, ací transcrits (1095-1098).- J. P. E. [16.277

Elena LOURIE, *Seignorial Pressure and the Salva de Infanzonía: Larué, Marcuello and Yeste (1300-1329)*, dins «XV Congrès, I/5», 197-208.

Els processos d',infanzonía' eren previs a la declaració que el pretendent era ,infanzón'; els corresponents a les tres poblacions aragoneses, del S. de Jaca, són a Barcelona, ACA, *Canc. i Processos d'infanzonía*: aquells anys n'hi ha quatre per a Larué, sis per a Yeste i set per a Marcuello.- J. P. E. [16.278

Asunción BLASCO MARTÍNEZ, *Los judíos de Aragón y los juegos de azar*, dins «Hom. Orcástegui», 91-118.

Les notícies relatives a jocs d'atzar i a jueus aragonesos són en gran part procedents de Barcelona, ACA, *Canc., reg.*, d'on també procedeixen els dos primers documents, dels anys 1370-1371, publicats en l'apèndix documental (115-116). En les notes hi ha referència a situacions paral·leles en poblacions del País Valencià.- J. P. E. [16.279

Antonio RUMEU DE ARMAS, *El decreto de 1492 expulsando a los judíos de Castilla. Anomalías canclerescas*, dins «Boletín de la Real Academia de la Historia», CXCIV (1998), 1-17.

Una de les anomalies rau en el fet que, essent un decret per a la corona de Castella, es troba oficialment registrat només en l'ACA, *Canc.*, reg. 3569, ff. 130v-131v, i és completat amb la indicació: «Similes fuerunt expedite pro omnibus civitatibus regnorum Castelle» (9). L'anomalia sembla explicar-se per la necessitat absoluta que tota l'operació es realitzés amb total secret en relació als afectats (9-10).- J. P. E. [16.280]

Alessandro SODDU, *Sulla localizzazione dell'abbazia cassinese di S. Pietro di Nurka*, dins «Sacer. Bollettino della Associazione Storica Sassarese», VI (1999), 101-132.

La localització de la qual parla el títol ha estat possible gràcies al document d'ACA, *Canc.*, reg. 1009, ff. 286-287, ací transcrit (120-123), en virtut del qual Alfons el Benigne confirmava a Berenguer Llull, fill del mercader barceloní Pere Llull, possessions diverses a la Valle de Sa Pira, de Sàsser; una d'elles confrontava amb la dita abadia.- J. P. E. [16.281]

María Isabel FALCÓN PÉREZ, *Los boticarios de Zaragoza en la Baja Edad Media: los precedentes del colegio de farmacéuticos de Zaragoza*, dins «Hom. Orcástegui», 487-497.

Ultra recordar l'existència d'un apotecari en la casa reial d'acord amb les *Ordinacions* de Pere III el Cerimoniós (487), l'autora resumeix les *Ordenanzas* per als apotecaris de Saragossa, confirmades per Carles I el 1535; es conserven a l'ACA, *Canc.*, reg. 3923 (495-497).- J. P. E. [16.282]

Juan F. UTRILLA UTRILLA, *La recaudación del monedaje de 1397 en tierras oscenses: el registro 2.401 del Archivo de la Corona de Aragón, una copia fragmentaria*, dins «Hom. Orcástegui», 1565-1584.

Dins un programa de recerca sobre la demografia medieval aragonesa en època de crisi, 1280-1520, l'autor esbrina, després d'algunes consideracions metodològiques, les informacions que proporciona el dit registre del *Reial Patrimoni*, dóna croquis geogràfic de les dites poblacions (1575) i resumeix les dades en dos quadres sinòptics i una gràfica (1581-1584).- J. P. E. [16.283]

Fernando ZULAICA PALACIOS, *Curso del florín y relación bimetálica: una aproximación a la política monetaria bajomedieval en Aragón*, dins «Hom. Orcástegui», 1627-1654.

L'apèndix afegit a aquest títol aplega les referències documentals en què es basa l'estudi, nombre de les quals corresponen a Barcelona, ACA, *Reial Patrimoni* (1651-1654).- J. P. E. [16.284]

Corrado ZEDDA, *Pellegrini sardi a Roma per il Giubileo del 1350 attraverso la lettura dei «Processos contra los Arborea»*, dins «Compostella. Rivista del Centro italiano di studi compostellani», núm. 22 (gennaio-giugno 1997), 31-33.

Giovanna SANTORO, *Alcune note sui pellegrini sardi nel medioevo*, dins «Atti della Accademia Pontiniana. N. S.», XLVI (1997 [1998]), 348-358.

Corrado ZEDDA, *La figura di Mariano IV d'Arborea attraverso la lettura dei «Processos contra los Arborea»*, dins «Quaderni Bolotanesi», núm. 23 (1997), 235-250.

L'aportació del primer títol és resumida en la primera part del segon. Els *Processos contra els Arborea* d'ACA permeten de conèixer un episodi previ a l'esclat de la lluita, protagonitzat per tres sards pelegrins a Roma amb motiu del Jubileu del 1350, dos dels quals, autoflagel·lants pels carrers de l'Urbs, haurien explicada la raó d'aquesta pràctica al ferrer de Càller, Domènec Ribes:

complien la penitència imposada per haver col·laborat el 1347 en l'assassinat de Guillem de Cervelló, governador de Sardenya per Pere III el Cerimoniós (354-356). La segona part resumeix les condicions d'un desplaçament marítim d'un pelegrí establertes pel *Llibre del Consolat de Mar* (356-358).

El títol terç, que informa de la utilització dels dits processos, només m'és conegut per referència.- J. P. E. [16.285-16.286-16.287

Giuseppe MELONI, Pinuccia F. SIMBULA, *Demografia e fiscalità nei territori regi del Regno di Sardegna al principio del XV secolo*, dins «XV Congrès, I, 3», 155-188.

Ferran I Trastàmara encarregà a Pere Sagarra un replanteig dels béns reials a Sardenya (ACA, *Canc.*, reg. 2406); el compliment de l'encàrrec es troba en la secció de *Canc.*, *Processos en quart*, 40/10, base «attraverso la quale si intravede il riflesso della politica di Ferdinando nel regno sardo e si ha un quadro del tessuto economico ed insediamento di territori, per la maggior parte dei quali non si possedevano riferimenti precisi» (159).- J. P. E. [16.288

Manlio BELLOMO, *Modelli di Università in trasformazione: lo 'Studium Siciliae Generale' di Catania tra Medioevo ed età moderna*, dins EIUDEM, *Medioevo edito e inedito. I. Scholae, Universitates, Studia*,² Roma, Il Cigno Galileo Galilei 1998, 177-199.

En apèndix de l'estudi són publicades les *Supplicationes universitatis Civitatis Cathanie oblate Sacre Regie Maiestati*, datades el 1434; la petició desena demanava privilegi de 'Studium Generale' per a la ciutat de Catània, la resposta a la qual era tot simplement un 'Placet'. El text del document és transcrit de Barcelona, ACA, *Canc.*, reg. 2826 (195-198).- J. P. E. [16.289

Francesca SEGNI PULVIRENTI, Giuseppe SPIGA, *Castell de Bonaire e la politica edilizia di Alfonso il Benigno*, dins «XV Congrès, I/5», 475-489.

Les notícies d'aquestes pàgines procedeixen d'ACA, *Canc.*, reg., normalment ja publicades; és d'alguna manera transcrita una lletra del primogènit Alfons, del 1326, informant que anirà a Bonaire Guillem, mestre d'obres de la Seu de Tarragona, i manant d'acollir-lo i facilitar-li l'arrelament en la vila (489).- J. P. E. [16.290

Maria Bonaria URBAN, *Alcune note sull'edilizia civile a Castel di Cagliari fra trecento e quattrocento*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 1101-1117.

La major part de les dades aplegades en aquest article procedeix de fonts de la mateixa ciutat, AS, *Pergamene o Atti dei Notai* (alguns documents són escrits en català: 1111-1112), o de bibliografia sarda; una part d'aquelles, amb concessions de privilegis edilicis, procedeix d'ACA, *Canc.*, reg. (1104, 1110, notes 36 i 37; 1108-1109).- J. P. E. [16.291

José Antonio FERNÁNDEZ OTAL, *Trashumancia y fiscalidad medieval en el Alto Aragón*, dins «XV Congrès, I/4», 69-97.

En l'estudi és utilitzada documentació d'ACA, *Canc.*, reg., dels anys 1488 i 1492, transcrita en apèndix (92-97).- J. P. E. [16.292

Olivetta SCHENA, *Sassari e il potere regio nei secoli XV-XVI*, dins «XV Congrès, I/3», 205-222.

Una part d'aquestes pàgines resumeix les peticions de Sàsser a Ferran II el 1507, encaminades a l'enfortiment de l'administració comunal i al servei als ciutadans; peticions i respostes reials són conservades a Barcelona, ACA, *Canc.*, reg., 3595 (215-218).- J. P. E. [16.293]

Josep M. TORRAS I RIBÉ, *La desnaturalización del procedimiento insaculatorio en los municipios aragoneses bajo los Austrias*, dins «XV Congrès, I/2», 397-414.

La font principal d'aquest estudi es troba en l'ACA, *Consell d'Aragó. Lligalls*.- J. P. E. [16.294]

Maria-Mercè COSTA I PARETAS, *Pergamins del monestir de Jonqueres a l'Arxiu de la Corona d'Aragó (segle XIII)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 213-234.

Suprimida la casa de Jonqueres pels ocupants francesos el 1808, els fons del seu ric arxiu passaren primer a la Universitat de Barcelona i després a l'ACA, on es troben ara dins la secció d'*Ordes religiosos i militars. Universitat*. L'autora en dóna notícia, limitada als cent trenta-set documents en pergami del segle XIII, que comprèn número d'ordre, signatura i breu resum del contingut.- J. P. E. [16.295]

Lawrence J. MCCRANCK, *A Medieval 'Information Age': Documentation and Archives in the Crown of Aragon*, dins «Primary Sources and Original Works», 2 (1993), 19-102; també en *Discovery in the Archives of Spain and Portugal: Quincentenary Essays, 1492-1992*, Binghamton (N. Y.), 1993, 19-102.

Títol només conegut per referència.- J. P. E. [16.296]

Joan REQUESENS I PIQUER, *Un poema llatí medieval i la traducció que en féu Jacint Verdaguer*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIV (1999), 155-181.

Els versos ací estudiats foren publicats el 1888 per Manuel de Bofarull dins la «Revista Catalana» de Jaume Collell, però ha seguit desconeguda fins ara la traducció de Jacint Verdaguer; els versos medievals procedien aleshores i són ara a l'ACA, *Sant Cugat*, ms. 37, volum sobre el qual l'autor dóna algunes dades que no són en la descripció publicada per Francesc X. Miquel i Rosell el 1934 (156-157); segueix la informació de la successiva troballa d'exemplars del *„rythmus' Ave, Dei genitrix et immaculata*, i de les seves edicions, que per la darrera paraula del primer vers fou i és col·locat en el marc de la campanya puríssima catalana de darreries del segle XIV i començaments del XV i en la de publicacions actuals sobre el tema (162-164). El text barceloní és transcrit en les pàgines 159-161, acompanyat de les variants de les altres còpies (161-162). La part relativa a la traducció de Jacint Verdaguer recau fora el camp d'ATCA. Hi entra, en canvi, la notícia que la transcripció del ritme llatí oferta per Manuel de Bofarull a Jacint Verdaguer és ara en el ms. 3881 de Barcelona, BC, i que vuit versos d'aquella transcripció presenten variants en comparació del text ací editat (169-171). És presentada i transcrita en apèndix la introducció al dit ritme (*Un cardenal era en Roma...*), que narra l'origen del mateix (178-180).- J. P. E. [16.297]

Repertori de manuscrits catalans (1474-1620). Volum I. *Barcelona: Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya*. Direcció: Eulàlia DURAN. Compilació a cura de M. del Mar BATLLE, Eulàlia MIRALLES, Maria TOLDRÀ, Joan TRES (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, L), Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1998, 394 pp.

[En ésser acabada, aquesta obra mereixerà una digna recensió en la secció corresponent del nostre anuari; mentrestant n'informem en la de Notícies bibliogràfiques]. Els estudis dels darrers decennis sobre història de la cultura i de la literatura catalanes insisteixen a posar en dubte el títol de 'decadència' amb què eren (des)qualificats els segles XVI-XIX; aquest volum es col·loca en el dit marc, en proposar-se «estudiar sistemàticament la producció literària i cultural del període, com a fase totalment necessària i prèvia a tot tipus d'estudi rigorós» (7), delimitant, però, el propi camp a les obres «escrites o copiades durant el període indicat... i també les còpies posteriors... d'obres produïdes per autors catalans del Renaixement, que no siguin mers extractes. S'inclouen les obres literàries i historiogràfiques (amb l'accepció actual d'aquests termes), les filosòfiques, les científiques, les religioses, les jurídiques i els epistolars d'interès cultural. En queden excloses les obres que són fruit directe d'una activitat administrativa o legislativa...» (9). Exposada la metodologia del treball (9-11), segueix la descripció, sobretot del contingut literari, de cinquanta-dos volums manuscrits de l'AHCB, quaranta-nou de la secció de 'Manuscrits' i tres de 'Consell de Cent' (22-109) i la de cent cinquanta-sis de la BC, tots, menys el darrer, de la secció de 'manuscrits' (111-344). Hi ha bibliografia (345-369) i taula d'antropònims i d'obres anònimes (371-391) i de manuscrits esmentats i no descrits, tant de Barcelona com de fora (393). Ultra la informació sobre aquests dos centenars i escaig de manuscrits, el present treball ha proporcionat la satisfacció de trobar o d'identificar textos fins ara desconeguts (9). [Demano disculpa per atrevir-me a dues observacions: no caldria explicitar el caràcter unitari o factici de les unitats bibliogràfiques, i almenys assenyalar el nombre de plects de què consten? I no caldria pensar per al final en una taula completa d'incipits?].- J. P. E. [16.298]

Valentí SERRA DE MANRESA, *Cartes autògrafes de sants i de beats conservades a l'Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 833-840.

Recauen en el nostre camp la *Lletra de germandat* a favor de Pere Miquel Jalpí i família, de Sant Ceroni, escrita i signada per sant Llorenç de Brindisi el 1603, ací transcrita (834 i 837-838), les quatre lletres de fra Juníper Serra des de Califòrnia, datades entre el 1749 i el 1773 (834-835); i dues de Diego José de Cádiz, una del 1787 documentada a Solsona el 1780, i l'altra a fra Jaume de Puigcerdà (835-836). Són indicades les publicacions que s'han ocupat de cada una d'elles.- J. P. E. [16.299]

Joan FLORENSA, *Els arxius de l'Escola Pia de Catalunya: organització i contingut (1683-1936)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 327-342.

L'autor recorda els estralls que les guerres, des de la Gran de darreries del segle XVIII, han fet en els arxius dels col·legis de l'Escola Pia a Catalunya, i es proposa en aquestes pàgines «refer el marc general i real dels arxius escolapis fins al 1936» (329). Els arxius locals eren formats de 'pliques', on es conservaven els documents; de llibres d' anotacions de fets del col·legi o més generals (con pot ésser la Guerra de Successió: 332); i de manuscrits, dos dels quals anteriors al segle XIX, un a Barcelona, BC, ms. 248, *Los sentits de la Torrella*, de Leandre de Sant Josep, per a l'ensenyament del llatí, i un aplec de textos pedagògics, en part també per al llatí, d'autor desconegut (329-336). L'arxiu provincial es constituí el 1742 amb la vice-província i conserva dos llibres del segle XVIII (339-340).- J. P. E. [16.300]

Antonio ESPINO, José Luis BETRÁN, *La historia universal, de la Iglesia y de Europa en las bibliotecas barcelonesas de la primera mitad del seiscientos*, dins *Catalunya i Europa*, I, 483-490.

Pàgines basades en l'aplec de les dades de tres mil tres-cents vint-i-quatre inventaris 'post mortem' aixecats entre el 1600 i el 1652 i conservats a Barcelona, AHPB (483, nota 2); són ací assenyalades no sols les obres documentades en major nombre d'inventaris, ans també el nombre d'exemplars documentats i la pertanyença socioeconòmica de llurs amos. Per a cada un dels camps, els autors ens donen els títols de les obres més conegudes pels propietaris de les bibliote-

ques barcelonines privades. En tema d'història universal i de l'Església l'obra més repetida era la *Historia Pontifical y Católica* de Gonzalo de Illescas i no mancaven exemplars dels *Annales ecclesiastici* de Cesare Baronio (483-485); en tema d'història d'Europa, només una obra, la *Storia d'Europa* de Pierfrancesco Giambullari, però molts llibres sobre temes concrets; el que més interès suscitava era la Guerra de Flandes i el perill turc (485-490).- J. P. E. [16.301

Pere VILLALBA i VERNEDA, *Una nova col·lecció del tractat De senectute de Ciceró* (Ms. 12 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona), dins «Faventia», 20 (1999), 115-127.

L'autor estableix la comparació entre el text ara barceloní i el grup format per les sis millors còpies i assenyalava les variants (111-118), els canvis d'ordre i les transposicions de paraules (118-120), els errors, els afegits i les omissions (120-122), les variants ortogràfiques (122-124), les lliçons noves, les relacions amb d'altres manuscrits (124-126) i el parell de glosses (126). En una paraula, seria una còpia deficient realitzada per un copista poc acurat; el text s'acosta al del còdex V = Leidensis Vossianus O. 79.- J. P. E. [16.302

M. de los Ángeles PÉREZ SAMPER, *La mesa del rey: imagen y símbolo de poder*, dins «XV Congrés, I, 3», 433-449.

Visió global dels costums culinaris i del cerimonial de taula de les diverses corts europees a les acaballes de l'Edat Mitjana, després de la qual l'autora transcriu de Barcelona, BU 753, «la descripció del complejo ritual que ordenaba hasta los mínimos detalles la vida cortesana, especialmente en todo lo referido a la comida» (441-449).- J. P. E. [16.303

Anna GUDAYOL, *Llibres d'hores manuscrits a la biblioteca de Catalunya*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana» IX (1999), 85-130.

Pertanyen al nostre camp les notícies sobre el ms. 54, de mitjan segle XV, recull d'algunes hores (de la Mare de Déu, de la Creu, del Sant Esperit, de difunts i Salms penitencials), amb reproducció d'una pàgina (96-98); i sobre un fragment, no identificat [però clarament ofici de difunts], del segle XV, que el 1661 era propietat del rector de Sevís (129-130).- J. P. E. [16.304

Josep M. MARQUÈS i PLANAGUMÀ, *L'arxiu de Francesc de Cardona i la seva família valenciana (segle XVII)*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 499-536

En possessió del mallorquí Raimundo Sureda, la documentació familiar ingressà a la BC entorn el 1963. Explicat l'arbre familiar de Francesc de Cardona, receptor reial de la Batllia General del Regne de València fins al 1701, entre els passats del qual es troben descendents de Cristòfor Colom, l'autor desgrana la documentació de cada una de les persones relacionades amb el dit arxiu, en gran part correspondència personal relativa al Regne de València: Bravo de Acuña (506-511), Cristòfor de Cardona (511-514), Francesc de Cardona i Margarit (514-522), Vives de Canyamars (522-527) i membres diversos d'aquesta branca Cardona fins a la seva extinció (528-532); hi ha una secció miscel·lània (532-536).- J. P. E. [16.305

Concepció CARRERAS i FONTSERÈ, *Arxiu Joaquim Carreras i Artau* (Unitat Bibliogràfica. Secció de Manuscrits, 15), Barcelona, Biblioteca de Catalunya 1999, 160 pp.

Entren en el nostre camp les notícies relatives a la dedicació de Joaquim Carreras i Artau al lul·lisme (20 i 72, 73, 77, 83, 86-88, 118-120, Maioricensis Schola Lullística; Congrés Internacional de Lul·lisme

1960: 75-76), temàtica a la qual deuen respondre moltes de les lletres indicades en la secció d'Epistolari, datat entre el 1931 i el 1964 (23-68); o de les recensions (84-85). Un altre dels temes majors de la seva dedicació fou Arnau de Vilanova: 86, 88; 110-111. Assenyalen treballs d'alumnes d'un curs sobre Joan Lluís Vives (104-105). Hi ha taula alfabètica d'antropònims (123-152).- J. P. E. [16.306

Frederic UDINA [I MARTORELL], *Notes sobre un museu (1959-1975) ja cinquantenari: el Museu d'Història de la Ciutat (1943-1993)*, dins «Misc. Ainaud, II», 333-345.

El 1943 l'Institut Municipal d'Història de Barcelona rebia el complement del Museo Municipal de Historia; ambdues institucions serien dirigides per Agustí Duran i Sanpere fins al 1957; el 1959 l'autor era nomenat director del Museo i ací recorda les activitats del dit museu, en particular les excavacions (335-337; llista per anys: 341), i les publicacions, d'entre les quals (344-345) destaquen els *Cuadernos de Arqueología e Historia de la Ciudad*, amb indicació dels títols inclosos en cada un dels setze fascicles publicats, corresponents als anys 1960-1975 (342-344); nombre dels títols recauen plenament en el nostre camp.- J. P. E. [16.307

Lluís SERRALLACH GARCIA (+), Josep M. TURULL GARRIGA, *Catàleg dels incunables de la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona*, dins «Revista Catalana de Teologia», XXIV (1999), 359-418.

La majoria dels exemplars descrits en aquestes pàgines procedeix del Col·legi Jesuític de Betlem, que, després de l'expulsió de la Companyia de Jesús en temps de Carles III Borbó passà al Seminari Conciliar de Barcelona; n'hi ha d'altres procedències, com el dipòsit dels Carmelites Descalços de Catalunya. Són noranta-dos exemplars, ací disposats per ordre cronològic d'edició entre el 1468 i el 1500 (365-408), completats amb taula alfabètica d'autors (411-412), d'impressors (412-413) i de llocs d'edició (413-414); la darrera és la de concordances entre aquest catàleg i els repertoris d'incunables (414-417).- J. P. E. [16.308

BELLPUIG

M. Lluïsa TERÉS I SANTVICENS, *L'arxiu municipal de Bellpuig*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», núm. 11 (1998), 208-214.

Exposició d'aspectes genèrics dels arxius municipals i de les sèries principals del de Bellpuig, que conserva documentació des del segle XIV, car el primer dels cent trenta-cinc pergamins és del 1339 (213); el *Llibre dels calaixos* permet de conèixer la distribució dels documents municipals els darrers anys del segle XVII. Hi ha *Llibres d'acords del consell*, del 1423 ençà; *Correspondència*, *Hisenda*, des del 1627; *Llibres de valies*, *Llibres de censals* entre el 1569 i el 1679; dos volums del cadastre, del 1721 i el 1745 (211); *Llibre de les carnisseries*, del 1645; i *Estimes veïnals* des del començament del segle XVIII (212).- J. P. E. [16.309

LA BISBAL D'EMPORDÀ

Ramon PLANES I ALBETS, *El Llibre Major de l'arxiu dels Foixà i Boixadors de Girona (s. XVIII)*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 23 (tardor 1999), 2-3.

Notícia d'haver estat adquirit el volum manuscrit intítulat *Llibre major de l'arxiu de la casa de Foxà i Boxadós de Girona, en la qual (!) són refundidas las de Çalbà, Vallseca i Escarit de Barcelona, Escales de Celrà i Sant Miquel de Corsà i altres*, volum de 1151 folis, 1068 dels quals són escrits, on són resumides 2027 notícies dels segles XI-XVIII, la majoria de documents de l'arxiu patrimonial, completades amb d'altres de procedents d'altres arxius. El volum ha estat dipositat a l'AHC de la Bisbal d'Empordà.- J. P. E. [16.310]

CASTELLÓ D'EMPÚRIES

Marisa ROIG i SIMON, *La institució parroquial a Castelló d'Empúries: Història del seu arxiu*, dins «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», 32 (1999), 315-356.

L'autora explica què és un arxiu parroquial i la legislació eclesial que l'afecta. Repassa la constitució de la parròquia de Santa Maria de Castelló d'Empúries (entorn de 1007?) i de la comunitat de preveres que la servia, depenent del Capítol de Girona (1035), amb ordinacions pròpies anteriors a 1280. Santa Maria de Castelló tenia com a sufragània la parròquia de Sant Joan Sescloses, i amb el temps aplegà un patrimoni considerable: una notaria, heretats i cortals, capacitat financera. L'autora descriu amb un cert detall la vida de la comunitat: les funcions assignades a cada prevere, les eleccions i nomenaments de càrrecs i l'organització de la documentació de l'arxiu. Recull després diverses notícies referents a l'arxiu parroquial: manaments episcopals, normativa conciliar, situació de l'arxiu, inventaris. Reconstrueix les sèries que el formaven, la data de llur inici i final, i el total de volums. També detalla la manera com es dispersà a partir de la Guerra del Francès i fins a la Guerra dels Tres Anys, quedant ara les restes d'aquell gran arxiu repartides entre el Diocesi i l'Històric de Girona, i havent-se perdut gran part de la documentació. Finalment l'autora dreça l'inventari dels fons de l'Arxiu Parroquial conservats 'in situ', on romanen els llibres sacramentals i diversa documentació dels darrers segles medievals i dels moderns, a part de la dels segles XIX i XX.- J. de P. [16.311]

CIUTAT DEL VATICÀ

Janine FOHLEN, Pierre PETITMENGIN, *L'«Ancien Fonds» Vatican latin dans la Nouvelle Bibliothèque Sixtine (ca. 1590-ca. 1610). Reclassement et concordances* (Studi e Testi, 362), Ciutat del Vaticà, BAV 1996, 116 pp.

El 1550, Ferdinando Ruano redactava per setena vegada després del 1443 l'inventari de la Biblioteca Vaticana (el segon fou l'elaborat per Cosme de Montserrat, conservat a Vic, *Catedral* 201 [cf. ATCA, XV (1996), 607-609]); en aquell moment, la sèrie Vat. lat. arribava al núm. 3969 (4). Durant la segona meitat del segle XVI el creixement de la biblioteca, ja amb 4888 manuscrits, i el canvi dels locals obligaren a una reestructuració de la dita sèrie. Els autors estableixen la correspondència entre les cotes del 1550 i les del pas del segle XVI al XVII. Però en l'inventari del 1550 hi ha volums que no figuren en el de començaments del XVII, entre els quals hi ha els següents nostres: Nicolau Rossell, *Liber de infundatione regni Sicilie et de modo faciendi homagium domino pape...*, antic 2231 (93); *Liber de bis, quibus Christiani et Iudei circa fidem concordant et discordant* i *Sententia Benedicti (XIII) seu declaratio contra Talmuth et Judeos* (segurament la butlla *Etsi doctoris gentium* del 1415), antic 2921 (95); *Privilegia civitatum Regni Valentie*, antic 3038 (96); i *Confessiones quorundam et in primis Raymundi (de Penyafort)*, antic 3092 (98).- J. P. E. [16.312]

ESPANYA

Ramón GONZÁLVEZ RUIZ, *Hombres y libros de Toledo. I: 1086-1300* (Monumenta Ecclesiae Toletanae Historica. Series V: Studia, 1), Madrid, Fundación Ramón Areces 1977, 901 pp.

En aquest repàs de més de dos segles, durant els quals el grup de persones de l'Església Toledana que mantenia un contacte més consistent amb llibres passa davant els ulls del lector ni que només sigui pel fet d'haver contribuït a la formació d'aquella important biblioteca capitular, algunes pàgines entren per dret propi en les nostres: les dedicades a *El pleito por la ordenación de la Iglesia de Valencia* (196-202), escrites abans d'ésser publicada la tesi de l'enyorat Vicent Castell i Maïques (197, nota 141 [cf. ATCA, XVII (1998), 625-628]), en les quals l'autor subratlla la bona intuïció de Rodrigo Jiménez de Rada a l'hora de cercar i de trobar llibres antics de fora la pròpia província eclesiàstica, favorables a la tesi toledana, i la repercussió que aquells volums tingueren en d'altres copiats a Toledo al cap de poc. Alguns d'aquells llibres encara existeixen a El Escorial i a Madrid, Acadèmia de la Historia o BN (199). Conseqüència del dit procés fou l'aplec de documentació favorable a Toledo en les *Notulae de primatu, nobilitate et dominio Ecclesiae Toletanae*, actual ms. de Madrid, BN, *Vitr.* 15-5, recopiat durant el segle XIV en el ms. 10040 de la mateixa biblioteca (201). L'autor remarca l'exigència d'anàlisi crítica, amb què els protagonistes d'aquell procés hagueren d'estudiar uns textos antics (202). Trobem, de més a més, notícies de llibres de o copiats per al valencià Joan Bta. Pérez (784, 785), i notícia d'un dels llibres, segurament d'estudi de filosofia, de l'infant Joan d'Aragó, còpia dels *Ethnicorum et Politicorum libri* d'Aristòtil (808).- J. P. E. [16.313

Elisa RUIZ GARCÍA, *Catálogo de la sección de códices de la Real Academia de la Historia*, Madrid, Real Academia de la Historia 1997, 824 pp.

El cod. 53 conté el *Liber prognosticorum futuri saeculi* de Julián de Toledo, que conté lletra dedicada a Idali de Barcelona (299); el cod. 78 és conegut com a *Còdex de Roda*, de darreries del segle X, que conté obres d'Orosi, Isidor de Sevilla, Agustí d'Hipona, Smaragde, i nombre de cròniques locals, una de les quals és els *Nomina comitum Paliariensium*, f. 192v (398); el cod. 80 té còpia del *Commentarius in Canticum Canticorum* de Just d'Urgell (417); el cod. 88 és un conjunt fragmentari de vides de sants en català (443-444: Llegendà àurea?); en el cod. 101, f. 131r, hi ha un *Sermón sobre el avènement del Antecristo* (486); el cod. 105, és un obituari, possiblement d'una canonja catalana (495); el cod. 106, conté les dues *Summae* de sant Ramon de Penyafort, amb *Glossa* de Guillem de Rennes (497-498); el cod. 117 és escrit en provençal i procedeix de Roda d'Isàvena, d'on el tragué Jaume Villanueva i s'ha conservat fins fa poc entre els seus papers (525-526). Cada un dels còdexs té el corresponent esquema de composició material dels plecs (535-655). Algunes de les filigranes són clarament de Catalunya (793-820).- J. P. E. [16.314

Julián MARTÍN ABAD, *The Incunables of the Biblioteca Nacional of Madrid. Materials for a History*, dins *Incunabula. Studies in Fifteenth-Century Printed Books* presented to Lotte HELLINGA. Edited by Martin DAVIES, Londres, The British Library 1999, 603-622.

D'aquest conjunt de notícies sobre les successives accessions d'incunables a la BN de Madrid, ens afecten les relatives a les malvestats sofertes per la biblioteca del Marquès de la Romana, Pere Caro Sureda-Valero i Togores (abans, del Marquès de Monte Alegre: 511 dels seus 18.215 volums eren manuscrits), situada a Ràfol (València), el 1815 transportada a Mallorca i després a Madrid, finalment a la BN, on seguí perdent exemplars (612-613); al fet que alguns dels incunables de la BN conserven el segell de la Biblioteca Pública de Lleida (617); i que entre els volums desapareguts durant el segle actual hi ha sengles exemplars del *Regiment de la cosa pública* de Francesc Eiximenis, València, Cofman 1499; del *Incendium amoris* del PseudoBonaventura, Montserrat 1499; i de la *Cosmographia de situ orbis*, València, Palmart 1482 (618).- J. P. E. [16.315

Susana GUIJARRO, *La circulación de libros entre el clero y la biblioteca de la catedral de Burgos en la Baja Edad Media*, dins «Studium Ovetense», XXVII (1999), 33-54.

En sèries diverses (34, nota 4) de Burgos, Archivo de la Catedral, l'autora ha localitzat vuit-cents cinquanta-dos esments de llibres, dos-cents vuit dels quals pertanyen als segles XIII-XV; segons aquests documents, hi havia en aquella catedral, durant el segle XV, dos exemplars del *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer (40) i una *Summa* no especificada (la *De paenitentia*, o també la *De matrimonio?*) de sant Ramon de Penyafort, exemplar del bisbe Luis de Acuña (47).- J. P. E. [16.316

María Teresa LÓPEZ DÍAZ, Consuelo MARTÍNEZ GARCÍA, Esteban MORENO TORAL, Antonio RAMOS CARRILLO, *Utillaje y libros de la botica del Hospital de las Cinco Llagas de Sevilla (1542-1744)*, dins «Archivo Hispalense», LXXXI (1998), 101-120.

Un dels divuit llibres dels quals se servien aquells apotecaris era l'*Officina medicamentorum*, farmacopea valenciana publicada entre els anys 1601 i 1603 (114 i 117-118).- J. P. E. [16.317

Víctor IGLESIAS PASCAU, *Nuevo estudio sobre la biblioteca de Ignacio de Heredia*, dins *Catalunya i Europa*, I, 491-505.

Il·lustrat aragonès, membre de l'ambaixada a París de Pedro Pablo de Abarca y Bolea, comte d'Aranda, hi adquirí molts llibres; una llista de cinc-cents divuit s'ha conservat entre els seus papers, procedent de Graus, Arxiu Particular Bardaxí, ara a Osca, Biblioteca Provincial. Els autors catalans en aquella llista, en la qual més de la meitat de llibres són francesos i més d'una tercera part llatins, són Antoni Agostí, representat per dues obres; el poema *Espulsión de los moriscos*, d'Aguilar, València 1610 (494); dos exemplars de Vicent Bleda, *Coronica de los moros de España*, València 1618, un de les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell (495); la *Historia del rey don Jaime*, de Bernardí Gómez Miedes (498); la *Marca hispanica* i altres obres de Pèire de Marca (501); *La Maltea en verso*, de Sans, València 1582 (504).- J. P. E. [16.318

Agustín GIL DOMINGO (+), *Catálogo de documentos históricos de Valderrobres existentes en el Archivo Diocesano de Zaragoza*, dins «Aragonia Sacra», XIII (1998 [1999]), 255-259.

Sense presentació ni introducció, aquestes pàgines ofereixen regist i referència arxivística de cent-vint documents, datats entre el 1175 i el 1824, relatiu a Vall-de-roures; hi ha un inventari de manuscrits [registres parroquials?] corresponents als anys 1520-1720, del 1743 (258, núm. 89).- J. P. E. [16.319

FRANÇA

Robert AMIET, *Les manuscrits liturgiques du Diocèse de Lyon. Description et analyse* (Documents, études et répertoires), París, Centre National de la Recherche Scientifique 1998, 240 pp.

Per aquest volum sabem que el manuscrit de París, BN, nouv. acq. lat., conté una correcció introduïda per Agobard de Lió en una antífona de Nadal [correcció relacionada amb la polèmica contra Feliu d'Urgell?] (33, núm. 11); el de Roma, BVallicelliana, cod. C3, conté un *Commentarium in Matthaeum* de Claudi de Torí, copiat en vida d'ell (33-34, núm. 12); en el de Troyes, BM, ms. 96, hi ha una *Expositio epistularum beati Pauli*, de Florus de Lió, escrit abans del 880 (190, núm. 264); i en el de París, Bibliothèque de l'Assemblée Nationale, ms. 1, *Biblia* copiada a Lió per al mateix Florus (204, núm. 293).- J. P. E. [16.320

Gilbert OUY, *Les manuscrits de l'Abbaye de Saint-Victor. Catalogue établi sur la base du répertoire de Claude de Grandrue (1514)*. Tome I. *Introduction - Concordances - Index* (Bibliotheca Victorina, X), Tournholt, Brepols Publishers 1999, 400 pp. i 8 làmines fotogràfiques.

Gilbert OUY, *Les manuscrits de l'Abbaye de Saint-Victor. Catalogue établi sur la base du répertoire de Claude de Grandrue (1514)*. II. *Texte* (Bibliotheca Victorina, X), Tournholt, Brepols Publishers 1999, 638 pp.

Aquest repertori permet de conèixer no sols els textos copiats en cada volum manuscrit, ans encara com era distribuïda la biblioteca íntegra de Sant Victor de París a començaments del segle XVI, quan no s'havien produït les pèrdues dels segles barrocs ni l'expropiació que portà a la Bibliothèque Nationale de París els volums restants en temps de la Revolució Francesa.

En allò que entra en el nostre camp, la secció d'índex del primer volum informa de manera alfabètica dels autors i obres que són consignats en el catàleg publicat en el volum segon. Consten els següents nostres: Arnau de Vilanova, amb sis títols (262); Guido de Monte Roquerii, amb un títol (285); Johannes de Montessono, també amb un (300); Nicolaus Eymerici [que no és O.F.M.!], un títol (306); Raymundus Lulli, amb vint títols (317-318); Raymundus de Penyafort, amb tres títols (318); Rex Aragonum Martinus I, dos títols (318); i Vincentius Ferrarii, amb un sol títol (329).

En aquella situació, doncs, els textos nostres eren: en el volum L 4 (ara París, Arsenal, 516): *Pars cuiusdam libri Raymundi Lullii, ut videtur*; i *Liber Blaquerne beremite de Amico et amato* (87); L 12 (perdut): *Articuli, in quibus magister Sententiarum communiter non tenetur* (de Nicolau Eimeric?) (92); M 3 (perdut): *Tractatus quidam Facultatis Theologie Parisiensis contra quedam dicta Johannis de Montessono* (97); i *Articuli, in quibus magister Sententiarum non tenetur communiter ab omnibus* (97); O 14 (París, BN lat. 14888): *Tractatus dictus Summa de casibus a Raymundo* (que també inclou la *Summa de matrimonio*) (119); P 9 (París, BN lat. 14643): *Littere quedam regis Aragonum de schismate sedando* (125-126); P 13 (París, BN lat. 14669): *Epistola fratris Vincentii de tempore Anticristi et fine mundi* (136); T 15 (París, BN lat. 14732): *Speculum medicinalium introductionum* editum a magistro Arnaldo de Villanova; i *Eiusdem regimen sanitatis* (173); GG 13 (París, BN lat. 14445, destruït per bombardeig a Lovaina el 1914): *Summa penitentialis fratris Raymundi... de casibus... de matrimonio* (253); GG 117 (perdut) *Manipulus curatorum compositus a Guidone de Monte Roquerii* (255); JJ 8 (París, BN lat. 14862): *regimen sanitatis... ad regem Arragonum* (272); MM 16 (París, BN lat. 14586): *Vita Raymundi Lulli i Annotatio quorundam librorum eiusdem Raymundi* (318); OO 11 (París, BN lat. 15145): *Consolatio Venetorum et totius gentis desolate...* (de Ramon Llull) (345); PP 10 (París, BN, lat. 14575): *Paragrafum summe fratris Raymundi per numerum...* (350); PP 16 (perdut): *Collocutio didascalica super elementis catholicae fidei* edita a Magistro Arnaldo de Villanova fisico (356); QQ 27 (París, BN lat. 14890): *Summa Raymundi metrice* edita (375); SS 19 (París, BN lat. 15033): *Tractatus Arnaldi de Villanova de cimabulis (!) Ecclesie i Appellatio eiusdem Arnaldi ab Episcopo Parisiensi et Facultate Theologie* (401); TT 17 (París, BN fr. 25547): *Proprietates rousmarini, d'Arnau de Vilanova?* (421); CCC 16 (París, BN fr. 24436): *Quatuordecim propositiones heretice fratris Johannis de Montessono* (458); GGG 11 (París, BN lat. 7371): *Tractatus fr. Vincentii Ferrarii de Ortu Anticristi et fine mundi* (514); MMM 19 (París, Arsenal 830): *Tractatus Arnaldi de Villanova de medicinis laxativis et vocatur tabula pauperum* (599); MMM 21 (París, BN lat. 14713): Plures (14) libri Raymundi Lulli, quorum primus est *De arte Dei*, ultimus *De venatione substantie et accidentis* (601). També és perdut un volum «in lumbardico *Testamentum* magistri Raymundi» i d'altres textos alquímics atribuïts a Llull (631).- J. P. E. [16.32-16.322

Reis FONTANALS, *La documentació sobre Catalunya del Centre des Archives Diplomatiques de Nantes*, dins «Recerques. Història. Economia. Cultura», 39 (1999), 193-204.

Des del 1987, França ha establert a Nantes l'arxiu dels seus centres diplomàtics i consulars a l'estranger (194-196). La seva sèrie A aplega la documentació anterior al 1918 i posseeix el registre barceloní d'expedició de naus del 1742 ençà, informacions de preus de productes dels anys 1781-1786, sobre fabricació d'indianes, i sobre estat de la navegació al port de Barcelona des del

1783 (196-197). També hi ha fons, sobretot administratius dels propis consulates, en la sèrie D (198). La documentació de l'ambaixada de França del 1701 ençà proporciona la visió dels francesos d'ací sobre la Guerra de Successió (200-201); d'entre els altres fons, destaquem la notícia que el 1839 J. Michelet demanava a l'ACA el dossier sobre els Templers (201).- J. P. E. [16.323]

GIRONA

Wolfgang HÜBNER, *Verse über den Tierkreis in einem Zodiologion aus Gerona*, dins «Mittelateinisches Jahrbuch», 34 (1999), 77-99.

El ms. 91 de Girona, Arxiu de la Catedral, conté uns versos mnemotècnics dedicats al zodíac, que comencen «Est Aries, Taurus, Gemini, Cancer...», ací presentats, editats i comentats per l'autor, que hi veu una amalgama de sentit pagà i cristià.- J. P. E. [16.324]

David GUIXERAS, *L'Amor hereos' segons la glosa al Viaticum de Gil de Santarém (Arxiu Capítular de la Catedral de Girona, ms. 75)*, dins «Secció Francesc Eiximenis», 127-151.

Aquell manuscrit de la Catedral de Girona, descrit en l'apèndix segon d'aquest article, és l'únic que conté les *Glossae Aegidii* [de Santarém] *super Viaticum*. L'autor estudia la glosa sobre l'*Amor beros* o *hereos*, analitzant-ne l'organització argumentativa en forma de 'quaestio' escolar, bo i explicitant-ne els continguts pròpiament mèdics i científics, contrastats en teories d'Arnau de Vilanova i reflectits també en la prosa d'Eiximenis. La inclusió d'uns versos goliàrdics en la glosa del de Santarém dona peu a l'autor a tractar el tema de la ingestió del vi des del punt de vista terapèutic.- J. de P. [16.325]

LA GUÀRDIA DELS PRATS

Roser PUIG I TÀRRECH, *L'arxiu parroquial de la Guàrdia dels Prats. Un fons documental fragmentat*, dins «Aplec de Treballs. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», 17 (1999), 137-150.

Les primeres pàgines exposen el desori actual dels documents relatius a la Guàrdia dels Prats: el fons senyorial (Santes Creus) és a Madrid, AHN; el municipal és a Montblanc, AHC, amb algunes peces a Tarragona, AHA; i el parroquial és en gran part en l'arxiu acabat d'esmentar, però una part també és a Tarragona, AH; i una part continua a la Guàrdia dels Prats; és transcrit un inventari sumari de l'arxiu parroquial, escrit el 1924 (138): és allò que restava de les destruccions dels francesos en la Guerra de la Independència, i conté elements valuosos com el manual notarial del 1238; els llibres d'òbits començaven el 1485 (139). La segona part inventaria els fons que es troben a Tarragona, AH; d'entre la limitada documentació administrativa anterior al 1801, destaquen els *Goigs a llaor de la Mare de Déu dels Prats*, del segle XVII (141), o la relació sobre el miracle alliberant el poble de la plaga de la llagosta, el 1687 (142), o els registres de visites pastorals, del 1620 ençà (144), o els de les confraries de la Mare de Déu del Roser i d'altres (145), o del novenari d'ànimes (146).- J. P. E. [16.326]

ITÀLIA

Flavia PERASSO DA RIN, *La Sardegna aragonesa rifugio dei ribelli còrsi alla metà del XV secolo*, dins «Serta Antiqua et Mediaevalia. N. S.», I (1997), 395-409.

En un moment en què el Comú de Gènova no podia desviar l'atenció de les seves factories de l'Orient, amenaçades pel turc, el 1453 traspassava al Banco di San Giorgio els pretesos drets sobre Còrsega; el Banco esdevenia així protagonista de l'enfrontament naval amb Catalunya, tant en els anys d'Alfons dit el Magnànim com en els de Joan II, que mantingué la política d'intervenció malgrat la guerra amb Catalunya. Són recordats episodis d'aquella confrontació, vists des de l'òptica genovesa d'acusacions constants als catalans, amb particular esment al perill que representaven les galeres de Bernat de Vilamarí, i a les activitats de nobles o de notables corsos refugiats a Sardenya. La font de les informacions és Gènova, Archivio di Stato, *Primi Cancelleri*. Aquella situació arribaria a les portes del segle XVI.- J. P. E. [16.327

Maria Grazia MELE, *Oristano giudicale. Topografia e insediamento* (Istituto sui Rapporti Italo-Iberici, 23), Càller, IRI-I 1999, 324 pp.

Les fonts arxivístiques d'aquest estudi són principalment sardes (287), i així d'Oristano, Archivio Civico, *Cb, n. 10g*, és transcrit un peritatge sobre la situació dels murs, del 1571, en català (282-285). Per a la reconstrucció de la part de la ciutat extramurs han proporcionat moltes dades el *Procés contra els Arborea*, de Barcelona, ACA, *Canc., Processos*; i les sèries de *Canc., reg.*, i *Consell d'Aragó*.- J. P. E. [16.328

Catalogo dei manoscritti Polironiani. I. Biblioteca Comunale di Mantova (mss. 1 - 100) a cura di Corrado CORRADINI, Paolo GOLINELLI, Giuseppa Z. ZANICHELLI con la collaborazione di Isabella DE CESARE, Marco M. FARINA, Paola MONDINARI, Paolo PIVA e Angela VITTI. Prefazione di Irma PAGLIARI (Storia di San Benedetto Polirone, III, 1), Bologna, Pàtron editore 1998, 350 pp.

El ms. núm. 35 és una còpia del *Manipulus curatorum* de Guiu de Montroquer realitzada el s. XV; hi ha nota de possessió de la Congregació de Santa Justina de Pàdua, al servei de San Benedetto di Podolirone, Màntua (14-15).- J. P. E. [16.329

Luciano GARGAN, *L'antica biblioteca della Certosa di Pavia* (Sussidi eruditi, 47), Roma, Edizioni di Storia e Letteratura 1998, 132 pp.

El Vat. lat. 11.276 de la BAV conserva la llista dels llibres existents en la biblioteca de la Certosa de Pavia entre els anys 1598-1603: hi figurava la *Fratris Raimundi Summa de poenitentia*, que podria correspondre als dos exemplars actuals de la Biblioteca Brera, de Milà, els Braid. AD XIII, 5 (XIII-XIV) i Braid. AD XIII, 6 (XIV) (58-59). En temps posteriors hom adquiriria un exemplar de la *Historia del nostro patriarca san Bruno e principio e costume del suo ordine*, traducció italiana del llibre de Joaquim Alfaura, *Vida del patriarca s. Bruno y principio de su religión* (102).- J. P. E. [16.330

Joan ARMANGUÉ I HERRERO, *Els incunables de la Biblioteca Universitària de Càller: Roís de Corella*, dins *Estudis Corella*, 71-82.

Tot i que aquestes pàgines fiten directament els textos en llengua catalana i només de manera marginal' els escrits en llatí, de fet, l'autor informa de l'existència del *Segon, Terç i Quart del Cartoixà* i de la *Història de la passió* (que conté un text de Corella) (71 i 79-80), en la BU de Càller, i els col·loca en

el marc del fons d'incunables catalans de la dita biblioteca, dels quals ja s'havia ocupat Eduard Toda (72-75), i així presenta els exemplars jurídics: *Consolat de mar* (Barcelona, Pere Posa 1494), *Usatges de Barcelona* (Barcelona, Pere Miquel i Diego Gumiel 1495), i *Furs del Regne de València* (València, Lambert Palmart 1482) (75-77). També hi ha exemplars montserratins [de Hans Luschner 1499-1500]: *Regula Benedicti* i [Pseudo]Bonaventura, *De instructione novitiorum. De quatuor virtutibus cardinalibus*, Garcías de Cisneros, *Exercitatorium...*; i Aegidius de Columna (Egidi Romà), *Epistola... sobre lo libre de regiment de prínceps* (Barcelona, Frank Ferber 1498); hi ha altres tres incunables valencians: Aesopus, *Fabulae* (Lope de la Roca 1945), [Pseudo]Bernardus, *Epistola de gubernatione rei familiaris* (Nicolau Spindeler c. 1495) i Phalaris, *Epistolae* (78); i tres altres exemplars, dos d'ells de Lleida, impresos per Heinrich Botel: Clemente Sánchez de Vercial, *Lo sacramental arromançat* 1495, i [Pseudo]Albertus Magnus, *Philosophia pauperum* 1495 (78), i Samuel Maioricanus, *Epistola ad rabbi Isaac...* (Barcelona, Paulus Hurus i Johannes de Salzburgo c. 1475). La majoria d'aquests exemplars procedeix de la biblioteca del jurista Montserrat Rosselló (80-81). Hi ha bibliografia (81-82).- J. P. E. [16.331]

Cristina MORO, *Gli incunaboli delle biblioteche ecclesiastiche di Udine*. Presentazione di Ugo ROZZO (Libri e Biblioteche, 2), Udine, Forum 1998, 268 pp.
L'únic llibre que recau en el nostre camp és el *Regimen sanitatis Salernitanum, cum expositione Arnaldi de Villa Nova*, edició de Venècia, Bernardino Benagli 1491; l'exemplar és de la biblioteca del Seminari d'Udine, inc. 31 (182).- J. P. E. [16.332]

Maurizio AMPOLLINI, *Cinquecentine della Biblioteca del Seminario di Milano. Appendice IV*, dins «La Scuola Cattolica», 127 (1999), 487-494.
Aquella biblioteca posseeix un exemplar, ni que sigui mancat de la portada, del valencià Josep Esteve, *Defensio Rosarii. Mysteria Sacri Rosarii veterum concionibus explicata, et ab eodem auctore in piarum mentium gratiam collecta*, Roma 1584 (491-492).- J. P. E. [16.333]

LLEIDA

Alfred AGUSTÍ FARRENY, *Los libros de visitas pastorales del Archivo Capitular de Lleida. Una aproximación a su estudio*, dins «Memoria Ecclesiae», XIV (1999), 123-142.
L'AC de Lleida conservava en el moment de redactar aquelles pàgines trenta-vuit registres de visites pastorals dels segles XIV i XVI-XVIII (125), dos més són d'ubicats en l'APaeria; destaca que les actes de visita del segle XVIII informen del fet que els visitadors preguntaven sobre l'ensenyament de les primeres lletres (129 i notes 19-21); també hi ha set registres de visites a la Seu de Lleida i notícia d'altres tres dels segles XVI-XVIII (130), amb alguna notícia o fragment textual particular per a cada una d'elles (131-135). En apèndix són transcrits l'acta inicial de la visita del 1715 (137) i el qüestionari en català per a la del 1668 (138-139).- J. P. E. [16.334]

MALLORCA

Ricard URGELL HERNÁNDEZ, *La documentació de l'època de la dinastia de Mallorca a l'Arxiu del Regne de Mallorca*, dins *Regne privatiu*, 85-100.

Tot i les pèrdues, en el moment actual la documentació dels anys 1276-1343 s'agrupa entorn la cúria de la Governació, a la qual pertanyen les sèries de les *Lletres reials*, *Lletres comunes*, *Suplicacions*, *Registres extraordinaris*, *Apel·lacions* i *Llicències*; formen sèries independents la *Batllia reial de Sóller*; la *Procuració del Reial Patrimoni*, té les sèries de *Lletres reials*, els llibres de *Compte*, de *Rebudes i dades* (amb sèrie específica per a Eivissa i Formentera), de *Fadiques*, de *Deutes*, de la *Lleuda*, del *Lou*, dels *Capbreus de censals*, d'*Ancoratge*, de la *Dressana*, del *Monedatge*, d'*Empares*, d'*Obres de l'Almudaina* i de *Bellver* (87-91); hi ha volums que encara no tenen sèrie (91). Al Reial Patrimoni pertany l'*Escrivania de Cartes reials*. Hi ha, encara, els *Protocols notarials*, la *Documentació senyorial*, que inclou les de les respectives cúries (92-93), i les col·leccions de pergamins i de còdexs (93-95).- J. P. E. [16.335]

Maria J. MASSOT RAMIS d'AYREFLOR, Josep Antoni UMBERT GUIMÓ, *Els privilegis, franqueses i ordinations de Jaume II de l'Arxiu del Regne de Mallorca*, dins *Regne privatiu*, 313-332.
Isabel RODRÍGUEZ, *Introducción a los privilegios y franquizas de Sancho y Jaime III*, dins *Regne privatiu*, 365-390.

Els dits privilegis es troben bàsicament en tres còdexs, els de Pere Torrella i de Romeu des Poal, i en el de *Jurisdiccions e stils*, del qual darrerament s'han trobat tres exemplars; cal afegir-hi el *Llibre de privilegis de la casa de la fabrica de la moneda* i les lletres reials. Els autors donen fitxa de cada un dels cinquanta-cinc privilegis datats entre el 1276 i el 1311, amb indicació de data, còpies manuscrites i edicions (315-328), i diferencien els documents bàsics dels complementaris.

L'article segon s'autoqualifica de «primera aproximació al tema de los privilegios, franquizas y ordenanzas» (365) dels anys 1311-1343, sobretot des de perspectiva bibliogràfica. Les primeres pàgines resumeixen l'«iter» que seguia un document en les oficines reials des del consell reial a l'aplicació de segell (365-370); la part principal és regest de noranta-dos documents amb indicació arxivística i de possibles edicions (372-389). Hi ha agrupació per matèries (389).- J. P. E. [16.336-16.337]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Visita a l'Arxiu Diocesà de Mallorca*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensis*», 71 (1998), 677-709.

Restablert el bisbat després de la conquesta i nomenat el primer bisbe el 1238, la documentació arxivística conservada s'enceta a mitjan segle XIV; l'autor ens acompanya a una visita a les seves quatre grans sections. La bàsica, pertanyent al bisbat com a tal, és l'exposada amb més detall, car som informats dels noms que ha tingut, del nombre de volums i de l'any en què començà cada sèrie: *Registra collationum*, 130 volums, des del 1348; *Liber communis curiae*, 32 volums, 1364; *Registra ordinationum*, 21 volums, 1377; *Concessos matrimonials*, 267 volums, 1420; *Registra sententiarum*, 43 volums, 1505; *Registra mandatorum*, 55 volums, 1515; *Registra provisionum*, 42 volums, 1525; *Registra ministeriorum*, 4 volums, 1565; *Registra decretorum*, 32 volums, 1596; *Registra informationum*, 5 volums, 1674; *Llicències ministerials*, 31 volums 1672 (de les sèries de *Lletres testimonials*, *dimissòries* i *licències d'oratoris* no hi ha les dues dades); *Dispenses matrimonials*, 12 volums, 1680; *Fugues matrimonials*, 24 volums, 1686; *Diario del obispo*, 17 volums, 1778; *Execució de breus*, 12 volums, 1717; *Registre d'exploració de voluntats*, 6 volums, 1678; *Junta de l'Estat Eclesiàstic*, 4 volums, 1714; i *Visites pastorals*, 40 volums, 1562 (677-692). La presentació de les sèries de la secció de vicaria general (692-703) i de la de cancelleria (704-705) no proporcionen les dades que trobàvem en la primera; la informació sobre les altres institucions, amb les quals el bisbat ha estat en relació després del 1230, consisteix només en llistes d'aquestes, agrupades seguint llur naturalesa (civils, eclesiàstiques, militars, etc.) (706-709).- J. P. E. [16.338]

Juan ROSSELLÓ LLITERAS, *Censo de registros de visita pastoral. Diócesis de Mallorca*, dins «*Memoria Ecclesiae*», XV (1999), 295-339.

Tot i que siguin desiguals, dues són les parts d'aquest article. La primera ofereix notícia de tots i cada un dels registres o quaderns de l'ADM, que contenen actes de visita pastoral: el primer és del 1486, el següent del 1562; a partir d'ací, la sèrie és força regular per a tot el temps del nostre anuari (296-320); la segona part informa de registres de visita existents en els arxius parroquials d'Andraitx, Artà, Binissalem, Esporles, Lluc, Montuïri, Muro, Puigpunyent, Sant Jaume, Sant Miquel, Santa Margalida, Santa Maria, Santanyí, Sencelles i Valldemossa (329-339).- J. P. E. [16.339]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia*. Volum I: 1230-1349 (Instruments de descripció documental, 15), Palma de Mallorca, Consell de Mallorca 1999, 270 pp.

Intitulada a Santa Eulàlia, patrona de Barcelona, l'homònima parròquia de Ciutat ubicada en el seu centre sorgí l'endemà mateix de la conquesta (el darrer dia del 1229), i així ja conserva documentació del 1230. En la seva situació actual, l'arxiu és dividit en set sèries, una de les quals, la sisena, conté els pergamins (18-20). En el present volum després d'un quadre sinòptic d'equivalències (22-29), i d'una llista alfabètica de frases que abans identificaven cada pergami (32-42), són objecte d'ampli regest i de tota mena de complements els 514 primers, datats fins al lliard del 1350, ací ordenats cronològicament; en general es tracta de documentació que afecta drets de la parròquia, un dels quals és un territori delimitat, i així trobem l'acta de desagregació de territori parroquial per a la fundació de la de Sant Nicolau (15 i 121-122, núm. 174). En els documents immediats a la conquesta s'hi troben encara mesquites d'una banda (62, núm. 32), però també les parts dels homes de Barcelona, de Vic o de Manresa, de Montpeller o de Gènova; i en general, testaments, compra-vendes, matrimonis i dotacions, donacions, 'propter nuptias', establiments, etc.- J. P. E. [16.340]

Isabel GARAU LLOMPART, Juan José RIERA FERRER, *Inventari de l'Arxiu Municipal de Pollença*.

Coordinació: Francesc RIERA VAYREDA (Instruments de descripció documental, 11), Palma de Mallorca i Pollença, Consell de Mallorca i Ajuntament 1996, 252 pp.

Considerat un dels més importants de Mallorca, fortament utilitzat per a la història local, ha estat acondicionat els darrers anys, de forma que ara és possible de tenir no sols una primera idea dels seus diversos fons (municipal, de justícia, de la casa del Temple, de la cúria del bisbe, de la comunitat de preveres i del convent de Sant Domènec, 17-34), ans també un organigrama clar (37-49). L'inventari ens informa de l'existència de documents dels segles XVII i XVIII en sèries diverses de l'actual batllia (53); la documentació, en canvi, dels antics jurats comença el 1377 i alguna de les seves sèries, com la de *Sentències dels jurats*, el 1319 (54-55). Els llibres d'actes del consell municipal s'enceten el 1782 (57). La documentació relativa a milícies urbanes comença el 1428 amb el *Llibre d'ordres sobre defensa* (86-87). La secció de patrimoni s'inicia el 1466 amb un *Capbreu de censals* (91); la de sanitat, amb ordres del 1787 (93); la de serveis socials i assistencials, el 1444 amb l'administració de l'almoïna (94-96). Els *Llibres del sequier* ja són del 1490 (114), però els del mostassaf del 1393 (115), els registres del bestiar sacrificat, del 1548 (120). Els llibres de comptes del clavari comencen el 1329, els albarans el 1668 (124-132), els dels oïdors de comptes, el 1535 (132). La secció tributària comença amb estims del segle XIV (151-154), l'impost sobre la palla el 1747 (162), les talles el 1745 (164-171). Tota la secció de cúria o cort reial sembla haver-se conservat força completa des del segle XIV (186-201). Hi ha pergamins datats el segle XIII (201). També sembla força complet l'arxiu de les cases del Temple i de l'Hospital (201-210). Hi ha un fons procedent de la cúria episcopal (210-211), un altre de la parròquia (211-212), i de gremis i confraries (212). Hi ha taula alfabètica de conceptes (217-251).- J. P. E. [16.341]

Joan ROSSELLÓ LLITERAS, *Els pergamins de les monges Jerònimes de Sant Bartomeu d'Inca* (Instrumentes de descripció documental, 13), Palma de Mallorca i Inca, Consell Insular i Ajuntament 1998, 238 pp.

Esqueix del monestir de Sant Jeroni de Ciutat, trasplantat a Inca el 1530, definitivament a Sant Bartomeu des del 1534, tenim en la introducció una llista cronològica tant de les prioros (19-25), com de totes les monges d'aquella comunitat (28-41) i àdhuc de les parelles de germanes (42-43). Els dos-cents seixanta-tres pergamins que arriben al 1680, són resumits en regest; la immensa majoria són de constitucions de dot [i són un bon termòmetre de la devaluació de la moneda, car la quantitat de lliures almenys es doblà] o d'operacions vinculades amb els dots de les monges. Hi ha una excepció notable: els pergamins relatius a l'herència d'un notari, que incloïa no sols la seva documentació personal, sinó també els protocols notariaus, que foren venuts per una quantitat molt considerable (114-115, núm. 136). Veiem que a darreries del segle XVI encara cuejaven les confiscacions de béns dels agermanats i que existia un *Llibre d'albarans venuts per crim de germania* (102, núm. 113). Consta que Joan Binimelis havia estat capellà d'aquell convent (185/I); figura com a testimoni algun mestre de minyons (141/191); en algun moment actuà el llibreter Pere Guasp (167/239; 170/243). Hi ha taula de noms personals (183-208), d'oficis documentats (211-227) i de topònims (229-236).- J. P. E. [16.342]

MANRESA

Inauguració de l'Arxiu Històric Comarcal de Manresa, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 21 (primavera 1999), 3.

La notícia de la inauguració, el 20 de febrer d'aquell any, és acompanyada de la descripció i del cost de la remodelació de l'actual AHC, al qual són integrats els fons de l'AM, ja documentat el 1333.- J. P. E. [16.343]

MENORCA

Florencio SASTRE PORTELLA, *Visitas pastorales efectuadas a las parroquias de Menorca por los obispos de Mallorca y Menorca*, dins «Memoria Ecclesiae», XV (1999), 587-591.

Perduda la documentació menorquina els anys 1535 i 1558 en l'arrasament de Ciutadella causat per Barbarroja i per l'estol turc, la documentació de visites pastorals de Ciutadella, AD, comença en ple segle XVII. Ací són indicats els dos volums de visites que recauen en el nostre temps, els sis plecs integrats dins un llibre sacramental, tots del dit segle; i deu plecs solts amb visites dels segles XVII i XVIII (588-590).- J. P. E. [16.344]

MONTSERRAT

Joan REQUESENS I PIQUER, *Deu sibil·les en un manuscrit del segle XVIII*, dins «Miscel·lània Litúrgica Catalana», IX (1999), 131-140.

El manuscrit, datat el 1746 en el monestir de Sant Jeroni de la Murta, és ara part del ms. 18 de la Biblioteca de Montserrat, ja descrit per Anselm M. Albareda. La *Notícia de las diez Sybillas, más nombradas*, es troba en les pàgines 275-278, i és ací transcrita (139-140).- J. P. E. [16.345]

PERPINYÀ

Pep VILA, *Manuscrits catalans a la biblioteca de la família Puiggarí de Perpinyà*, dins «Llengua & literatura», 10 (1999), 317-328.

L'autor pondera la importància de tres fons bibliogràfics rossellonesos privats: la biblioteca de Francesc Jaume Jaubert de Paçà, conservada al castell de Paçà, la biblioteca de la família Puiggarí, de Perpinyà, i els papers de Josep Sebastià Pons, guardats, segons sembla, en un garatge de Perpinyà. Tots tres fons són, ara com ara, del tot privats i pràcticament inaccessibles. Gràcies a circumstàncies que són explicades, l'autor ha tingut accés a trenta manuscrits i impresos de la biblioteca Puiggarí, dels quals publica un inventari. Els materials anteriors al segle XIX són: *Representació de la mort y passió de Christo Nostre Senyor. Composta en Prats de Molló per lo reverent Francisco Ezperiquete* (1738), *In Perpiniano capto* (còpia d'Antoine Chanut, *Perpimianum captum*, París 1642), *Càntics espirituals dels P.P. Caputxins* (1758), *La història del noble i esforçat Pierres de Provença y de la gentil Magalona* (1746).- J. de P. [16.346

POBLET

Josep TORNÉ CUBELLS, *Guia de l'Arxiu del Monestir de Poblet*, dins «Analecta Sacra Tarraconensis», 71 (1998), 841-863.

Les primeres pàgines apleguen notícies sobre notaria i arxiu de Poblet anteriors a l'exclaustració: hi hagué monjo escrivà o notari des del principi, elaboració de cartularis i diplomataris des del segle XIII, inici dels volums-registre des de començament del segle XV, *Speculum* del P. Martí Marquina del 1552, *Generale supplementum... i Liber de receptis...* del P. Joan Vallespinosa, i el *De veritate diplomatum...* de l'abat Fornaguera del 1748 (841-844). Segueix la narració de les dissorts de l'arxiu de Poblet després de l'exclaustració, [cf. ATCA, XVIII (1999), 1105, núm. 14.320] (845-850). L'organització actual ha estat exposada pel mateix autor [cf. ATCA, XIX (2000), 961, núm. 15.234].- J. P. E. [16.347

Francesc OLIVÉ I OLLÉ, *L'Arxiu dels Medinaceli a Catalunya*, dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 22 (estiu 1999), 1-3.

L'autor, en qualitat de cap del Servei d'Arxius de la Generalitat de Catalunya, dóna la notícia de l'acord del 28 de maig del 1999 entre aquesta institució, la Fundació Casa Ducal Medinaceli i el Monestir de Poblet, en virtut del qual la reproducció dels fons documentals catalans de la dita Fundación es trobaran en l'esmentat monestir; els dits fons són l'Arxiu de la Casa Sogorb-Cardona i de totes les raguèlies que hi confluïren, com les d'Empúries, Peralada, Pallars, Entença, Anglesola, Vilamur i d'altres; l'Arxiu de la Casa d'Aitona i nissagues incorporades com les de Montcada, Cabrera i Bas; i l'Arxiu marquesal de Camarasa.- J. P. E. [16.348

PONTS

Ramon PLANES ALBETS, *L'inventari de l'arxiu de la vila de Ponts de l'any 1768*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 166-177.

Tot i que el govern de Carles III empenyia els ajuntaments a tenir cura de l'arxiu, sembla que, independentment, els regidors de Ponts el 1764 n'encarregaren l'inventari a fi de prevenir possibles desaparicions de documentació; ara es troba a Solsona, AHC, *Fons notarial. Ponts*; conté cent seixanta unitats, cent cinquanta-dues de les quals relatives a documentació; és ací transcrit; moltes de les unitats són descrites com a ,plec de papers', però no hi manquen llibres designats per llur títol, com el primer, *Llibre dels ajuntaments de la vila*; algun *Llibre del clavariat*, dos *Llibres dels consells* (171/61-63; 171/67, 68, 73) i d'altres pertanyents a l'administració municipal. Hi ha taula de temes (176) i de persones esmentades (177).- J. P. E. [16.349

LA SAFOR

Vicent FERRER I ESTRUCH, *Mortalitat i crisis de mortalitat a la Safor (1609-1857)*, dins «Misc. Camarena», 139-150.

Una de les bases per a l'elaboració d'aquest estudi ha estat la documentació dels *Quinque libri* en els AP de les setze parròquies de la comarca, per a cada una de les quals consta l'any en què les anotacions comencen: Alqueria de la Comessa, 1733; Bellreguard, 1624; Beniarjó, 1580; Benifairó, 1630; Benipeixcar, 1596; Benirredrà, 1540; Gandia-Col·legiata, 1640; Oliva-Santa Maria, 1624; Oliva-Sant Roc, 1606; Palma, 1524; Piles-Palmera, 1584; Potries-Beniflà, 1753; el Real, 1600; Tavernes de la Vallidigna, 1717; i Vilallonga, 1631 (140-141). Afegint-hi els recomptes d'Aranda i de Floridablanca, l'autor exposa i redueix a deu quadres i gràfiques la dinàmica demogràfica de la contrada, per a la qual les fonts parroquials existents donen un total de 124.843 baptismes; 93.202 defuncions; i 27.715 matrimonis. Hi ha bibliografia (150).- J. P. E. [16.350

SOGORB

Juan FERNÁNDEZ VALVERDE, *El códice G.1 de la catedral de Segorbe y la edición de Schott de la Historia Arabum de Rodrigo Jiménez de Rada*, dins «Revue d'Histoire des Textes», XXIX (1999), 301-316.

Joan Bta. Pérez, futur bisbe de Segorb, féu copiar a Toledo entre el 1566 i el 1583 el dit volum, que fou víctima dels incendis revolucionaris de l'estiu 1936. N'havien estat trets fotolits, conservats en el CSIC de Madrid, d'on també han desaparegut, havent-se només salvat algunes fotocòpies conservades a la Universitat de Sevilla. Aquella còpia fou utilitzada per Andreas Schott per a l'edició de la *Historia Arabum*, Frankfurt 1603, tal com demostren una llarga sèrie de lectures, exclusives de la còpia sogorbina (303-304). Aquell volum havia estat copiat d'un manuscrit de Toledo, actual volum de Madrid, BN, 301 (308), i d'un d'Alcalá, ara en la mateixa biblioteca, ms. 19.195 (309).- J. P. E. [16.351

SOLSONA

Antoni BACH I RIU, *Documentació de Barcelona en l'Arxiu Diocesà de Solsona*, dins «Analecta Sacra Tarraconensia», 71 (1998), 53-66.

Després del recull de documentació barcelonina a Solsona [cf. ATCA, X (1991), 394-395] n'ha aparegut d'altra, ací resumida en regist: són nou documents, quatre volums i cinc lligalls

pertanyents a Roca-rossa (55-58); quatre unitats de capbreus o comptes del Priorat de Clarà (59); i vint-i-cinc documents de Barcelona (60-66).- J. P. E. [16.352]

TARRAGONA

Isabel COMPANYS I FARRERONS, Jordi PIQUÉ I PADRÓ, *Catàleg de les cartes reials i dels lloctinents generals (1321-1734)* (Documents del Fons Municipal de Tarragona, 11), Tarragona, Ajuntament 1999, 236 pp.

Resumides les vicissituds de l'Arxiu Antic de la Ciutat de Tarragona durant el segon terç del segle XX, actualment localitzat en l'AH de Tarragona, i presentats els seus fons principals, els autors delimiten el treball actual en la secció d'administració general, correspondència rebuda de monarques o de llurs lloctinents generals: són vuit-cents vint-i-tres documents, datats entre els anys indicats en el títol, ací resumits en regest i disposats en seqüència cronològica, assenyalant, però, el començament de cada regnat o lloctinència; les llistes dels quals reis o lloctinents es troben en les pàgines 19 i 97-99 (19-218); no cal dir que hi és documentada la situació i els afers de cada moment d'aquells quatre segles en tant que afectaven la ciutat de Tarragona. El catàleg és completat amb les corresponents taules onomàstica (223-230) i toponímica (231-235). Hi ha algunes reproduccions fotogràfiques (20, 31, 45, 57, 71, 89, 95, 100, 111, 129, 145, 165, 171, 175, 187, 207, 219, 220).- J. P. E. [16.353]

Daniel PIÑOL ALABART, *Abreviaturas notariales en el 'Camp de Tarragona' en la Baja Edad Media*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», núms. 19-20 (1997-1998 [1999]), 257-270.

A base dels fons notariais de Tarragona, AH, i de Reus, AHC, l'autor presenta ací, fotogràficament reproduïts, transcrits, datats i localitzats, els abreujaments de fórmules jurídiques en documents o anotacions, que van del 1278 al 1321. Les pàgines inicials exposen la situació dels primers llibres d'anotacions notariais catalans del segle XIII i les característiques de llurs abreviatures tant en antropònims com en fórmules. Les dades de fet són reduïdes a quadre sinòptic (269-270).- J. P. E. [16.354]

Daniel PIÑOL ALABART, *Unes notes sobre el fons de pergamins de Santa Coloma de l'Arxiu Històric de Tarragona*, dins «Recull. Associació cultural Baixa Segarra», 6 (1999), 91-108.

[Cf. ATCA, XVIII (1999), 1106, núm. 14325]. El dit fons de pergamins, uns 1.100, actualment en curs de catalogació, correspon als segles XIII-XVIII: esparsa la documentació de Santa Coloma de Queralt, es troba dispersa entre Barcelona, ACA i BC; Tarragona, AH; i Montblanc, AHC; els pergamins esmentats procedeixen del districte notarial de Montblanc i abans, de la casa comtal (hi ha documents de temps anteriors a la fusió, de cases nobiliàries que confluïren amb els Queralt), de la Comunitat de Preveres de Santa Coloma, i d'altres, molt diversos (92-98); la varietat de tamanys i de qualitat és la característica dels documents escrits en pergami (98-100); i de la seva tipologia econòmica predominant (100-105).- J. P. E. [16.355]

Jaume MASSÓ CARBALLIDO, *Notes documentals sobre els fons del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona*, dins «Butlletí Arqueològic. Època V», núms. 10-20 (1997-1998 [1999]), 313-346.

Narració de les actuacions de recerca i conservació d'objectes arqueològics a Tarragona des del segle XIX, amb particular atenció a les de les institucions oficials d'una província de l'Estat

Espanyol, i a les de la Societat Arqueològica Tarraconense, narració que també informa de les solucions arbitrades durant la Guerra Civil 1936-1939, la postguerra i el retorn a l'autonomia de Catalunya, fins als nostres mateixos dies.- J. P. E. [16.356]

TORTOSA

Ignasi J. BAIGES I JARDÍ, *Els manuscrits de la catedral de Tortosa en un inventari de 1420*, dins «Anuario de Estudios Medievales», 29 (1999), 3-20.

L'any 1420, el notari tortosí Jaume Caçador prenia inventari de la *Casa de la Sotstresoreria de l'Església de Tortosa*, conservat a l'ACT, *Inventaris i constitucions*; una part informa dels dos-cents vuitanta-set volums custodiats pel sotstresorer; l'autor diu que «es desconeixen els motius que induïren a la redacció de l'inventari» (4 [però es tractava d'una formalitat normal en un canvi de responsable de la conservació del tresor; en aquell cas, Johan Johan passava la responsabilitat a Andreu Exemeno: 5, nota 8]). La llista, mínimament anotada, ocupa les pàgines 8-19; aquells volums formaven els grups de teologia (8-12); cànons (12-13), lectures (13-14), lleis (14), medicina (14), gramàtica (15), llibres d'Església (1-17), llibres en poder del monjo major (18), draps dels altars amb els respectius missals (18), llibres de l'altar major (19), llibres de St. Esteve (19) i llibres de cor (19).- J. P. E. [16.357]

VALÈNCIA

Germán NAVARRO ESPINACH, *Teruel en la Edad Media. Balance y perspectivas de investigación*, dins «Hom. Orcástegui», 1199-1225.

Aquestes pàgines exposen l'evolució dels pressupòsits historiogràfics en les publicacions sobre història de Terol en la segona meitat del segle XX (1201-1207); també els camps, en els quals caldria concentrar la recerca (1208-1213), un dels quals seria la relació amb la ciutat de València en els segles XIV-XVI (1214-1219), dins el qual aporta en sengles apèndixs un quadre sinòptic de dades d'aprenents aragonesos contractats mitjançant el Pare d'orfes de València els anys 1461-1468 (1221-1222) i el de nois de terres de Terol contractats a en la dita capital entre el 1458 i el 1462, documentats a València, secció de *Protocolos notariales* de l'ARV, o de l'Arxiu del Patriarca (1223-1225).- J. P. E. [16.358]

La Biblioteca Reial de Nàpols d'Alfons el Magnànim. 1442-1550. València, Biblioteca Valenciana Antic Monestir de Sant Miquel dels Reis, 23 abril -27 de juny de 1999, València, Generalitat Valenciana 1999, 162 pp.

Amb motiu de la inauguració de la Biblioteca Valenciana en l'antic Monestir de Sant Miquel dels Reis, i encara abans palau dels Ducs de Calàbria, les autoritats valencianes hi prepararen una exposició d'alguns dels millors exemplars de la biblioteca reial d'Alfons dit el Magnànim i dels seus successors, esquarterada en temps de la conquesta de Nàpols per Carles VIII de França [cf. ATCA, XIX (2000), 953-954, núms. 15.210-15.214], molts dels quals vingueren a València amb el duc de Calàbria. Després de les presentacions signades per les autoritats valencianes i de la genealogia dels successors espuris d'Alfons dit el Magnànim, M. Cruz Cabeza Sánchez-Albornoz i Gennaro Toscano signen unes pàgines que resumeixen la formació i la desmembració de la dita biblioteca reial (21-31), i ells mateixos i altres col·laboradors signen les presentacions de cada una de les tren-

ta-vuit joies bibliogràfiques exposades en aquella mostra i ací acompanyades de les corresponents pàgines d'explicació sobretot artística i de reproduccions a tot color, començant per les dedicades al *Còdex de Santa Marta* (34-41); segueixen els vuit que formaven part de la biblioteca del rei Alfons (44-63), dels catorze de la biblioteca del rei Ferran[te] d'Arago[na] (66-97), dels set que pertanyien al cardenal Joan d'Aragó (100-117) i dels vuit de la col·lecció d'Hipòlita Sforza i del Duc de Calàbria (120-141). Les darreres pàgines són de bibliografia (145-148).- J. P. E. [16.359]

EL VENDRELL

Maria Carme COLL I FONT, *La descripció dels fons municipals des dels arxius comarcals: l'experiència del Baix Penedès*. dins «Arxius. Butlletí del Servei d'Arxius», núm. 21 (primavera 1999), 1-3.

Aquesta descripció tècnica del treball realitzat des del AHC d'el Vendrell conté quadre sinòptic dels fons de quinze arxius municipals; posseeixen documentació anterior al segle XIX Bonastre, del 1709 ençà; Calafell, del 1714; Cunit, del 1739 (en el dit AHC); Santa Oliva, del 1710; i el Vendrell, del 1727 (també en l'AHC) (3).- J. P. E. [16.360]

VERDÚ

Miquel Àngel FARRÉ TARGA, *L'arxiu de la parròquia de Santa Maria de Verdú*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», 12 (1999), 235-249.

Troben en aquestes pàgines en primer lloc un aplec de dades sobre la parròquia de Verdú, on destaca el fet de la vinculació a Poblet i la pertanyença primer al bisbat de Vic i després al de Solsona; segueix un aplec semblant relatiu a l'arxiu parroquial, on destaca la notícia d'haver estat incendiada el juliol del 1295 la calaixera que contenia la documentació anterior; també la d'haver estat objecte de l'atenció d'algun rector (239-242); la presentació dels fons actuals (243-245) és resumida de forma esquemàtica en les pàgines 247-248; la immensa majoria de la sèries comença en els darrers segles medievals o en els del barroc; hi ha, de més a més, 143 pergamins; fons de la vila i de la cort del batlle de Verdú i fons parroquials d'Anglesola i de Vilagrassa; i un volum notarial de Bellver de Cerdanya, de mitjan segle XVIII.- J. P. E. [16.361]

Josep O. SALIS I CLOS, *Les partitures de la capella de música de Santa Maria de Verdú. segles XI-XVIII*, dins «Urtx. Revista Cultural de l'Urgell», núm. 11 (1999), 69-88.

Encara que els fons musicals de Verdú actualment conservats es trobin a Barcelona, BC, a Cervera, AHC, i en una col·lecció particular, aquestes pàgines tenen la intenció de fer «una relació ordenada i exhaustiva d'autors i obres» (72), després d'algunes notícies sobre música i músics a Verdú durant el segon mil·lenari (hi ha cent seixanta-quatre fragments dels segles XI-XV amb notació gregoriana; i quatre-centes vuitanta-nou obres dels segles posteriors, bon nombre de les quals en els manuscrits 1168, 1451, 1637 i 1638 de la BC, secció de música: 74-76); el repertori alfabètic d'autors i de llurs peces (76-84), és completat amb el que dreçà Josep Cases el 1934 (85-86). Hi ha bibliografia (87-88).- J. P. E. [16.362]

VIC

Jaume Enric ZAMORA i ESCALA, *Josep Maria Font i Rius i el salvament dels arxius de Vic durant la Guerra Civil espanyola*, dins «Ausa. Publicació del Patronat d'Estudis Ausonencs», XVII (1997), 277-301.

Les informacions d'aquestes pàgines es basen en dues fonts: en la memòria personal del prof. Josep M. Font i Rius, formulada en entrevista del 28 de desembre del 1995; i en l'escrit oficial del febrer 1939: *Memoria de la labor realizada en la recogida, ordenación, inventario y custodia de archivos históricos de la ciudad de Vich durante el período anterior a la entrada de las tropas nacionales (Junio 1937 a Enero 1939)*, dins la qual, a una secció que exposa les gestions en general (284-289), segueix la que desgrana no sols cada un dels arxius salvats, ans encara les sèries de cada un, no sols de Vic i comarca, i en aquesta no sols d'institucions (290-298) sinó també de masies i de particulars (298-299); no manca informació sobre pèrdues, com és ara aquesta, relativa als manuscrits de Jaume Caresmar, Jaume Pasqual i Josep Martí, conservats al convent de framenors de Vic: «antes de los sucesos de julio y por temor de los mismos habían sido librados por los religiosos a una casa particular, para mayor seguridad de tan valiosos libros, y cuya familia hizo destruir, amedrentada ante el terror y amenazas de los dirigentes locales rojos» (300). Remarquem la ,laudatio' d'Agustí Duran i Sanpere (301).- J. P. E. [16.363

LLOCS DIVERSOS

M. Milagros CÁRCCEL ORTÍ, *Hacia un inventario de visitas pastorales en España de los siglos XVI-XX*, dins «Memoria Ecclesiae», XV (1999), 9-135.

La primera part informa sobre l'estudi de les visites pastorals a Europa (França, Alemanya, Itàlia), presenta un quadre del nombre de volums de visita que hi ha en els arxius episcopals de l'actual Estat Espanyol (47: raó per la qual no hi figura Elna). Després d'una proposta metodològica, la segona part aplega bibliografia sobre visites pastorals, agrupada per estats i per bisbats, aquests aplegats de vegades en zones: hi trobem els grups bibliogràfics relatius a Barcelona (62), Girona, Lleida, Mallorca (63), Oriola (64), Tarragona, Tortosa (65), València (66) i Perpinyà-Elna (82).- J. P. E. [16.364

Josep BAUCCELLS REIG, *Visitas pastorales: siglos XIV y XV*, dins «Memoria Ecclesiae», XV (1999), 165-294.

Recordats els passos que ha donat a Europa el descobriment de les actes de visita pastoral com a font històrica, i assenyalada la bibliografia que el nou camp d'estudi ja havia generat el 1977 als Països Catalans (166-168), l'autor delimita la seva aportació als anys 1301-1500, als bisbats de la Península Ibèrica, a la dinàmica de la visita i als registres de visita pastoral (168-169), i a continuació repassa tots els elements, des de la nomenclatura emprada per a definir les actes, passant per quadres sinòptics d'existències en els arxius diocesans de Girona, Barcelona, Tortosa, Vic i València (176-182 i 185); també hi ha quadre sinòptic de Sínodes diocesans (187-188), per a l'explicació de com eren elaborats els textos, amb referència a la llengua (191-197), per a l'estructura textual de les actes amb les seves parts (198-239), i els qüestionaris (241-260), fins als textos resultants: actes, disposicions generals o concretes i formes de control posterior (261-279). Són transcrits en apèndix els qüestionaris de visita pastoral dels bisbats de Tortosa 1314, de Tarragona 1372, de València entre 1369-1396, de Tortosa 1409, de Barcelona 1413, i de Saragossa 1435 (de Dalmau de Mur) (284-292). Hi ha bibliografia (293-294).- J. P. E. [16.365

Pere SABORIT BADENES, *Las visitas pastorales: mentalidades y costumbres*, dins «Memoria Ecclesiae», XIV (1999), 341-373.

L'autor divideix la seva exposició de forma cronològica. Per als segles de la Baixa Edat Mitjana es basa en les actes publicades de Tortosa i de València, i la informació segueix la diferència entre coses i persones, clergues i laics (342-348); per al segle XVI, ressegueix la visita pastoral practicada pel bisbe Juan de Muñatones en l'antic bisbat de Sogorb el 1564 (349-355); per al segle XVII, segueix el bisbe Feliciano de Figueroa i redueix a esquema els beneficis fundats en la parròquia de Viver (356-364); per al segle XVIII són diversos els bisbes que encara insisteixen en l'aplicació del Concili de Trento (365-369).- J. P. E. [16.366

Pere GIFRE I RIBAS, *Vindicació dels arxius patrimonials*, dins «Revista d'Història Medieval», 9 (1998 [1999]), 219-226.

Pàgines centrades en el llibre de Josep Fernández i Trabal, *Una família catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, 1267-1533*, tesi que confirmaria el valor dels arxius privats per a la investigació històrica, ja utilitzats per altres (Eva Serra, Coral Cuadrada, Mercè Aventín, Blanca Garí), vàlua que augmenta pel fet que normalment en aquells arxius se n'han agrupat d'altres que han confluït en el tronc principal. L'autor subratlla l'abundància de tals arxius en cases pairals de la Catalunya Vella i els avantatges que proporcionen pel fet de tenir la documentació aplegada.- J. P. E. [16.367

Les signatures que clouen cada una de les notícies bibliogràfiques corresponen a Lluís Cifuentes i Comamala (Ll. C. C.), Eulàlia Miralles i Jori (E. M. J.), Josep Perarnau i Espelt (J. P. E.) i Jaume de Puig i Oliver (J. de P.).

ABREVIATURES EMPRADES EN LA SECCIÓ DE NOTÍCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Actes territori = *El territori i les seves institucions històriques*. «Actes de les jornades d'estudi commemoratives del 650è aniversari de la incorporació definitiva del marge dret del riu Ebre a Catalunya. Ascó 28, 29 i 30 de novembre de 1997». Edició coordinada pel Dr. Josep SERRANO DAURA. Volums I-II (Estudis 19-20), Barcelona, Fundació Noguera 1999, 960 pp.

Catalunya i Europa = «Pedralbes. Revista d'Història Moderna», XVIII/1-2 (1998 = *Catalunya i Europa durant l'Edat Moderna*. IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya. Del 14 al 18 de desembre de 1998), 570 i 640 pp.

Ceràmica Europa mediterrània = *Transferències i comerç de ceràmica a l'Europa mediterrània (segles XIV-XVII)*. Palma, de l'11 al 13 de desembre de 1996. Coordinació: G. ROSSELLÓ BORDOY (XV Jornades d'Estudis Històrics Locals), Palma, Institut d'Estudis Baleàrics 1997, 510 pp.

«Col·loqui Arqueologia Puigcerdà» = *Comerç i vies de comunicació (1000 aC - 700 dC)*. «XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. 31 d'octubre i 1 de novembre de 1997», Puigcerdà, Institut d'Estudis Ceretans 1998, 470 pp.

«Congrés Patrimoni» = «Actes del V^è Congrés. *El nostre patrimoni cultural: el patrimoni menor*», Palma de Mallorca, Societat Arqueològica Lul·liana 1999, 350 pp. i 106 de làmines.

Constantes = *Constantes y fragmentos del pensamiento luliano*. Actas del simopio sobre Ramon Llull en Trujillo, 17-20 septiembre 1994. Editadas por Fernando DOMÍNGUEZ y Jaime de SALAS (Beihefte zur Iberoromania, 12), Tübingen, Franz Niemeyer Verlag 1996, XIV i 174 pp.

«Essays O'Callaghan» = *On the Social Origins of Medieval Institutions*. Essays in Honor of Joseph F. O'Callaghan (The Medieval Mediterranean Peoples, Economies and Cultures, 400-1453, 19). Leiden - Boston - Köln, Brill 1998, XXIV i 346 pp.

- Estudis Corella* = *Estudis sobre Joan Roís de Corella*. A cura de Vicent MARTINES (Col·lecció Universitat, 9), Alcoi, Editorial Marfil 1999, 330 pp.
- Graphische Symbole* = *Graphische Symbole in mittelalterlichen Urkunden. Beiträge zur diplomatischen Semiotik*, herausgegeben von Peter RÜCK (Historische Hilfswissenschaften, 3), Sigmaringen, Thorbecke 1996, 834 pp.
- «Hom. Orcástegui» = «Aragón en la Edad Media», XIV-XV (1999 = «Homenaje a la profesora Carmen Orcástegui Gros»), 1656 pp. en dos volums.
- «Homm. Bonnassie» = *Les sociétés méridionales à l'âge féodal (Espagne, Italie et sud de la France X-XIII s.)*. «Hommage à Pierre Bonnassie». Textes réunis par Hélène DÉBAX, Tolosa de Llenguadoc 1999, 434 pp.
- «Jornades Josep Capó» = «I Jornades d'estudis locals. 15 i 16 de març de 1997 en memòria de Josep Capó i Juan», Santa Maria del Camí, Ajuntament 1998, 356 pp.
- Marc - Gandia* = *El gust d'Ausiàs March*. Edició a cura de Josep A. GISBERT. Gandia. Palau dels Borja, del 14 de novembre de 1997 al 15 de febrer de 1998, Gandia, Ajuntament i CEIC Alfons el Vell 1999, 312 pp.
- Marc - Madrid* = *Ausiàs March. Madrid*. Biblioteca Nacional del 13 de mayo al 27 de junio, València, Generalitat Valenciana 1999, 334 pp.
- «Misc. Ainaud, II» = «Miscel·lània en homenatge a Joan Ainaud de Lasarte. Volum II» (Biblioteca Abat Oliba. Sèrie Il·lustrada, 13), Barcelona, Museu Nacional de Catalunya - Institut d'Estudis Catalans - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 360 pp.
- «Misc. Camarena» = «Miscel·lània Josep Camarena» (Col·lecció del CEIC, 24), Gandia, CEIC Alfons el Vell 1997, 222 pp.
- Món cultural Marc* = *Ausiàs March i el món cultural del segle XV*. A cura de Rafael ALEMANY FERRER (Symposia philologica, 1), Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana 1999, 380 pp.
- Regne privatiu* = *El Regne de Mallorca a l'època de la dinastia privativa* (XVI Jornades d'Estudis Històrics Locals. Palma, del 10 al 12 de desembre de 1997). Coordinació Pau CATEURA BENNÀSSER, Palma de Mallorca, Institut d'Estudis Balearics 1998, 470 pp.
- «Secció Francesc Eiximenis» = *Estudis de Filologia Catalana. Dotze anys de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes, secció Francesc Eiximenis*, a cura de Pep VALSALOBRE i August RAFANELL (Biblioteca Abat Oliba, 219), Girona i Barcelona, Institut de Llengua i Cultura Catalanes-Universitat de Girona - Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1999, 360 pp.
- Teatre popular* = *El teatre popular a l'Edat Mitjana i al Renaixement*. «Actes del II Simposi Internacional d'Història del Teatre. Barcelona, juny de 1988». Comissari del Simposi: Ricard SALVAT, Barcelona, Institut del Teatre - Diputació de Barcelona 1999,
- Université Perpignan* = *L'Université de Perpignan au XVIII siècle*. Sous la direction de Jean SAGNES, Perpinyà, Presses Universitaires 1996, 312 pp.
- «XV Congrès, I/2» = «XV Congrès d'Història de la Corona de Aragó». Actas. Tomo I, volumen 2º: *El poder real en la Corona de Aragó (siglos XIV-XVI)*. Comunicaciones I/1 (Colección Actas, 37), Saragossa, Diputación General de Aragó 1996, 500 pp.
- «XV Congrès, I/3» = «XV Congrès d'Història de la Corona de Aragó». Actas. Tomo I, volumen 3º: *El poder real en la Corona de Aragó (siglos XIV-XVI)* (Colección Actas, 38), Saragossa, Diputación General de Aragó 1994, 522 pp.
- «XV Congrès, I/4» = «XV Congrès d'Història de la Corona de Aragó». Actas. Tomo I, volumen 4º: *El poder real en la Corona de Aragó (siglos XIV-XVI)*. Comunicaciones a las ponencias I/5 (Colección Actas, 39), Saragossa, Diputación General de Aragó 1996, 346 pp.
- «XV Congrès, I/5º» = «XV Congrès d'Història de la Corona d'Aragó». Actas. Tomo I. Volumen 5º: *El poder real en la Corona de Aragó (siglos XIV-XVI)*. (Colección Actas, 40), Saragossa, Diputación General de Aragó 1996, 586 pp.
- «XV Congrès, II» = «XV Congrès d'Història de la Corona d'Aragó». Actas. Tomo II. *Relaciones de la Corona de Aragó con los estados cristianos peninsulares (siglos XIII-XV)* (Actas, 43), Saragossa, Diputación General de Aragó 1997, 514 pp.